

Edicija: Pod lupom

Fond za humanitarno pravo

Albanci u Srbiji

Preševo, Bujanovac i Medveđa

Swedish Helsinki Committee

for Human Rights

Izdavanje knjige omogućio je Švedski helsinški komitet za ljudska prava

Fond za humanitarno pravo redovno i sistematski sprovodi istrage o kršenju ljudskih prava u Srbiji, na Kosovu i u Crnoj Gori.

Brani slobodu mišljenja i izražavanja, pravo na život i fizički integritet, ravnopravnost pred zakonom i jednaku zaštitu pred sudovima, kao i druge vrednosti civilnog društva.

Od osnivanja 1992. godine, Fond istražuje ubistva, nestanke, silovanja, diskriminacije i druge povrede međunarodnog humanitarnog prava do kojih je došlo u vreme oružanih sukoba u bivšoj Jugoslaviji.

FHP Izveštaj: ALBANCI U SRBIJI

Preševo, Bujanovac i Medveđa

Kratak pregled

Preševo (Preshevë), Bujanovac (Bujanoc) i Medveđa (Medvegjë) su nerazvijene opštine na jugu Srbije sa mešovitim, albanskim, srpskim i romskim stanovništvom. Područje se graniči sa Kosovom na jugozapadu i Republikom Makedonijom na jugu. Demografski sastav, položaj regiona i njegova nerazvijenost učinili su da ovo bude nestabilno područje, na kome su se na specifičan način prelamale političke, bezbednosne i druge prilike u Srbiji, na Kosovu i u širem regionu.

Preševo, Bujanovac i Medveđa su i jedine opštine u Srbiji u kojima živi značajan broj pripadnika albanske nacionalne zajednice. Procenjuje se da u ove tri opštine ima preko 100.000 Albanaca. Aprila 2002. godine obavljen je prvi popis stanovništva u kome su, posle 21 godine, učestvovali i Albanci. Zvanični rezultati popisa još uvek nisu objavljeni.

Osnovna ljudska i manjinska prava Albanaca bila su konstantno kršena za vreme bivšeg režima. Diskriminacija u obrazovanju, zapošljavanju, informisanju i drugim oblastima pojačana je krajem '80-tih godina. Usvajanje Ustava Republike Srbije iz 1990. godine, a potom i serije zakona usmerenih ka jačanju centralne vlasti, prvenstveno su pogodili lokalnu samoupravu. U opštini Preševo, na primer, albanske partije su od 1990. godine nadalje uvek osvajale lokalnu vlast, ali nisu imale mogućnost da utiču na unapređenje kolektivnih prava albanske zajednice. Do intervencije Severnoatlantskog pakta (NATO) 1999. godine, pored sistemske diskriminacije, vlasti su primenjivale i druge vrste pritiska (otpuštanja s posla, politička suđenja, zabrane časopisa).

U toku NATO bombardovanja¹ došlo je do teških povreda ljudskih prava i otvorene represije od strane paravojnih formacija, vojske i policije. Samo na teritoriji opštine Preševo je, za vreme trajanja ratnog stanja 1999. godine, pod nerazjašnjenim okolnostima ubijeno 11 Albanaca. Slučajevi teških kršenja ljudskih prava (ubistva, zlostavljanja i pljačke) u sve tri opštine bili su slični onima koji su se u isto vreme dešavali na Kosovu. Maltretiranje meštana sela Veliki Trnovac 31. marta 1999. godine, kada je uz pretresanje kuća od njih traženo da u roku od dva sata predaju „*NATO komandose, teroriste OVK-a i drogu*“, ilustrativno je za postupanje vojnih i policijskih organa za vreme trajanja ratnog stanja. Većina slučajeva nikada nije rasvetljena, a nova vlast nije pokazala spremnost da se sa njima suoči.

Vojnotehničkim sporazumom iz Kumanova od 9. juna 1999. godine, koji je bio osnov za dolazak međunarodnih trupa na Kosovo, uspostavljena je i Kopnena zona bezbednosti (dalje u tekstu KZB) u širini od 5 km duž administrativne linije sa Kosovom. Gotovo polovina ove zone prostirala se na teritoriji opština Preševo, Bujanovac i Medveđa. Po sporazumu, u ovu zonu imali su pristup samo pripadnici policije sa lakim naoružanjem, dok je Vojska Jugoslavije (VJ) morala da se povuče izvan ove zone.

U toku 2000. i prve polovine 2001. godine područje tri navedene opštine bilo je poprište oružanih sukoba policije i Oslobođilačke vojske Preševa, Medveđe i Bujanovca (OVPMB). Njeni pripadnici prvi put su se pojavili u javnosti krajem januara 2000. godine u selu Dobrosin (opština Bujanovac) na sahrani ubijene braće Šaćipi. Oružani sukobi i incidenti posebno su intenzivirani posle povlačenja policije sa kontrolnih punktova u albanskim selima u opštini Bujanovac 27. novembra 2000. godine. Povlačenje je usledilo posle napada OVPMB na policijsku patrolu, kada su tri policajca poginula a pet policajaca je ranjeno. U toku narednih šest

¹ Od 24. marta do 10. juna 1999. godine

meseci, ubijeno je, povređeno ili oteto više od 100 ljudi, kako Albanaca tako i Srba, i pripadnika vojske i policije.

Početkom 2001. godine Vlada Republike Srbije i Savezna vlada formirale su Koordinaciono telo za Preševo, Bujanovac i Medveđu. U naporima da se kriza reši političkim putem, početkom 2001. godine, predstavnici vlasti i albanske zajednice započeli su pregovore uz posredovanje predstavnika Severnoatlantskog pakta (NATO), Ujedinjenih nacija (UN) i Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS). Rezultat ovih pregovora bio je postepeni ulazak VJ u KZB i, istovremeno, demilitarizacija i raspuštanje OVPMB. KZB je kasnijim sporazumom i formalno ukinuta. Savezna skupština je 2002. godine donela Zakon o amnestiji svih bivših pripadnika OVPMB.

Posle završetka sukoba, uz saradnju OEBS-a izvršen je popis stanovništva i potpisan Sporazum o medijima za opštinu Bujanovac. Uz pomoć međunarodnih organizacija počeo je trajan povratak raseljenih Albanaca sa Kosova, kojima je pružena pomoć u obnovi imovine. Vlasti Srbije su u nekim slučajevima isplatile i odštetu. Predstavnici OEBS-a i Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije organizovali su obuku za pripadnike multietničke lokalne policije. Etnički sastav 400 pripadnika ove policije odgovara etničkom sastavu stanovništva u tri opštine.

U najnovijem periodu sve manje je teških povreda ljudskih prava čiji su počinioci pripadnici vojske i policije. Prebijanje trojice Albanaca iz Preševa, ubistvo Agima Agušija i otvaranje vatre na đaćku ekskurziju u selu Strezovce pokazuju da i dalje ima kršenja ljudskih prava od strane vojske i policije. FHP smatra da državni organi nisu na njih adekvatno reagovali, jer su počinioci ili ostali nepoznati ili su bili blago kažnjeni. Odgovori MUP-a Srbije na predstavke koje je povodom povreda ljudskih prava uputio Odbor za ljudska prava u Bujanovcu ukazuju na to da državni organi ne sprovedu objektivnu i nepristrasnu istragu u ovim slučajevima.

Krajem 2001. i tokom 2002. godine desili su se i drugi još nerasvetljeni incidenti (podmetanje eksplozivnih naprava, bacanje ručnih bombi, napadi na pripadnike multietničke policije). Za to su predstavnici vlasti u izjavama i saopštenjima optuživali pripadnike albanske nacionalne zajednice.

Fond za humanitarno pravo sistematski se bavio istraživanjem kršenja ljudskih i manjinskih prava u Preševu, Bujanovcu i Medveđi.² Istraživači Fonda su od maja 2001. godine kontinuirano, iz meseca u mesec, bili prisutni na terenu. Istraživanje je u opštini Bujanovac obuhvatilo 23 sela, među kojima su bila sva sela u KZB, zatim sela u kojima je tokom protekle dve godine bilo ozbiljnijih povreda ljudskih prava (Dobrosin, Lučane), kao i etnički mešovita sela (Oslare, Biljača). Osim u samom Preševu, istraživanje je sprovedeno i u 20 sela te opštine, uglavnom onih u KZB. Posebna pažnja je posvećena naseljima u kojima je bilo teških povreda osnovnih ljudskih prava, kao i onima u kojima je bilo iseljavanja stanovništva.

Iako je istraživanje FHP-a bilo prvenstveno usmereno na povrede ljudskih i manjinskih prava u navedenim opštinama, ono je, zbog obilja događaja na ovom području, obuhvatilo i neka pitanja koja su preduslov za ostvarivanje manjinskih prava, kao što su obrazovanje i informisanje na maternjem jeziku, učešće u obavljanju javnih poslova, i druga. U sklopu istraživanja praćeno je i sprovođenje lokalnih izbora 2002. godine.

Stanje u obrazovanju Albanaca na maternjem jeziku tokom protekle decenije bilo je slično stanju u obrazovanju drugih nacionalnih manjina u Srbiji. Fond je zaključio da etnocentrički školski programi, uvredljivi sadržaji udžbenika i potpuni centralizam u odlučivanju još uvek otežavaju adekvatno obrazovanje na albanskom jeziku. Dodatni problem predstavlja i to što je u toku oružanih sukoba veliki broj škola u kojima se odvija nastava na albanskom jeziku bio oštećen, a

² Svi podaci, izjave i zaključci u ovom izveštaju, kada nisu posebno obeleženi, rezultat su istraživanja FHP.

neke je, i posle završetka sukoba, vojska koristila za svoje potrebe. Priznavanje diploma stečenih na Kosovu pre 1999. godine počelo je tokom 2001. godine na osnovu mišljenja Ministarstva prosvete.

Mediji i kulturni život Albanaca u Preševu, Bujanovcu i Medveđi su do 2001. godine bili potpuno prepušteni privatnoj inicijativi. Posle otvaranja Radio Preševa i potpisivanja Sporazuma o osnovnim principima za reorganizaciju medija, čiji je osnivač opština Bujanovac, stvoreni su uslovi za adekvatno javno informisanje Albanaca na maternjem jeziku.

Učešće Albanaca u vršenju javnih poslova do sada nije bilo odgovarajuće ni u jednoj od tri opštine. U opštini Preševo, albanske partije su uvek bile u prilici da formiraju lokalnu vlast, ali je primenjivan princip „pozitivne diskriminacije“ prema lokalnim Srbima i Romima, koji su manjina u opštini. U opštinama Bujanovac (preko 60% Albanaca) i Medveđa (oko 30% Albanaca) partije Albanaca nisu učestvovala u vlasti, a broj Albanaca u lokalnim organima uprave je bio minimalan. I u toku leta 2002. oni su i dalje bili zaposleni samo u neopходnim slučajevima (matičar, prevodilac, službenici u mesnim kancelarijama u albanskim selima). I u organima republičke uprave, sudovima, tužilaštvima i policiji, Albanci nisu adekvatno zastupljeni. Na rukovodećim mestima najčešće su Srbi.

Lokalni izbori 2002. godine, organizovani uz pomoć OEBS-a, do sada su najznačajniji korak ka uključivanju Albanaca u javni i politički život. Promena izbornog sistema i izborni rezultati treba da omoguće predstavnicima Albanaca u sve tri opštine da učestvuju i utiču na ostvarivanje kolektivnih prava albanske nacionalne zajednice (uvođenje albanskog jezika kao službenog jezika u Bujanovcu i Medveđi, povećanje broja zaposlenih Albanaca u organima lokalne samouprave, mogućnost da se utiče na odluke o infrastrukturnim objektima i sl).

1. Stanovništvo

FHP nije mogao da dođe do preciznih podataka o sadašnjem broju i etničkoj strukturi stanovništva, pa je stoga bio upućen na posredne zaključke.

1.1 Popis iz 1981. godine

Popis stanovništva koji je Savezni zavod za statistiku sproveo na području cele bivše Jugoslavije 1981. godine, poslednji je koji je pružio precizne podatke o broju stanovnika u Srbiji. Prema tom popisu, u opštini Bujanovac živelo je 46.689 stanovnika. Od toga je Albanaca bilo nešto više od 55% (25.848), Srba oko 34% (15.914), a Roma blizu 9% (4.130). U samom gradu Bujanovcu živio je gotovo podjednak broj Srba, Albanaca i Roma.³ Osim ovog grada, jedino mesto u kome je broj Srba i Albanaca bio isti bilo je selo Oslare. Ostala naselja bila su gotovo monoetnička. Od 59 naselja u opštini, 36 su bila sela sa srpskim stanovništvom. Ni jedno od njih, međutim, nije imalo više od 900 stanovnika, dok je u najvećem albanskom naselju Veliki Trnovac živelo 6.336 stanovnika.⁴

Opština Preševo imala je 33.948 stanovnika. Većina, preko 85% (28.961) bili su Albanci, preko 12,% (4.204) Srbi i preko jednog procenta (433) Romi. Od 35 naselja u ovoj opštini, šest su (među njima i grad Preševo) bila etnički mešovita, ali su u njima Albanci činili većinu od preko 82%. Četiri naselja bila su čisto srpska, a 25 čisto albanska.

Od 17.219 stanovnika opštine Medveđa, Srba i Crnogoraca je bilo oko 65% (11.354), Albanaca oko 32% (5.509) i Roma negde oko pola posto (83). Od 44 naselja u opštini, samo su tri imala preko 1.000 žitelja. Tri četvrtine naselja bila su isključivo naseljena Srbima i Crnogorcima. Grad Medveđa i

³ Srba 3.911, Albanaca 3.728, Roma 3.883

⁴ CD „Popis 1991 – 70. godina popisa“, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1998.

još dva naselja bili su etnički mešoviti, ali sa srpskom većinom. Albanci su činili većinu u osam naselja.

U sve tri opštine Romi su živeli uglavnom u gradovima.

1.2. Procene iz 1991. godine

Opšti popis sproveden 1991. godine bojkotovali su Albanci na Kosovu i u Preševu, Bujanovcu i Medveđi. Procene o broju albanske populacije izvedene su na osnovu popisa iz 1981. godine. Po njima, u opštini Bujanovac bilo je 49.238 stanovnika, od toga oko 30% Srba (14.660), 60% Albanaca (29.588) i nešto ispod devet posto Roma (4.408). Procenjeno je da je u opštini Preševo živelo 38.943 stanovnika, od kojih su oko 90% bili Albanci (34.992), 8% Srbi (3.206), i 1,29% Romi (505). Savezni zavod za statistiku nije objavio procene za opštinu Medveđa, već samo rezultate popisa po kojima je u ovoj opštini bilo 13.368 stanovnika od kojih su 9.205 Srbi i Crnogorci, a 3.832 Albanci.

1.3. Stanovništvo od 1999. do sredine 2001. godine

Zbog oružanih sukoba i straha za bezbednost, albansko stanovništvo iz opština Preševo, Bujanovac i Medveđa je u tri navrata napuštalo svoje kuće. Prvi talas bio je za vreme NATO bombardovanja 1999. godine, kada je sa područja otišla oko trećina Albanaca.⁵ Samo iz opštine Preševo izbeglo je njih oko 20.000.⁶

Veći deo albanskog stanovništva se posle bombardovanja vratio kućama, ali ne svi. Prema izveštajima međunarodnih organizacija, na Kosovu se u septembru 1999. godine nala-

⁵ Podaci Međugencijske misije Ujedinjenih nacija za procenu stanja u južnoj Srbiji (UN Inter Agency Assessment Mission to Southern Serbia) iz aprila 2001. godine

⁶ Albanians in Preševo, Bujanovac and Medveđa, Riza Halimi, Eurobalkans, No 36, Autumn/Winter '99/2000

zilo 3.227 raseljenih lica iz ove tri opštine.⁷ U Makedoniji je krajem oktobra 1999. godine bilo oko 3.000 izbeglih iz Preševa i Bujanovca.⁸

Drugi talas iseljavanja počeo je 2000. godine. Na početku sukoba između snaga bezbednosti i OVPBM, između februara i juna 2000. godine, oko 900 porodica je napustilo domove.⁹ Intenziviranje sukoba u novembru iste godine dovelo je do iseljavanja oko 10.000 Albanaca. Najviše ih se sklonilo na Kosovo, u opštinu Gnjilane. Raseljavanje je nastavljeno i tokom 2001. godine. Krajem maja, posle trećeg talasa iseljavanja iz Preševa i Bujanovca, na Kosovu je bilo oko 14.000 raseljenih iz ovog područja.¹⁰

Značajan i trajniji povratak albanskog stanovništva, samostalno ili uz pomoć međunarodne zajednice, usledio je tek sredinom 2001. godine. Međunarodne organizacije procenjuju da se u Preševo, Medvedu i Bujanovac posle završetka sukoba vratilo ukupno oko 5.300 Albanaca.¹¹ Predstavnici vladinog Koordinacionog tela navode da je taj broj 8.346.¹² U opštinu Preševo su se do oktobra 2001. godine vratila 1.263 raseljena lica, dok je njih oko 400 još uvek na Kosovu. U sela na krajnjem severu opštine Bujanovac, koji je poznat pod imenom Malesija Bujanovca (sela Zarbince, Pribovce, Ravno Bučje, Su-

⁷ Report of the High Commissioner for Human Rights on the Situation of Human Rights in Kosovo) UNHCHR, September 7, 1999

⁸ UN consolidated Inter-Agency Appeal for The South Eastern Europe Humanitarian Operations, UN, November 1999

⁹ Podaci CARE International, Municipal briefing of Gnjilane/Gjilan, HCIC, June 2000

¹⁰ UNHCR Southern Serbia and Kosovo Map, UNHCR, May 2001

¹¹ UN Intreagency progress report and recommendations on the situation in Southern Serbia, OCHA, January 2002, kao i podaci UNHCR o interno raseljenim licima koja su se vratila do novembra 2001.

¹² Izjava Novice Zdravkovića, načelnika SUP-a Vranje, „Za godinu 724 napada“, Politika, 18. decembar 2001. godine

harno, Novo selo) od 247 izbeglih porodica, od juna do sredine septembra 2001. godine vratilo se svega 90. U opštini Medveđa je posle iseljavanja ostalo oko 300 Albanaca, ali se posle završetka sukoba vratilo još oko 400.¹³

Tokom 2002. godine nije došlo do masovnih povrataka preostalih Albanaca. Oni uz asistenciju međunarodnih organizacija posećuju kuće, ali se većina ne odlučuje za povratak. Tačan broj interno raseljenih Albanaca, koji se i dalje nalaze na Kosovu, trebalo bi da bude poznat posle objavljivanja rezultata popisa stanovništva u Srbiji, u okviru koga je izvršen i popis interno raseljenih iz ove tri opštine.

1.4. Procena za 2001.godinu.

Prema procenama međunarodnih organizacija, 2001. godine je ukupan broj stanovnika opštine Preševo iznosio oko 46.000, od čega su oko 92% bili Albanci, 7% Srbi i 1% Romi. U Bujanovcu je živelo 49.000 stanovnika (50% Albanaca, 36% Srba i 14% Roma), a opština Medveđa imala je 13.500 stanovnika (67% Srba, 32% Albanaca, 1% Roma).¹⁴

1.5. Popis 2002. godine

Zvanični podaci iz ovog popisa, obavljenog u Srbiji aprila 2002. godine, još uvek nisu objavljeni. Popis je za opštine Preševo, Bujanovac i Medveđa bio značajan i kao preduslov za sačinjavanje biračkih spiskova za lokalne izbore jula 2002. godine. Albanska zajednica je učestvovala u pripremama, ali je učešće Albanaca u popisu bilo neizvesno. Oni su zahtevali da se na Kosovu popišu svi interno raseljeni Albanci iz ovih opština¹⁵, kao i da predstavnici OEBS-a budu zajedno sa po-

¹³ Podaci Odbora za ljudska prava u Bujanovcu i Multietničkog centra u Medveđi, oktobar 2001. godine

¹⁴ UN Inter Agency Assessment Mission to Southern Serbia, UN, april 2001. godine

¹⁵ Ovaj zahtev je opravdavan popisom interno raseljenih Srba sa Kosova, na teritoriji Srbije, 2001. godine

pisivačima na terenu. Popis je na kraju sproveden na posebnim obrascima, uz učesće timova u kojima su bili po jedan Srbin i Albanac, i uz prisustvo i angažovanje predstavnika OEBS-a, koji su koristili i bazu podataka u Prištini za registraciju interno raseljenih lica.

Jedini zvaničan podatak u vezi sa popisom saopštio je Rasim Ljajić, savezni ministar za nacionalne i etničke zajednice. On je prilikom posete Medveđi rekao da u ovoj opštini ima 11.823 stanovnika, od kojih je približno 30% Albanaca.¹⁶ Posle lokalnih izbora, održanih 28. jula 2002. godine, potpredsednik Vlade Republike Srbije i predsednik vladinog Koordinacionog tela Nebojša Čović izjavio je da *„Albanaca ima definitivno više nego Srba i da ne treba stvarati iluziju da Srba ima više kad ih u stvari nema toliko“*¹⁷. To je prva izjava predstavnika vlasti koja govori o broju srpskog i albanskog stanovništva u Bujanovcu.

2. Povrede ljudskih i manjinskih prava do 2000. godine

Iako je bitnih kršenja ljudskih i manjinskih prava etničkih Albanaca u Preševu, Bujanovcu i Medveđi bilo još od 1989. godine, najteže povrede desile su se u vreme NATO bombardovanja 1999. godine.

2.1. Stanje od 1989. do 1999. godine

Odnos srpskih vlasti prema Albancima u tri navedene opštine pogoršan je posle ukidanja autonomije Kosova 1989. godine. Povrede prava na rad i isključivanje Albanaca iz javnog života, naročito iz obrazovnih institucija, karakteristični su za kraj '80-tih i početak '90-tih godina.

¹⁶ „U Medveđi tek počinju veća ulaganja“, *Danas*, 7. juni 2002.

¹⁷ „Čović: Srbi u Bujanovcu izmanipulisani od strane DSS-a“, *B92*, 30. jul 2002. godine

2.1.1. Otpuštanje profesora i druga isključivanja s posla 1989. godine

Prva povreda prava na rad i manjinskog prava na obrazovanje na maternjem jeziku bilo je isključenje s posla 11 uglednih profesora Albanaca iz Obrazovnog centra u Preševu 1989. godine, kada je ova ustanova proglašena „*leglom albanskog nacionalizma i iredentizma*“¹⁸. Pored Rize Halimija (Riza Halimi), sadašnjeg predsednika Skupštine opštine Preševo, u grupi izbačenih profesora bili su i Naser Aziri (Naser Aziri), sadašnji predsednik Izvršnog odbora SO Preševo, Behluj Nasufi (Behlul Nasufi), direktor Doma kulture, Nazmi Jašari (Nazmi Jashari), direktor Centra za socijalni rad i Seljadin Avdiu (Selajdin Avdiu) direktor predškolske ustanove u Preševu.

Ramadan Ahmeti (Ramadan Ahmeti) iz Bujanovca, jedan od kandidata prve albanske partije u regionu, Partije za demokratsko delovanje (PDD), posle prvih višestranačkih izbora u Srbiji 1990. godine, izbačen je sa posla zbog toga što je jedan dan odsustvovao sa posla radi učešća u izbornoj kampanji.¹⁹

Imer Imeri (Ymer Ymeri), referent u Sekretarijatu narodne odbrane, poslat je 1. januara 1992. godine na plaćeno odsustvo u trajanju od 24 meseca²⁰ s obrazloženjem da je u novoj sistematizaciji „neraspoređen“. Posle odsustva, prestao mu je radni odnos. Imeri je Koordinacionom telu podneo pritužbu 7. juna 2001. godine, a od Ministarstva odbrane je dobio odgovor da je sa zakašnjenjem podneo žalbu.²¹

¹⁸ „Nova izborna geografija“, intervju sa Rizom Halimijem, Novine vranjske, br. 210

¹⁹ „Nova izborna geografija“, intervju sa Rizom Halimijem, Novine vranjske, broj 210

²⁰ Rešenje Ministarstva odbrane Republike Srbije broj 118-1257 od 1. januara 1992. godine

²¹ Dokumentacija FHP-a

2.1.2. Povrede slobode štampe i suđenja

Zbog rasturanja časopisa na albanskom jeziku „Jehona“, 1994. godine kažnjen je glavni i odgovorni urednik ovog lista Sevdailj Hiseni (Sevdail Hyseni).²² Rešenje opštinskog sudije za prekršaje kasnije je ukinuto, ali je 23. februara iste godine, Centar resora državne bezbednosti iz Vranja podneo krivičnu prijavu protiv Hisenija zbog objavljivanja pesme „Sa šajkačom u Evropi“ i istovremeno zabranio zbirku pesama „Kad ti se sreća nasmeši“, u kojoj je ova pesma objavljena. Posle dve godine okružno javno tužilaštvo je podiglo optužnicu zbog krivičnog dela „izlaganje poruzi naroda i narodnosti Jugoslavije“.²³ Šesnaest svedoka, Albanaca, dva puta je kažnjavano zbog nedolaska na pretese. Slučaj je okončan posle šest godina, zbog nastupanja zastarelosti.²⁴

Opštinsko javno tužilaštvo u Preševu je 7. avgusta 1998. godine podiglo optužnicu protiv Rize Halimija zbog „ometanja službenog lica u obavljanju poslova javne bezbednosti...“. Rečeno je da je Halimi „ometao ovlašćeno službeno lice OUP-a u Preševu ... u održavanju javnog reda i mira, narušenog održavanjem neprijavljenog javnog skupa građana albanske nacionalnosti, tako što se verbalno obratio ... rečima 'Ko si ti, šta tražiš ovde?'... (i) fizički ga omeo uhvativši ga za rukav uniforme i to iznad lakta desne ruke, govoreći mu pritom 'Nemoj da ideš'“.²⁵ Presudom od 29. marta 2000. godine, Halimi je oglašen krivim i osuđen na tri meseca, us-

²² Rešenje opštinskog sudije za prekršaje u Bujanovcu, br. 1316/94 kaznu formuliše time što je Hiseni „kao glavni i odgovorni urednik Časopisa 'Jehona' dopustio da se tokom 1992. i 1993. godine unese 7 brojeva ovog časopisa u tiražu od 2.000-3.000 primeraka i isti rasturaju na području opštine Bujanovac, bez dozvole nadležnog organa“.

²³ Optužni predlog Opštinskog javnog tužilaštva u Bujanovcu br. 9/96

²⁴ Rešenje Opštinskog suda u Bujanovcu br. 11/98

²⁵ Optužni predlog K br. 98/98 od 7. avgusta 1998. godine, Okružno javno tužilaštvo u Preševu

lovno na godinu dana.²⁶ Postupak po žalbi okončan je potvrđivanjem prvostepene presude.

2.1.3. Smanjivanje lokalne samouprave

Diskriminacija albanske etničke zajednice u javnom i političkom životu bila je prisutna u celom periodu. Novi zakoni, doneti za celu teritoriju Republike Srbije, pojačavali su centralizaciju i smanjivali nadležnosti lokalne samouprave. Ovo se posebno odrazilo na opštinu Preševo, gde su albanske partije na svim lokalnim izborima dobijale dovoljno mandata da formiraju lokalnu vlast, ali u praksi nisu mogle bitnije da utiču na svakodnevni život. U opštinama Bujanovac i Medveđa albanske partije nisu učestovale u izvršnoj vlasti, izuzev kratkog perioda 1992. i 1993. godine.

2.2. Povrede ljudskih prava u 1999. godini

Najviše indicija o kršenjima ljudskih prava, FHP je sakupio za 1999. godinu, a naročito za period NATO intervencije. Počinioci su u najvećem broju slučajeva bili pripadnici paravojnih formacija, VJ i Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP).

Prema izveštaju SO Preševo, za vreme ratnog stanja, pod nerazjašnjenim okolnostima na teritoriji ove opštine ubijeno je 11 Albanaca.²⁷ Od toga je njih šestoro bilo iz ove opštine, troje iz opštine Gnjilane (Kosovo) i dvoje iz susedne opštine Bujanovac). Građani opštine Preševo su samo za vreme ratnog stanja opštini dali 243 izjave u vezi sa kršenjima ljudskih prava, uključujući i pravo na imovinu. Materijalna šteta je procenjena na preko 12 miliona nemačkih maraka (oko 6 miliona eura).²⁸

²⁶ Presuda K. br. 142/98 od 29. marta 2000. godine, Opštinski sud u Preševu

²⁷ Izveštaj SO Preševo o visini ratne štete, 2000. godine

²⁸ Isto

2.2.1. Ubistvo Dritona Arifija

Driton Arifi (Driton Arifi) (1959) iz sela Ranatovce u opštini Preševo, 4. aprila 1999. godine krenuo je po stoku koja je bila u drugoj mahali u njegovom selu. Pripadnici paravojnih formacija koji su došli iz sela Mučibabe, presreli su ga i pucali u njega, pogodivši ga u nogu, stomak i grudi. Meštanima je bilo zabranjeno da pruže pomoć teško povređenom Dritonu. Usled povreda on je izdahnuo istog dana oko 19.30 časova. Prema izjavi njegovog oca²⁹, lekari u Vranju koji su izvršili obdukciju rekli su da bi Driton Arifi preživeo da mu je blagovremeno ukazana medicinska pomoć.

2.2.2. Ubistvo Nedžatija Arifija

Ruždi Arifi (Ruzhdi Arifi) (1968) iz sela Buhić u opštini Preševo, u svedočenju³⁰ povodom ubistva svog brata, Nedžatija Arifija (Nexhati Arifi) iz istog sela, izjavio je:

„Dana 18. aprila 1999. godine u naše selo došla je grupa od 40 ljudi, uglavnom vojnika, mada je među njima bilo i naoružanih civila. Moj brat je tada bio kod svoje kuće i od tada mu se gubi svaki trag. Posle 9 dana, 27. aprila, nekoliko meštana iz sela Karadaka i ja, u pratnji štaba civilne zaštite iz Preševa, krenuli smo da obiđemo naše domove. Kada smo stigli do mesta zvanog Šehovske livade, zaustavila nas je patrola Vojske Jugoslavije. Pitali su nas gde idemo. Kada smo odgovorili da idemo da obiđemo naša sela, oni nam to nisu dozvolili rekavši da će nas ubiti „kao onog u selu Buhić“ (verovatno misleći na mog brata Nedžata).

Prvi put sam otišao u selo dva meseca kasnije, 2. jula 1999. godine. Tražili smo grob mog brata. Na mestu zvanom Stan našli sam grob u seoskoj njivi, ali u grobu nije bilo ničega.

²⁹ Izjava Dželjadina Arifija upućena Skupštini opštine Preševo, 8. aprila 1999. godine

³⁰ Izjava Ruždija Arifija upućena Skupštini opštine Preševo, 9. jul 1999. godine

Kada smo pretražili okolinu, našli smo raznete ljudske kosti, verovatno od pasa lotalica. Zajedno sa kostima našli smo sat, jelek, jaknu, pantalone i cipele. Prema tome sam zaključio da je u pitanju moj brat. Na osnovu odeće videlo se da je pogođen vatrenim oružjem od pozadi i to nekoliko puta. Toga dana sam video da su kuća i radionica moga brata (bio je TV-serviser) zapaljeni. Istog dana smo njegove posmrtno ostatke preneli na seosko groblje.“

2.2.3. Mučenje Hisnija Ademija i Ćerima Halimija

Hisni Ademi (Hysni Ademi) i Ćerim Halimi (Querim Halimi) iz sela Mađere, opština Preševo, pretučeni su, prema vlastitoj izjavi 7. maja 1999. godine od strane petorice pripadnika VJ. Posle maltretiranja u svom selu, oni su odvedeni u selo Mučibabe. Tamo ih je preuzela druga patrola koja ih je takođe tukla. Ademi i Halimi su zatim sprovedeni u selo Pasjane, a potom do naselja Varoš u Gnjilanu (Kosovo). Tamo su zatvoreni u podrum privatne kuće i tu zadržani 12 dana. Ademi je u svojoj izjavi rekao da je on, kao i svi drugi pritvorenici, bio svakodnevno fizički maltretiran i batinan.³¹

“Mladiću koji je imao samo 18 godina, bušili su uši nožem, drugom su u nekoliko navrata pokušavali da izvade oči. Video sam kako su jednom na laktovima urezali inicijale A.H.”

Ademi i Halimi su sa vezanim očima dovedeni do klanice na izlazu iz Gnjilana i tu su oslobođeni.

2.2.4. Slučaj starice Arife Avdiu

Porodica Avdiu iz sela Buštranje (Bushtanë) u opštini Preševo je, kao i mnogi Albanci, u proleće 1999. napustila selo i otišla u Kumanovo (Makedonija). Starica Arife Avdiu (Arife Avdiu) (1932) je ostala kod kuće. Istraživačima Fonda za humanitarno pravo ona je kasnije izjavila:

³¹ Izjava Husnija Ademija upućena opštini Preševo, 31. maja 1999. godine

„Bio je 31. maj, noć, negde oko 22 sata. Nije bilo struje i ja sam legla da spavam. Čula sam glasove ispred kuće i ustala sam. Napolju sam videla nekoliko vojnika. U tom trenutku jedan od njih je ušao u sobu. Tražio je kafu i šećer, a zatim pare i druge vrednosti, a kada sam rekla da nemam, on je počeo da me šutira čizmom u glavu. Pala sam sa kreveta na pod, a on je izvadio nož i počeo da me kolje. Zatim me je bacio na zemlju misleći da sam mrtva. Sećam se da je bio još neko vreme tu, pretražujući kuću.“

Po vlastitom svedočenju, Arife Avdiu je puzeći uspela da dođe do kućnog praga. Spasao ju je prvi komšija, Zoran Atanasijević, inače pripadnik MUP-a. On je staricu odvezao do Preševa, suprotstavljajući se usput rezervistima VJ na putu, koji nisu hteli da mu dozvole da prođe i čak su ispalili rafal iznad njegovih kola. Arife je lečena u bolnici u Nišu. Zbog nanetih povreda, Arife danas sa teškoćom uzima hranu i ne vidi na oba oka. Počinilac do ovog izveštaja nije pronađen, a FHP nema podataka da je istraga pokrenuta ni protiv lica koja su sprečavala Zorana Atanasijevića da staricu odveze u Preševo.

2.2.5. Ubistvo dva člana porodice Fejzuli

U dvorište Metuša Fejzulija (Metushë Fejzuli) iz sela Gospođince (Gospogjincë) u opštini Preševo, 19. juna 1999. godine došlo je 18 pripadnika VJ, među kojima je bila i jedna ženska osoba. Metuš Fejzuli je o ovom događaju dao sledeći iskaz³²:

“Moju suprugu, kći i mene su izveli u dvorište, a moj sin Čania i bratanac Ibrahim, koji su spavali u drugoj sobi, naterani su da se obuku i takođe izađu napolje. Dok smo bili oboreni na zemlji, tukli su nas skoro jedan sat. Zatim su nas odveli u dvorište mog brata Rahima, u kome je takođe bila vojska. Njegovu suprugu su izveli u dvorište sa nama, a njega su tukli u kući. Zatim su ga u nesvesnom stanju izneli u dvorište, gde

³² Izjava Metuša Fejzulija upućena opštini Preševo, 13. jula 1999. godine

se batinanje nastavilo. Posle pola sata, počeli su da ispituju Ibrahima zašto je on došao u selo, a zatim su ga tri vojnika odvela u pravcu potoka, navodno 'da ga nešto pitaju'. Ostale su vratili u moje dvorište. Čuli su se pucnji iz pravca u kom su odveli Ibrahima. Kada su se vojnici vratili, doneli su Ibrahimovu ličnu kartu i pitali me 'ko mi je on'. Rekao sam im da mi je to bratanac i pitao ih šta su mu učinili. Oni su mi odgovorili da je Ibrahim pobegao.

Zatim su nas uveli u kuću i onesvešćenog Rahima su stavili u jednu, a nas u drugu sobu. Naredili su da im žene spremaju hranu. Kada su ručali, većina njih je otišla u pravcu sela Bukovac, dok su sa nama ostala dva vojnika i žena koja je bila sa njima. Ona nam je rekla da je Rahim umro. Vojnici su se vratili oko 15.00 časova. Tada su mene i mog sina izveli u dvorište i počeli da nas maltretiraju. Govorili su nam da su nas izveli da nas streljaju, repetirali su pištolje, uperili su automate u nas. Ja sam od svega toga izgubio svest. Kada sam došao k sebi, naredili su nam da krenemo u pravcu Preševa, govoreći nam da nas tamo čeka Arkan. Kada smo se udaljili oko 300 metara, počeli su da pucaju za nama, ali srećom niko nije pogoden.

Ceo slučaj smo prijavili štabu civilne zaštite u Preševu, a lekari koji su nam pružili pomoć su slučaj prijavili policiji. Iako sam nekoliko puta intervenisao, policija nije izašla da izvrši uviđaj, niti da pokuša da pronađe mog bratanca Ibrahima. Pošto oni nisu intervenisali, osmoro meštana je otišlo da uzme telo pokojnog Rahima. Rahimovo telo je imalo rane na grudima, glavi i leđima. Posle potrage za Ibrahimom, našli smo njegovo telo na livadi u delu sela koje se zove Arnica. Na njegovom telu su bile 4 prostrelne rane. Na glavi i grudima su se nalazile veće otvorene rane. Sve ove rane su konstatovane i od strane lekara koji su konstatovali smrt oba pokojnika.”

2.2.6. Ubistvo Fetaha Fetahua

FHP ima indicije da su kršenja ljudskih prava pripadnika albanske etničke zajednice nastavljena i po okončanju ratnog stanja. Dana 31. jula 1999. godine pod nerazjašnjenim okolnostima ubijen je taksista Fetah Fetahu (Fetah Fetahu) iz

Bujanovca. Odbor za ljudska prava iz Bujanovca navodi da je Fetahu toga dana, svojim taksi vozilom, povezo dvojicu srpskih izbeglica sa Kosova. Oni su prošli policijski kontrolni punkt u selu Končulj i nastavili ka Gnjilanu. Telo Fetahua je nađeno u blizini mesta zvanog Eminove česme i na njemu su ustanovljene tri prostrelne rane. Njegov automobil pronađen je 150 m dalje.³³

2.2.7. Postupanje VJ sa Albancima u vreme ratnog stanja 1999. godine

Tokom ratnog stanja, a naročito tokom aprila 1999. godine, vojska i policija su u nekoliko navrata pretresali kuće i maltretirali meštane sela u opštinama Bujanovac, Preševo i Medveđa. Prema Izveštaju o diskriminaciji Albanaca u Preševu, Bujanovcu i Medveđi, koji je 2000. godine štampao Odbor za ljudska prava Bujanovac, VJ je 31. marta tenkovima opkolila selo Veliki Trnovac. Vojne starešine su od seljana tražile da u roku od dva sata predaju „*NATO komandose, teroriste OVK-a i drogu*“. Prema istom izvoru, kuće u selu su ponovo bile pretresane dan kasnije, a 23. aprila su meštani ovog sela okupljeni i više sati držani na kiši. Sličan incident se desio 12. aprila u selima Breznica i Muhovac, gde je posle pretresa kuća, 45 meštana odvedeno u Bujanovac. Tamo su bili zadržani nekoliko časova, uz maltretiranje i pretnje fizičkom likvidacijom.

Isti izvor navodi da su grupe vojnika i policajaca i krajem 1999. godine, u razmaku od nekoliko nedelja, više puta maltretirale Albance iz opštine Bujanovac.

Prema pisanju štampe, prilikom pretresa kuće Imera Miftarija (Imer Miftari) u Novom Selu, pripadnici VJ su vlasniku oduzeli 83.615 nemačkih maraka (oko 41 hiljada eura) s obrazloženjem da nema potvrdu o poreklu deviza. O oduzimanju novca nije izdata priznanica. Novac je 12. maja 2001. godine vraćen Imerovom bratu.³⁴ Odbor za ljudska prava u

³³ Izveštaj istražnog sudije o uviđaju

³⁴ „VJ vratila Albancu 83.615 DM“, Blic, 12. maj 2001. godine

Bujanovcu izveštava da je, osim u ovom slučaju, novac vraćen u još jednom slučaju. Reč je o 72 hiljade nemačkih maraka (oko 36 hiljada eura) oduzetih 1987/88. godine od Islamske verske zajednice.

3. Vreme sukoba: 2000. godina i prva polovina 2001. godine

Tokom 2000. i prve polovine 2001. godine područje opština Preševo, Bujanovac i Medveđa bilo je poprište oružanih sukoba vojske i policije s jedne strane, i pripadnika OVPMB s druge strane. OVPMB je sačinjavalo lokalno albansko stanovništvo iz sve tri opštine i njeni pripadnici su bili uglavnom mlađi Albanci. S obzirom na postojanje Kopnene zone bezbednosti, u kojoj su srpske snage mogle ulaziti samo sa lakim naoružanjem, OVPMB je delovala uglavnom u delu zone koji se prostire u ove tri opštine. Vremenom, OVPMB je uspela da uspostavi kontrolu nad selima koja se nalaze u Kopnenoj zoni. Takvo stanje se zadržalo do kraja konflikta.

Pripadnici OVPMB prvi put su se pojavili u javnosti na sahrani ubijene braće Šaćipi (Saqipi) u selu Dobrosin, u opštini Bujanovac, krajem januara 2000. godine. Sukobi su se tokom godine sve više pojačavali, a posebno su bili intenzivirani posle povlačenja policije sa kontrolnih punktova u selima Lučane, Končulj i Veliki Trnovac 27. novembra 2000. godine.

Prema zvaničnim podacima MUP-a Srbije³⁵, od 10. juna 1999. godine do 31. avgusta 2001. godine, samo na području KZB prema Kosovu, ubijeno je 10 civila. Od toga su petoro bili Srbi, četvero Albanci, a jedan pripadnik „ostalih nacionalnosti“. U istom periodu je povređeno 25 civila (petnaest Srba, osmoro Albanaca i dva pripadnika Misije UN). Nestalo je 43 građana (40 Srba i tri Albanca). MUP navodi da je od otetih građana, dvoje ubijeno, jedan je uspeo da pobjegne, 36 je pušteno na slobodu, dok se sudbina njih četvoro ne zna.

³⁵ Vebsajt MUP-a Srbije

MUP je izjavio da su ubijena 24 pripadnika MUP-a i VJ, da ih je 78 povređeno, i da su dvojica oteta.

Predstavnici Koordinacionog tela savezne i republičke vlade govore o 724 oružana napada i provokacije od strane OVPMB u periodu od 16. decembra 2000. godine do 16. decembra 2001. godine. Prema ovom izvoru, u istom periodu ubijeno je 19 lica (sedam policajaca, šest vojnika i šestoro građana), povređeno je 49 (21 policajac, 16 vojnika i 12 građana), a oteto 28 lica. Svi oteti su kasnije oslobođeni.³⁶

Prema podacima oficira MUP-a Srbije, četvero otetih čija je sudbina nepoznata su Srbi: Vlada Miletić (81) i Persa Miletić (56) iz Malog Trnovca, Goran Stanković (19) iz Rakovca i Zoran Tomić (26) iz Lopardnica.³⁷ Goran Stanković i Zorana Tomić su 14. avgusta 2000. godine oteti, ali ne u posmatranom regionu nego na Kosovu.

Odbor za ljudska prava u Bujanovcu³⁸ ima podatke da je tokom 2000. godine u sukobima poginulo devet pripadnika OVPMB, da je ubijeno 11 Albanaca, a oteto petoro građana (dvoje Albanaca i troje Srba). Oko 150 Albanaca je ovom Odboru dalo svoje iskaze o zlostavljanju od strane policije i vojske.

FHP je konstatovao da je u ovom periodu došlo do ozbiljnih kršenja ljudskih prava. To je, kao i same borbe, stvorilo osećanje straha i nesigurnosti kod sve tri etničke zajednice, koje je još prisutno. Fond zato smatra da je za normalizaciju stanja i vraćanje međusobnog poverenja, neophodno da državni organi u Srbiji sprovedu nepristrasnu istragu svih slučajeva kršenja ljudskih prava u Preševu, Bujanovcu i Medveđi u prošlosti. I sudski organi, smatra Fond, moraju da

³⁶ Izjava načelnika MUP-a za Pčinjski okrug Novice Zdravkovića, „Za godinu 724 napada“, Politika, 18. decembar 2001. godine

³⁷ Izjava Novice Zdravkovića u tekstu „Šerifi iz preševske doline“, Danas, 13. januar 2001. godine

³⁸ Izveštaj Odbora za ljudska prava u Bujanovcu za 2000. godinu

pruže efikasnu zaštitu žrtvama torture, diskriminacije, kao i zaštitu prilikom povreda prava na imovinu.

3.1. Nerasvetljeni zločini koji opterećuju

Fond je sakupio sledeće podatke za više nerasvetljenih ubistava i otmica iz ovog perioda.

3.1.1. Ubistvo direktora osnovne škole u Muhovcu

Direktor Osnovne škole „Mideni“ u Muhovcu, Ćemalj Mustafa (Qemal Mustafa) (1947), ubijen je na putu Đorđevac-Muhovac u opštini Bujanovac 17. januara 2000. godine oko 7 sati ujutru. Ćemalj je bio potpredsednik SPS za Bujanovac. Prema izvorima Press centra u Bujanovcu, on je poginuo u terorističkom napadu.³⁹ U saopštenju MUP-a stoji da su Mustafu ubili „albanski teroristi“ i da je na njegovom telu pronađeno 48 prostrelnih rana.⁴⁰ Počinioci nisu pronađeni.

3.1.2. Ubistvo braće Šaćipi

Braća Šaip (Shaip) (1968) i Iza (Isa) (1964) Šaćipi (Saqipi) ubijeni su na izlazu iz sela Dobrosin u opštini Bujanovac 26. januara 2000. godine. Njihov otac, Šaćip Šaćipi (Saqip Saqipi) istraživaču FHP-a događaj opisuje ovako:

„Bio je veliki sneg toga dana. Zajedno sa sinovima krenuo sam tog dana u šumu po drva. S obzirom da radim u šumskom gazdinstvu, razdvojili smo se na izlasku iz sela. Oni su produžili pravo na traktoru, putem koji vodi ka selu Lučane. Na nogama su imali čizme i sa sobom motornu testeru. Ja sam otišao na desnu stranu. Posle nekog vremena, čuo sam pucanj iz pravca granice sa Kosovom, a malo kasnije i pucnjavu koja je dolazila iz pravca gde su Isa i Šaip rekli da idu. Krenuo sam u tom pravcu, ali sam u jednom trenutku

³⁹ Spisak građana poginulih u terorističkim napadima, Press centar Bujanovac, 27. jul 2001. godine

⁴⁰ Ekstremizam, MUP Srbije, decembar 2000. godine

video 7-8 policajaca koji idu iz tog pravca. To me je uplašilo, pa sam neopaženo, da me ne bi primetili, otišao kući koja je na ulazu u selo. Pozvao sam prvo predsednika SO Bujanovac, g. Stojanču Arsića, sa kojim sam u dobrim odnosima. Rekao sam mu šta sam čuo i video, i da su moji sinovi tamo, i da se plašim za njih. Zatim sam pozvao i SUP u Bujanovcu. Dežurni, koji mi se javio, kada je čuo o čemu se radi, rekao je: 'I treba sve da vas pobiju'."

Tela svojih sinova s velikim brojem prostrelnih rana, Šaćip je našao prebačena preko traktorske rude u šumi pored puta Lučane-Dobrosin. Gume na traktoru su bile probušene. Adem Rašiti (Adem Rashiti), predsednik Mesne zajednice Dobrosin, rekao je da su policajci toga dana razgovarali sa njim o dugovanjima za struju i tražili da svi stanovnici izmire dug. Kada se začuo pucanj iz pravca Kosova, policajci su krenuli natrag ka Bujanovcu.

Prema podacima Koordinacionog tela, braća Šaćipi su „građani koji su stradali u terorističkim napadima“ 26. januara 2000. godine:

„26.1.2000. godine oko 13.15 časova u selu Dobrosin, opština Bujanovac, albanski teroristi izvršili su napad puškomitraljezima, snajperima i drugim automatskim oružjem na patrolu policije. Policajac Žarko Guberinić (1969) je lakše povređen.“⁴¹

Na sahrani ubijene braće, održanoj četiri dana kasnije, prvi put su se javno pojavili pripadnici Oslobođilačke vojske Preševa, Medveđe i Bujanovca.

FHP smatra da je, s obzirom na to da se iz saopštenja Koordinacionog tela može zaključiti da je poznato koja je patrola policije 26. januara bila u rejonu Dobrosina, potrebno okončati istragu povodom ovog slučaja i počinioce kazniti.

⁴¹ Zvaničan izveštaj MUP-a o događajima u rejonu sela Dobrosin 26. januara 2000. godine

3.1.3. Otmica i nestanak Nebija Nuhiua

Vlasnik benzinske pumpe „Neza petrol“ u Preševu Nebi Nuhiu (Nebi Nuhiu) kidnapovan je 2. februara 2000. godine. Dva sata nakon otmice, poslednji put se javio porodici. Od tada se o njemu ništa ne zna. Otmičari su u više navrata kontaktirali sa porodicom i tražili novac. Sa njima je razgovarala kćerka Flora Nuhiu (Flora Nuhiu) (1977), koja je sve razgovore snimila na audio traku. Evo njenog iskaza, datog FHP-u:

„Oko 14 časova na našoj pumpi su se parkirala dvojica kola - beli mercedes vranjske registracije i audi oker boje. Iz njega su izašla četiri mladića. Svi su pričali srpski, bili su stari između 20 i 30 godina, korpulentnije građe. Jedan od njih, koji je bio podšišan sasvim kratko, rekao je da su oni iz Crne Gore i pitao gde je Nebi. Pošto naš otac nije bio tu, rekao je da će doći kasnije pošto im trebaju gume za kola. Drugi je pričao sa našim rođakom koji radi na pumpi, koji im je kasnije odneo traženi novac, a tu je bio i moj mlađi brat. Oni su zatim otišli u pravcu Preševa.

Oko 17 časova oni su se vratili. Moj otac je tada bio tu i oni su tražili od njega gume za kola. Kada im je on pokazao, upitali su ga da li ima samo te koje su izložene, a kada je on rekao da ih ima još u podrumu, oni su zatržili da ih pogledaju. Jedan od četvorice je ostao ispred vrata, a ostala trojica su sa mojim ocem sišla u podrum. Posle nekoliko minuta oni su se vratili i sa mojim ocem krenuli ka kolima. Moj otac je ćutao, a kada je seo u kola, jednu nogu je ostavio napolju, ne dozvolivši da se zatvore vrata.

Jedan od otmičara je viknuo: 'Idemo do SUP-a u Bujanovcu, vratićemo ga'. Na ove reči je moj otac ćutke odmahnuo glavom. Oba vozila su otišla u pravcu Bujanovca. To je bio poslednji put da smo ga videli.“

Porodica je slučaj prijavila policiji. Pola časa posle kidnapovanja, otmičari su tražili od porodice Nuhiu da u najkraćem roku dostavi 110.000 nemačkih maraka (oko 55 hiljada eura), preteći da će u protivnom ubiti Nebija. Porodica je uspela da

sakupi 75.000 nemačkih maraka (oko 32 hiljade eura). Otmičari su tražili da jedan radnik sa pumpe sa novcem krene prema Vranju, uz napomenu da će naknadno javiti gde treba da se izvrši primopredaja.

„Krenuo sam kolima prema uputstvima koje je Flora dobijala. Sa sobom sam poneo mobilni i novac. Vozio sam jako sporo i primetio sam inspektore SUP-a Preševo koji su me sve vreme pratili. Negde posle Bujanovca zaustavila me je saobraćajna policija, pretpostavljam zato što sam vozio jako sporo. Inspektori iz kola iza mene su izašli i rekli im da me puste. Posle toga, više me niko nije pratio. Ispred Vladičinog Hana, Flora mi je javila da stanem, jer su otmičari tako zahtevali. U tom trenutku video sam čoveka, jednog od otmičara, koji je izašao na put. Zaustavio sam kola, a on je uzeo novac i mobilni telefon i naredio mi da se odmah vratim natrag.“⁴²

Kada su davali instrukcije, kidnaperi su pitali zašto je policija pratila vozilo. Dva časa posle otmice, Nebi Nuhiu se poslednji put javio porodici. Rekao je da je dobro, da se nalazi u motelu Predejane i da će autostopom doći kući. Međutim, nije došao.

Dva dana kasnije, u večernjim satima, porodicu Nuhiu su posetili inspektori SUP-a Vranje Voja i Vujica N. i uveravali je da će slučaj biti rešen za nekoliko dana. Tvrdili su da su oni jedini koji mogu da pomognu i tražili da se povodom otmice ne kontaktira ni sa kim drugim. Svaki put kada bi im se neko iz porodice Nuhiu javio, pomenuti inspektori su odgovarali da je potrebno da se strpe još neko vreme.

Nedelju dana kasnije, otmičari su se javili poslednji put i tražili dodatnih 100.000 nemačkih maraka (oko 50 hiljada eura). Kada je porodica tražila da čuje Nebija, otmičar je rekao da to nije moguće, jer se on nalazi u Crnoj Gori.

Porodica kidnapovanog Nebija Nuhiua se u više navrata obraćala SUP-u i šefu Koordinacionog tela u Bujanovcu, ali bez rezultata. Posle obraćanja Odbora za ljudska prava u Bujanovcu, MUP Srbije je 19. februara 2001. godine porodici Nuhiu uputio dopis u kome stoji *„da je na osnovu prikupljenih podataka i obaveštenja utvrđeno da su pripadnici policije protiv NN izvršioca krivičnog dela otmice iz člana 64 KZ RS podneli krivičnu prijavu koja je dostavljena Okružnom javnom tužilaštvu u Vranju“*. U izveštaju poslatom uz ovaj dopis navodi se da *„pripadnici SUP-a u Vranju i dalje preduzimaju intenzivne operativno-taktičke mere i radnje u cilju pronalaska Nebija Nuhiua i izvršilaca ovog krivičnog dela“*.⁴³

Jedan od inspektora SUP-a Vranje, koji je dolazio kod porodice Nuhiu, Vojislav Stanković, uhapšen je u aprilu 2001. godine i određen mu je pritvor od 30 dana zbog osnovane sumnje da je zlouporebio položaj *„tako što je u više navrata protivpravno prisvojio novac u dosad utvrđenom iznosu većem od 1.700.000 dinara, a na štetu Nuhiua ... Zdravković je rekao da u toku naredne nedelje treba očekivati nove smene i hapšenja u policiji u Vranju“*.⁴⁴ Prema saznanjima Odbora za ljudska prava, Stanković je pušten iz pritvora, a postupak nije pokrenut.

Zbog krivičnog dela prevare, 11. maja 2001. godine uhapšeni su pomoćnik komandira SUP-a Jagodina Ranko Denić i Branimir Nikolić iz Kruševca, dok je treći saučesnik Slaviša Zdravković, takođe radnik MUP-a, u bekstvu. *„Oni su porodicu Nuhiu doveli u zabludu, lažno obećavši da će otetog Nebija pronaći i vratiti porodici uz nadoknadu od 160.000 nemačkih maraka.“* Uhapšeni nisu povezani sa otmicom Nebija Nuhiua.

⁴³ Izveštaj o izvršenim proverama navoda iz predstavljenosti Nuhiu Flore iz Preševa, MUP Srbije, 19. februar 2001. godine

⁴⁴ „Vandalstvo ponašanje policije više ne može da se toleriše“, izjava Novice Zdravkovića, načelnika policije za Pčinjski okrug, Danas, 28. april 2001. godine

Predsednik Koordinacionog tela Nebojša Čović izjavio je da je jedan od ključnih učesnika ove otmice nedostupan jugoslovenskim vlastima i da se nalazi u Nemačkoj.⁴⁵ Čović je, posle okupljanja nekoliko hiljada građana Preševa na drugu godišnjicu nestanka Nebija Nuhiua, ponovo obećao rasvetljavanje ove otmice.

3.1.4. Ubistvo Ejupa Asanija

Ejup Asani (Ejup Hasani) (1944), iz sela Letovica u opštini Bujanovac, ubijen je iz vatrenog oružja 12. februara 2000. godine. Prema izveštaju Odbora za ljudska prava u Bujanovcu za 2000. godinu, njega su ubili maskirani napadači, koji su ga izveli iz kuće i oko 200 m dalje pucali u njega. Pres centar u Bujanovcu⁴⁶ je objavio da je Asani poginuo u terorističkom napadu (ime je navedeno kao Ejupu Asanović).

3.1.5. Oružani incident u Končulju

Odbor za ljudska prava iz Bujanovca beleži da su albanski civil Fatmir Ibiši (Fatmir Ibishi) i policajac Slaviša Dimitrijević poginuli u teškom oružanom incidentu koji se desio 26. februara 2000. godine u šumi pored puta Lučane-Dobrosin, na ulazu u selo Končulj na magistralnom putu Bujanovac-Gnjilane. Za razliku od toga, MUP je saopštio da su „*albanski ekstremisti postavili nekoliko zaseda i izvršili oružani napad na četiri policajca koji su se nalazili u službenom vozilu. Tom prilikom poginuo je policajac Slaviša Dimitrijević (1968) i Dragan Filipović (1965). Druga dva policajca su teže, odnosno lakše povređena.*“⁴⁷ MUP nije rekao ništa o poginulom Albancu.

⁴⁵ Izjava Nebojše Čovića pred poslanicima Skupštine opštine Preševo, 14. novembar 2001.

⁴⁶ Spisak poginulih građana u terorističkim napadima, Press centar Bujanovac, 27. jul 2001. godine

⁴⁷ Ekstremizam, MUP Srbije, decembar 2000. godine

3.1.6. Ubistva Bahrija Musliua i Destana Adiljija

Bahri Musliu (Bahri Musliu) (1961), iz Vrabana, pronađen je mrtav 13. marta 2000. godine u blizini srpskog sela Levosoje u opštini Bujanovac.⁴⁸ MUP je povodom ubistva saopštio da je „*pronađen leš Musli Barija koga su ubili albanski teroristi vatrenim oružjem u blizini sela Levosoja*“.⁴⁹

Destan Adilji (Destan Adili) (1964), iz Velikog Trnovca, pronađen je mrtav 13. aprila 2000. godine na putu Veliki Trnovac-Breznice. Porodica kaže da se vraćao sa puta (bavio se trgovinom). Pošto je porodica zahtevala da se sprovede istraga, Okružno javno tužilaštvo u Vranju je izvestilo porodicu Adilji „*da je posle prikupljenih potrebnih informacija donelo odluku da ne pokreće krivični postupak*“. Porodica je istovremeno obavještena o mogućnosti „*pokretanja postupka protiv poznatog počinioca krivičnog dela ubistva*“.

3.1.7. Nestanak jedinih Srba iz Malog Trnovca

Jedini srpski stanovnici sela Mali Trnovac, Vlada (1920) i Persa (1945) Miletić nestali su 21. juna 2000. godine. U njihovoj kući pronađene su čaure i tragovi krvi. Sudbina nestalih nije rasvetljena.

U strahu od odmazde srpske policije, istoga dana svi stanovnici ovog sela, njih oko 550, napustili su svoje domove i otišli na Kosovo. Tri dana kasnije, kada se nekoliko meštana vratilo da iz kuća uzme neke od ostavljenih stvari, policajci su uz bezrazložnu upotrebu sile uhapsili Avnija Jakupija (Avni Jakupi), Sejdića Jakupija (Sejdi Jakupi), Nedžmedina Sopića (Nexhmedin Sopi), Šemšića Salihua (Shemshi Salihu) i Halima Berišu (Halim Berisha).

„Nas nekoliko se ujutru 24. juna vratilo kućama, uglavnom da bi uzeli dragocenosti, zlato ili novac, jer smo na Kosovo otišli

⁴⁸ Izveštaj Odbora za ljudska prava u Bujanovcu za 2000. godinu

⁴⁹ Ekstremizam, MUP Srbije, decembar 2000. godine

bukvalno bez ičega. Svako od nas je otišao svojoj kući. Trudili smo se da budemo neprimetni jer smo se plašili da će nas policija maltretirati. Negde oko 10 sati, u moju kuću upala je grupa od desetak policajca. Pitali su me ko je ubio Vladu i Persu i ne čekajući odgovor počeli su da me udaraju rukama, nogama i kundacima. Zatim su me izveli napolje i vodili me ka obližnjem brdu. Video sam da su uhvatili još neke od nas koji smo došli i da pretražuju selo pokušavajući da pronađu još nekog. Džipom su me odvezli do stanice policije u Bujanovcu, gde smo ja i drugi uhapšeni ispitivani celu noć. Prema meni nisu primenjivali silu. Svi sem Halima Beriše, koji je prebačen u zatvor u Nišu, pušteni smo narednog dana oko 11 sati, kada smo otišli u Gnjilane. Neki od nas su se sada vratili, ali se mnogi još uvek plaše.“⁵⁰

Prema izjavama svedoka, datim Odboru za ljudska prava u Bujanovcu⁵¹, uhapšeni su pušteni zahvaljujući izjavi jedne od kćerki nestalog Vlade Miletića. Ona je policiji rekla da „*ne veruje da su njenog oca i sestru ubili Albanci iz Malog Trnovca jer su oni ovu porodicu uvek pomagali*“.

3.1.8. Ubistvo Ridvana Ćazimija

Ridvan Ćazimi (Ridvan Qazimi) (1964), poznatiji kao „komandant Leši“, bio je jedan od predstavnika OVPMB, direktno uključenih u pregovore sa predstavnicima vlasti početkom 2001. godine. Njegovo ubistvo 24. maja 2001. godine još uvek nije rasvetljeno. Prema dostupnim podacima, ubijen je snajperskim hicem na mestu Guri Gat iznad sela Lučane, kada je na ovo mesto stigao sa trojicom saboraca. Njegov džip je izrešetan sa 20 hitaca. Prema tvrdnji predsednika Koordinacionog tela Nebojše Čovića, Ćazimi je poginuo „*u klasičnoj razmeni vatre*“, dok je portparol vladinog Pres centra ocenio da je u ovom slučaju „*reč o međusobnom obračunu albanskih ekstremista u Velikom Trnovcu*“. Jonuz Musliu, predsednik političkog veća OVPMB, izjavio je da su Ćazimija

⁵⁰ Intervju Sejdija Jakupija istrživau FHP-a

⁵¹ Izveštaj Odbora za ljudska prava u Bujanovcu za 2000. godinu

„ubili srpski snajperisti u prisustvu šefa kancelarije NATO-a za Jugoslaviju, Šona Salivena“.⁵² KFOR je ove navode demantovao.

3.2. Povrede ljudskih prava od strane OVPMB

3.2.1. Tortura nad dvojicom vojnika VJ

Vodnici Saša Bulatović (1978) i Milojica Bjelica (1970), pripadnici VII bataljona VJ, 21. marta 2001. godine su u vojnom vozilu ušli u Veliki Trnovac. Oni su od strane OVPMB, koja je kontrolisala selo, bili zadržani narednih 25 dana. Istraživačima FHP-a su izjavili da su za to vreme tučeni bejzbol palicama, cevima, kundacima. Nanošene su im povrede nožem i priključivani su na struju oko 30 puta. Od njih je traženo da napišu izjave u kojima priznaju da ih je poslao kapetan. Oslobođeni su 15. aprila uz posredovanje KFOR-a.

3.2.2. Zarobljavanje četvoro Srba iz Vranja

Suzanu (1974), Stojanču (1969) i Nebojšu (1977) Petrovića i Dragana Ilića (1973) iz sela Donje Žabsko u opštini Vranje OVPMB je zarobila 4. marta 2001. godine. Oni su jednu noć zadržani u Velikom Trnovcu, a kasnije bili prebačeni u drugo selo. Stojan Petrović je istraživaču FHP-a izjavio da su „*batinani kundacima od pušaka, nogama, raznim šipkama, priključivani na struju, stavljan im je nož pod jezik, terani su da ljube simbol OVK i primoravani da pišu izjave da ih je Državna bezbednost poslala da miniraju džamiju u Velikom Trnovcu*“.

Za vreme zatočeništva koje je trajalo 41 dan, ovo četvoro otetih je držano u pet različitih podrumskih prostorija, uglavnom bez dnevne svetlosti. U sudskomedicinskoj ekspertizi za Dragana Ilića navodi se da nisu zlostavljani prilikom samog hapšenja, već kasnije dok su boravili u pritvoru. U ekspertizi⁵³ stoji:

⁵² „Leši poginuo u sukobu sa snagama VJ“, Danas, 26. maj 2001. godine

„Bacili su mu neke krpe i ćebad na glavu, a zatim je veći broj prisutnih uniformisanih lica počeo da ga pretresa i pritom da ga bije - udara uglavnom po trupu i da ga šutira po nogama. Udaranje je trajalo više časova, sa manjim pauzama. Tokom udaranja, u jednoj od pauza, izvukli su ga uz stepenice, u prizemlje kuće, gde su ga, takođe udarali. Video je kako su Petrović Stojančeta, kada su ga unosili u podrum, 'bacili glavom o pod', a zatim je video kako mu otiče desna polovina lica. Kasnije su ga dovukli do panja i pretili da će sekirom da mu odseku šaku.“

Od zatočenih je traženo da priznaju „*ko ih je poslao u Veliki Trnovac i na kom su zadatku*“. U toku mučenja strujom, rečeno im je i da je „*Suzana već priznala*“.

„Pred zoru su doveli jednog Ciganina koji je bio veoma pijan, a nas je probudilo njegovo jaukanje jer su i njega tukli. Doneli su mu da pije rakiju, a onda su mu dali gumenu palicu i naredili da 'ispituje' i bije njega (Ilića) i braću Petrović. U početku 'Fatmir' nije hteo da ih udari, a onda su uniformisana lica počela i njega da biju i ponovila naredbu. Nakon toga je 'Fatmir' počeo da ih udara ovom palicom, a vojnici su doneli video kameru i ovo snimili.“

Zatočenici su 6. marta 2001. godine bili prisiljeni da pred kamerama TV Kosova kažu da su došli da izvrše teroristički zadatak. Desetak dana nakon toga, prvi put su ih posetili predstavnici Posmatračke misije Evropske unije (EUMM) i Međunarodnog komiteta Crvenog krsta (ICRC). Opisani načini torture su nastavljani tokom celog trajanja zatočeništva. Prema Ilićevim rečima, nekoliko dana pre nego što su pušteni počeli su da dobijaju lekove i tri obroka dnevno.

Suzana Petrović je 31. marta oslobođena, ali joj je zaprećeno da međunarodnim snagama na Kosovu, KFOR-u, mora pono-

53 Sudskomedicinska ekspertiza povreda, Vojnomedicinska akademija u Beogradu, 20. april 2001. godine

viti izjavu koja joj je bila sastavljena. Svi ostali uhapšeni, oslobođeni su 14. aprila, posredstvom KFOR-a.

3.2.3. Otmica potpredsednika PDD-a

Mediji su izvestili da je Behluj Nasufi (Behlul Nasufi), potpredsednik Partije za demokratsko delovanje, otet 23. aprila 2001. godine u blizini Končulja.⁵⁴ Njega su pripadnici OVPMB držali u štali u kojoj su se nalazila dva konja. Ruke su mu bile vezane i stavljen mu je povez preko očiju. Predstavnici OVPMB su otmicu demantovali i rekli da je Nasufi boravio u rejonu Karadaka, radi utvrđivanja detalja pregovora.⁵⁵ Posredstvom međunarodne zajednice, Nasufi je oslobođen posle dva dana.

3.3. Postupanje pripadnika vojske i policije sa Albancima

Za vreme trajanja oružanih sukoba, pripadnici albanske etničke zajednice bili su žrtve maltretiranja, vređanja, pretnji i provokacija od strane pripadnika vojske i policije. Povrede ljudskog dostojanstva neretko su bile praćene i jasnim ugrožavanjem telesnog integriteta. Incidenti su se, u najvećem broju slučajeva, desili u seoskim sredinama, a njihov broj i težina rasli su što su mesta bila zabitija i udaljenija od grada. Vređanja ljudskog dostojanstva pripadnika albanske etničke zajednice bilo je i na kontrolnim punktovima policije.

3.3.1. Hapšenje Adnana Kamberija

Adnan Kamberi (Adnan Kamberi, 1970) iz Velikog Trnovca, nestao je 29. jula 2000. godine. Dva dana kasnije, njegovoj porodici se javio advokat i obavestio je da je protiv Kamberija pokrenuta istraga zbog krivičnog dela terorizma i da mu je

⁵⁴ „Otet potpredsednik PDD-a“, Politika, 25. april 2001. godine

⁵⁵ „OVPMB demantuje da je kidnapovala Nasufija“, B92, 26. april 2001. godine

određen pritvor.⁵⁶ Pritvor je 29. avgusta produžen za još mesec dana⁵⁷, a 12. septembra 2000. godine istraga je obustavljena i pritvor ukinut.⁵⁸

Istim rešenjem kojim je pritvor za Adnana Kamberija ukinut, određeno je sprovođenje istrage, pritvor za Jetona Dželilija (Jeton Xhelili) iz Breznice i Mustafu Ališanija (Mustafa Alis-hani) iz Velikog Trnovca.

3.3.2. Maltretiranje porodice Ismailji

Četiri muškarca u maskirnim uniformama, naoružana pištoljima i noževima, maltretirala su 19. septembra 2000. godine sledeće članove porodice Ismailji iz Velikog Trnovca: Imriju Ismailji (Imrie Ismaili) (1950), Sejziju Ismailji (Seiziu Ismaili) (1971), Esmale Šabani (Esmale Shabani) (1973) i troje maloletne dece. Sve tri žene su hospitalizovane i na njihovim telima konstatovane su teške telesne povrede. Policija je iste noći izvršila uviđaj, ali ni do danas počinioi nisu pronađeni.⁵⁹

3.3.3. Policijski punkтови

Fatmir Hasani (Fatmir Hasani), potpredsednik opštinskog odbora Partije za demokratsko delovanje (PDD) u Bujanovcu, zadržan je 20. januara 2001. godine na policijskom punktu Lučane, prilikom povratka sa Kosova. Razlog za zadržavanje je bilo to što je posedovao geografsku kartu Jugoslavije u razmeri 1:600.000. Hasani je na samom punktu zadržan oko dva 2 časa, a zatim je priveden u SUP Bujanovac. Tamo su ga o aktivnostima PDD ispitivala dvojica inspektora Državne bezbednosti. Pušten je posle jednog sata.⁶⁰

⁵⁶ Izveštaj Odbora za ljudska prava u Bujanovcu za 2000. godinu

⁵⁷ Rešenje Okružnog suda u Vranju, Kv. br. 75/00 od 29. avgusta 2000. godine

⁵⁸ Rešenje istražnog sudije Okružnog suda u Vranju, Kv. br. 37/00 od 12. septembra 2000. godine

⁵⁹ Isto

⁶⁰ Izjava Fatmira Hasanija Odboru za ljudska prava u Bujanovcu

Na policijskom punktu Ceravajka, opština Preševo, 10. februara 2001. godine policija je fizički i verbalno zlostavljala 26 putnika iz autobusa preduzeća „Veli trans“. Ovo preduzeće održava redovne autobuske linije između Preševa i gradova na Kosovu. Svi maltretirani putnici bili su Albanci.⁶¹

3.3.4. Slučaj Rašiti

Januz Rašiti (Januz Rashiti) iz Turije, inspektor iz SO Bujanovac, batinan je na očigled svoje porodice 1. marta 2001. godine. Batinanje je izvršila grupa od 16 pripadnika specijalnih jedinica policije, koji su ga zatim priveli u komandu u selu Levosoje, a zatim u Bujanovac. Nakon intervencije šefa Koordinacionog tela, Rašiti je pušten kući. Toga dana, u istom selu, fizički je maltretirano još nekoliko Albanaca, a jedan od njih, Rešat Ebibi (Reshat Ebibi), pretučen je takođe pred članovima svoje porodice, a zatim priveden u SUP Bujanovac. Pušten je narednog dana u 16 časova.⁶²

3.3.5. Pucnji, pretresi, pretnje

U mešovitom selu Oslare, 11. marta 2001. godine oko 15 časova iz automatskog naoružanja pucano je na džamiju za vreme trajanja verskog obreda. Berat Alimi (Berat Alimi), imam, kaže da je pucnjava dolazila iz pravca dela sela koje se zove Padine.

Prilikom ulaska oružanih snaga u sela koja su u KZB, kao i posle povlačenja pripadnika OVPMB iz Oraovice, pripadnici vojske i policije vršili su pretres kuća. Iako su pretresi najčešće obavljani u prisustvu vlasnika ili predstavnika mesnih zajednica, bilo je incidenata i oštećenja imovine, a dolazilo je i do nasrtaja na telesni integritet. Prilikom pretresa kuće porodice Osmani u Oraovici, 15. maja 2001. godine, četiri člana te porodice - Nazima, Abedina, Muharema i Ale-

⁶¹ Izveštaj Odbora za ljudska prava u Bujanovcu

⁶² Izveštaj Odbora za ljudska prava u Bujanovcu za period januar-mart 2001. godine

tina - policajci su zlostavljali. To se nastavilo sve do njihovog privođenja u SUP Preševo.

Tokom ulaska Združenih snaga bezbednosti u selo Dobrosin, 31. maja 2001. godine, pripadnici specijalne policije su pretili meštanima rečima „Bićete svi pobijeni“, dok je jedan od njih narednog dana oca ubijene braće Šaćipi (Shaqipi) zadržao na seoskom putu i ispitivao o sinovima, govoreći mu da su zaslužili ono što su dobili jer su bili naoružani.

4. Ka političkom rešenju: Od sredine 2001. godine do avgusta 2002. godine

Vlada Republike Srbije i Savezna vlada formirale su u decembru 2000. godine Koordinaciono telo za opštine Preševo, Bujanovac i Medveđa. U okviru napora novih vlasti da se kriza reši političkim putem, 16. februara 2001. godine donet je i „Program i plan za rešavanje krize u opštinama Bujanovac, Preševo i Medveđa“. U njemu je izraženo čvrsto opredeljenje da se kriza na jugu Srbije reši mirnim putem i političko-diplomatskim sredstvima - kroz dijalog predstavnika Republike Srbije i Savezne Republike Jugoslavije s jedne i albanske nacionalne zajednice s druge strane, a uz podršku međunarodne zajednice.

Mere koje vlasti treba da preduzmu u tačno definisanim rokovima posle potpisivanja sporazuma, u Programu su grupisane u tri celine. One obuhvataju integraciju Albanaca u politički, državni i društveni sistem i poštovanje njihovih ljudskih prava u skladu sa evropskim standardima; uspostavljanje bezbednosti i mira u regionu; i ekonomsku i socijalnu revitalizaciju regiona i razvoj u skladu sa projektima i prioritetima opština.

Sastavni deo ovog plana bio je i poziv lokalnim Albancima na dijalog za rešavanje krize u opštinama Bujanovac, Preševo i Medveđa (Aneks 3). Upućen je i poziv međunarodnoj zajednici da podrži rešenje (Aneks 4). Međunarodni predstavnici

su ovaj plan podržali, a predstavnici albanske etničke zajednice su pozitivno ocenili većinu predviđenih mera.

OVPMB je, međutim, plan odbacila i 1. marta 2001. godine predstavila svoju Zajedničku platformu za mirno rešenje krize u preševskoj dolini.⁶³ Dva dana kasnije politički predstavnici Albanaca i predstavnici OVPMB predstavili su zajedničku „Političku platformu za zaustavljanje oružanih konflikata i rešavanje krize na području Preševa, Medveđe i Bujanovca“⁶⁴.

Predstavnici NATO-a, EU i OEBS-a su se uključili u pregovore i posredovali u odvojenim razgovorima sa srpskom i albanskom delegacijom. To je dovelo do sporazuma o prekidu vatre, koji je potpisan 12. marta 2001. godine. Prvi direktan susret dve strane zbio se 23. marta 2001. godine u britanskoj vojnoj bazi u selu Livadice kod Podujeva.⁶⁵

Uporedo sa pregovorima, uz dozvolu KFOR-a, počeo je fazni povratak vojske i policije u KZB. Ulazak oružanih snaga u sve delove KZB okončan je 31. maja 2001. godine. Prema podacima UNHCR-a, oko 5.000 Albanaca iz sela u ovoj zoni je napustilo svoje domove tokom poslednje faze ove operacije.

Jedan od prvih značajnijih rezultata pregovora bio je Sporazum o demilitarizaciji sela Lučane i Turija, potpisan 4. maja 2002. Ovim sporazumom obe strane su se saglasile da bezuslovno povuku svoje snage iz ova dva sela, napuste sve zauzete privatne objekte, omoguće povratak raseljenih i potpunu slobodu kretanja putem Bujanovac-Gnjilane. Sporazum je stupio na snagu 7. maja 2001. godine.

⁶³ „OVPBM predstavila plan za rešenje krize na jugu Srbije“, Beta, 1. mart 2001. godine

⁶⁴ „Halimi predstavio albansku platformu“, Glas javnosti, 3. mart 2001. godine

⁶⁵ „Sastali se Srbi i Albanci uz posredovanje NATO-a“, Beta, 23. mart 2001. godine

Vojni lideri OVPMB su 21. maja 2001. godine, u Končulju, potpisali izjavu o demilitarizaciji južnog i centralnog dela tzv. sektora B KZB. Njome je bilo predviđeno da se prvi deo demilitarizuje narednog dana, a da potpuna demilitarizacija i predaja oružja pripadnicima KFOR-a bude obavljena do 31. maja 2001. godine.

Istovremeno sa demilitarizacijom regiona počelo je stvaranje lokalne multietničke policije. Na predlog Misije OEBS-a, usvojeni su „Principi za multietnički policijski elemenat u Preševu, Medveđi i Bujanovcu“.⁶⁶ Ovaj dokument potpisali su 27. juna 2001. godine u Bujanovcu predstavnici Vlade Republike Srbije, albanske etničke zajednice i OEBS-a i on predstavlja prvi konkretan korak ka ravnopravnom učešću Albanaca u vršenju javnih poslova.

4.1. Amnestija za bivše pripadnike OVPMB

Amnestiji za pripadnike OVPBM, koja je predviđena Programom Koordinacionog tela⁶⁷, potvrđena je 21. maja 2001. godine u pismu koje su potpredsednik Vlade Srbije i predsednik Koordinacionog tela Nebojša Čović, komandant Združenih snaga bezbednosti general Ninoslav Krstić i komandant specijalnih policijskih snaga Goran Radosavljević uputili tadašnjem ličnom izaslaniku generalnog sekretara NATO-a Peteru Fejtu (Pieter Feith). Oni su rekli da se opšta amnestija garantuje „svima koji polože oružje, uniforme i svu vojnu opremu koju ilegalno poseduju“.

Prema izjavi načelnika policije za Pčinjski okrug Novice Zdravkovića⁶⁸, do 13. januara 2001. godine Okružnom

⁶⁶ Dokument su potpisali republički ministar za unutrašnje poslove Dušan Mihajlović, predsednik SO Preševo Riza Halimi, šef Misije OEBS-a u Jugoslaviji Stefano Sanino i predsednik vladinog Koordinacionog tela dr Nebojša Čović.

⁶⁷ Tačka 4, Aneks 5b : „*Amnestija od krivične odgovornosti zbog terorizma i „pacifikacija“ odnosno „recikliranje“ terorista u civile, sa potpunom slobodom njihovog kretanja ukoliko do kraja ove faze nisu izvršili konkretno delo nasilja*“.

⁶⁸ „Šerifi iz preševske doline“, Danas, 13. januar 2001. godine

javnom tužilaštvu u Vranju podnete su 43 krivične prijave kojima su obuhvaćene 32 osobe zbog krivičnog dela terorizma⁶⁹, kako su vlasti kvalifikovale delovanje OVPMB. Takođe, rešenjem o sprovođenju istrage⁷⁰ od 19. juna 2000. godine „*protiv 35 lica albanske nacionalnosti otvorena je istraga zbog osnovane sumnje da su u toku 1999. godine u selu Dobrosin, opština Bujanovac, u kući Ajdari Vebija stvorili terorističku organizaciju tzv. OVPMB*“. U odgovoru na predstavku Odbora za ljudska prava, predsednik Okružnog suda u Vranju rekao je da je svima okrivljenima ili određen pritvor ili je za njima raspisana poternica. Ovakav postupak pravosudnih organa je u suprotnosti sa objavljenom amnestijom za pripadnike bivše OVPMB.

U pismu koje su, u ime Koordinacionog tela, njegov predsednik Čović, potpredsednik Mića Marković i komandant policijskih snaga Goran Radosavljević 26. februara 2002. godine uputili ličnom izaslaniku generalnog sekretara NATO-a Robertu Seriju (Serry), potvrđeno je da je amnestija na snazi. Potpredsednik Vlade Republike Srbije i predsednik Koordinacionog tela Nebojša Čović u ovom pismu kaže: „*Nije moja intencija da brinem o istragama protiv lica navedenih u dokumentu Okružnog suda u Vranju (Ki br. 37/00 od 19. juna 2000. godine), za aktivnosti koje su direktno povezane za osnivanje ili učešće u oružanim grupama pre potpisivanja pomenutog dokumenta 'Amnesty is way out'.*“

Ljuan Sadiku (Luan Sadiku) iz Bujanovca, koji je zbog krivičnog dela terorizma osuđen na 7 godina i 6 meseci zatvora, oslobođen je 26. marta 2002. godine, mesec dana posle ovog pisma. On je u zatvoru proveo 14 meseci.

Besim Leka (Besim Leka) (18) iz Bujanovca, takođe osuđen za terorizam, oslobođen je. Leka je uhapšen 16. novembra

⁶⁹ Član 125 Krivičnog zakona SRJ

⁷⁰ Rešenje o sprovođenju istrage br. 37/00 od 19. juna 2000. godine, Odgovor na predstavku Odbora za ljudska prava, Okružni sud u Vranju VIII-Su br. 56/01, 22. oktobar 2001. godine

2000. godine u autobusu koji je saobraćao između Prištine i Bujanovca. U njegovoj torbi je pronađeno 10 kg eksploziva.

Usled zahteva albanske zajednice da objavljena amnestija ima zakonsku formu, Savezna skupština je 4. juna 2002. godine usvojila Zakon o amnestiji koji se odnosi na sve državljane Jugoslavije osumnjičene da su učestvovali u terorističkim aktivnostima od 1. januara 1999. godine do 31. maja 2001. godine. Postupak primene amnestije se sprovodi prema odredbama Zakona o krivičnom postupku.

4.2. Povrede prava na život i telesni integritet u 2002. godini

U oblasti Preševa, Bujanovca i Medveđe, u drugoj polovini 2001. godine broj slučajeva ugrožavanja prava na život i telesni integritet znatno je smanjen. Međutim, u prvoj polovini 2002. godine ponovo ih ima. Zajedničko za sve ove slučajeve teških kršenja ljudskih prava je da nijedan nije rasvetljen u potpunosti i da ni u jednom počinio ci nisu pronađeni.

Posebno padaju u oči incidenti upereni ka pripadnicima ili kandidatima za pripadnike multietničke policije, ili na objekte koje ova policija koristi. Bilo je i napada na istaknutije predstavnike albanske nacionalne zajednice.

4.2.1. Napadi na multietničku policiju

Nepoznata lica su 10. novembra 2001. godine u selu Muhovac u bujanovačkoj opštini pucala na automobil Besnika Mustafe (Besnik Mustafa), tada kandidata za multietničku policiju. U ovom napadu povređeni su Besnikov sin Leon (1997) i supruga Fatmire.

Maloletni S. A. i S. N. iz Bujanovca uhapšeni su 14. marta 2002. godine pod optužbom da su dva dana ranije bacili bombu na kuću Hajredina Salihua (Hajredin Salihu) iz Bujanovca, čiji je sin Elvir takođe pripadnik multietničke policije.

Na kuću Sameta Šabanija (Samet Shabani) iz Velikog Trnovca 17. marta 2002. godine bačena je bomba. U ovom napadu nije bilo povređenih. Sametov sin Enis Šabani je pripadnik multietničke policije u Bujanovcu.

U selu Ranatovce u opštini Preševo, nepoznata lica bacila su 29. novembra 2001. godine bombu na objekat multietničke policije. Sličan napad desio se u selu Lučane 17. maja 2002. godine. Ni u jednom od ova dva napada nije bilo povređenih. Počinioci nisu otkriveni. Iako su svi politički predstavnici Albanaca nedvosmisleno osuđivali ove napade, Koordinaciono telo je u svojim saopštenjima krivicu pripisivalo pripadnicima albanske zajednice.

Pripadnik lokalne multietničke policije, Bljerim Mustafa (Blerim Mustafa), pretučen je 24. juna 2002. godine u Bujanovcu, dok je bio van dužnosti. Dvojica napadača nanela su mu povrede glave. MUP je naveo imena osumnjičenih, uz podatak da su oni u bekstvu.

4.2.2. Bombe bačene na kuće

Ćemal Redžepi (Qemal Rexhepi) i Ramiz Redžepi (Ramize Rexhepi), Albanci iz Dobrosina, povređeni su 5. aprila 2002. godine prilikom eksplozije bombe, bačene na njihovu kuću. Motiv i počinioci nisu poznati.

Na kuću predsednika Mesne zajednice Veliki Trnovac Galipa Bećirija (Galip Beqiri) 14. juna 2002. godine u 22.45 bačene su dve bombe. U toku iste noći, 15. juna 2002. godine oko 1.30 sati bačena je bomba i na kuću Islama Sulejmanija (Islam Sulejmani) iz Velikog Trnovca. Povređenih nije bilo. Dve albanske partije su protestovale povodom ovih napada navodeći da se *„neće zadovoljiti službenim saopštenjima državnih organa, da je istraga u toku, već traže veću efikasnost u otkrivanju počinitelaca ovog i drugih incidenata“*.

4.2.3. Podmetanja eksploziva

Podmetanja ili postavljanja eksplozivnih naprava su svojevrsni incidenti kojima je ugrožavano pravo na život. U nekim slučajevima su to čak bile protivtenkovske mine. Jedna je pronađena 9. aprila 2002. godine na putu Donja Šušaja-Oraovica, a druga 19. aprila 2002. godine na putu ka Dobrosinu. Dvojica pripadnika VJ, desetar Boban Ilić (27) i mlađi vodnik Saša Stanković (33) povređeni su 27. aprila 2002. godine kada je cisterna kojom su upravljali naišla na minu na putu Lučane-Dobrosin.

Na stočnoj pijaci koja pripada JP „Komunalac“ iz Bujanovca, 16. februara 2002. godine eksplodirala je bomba. Mesec dana kasnije, eksplozivna naprava potpuno je uništila kafanu „Tri ribara“ vlasnika Obrada Ristića iz sela Lučane (opština Bujanovac). Bomba je 18. aprila 2002. godine bila bačena i na lokal „Srna“ vlasnika Dragog Pešića iz Preševa.

Slobodan Dimitrijević, Srbin iz Bujanovca, 27. februara 2002. godine, na svojoj njivi po drugi put pronašao je eksplozivnu napravu sa satnim mehanizmom. Prvi put se to desilo 1. oktobra 2000. godine.

Zbog sumnje da su u centru Bujanovca 3. marta 2002. godine podmetnuli eksplozivnu napravu sa oko 10 kg trotila, policija je uhapsila Muhameda Muratija (Muhamed Murati) (18) iz Vranja, Namera Aliua (Naser Aliu) (19) iz Bujanovca, Samija Islamija (Sami Islami) (22) iz Lojana (Makedonija) i Arbana Muratija (Arban Murati) (20) iz Vranja. Protiv njih je pokrenuta istraga za krivično delo terorizma, a pritvor im je produžen za dodatna dva meseca. Odlukom Veća Okružnog suda u Vranju Muhamed Murati i Naser Aliu su osuđeni na po tri godine zatvora. Sami Islami je oslobođen zbog nedostatka dokaza.

4.2.4. Dva ubistva

Desila su se i dva još nedovoljno rasvetljena ubistva. Telo Zorana Šakića (32), Srbina iz sela Gubavce u opštini

Medveđa, pronađeno je 31. maja 2002. godine na zgarištu kuće njegovog strica Miodraga. Kuća se nalazi u blizini granice sa Kosovom. Očevici svedoče da se iz pravca kuće prvo čula pucnjava, a zatim su videli gust dim.

Agim Aguši (Agim Agushi) (1964), Albanac iz sela Miratovac u opštini Preševo, ubijen je 9. juna 2002. godine od strane pripadnika VJ u blizini granice sa Republikom Makedonijom dok se sa rođakom vraćao sa teritorije Republike Makedonije. Rođak pokojnog Agušija Bajram Sulimani (Bajram Sulimani) svedoči da su se njih dvojica vozili na traktoru kada su začuli pucnje:

„Zatim smo videli jednog vojnika koji je bio sakriven u žitu i koji je sa tog mesta naređivao da otvorimo stranicu prikolice da bi video šta nosimo. Sumnjao je da nešto nelegalno trgujemo. Otvorio sam stranicu i rekao da nemamo ništa jer smo bili do njive i vraćamo se kući. On je uzvratilo da ne možemo, i da se vratimo nazad odmah, i sve vreme nas je držao na nišanu snajpera i rekao da će sad pobiti sve Albance koji prolaze. Bio je veoma ljut i sve vreme nas je vređao i psovao.

Dogovorio sam se sa Agimom da upali traktor i da zamolimo još jednom da nas pusti da idemo kući. Čim je upalio traktor, čuo se jedan pucanj, tada sam video da je nišanio na mene, ali srećom pogodio je točak traktora jer ja se još nisam bio popeo na traktor, ali sledeći metak je pogodio Agima u grudi. Taj metak je bio smrtonosan.“

Koordinaciono telo je izrazilo žaljenje povodom ovog događaja i saopštilo da je zbog ovog slučaja jedan vojnik suspendovan.

4.3. Nezakoniti postupci pripadnika policije i vojske

U periodu posle prestanka oružanih sukoba, najviše je bilo incidenata u kojima su pripadnici albanske etničke zajednice bili žrtve maltretiranja, vređanja, pretnji i provokacija od strane pripadnika vojske i policije.

Do incidenata je uglavnom dolazilo u seoskim sredinama, na putevima, kontrolnim punktovima i mestima gde ljudi obavljaju poljoprivredne radove. Zbog velikog broja ovih incidenata, nekažnjavanja počilaca i straha od novih incidenata, meštani Breznice, Muhovca i Velikog Trnovca, u nekoliko navrata tokom 2001. godine, protestovali su prilikom pokušaja postavljanja kontejnera za stalne policijske punktove u njihovim selima.

Prilikom ulaska oružanih snaga u sela u KZB i posle povlačenja pripadnika OVPMB iz Oraovice, pripadnici vojske i policije vršili su pretres kuća. Iako su pretresi najčešće obavljani u prisustvu vlasnika ili predstavnika mesnih zajednica, bilo je slučajeva krađe i oštećenja imovine i nasrtaja na telesni integritet.

4.3.1. Pretresi, pretnje, provokacije

U selu Končulj 15. juna 2001. godine, prilikom prolaska nekoliko pripadnika specijalnih jedinica kroz selo, jedan od njih je uperio puškomitraljez u meštane koji su stajali ispred prodavnice. Jedan od meštana svedoči:

„Stajali smo ispred jedne prodavnice u selu, koja je skoro otvorena. Njenog vlasnika svi znamo kao gazda Ziju. Bilo nas je oko 15, uglavnom starijih ljudi. Pored nas je prošla grupa od nekoliko naoružanih specijalaca. Ne znam koliko ih je tačno bilo, ali sam po amblemu video da su specijalne jedinice. Jedan od njih koji su prolazili uperio je oružje prema nama i povikao: 'A šta ćete sada, sestru vam jebem!' Svi smo ćutali a on je prišao jednom od nas, Fatamu Osmaniju, koji ima samo 15 godina i pitao ga: 'Jesi li bio u UČK?' S obzirom da on ne govori dobro srpski, on je ćutao, a specijalac ga je uhvatio za ruku i rekao: 'Čuješ li šta te pitam?' Sve vreme je držao upereno oružje u dečaka. Posle nekoliko minuta, specijalci koji su bili sa njim pozvali su ga i on se udaljio.“

Neke od provokacija izazvale su vidno uznemirenje među lokalnim stanovništvom. Na drveću koje raste na starom albanskom groblju u jednoj od mahala sela Končulj, sekirom

je urezano devet krstova, najveći veličine 50 cm, svi uočljivi sa velikog rastojanja. Meštani koji u okolini napasaju stoku prvi put su ih primetili 1. juna 2001. godine. Istraživaču FHP-a su izjavili da je to duboko povredilo njihova religiozna osećanja. Pored groblja je prilikom ulaska u KZB bila stacionirana jedinica VJ.

Pored seoskog groblja u selu Dobrosin, na putu koji vodi ka Kosovu, smešten je kontrolni punkt policije. Pored svakodnevnih verbalnih provokacija i pretresa prilikom prelaska na Kosovo, meštani su kao posebnu uvredu doživeli činjenicu da su policajci vršili nuždu na groblju.

Na zidu jedne od srušenih zgrada starog rudnika, na putu Veliki Trnovac-Breznica, 2. juna 2001. godine, nepoznati počinioci su ciglom napisali „Pobićemo vas sve, a žene ćemo silovati“ i „Za kralja i otadžbinu“.

Incident u centru Lučana 1. jula 2001. godine, kada su pripadnici policije neprilagođenom brzinom vozili kroz naselje, imao je ozbiljnu posledicu. Vozilo koje se kretalo iz pravca Dobrosina naletelo je na Elhana Behlulijja (Elhan Behluli) (1982) i nanelo mu teške telesne povrede. Policajci iz vozila su povređenog dečaka odvezli u Bujanovac. On je zatim hospitalizovan u Nišu. Komisija MUP-a je narednog dana bila na licu mesta i ispitala ovaj slučaj. Pres centar u Bujanovcu je samo kratko saopštio da je dečak nepažnjom naleteo na policijski džip.

4.3.2. Incidenti u Trnavi

Na ulazu u Trnavu, etnički mešovito selo sa pretežno srpskim stanovništvom na jugu opštine Preševo, posle završetka sukoba postavljen je kontrolni punkt policije. Evo žalbe jednog meštanina:

„U poslednjih pet dana desilo se nekoliko incidenata na ovom punktu. Bujar Sherifi i Qani Nexhipi, koji je izbeglica iz Makedonije, krenuli su 5. juna 2001. po stoku. U 19.15 zaustavljeni su na kontrolnom punktu i maltretirani pitanjima 'Gde

su vam puške, UCPMB' i pretnjama da će biti ubijeni. Bujar Sherifi je obavestio SUP u Preševu, a kada je dva dana kasnije, oko 19 časova, sa njim po stoku krenuo i Fidan Hiseni, policajci na punktu su mu rekli da ne sme da vodi stoku u šumu. 9. juna na istom punktu policajci su prisili Fidana Hisenija da uzme automat u ruke. Govorili su mu da on sigurno zna da rukuje njime jer je bio u UCPMB. Fidan je odbijao ali su mu oni silom gurnuli automat u ruke. Sledećeg dana, na istom putu, velikom brzinom u pravcu Preševa kretao se džip Vojske Jugoslavije registarske oznake T-6333. Desnom stranom puta kretao se Ilber Abdulahi iz Trnave, koji je u poslednjem trenutku skočio sa puta u jarak.“

4.3.3. Uznemiravanje porodice Emini

Nehat Emini (Nehat Emini, rođen 1980. godine) iz Cerevajke, opština Preševo, i članovi njegove porodice uznemiravani su u dva navrata 17. i 18. novembra 2001. godine.

„Vikali su: 'Ustajte, vojska!', ali kada smo izašli videli smo da je to policija. Grupa od njih 15-tak je okružila našu kuću. Tražili su lične karte, pretresali su kuću pitajući šta radimo ovde i da li hoćemo da formiramo OVPMB. Otišli su i rekli da će ponovo doći. To su uradili već sutradan. Opet su nas vređali, ali nisu ništa našli. Rekli su da je najbolje da se više ne sret-nemo. Zbog toga smo se i sklonili u Preševo kod jednog rođaka.“

4.3.4. Slučaj učenika škole u selu Strezovce

Učenici četvrtog razreda Osnovne škole „9. maj“ iz Strezovca u preševskoj opštini, zajedno sa nastavnikom izašli su 14. marta 2002. godine na nastavu u prirodi. Prilikom boravka na mestu Cer, čuli su tri pucnja. Meci su pogodili zemlju ispred nogu učenika Valona Ramadanija (10) i Betima Arifija (10). Deca su pobešla kući. Kada je Gazmend Ramadani, otac jednog od dečaka, razgovarao sa oficirom VJ, rečeno mu je „*da nije pucano tri puta nego jednom i to zato što na tom mestu Rumuni često prelaze granicu, pa su bili sumnjivi.*“ Prema izjavama svedoka, sa mesta sa kog je pucano jasno se može

razaznati da li je reč o detetu ili odrasloj osobi. Slučaj je prijavljen i SUP-u Preševo.

4.3.5. Tortura nad trojicom Albanaca iz Preševa

Albanci iz Preševa Ekrem Sulejmani (Ekrem Sulejmani) (43), Bejtula Musahu (Bejtula Musahu) (55) i njegov sin Avni (27) vraćali su se traktorima 26. oktobra oko 21 čas kući iz sela Strezovce, gde su kupili krave i telad za svoje potrebe. Jedno tele im je pobeglo iz traktorske prikolice, te su sva trojica krenula da ga traže. Dok su pretraživali okolinu, čuli su glas iz mraka koji im je naredio da stanu. U tom trenutku okružila ih je grupa od dvadesetak policajaca koji su im naredili da legnu licem prema zemlji i stave ruke na potiljak. Bejtula Musahu opisao je FHP-u šta je doživio te noći:

„Krenuli su da nas tuku automatima, pesnicama i čizmama po glavi i telu, sve vreme nas vređajući i psujući. Nazivali su nas teroristima i pretili da će nam pokazati. Jedan od policajaca je prineo zadnjicu mojoj glavi i prdnuo uz opasku da smo svi 'sranje i govnnari'.“

Bejtulinog sina Avnija policajci su prvo udarili nekoliko puta u donji deo leđa dok je ležao na stomaku. Jedan policajac mu je zatim naredio da se okrene na leđa i stavi ruke ispod potiljka. „*Policajac mi je onda pritisnuo vrat automatom i udario čizmom po licu*“, rekao je Avni Musahu FHP-u. Policajci su udarali pesnicama i šutirali Ekrema Sulejmanija, dok mu je jedan policajac sve vreme držao čizmu na glavi, ne dozvoljavajući mu da se pomeri. „*Psovali su mi 'majku šiptarsku' i sve po spisku. Zbog mraka nisam mogao da vidim brojeve na značkama policajaca ni kako izgledaju*“, kazao je Ekrem Sulejmani FHP-u. Policajci su Ekremu polomili dva zuba i naneli mu brojne povrede po celom telu.

Policajci su prestali da tuku Albance tek posle sat vremena, kad je naišao izvesni policajac Ljubiša iz Preševa sa još jednim kolegom. Lokalni policajac Ljubiša je prepoznao svoje sugrađane i zatražio od neidentifikovanih policajaca da prestanu da ih biju. I posle toga nekoliko policajaca iz grupe nastavili

su da tuku Ekrema Sulejmanija. Nešto kasnije došla je hitna pomoć koja je prevezla Bejtulu i Ekrema u ambulantu u Preševu, a zatim u bolnicu u Vranju. Avnija, koji je bio manje povređen, odveli su u policijsku stanicu u Preševu gde je dao izjavu o događaju. Avni je oslobođen narednog dana u 18 časova. Inspektori su saslušali Bejtulu i Ekrema 27. oktobra kada su izašli iz bolnice.

Policija je trojici Albanaca vratila traktore, ali im je tržišna inspekcija oduzela svu stoku koju su kupili u selu Strezovce (četiri krave i dva teleta). Prema Avnijevim rečima inspekcija im nije dala potvrdu o oduzimanju stoke.

Odbor za ljudska prava iz Bujanovca uputio je 28. oktobra 2001. godine pismo Koordinacionom telu za jug Srbije ukazujući na zloupotrebu ovlašćenja pripadnika MUP-a Republike Srbije. Četiri dana kasnije, 2. novembra, pretučeni Albanci dobili su poziv da se jave u policijsku stanicu u Bujanovcu. Primila su ih dva oficira policije, uzeli im izjave i obećali da će protiv počinitelaca biti pokrenut postupak „ukoliko se utvrdi da su krivi“. Istog dana trojica Albanaca dobili su rešenje tržišne inspekcije kojim je potvrđeno oduzimanje stoke sa obrazloženjem da su krave i telad kupljeni „bez odobrenja“. MUP Srbije je na predstavku Odbora za ljudska prava i saopštenje za medije Fonda za humanitarno pravo odgovorio da su počinioci poznati i da će biti disciplinski kažnjeni. Nisu navedena imena počinitelaca, niti mere koje su prema njima preduzete.

4.3.6. Povrede slobode kretanja

Posle rasformiranja OVPMB 30. maja 2001. godine, uspostavljena je puna sloboda kretanja za sve građane. Policija i vojska kršile su pravo na slobodu kretanja tako što nisu dozvoljavale ispašu stoke u nekim selima ili što su podnosile prekršajne prijave protiv lica koja su iz inostranstva dolazila preko teritorije Kosova.

Hadžije Abazi (Haxhije Abazi) iz sela Nesalce je 7. juna 2001. godine iz Švajcarske doputovala preko Prištine. Na policij-

skom punktu u Končulju je zadržana dva časa. Rejhane Fejzl je takođe bila zadržana. U oba slučaja podignute su prekršajne prijave.

Predstavnik Koordinacionog tela dokazuje da sloboda kretanja postoji na osnovu podataka koji kažu da je od 31. maja do 31. oktobra 2001. godine u pravcu Kosova sa teritorije Preševa, Bujanovca i Medveđe otišlo 299.038 lica, a da se vratilo 296.888 lica.

Više meštana iz sela Depče (Preševo) žalilo se da su im prilikom kretanja ka mahali Zegbaša pripadnici policije onemogućavali kretanje, vređajući ih, uperenim puškama, navlačeći maske na glavu. Fadilj Haziri (Fadil Haziri), Avdi Zumberi (Avdi Zymberi), Ajvaz Zumberi (Ajvaz Zymberi), Zećirja Rašiti (Zeqirja Rashiti) i Bejdžet Ajvazi (Bejxhet Ajvazi) izjavili su da im se to dešavalo tokom februara 2002. godine. Problem je otklonjen tokom marta 2002. godine, posle sastanka meštana sa predstavnicima vojske i policije.

Jedna od pritužbi građana bila je i da MUP nije hteo da izda pasoše. Prema podacima Odbora za ljudska prava u Bujanovcu, do maja 2002. godine odbijeno je izdavanje putnih isprava Šefketu Arifiju (Shefqet Arifi) i Dritonu Dželjiliju (Driton Xhelili) iz Breznice, Arsimu Leki (Arsim Leka) i Lirimu Jakupiju (Lirim Jakupi) iz Bujanovca i Vebiju Ajdariju (Vebi Ajdari) iz Dobrosina. Odbor kaže da je izdavanje pasoša bilo odbijeno zbog istrage koja je protiv ovih lica bila otvorena. Očekuje se da će usled donošenja Zakona o amnestiji ovaj problem biti rešen.

4.3.7. Pozivanja na informativne razgovore

Pozivanje ili privođenje na informativne razgovore od strane policije bez navođenja razloga i bez pismenog poziva nije retko. Policija je najčešće tom prilikom tražila podatke o aktivnostima rasformirane OVPMB ili OVK. U nekoliko slučajeva tražene su informacije o isticanju albanskih zastava.

Lokman Dalipi (Lokman Dalipi), Visar Beljulji (Visar Beluli) i Afrim Azizi (Afrim Azizi), iz sela Nesalce u opštini Bujanovac, pozvani su usmenim putem, preko dostavljača organa za prekršaje Hisenija Gzime da se 20. juna 2001. godine u 9 sati jave u policijsku stanicu u Biljači radi obavljanja informativnog razgovora. Budući da im je poziv upućen od strane komandira stanice Stanka Todorovića, koji je 1999. godine učestvovao u batinanju 13 albanskih civila iz sela Letovice, trojica pozvanih građana se nisu odazvala pozivu. Posmatrači Evropske unije (EUMM) su istog dana reagovali i upozorili komandira policijske stanice da je ovakva praksa nedopustiva. Rečeno im je da je razgovor potreban radi dobijanja informacija o OVPMB.

Burim Hasani (Burim Hasani) (1980) obratio se 5. jula 2001. godine OUP-u Preševo sa zahtevom za izdavanje lične karte. Pripadnici policije su ga odveli na informativni razgovor koji je trajao 4 sata.

„Kada sam predao zahtev za ličnu kartu, rekli su mi da dođem na sprat radi nekog razgovora. Ušao sam u jednu prostoriju u kojoj su bila trojica ljudi u civilu. Jedan od njih je bio prevodilac. S obzirom da od 1999. do 2001. nisam dolazio u Preševo, nikog od njih ne poznajem. Pitali su me gde sam boravio dok sam bio pripadnik OVPMB, koga sam sve ubio, koji su mi bili zadaci, ko mi je bio pretpostavljeni. Veliki deo pitanja odnosio se i na to šta je OVPMB nameravala u Oraovici. Načelnik OUP-a Preševo, koga se sećam od ranije, nije me ispitivao ali je video da sam priveden i bio je prisutan jednom delu ispitivanja.“

Burim je zatim pušten, ali uz zahtev da narednog dana u 10 časova dođe sa mlađim bratom Naimom radi dodatnih razgovora. To je navedeno kao uslov za dobijanje lične karte. Na isti način policija je postupila i kada je tri nedelje pre toga njegov brat Naim podneo zahtev za izdavanje lične karte. Nakon što je slučaj prijavljen FHP-u i predstavnicima opštine Preševo, Burim Hasani je dobio ličnu kartu bez ikakvih daljih ispitivanja.

Sadik Ferati (Sadik Ferati) (1980) je takođe bio ispitivan u policiji u Bujanovcu, kada je došao da uzme novu ličnu kartu 22. aprila 2002. godine. Tom prilikom rekao mu je da mora da bude prebačen u zatvor u Vranju s obzirom da pripada grupi osumnjičenih za formiranje OVPMB. Pušten je tek posle intervencije Odbora za ljudska prava iz Bujanovca.

4.4. Predstavke Koordinacionom telu

Odbor za ljudska prava u Bujanovcu je od 21. decembra 2000. godine počeo da podnosi predstavke Koordinacionom telu Vlade Republike Srbije i Vlade SRJ za opštine Preševo, Bujanovac i Medveđa. Do današnjeg dana, ovom telu je upućeno više od 120 predstavki koje sadrže pritužbe građana na ponašanje pripadnika policije, vojske i državnih organa.

Prvi odgovori Koordinacionog tela stigli su četiri meseca posle prvog obraćanja Odbora za ljudska prava ovom državnom organu. Tada su dostavljeni odgovori na 24 od 61 upućene predstavke. Uz svaki odgovor dostavljen je i izveštaj o izvršenim proverama navoda iz predstavke i mere koje su preduzete. Takođe je rečeno da je postupak provere navoda iz ostalih predstavki u toku. U periodu posle toga stiglo je još devet odgovora. Od marta 2002. godine Odbor za ljudska prava nije dobio ni jedan odgovor Koordinacionog tela na podnesene predstavke.

Sve pritužbe Odbora odnosile su se na incidente u kojima su žrtve bili Albanci. Od 33 odgovora, njih 30 se odnosilo na incidente na teritoriji opštine Bujanovac, a preostala tri na one u opštini Preševo. Dve trećine incidenata koji su provereni desili su se u velikim naseljima (Bujanovac, Preševo, Veliki Trnovac). Osim tri slučaja, svi su se zbili u decembru 2000. ili tokom 2001. godine.⁷¹

⁷¹ To su pritužbe Mehmeta Šerifovića (pozajmljen novac policajcu 1996), Fehmija Ibrahimija (oduzimanje vozila u aprilu 1999. godine) i Flore Nuhiju (povodom otmice oca Nebija Nuhia u februaru 2000. godine)

4.4.1. Povrede prava na život

Samo jedan od odgovora Koordinacionog tela odnosi se na pritužbu za kršenje prava na život. To je već pomenuti slučaj otmice Nebija Nuhia, vlasnika benziske pumpe „Neza petrol“ u Preševu, o kojem će još biti reči.⁷² MUP je u odgovoru na predstavku obavestio kćerku otegot, da je „na osnovu prikupljenih podataka i obaveštenja utvrđeno da su pripadnici policije protiv NN izvršioca krivičnog dela otmice iz člana 64 KZ RS podneli krivičnu prijavu koja je dostavljena Okružnom javnom tužilaštvu u Vranju“. U izveštaju o izvršenim proverama potvrđuju se činjenice iz predstavke i navodi da „pripadnici policije ... preduzimaju intenzivne operativno-taktičke mere i radnje u cilju pronalaska Nuhia Nebija i izvršioca ovog krivičnog dela“.⁷³

4.4.2. Povrede prava na fizički i telesni integritet

Dvadeset predavki na koje je MUP odgovorio odnosilo se na povredu prava na fizički i psihički integritet. Najčešće su pritužbe na fizičko zlostavljanje (8), nedolično ponašanje i vredanje (4), maltretiranje (3), pretnje (3).

MUP je potvrdio navode samo u jednom od ovih devet slučajeva. Na predstavku Odbora u ime Fehrije Selimi na nedolično ponašanje uniformisanih lica, MUP je odgovorio da je „utvrđeno da su se ... dva NN uniformisana lica nedolično ponašala prema Selimi Fehriji, zviždeći i mašući joj rukama“, ali i da „... ista ne može da se izjasni da li se u konkretnom slučaju radilo o vojnoj ili policijskoj uniformi, a takođe nije mogla da da opis lica.“

U svim ostalim slučajevima za navode iz predstavki rečeno je ili da „nisu osnovani“ ili da „nisu obezbeđeni dokazi“. U jed-

⁷² Vidi pod 4.1. Nerasvetljena ubistva i otmice

⁷³ Odgovor na predstavku Nuhia Flore, upućene preko Odbora za ljudska prava, MUP Srbije, Sekretarijat unutrašnjih poslova u Vranju, broj 158/01 od 19. 02. 2001. godine ; Izveštaj o izvršenim proverama navoda iz predstavke Nuhia Flore iz Preševa

nom slučaju je rečeno da podaci iz predstavke nisu tačni, a u nekoliko slučajeva da nema dokaza „*zbog nedostupnosti žalioca*“. U odgovorima se uglavnom potvrđuje da je žalilac bio u kontaktu sa pripadnicima policije, ali se odbacuju tvrdnje da je došlo do povrede prava. U polovini navedenih slučajeva konstatuje se „*netaktično*“ ili „*neprofesionalno ponašanje*“ policajaca ili njihovo „*upuštanje u raspravu*“. Pored toga stoji da su policajci upozoreni ili da su protiv njih preduzete disciplinske mere, ali u samo jednom slučaju je navedeno ime policajca, pošto je oštećeni to ime naveo i u predstavi.

Aziz Isuf iz sela Oraovica, opština Preševo, žalio se da je na benzinskoj pumpi, čiji je vlasnik on, bila podmetnuta eksplozivna naprava, kao i da mu je policija pretila. MUP je odgovorio da je „*dana 23. 1. 2001. godine oko 23.30 sati ... od strane NN izvršioca, izvršeno krivično delo terorizma iz člana 125 KZ SRJ, na štetu Azizi Isufa, postavljanjem eksplozivne naprave.*“ U zaključku isveštaja stoji da „*na osnovu prikupljenih podataka nisu potvrđene indicije da su pripadnici policije u konkretnom slučaju učestvovali u vršenju krivičnog dela*“. MUP je rekao da je „*utvrđeno da se tokom prethodnih godina (do 2000) desilo više slučajeva neprofesionalnog ponašanja i prekoračenja ovlašćenja od strane pripadnika policije. U ovim slučajevima protiv odgovornih radnika su preduzimane odgovarajuće mere. Azizi posebno ističe da u poslednje vreme nije imao nikakvih problema niti pritužbi na rad pripadnika policije već da se radilo o pojedinačnim slučajevima*“.

Kadruš i Lokman Aliju žalili su se da im je vozilo pogodeno projektilom. MUP je odgovorio da je protiv nepoznatog izvršioca podneta krivična prijava za krivično delo terorizma. Suportno navodima iz predstavke, u izveštaju se tvrdi da ispaljeni projektil nije došao iz pravca Bujanovca.

„*Utvrdeno je da je dana 6. 2. 2001. godine oko 10.45 sati, na ulazu u selo Veliki Trnovac iz pravca Bujanovca, kod prvih kuća, putničko vozilo reg. oznake VR-50445 ... pogodeno u zadnjem delu sa jednim projektilom iz pešadijskog naoružanja NN kalibra, koji je probio branik, cev od kuke,*

plastičnu kantu i levi amortizer“. U drugom delu izveštaja stoji da „*dana 6. 2. 2001. godine na području Bujanovca, prema selu Veliki Trnovac, nije bilo oružanih nadapa i provokacija prema pripadnicima policije niti je bilo upotrebe vatrenog oružja*“.

4.4.3. Povrede prava na imovinu

U 13 izveštaja povodom predstavki Odbora za ljudska prava, MUP je odgovorio na pritužbe koje se odnose na povredu prava na imovinu – krađe (5), oštećenja (3) ili oduzimanja imovine (3). U jednom slučaju pritužba je bila na to što policija nije reagovala na prijavu provale u kuću⁷⁴, a u jednom na to što je policajac odbio da vrati pozajmljeni novac⁷⁵.

Odgovori MUP-a uglavnom potvrđuju delove predstavke u kojima se opisuje kako je došlo do povrede prava na imovinu. Međutim, samo u dva slučaja potvrđena je i odgovornost policajaca. Za četiri slučaja rečeno je da su policajci ili upravni organi postupali u skladu sa zakonom. U ostalim slučajevima, MUP je saopštio činjenice koje se ne poklapaju u potpunosti sa navodima iz predstavki i istovremeno negirao da je u nekim slučajevima došlo do istovremene povrede prava na fizički i telesni integritet. Utvrđena visina štete najčešće odstupa od onih navedenih u predstavkama.

Krivična odgovornost policajaca utvrđena je u slučaju Kadrije Rašitovića, vlasnika radnje „Eureka komerc“ u Lučanima. On se žalio da su njegovu radnju opljačkali pripadnici policije i da su odneli mašine i repromaterijal. Rašitovićev advokat je podneo krivičnu prijavu protiv NN izvršioca, a Odbor za ljudska prava predstavku Koordinacionom telu. U odgovoru na predstavku, MUP je naveo da su „*pre podnete krivične prijave i predstavke, a postupajući po operativnim saznanjima,*

⁷⁴ Predstavka Odbora za ljudska prava povodom pritužbe Fejzija Limanija iz Velikog Trnovca

⁷⁵ Predstavka Odbora za ljudska prava povodom pritužbe Mehmeta Šerifovića iz Bujanovca

pripadnici policije utvrdili da su navedeno krivično delo izvršili Rakić Zoran, Topalović Dragan i Jovanović Goran, policajci SUP-a u Beogradu, i od istih su privremeno oduzeti predmeti koji potiču od izvršenja krivičnog dela. (...) Kako do sada nisu pronađeni svi predmeti krivičnog dela i dalje se preduzimaju potrebne mere i radnje u cilju pronalaska istih i otkrivanju izvršilaca.“ Protiv policajaca su podnete krivične prijave za krivično delo teške krađe i udaljeni su iz MUP-a do okončanja disciplinskog postupka.

U dva slučaja, pritužbe su se odnosile na povrede učinjene od strane pripadnika srpske etničke zajednice. U oba slučaja konstatovana je povreda prava na imovinu, ali nije potvrđen identitet počinilaca, kako je to navedeno u predstavci.

U predstavci Odbora za ljudska prava povodom pritužbi Aslana Kastratija iz Bujanovca navodi se nadimak muškarca srpske nacionalnosti koji je polomio nekoliko tacni sa jajima i pretio Kastratiju. Posle razgovora sa pet svedoka koji su svi bili srpske nacionalnosti, MUP je, međutim, rekao da je „*NN izvršilac, bez povoda i razloga polomio nekoliko tacni sa jajima koje je prodavao Kastrati Aslan, a zatim se udaljio sa lica mesta... Na osnovu prikupljenih podataka i obaveštenja nisu obezbeđeni dokazi koji bi ukazali na Stoilković Gradu kao izvršioca ovog prekršaja... U do sada sprovedenom postupku utvrđeno je da je vrednost oštećenih stvari 1.200 dinara a ne 100 DM... Nisu obezbeđeni dokazi koji bi potvrdili navode iz predstavke da okupljeni građani nisu preduzeli ništa na zaštitu Kastrati Aslana, imajući u vidu brzinu dešavanja.*“ Iako je MUP naveo da Stoilković nije počinilac, u odgovoru stoji i da je „*Stoilković Gradi u skladu sa zakonskim ovlašćenjima izrečena mera upozorenja.*“⁷⁶

4.5. Imovina oštećena u toku sukoba

U toku oružanih sukoba u opštinama Preševo, Bujanovac i Medveđa stradale su kuće i druga imovina građana.

⁷⁶ Izveštaj o izvršenim proverama navoda iz predstavke Kastratija Aslana iz Bujanovca

Oštećenja su bila najčešće posledica oružanih dejstava, ali je do njih dolazilo i usled boravka oružanih formacija u kućama i pomoćnim objektima. Bilo je i slučajeva pljačke pokućstva. Neka oštećenja su posledica neopreznog prolaska vozila vojske i policije ili njihovog bahatog ponašanja.

U planu i programu za rešavanje krize u opštinama Bujanovac, Preševo i Medveđa problem imovine je svrstan u poglavlje „Ekonomska i socijalna revitalizacija i razvoj regiona“. U njemu je predviđena izgradnja putne, vodovodne, električne i telefonske mreže u svim selima, popis i popravka kuća radi povratka izbeglih Albanaca i popravka 527 srspskih stambenih objekata za privremeni smeštaj 2.300 raseljenih lica sa Kosova i Metohije. Ovaj deo plana najsporije se realizuje. U prva dva meseca od potpisivanja ostvareno je samo oko 5% plana, posle osam meseci negde oko 30%, dok se potpuna realizacija predviđa za tri godine. Pošto su pravična nadoknada imovine i popravka kuća preduslov povratka raseljenih lica, FHP smatra da je ovakva dinamika neprihvatljiva.

4.5.1. Povrede prava na imovinu u opštini Bujanovac

Najviše povreda prava na imovinu u opštini Bujanovac bilo je u selima koja su se nalazila na samom ulasku u KZB, kao što su Lučane, Turija i Nesalce. Međutim, povreda prava na imovinu bilo je i u dubini KZB u selima Pribovce, Novo Selo, Zarbince, Končulj. U nekim slučajevima su oformljene komisije sa zadatkom da ispituju nastalu štetu, a u njima su učestvovali i predstavnici lokalnih Albanaca čija je imovina bila oštećena.

U kraju pod imenom Malesija Bujanovca, tj. planinskim selima oko sela Zarbince (Pribovce, Čar, Ravno Bučje, Novo Selo), više kuća je oštećeno, dok je pokućstvo koje je bilo u kućama opljačkano ili uništeno. Kada je istraživač FHP-a posetio selo Pribovce, posle okončanja sukoba, bila su vidljiva oštećenja na kućama, nastala u različito vreme. Na većini su bili ispisani i grafiti. Kuće Hafiza Musliua (Hafiz Musliu), Šabana Redžepija (Shaban Reqepi) i Imera Musliua (Imer Musliu) gotovo na istovetan način su oštećene.

„U Pribovcu sam rođen i živim ovde ceo svoj život. Za vreme sukoba između vojske i OVPMB bio sam u Pribovcu, u svojoj kući. Moja porodica je izbegla na Kosovo, ali ja sam ostao ovde. Kada je OVPMB počela da se povlači iz sela, ja sam krenuo na Kosovo, u Gnjilane. To je bilo 22. maja 2001. godine. Kuća koju vidite bila je tada u normalnom stanju. Unutra je bilo nameštaja i kada sam krenuo zaključao sam vrata. Čuo sam da je vojska u ovo selo ušla naredni dan, 23. maja 2001. godine. Danas je prvi put da obilazim ovu kuću od kako sam otišao. Sve je uništeno - stvari koje su bile unutra, vrata i prozori su potpuno uništeni. Koliko vidim, moja štala preko puta kuće nije oštećena. Ja želim da se vratim u Pribovce i zbog toga sam sada došao. Ogorčen sam i tražim da mi država ovo nadoknadi.“⁷⁷

Kuća Hafiza Musliua na ulazu u Pribovce, sa leve strane puta, ima prizemlje i sprat. Sva vrata i prozori na kući su bili potpuno polomljeni, a unutra su bile razbacane stvari i ostaci hrane. Na nekim mestima u kući je vršena nužda. Na kući je pisalo UCPMB i još nekoliko grafita na albanskom jeziku. Ispred kuće, na zemlji je bio deo uniforme, bez ikakvih oznaka.

Kuća Šabana Redžepija (Shaban Reqepi), koji je Pribovce napustio 1999. godine, bila je oštećena u istom obimu. Na njoj su bili vidljivi grafiti „*Nikšićani*“ i „*Za kralja i otadžbinu*“.

U selu Lučane policija je u toku sukoba 2000. i 2001. godine koristila 21 kuću meštana u kojima je živelo oko 160 ljudi. Pri likom povlačenje vojske i policije iz ovih kuća, izvršena je pismena primopredaja 24. aprila 2001. godine. Međutim, nešto kasnije istoga dana kuće su bile demolirane i opljačkane. Pošto je Koordinaciono telo osudilo ovaj čin, sprovedena je istraga. Posle nje je saopšteno da su počinioici suspendovani i da je protiv njih pokrenut disciplinski postupak. Imena i broj počinilaca nisu saopšteni.

⁷⁷ Izjava Hafiza Musliua istraživaču FHP-a

Sekretar MZ Lučane Enver Hetemi (Enver Hetemi) rekao je FHP-u da je šteta procenjivana u nekoliko navrata.

„Prva zvanična komisija koja je posetila ove kuće bila je stastavljena od predstavnika međunarodnih zajednica EUMM i UNHCR. Oni su površno pregledali kuće i konstatovali štetu. Kasnije, kada se situacija smirila, došla je nova komisija. Nju su činili ljudi u uniformama. Imali su kamere, sastavljali su zapisnike o svim objektima, fotografisali su. Posle njih je na teren izašla i treća komisija u kojoj su bili predstavnici MUP-a opštine Bujanovac i predstavnik naše MZ. Meštani su najviše bili zadovoljni radom ove poslednje komisije jer je svako od oštećenih davao izjavu u vezi sa stvarima i svoju procenu vrednosti. U nekim slučajevima je vrednost stvari smanjivana, pa su četiri porodice dale izjavu da se ne slažu sa visinom procenjene štete.“

Do 28. oktobra 2001. godine sedam od 21 porodice dobilo je obeštećenje.⁷⁸ Iznosi su se kretali od 4.000 do 21.000 nemačkih maraka (od 2.000 do 10.500 eura). U dva slučaja vlasnici su pokrenuli sudski spor zbog visine procenjene štete. Prema podacima Odbora za ljudska prava u Bujanovcu isplate su nastavljene i u toku novembra, a u toku 2002. godine skoro svi meštani su dobili novac. U slučajevima gde se vodi sudski spor, naknade još uvek nisu isplaćene.

U slučaju Kenana Kurtešija (Qenan Kurteshi), vlasnika privatne kompanije „Gold commerce“ iz Bujanovca, MUP je pristao da plati 60.000,00 dinara (oko 1.000 eura) kao odštetu za imovinu uništenu tokom oružanih sukoba. Januz Sabedini (Januz Sabedini) iz sela Kurbalija (opština Preševo) je kao odštetu dobio 79.000,00 dinara (oko 1.300 eura). Ilmi Memeti (Ilmi Memeti) iz sela Oslare informisan je, međutim, da još uvek nisu utvrđeni svi relevantni podaci o visini štete nastale usled boravka pripadnika VJ od 24. marta do 15. aprila 1999. godine.

⁷⁸ To su Avni Hiseni (Avni Hiseni), Ramiz Dželilji (Ramiz Xhelili), Dželadin Dželilji (Xheladin Xhelili), Medžid Ebibi (Mexhid Ebibi), Ljatif Šairi (Latif Shaqiri), Halil Mamuti (Halil Mamuti)

U selu Mali Trnovac mnoge kuće bile su oštećene, opljačkane ili demolicirane. Prilikom posete UNHCR-a ovom selu avgusta 2001. godine, zajedno sa vlasnicima je izvršena okvirna procena štete i ustanovljena visina i vrsta najnužnije pomoći kako bi meštani mogli da žive u svojim kućama. Istog dana u selo se vratio i Šefket Beriša (Shefqet Berisha, 1942) sa suprugom.

„Došao sam danas i mislio sam da odmah ostanem ovde. Ali sada vidim da je to nemoguće. Kuću sam ostavio sa svim nameštajem, u štali su ostale krave i samo sa dve torbe smo otišli na Kosovo. Kao što vidite sada u kući nema baš ničega. Čak su i zidovi negde oštećeni. Nema vrata, prozora, delova krova, a sve što je bilo u kući opljačkano je.“

U samoj kući je ostao samo deo regala na kome su nacrtani motivi sa srpskog grba, u sobi su vidljivi ostaci hrane, konzervi i čaure. Na dva mesta na zidu su probijeni otvori za snajper, a u kuhinji i na drugim mestima u kući je vršena nužda. U dvorištu kuće bilo je razbacano kuhinjsko posuđe.

Dvospratna kuća Sabrija Jakupija (Sabri Jakupi) iz istog sela bila je takođe potpuno opljačkana i demolicirana. Na gornjem spratu kuće su se videli i tragovi manjeg požara. Lokal u kome je bila radionica, a koji se nalazi u prizemlju ove kuće, bio je demoliciran, vredniji aparati odneti, a delovi polomljeni.

Meštani Malog Trnovca uglavnom su se bavili poljoprivredom, što im je, zbog mina na poljima, sada onemogućeno. U vreme kada su se sklanjali iz sela, kod kuće su ostavili napuštenu stoku. Do današnjeg dana nisu u potpunosti uspeali da obnove svoje domove. Geografski položaj sela dodatno otežava njihovu situaciju.

4.5.2. Štete na imovini u opštini Preševo

Imovina građana u opštini Preševo je bila oštećena usled ratnih dejstava, ali je i pljačkana, demolicirana i uništavana. Najveće štete su u selima koja su bila poprišta sukoba (Oraovica, Gornja Šušaja), kao i u planinskim selima u KZB, u

koja se sporo vraćaju stanovnici (Cerevajka, Sefer, Depče, Mađere).

U mahalu Ukmemeti u selu Depče vratile su se sve 22 porodice koje su tu živele. Međutim, sedam porodica još uvek živi pod šatorima. UNHCR je za pet porodica sagradio nove objekte. Dve porodice su proteklu zimu provele pod šatorima.

U susednom selu Buhić, Halit Hajrulahu (Halit Hairulahu) je sa svojom četvoročlanom porodicom preko zime bio pod šatorom. U izjavi datoj FHP-u, u januaru 2002. godine, rekao je da nije dobio obeštećenje za oštećenu kuću i da od novembra 2001. godine nije dobio nikakvu humanitarnu pomoć.

Odboru za ljudska prava u Bujanovcu se posle događaja u Oraovici, u maju 2001. godine, javilo 25 građana koji su se žalili na povredu imovine - oštećenja na kućama i pomoćnim objektima usled oružanih dejstava ili kretanja vojnih vozila. Nestanak tehničkih stvari, novca i dragocenosti takođe je prijavljen posle pretresa kuća u Oraovici. Počinioci nisu pronađeni.

U selu Gornja Šušaja u kome živi 10 porodica, porodična kuća Zejdija Eminija (Zejd Emini) u kojoj živi 11 članova i kuća Namera Mehmetija (Naser Mehmeti) čija porodica ima 9 članova, pretrpele su velika oštećenja. Prema mestu oštećenja može se zaključiti da su projektili koji su oštetili kuće došli sa položaja na kojima su bile srpske snage. Jedini od meštana koji je sve vreme sukoba bio u selu, Bejzad Haliti (Bejzad Haliti) svedoči FHP-u:

„Ljudi iz svih 10 kuća iz sela su otišli na Kosovo, samo sam ja ostao u selu. Tek me je 21. maja Crveni krst izveo iz sela, jer se u danima pre toga dosta pucalo. Do dana kada sam otišao iz sela, sve kuće su bile u redu i u njih niko nije ulazio. Međutim, kada sam se vratio, video sam kamion sa ciradom u dvorištu komšije Memeta. Krenuo sam da vidim, misleći da se on možda vratio. Iz kuće su izašla dvojica u maskirnim unifor-

mama, mislim da su bili specijalci. Rekli su mi da su „došli na teren“ i odmah seli u kamion i otišli. Nisam mogao da vidim da li nečeg ima u kamionu, ali sam video da je kuća obijena i da neke stvari nedostaju. Posle 3-4 sata iz pravca sela Rajince došao je sličan kamion. Međutim, kada je dolazio, ja sam bio ispred kuće i siguran sam da su me primetili. Kamion se zatim, samo okrenuo i vratio u pravcu iz koga je došao.“

4.5.3. Povrede prava na imovinu od polovine 2001. godine

U gradskoj zoni Preševa nalazi se motel „Azizi“ čiji je vlasnik Lutfi Azizi iz Preševa. U motelu su od 1999. godine stacionirane jedinice specijalne policije. U privatnoj kući, koja se nalazi pored motela, takođe se nalazi policija. Specijalna policija smeštena je i u Domu mladih u MZ „Železnička stanica“, gde živi većina Srba iz opštine Preševo.

Posle pucnjave u selu Ranatovce septembra 2001. godine, sedam porodica familije Arifi, sa ukupno 50 članova, napustilo je svoje domove. Njihove napuštene kuće su posle mesec dana bile demolirane i opljačkane. Prema rečima oficira VJ, tokom sastanka sa predstavnicima preševskog sela Karadak, u njima je nađeno „oružje i sanitet, a kuće su razbile bande sa Kosova“.⁷⁹

Nemogućnost uživanja prava na imovinu posebno je izražena kod Albanaca koji poseduju zemljište u blizini granice sa Republikom Makedonijom. Muhamet Ramadani (Muhamet Ramadani) (1967) iz sela Miratovac, u opštini Preševo, ima tri različite parcele, ali mu je bavljenje poljoprivredom na njima otežano ili onemogućeno.

„Prva parcela se nalazi na mestu zvanom Kroni i Canit. Iako je to mesto više od kilometar daleko od granice, onemogućuju nam da tu bilo šta radimo jer je navodno blizu granice. Druga parcela je u blizini moje kuće, na mestu zvanom Bregu i Cakanoces. Iako nam treba 5 minuta do tamo, ne daju nam

⁷⁹ Sastanak predstavnika VJ sa predstavnicima sela preševskog Karadaka

da idemo tim putem jer su tu stacionirani vojnici, pa moramo da idemo okolo. Na trećoj parceli je do skoro bila smeštena policijska baraka. Sada te barake nema, ali su rovovi ostali. Obraćao sam se komisiji za naknadu štete, ali odgovora nije bilo.“

Remzi Murati (Remzi Murati) iz sela Stanec (opština Preševo), zajedno sa trojicom braće, ima ukupno 8 hektara zemlje. On tvrdi da mu pripadnici VJ ne dozvoljavaju uživanje imovine: *„Pod izgovorom da nam je zabranjeno da se krećemo po šumi“*. Prema njegovim rečima, pripadnici VJ koristili su njegovo drvo i tucanik za pravljenje puta, iako za to nisu imali njegovo odobrenje.

Kuća porodice Aziri iz sela Depče (Preševo) demolirana je oko 24. februara 2002. godine. Prilikom sastanka meštana ovog i okolnih sela sa predstavnicima VJ, prisutni oficir je rekao da je video šta se dešavalo i da ljudi koji su to počinili nisu nosili vojne uniforme. On je bio napomenuo da je na istom terenu delovala i policija.

Građani su se žalili i na oduzimanje pokretne imovine (vozila, traktora, kamiona) u toku trajanja ratnog stanja 1999. godine. U najvećem broju slučajeva vozila nisu vraćena uz obrazloženje da su uništena u toku ratnih dejstava.⁸⁰ U jednom slučaju MUP je obavestio da je *„usled ratnih dejstava traktor evidentiran od strane MUP-a Vranje i dat na korišćenje i upotrebu DP Poljoprodukt. Vlasnik može preuzeti sporni traktor...“*⁸¹ U jednom zahtevu MUP traži od oštećenog da podnese krivičnu prijavu protiv lica koje je protivpravno prisvojilo vozilo.⁸²

⁸⁰ Npr. Enver Hiseni iz sela Norča (Preševo) koji je VP 7036/32 Vranje dao kamion „mercedes“ LP 813, a za koji je posle završetka ratnog stanja dobio potvrdu V 1821-1 da je vozilo uništeno u toku bombardovanja

⁸¹ Odgovor MUP-a Vranje na predstavku Odbora za ljudska prava u vezi sa oduzimanjem traktora Sadika Hazirija iz Gnjlana

⁸² Odgovor MUP-a Vranje u slučaju Afrima Salihija

4.6. Interno raseljena lica i izbeglice

Prema procenama UNHCR-a, u toku NATO bombardovanja 1999. godine i posle njega više od 15.000 ljudi izbeglo je sa juga Srbije.

Sukobi u Preševu, Bujanovcu i Medveđi u toku 2000. i 2001. godine doveli su do novog masovnog iseljavanja albanskog stanovništva, najviše iz straha za ličnu bezbednost. Prema podacima UNHCR-a i Međunarodnog komiteta Crvenog krsta (ICRC), na Kosovo je došlo 4.531 interno raseljeno lice sa područja opštine Preševo i 13.252 lica sa teritorije opštine Bujanovac. Iz opštine Medveđa iselila se gotovo cela albanska populacija. U ovoj opštini je u vreme oružanih sukoba ostalo samo 300 Albanaca. Sukobi u selu Oraovica maja 2001. godine doveli su do toga da domove napusti još oko 3.000 Albanaca iz ovog sela i susedne Kurbalije. Samo u jednom danu, 15. maja, njih 969 je otišlo na Kosovo. Većina raseljenih privremeno se smestila u Gnjanu (*Gjilan*) i okolini. Predstavnici Albanaca procenjuju da je od maja 1999. godine do događaja u Oraovici u maju 2001. godine region Preševa, Bujanovca i Medveđe napustilo oko 25.000 Albanaca.

Povratak raseljenih Albanaca počeo je posle okončanja oružanih sukoba. Masovnijem povratku prethodile su organizovane posete raseljenih lica svojim domovima u toku juna meseca 2001. godine. Na odluke o povratku uticali su procena bezbednosti, stanje u kojem je bila napuštena imovina i mogućnosti za privređivanje. Pomoć međunarodnih organizacija u obnovi oštećenih kuća i drugim sferama života je od velikog značaja.

Prema zvaničnim podacima⁸³ jugoslovenske vlade od 12.500 raseljenih iz ove tri opštine kućama se do kraja 2001. godine vratilo preko 9.000 ljudi. Povratak je nastavljen tokom 2002. godine. Računa se da je broj raseljenih koji su smešteni na Kosovu trenutno izpod 1.500. Predsednik vladinog Koordi-

⁸³ Izjava Rasima Ljajića u tekstu „Povratak na Kosovo“, NIN, 8. novembar 2001.

nacionog odbora Nebojša Čović saopštio je 27. jula 2002. godine da se na Kosovu nalazi još oko 450 raseljenih Albana iz opština Preševo i Bujanovac.

4.6.1. Sela u području Malesije Bujanovca

Zbog straha za sopstvenu bezbednost, svi meštani Zarbinca i okolnih sela koja njemu gravitiraju, kao što su Čar, Pribovac, Novo Selo, Đorđevac i Ravno Bučje, napustili su svoje domove. Organizovanom povratku prethodio je organizovan obilazak svih sela i razgovor meštana sa predstavnicima UNHCR-a, EUMM, VJ i MUP-a. Potencijalni povratnici su najviše pitanja upućivali predstavnicima VJ i MUP-a, uglavnom tražeći garanciju bezbednosti i obećanje da neće biti fizičkog i verbalnog maltretiranja. Garancije koje su predstavnici MUP-a i VJ davali bile su generalne prirode. Oni su obećavali da će se pripadnici vojske i policije ponašati disciplinovano, a od građana su tražili da se u slučaju incidenata obrate oficirima vojske i policije.

Pored bezbednosti, meštane su brinula i oštećenja na školskim i drugim javnim objektima. Prilikom prve posete meštana selima u junu 2001. godine, kojima je prisustvovao i predstavnik FHP-a, pripadnici VJ nisu više bili stacionirani u ovim objektima, ali su bili vidljivi tragovi njihovog korišćenja. Tenk VJ je bio parkiran uz sam zid škole u selu Zarbince, a šator VJ stajao je uz sam zid seoske ambulante. Meštani su zahtevali povlačenje vojske iz školskog dvorišta. Zahtev je ispunjen krajem 2001. godine, ali škola u školskoj 2001/2002. godini nije radila.

Oštećenja, nestanak imovine, a u nekim slučajevima i tragovi boravka oružanih formacija u kućama, bili su vidljivi i prilikom poseta meštana planinskom selu Pribovce na krajnjem severu opštine Bujanovac. Svi meštani su lošeg imovinskog stanja, pretežno se bave poljoprivredom i stočarstvom, i teško da mogu naći sredstva za obnovu. Bavljenje zemljoradnjom im je otežano zbog velikog broja mina, postavljenih u okolini.

Prema dostupnim podacima, do 15. oktobra 2001. godine u selo Zarbince se vratilo 55 od 67 porodica, u Ravno Bučje 12 od njih 60, u Suharno 12 od 45, u Pribovce 5 od 50 i u Novo Selo 6 od 25 porodica. Meštani albanskog sela Đorđevac, koji se većinom nalaze u Bujanovcu, ne pokazuju želju da se vrate budući da su gotovo sve kuće u ovom selu uništene. Tokom 2002. godine, nije došlo do novih značajnijih povrataka u ova sela.

4.6.2. Druga sela u opštini Bujanovac

Posle nestanka Vlade i Perse Miletić, jedinih srpskih stanovnika, 20. juna 2000. godine, selo Mali Trnovac na granici sa Kosovom napustili su svi meštani Albanci. Od 550 stanovnika, u selo se do sredine juna 2001. godine vratilo 135 iz 14 od ukupno 62 kuće. Osnovni problem prilikom povratka bio je smeštaj, s obzirom da su gotovo sve kuće bile više ili manje oštećene. Moglo se zaključiti i da su u većini kuća boravili pripadnici oružanih snaga, dok su iz nekih vršena i ratna dejstva. Meštani, koji su ostali bez stoke i ne mogu da se bave zemljoradnjom zbog mina, danas sasvim zavise od humanitarne pomoći Međunarodnog Crvenog krsta i Islamske verske zajednice. Kao svoj veliki problem ističu i nemogućnost da ostvare pravo na zdravstvenu zaštitu. Selo nema ambulanu, a samo jedan od meštana poseduje neregistrovano vozilo. Meštani zahtevaju bilo kakvu vrstu dozvole da mogu da se u hitnim slučajevima prevezu do najbliže ambulante i bezbedno prođu policijski punkt na putu između Malog i Velikog Trnovca.

Selo Nesalce od 480 stanovnika tokom 2000. godine napustilo je oko 70% meštana. Do kraja juna 2001. godine u selo se vratilo više od 60 porodica, a potom i preostalih 15. Slična situacija je i u Letovici, gde je povratak pojedinačan, ali značajan. Do kraja 2001. godine u selo se vratilo gotovo svih 200 porodica. Predsednik MZ Letovice Ekrem Džemailji (Ekrem Xhemaili) rekao je da najveći pozitivan uticaj ima svakodnevno prisustvo patrola multietničke policije.

„Tokom poslednje dve godine meštani ovog sela su trpeli česta maltretiranja od strane policije. Tokom 1999. godine privedeno je 13 meštana našeg sela pod izgovorom da poseduju oružje. Oni su u policiji tučeni i maltretirani, a Todorović Stanko, komandir stanice policije u Biljači, još uvek radi na tom radnom mestu. Iste godine, vojnici su boravili u 12 kuća u našem selu. Šteta koja je pričinjena nikada nije adekvatno nadoknađena, a komandant koji je dolazio u selo, major Vuksanović nam je rekao da 'treba da budemo zadovoljni'. Veliki problem je sa obrazovanjem dece iz našeg sela. Škola koja postoji u selu je četvorogodišnja, tako da više od 70 đaka iz našeg sela putuje u Nesalce. Više od 3 meseca nismo imali prevoz koji je išao do Letovice, tako da je to pogodilo najviše decu. Takođe smo tražili i da, makar i našim sredstvima, napravimo objekat za predškolsku decu. Problemi sa objektima koje su meštani gradili samodoprinosom sa susednim selom Rajincem, a koji su sada vlasništvo preduzeća „Jugokop“ takođe nisu rešeni. Sve te zgrade sada propadaju, a meštani su spremni da ulože svoj novac, kako bi u selu napravili objekat koji bi svi koristili, npr. dom kulture i slično. Veliki problem je i nezaposlenost. Imamo jako puno visokoobrazovanih ljudi iz našeg sela koji su nezaposleni. Tokom 1999. godine neki od meštana iz našeg sela su otpušteni iz fabrika u kojima su radili, pre svega u „Simpu“. Put do sela takođe nije asfaltiran, iako je u velikoj meri to urađeno do susednog sela Gramada u kojoj živi srpsko stanovništvo.

Pored svega meštani se ipak vraćaju i žele da žive i rade ovde. Svi se osećaju mnogo sigurnije zbog prisustva multietničke policije i sada očekuju da će i drugi problemi biti rešeni na zadovoljavajući način.“

Iz sela Dobrosin na granici sa Kosovom, koje ima ukupno 1.100 stanovnika (oko 120 porodica), oko 20 porodica je privremeno otišlo na Kosovo tokom maja 2001. godine u strahu od mogućih incidenata posle povratka vojske i policije u KZB. Istog leta meštani su se vratili kućama. Oni, međutim, zahtevaju rasvetljavanje ubistva braće Šaćipi, uklanjanje preostalih mina i to da policija prestane da nepotrebno pretresa

i verbalno maltretira građane koji više puta dnevno idu na Kosovo. Meštani ističu da su uvek bili povezani sa opštinama na Kosovu i da niko od njih nikada nije bio zaposlen u bujanovačkoj opštini.

Prema podacima sekretara MZ Končulj, iz sela koje ima 1.200 stanovnika, oko 70% je otišlo na Kosovo posle raspuštanja OVPMB i povratka vojske i policije u ovo područje. Tokom juna 2001. godine gotovo svi su se vratili kućama.

4.6.3. Opština Preševo

Do 19. septembra 2001. godine u opštinu Preševo su se organizovano vratila 1.263 interno raseljena lica. Najmasovniji organizovani povraci su bili 17. i 26. jula 2001. godine kada se vratilo oko 400 ljudi, mahom meštana sela Bujić, Depče, Ceravajka i Ilince. Pod šatore je smešteno 29 porodica čije su kuće bile oštećene.

Sela u preševskom Karadaku - Ilince, Bujić, Depče, Cerevajka i Mađere - na zapadu opštine, u planinskom delu uz granicu sa Kosovom, našla su se u KZB. Stanovnici ovih sela su, posle nagoveštaja povratka vojske i policije, napustili područje. Sela su ostala potpuno pusta, jer je iseljavanja bilo i prethodno, tokom 1999. i 2000. godine. Meštani su povratak uslovljavali izmeštanjem jakih policijskih i vojnih snaga sa ovog područja. U Bujiću i Ilincu oružane snage su bile u privatnim kućama tokom juna 2001. godine, dok je u osmogodišnjoj školi u Ceravajki, pored puta Gnjilane - Preševo bila stacionirana velika jedinica policije. Krajem jula 2001. godine policija je premeštena iz škole i privatnih kuća.

Međunarodne humanitarne organizacije, u saradnji sa lokalnim vlastima u Preševu, organizovale su povratak interno raseljenih lica, koja su se nalazila uglavnom u susednom Gnjilanu na Kosovu. Individualni povraci karakteristični su za sela na severu opštine (Gornja i Donja Šušaja, Crnotince), kao i za Oraovicu. Tokom juna 2001. godine najveći broj meštana je ili posetio ili se vratio u svoje domove.

Praksa sedmičnih sastanaka predstavnika VJ, MUP-a i međunarodnih organizacija je jedna od dobrih mera koje utiču na povratak raseljenih. Sedmični sastanci koji se održavaju u školi u Cerevajki sa predstavnicima sela, postali su mesto gde meštani mogu da iznesu svoje pritužbe na ponašanje vojske i policije. Oni kažu da to podstiče i preostale raseljene da se odluče za povratak. Praksa nedeljnih sastanaka je, međutim, prekinuta u julu 2002. godine.

4.6.4. Opština Medveđa

U opštinu Medveđa do sada se organizovano, uglavnom uz pomoć UNHCR-a, vratilo 307 Albanaca.⁸⁴ Procenjuje se da trenutno u ovoj opštini živi oko 800 Albanaca. Po završetku lokalnih izbora u julu 2002. godine, šef Koordinacionog tela je saopštio da je još oko 700 Albanaca iz Medveđe interno raseljeno na Kosovu.

4.6.5. Izbeglice iz Republike Makedonije

Prema podacima UNHCR-a, zbog sukoba u Makedoniji, u Srbiju i Crnu Goru je do 1. juna 2001. godine izbeglo preko 8.000 Albanaca i oko 2.000 Makedonaca i pripadnika drugih etničkih zajednica. Najveći broj Albanaca je privremeno utočište našao u selima u opštini Preševo. U Miratovac, selo uz samu granicu sa Makedonijom, došlo je oko 1.500 izbeglica, u Čukarku oko 200, u Crnotince oko 100, itd. Za samo jedan dan 25. maja 2001. godine, na teritoriju opštine Preševo došlo je 1.500 izbeglica, uglavnom stanovnika sela Lojane u Makedoniji. Prema podacima poverenika za izbeglice opštine Bujanovac, povratak izbeglica je zanemarljiv.

⁸⁴ Izjava Kadrija Hisenija, predsednika MZ Kapit

5. Učešće Albanaca u društvenom životu

5.1. Multietnička policija

Zamena postojeće policije pripadnicima multietničke policije, obučenim po standardima OEBS-a, predstavlja jedan od osnovnih uslova kako za vraćanje međusobnog poverenja i povratak albanske etničke zajednice, tako i za uspeh političkog procesa i izgradnju civilnog društva.

Prema planu, obuka pripadnika multietničke policije izvršena je u tri faze. U prvoj, od 21. maja do 9. juna 2001. godine, održana su tri petodnevna kursa koje su pohađali srpski i bivši otpušteni policajci Albanci iz Preševa, Bujanovca i Medveđe. Prve multietničke policijske patrole počele su da deluju 28. maja 2001. godine. U drugoj fazi obuke, 28 bivših pripadnika rezervnih snaga bezbednosti obučavalo se na petodnevnom kursu koji je počeo 11. juna 2001. godine.

U trećoj fazi, za policijske poslove obučeno je 400 početnika iz Preševa, Bujanovca i Medveđe. Oni su izabrani na osnovu javnog „konkursa za prijem lica na kurs za policajce multietničke policije u Preševu, Bujanovcu i Medveđi“, koji je MUP Srbije raspisao u saradnji sa Misijom OEBS-a u Jugoslaviji. Uslovi su bili da kandidati budu državljani SRJ, da imaju srednju stručnu spremu, da nisu mlađi od 20 niti stariji od 27 godina, da su zdravstveno i psiho-fizički sposobni za rad u policiji, da nisu osuđivani za krivična dela i da se protiv njih ne vodi krivični postupak. Rokovi za prijavljivanje produžavani su u dva navrata.

Najviše interesovanja za učešće pokazali su pripadnici albanske etničke zajednice. Za pripadnike romske i albanske etničke zajednice postavljena starosna granica predstavljala je problem, jer nije bilo dovoljno interesenata u grupi od 20 do 27 godina koji bi ispunjavali i druge predviđene uslove. Kod Albanaca je problem bilo to što su lica ove starosne dobi u najvećem broju slučajeva posedovala diplome stečene na

Kosovu, koje do 20. septembra 2001. godine nisu priznavane u Srbiji.

Prilikom selekcije kandidata za drugu grupu, 31 Albanac je odbijen sa obrazloženjem da ne ispunjava „posebne uslove“. Prema podacima Odbora za ljudska prava iz Bujanovca, pod „posebnim uslovima“ u ovom slučaju se podrazumevalo da nisu osuđivani čak ni članovi porodice kandidata, ili mišljenje o kandidatu pribavljeno sa terena. Fond primećuje da takvi posebni uslovi nisu predviđeni u „*prihvaćenim principima za multietnički policijski element u opštinama Preševo, Medveđa i Bujanovac*“, koji su 27. juna 2001. godine u Bujanovcu potpisali ministar za unutrašnje poslove Republike Srbije Dušan Mihajlović, predsednik Skupštine opštine Preševo Riza Halimi, šef Misije OEBS-a u Jugoslaviji Stefano Sanino i predsednik vladinog Koordinacionog tela Nebojša Čović.

Obuka na konkursu izabраних pripadnika lokalne multietničke policije počela je 6. avgusta 2001. godine. Od tada do 15. jula 2002. godine nju su završile četiri grupe - ukupno 253 Albanca, 128 Srba, dva Jugoslovena i jedan Crnogorac. Među polaznicima bilo je i 29 žena srpske i albanske nacionalnosti. Obuku održavanu u Mitrovom polju vodili su „*diplomirani međunarodni policijski instruktori pod OEBS-ovim pokroviteljstvom u saradnji sa srpskim instruktorima*“. Svi polaznici su bili smešteni u Centru za obuku. Radilo se na oba jezika ravnopravno, uz prevode. Nadzor i razmatranje svih bitnih pitanja vršila je Združena radna grupa koju su činili po jedan predstavnik Albanaca, Vlade Republike Srbije i OEBS-a.⁸⁵

5.2. Obrazovanje

Albanska i romska zajednica u preševskoj dolini veoma su zainteresovane za obrazovanje svojih pripadnika. Problemi su u ovoj sferi bili izraženi tokom devedestih godina, a u

⁸⁵ Riza Halimi, Arve Westgaard, Mića Milovanović

najnovije vreme njima su pridodata i fizička oštećenja školskih objekata. Ova oštećenja su danas delimično sanirana zahvaljujući stranim donacijama, ali školski inventar i dalje predstavlja veliki problem.

Program i plan rešavanja krize u opštinama Preševo, Bujanovac i Medveđa ne sadrži ni jednu meru za rešavanje brojnih problema u obrazovanju manjina koje žive u ovim opštinama. Albanski predstavnici su, sa svoje strane, više puta iznosili predloge za poboljšanje stanja. Oni su tražili da Albanci učestvuju u upravljanju školama, da se zakonski omogućiti osnivanje osnovnih i srednjih škola sa odvojenim nastavnim planovima, programima i udžbenicima na albanskom jeziku, zatim osnivanje posebnog prosvetnog komiteta (Srbija-Kosovo) kojim bi se uredila pitanja školovanja Albanaca sa ovog područja u srednjim školama koje ne postoje u preševskoj dolini i u višim i visokim školama na Kosovu, priznavanje svih diploma stečenih u srednjim, višim i visokim školama na Kosovu i Prištinskom univerzitetu u periodu 1991-2001. godine, ubrzavanje procedure nostrifikacije diploma sa univerziteta u Albaniji i drugim državama, izgradnju i rekonstrukciju školskih objekata i obezbeđivanje opreme za modernizaciju nastavnog procesa.

FHP je zaljučio da su među problemima sa kojima se manjine suočavaju u obrazovanju neadekvatni školski objekti, nedostatak učila, neadekvatni nastavni planovi i programi, nepriznavanje diploma stečenih na Kosovu u periodu 1991-2001. godine i nemogućnost uticaja manjina na izbor rukovodstava škola.

5.2.1. Stanje u školama u opštini Bujanovac

Prema podacima za školsku 2001/2002. godinu, u bujanovačkoj opštini osnovnu školu pohađa je 5.805 učenika, a srednju 1.141 učenik. U celoj opštini je prošle školske godine radilo devet osnovnih škola. Četiri od njih (Bujanovac, Klenika, Levosoje, Žbevdže) imaju nastavu na srpskom jeziku, četiri na albanskom (Bujanovac, Muhovac, Veliki Trnovac i Lučane), a u Osnovnoj školi „Desanka Maksimović“ u Biljači

nastava se odvija na oba jezika (492 učenika su Albanci, a 23 Srbi; direktor škole je Srbin). U svim osnovnim školama nastavu na albanskom jeziku pohađalo je 3.485 učenika, a na srpskom 2.319 učenika (552 Roma i 1.767 Srba).

Većina osnovnih škola ima isturena odeljenja u okolnim selima. To su uglavnom odeljenja prva četiri razreda. Velika većina ovih objekata je i ranije bila u lošem stanju, a oružani sukobi doveli su do daljeg smanjenja školske imovine. Neki objekti služili su, ili i dalje služe, za smeštaj vojske i policije.

Osnovna škola „Skenderbeg“ u Zarbincu (sa isturenim odeljenjima od oko 350 učenika) prošle školske godine nije otvorena, jer su školski objekti pretrpeli veliku materijalnu štetu, a takođe i okolni stanovi nastavnika, mesna kancelarija, biblioteka i prostorija za kulturni program. Uništena je i imovina u svim ovim zgradama, a ima i pretpostavki da su školski nameštaj, učila i dokumentacija korišćeni kao ogrev. Prilikom posete meštana koji su želeli da se vrate, organizovane od strane UNHCR-a, oklopna vozila VJ bila su smeštena uz školsku zgradu, a bilo je evidentno da pripadnici vojske koriste i samu zgradu.

Osnovna škola u Čaru ima i istureno odeljenje u Muhovcu. Sekretar škole Dževad Dževilji opisao je incident koji se desio prilikom povratka vojske u KZB:

„Škola u Čaru je jako mala i s obzirom da ima 7 đaka, ona gotovo da i nema neku imovinu. Dana 30. maja 2001. godine u školu su došli policajci i uzeli su nekoliko predmeta koji su se tamo zatekli. Prema mojoj evidenciji to je 7 predmeta ali nijedan nije od neke posebne vrednosti, npr. lopta, pionirska marama, kapa titovka, jedina vrednija stvar je bila strujomer. Ja sam intervenisao, a policija je tek tada sačinila zapisnik i dva dana kasnije sve sem strujomera vratila školi. Ja sam insistirao da se i strujomer vrati školi, s obzirom da za to nemamo novca, ali nisam dobio nikakav odgovor.“

Školska zgrada u selu Vrban nalazi se pored seoskog groblja. Kada su istraživači FHP-a obišli ovu zgradu jula 2001. godine,

ona je bila zaključana. Meštani su rekli da nemaju ključ i da do tog dana nisu ni dolazili do škole jer su mislili da je u njoj još uvek policija. U školi i oko nje bili su vidljivi tragovi boravka većeg broja ljudi i vozila. Iako je prostor ispred škole povezan sa seoskim putem, videlo se da su se vozila duže vreme kretala preko seoskog groblja.

Meštani albanskog sela Turija mesnim samodoprinosom su izgradili novu seosku školu, koja još uvek nije useljena, iako je stara zgrada dotrajala. Samodoprinosom je građena i škola u Dobrosinu, dok su meštani u Samoljici počeli da grade školski objekat, ali je gradnja zbog nedostatka novca prekinuta. Đaci starijih razreda ove osnovne škole svakodnevno putuju u školu u obližnjem selu Biljača koje udaljeno 13 km.

Školske zgrade u Letovici, Nesalcu, Lučanu i Dobrosinu su u boljem stanju, ali problem predstavljaju školske klupe i stolice. U selu Nesalce i Lučane, kao i u mnogim drugim selima, nabavku klupa i stolica finansirao je UNICEF.

U školi u selu Mali Trnovac u vreme povratka meštana, nalazile su se samo dve školske table i dve klupe, dok su vrata i prozori bili uništeni. Školski inventar je kasnije delimično obnovljen, ali nedovoljno za normalan rad.

U Bujanovcu postoje dve srednje škole. U srednjoj stručnoj školi „Sveti Sava“, koja ima više različitih smerova, nastava se izvodi na srpskom jeziku. Školu pohađaju 632 učenika. U obrazovnom centru „Mihajlo Pupin“ nastavu na albanskom jeziku ove godine je pohađalo ukupno 506 učenika: 123 na opšteobrazovnom smeru - gimnazija i 383 na mašinsko-elektrotehničkom smeru.

Srednjoškolska nastava na albanskom jeziku izvodi se u zgradi Osnovne škole „28. mart“, s obzirom da je zgrada koju je koristila Gimnazija „Mihajlo Pupin“ (prethodno „Sezai Suroi“) 1992. godine pretvorena u kasarnu. Lokalne vlasti naglašavaju da je stacioniranje vojske u ovoj zgradi pogodilo obe zajednice, jer se u drugom delu zgrade održavala i nastava za sprske učenike. Jedinice VJ su potpuno napustile ovu

zgradu 15. aprila 2002. godine. Predstavnik Odbora za ljudska prava u Bujanovcu kaže da je zgrada u toliko lošem stanju da se ne može koristiti za izvođenje nastave. Do 5. jula 2002. godine nije bilo nagoveštaja da bi zgrada mogla da bude osposobljena za nastavu u narednoj školskoj godini.

5.2.2. Stanje u školama u opštini Preševo

U preševskoj opštini postoji 8 osnovnih i 2 srednje škole. Nastavu u osnovnim školama na albanskom jeziku pohađa više od 5.500 učenika, a na srpskom jeziku uče srpska i romska deca, njih oko 400. Škole sa nastavom na albanskom jeziku nalaze se u Preševu, Oraovici, Miratovcu, selima Reljane, Crnotince, Ceravajka i Rajince. Škola sa nastavom na srpskom jeziku nalazi se u MZ „Železnička stanica“, u kojoj živi većina srpskih stanovnika opštine. Oko 1.300 albanskih učenika pohađa gimnaziju i Tehničku školu „Preševo“. Prema podacima opštinske uprave, u svakom razredu srednje škole postoji i odeljenje za nastavu na srpskom jeziku.

Osmogodišnja škola u selu Ceravajka je do juna 2001. godine bila pretvorena u bazu policije. Imovina u školi je pretrpela oštećenja, ali MUP nije ponudio nikakvu nadoknadu. Prema rečima zaposlenih, škola još uvek nema onaj broj nastavnih učila koja je imala pre ulaska policije. Značaj ove škole je veliki, jer i đaci iz okolnih sela (Ilince, Mađere, Bujić) ovde pohađaju nastavu viših razreda osnovne škole. I škola u selu Depče ostala je bez klupa, stolova, nastavnih sredstava, a zgrada škole bez prozora i vrata. Ova škola, kao i škola u selu Gornja Šušaja, korišćene su u toku oružanih sukoba za kraće zadržavanje oružanih formacija.

Osmogodišnja škola u selu Reljane sa isturenim odeljenjima ima oko 700 učenika (550 Albanaca i 150 Srba). Direktor škole je Srbin. Jedno od isturenih odeljenja škole nalazi se u selu Buštranje, gde nastavu pohađa 70 Albanaca i 12 Srba. Direktori preostalih 6 osnovnih škola u kojima se nastava odvija na albanskom jeziku, jesu Albanci.

Veliku pomoć školama u preševskoj opštini pružaju međunarodne organizacije. Renoviranje Osnovne škole „22. decembar” u selu Crnotince finansira američka vlada preko USAID-a, nabavku klupa i stolica UNICEF, a škola treba da od EU dobije i osam kompjutera. Postoji namera EU da slične donacije uputi svim školama u ovoj opštini.

Osmogodišnju školu u Oraovici pohađa oko 800 učenika. Nastava se sada obavlja u neadekvatnim uslovima, u objektu koji nije namenjen za nastavu. Napravljen je projekat za novu zgradu škole, a pomoć je obećalo više stranih i međunarodnih donatora. UNICEF je finansirao i nabavku školske opreme za osmogodišnju školu u Miratovcu.

5.2.3. Stanje u školama u opštini Medveđa

Stanje je slično i u osnovnim školama u Medvedi. U selu Tupale, jednom od najvećih u ovoj opštini, ove godine upisano je u školu samo 35 učenika, dok je pre tri godine taj broj bio 182.

5.2.4. Priznavanje diploma stečenih na Kosovu

Izlazak albanskih učenika i nastavnika na Kosovu iz jedinstvenog obrazovnog sistema Srbije odrazio se i na pripadnike albanske etničke zajednice u preševskoj dolini. Zbog neadekvatnosti nastavnih programa u vlastitom kraju, nedostatka obrazovnih institucija na maternjem jeziku, a naročito zbog pretvaranja bujanovačke gimnazije u kasarnu, izvestan broj Albanaca iz ovih opština je osnovno i srednje obrazovanje sticao na Kosovu, dok je veći broj visoko obrazovanje sticao na univerzitetima u Prištini i Tirani.

Diplome sticane u alternativnim albanskim školama na Kosovu posle 1991. godine nosile su oznaku „Republika Kosovo“. Ove diplome Ministarstvo prosvete Republike Srbije nije prihvatilo kao validne. Nove vlasti su pokazale spremnost da ovaj problem razreše. Ministarstvo prosvete i sporta je 4. maja 2001. godine dalo mišljenje po kome *„sve diplome izdate na teritoriji Republike Srbije i SRJ imaju direktnu prohodnost na*

svim delovima teritorije, odnosno ne podležu postupku nostrifikacije. Gore navedeno važi i za teritoriju Kosova i Metohije“.⁸⁶ Istim povodom, a u vezi sa diplomama stečenim u Albaniji, Ministarstvo je reklo da svako lice „ima pravo da zahteva nostrifikaciju ili priznanje ekvivalencije“.

Na predstavku Odbora za ljudska prava iz Bujanovca od 20. septembra 2001. godine, Ministarstvo je odgovorilo da *„nijednu diplomu koja je izdata sa oznakom Kosovo Republika ovo ministarstvo iz razumljivih razloga ne može priznati. Međutim, sve diplome koje budu overene pečatom UNMIK-a, osim onih koje nose oznaku Kosovo Republika, biće priznate od strane ovog ministarstva“.⁸⁷*

5.2.5. Nastavni programi i udžbenici

Nastavni planovi i programi predstavljaju ključno pitanje u obrazovanju svih manjina u Jugoslaviji. Ovaj problem nije zadovoljavajuće rešen ni kod albanske manjine. Učenici još uvek u nastavi na albanskom jeziku uče po planovima i programima usvojenim 1989. godine. Udžbenici su samo prevedeni na albanski jezik, ali ne i dopunjeni odgovarajućim nastavnim jedinicama koje bi obrađivale albansku kulturu i istoriju.

Nadležno Ministarstvo prosvete Srbije nije do sada preduzelo ništa da stanje promeni. Albanski predstavnici su predložili formiranje posebnih tela koja bi se bavila nastavnim planovima i programima, kao i formiranje prosvetnog komiteta koji bi se bavio problemima školovanja Albanaca u vrstama škola koje ne postoje u preševskoj dolini.

⁸⁶ Dopis Ministarstva prosvete i sporta potpredsedniku Vlade Republike Srbije g. Nebojši Čoviću, 4. maj 2001. godine

⁸⁷ Odgovor Ministarstva prosvete i sporta na zahtev za nostrifikaciju diploma, upućen od strane Odbora za ljudska prava u Bujanovcu, 20. septembar 2001. godine

5.3. Mediji

Izrazito nepovoljno stanje u informisanju pripadnika etničkih manjina donekle je poboljšano tokom 2001. godine. Na to su uticali prisustvo i pomoć OEBS-a, privatna inicijativa u oblasti medija i demokratske promene u Srbiji. Značajan korak predstavlja i dozvola distribucije štampe na albanskom jeziku, koja izlazi na Kosovu.

Albanci sa juga Srbije nemaju dobro mišljenje o radu i saopštenjima Pres centra Koordinacionog tela vlada RS i SRJ. Oni primećuju i da u Planu i programu za mirno rešavanje krize u opštinama Bujanovac, Preševo i Medveđa stoji da je *“cilj SRJ i RS da novim pristupom dobiju medijski rat i time, pored ostalog, obezbede naklonost međunarodne zajednice”*. Osim toga stoji da je kao jedan od osam ciljeva i zadataka ovog centra navedeno i to *„da svima bude jasno, ko je van zakona i za nasilje, a ko je legitiman i za mirno rešenje; ko je žrtva, a ko zločinac; ko poštuje dogovore, a ko ih ne poštuje. Ne sme se podržavati teza da su teroristi ‘žrtve’ jer su oni u toj ulozi ostvarili značajne ciljeve na Kosovu i Metohiji.”*

Bujanovačke novine na srpskom jeziku i *Jehona* na albanskom jeziku su jedini štampani mediji u Bujanovcu. Posle duže pauze, *Jehona* ponovo izlazi od 25. aprila 2000. godine. Skupština opštine je prošle godine i finansijski pomogla ovaj dvonedeljnik, ali je finansijska pomoć ove godine izostala. Trenutni tiraž časopisa je oko 3.000 primeraka, a teme koje obrađuje su iz političkog i kulturnog života Albanaca. OEBS-ov projekat transformacije javnih glasila u Bujanovcu predviđa potpunu nezavisnost lokalnih javnih glasila, njihovu vlasničku transformaciju, dvojezičnost, potpunu defašizaciju i obuku novih kadrova iz sve tri etničke zajednice.

Radio Bujanovac, javno glasilo čiji je osnivač SO Bujanovac, emituje program na srpskom jeziku. I ovaj radio uključen je u OEBS-ov projekat. Pored ovog, u gradu postoje i dva komercijalna radija koja emituju program na srpskom jeziku (Ema i Duga). Radio Ema, pored sopstvenog informativnog programa, reemituje vesti nemačkog radija Dojče Vele (Deutsche

Welle), francuskog Radio Frans Internacionala (RFE) i beogradskog Radija B92. Ovaj radio je potpuno otvoren za probleme svih etničkih zajednica i podržava projekte koji promovišu multikulturalnost i toleranciju.

Radio Toni, jedini elektronski medij na albanskom jeziku u opštini Bujanovac, radi od 7. juna 2001. godine i trenutno emituje eksperimentalni program komercijalnog tipa. Radio planira emitovanje sopstvenog informativnog programa, kao i reemitovanje vesti drugih radio stanica. *Jehona* i Radio Toni su 2. jula 2001. godine pokrenuli novinarsku školu čiji bi polaznici posle završenog kursa trebalo da rade u lokalnim medijima.

Radio Preševo emituje informativni, kulturni i zabavni program na albanskom jeziku. Radio postoji u sklopu Doma kulture u Preševu i u njemu je zaposleno sedam radnika.

Zbog lošeg stanja u medijima, predstavnici OEBS-a, Koordinacionog tela, javnih glasila i Albanaca potpisali su 2002. godine „Osnovne principe za reorganizaciju medija“ čiji je osnivač SO Bujanovac. Iako planiran, sličan sporazum nije potpisan za Medvedu i Preševo. Prvi rezultati su postali vidljivi 20. septembra 2002. godine, kada je po prvi put počelo emitovanje petominutnih vesti na albanskom jeziku.

5.4. Kultura

Kultura, bitna za identitet etničkih manjina, bila je zbog oružanih sukoba potisnuta u drugi plan. Osnovne kulturne institucije u Preševu i Bujanovcu su domovi kulture. Albanci takođe imaju KUD „Veliki Trnovac“, koje je u lokalnom domu kulture poslednji put nastupalo 1997. godine. U Velikom Trnovcu je 1993. godine osnovan i muzej.

Dom kulture u Bujanovcu ima 12 zaposlenih od kojih je osmoro Srba i Crnogoraca i četvero Roma. Jedini zaposleni Albanac je posao napustio 1995. godine. Posle više od tri godine, prva manifestacija u organizaciji lokalnih Albanaca bila je otvaranje novinarske škole 2. jula 2001. godine. Direktorka

Doma kulture je Crnogorka, a direktor biblioteke u Bujanovcu je Srbin. U biblioteci je zaposleno šestoro radnika (jedan Rom, dvoje Albanaca i troje Srba). Biblioteka ima oko 35.000 knjiga, od čega je samo 1.000 na albanskom jeziku.

Dom kulture u Preševu ima 19 zaposlenih - 16 Albanaca, dvoje Srba i jednog Roma. Direktor je Albanac. U okviru Doma kulture nalazi se i biblioteka sa sedmoro zaposlenih, čiji je upravnik Albanac. Biblioteka ima 18.200 knjiga od kojih je 13.400 na srpskom jeziku, a oko 5.000 na albanskom. Tokom 2002. godine, za potrebe ove biblioteke kupljeno je još 4.800 knjiga. U zgradi Doma mladih, koji se nalazi u delu Preševa u kojem žive Srbi, stacionirana je policija, tako da ova kulturna ustanova trenutno ne radi.

5.5. Učešće Albanaca u vršenju javnih poslova

Albanci i Romi iz Preševa, Bujanovca i Medveđe nisu tokom protekle decenije učestvovali u lokalnoj vlasti na način predviđen međunarodnim standardima.

Posle završetka oružanih sukoba, a u okviru traženja političkog rešenja, republičke vlasti su iskazale volju za promenama u ovoj sferi. Program i plan rešavanja krize u opštinama Bujanovac, Preševo i Medveđa kao prvi zadatak predviđa *“integraciju Albanaca u politički, državni i društveni sistem i poštovanje njihovih ljudskih prava u skladu sa evropskim standardima”*. U programu se konkretno pominje potreba da se nacionalni sastav zaposlenih u državnim službama, privredi i društvenim delatnostima uskladi sa nacionalnom strukturom stanovništva, i da se obezbedi odgovarajuća zastupljenost Albanaca u lokalnim i republičkim organima vlasti. Međutim, bitnijih promena do sačinjavanja ovog izveštaja nije bilo.

Albanci su svoju zainteresovanost za učešće u lokalnoj samoupravi pokazali još pri izradi predloga usvojenih na prvoj Skupštini izabranih predstavnika Albanaca u preševskoj dolini 1. avgusta 2001. godine. Oni su tada tražili uvođenje privremenih mera u opštinama Bujanovac i Medveđa i

održavanje prevremenih izbora na osnovu novih odluka o izbornim jedinicama koje bi bile u skladu sa nacionalnom strukturom stanovništva. Takođe su zahtevali i izmene Zakona o izboru narodnih poslanika koje bi nacionalnim manjinama omogućile adekvatniju zastupljenost u republičkoj skupštini, i odgovarajuće zakonske mehanizme koji bi obezbedili srazmerno učešće Albanaca u organima uprave na svim nivoima.

5.5.1. Lokalna samouprava u opštini Bujanovac

Na prethodnim lokalnim izborima, održanim 2000. godine, najviše odborničkih mesta u SO Bujanovac osvojila je Jugoslovenska levica (JUL) (16), a sledile su Socijalistička partija Srbije (SPS) (13) i albanska Partija za demokratsko delovanje (PDD) (8). PDD je bila i jedina partija Albanaca koja je učestvovala na izborima. Računa se da bi verovatno dobila još četiri mandata da su izbori održani i u izbornim jedinicama Končulj, Breznica, Muhovac i Zarbince, albanskim selima u zoni oružanih sukoba.

Ovakav izborni rezultat bio je moguć jer je raspored izbornih jedinica favorizovao srpsko stanovništvo. Albanci (60,6% stanovništva opštine) mogli su teorijski da izaberu najviše 12 (29,26%) od ukupno 41 odbornika. Izborne jedinice, od kojih je svaka birala po jednog odbornika, formirane su tako da su one u albanskim naseljima imale veliki broj birača (npr. izborna jedinica br. 3, Veliki Trnovac, sa 2.176 birača), dok su izborne jedinice u srpskim naseljima imale višestruko manji broj birača (izborna jedinica br. 42, Pretina, imala je 61 birača).⁸⁸ Svaka jedinica birala je po jednog odbornika.

Romi na ovim izborima nisu imali svoju političku partiju, već su se u politički život uključili preko vladajućih partija (SPS i JUL). U SO Bujanovac, Romi su imali dva odbornika (4,87% od broja odbornika). Za razliku od Albanaca, čiji odbornici nisu učestvovali u radu Skupštine, Romi su imali svog pred-

⁸⁸ Podaci sa veb sajta CESID-a

stavnika u Izvršnom odboru SO Bujanovac, koji je imao devet članova (pet iz SPS-a i četiri iz JUL-a).

Prema podacima bivšeg predsednika Izvršnog odbora SO Bujanovac Blagoja Tabaša, od 104 zaposlena u opštinskoj upravi, jedan je bio Rom i 17 Albanci. Od njih, 11 je radilo u mesnim kancelarijama u albanskim selima, a šest u zgradi Skuštine opštine, uglavnom na poslovima prevodilaca, daktilografa ili kurira. Jedan od njih je matičar. Odbor za ljudska prava u Bujanovcu tvrdi da je broj zaposlenih Albanaca bio manji.

Na čelu svih opštinskih službi, kao i na rukovodećim mestima u opštinskom sudu, opštinskom tužilaštvu, policiji, centru za socijalni rad, opštinskom odboru Crvenog krsta nalaze se Srbi. Broj Albanaca zaposlenih u svakoj lokalnoj instituciji je višestruko manji od broja zaposlenih Srba. Jedan Albanac je zaposlen u kancelariji Saveznog ministarstva za nacionalne i etničke zajednice.

U etnički mešovitom selu Biljača, od ukupno 700 porodica 20 su srpske. Međutim, predsednik mesne zajednice, komandir stanice milicije, direktor škole i pogona fabrike „Megal“, matičar i veterinar su Srbi. U ambulanti radi lekar koji je Albanac. Među zaposlenima u lokalnom pogonu „Megala“ nema Albanaca.

Primer nepromenjenog stava srpskih vlasti prema učešću Albanaca u vršenju javnih funkcija najbolje se ogleda u izjavi v. d. republičkog javnog tužioca Srbije Dragomira Nedića koji je, uz najavu skorog imenovanja javnih tužilaca, kao zadatke tužilaštva u Bujanovcu naveo: *„Osim zaštite ljudskih prava, osnovni zadatak tužilaštva je preduzimanje zakonskih mera protiv svih onih koji rade protiv srpskog nacionalnog interesa“*.⁸⁹

⁸⁹ „Zakonske mere za sve koji rade protiv nacionalnih interesa“, Danas, 1. avgust 2001. godine

5.5.2. Lokalna samouprava u opštini Preševo

Na lokalnim izborima 2000. godine odbornička mesta su dobile četiri partije: SPS pet, JUL jedno, do tada vladajuća PDD - 19, a Partija za demokratsko ujedinjenje (PDU) 13 mesta. Karakteristično je da se etnička struktura u opštini u potpunosti poklapala sa rezultatima izbora: od 38 odbornika, šest su bili Srbi, a 32 Albanci. Stoga se pretpostavlja da su Srbi glasali za prve dve, a Albanci za druge dve partije. Izvršni odbor opštine imao je sedam članova od kojih su svi bili Albanci.

Opštinska uprava u Preševu ima 81 zaposlenog, od toga 13 (ili oko 16%) Srba, 3 Roma (3,70%). Iako među odbornicima nema žena, u opštinskoj administraciji radi njih 18 (22,22%). Načelnici 5 glavnih opštinskih odeljenja su Albanci, dok su načelnici inspekcija i zaposleni u njima uglavnom Srbi. U tržišnoj inspekciji načelnik je Srbin, kao i preostala dva zaposlena, dok je u finansijskoj policiji zaposlen jedan Albanac i troje Srba. Načelnik Republičke uprave javnih prihoda je Albanac, a na rukovodećem mestu u geodetskom zavodu je Srbin. Predsednik opštinskog suda je Srbin. Od pet sudija samo je jedan Albanac.

5.6. Lokalni izbori u Preševu, Bujanovcu i Medveđi 2002. godine

Predstavnici Albanaca i republičkih vlasti saglasili su se da je potrebno što pre organizovati lokalne izbore u opštinama Medveđa i Bujanovac. Vlasti u Srbiji su zahtevale da se izbori održe i u opštini Preševo, a predstavnici Albanaca su bili protiv, s obrazloženjem da je u ovoj opštini učešće svih zajednica u vršenju javne vlasti u srazmeri sa njihovim učešćem u ukupnom broju stanovnika.

Izbori u opštinama na jugu Srbije trebalo je da uslede posle objavljivanja rezultata popisa 2002. godine, i izrade novih biračkih spiskova. Sporazum o osnovnim principima za prevremene izbore potpisan je 18. marta 2002. godine. Vlada Republike Srbije raspustila je skupštine opština Preševo,

Bujanovac i Medveđa 13. juna 2002. godine. Umesto lokalnih skupština imenovana su privremena izvršna veća. U Bujanovcu su u veću bila šestorica Albanaca, petoro Srba i jedan Rom, u Preševu 10 Albanaca i dva Srbina, a u Medveđi osmoro Srba i četvoro Albanaca. Ova veća su formirala i višenacionalne opštinske izborne komisije.

Izbori su u sve tri opštine zakazani za 28. juli 2002. godine. Novim Zakonom o lokalnim izborima, usvojenim 13. juna 2002. godine, predviđeno je da cela teritorija opštine bude jedna izborna jedinica, a cenzus za ulazak u lokalnu skupštinu bio je 3% osvojenih glasova. Postojala je i obaveza da na listama kandidata za odbornike bude najmanje 30% žena.

5.6.1. Predizborne aktivnosti

U toku predizbornih aktivnosti, političari i aktivisti iz sve tri nacionalne zajednice u Preševu, Bujanovcu i Medveđi bili su okrenuti pripadnicima svoje zajednice.

Među Albancima je stvorena i nova partija – Partija za demokratski prosperitet (PDP). Partija za demokratsko ujedinjenje Albanaca (PDUK) je prvi put učestvovala na izborima u Bujanovcu. PDP i PDUK su učestvovala u izborima u opštinama Preševo i Bujanovac, dok je najjača albanska partija – Partija za demokratsko delovanje (PDD) liste podnela u sve tri opštine.

Romska nacionalna zajednica je na izbore izašla u opštinama Preševo i Bujanovac. U Bujanovcu su romski kandidati bili predloženi na listama Partije romskog jedinstva i grupe građana.

Srpske partije su najčešće nastupale na zajedničkim listama kao Koalicija za Preševo, Koalicija za Bujanovac i Koalicija za Medveđu. Okosnicu ovih koalicija su činile partije Demokratske opozicije Srbije (DOS). U Preševu je DOS jedini imao liste sa kandidatima Srbima, dok je u Bujanovcu na izbore izašla i Koalicija „Opstanak“ koju su činile Srpska radikalna stranka

(SRS) i Srpski pokret obnove (SPO), kao i tri grupe građana. U Medveđi su pored Koalicije za Medveđu liste podneli i SRS, Demokratska stranka Srbije (DSS), Socijal-demokratija (SD), Socijalistička partija Srbije (SPS), SPO i jedna grupa građana.

U opštini Preševo (28.000 upisanih birača) birano je 38 odbornika. U Bujanovcu je biran 41 odbornik, a birača je bilo 37.059. Albanski prestavnici procenjivali su da su od toga oko 18.500 bili Albanci i oko 3.000 Romi. Oko 10.000 birača opštine Medveđa biralo je 35 odbornika.

S obzirom da po novom Zakonu o lokalnoj samoupravi predsednici skupština opštine imaju široka ovlašćenja, ustanovljeno je da se oni biraju u neposrednim izborima. Za predsednika SO Preševo bila su predložena tri kandidata, sva trojica Albanci - Riza Halimi (PDD), Rahim Zulfiu (PDUA) i Abedin Selimi (grupa građana - PDP). Za predsednika SO Bujanovac kandidovali su se Nagip Arifi (PDD) i Novica Manojlović (Koalicija za Bujanovac). Za predsednika SO Medveđa istaknuta su tri kandidata, sva trojica Srbi: Slobodan Drašković (Koalicija za Medveđu), Živko Doderović (SPO) i Zoran Marinković (grupa građana).

Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava OEBS-a i Kongres lokalnih i regionalnih vlasti Saveta Evrope ustanovili su 8. juna Međunarodnu misiju za posmatranje izbora (MMPI) koju su činila četiri izborna eksperta i 110 kratkoročnih posmatrača. Najviše prigovora na izborni proces, upućenih Misiji, odnosilo se na biračke spiskove.

U predizornoj kampanji, svi kandidati naglašavali su značaj ekonomskog razvoja regiona. Srpska zajednica u Bujanovcu je isticanjem jedinstvenog kandidata (Novicu Manojlovića) promovisala tezu da se ovim izborima brani „*nacionalni interes*“. Takođe je primećeno da su vlasti u Srbiji i Koordinaciono telo u toku kampanje naglašeno promovisali ovog kandidata. Sa druge strane, albanski kandidat Arifi je isticao da će „*ako pobedi, biti kandidat svih građana*“. U poslednjem predizbornom nastupu na lokalnoj Televiziji Vranje 26. jula 2002. godine, kandidat Koalicije za Bujanovac Manojlović nije

se nijednom rečju obratio albanskim biračima, niti je govorio o problemima koji su karakteristični za albansku zajednicu i naselja. Rekao je, međutim, da želi da reši problem ekonomskog razvoja tako što će *“otvoriti radna mesta u Bujanovcu za ljude koji bi došli iz Pirota, Niša i drugih gradova u Srbiji”*.

5.6.2. Tok izbora

Izbori održani 28. jula 2002. godine su u sve tri opštine protekli bez većih incidenata i u skladu sa međunarodnim standardima. Ovakav nalaz je dala i Međunarodna misija za posmatranje izbora⁹⁰, navodeći da su potrebna dalja poboljšanja, naročito u izradi biračkih spiskova. Najveći broj primedbi odnosio se na nemogućnost lica da glasaju zbog toga što nisu bila upisana u birački spisak i na nedovoljnu tajnost procesa glasanja.

Na izbore je, iz sve tri etničke zajednice, izašlo mnogo manje birača od broja koji su njihovi predstavnici očekivali. Iako se tokom kampanje govorilo o „sudbonosnim izborima“, u Bujanovcu je glasalo oko 60% srpskih i albanskih birača, i mali broj Roma, tako da romska zajednica nije osvojila nijedno odborničko mesto. U Preševu je na izbore izašlo oko 52%, a u Medveđi oko 43% upisanih birača.

Usled velikog broja birača, na nekim glasačkim mestima izbori su produženi i posle predviđenih 20 časova. Izborna mesto br. 59 u Bujanovcu sa 2.468 upisanih glasača bilo je otvoreno do 5 sati narednog jutra. Slično je bilo i na izbornim mestima u Velikom Trnovcu, gde je glasanje produženo i posle ponoći. Na svim ovim mestima glasali su isključivo Albanci.

5.6.3. Rezultati izbora i postizborni period

U Preševu je za predsednika Skupštine opštine izabran kandidat PDD Riza Halimi. On je izabran u drugom krugu, u

⁹⁰ Izjava o preliminarnim nalazima i zaključcima, MMPI, 29. juli 2002. godine

kome je izašlo 10.780 birača (za Halimija je glasalo 58,8 %, a za njegovog protivkandidata Rahima Zulfiua iz PDUa - 41,2%). Najviše odborničkih mesta osvojila je PDD (19). Slede druge partije Albanaca - PDUa (11) i PDP (5), dok je srpska Koalicija za Preševo dobila tri mandata. Romi nemaju nijednog odbornika.

Konstitutivna sednica Skupštine opštine Preševo održana je 22. avgusta 2002. godine. Za potpredsednika skupštine izabran je Časlav Anđelković, Srbin iz Koalicije za Preševo, i odlučeno je da se broj članova Izvršnog odbora poveća sa 7 na 11. Nezadovoljni razvojem događaja, odbornici druge dve albanske partije su napustili Skupštinu.

U Medveđi je za predsednika Skupštine opštine izabran Slobodan Drašković, kandidat Koalicije za Medveđu, koja je dobila i većinu (11) odborničkih mesta. Albanska PDD osvojila je šest mesta (17,14%). Mesta imaju i SPS (7), DSS (6), SPO (3) i SRS (2). Konstitutivna sednica SO Medveđa održana je 17. avgusta 2002. godine.

Prvi rezultati izbora u Bujanovcu govorili su da su tri partije Albanaca osvojile zajedno većinu odborničkih mesta – 24 od ukupno 41. Takođe, da je kandidat za predsednika Skupštine opštine Nagip Arifi (PDD) osvojio 51,22% glasova, a njegov protivkandidat Novica Manojlović oko 48% glasova.

Za vreme utvrđivanja rezultata glasanja, ispred zgrade Skupštine opštine Bujanovac počeli su protesti Srba, koji su se bunili zbog „*nepravilnosti na izborima*“. Oni su izražavali i nezadovoljstvo što je za predsednika Skupštine opštine izabran Albanac i što će albanske partije imati više odbornika od srpskih. Za rezultate izbora okrivljavali su vladino Koordinaciono telo. Tokom protesta prikupljani su potpisi za ponavljanje izbora na svim biračkim mestima i za smenjivanje Nebojše Čovića sa mesta predsednika Koordinacionog tela. Koalicija za Bujanovac i DOS su se ogradili od ovih protesta, a DSS je kasnije zbog učešća svojih članova u protestima raspustila svoj lokalni odbor.

Opštinska izborna komisija je poništila izbrore na 11 biračkih mesta - tri u Velikom Trnovcu, dva u Bujanovcu i po jedan u selima Letovica, Lučane, Biljača, Nesalce, Dobrosin, Breznica (osim u Biljači, u svim ostalim mestima u biračkim spiskovima su bili isključivo Albanci). Na ovim mestima, izbori su ponovljeni 11. avgusta. Posle njih, Koalicija za Bujanovac je uputila 14, a PDD dve žalbe na odluke opštinske izborne komisije. Opštinski sud u Bujanovcu je 18. avgusta 2002. godine sve ove žalbe odbacio. Zbog nepravilnosti, izbori su 25. avgusta 2002. godine treći put ponovljeni na dva biračka mesta (sela Nesalce i Biljača).

Posle toga, saopšteni su konačni rezultati za opštinu Bujanovac, koji kažu da je od 37.058 upisanih birača, glasalo njih 21.434. Kandidat za predsednika Skupštine opštine Novica Manojlović dobio je 9.720 (45,35%) glasova, a pobednik Nagip Arifi 11.399 (53,18%) glasova. Partije Albanaca dobile su 23 mesta u lokalnom parlamentu (PDD - 16, PDP - 5, PDUU - 2), a srpske partije 18 mesta (Koalicija za Bujanovac - 12, Koalicija „Opstanak“ - 5 i kandidat grupe građana Trajko Trajković - 1).

5.7. Javna preduzeća i privreda

Diskriminacija prilikom zapošljavanja, otpuštanja albanskih radnika tokom bombardovanja i onemogućavanje povratka na posao radnika izbeglih za vreme NATO intervencije osnovni su problemi sa kojima se etnički Albanci susreću u Preševu i Bujanovcu. Stoga, velika većina Albanaca radi u privatnom sektoru ili se bavi poljoprivredom.

Podaci o ekonomskom razvoju i zaposlenosti su zabrinjavajući. Institut G17 kaže da je u Srbiji između 1988. i 1998. godine najviše stagnirala opština Preševo. Dohodak po glavi stanovnika u ovoj nerazvijenoj opštini 1998. godine bio je 370 dolara, a prosek za Srbiju 1.700 dolara. Učešće privatnog sektora u dohotku poraslo je u Preševu u ovom periodu sa 18% na 52,2 %, a u Bujanovcu sa 17,3% na 35,2%.

5.7.1. Opština Bujanovac

U ovoj opštini zaposlenih je više nego nezaposlenih. Podaci opštinskih vlasti govore o 6.000 zaposlenih i 4.385 nezaposlenih. Najnoviji izveštaji kažu da se broj prijavljenih u Zavodu za tržište rada povećao na 4.600. Procenjuje se da je ukupan broj nezaposlenih, zajedno sa onima koji nisu prijavljeni Zavodu, oko 10.000. Od ovog broja oko 70% su Albanci.

Rukovodeće položaje u ključnim javnim preduzećima (PTT, Telekom, Elektro distribucija, Javno komunalno preduzeće) zauzimaju Srbi. U društvenim preduzećima (fabrike mineralne vode, fabrika duvana, fabrika akumulatora „Svetlost“ i pogoni „Simpa“) situacija je ista. Broj zaposlenih pripadnika etničkih manjina je zanemarljiv u odnosu na ukupan broj zaposlenih. U Fabrici mineralne vode „Heba“ od 460 zaposlenih, oko 95% su Srbi.

Ionako mali broj zaposlenih Albanaca smanjen je zbog otpuštanja. Najpoznatiji slučaj je otpuštanje radnika iz jednog od pogona fabrike „Simp“ tokom 1999. godine. Predstavnik Odbora za ljudska prava kaže da je samo u toku 1999. godine otpušteno oko 80 Albanaca. Samo iz sela Lučana njih šestorica (Nijazi Ramadani (Nijazi Ramadani), Fatmir Šerifi (Fatmir Sherifi), Čani Hasani (Qani Hasani), Fatmir Dželjilji (Fatmir Xhelili), Ramiz Sabedini (Ramiz Sabedini) i Muzafer Nuhiu (Muzafer Nuhiu)). Radnici su tužili „Simp“, a sudski postupak je u toku. Posle završetka sukoba 2001. godine, direktor je ove radnike pozvao da se vrate na posao, ali pod uslovom da odustanu od tužbe. Sva šestorica otpuštenih su to odbili. Trenutno u celom njihovom selu, Lučane, ima 15 zaposlenih, od kojih osam radi u prosveti.

Ruždi Fejzulahi (Ruzhdi Fejzullahi) iz Velikog Trnovca, jedan od radnika pogona „Simp“ u Bujanovcu, svoj slučaj opisuje ovako:

„U trenutku kada je bombardovanje počelo u pogonu u kom sam ja radio bila su zaposlena 53 Albanci. Sledećeg dana, 25. marta 1999. godine, nas 45 je udaljeno sa posla bez obra-

zloženja. Nekoliko dana kasnije, 1. aprila 1999. godine došao sam po platu, a 15. aprila po regres. Nijedan put nisam dobio novac a kada sam poslednji put bio tamo u blizini fabričke kapije, u kolima marke „ford taunus“ sedeo je policajac sa automatom. Kada sam zaposlene na kapiji pitao kada da se javim, taj policajac je uperio automat u mene i preteći pitao: 'Hoćeš ja da ti kažem kad da se javiš?' Od tada iz straha više nisam išao, niti pitao za platu.“

Fatmir Nebiu (Fatmir Nebiu) (1958), Džemilje Nevzadi (Xhemile Nevzadi) (1958), Faik Aguši (Faik Agushi) (1963), Makfire Ajeti (Makfire Ajeti) (1959) i još četvero drugih radnika RO „7. juli“ iz Preševa, zbog opšte nesigurnosti tokom NATO intervencije 1999. godine nisu dolazili na posao. Potorica od njih sada žele da se vrate na posao, ali i pored usmenog obećanja direktora, još se nije ništa desilo. Oni su poštom dobili radne knjižice, bez rešenja o prestanku radnog odnosa.⁹¹

Sela Dobrosin, Končulj i Mali Trnovac nemaju zaposlene u javnim i društvenim preduzećima u ovoj opštini. Meštani sela koja ni na koji način nisu bila pogođena oružanim konfliktom, takođe nemaju zaposlene u privredi bujanovačke opštine. U selu Samoljica, od 1.500 žitelja samo četiri su zaposlena i to kao učitelji u selu. Peti zaposleni, koji je radio u preduzeću „Svetlost“ otpušten je tokom 1999. godine. Prema rečima lokalnih Albanaca, tokom prethodne decenije su pored lokalnih Srba u društvenim firmama uglavnom zapošljavani i Srbi iz susednih opština.

5.7.2. Opština Preševo

U Preševu je zaposleno 2.408 stanovnika, dok je zvanično nezaposlenih 4.306. Budući da se Albanci uglavnom ne prijavljuju Zavodu za tržište rada, albanski predstavnici procenjuju da u Preševu ima oko 19.000 nezaposlenih.

⁹¹ Izjava Fatmira Nebiua, mart 2002. godine

Direktori javnih preduzeća PTT i Telekom, kao i većine društvenih preduzeća (fabrika plastike, štamparija „Grafoflex“, fabrika kreča „Budućnost“, fabrika stakla „Kristal“), po nacionalnosti su Srbi. U javnom komunalnom preduzeću, elektrodistribuciji, prehrambenoj industriji „Bratstvo“ i fabrici „Metal“ direktori su Albanci. Za razliku od Bujanovca, broj zaposlenih Albanaca i Roma u ovim preduzećima je procenualno veći, ali gotovo nigde ne odgovara etničkoj strukturi stanovništva. U „Grafoflexu“ i fabrici plastike radi oko 50% Albanaca.

Fabrika duvana, odnosno pogon koji postoji u Preševu, zapošljava 78 radnika, od čega su 29 Albanci (37,17%) i samo jedan Rom (1,28%). U mesecima kada postoji potreba za sezonskim radom, u fabrici radi od 100 do 120 zaposlenih. Sezonski radnici su u oko 70% slučajeva Srbi. Upravni odbor ima pet članova (tri Srbina i dva Albanca), a direktor preduzeća je Srbin.

Od 2.000 stanovnika sela Crnotince, samo ih 20 radi u društvenom sektoru. Selo Oraovica (6.000 stanovnika) ima samo 100 zaposlenih, drugo po veličini selo Miratovac (oko 5.000 žitelja) ima 60 zaposlenih, dok u Norči (1.500 stanovnika) u društvenom sektoru radi 50 meštana.

U etnički mešovitom selu Reljane živi oko 200 porodica sa oko 1.500 članova. Oko tri četvrtine porodica su albanske nacionalnosti, dok su preostali meštani Srbi. U društvenom sektoru je zaposleno 110 meštana, od čega su 75 Srbi, a 35 Albanci. U Buštranju živi oko 180 porodica, od kojih je jedna trećina srpske nacionalnosti. Od 900 etničkih Albanaca, koliko živi u ovom selu, zaposleno je 10, dok je od oko 200 Srba zaposleno njih 40.

Poseban problem u Preševu predstavlja stacioniranje vojnih i policijskih snaga u privrednim objektima. Primer koji albanska zajednica permanentno ističe je fabrika cipela „Euroflex“ u kojoj je radilo oko 210 radnika, od toga preko 80% Albanaca. Koordinaciono telo je u više navrata produžavalo rok za iseljenje vojske iz ovog objekta. Vojska se konačno povu-

kla 15. aprila 2002. godine. Vojska i policija se takođe nalaze u hali preduzeća „Elektrokontakt“, zemljoradničkoj zadruzi u centru Preševa i privatnom motelu „Azizi“.

Deo plana republičke i savezne vlade koji se odnosi na „*uskladjivanje nacionalnog sastava rukovodilaca*“ u privredi, lokalnoj samoupravi, pravosuđu, i drugim bitnim oblastima nije sproveden a nisu preduzeti ni koraci da se on sprovede. Pripadnici manjina još nemaju uticaja na ekonomski razvoj opština u kojima žive.

5.8. Zdravstvo

Glavni problem zdravstva je to što ni Bujanovac ni Preševo nemaju bolnicu. Osim toga, struktura zaposlenih i rukovodilaca u ovoj sferi ne odgovara etničkoj strukturi stanovništva. Izvestan broj zaposlenih u zdravstvu, koji su tokom bombardovanja otišli na Kosovo, još uvek nije vraćen na radna mesta.

Direktore domova zdravlja u Preševu i Bujanovcu postavlja načelnik Zdravstvenog centra u Vranju. Dom zdravlja u Bujanovcu ima oko 250 zaposlenih. Od svih lekara, samo osmorica su Albanci. Direktor je Srbin. U Domu zdravlja u Preševu radi 130 zaposlenih, od čega su 86 Albanci, a dvoje Romi. Direktor Doma zdravlja je Srbin. Prema rečima dr Estrefa Aliua (Esthref Aliu), koji radi u ovom Domu, većina lekara i medicinskog osoblja koji su tokom bombardovanja 1999. godine otišli na Kosovo, izražava želju da se vrati.

5.9. Infrastruktura

U oceni stanja puteva, vodosnabdevanja, telefonske mreže i drugih infrastrukturnih problema sve tri zajednice u preševskoj dolini u potpunosti se slažu.

U prethodnom periodu bilo je diskriminacije i u ovoj oblasti. Većina sela naseljenih Albancima nema telefone, u planinskim selima putevi su uglavnom lošeg kvaliteta, dok se samo 65% stanovništva snabdeva vodom iz vodovoda. Kanalizacija

je veliki problem, naročito u romskim naseljima. Karakteristična je situacija u najvećem albanskom naselju Veliki Trnovac, čiji su meštani sami izgradili poštu i predali je PTT-u Srbije. U selu sa oko 9.000 stanovnika postoji samo jedan telefon, nema kanalizacije, a pritisak vode u vodovodu je slab. Vodovod nemaju ni sela Oslare, Nesalce, Letovica, Lučane i Turija koja su pretežno ili isključivo naseljena albanskim stanovništvom.

Lokalne vlasti su u saradnji sa republičkom vladom i međunarodnim organizacijama preduzele dosta praktičnih koraka na izgradnji infrastrukturnih objekata. Jedan od glavnih, za koji su lokalni Albanci veoma zainteresovani, je izgradnja i asfaltiranje 51 km puta koji povezuje Veliki Trnovac sa Muhovcem. Prvi deo projekta uradila je VJ. Put treba da poveže sva sela koja gravitiraju ka Zarbincu sa ostatkom opštine. Za ovaj deo opštine je predviđen i projekat za poboljšanje električne mreže.

Bivši predsednik SO Bujanovac Stojanča Arsić obećao je da će kanalizacija i vodovod biti izgrađeni u romskim ili mešovitim naseljima Morava 76, Gnjilanski Put, Car Lazar, Novo Naselje i Cale.

Radovi na infrastrukturi najvidljiviji su u Preševu, u kome vodu iz vodovoda ima samo 25% stanovnika grada. U ovoj opštini potpisani su ili se realizuju projekti izgradnje puteva, vodovoda i kanalizacije.

Meštani sela Crnotince su do 1990. godine sakupili oko 200.000 nemačkih maraka (100 hiljada eura) za izgradnju puta do ovog sela. Novac koji je deponovan kod Beobanke u Preševu ostao je zamrznut kao „stara devizna štednja“. Predstavnici mesne zajednice su se više puta obraćali Koordinacionom telu s molbom da ovo pitanje reši, ali nisu dobili nikakav odgovor. Oni su takođe 1992. godine uradili projekte za telefonizaciju tri sela i za izgradnju vodovoda i kanalizacije.

5.10. Službena upotreba jezika i pisma

Republičkim Zakonom o službenoj upotrebi jezika i pisma iz 1991. godine određuje se da u Republici Srbiji u službenoj upotrebi budu srpski jezik i ćirilično pismo. Zakon dozvoljava da se statutima skupština opština predvidi upotreba jezika nacionalnih manjina na teritoriji pojedinih opština, ali ne određuje i kriterijume. Zakon predviđa da se u tom slučaju nazivi ulica i trgova, organa i organizacija ispisuju na jezicima koji su u službenoj upotrebi, ali zabranjuje upotrebu tradicionalnih manjinskih toponima.

Opština Preševo je svojim statutom predvidela ravnopravnu upotrebu albanskog i srpskog jezika. U praksi se ova odluka sprovodi u svim institucijama lokalne samouprave na kojima su i svi natpisi dvojezični. Međutim, na velikom broju institucija koje su u nadležnosti Republike Srbije i SRJ nema dvojezičnih natpisa. Na prostorijama Geodetskog zavoda, PTT-a, Zavoda za obračun i plaćanje, Zavoda za tržište rada, kancelariji Pčinjskog okruga i Jugobanci, nazivi su isključivo na srpskom jeziku.

Opština Bujanovac u svom statutu nema odredbu o ravnopravnoj upotrebi oba jezika. U opštini nema dvojezičnih natpisa. Ovakvu odredbu ne sadrži ni statut opštine Medveđa. U njima se prilikom izdavanja ličnih dokumenata i svih drugih zvaničnih dokumenata, upotrebljava srpski jezik i ćirilično pismo. Upisivanje ličnih imena prema transkripciji albanskog jezika nije moguće.

Zbog ovakvog stanja albanski predstavnici traže „*upotrebu albanskog jezika i pisma uporedo sa srpskim jezikom i ćiriličnim pismom u organima lokalne samouprave i u svim drugim delatnostima opštinskog i drugog teritorijalnog nivoa, sa izmenama i dopunama Zakona o službenoj upotrebi jezika i pisma*“.⁹²

⁹² Zaključci sa prve Skupštine izabranih predstavnika Albanaca u preševskoj dolini, Preševo, 1. avgust 2001. godine

Vlasti Srbije su u više navrata izražavale nezadovoljstvo zbog isticanja albanske zastave na javnim mestima. Isticanje zastava drugih država nije zakonito ni po jednom do sada donetom propisu uključujući i novi Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina. Albanske zastave su isticane 2001. godine, povodom albanskog nacionalnog praznika Dana zastave (28. novembar), a poslednji put prilikom obeležavanja godišnjice pogibije Ridvana Ćazimija (Ridvan Qazimi) 24. maja ove godine, kada su predstavnici Koordinacionog tela upozoravali da je to protivzakonito. Albanska zastava se nalazi i pored spomenika ovog ubijenog komandanta OVPMB u Velikom Trnovcu. I pored upozorenja Koordinacionog tela, ona još uvek nije uklonjena.

Novi Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina garantuje pravo izbora i upotrebe nacionalnog znamenja. Međutim, u članu 16 stav 2 izričito se propisuje da *„nacionalni simbol i znamenje ne mogu biti identični sa simbolom i znamenjem druge države“*.⁹³ Odbor za ljudska prava u Bujanovcu je u avgustu 2002. godine podneo Saveznom ustavnom sudu inicijativu za ocenu ustavnosti ovog člana. U svojoj predstavi, Odbor je naveo da se zbog pomenutog člana *„albanska nacionalna zajednica stavlja u neravnopravan položaj sa ostalim manjinama, s obzirom da zbog ograničenja iz stava 2 nema mogućnosti da upotrebi svoj nacionalni simbol i pored činjenice da nacionalna zastava Albanaca 'crveno polje sa dvoglavim crnim orlom u sredini' predstavlja nacionalni simbol Albanaca još od 1443. godine“*. Odbor u svojoj predstavi smatra da je rešenje u suprotnosti sa članom 11 stav 1 Ustava SRJ, odnosno članom 26 stav 1 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima. Ustav SRJ predviđa pravo na upotrebu nacionalnih simbola u skladu sa međunarodnim pravom, ali nijedan međunarodni instrument koji obavezuje SRJ ne sadrži ograničenja u vezi sa izborom simbola. Pored toga, Odbor za ljudska prava smatra da je navedena odredba u suprotnosti sa zaštitom stečenih

⁹³ Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, član 16 stav 2.

prava koja se jamči u članu 8 Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina.

Savezni ustavni sud je 25. septembra 2002. godine odbacio inicijativu, navodeći da *„tom odredbom nije zabranjena upotreba nacionalnih simbola pripadnika nacionalnih manjina koje oni, preko svojih organa sami izaberu, već se zabranjuje upotreba simbola koje je određena druga država već izabrala kao svoje simbole“*.

OKVIRNA KONVENCIJA ZA ZAŠTITU NACIONALNIH MANJINA

Države članice Saveta Evrope i druge države ugovornice ove okvirne Konvencije;

smatrajući da je cilj Saveta Evrope da ostvari veće jedinstvo među članicama radi očuvanja i ostvarivanja ideala i načela koji predstavljaju zajedničko nasleđe;

smatrajući da je jedan od načina kojim se ovom cilju može stremiti očuvanje i dalje ostvarivanje ljudskih prava i osnovnih sloboda;

u želji da sprovedu Deklaraciju šefova država i vlada država članica Saveta Evrope, usvojenu u Beču 9. oktobra 1993;

odlučne da u okviru svojih teritorija zaštite opstanak nacionalnih manjina;

smatrajući da su burni prevrati u evropskoj istoriji pokazali da je zaštita nacionalnih manjina od ključnog značaja za stabilnost, demokratsku bezbednost i mir na ovom kontinentu;

smatrajući da pluralističko i istinsko demokratsko društvo treba ne samo da poštuje etnički, kulturni, jezički i verski identitet svakog pripadnika nacionalne manjine, već i da stvara odgovarajuće uslove koji mu omogućuju da izrazi, očuvai i razvije taj identitet;

smatrajući da je stvaranje klime tolerancije i dijaloga neophodno da bi se omogućilo da kulturna raznolikost bude izvor i činilac, ne podele, već obogaćenja za svako društvo;

smatrajući da ostvarenje tolerantne i prosperitetne Evrope ne zavisi samo od saradnje među državama već zahteva prekograničnu saradnju među lokalnim i regionalnim organima bez ugrožavanja ustava i teritorijalnog integriteta svake države;

imajući u vidu konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i pratećih protokola;

imajući u vidu opredeljenja u pogledu zaštite nacionalnih manjina u konvencijama i deklaracijama Ujedinjenih nacija i dokumentima Konferencije o evropskoj bezbednosti i saradnji, posebno u Dokumentu iz Kopenhagena od 29. juna 1990;

odlučne da odrede načela koja treba poštovati i obaveze koje iz njih proističu u cilju osiguranja u državama članicama i drugim državama koje mogu pristupiti ovom instrumentu, efikasne zaštite nacionalnih manjina i prava i sloboda pripadnika tih manjina, u okviru vladavine prava, poštujući teritorijalni integritet i nacionalni suverenitet država;

rešene da načela navedena u ovoj Konvenciji sprovode putem nacionalnog zakonodavstva i odgovarajućih vladinih politika,

sporazumele su se o sledećem:

ODELJAK I

Član 1

Zaštita nacionalnih manjina i prava i sloboda pripadnika tih manjina sastavni je deo međunarodne zaštite ljudskih prava i kao takva spada u oblast međunarodne saradnje.

Član 2

Odredbe ove Konvencije primenjuju se u dobroj veri, u duhu razumevanja i tolerancije i u skladu sa načelima dobrosusedstva, prijateljskih odnosa i saradnje među državama.

Član 3

1 Svaki pripadnik nacionalne manjine ima pravo da slobodno bira da se prema njemu ophode ili ne ophode kao takvom i neće doći u nepovoljan položaj zbog takvog opredeljenja ili vršenja prava vezanih za to opredeljenje.

2. Pripadnici nacionalnih manjina mogu da vrše ona prava i uživaju slobode koje proizilaze iz načela sadržanih u ovoj Okvirnoj konvenciji, pojedinačno ili u zajednici s drugima.

ODELJAK II

Član 4

1. Ugovornice se obavezuju da zajamče pripadnicima nacionalnih manjina ravnopravnost pred zakonom i jednaku zakonsku zaštitu. U tom smislu zabranjena je bilo kakva diskriminacija na osnovu pripadnosti nacionalnoj manjini.

2. Ugovornice se obavezuju da usvoje, gde je to potrebno, odgovarajuće mere za unapređenje, u svim oblastima ekonomskog, socijalnog, političkog i kulturnog života, pune i efektivne ravnopravnosti između pripadnika nacionalne manjine i onih koji pripadaju većini. U tom pogledu će voditi računa o posebnim uslovima pripadnika nacionalnih manjina.

3. Mere usvojene shodno stavu 2. ne smatraju se aktom diskriminacije.

Član 5

1. Ugovornice se obavezuju da unapređuju uslove potrebne za održavanje i razvijanje kulture pripadnika nacionalnih manjina i očuvanje neophodnih elemenata njihovog identiteta: vere, jezika, tradicije i kulturnog nasleđa.

2. Bez štete po mere preduzete u okviru svoje opšte integracione politike, ugovornice će se uzdržati od politike i prakse asimilacije pripadnika nacionalnih manjina protivno njihovoj volji i štiteći ih od svake akcije usmerene ka takvoj asimilaciji.

Član 6

1. Ugovornice treba da podstiču duh tolerancije i međukulturnog dijaloga i preduzimaju efikasne mere za unapređenje uzajamnog poštovanja i razumevanja i saradnje među svim ljudima koji žive na njihovoj teritoriji, bez obzira na njihov et-

nički, kulturni, jezički ili verski identitet, posebno u oblasti obrazovanja, kulture i medija.

2. Ugovornice se obavezuju da preduzmu odgovarajuće mere zaštite lica izloženih pretnjama ili diskriminaciji, neprijateljstvima ili nasilju zbog svog etničkog, kulturnog, jezičkog ili verskog identiteta.

Član 7.

Ugovornice će obezbediti poštovanje prava svakog pripadnika nacionalne manjine na slobodu mirnog okupljanja, slobodu udruživanja, slobodu izražavanja i slobodu misli, savesti i veroispovesti.

Član 8

Ugovornice se obavezuju da priznaju svakom pripadniku nacionalne manjine pravo da slobodno izražava svoja verska uverenja i da osniva verske institucije, organizacije i udruženja.

Član 9

1. Ugovornice se obavezuju da priznaju da pravo svakog pripadnika nacionalne manjine na slobodu izražavanja obuhvata slobodu uverenja i primanja i davanja informacija i ideja, na manjinskom jeziku, bez ometanja od strane vlasti i bez obzira na granice. Ugovornice će obezbediti, u okviru svojih pravnih sistema, da pripadnici nacionalnih manjina imaju pristup sredstvima javnog informisanja bez diskriminacije.

2. Stav 1. ne sprečava ugovornice da zatraže odobrenje, bez diskriminacije i na osnovu objektivnih kriterija za emitovanje radio i TV emisija ili otvaranje bioskopskih preduzeća.

3. Ugovornice neće ometati stvaranje i korišćenje štampanih sredstava javnog informisanja od strane pripadnika nacionalnih manjina. U zakonskim okvirima za zvučni radio i televizijske emisije, obezbediće koliko je god moguće, a uzimajući u obzir odredbe stava 1, da pripadnici nacionalnih manjina dobijaju mogućnost stvaranja i korišćenja sopstvenih sredstava javnog informisanja.

4. U okviru svojih pravnih sistema, ugovornice će usvojiti adekvatne mere da se pripadnicima nacionalnih manjina olakša pristup sredstvima javnog informisanja i u cilju unapređenja tolerancije i omogućavanja kulturnog pluralizma.

Član 10.

1. Ugovornice se obavezuju da priznaju pravo svakog pripadnika nacionalne manjine na korišćenje, slobodno i bez ometanja, svog manjinskog jezika privatno i javno, usmeno ili pismeno.

2. U oblastima koje su tradicionalno ili u znatnom broju naseljene pripadnicima nacionalnih manjina, ukoliko ti pripadnici to zatraže, i kada taj zahtev odgovara stvarnoj potrebi, potpisnice će nastojati da obezbede koliko je to moguće, uslove koji bi omogućili da se manjinski jezik koristi u odnosima između tih pripadnika i organa uprave.

3. Ugovornice se obavezuju da zajamče pravo svakom pripadniku nacionalne manjine da bude odmah obavešten, na jeziku koji razume, o razlozima hapšenja i o prirodi i razlozima optužbe protiv njega i da se brani na tom jeziku, ako je potrebno, uz besplatnu pomoć tumača.

Član 11

1. Ugovornice se obavezuju da priznaju pravo svakog pripadnika nacionalne manjine da koristi svoje prezime i ime na manjinskom jeziku i pravo na njihovo zvanično priznavanje po modalitetima utvrđenim u njihovom pravnom sistemu.

2. Ugovornice se obavezuju da priznaju pravo svakog pripadnika nacionalne manjine da na mestima vidljivim za javnost izloži oznake, natpise i druge informacije privatnog karaktera pisane na njegovom maternjem jeziku.

3. U oblastima tradicionalno naseljenim znatnim brojem ljudi koji pripadaju nacionalnoj manjini, ugovornice će nastojati, u okviru svojih pravnih sistema, uključujući, gde je to pogodno, ugovore s drugim državama, a uzimajući u obzir svoje posebne uslove, da tradicionalni lokalni nazivi, imena

ulica i drugih topografskih oznaka namenjenih javnosti budu ispisani na lokalnom jeziku kada postoji dovoljna tražnja za takvim oznakama.

Član 12

1. Ugovornice će, gde je pogodno, preduzeti mere u oblasti obrazovanja i istraživanja za negovanje kulture, istorije, jezika i vere svojih nacionalnih manjina i većine.

2. S tim u vezi ugovornice će, između ostalog, obezbediti odgovarajuće mogućnosti za osposobljavanje nastavnika i pristup udžbenicima i olakšaće dodir između učenika i nastavnika raznih zajednica.

3. Ugovornice se obavezuju da unapređuju jednake mogućnosti pristupa obrazovanju na svim stupnjevima za pripadnike nacionalnih manjina.

Član 13

1. U okviru sistema obrazovanja, ugovornice će priznati pravo pripadnika nacionalnih manjina na osnivanje i vođenje sopstvenih privatnih institucija za obrazovanje i osposobljavanje.

2. Vršenje tog prava ne povlači nikakvu finansijsku obavezu za ugovornice.

Član 14

1. Ugovornice se obavezuju da priznaju pravo svakog pripadnika nacionalne manjine da uči svoj manjinski jezik.

2. U oblastima koje su tradicionalno ili u znatnom broju naseljene pripadnicima nacionalnih manjina, ako ima dovoljno zahteva, ugovornice će nastojati da obezbede, koliko god je moguće i u okviru svojih obrazovnih sistema, da pripadnici tih manjina imaju odgovarajuće mogućnosti za izvođenje nastave na maternjem jeziku ili da dobijaju časove iz tih jezika.

3. Stav 2. ovog člana primeniće se bez štete po izučavanje zvaničnog jezika ili nastave na tom jeziku.

Član 15

Ugovornice će stvoriti neophodne uslove za efikasno učešće pripadnika nacionalnih manjina u kulturnom, socijalnom i ekonomskom životu i javnim poslovima, naročito onim koji se njih tiču.

Član 16

Ugovornice će se uzdržati od mera koje menjaju odnos stanovništva u oblastima naseljenim pripadnicima nacionalnih manjina a imaju za cilj ograničavanje prava i sloboda koji proizilaze iz načela sadržanih u ovoj Okvirnoj konvenciji.

Član 17

1. Ugovornice se obavezuju da ne ometaju pravo pripadnika nacionalnih manjina da osnivaju i održavaju slobodne i miroljubive dodire preko granice sa licima koja zakonito borave u drugim državama, posebno sa onim s kojima imaju zajednički etnički, kulturni, jezički ili verski identitet ili zajedničko kulturno nasleđe.

2. Ugovornice se obavezuju da ne krše pravo pripadnika nacionalnih manjina da učestvuju u radu nevladinih organizacija, kako na nacionalnom tako i na međunarodnom planu.

Član 18

1. Ugovornice će nastojati da zaključe, gde je potrebno, dvostrane i višestrane sporazume s drugim državama, posebno susednim, radi obezbeđivanja zaštite pripadnika njihovih nacionalnih manjina.

2. Gde je to potrebno ugovornice će preduzeti mere za podsticaj prekogranične saradnje.

Član 19

Ugovornice se obavezuju da poštuju i da spovode načela sadržana u ovoj Okvirnoj konvenciji i da, gde je potrebno, unesu samo ona ograničenja, restrikcije ili ukidanja koji su

određeni međunarodnim pravnim instrumentima posebno Konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, u meri u kojoj su od značaja za prava i slobode koji proizilaze iz pomenutih načela.

ODELJAK III

Član 20

U vršenju prava i sloboda koja proizilaze iz načela sadržanih u ovoj Okvirnoj konvenciji, svaki pripadnik nacionalne manjine poštovaće nacionalno zakonodavstvo i prava drugih, posebno pripadnika većine ili drugih nacionalnih manjina.

Član 21

Ništa iz ove Okvirne konvencije neće se tumačiti tako da može značiti pravo na preduzimanje delatnosti ili vršenje dela suprotnih osnovnim načelima međunarodnog prava, a posebno suverenoj jednakosti, teritorijalnom integritetu i političkoj ravnopravnosti država.

Član 22

Ništa u ovoj Okvirnoj konvenciji neće se tumačiti kao ograničavanje ili ukidanje bilo kojeg ljudskog prava ili osnovnih sloboda koje mogu biti osigurane zakonima strane ugovornice ili nekim drugim sporazumom koji je potpisala.

Član 23

Prava i slobode koje proizilaze iz načela sadržanih u ovoj Okvirnoj konvenciji u onoj meri u kojoj su predmet odgovarajuće odredbe u Konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda ili u protokolima koji je prate, smatraće se da su u skladu s potonjim odredbama.

ODELJAK IV

Član 24

1. Komitet ministara Saveta Evrope pratiće kako ugovornice spovode ovu Okvirnu konvenciju.

2. Ugovornice koje nisu članice Saveta Evrope učestvovaće u mehanizmima njenog spovođenja pod uslovima koji će se utvrditi.

Član 25

1. U roku od godinu dana od stupanja ove Okvirne konvencije na snagu u odnosu na ugovornice, ove će podneti Generalnom sekretaru Saveta Evrope puna obaveštenja o zakonodavnim i drugim merama preduzetim da se oživo-tvore načela utvrđena u ovoj Okvirnoj konvenciji.

2. Posle toga, svaka potpisnica dostavlja generalnom sekretaru periodično i kad god Komitet ministara to zatraži, dalja obaveštenja od značaja za sprovođenje ove Okvirne konvencije.

3. Generalni sekretar će dostaviti Komitetu ministara obaveštenja prosleđena po uslovima ovog člana.

Član 26

1. Prilikom ocene dovoljnosti mera preduzetih od strane ugovornice radi ostvarenja načela utvrđenih u ovoj Okvirnoj konvenciji, Komitetu ministara pomagaće Savetodavni komitet, čiji će članovi biti priznati eksperti u oblasti zaštite nacionalnih manjina.

2. Sastav Savetodavnog komiteta i njegov poslovnik utvrdiće Komitet ministara u roku od godinu dana od stupanja na snagu ove Okvirne konvencije.

ODELJAK V

Član 27

Ova Okvirna konvencija otvorena je za potpisivanje za sve države članice Saveta Evrope. Do dana kada Konvencija stupa na snagu, otvorena je za potpisivanje i svim drugim državama koje pozove Komitet ministara. Ona podleže ratifikaciji, prihvatanju ili odobravanju. Instrumenti o ratifikaciji,

prihvatanju ili odobravanju deponuju se kod generalnog sekretara Saveta Evrope.

Član 28

1. Ova Okvirna konvencija stupa na snagu prvog dana u mesecu po isteku od tri meseca od dana kada dvanaest država članica Saveta Evrope izraze saglasnost da se obavezuju Konvencijom shodno odredbama člana 27.

2. U pogledu države članice koja naknadno izrazi spremnost da se njome obaveže, Okvirna konvencija stupa na snagu prvog dana u mesecu posle isteka perioda od tri meseca od dana deponovanja instrumenata o ratifikaciji, prihvatanju ili odobravanju.

Član 29

1. Posle stupanja na snagu ove Okvirne konvencije i posle savetovanja država ugovornica, Komitet ministara Saveta Evrope može da pozove na pristupanje Konvenciji, većinskom odlukom shodno članu 20d Statuta Saveta Evrope, svaku državu nečlanicu Saveta Evrope, koja iako pozvana da potpiše, shodno odredbama člana 27, još to nije učinila i svaku drugu državu nečlanicu.

2. U odnosu na svaku državu koja pristupi, Okvirna konvencija stupa na snagu prvog dana u mesecu koji nastupi po isteku perioda od tri meseca od dana deponovanja instrumenata o pristupanju kod Generalnog sekretara Saveta Evrope.

Član 30

1. Svaka država može u trenutku potpisivanja ili prilikom deponovanja instrumenta o ratifikaciji, prihvatanju, odobrenju ili pristupanju, da odredi teritoriju ili teritorije za čije je međunarodne odnose zadužena na koje se primenjuje ova Okvirna konvencija.

2. Svaka država može kasnije, izjavom upućenom generalnom sekretaru Saveta Evrope proširiti primenu ove Okvirne konvencije na neku drugu teritoriju navedenu u izjavi. U odnosu na tu teritoriju Okvirna konvencija stupiće na snagu

prvog dana u mesecu posle isteka perioda od tri meseca od dana prijema te izjave od strane generalnog sekretara.

3. Deklaracija data po prethodnom stavu može se, u odnosu na teritoriju utvrđenu u izjavi, povući obaveštenjem generalnom sekretaru. Povlačenje ima pravno dejstvo prvog dana u mesecu posle isteka perioda od tri meseca od dana prijema tog obaveštenja od strane generalnog sekretara.

Član 31

1. Svaka ugovornica može da otkáže ovu Okvirnu konvenciju u svako doba putem obaveštenja generanom sekretaru Saveta Evrope.

2. To otkazivanje stupa na snagu prvog dana u mesecu koji nastupi po isteku perioda od šest meseci od dana prijema obaveštenja od strane generalnog sekretara.

Član 32

Generalni sekretar Saveta Evrope obaveštavaće države članice Saveta, druge zemlje potpisnice, i svaku državu koja je pristupila ovoj Okvirnoj konvenciji, o:

- a) svakom potpisu;
- b) deponovanju instrumenata o ratifikaciji, prihvatanju, odobravanju, pristupanju;
- c) datumu stupanja ove Okvirne konvencije na snagu shodno članovima 28, 29 i 30;
- d) svakom drugom aktu, obaveštenju ili podnesku u vezi s ovom Okvirnom konvencijom.

Potvrđujući prednje, dole potpisani, valjano za to opunomoćeni, potpisali su ovu Okvirnu konvenciju.

Sačinjeno u _____, dana _____ godine, na engleskom i francuskom, s tim što su oba teksta autentična u jednom primerku koji se deponuje u arhivi Saveta Evrope;

generalni sekretar Saveta Evrope dostaviće overene kopije svakoj državi članici Saveta Evrope i svakoj državi pozvanoj da potpiše ovu Okvirnu konvenciju ili da joj pristupi.

OBJAŠNJENJA IZ OKVIRNE KONVENCIJE ZA ZAŠTITU NACIONALNIH MANJINA

POLAZNE OSNOVE

1. Savet Evrope izučavao je situaciju nacionalnih manjina u više navrata preko četrdeset godina. Još prve godine postojanja (1949) Parlamentarna skupština priznala je, u izveštaju svom Komitetu za administrativno-pravna pitanja, značaj „problema šire zaštite prava nacionalnih manjina“. Godine 1961, Skupština je preporučila uključivanje jednog člana u drugi dodatni protokol za garanciju određenih prava nacionalnih manjina koja nisu obuhvaćena Evropskom konvencijom o ljudskim pravima (EKP). Potonja se jednostavno poziva na „udruživanje sa nacionalnom manjinom“ u klauzuli o nediskriminaciji utvrđenoj u članu 14. Preporuka 285 (1961) predložila je sledeću formulaciju člana o zaštiti nacionalnih manjina:

„Pripadnicima nacionalne manjine neće biti uskraćeno pravo, u zajednici s drugim pripadnicima njihove grupe, i ukoliko je to u saglasnosti s javnim redom, da uvažavaju sopstvenu kulturu, koriste svoj jezik, osnivaju svoje škole i da imaju nastavu na jeziku svog izbora niti da ispovedaju i praktikuju sopstvenu religiju“.

2. Komitet eksperata, koji je upućen da razmotri da li je moguće i poželjno da se izradi takav protokol, odložio je rad do donošenja konačne odluke u Belgijskim jezičkim slučajevima u vezi s jezikom koji se koristi za obrazovanje (Evropski sud za ljudska prava, presuda od 27. jula 1968, serija A broj 6). Godine 1973. zaključio je da, s pravne tačke gledišta, nema posebne potrebe da prava manjina budu predmet dodatnog

protokola uz EKP. Međutim, eksperti su smatrali da nema veće pravne prepreke za usvajanje takvog protokola ako se to smatra poželjnim iz drugih razloga.

3. U novije vreme Parlamentarna skupština preporučila je niz političkih i pravnih mera Komitetu ministara, posebno izradu protokola ili konvencije o pravima nacionalnih manjina. Preporuka 1134 (1990) sadrži spisak principa koje je Skupština smatrala neophodnim za zaštitu nacionalnih manjina. Oktobra 1991, Organizacioni odbor za ljudska prava (OOP) dobio je zadatak da razmotri kako s političkog tako i s pravnog gledišta, uslove u kojima bi Savet Evrope mogao da pokrene rad na zaštiti nacionalnih manjina, uzimajući u obzir rad obavljen u Konferenciji o evropskoj bezbednosti i saradnji (KEBS) i Ujedinjenim nacijama i razmišljanja u okviru Saveta Evrope.

4. U maju 1992, Komitet ministara naložio je OOP da ispita mogućnost formulisanja specifičnih pravnih normi za zaštitu nacionalnih manjina. U tom cilju OOP je osnovao jedan komitet eksperata (KE-MANJ), od kojeg se po novim tezama izdatim marta 1993, traži da predloži specifične pravne standarde u toj oblasti, imajući u vidu princip komplementarnosti rada između Saveta Evrope i KEBS-a. OOP i KE-MANJ su uzeli razne tekstove u obzir, posebno predlog za Evropsku konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina koji je izradila Evropska komisija za demokratiju putem zakona (takozvana Venecijanska komisija), austrijski predlog za dodatni protokol uz EKP, nacrt Dodatnog protokola uz EKP obuhvaćen preporukom Skupštine 1201 (1993) i druge predloge. Ovo ispitivanje je kulminiralo izveštajem OOP-a Komitetu ministara 8. septembra 1993, koji je obuhvatio razne pravne norme koje se mogu usvojiti u ovoj oblasti i pravne instrumente u kojima mogu biti utvrđene. U vezi s tim, OOP je konstatovao da nema konsenzusa o tumačenju izraza „nacionalne manjine“.

5. Odlučujući korak je učinjen kada su se šefovi država i vlada zemalja članica Saveta Evrope sastali u Beču na samitu 8. i 9. oktobra 1993. Tu je dogovoreno da se nacionalne manjine

uspostavljene istorijskim prevratima u Evropi moraju štiti i poštovati kao doprinos miru i stabilnosti. Posebno, šefovi država i vlada odlučili su da preuzmu pravne obaveze u pogledu zaštite nacionalnih manjina. Prilog II Bečke deklaracije naložio je Komitetu ministara:

- da pripremi uz što manje odlaganje Okvirnu konvenciju kojom se utvrđuju principi koje se države ugovornice obavezuju da poštuju, radi obezbeđenja zaštite nacionalnih manjina. Taj instrument bi bio otvoren za potpisivanje i državama nečlanicama;
- da započne rad na nacrtu protokola uz Evropku konvenciju o ljudskim pravima u oblasti kulture putem odredbi koje garantuju individualna prava, posebno pripadnicima nacionalnih manjina.

6. 4. novembra 1993, Komitet ministara osnovao je ad hoc Komitet za zaštitu nacionalnih manjina (KZMANJ). Teze za njegov rad odražavaju odluke usvojene u Beču. Komitet sastavljen od eksperata iz država članica Saveta Evrope, počeo je rad krajem januara 1994, uz učešće predstavnika OOP, Saveta za kulturnu saradnju (SKS), Organizacionog odbora za sredstva informisanja (OMED) i Evropske komisije za demokratiju putem prava. Visoki komesar za nacionalne manjine KEBS-a i Komisije Evropske zajednice učestvovali su kao posmatrači.

7. 15. aprila 1994, KZMANJ je podneo preliminarni izveštaj Komitetu ministara, koji je zatim prosleđen Parlamentarnoj skupštini (Doc. 7109). Na 94. zasedanju maja 1994, Komitet ministara je izrazio zadovoljstvo zbog postignutog napretka po tezama za rad iz Bečke deklaracije.

8. Izvestan broj odredaba Okvirne konvencije kojima se traži politička arbitraža kao i onih odredbi koje se odnose na nadgledanje njene primene sačinjen je od strane Komiteta ministara (517 sastanak zamenika ministara, 7. oktobar 1994).

9. Na sastanku od 10. do 14. oktobra 1994., KZMANJ je odlučio da podnese nacrt Okvirne konvencije Komitetu ministara, koji je usvojio tekst na 95. ministarskom sastanku 10. novembra 1994. Okvirna konvencija je otvorena za potpisivanje od strane država članica Saveta Evrope dana _____.

OPŠTE NAPOMENE

Ciljevi Okvirne konvencije

10. Okvirna konvencija je prvi pravno obavezujući multinaционаlни instrument posvećen zaštiti nacionalnih manjina u celini. Njen cilj je da odredi pravne principe koje se države obavezuju da poštuju radi obezbeđivanja zaštite nacionalnih manjina. Savet Evrope je time opravosnažio poziv Bečke deklaracije (prilog II) da se politička opredeljenja usvojena od strane Konferencije o evropskoj bezbednosti i saradnji (KEBS) pretoče, u što većoj meri, u zakonske obaveze.

Pristupi i osnovni pojmovi

11. S obzirom na raspon raznih situacija i problema za rešavanje, izabrana je forma Okvirne konvencije koja sadrži odredbe uglavnom programskog tipa, postavljajući ciljeve koje se potpisnice obavezuju da ostvare. Te odredbe, koje se neće neposredno primenjivati, ostavljaju državama određenu meru diskrecionog prava u sprovođenju ciljeva koje su se obavezale da ostvare omogućujući im da uzmu u obzir specifične okolnosti.

12. Treba istaći da Okvirna konvencija ne sadrži definiciju pojma „nacionalne manjine“. Odlučeno je da se usvoji pragmatični pristup na bazi priznanja da u ovoj fazi nije moguće doći do definicije koja može da dobije opštu podršku svih država članica Saveta Evrope.

13. Načela navedena u ovoj Okvirnoj konvenciji spovodiće se putem nacionalnog zakonodavstva i odgovarajućih politika vlada. To ne podrazumeva priznanje kolektivnih prava. Naglasak je na zaštiti lica koja pripadaju nacionalnim manjinama koja mogu vršiti svoja prava pojedinačno ili zajedno s drugima (vidi član 3, stav 2) shodno tome, Okvirna konvencija prati pristup koji imaju tekstovi koje su usvojile druge međunarodne organizacije.

Struktura Okvirne konvencije

14. Sem preambule, Okvirna konvencija sadrži operativni deo od 5 odeljaka.

15. Odeljak I sadrži odredbe koje uopšteno navode neke osnovne principe koji mogu da posluže kao objašnjenje drugih suštinskih odredaba Okvirne konvencije.

16. Odeljak II sadrži katalog određenih principa.

17. Odeljak III sadrži odredbe vezane za tumačenje i primenu Okvirne konvencije.

18. Odeljak IV sadrži odredbe o praćenju sprovođenja Okvirne konvencije.

19. Odeljak V sadrži završne odredbe bazirane na modelu završnih odredbi za konvencije i sporazume zaključene u okviru Saveta Evrope.

KOMENTAR ODREDABA OKVIRNE KONVENCIJE

Preambula

20. Preambula izlaže razloge za izradu ove Okvirne konvencije i objašnjava neke osnovne interese predlagača. Uvodne reči već ukazuju da ovaj instrument mogu da potpišu i ratifikuju države nečlanice Saveta Evrope (vidi član 27).

21. Preambula se poziva na zakonit cilj Saveta Evrope i na jedan od metoda za ostvarenje tog cilja: održavanje i dalju realizaciju ljudskih prava i osnovnih sloboda.

22. Dat je osvrt i na Bečku deklaraciju šefova država i vlada članica Saveta Evrope, dokument koji je postavio temelje za ovu Okvirnu konvenciju (vidi stav 5 napred). U stvari, tekst preambule uveliko je inspirisan tom Deklaracijom posebno njenim prilogom II. Isto važi za izbor obaveza obuhvaćenih u odeljku I i II Okvirne konvencije.

23. Preambula pominje, bez isključivosti, još tri izvora inspiracije za sadržinu Okvirne konvencije: Evropsku konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (EKP) i instrumente koji sadrže odredbe vezane za zaštitu nacionalnih manjina UN i KEBS-a.

24. Preambula odražava brigu Saveta Evrope i njenih država članica zbog pretnje opstanku nacionalnih manjina, a inspirisana je članom 1 stav 1 Deklaracije UN o pravima pripadnika nacionalnih, etničkih, verskih i jezičkih manjina (Rezolucija 47/135 usvojena u Generalnoj skupštini 18. decembra 1992).

25. S obzirom da je Okvirna konvencija otvorena i za države koje nisu članice Saveta Evrope, a da bi se obezbedio sveobuhvatni pristup, odlučeno je da se uključe neki principi iz kojih proizilaze prava i slobode koje se već garantuju u EKP ili u pratećim protokolima (u vezi s tim vidi član 23 Okvirne konvencije).

26. Pozivanje na konvencije i deklaracije UN podseća na rad obavljen na univerzalnom planu, na primer, Pakt o građanskim i političkim pravima (član 27) i Deklaraciju o pravima pripadnika, etničkih, verskih i jezičkih manjina. Međutim, to pozivanje se ne prostire na bilo koju definiciju nacionalne manjine - eventualno sadržane u tim tekstovima.

27. Pozivanje na odgovarajuće obaveze u okviru KEBS-a odražava želju izraženu u prilogu II bečke deklaracije da Savet Evrope treba da se postara da ta politička opredeljenja pretoči, u najvećoj mogućoj meri, u pravne obaveze. Dokument iz Kopenhagena je posebno dao usmerenje za izradu Okvirne konvencije.

28. Pretposlednji stav preambule iznosi glavni cilj Okvirne konvencije: obezbeđivanje efikasne zaštite nacionalnih manjina i prava pripadnika tih manjina. Takođe ističe da bi efikasnu zaštitu trebalo obezbediti u okviru vladavine prava, poštujući teritorijalni integritet i nacionalni suverenitet država.

29. Cilj poslednjeg stava je da ukaže da odredbe ove Okvirne konvencije nisu neposredno primenjive. Ne bave se zakonom i praksom potpisnica u vezi s prijemom međunarodnih sporazuma u unutrašnji pravni poredak.

ODELJAK I

Član 1

30. Osnovni cilj člana 1 je da precizira da zaštita nacionalnih manjina koja predstavlja sastavni deo zaštite ljudskih prava, ne spada u domen zadržanih prava država. Konstatacija da ova zaštita „predstavlja sastavni deo međunarodne zaštite ljudskih prava“ ne prenosi nadležnost na organe uspostavljene od strane EKP pri tumačenju ove Okvirne konvencije.

31. Ovaj član se odnosi na zaštitu nacionalnih manjina kao takvih i na prava i slobode pripadnika tih manjina. Ta distinkcija i razlika u formulaciji razjašnjava da se ne predviđaju

kolektivna prava nacionalnih manjina (vidi komentar člana 3). Međutim, potpisnice priznaju da zaštita jedne nacionalne manjine može da se postigne putem zaštite prava pojedinaca koji pripadaju takvoj manjini.

Član 2

32. Ovaj član određuje niz načela za primenu Okvirne konvencije. Između ostalog, inspirisan je Deklaracijom UN o principima međunarodnog prava u vezi s prijateljskim odnosima i saradnjom među državama u skladu s Poveljom UN (Rezolucija Generalne skupštine 2625 od 24. oktobra 1970). Principi pomenuti u ovoj odredbi opšte su prirode ali imaju poseban značaj za oblast obuhvaćenu Okvirnom konvencijom.

Član 3

33. Ovaj član sadrži dva odvojena ali povezana principa utvđena u dva stava.

Stav 1

34. Stav 1 prvo garantuje svakom pripadniku nacionalne manjine slobodu da bude ili ne bude tretiran kao takav. Ova odredba prepušta svakom takvom licu da odluči da li želi ili ne da se podvede pod zaštitu koja proističe iz principa Okvirne konvencije.

35. Ovaj stav ne podrazumeva pravo pojedinca da jednostavno odluči da pripada nekoj nacionalnoj manjini. Subjektivni izbor pojedinca neodvojivo je povezan sa objektivnim kriterijumima relevantnim za njegov identitet.

36. Stav 1 dalje određuje da neće nastupiti negativne posledice zbog slobodnog izbora koji garantuje ili zbog vršenja prava vezanih za to opredeljenje. Ovaj deo odredbe ima za cilj da obezbedi da se uživanje prava na izbor ne okrnji posrednim putem.

Stav 2

37. Stav 2 određuje da se prava i slobode koje proizilaze iz načela Okvirne konvencije mogu sprovesti pojedinačno ili u zajedništvu s drugima. Tako priznaje mogućnost zajedničkog vršenja onih prava i sloboda, što se razlikuje od pojma kolektivnih prava. Izraz „drugi“ treba da se tumači u najširem mogućem smislu i obuhvata pripadnike iste nacionalne manjine, druge nacionalne manjine ili većine.

ODELJAK II

Član 4

38. Svrha ovog člana je da obezbedi primenjivost principa ravnopravnosti i nediskriminacije pripadnika nacionalnih manjina. Odredbe ovog člana treba shvatiti u kontekstu ove Okvirne konvencije.

Stavovi 1 i 2

39. Stav 1 ima klasični pristup tim principima. Stav 2. podvlači da razvoj pune i efikasne ravnopravnosti između pripadnika nacionalne manjine i pripadnika većine može da zahteva da ugovornice usvoje specijalne mere koje uzimaju u obzir specifične uslove dotičnih lica. Te mere treba da budu „adekvatne“ tj. u skladu s principom proporcionalnosti, da bi se izbeglo kršenje prava drugih, kao i diskriminacija protiv drugih. Taj princip zahteva, između ostalog, da te mere ne pređu, u vremenu ili po obimu, ono neophodno za stvaranje cilja potpunosti i efikane ravnopravnosti.

40. Okvirna konvencija ne obuhvata posebnu odredbu koja se bavi jednakim mogućnostima. Smatralo se nepotrebnim da se ovakva odredba uključi pošto je taj princip već sadržan u stavu 2 ovog člana. S obzirom na princip nediskriminacije sadržan u stavu 1, isto se smatralo da važi za slobodu kretanja.

Stav 3

41. Svrha stava 3 je da razjasni da mere koje se pominju u stavu 2 ne treba smatrati suprotnim principima ravnopravnosti i nediskriminacije. Njegov cilj je da obezbedi pripadnicima manjina efikasnu ravnopravnost sa pripadnicima većine.

Član 5

42. Ovaj član u suštini ima za cilj da obezbedi da pripadnici nacionalnih manjina mogu da održavaju i razvijaju svoju kulturu i da očuvaju svoj identitet.

Stav 1

43. Stav 1 sadrži odredbu o stvaranju potrebnih uslova u tom pogledu. Nabraja četiri osnovna elementa identiteta nacionalnih manjina. Ova odredba ne znači da sve etničke, kulturne, jezičke ili verske razlike moraju da vode stvaranju nacionalnih manjina (vidi s tim u vezi izveštaj sa sastanka eksperata KEBS-a, održanog u Ženevi 1991. odeljak II stav 4).

44. Pozivanje na „tradiciju“ nije potvrda ili prihvatanje prakse suprotne nacionalnom pravu ili međunarodnim normama tradicionalne prakse i dalje podležu ograničenjima koja postavlja održavanje javnog reda.

Stav 2

45. Svrha stava 2 je da zaštiti pripadnike nacionalnih manjina od asimilacije protiv njihove volje. Ne zabranjuje dobrovoljnu asimilaciju.

46. Stav 2 ne sprečava potpisnice da preduzmu mere u sprovođenju opšte integracione politike, tako potvrđuje značaj socijalne kohezije i odražava želju izraženu u preambuli da kulturna raznolikost bude izvor i faktor ne podele već obogaćenja svakog društva.

Član 6

47. Ovaj član je izraz brige izložen u Prilogu III uz Bečku deklaraciju (Deklaracija i akcioni plan za borbu protiv rasizma, ksenofobije, antisemitizma i netolerancije).

Stav 1

48. Stav 1. naglašava duh tolerancije i međukulturnog dijaloga i ističe značaj unapređenja od strane potpisnica, uzajamnog poštovanja, razumevanja i saradnje među svima koji žive na njihovoj teritoriji. Oblasti obrazovanja, kulture i medija posebno se pominju jer se smatraju naročito relevantnim za postizanje tih ciljeva.

49. Radi jačanja društvene kohezije, cilj ovog stava je, između ostalog, unapređenje tolerancije i međukulturnog dijaloga, uklanjanjem barijera među pripadnicima etničkih, kulturnih, jezičkih i verskih grupa putem podsticaja međukulturnih organizacija i pokreta koji nastoje da unaprede uzajamno poštovanje i razumevanje i integrisanja tih lica u društvo, uz očuvanje njihovog identiteta.

Stav 2

50. Ova odredba je inspirisana stavom 40. 2. Dokumenta KEBS-a iz Kopenhagena. Ova obaveza ima za cilj zaštitu svih lica koja mogu biti podvrgnuta pretnjama ili aktima diskriminacije, neprijateljstva ili nasilja, bez obzira na izvor takvih pretnji ili akata.

Član 7

51. Svrha ovog člana je da garantuje poštovanje prava svakog pripadnika nacionalne manjine na osnovne slobode pomenute u njemu. Te slobode su naravno univerzalnog karaktera, tj. važe za sve ljude bilo da pripadaju nacionalnoj manjini ili ne (vidi, na primer, odgovarajuće odredbe članova 9, 10 i 11 EKP), ali su posebno relevantne za zaštitu nacionalnih manjina. Iz napred navedenih razloga u komentaru preambule, odlučeno je da se uključe određene odredbe koje se već javljaju u EKP.

52. Ova odredba može da podrazumeva da potpisnice imaju određene pozitivne obaveze zaštite pomenutih sloboda protiv nasilja koja ne potiče od države. Shodno EKP, mogućnost takvih pozitivnih obaveza priznao je Evropski sud za ljudska prava.

53. Neke od sloboda utvrđene u članu 7 razrađene su u članovima 8 i 9.

Član 8

54. Ovaj član određuje detaljnija pravila za zaštitu slobode veroispovesti nego član 7. Kombinuje nekoliko elemenata iz stavova 32.2, 32.3 i 32.6 Dokumenta KEBS-a iz Kopenhagena u jednoj odredbi. Ta sloboda naravno važi za sve ljude, a pripadnici nacionalne manjine trebalo bi, u skladu sa članom 4, takođe da uživaju. S obzirom na značaj ove slobode u sadašnjem kontekstu smatralo se naročito podesnim da joj se posveti posebna pažnja.

Član 9

55. Ovaj član sadrži detaljnija pravila za zaštitu slobode izražavanja nego član 7.

Stav 1

56. Prva rečenica ovog stava modelirana je po drugoj rečenici člana 10 stava 1 EKP. Iako se rečenica odnosi tačno na slobodu primanja i davanja informacija i ideja na jeziku manjine, takođe znači slobodu primanja i davanja informacija na jeziku većine ili drugim jezicima.

57. Druga rečenica ovog stava sadrži obavezu da se obezbedi da nema diskriminacije u pristupu manjinama. Reči „u okviru pravnih sistema“ unete su da bi se ispoštovale ustavne odredbe koje mogu da ograniče stepen do kojeg ugovornice mogu da regulišu pristup medijima.

Stav 2

58. Ovaj stav je sastavljen po uzoru na treću rečenicu člana 10 stava 1 Evropske konvencije.

59. Odobrenje radio i televizijskih emisija i bioskopskih predstava treba da bude nediskriminatorno i zasnovano na objektivnim kriterijumima. Uključivanje ovih zahteva, koji nisu izričito pomenuti u trećoj rečenici člana 10 stava 1 EKP, smatrano je važnim za instrument predviđen da štiti pripadnike nacionalne manjine.

60. Reči „zvučni radio“ koje se pominju u stavu 3 ovog člana ne pojavljuju se u odgovarajućoj rečenici u članu 10. EKP. Upotrebljene su da bi odslikale savremenu terminologiju a ne da označe neku materijalnu razliku u značenju u odnosu na član 10 EKP.

Stav 3

61. Prva rečenica ovog stava, koja se bavi stvaranjem i upotrebom štampanih medija, sadrži jednu suštinski negativnu obavezu, dok fleksibilnije formulisana druga rečenica naglašava pozitivnu obavezu u oblasti radio i TV emisija (tj. dodeljivanja frekvencija). Ova razlika odslikava relevantu nestašicu raspoloživih frekvencija i potrebu za regulativom u toj oblasti. Nije uneto izričito pozivanje na pravo pripadnika nacionalne manjine da traži sredstva za osnivanje medija, jer se to pravo smatra očiglednim.

Stav 4

62. Ovaj stav naglašava potrebu za specijalnim merama sa dvostrukim ciljem olakšavanja pristupa medijima za pripadnike nacionalnih manjina i unapređenje tolerancije i kulturnog pluralizma. Izraz „adekvatne mere“ koristi se iz razloga datih u komentaru na član 4 stav 2 (vidi stav 39) koji koristi iste reči. Taj stav dopunjuje obavezu utvrđenu u poslednjoj rečenici člana 9 stav 1. Mere predviđene ovim stavom mogle bi, na primer, da se sastoje od finansiranja manjinskih emisija

ili za proizvodnju programa koji se bave manjinskim pitanjima, odnosno nude dijalog među grupama ili podsticanje, zavisno od uređivačke samostalnosti urednika i lica odgovornih za emitovanje programa, da dozvole nacionalnim manjinama pristup medijima.

Član 10

Stav 1

63. Priznavanje prava svakom pripadniku nacionalne manjine da koristi svoj maternji jezik, slobodno i bez ometanja, posebno je važno. Upotreba manjinskog jezika predstavlja jedno od glavnih sredstava kojim ta lica mogu da afirmišu i očuvaju svoj identitet. Takođe im omogućuje da ostvare slobodu izražavanja. „U javnosti“ znači, na primer, na javnom mestu, napolju ili u prisustvu drugih ljudi ali se ne tiče, ni u kojim okolnostima, odnosa s javnim vlastima, što je predmet stava 2 ovog člana.

Stav 2

64. Ova odredba ne obuhvata sve odnose među pojedincima koji pripadaju nacionalnim manjinama i javnih vlasti. Ona doseže samo do upravnih organa. Ipak, potonji moraju široko da se tumače, da obuhvate, na primer, ombudsmane. Priznajući moguće finansijske, administrativne i naročito vojne oblasti i tehničke teškoće povezane s upotrebom manjinskog jezika u odnosima između pripadnika nacionalnih manjina i organa uprave, ova odredba je formulisana veoma gipko ostavljajući potpisnicima veliko diskreciono pravo.

65. Kada se ispune dva uslova u stavu 2 ugovornice će nastojati da koliko je to moguće obezbede upotrebu manjinskog jezika u odnosima s organima uprave. Postojanje „stvarne potrebe“ treba da oceni država na osnovu objektivnih motiva. Iako države ugovornice treba da ulože sve napore u sprovođenju tog načela, formulacija ukazuje da razni činioci, posebno finansijska sredstva koliko je to moguće dotičnih ugovornica mogu da se uzmu u obzir.

66. Obaveze ugovornica u vezi s upotrebom manjinskog jezika ni na koji način ne utiču na status zvaničnog ili zvaničnih jezika dotične zemlje. Štaviše, Okvirna konvencija se namerno uzdržava od definisanja „oblasti nastanjenih pripadnicima nacionalnih manjina tradicionalno ili u znatnom broju“. Smatra se poželjnim da se usvoji gipkija formulacija koja će omogućiti da se uzmu u obzir posebne okolnosti svake potpisnice. Izraz „nastanjene ... tradicionalno“ ne odnose se na istorijske manjine, već samo na one koji još uvek žive u istom geografskom području (vidi takođe član 11 stav 3 i član 14 stav 2).

Stav 3

67. Ovaj stav se zasniva na određenim odredbama sadržanim u članu 5 i 6 Evropske konvencije o ljudskim pravima. On ne ide dalje od garancija sadržanih u tim članovima.

Član 11

Stav 1

68. S obzirom na praktične posledice ove obaveze odredba je tako formulisana da omogući ugovornicama da je primene u svetlu sopstvenih posebnih okolnosti. Na primer, potpisnice mogu da koriste azbuku svog zvaničnog jezika za pisanje imena pripadnika nacionalnih manjina u fonetskom obliku. Lica koja su primorana da odustanu od svojih originalnih imena ili čija su imena promenjena silom, trebalo bi da imaju pravo da se na ta imena vrate, naravno uz izuzetke u slučaju zloupotrebe prava i promene imena radi prevare. Podrazumeva se da će pravni sistemi ugovornica u tom pogledu ispoštovati međunarodna načela o zaštiti nacionalnih manjina.

Stav 2

69. Obaveza u ovom stavu tiče se prava pojedinca da prikazuje „na svom manjinskom jeziku oznake, natpise i druge informacije privatnog karaktera u javnosti“. To, naravno, ne isključuje da se od pripadnika nacionalnih manjina traži da

pored toga upotrebljavaju zvaničan jezik, odnosno drugi manjinski jezik. Izraz „privatnog karaktera“ odnosi se na sve što nije zvanično.

Stav 3

70. Ovaj član ima za cilj da unapredi mogućnost da se lokalni nazivi, imena ulica i druge topografske oznake namenjene javnosti takođe daju na manjinskom jeziku. U sporovođenju ovog načela države imaju pravo da vode računa o posebnim okolnostima i u okviru svojih pravnih sistema, uključujući, gde je pogodno, sporazume sa drugim državama. U oblasti obuhvaćenoj ovom odredbom, podrazumeva se da potpisnice nemaju obavezu da zaključuju sporazume s drugim državama. I obrnuto, mogućnost zaključivanja takvih sporazuma se ne isključuje. Takođe se podrazumeva da pravno obavezujući karakter postojećih sporazuma ostaje bez posledica. Ova odredba ne znači nikakvo zvanično priznavanje lokalnih imena na manjinskim jezicima.

Član 12

71. Ovaj član nastoji da unapredi poznavanje kulture, istorije, jezika i vere kako nacionalnih manjina, tako i većinskog stanovništva u međukulturnoj perspektivi (vidi član 6 stav 1). Cilj je da se stvori klima tolerancije i dijaloga, kao što se kaže u preambuli Okvirne konvencije i u prilogu II bečke deklaracije šefova država i vlada. Spisak u drugom stavu nije isključiv dok reči „pristup udžbenicima“ znače uključivanje štampanja udžbenika i njihovu kupovinu u drugim zemljama. Obaveza stvaranja jednakih mogućnosti za pristup obrazovanju na svim nivoima pripadnicima nacionalnih manjina odražava nastojanje izraženo u Bečkoj deklaraciji.

Član 13.

Stav 1

72. Obaveza potpisnica da priznaju pravo pripadnicima nacionalnih manjina da osnivaju i upravljaju sopstvenim privatnim obrazovnim i institucijama za osposobljavanje podleže

uslovima njihovog obrazovnog sistema, posebno propisima vezanim za obavezno školovanje. Institucije obuhvaćene ovim stavom mogu da podležu istim oblicima nadzora kao druge ustanove, posebno u pogledu nastavnih normi. Kada se potrebne norme ispoštuju, važno je da se stečene kvalifikacije zvanično priznaju. Relevantno nacionalno zakonodavstvo mora da se zasniva na objektivnim kriterijima i da je usklađeno sa principom nediskriminacije.

Stav 2

73. Vršenje prava pomenutih u stavu 1 ne povlači nikakvu finansijsku obavezu za dotičnu ugovornicu, ali isto tako ne isključuje mogućnost takvog doprinosa.

Član 14

Stav 1

74. Obaveza priznanja prava svakom pripadniku nacionalne manjine da uči na sopstvenom maternjem jeziku tiče se jednog od glavnih sredstava pomoću kojeg pojedinci mogu da afirmišu i očuvaju svoj identitet. U tom pogledu ne može biti izuzetaka. Bez štete po principe pomenute u stavu 2, ovaj stav ne implicira pozitivnu akciju, posebno finansijskog karaktera, od strane države.

Stav 2

75. Ova odredba se odnosi na nastavu na manjinskom jeziku. Odredba je formulisana vrlo fleksibilno priznajući moguće finansijske, administrativne i tehničke teškoće vezane za nastavu manjinskih jezika, ili na manjinskim jezicima, ostavljajući ugovornicama široko diskreciono pravo. Obaveza nastojanja da se obezbedi nastava na ili iz maternjih jezika podleže nekim uslovima: posebno mora da postoji „dovoljna tražnja“ od strane pripadnika nacionalnih manjina. Formulacija „koliko je to moguće“ ukazuje da takva nastava zavisi od raspoloživih sredstava dotične ugovornice.

76. Tekst se namerno uzdržava od definisanja „dovoljne tražnje“, što je fleksibilna formulacija koja omogućuje ugovornicama da vode računa o specifičnim okolnostima svojih zemalja. Ugovornice imaju izbor načina i aranžmana za obezbeđenje takve nastave uzimajući u obzir njihov poseban sistem obrazovanja.

77. Alternative pomenute u ovom stavu - „... mogućnosti da dobiju nastavu na manjinskom jeziku ili nastavu iz tog jezika“ - nisu uzajamno isključive. Iako član 14 stav 2 ne nameće obavezu državama da učine i jedno i drugo, njihova formulacija ne sprečava države ugovornice da sprovedu nastavu manjinskog jezika, kao i nastavu na manjinskom jeziku. Dvojezična nastava može da bude jedan od načina za postizanje cilja ove odredbe. Obaveza koja proizilazi iz ovog stava mogla bi da se prostire i na predškolsko obrazovanje.

Stav 3

78. Mogućnosti nastave na manjinskom jeziku ili dobijanje časova na tom jeziku ne ugrožavaju izučavanje zvaničnog jezika ili nastavu na tom jeziku. U stvari, poznavanje zvaničnog jezika jeste faktor socijalne kohezije i integracije.

79. Na državama je da razreše posebna pitanja ako imaju više od jednog zvaničnog jezika, koja povlače sprovođenje ove odluke.

Član 15

80. Ovaj član zahteva od ugovornica da stvore neophodne uslove za efikasno učešće pripadnika nacionalnih manjina u kulturnom, socijalnom i ekonomskom životu i u javnim stvarima, posebno onima koji se njih tiču. Pre svega ima za cilj da podstakne stvarnu ravnopravnost između pripadnika nacionalnih manjina i onih koji čine većinu. Da bi se stvorili neophodni uslovi za takvo učešće pripadnika nacionalnih manjina, ugovornice bi mogle - u okviru svojih ustavnih sistema - između ostalog da unapređuju sledeće mere:

- konsultacije sa tim pripadnicima putem odgovarajućih postupaka a posebno u institucijama koje ih predstavljaju, kada ugovornice razmatraju zakonodavne ili administrativne mere koje će verovatno direktno uticati na njih;
- uključivanje tih lica u pripremu, sprovođenje i ocenu nacionalnih i regionalnih planova razvoja i programa koji će verovatno direktno uticati na njih;
- izrada studija u vezi sa tim licima, radi ocene mogućeg uticaja projektovanih razvojnih aktivnosti na njih;
- efikasno učešće pripadnika nacionalnih manjina u procesu odlučivanja i izbornim telima na nacionalnom i lokalnom nivou;
- decentralizovani ili lokalni oblici vlade.

Član 16

81. Cilj ovog člana je da zaštiti od mera koje menjaju odnos stanovništva u oblastima naseljenim pripadnicima nacionalnih manjina i da ograniči prava i slobode koje proizilaze iz ove Okvirne konvencije. Primeri takvih mera mogu biti ekspropriacija, proterivanje i isterivanje ili promena administrativnih granica radi ograničavanja uživanja takvih prava i sloboda („stranačko deljenje izbornih jedinica“).

82. Ovaj član zabranjuje samo one mere koje imaju za cilj ograničavanje prava i sloboda koje proizilaze iz Okvirne konvencije. Smatralo se nemogućim proširenje zabrane na mere koje imaju za posledicu ograničavanje takvih prava i sloboda, pošto takve mere ponekad mogu da budu u potpunosti opravdane i legitimne. Jedan primer mogao bi da bude raseľljavanje stanovništva nekog sela da bi se izgradila brana.

Član 17

83. Ovaj član sadrži dve obaveze značajne za održavanje i razvoj kulture pripadnika nacionalne manjine i očuvanje njihovog identiteta (vidi takođe član 5 stav 1). Prvi stav se bavi pravom uspostavljanja i održavanja slobodnih i miroljubivih

kontakata preko granica, dok drugi stav štiti pravo učešća u aktivnostima nevladinih organizacija (vidi takođe s tim u vezi odredbe o slobodama okupljanja i udruživanja u članu 7).

84. Odredbe ovog člana u velikoj meri zasnivaju se na stavovima 32.4 i 32.6. Dokumenta KEBS-a iz Kopenhagena. Smatralo se nepotrebnim obuhvatanje eksplicitne odredbe o pravu uspostavljanja i održavanja kontakata na teritoriji jedne države, jer se smatralo da je adekvatno pokriveno drugim odredbama Okvirne konvencije posebno član 7 u pogledu slobode okupljanja i udruživanja.

Član 18

85. Ovaj član podstiče ugovornice da zaključe, pored postojećih međunarodnih instrumenata, i gde specifične okolnosti to opravdavaju, bilateralne i multilateralne sporazume za zaštitu nacionalnih manjina. On takođe stimuliše prekograničnu saradnju. Kao što je istaknuto u Bečkoj deklaraciji i u njenom prilogu II, takvi sporazumi i saradnja značajni su za unapređenje tolerancije, prosperiteta, stabilnosti i mira.

Stav 1

86. Bilateralni i multilateralni sporazumi, kako su predviđeni ovim stavom, mogli bi, na primer, da se zaključe u oblasti kulture, obrazovanja i informisanja.

Stav 2

87. Ovaj stav ističe značaj prekogranične saradnje. Razmena informacija i iskustava među državama je značajno sredstvo za unapređenje uzajamnog razumevanja i poverenja. Posebno, prekogranična saradnja ima prednost utoliko što omogućuje aranžmane specifično skrojene prema željama i potrebama dotičnih lica.

Član 19

88. Ovaj član određuje mogućnost ograničavanja, restrikcija ili derogacija. Kada obaveze obuhvaćene ovom Okvirnom konvencijom imaju ekvivalent u nekom drugom međunarod-

nom pravnom instrumentu, posebno u EKP, dozvoljene su samo restrikcije, ograničenja ili derogacije utvrđene u tim instrumentima. Kada obaveze utvrđene u ovoj Okvirnoj konvenciji nemaju ekvivalent u drugim međunarodnim pravnim instrumentima, jedina dozvoljena ograničenja, restrikcije ili derogacije, jesu one koje su relevantne i koje su obuhvaćene u drugim pravnim instrumentima (kao što je EKP) u odnosu na razne obaveze.

ODELJAK III

Član 20

89. Od pripadnika nacionalnih manjina se traži da poštuju nacionalni ustav i drugo nacionalno zakonodavstvo. Međutim, ovo pozivanje na nacionalno zakonodavstvo jasno ne daje pravo ugovornicama da ignorišu odredbe Okvirne konvencije. Pripadnici nacionalnih manjina takođe moraju da poštuju prava drugih. U tom pogledu, mogu se pomenuti situacije kada su pripadnici nacionalnih manjina u manjini, nacionalno, ali čine većinu u okviru nekog područja države.

Član 21

90. Ova odredba podvlači značaj fundamentalnih principa međunarodnog prava i stimuliše da zaštita pripadnika nacionalnih manjina mora da bude u skladu sa tim principima.

Član 22

91. Ova odredba, koja je bazirana na članu 60 EKP, utvrđuje jedan dobro poznati princip. Cilj je da se obezbedi pripadnicima nacionalnih manjina korist od svih relevantnih nacionalnih ili međunarodnih zakonskih propisa o ljudskim pravima koji su najpovoljniji za njih.

Član 23

92. Ova odredba se bavi odnosom između Okvirne konvencije i Evropske konvencije o ljudskim pravima, na koju je pozivanje obuhvaćeno preambulom. Ni pod kojim okolnostima Okvirna konvencija ne može da modifikuje prava i slobode garantovane u Evropskoj konvenciji o ljudskim

pravima. Naprotiv, prava i slobode ugrađeni u ovu Okvirnu konvenciju, koji su predmet odgovarajućih odredaba u Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima, moraju se tumačiti u skladu s njom.

ODELJAK IV

Članovi 24 - 26

93. Da bi se obezbedio nadzor nad primenom Okvirne konvencije, Komitetu ministara je poveren zadatak praćenja njenog sprovođenja od strane ugovornica. Komitet ministara će utvrditi modalitete za učešće u mehanizmu za implementaciju ugovornica koje nisu članice Saveta Evrope.

94. Svaka ugovornica će dostavljati generalnom sekretaru periodično i kad god Komitet ministara to zatraži informacije od značaja za sprovođenje ove Okvirne konvencije. Generalni sekretar će dostaviti te informacije Komitetu ministara. Međutim, prvi izveštaj, čiji je cilj da pruži potpune informacije o zakonodavnim i drugim merama koje ugovornica preduzima da bi realizovala obaveze utvrđene u ovoj Konvenciji, mora se podneti u roku od godinu dana od stupanja Okvirne konvencije na snagu u odnosu na dotičnu ugovornicu. Cilj naknadnih izveštaja je dopuna informacija obuhvaćenih prvim izveštajem.

95. Da bi se obezbedila efikasnost praćenja sprovođenja Konvencije, određuje se osnivanje Savetodavnog komiteta. Zadatak tog Savetodavnog komiteta je da pomogne Komitetu ministara kad isti ocenjuje adekvatnost mera preduzetih od strane ugovornica za sprovođenje principa utvrđenih u Okvirnoj konvenciji.

96. Komitet ministara će utvrditi, u roku od godinu dana od stupanja na snagu ove Okvirne konvencije, sastav i postupak rada Savetodavnog komiteta, čiji će članovi biti priznati stručnjaci u oblasti zaštite nacionalnih manjina.

97. Praćenje sprovođenja ove Okvirne konvencije biće koliko god je to moguće transparentno. U tom pogledu bilo bi poželjno da se predvidi objavljivanje izveštaja i drugih tekstova koji nastaju iz takvog praćenja.

ODELJAK V

98. Završne odredbe sadržane u članovima 27 - 32 zasnivaju se na modelu završnih odredaba za konvencije i sporazume zaključene u okviru Saveta Evrope. Nije uključen nijedan član o rezervama; rezerve su dozvoljene ukoliko su moguće po međunarodnom pravu. Osim člana 27 i 29, članovi u ovom odeljku ne traže poseban komentar.

Članovi 27 i 29

99. Okvirna konvencija je otvorena za potpisivanje od strane država članica Saveta Evrope i na poziv Komiteta ministara od strane drugih država. Podrazumeva se da su „druge države“ one države koje učestvuju u Konferenciji o evropskoj bezbednosti i saradnji. Te odredbe vode računa o Bečkoj deklaraciji, po kojoj Okvirna konvencija takođe treba da bude otvorena za potpisivanje državama nečlanicama (vidi prilog II bečke deklaracije sastanka na vrhu Saveta Evrope).

Izveštaj o sprovođenju Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina u Srbiji, Crnoj Gori i na Kosovu

1. Uvodne napomene

Izveštaj o položaju i pravima nacionalnih manjina u Srbiji, Crnoj Gori i na Kosovu, Fond za humanitarno pravo (u daljem tekstu: FHP) pripremio je polazeći od pravnih načela Okvirne konvencije Saveta Evrope za zaštitu nacionalnih manjina (Framework Convention for the Protection of National Minorities)¹. Cilj izveštaja je da prikaže stvarni položaj nacionalnih manjina u političkom, ekonomskom i kulturnom životu i stepen učešća pripadnika manjina u obavljanju javnih poslova (srazmerna zastupljenost u organima vlasti, direktni politički mandati, učešće u radu pravosudnih i policijskih organa, zastupljenost na sudij-skim i drugim funkcijama). Izveštaj FHP ukazuje i na relevantne zakonske i administrativne mere koje utiču na sadržaj i ostvarivanje manjinskih prava.

Istraživanjem su obuhvaćene članice jugoslovenske federacije, Srbija i Crna Gora. Posebno su istraženi Vojvodina, Sandžak i područje opština Preševo, Bujanovac i Medveđa, u kojima su do polovine 2001. godine vođeni oružani sukobi. Izveštaj se odnosi i na Kosovo, pod upravom administracije Ujedinjenih nacija (UMNIK) koja efektivno

¹ Okvirna konvencija za zaštitu prava nacionalnih manjina je sveobuhvatan pravno obavezujući dokument Saveta Evrope u oblasti manjinske zaštite. Dokument Saveta Evrope, koji pored preambule, sadrži 32 člana u okviru kojih je i katalog specifičnih principa manjinske zaštite, 10. novembra 1994. godine usvojio je Komitet ministara (Committee of Ministers of the Council of Europe). 1. februara 1995. godine Konvencija je otvorena za potpisivanje, a na snagu je stupila tri godine kasnije, 1. februara 1998. godine.

primenjuje norme međunarodnog prava². Ustavnim okvirom za Kosovo izričito je predviđeno da su i institucije samouprave na Kosovu obavezne da se u oblasti ljudskih prava (Sekcija 2, Ustavnog okvira) pridržavaju međunarodno priznatih standarda uključujući i ona prava i slobode koje su utvrđene u Okvirnoj konvenciji za zaštitu nacionalnih manjina (Ustavni okvir, član 3.2. tačka h).

U ime Vlade SR Jugoslavije Okvirnu konvenciju je 11. maja 2001. godine potpisao Savezni ministar za nacionalne i etničke zajednice. Posle ratifikacije u Saveznoj skupštini, Konvencija je za SR Jugoslaviju, kao državu nečlanicu Saveta Evrope, na osnovu člana 29 stav 2 stupila na snagu 1. septembra 2001. godine. U vršenju nadzora nad primenom Okvirne konvencije Komitet ministara Saveta Evrope posebnu važnost pridaje prvom državnom izveštaju o načinu i obimu njene implementacije koji država ugovornica treba da podnese Savetu Evrope³.

Pružajući pravnu pomoć žrtvama diskriminacije i torture pred domaćim sudovima i međunarodnim telima, FHP u okviru svoje strategije sistematski prati poštovanje konvencija o ljudskim i manjinskim pravima. O istraženim slučajevima diskriminacije, torture i kršenja manjinskih prava, FHP obaveštava javnost kroz svoje izveštaje i saopštenja. FHP posebno nastoji da objektivno i dokumentovano ukaže na primere direktne i indirektne diskriminacije zbog etničkog porekla. Na osnovu takve strategije, iskustva i tehnike istraživanja FHP je pripremio i ovaj alternativni izveštaj o primeni Okvirne konvencije za zaštitu prava nacionalnih manjina.

² Na Kosovu se sprovodi mirovna misija UN, a paralelno se odvija proces stvaranja institucija samouprave na osnovu Ustavnog okvira za privremenu samoupravu na Kosovu (Constitutional Framework for Provisional Self-Government, UNMIK/Reg/2001/9) od maja 2001. godine.

³ Prema članu 25 stav 1 Okvirne konvencije, države ugovornice su obavezne da u roku od godinu dana od njenog stupanja na snagu, dostave generalnom sekretaru Saveta Evrope puna obaveštenja o zakonodavnim i drugim merama preduzetim radi ostvarivanja načela utvrđenih Okvirnom konvencijom.

SR Jugoslavija je u odnosu na druge zemlje regiona pet godina kasnije pristupila Okvirnoj konvenciji⁴. Razumljivo je da za godinu dana SR Jugoslavija nije mogla doneti sve zakone radi ispunjenja obaveza preuzetih pristupanjem Okvirnoj konvenciji. Usvajanjem saveznog Zakona o zaštiti sloboda i prava nacionalnih manjina 26. februara 2002. godine u unutrašnjem pravu je stvoren pravni okvir za implementaciju najvažnijih principa manjinske zaštite iz Okvirne konvencije. Usklađivanje zakona i podzakonskih akata koji u jugoslovenskom pravnom sistemu regulišu manjinska prava ili svojim odredbama utiču na ostvarivanje prava nacionalnih manjina tek predstoji.

Donošenjem Ustavnog okvira za privremenu samoupravu na Kosovu najveći broj garancija u oblasti manjinskih prava je preuzet iz Okvirne konvencije. Vlasti u Srbiji uglavnom insistiraju na striktnoj primeni Rezolucije 1244 Saveta bezbednosti UN, smatrajući da Ustavni okvir ne pruža dovoljnu zaštitu pripadnicima srpskog naroda na Kosovu. Pri tome se zvanično ističe podatak da se od juna 1999. godine do danas, od ukupno 226.000 raseljenih kosovskih Srba, na Kosovo vratilo svega 126 građana.

2. SR Jugoslavija i međunarodno pravo

SR Jugoslavija je konstituisana 1992. godine kao savezna država sa dve republike članice⁵ – federalne jedinice - Srbijom i Crnom Gorom, dve od nekadašnjih šest republika iz sastava bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije

⁴ Rumunija je Okvirnu konvenciju potpisala 1. februara 1995. godine, Albanija 29. juna 1995. godine, Mađarska 1. februara 1995. godine, itd.

⁵ Srbija i Crna Gora, kao dve federalne jedinice jugoslovenske države, u prostornom i populacionom smislu su veoma različite. Površinu SR Jugoslavije od 102.173 kvadratna kilometra 86% čini teritorija Srbije, a 14% teritorija Crne Gore. Broj stanovnika u Srbiji je za oko 16 puta veći od populacije Crne Gore.

(SFRJ). Ustavni sistem SR Jugoslavije čine tri ustava i to: jugoslovenski Ustav iz aprila 1992. godine, Ustav Srbije iz septembra 1990. godine i Ustav Crne Gore iz 1992. godine. Ova tri ustavna dokumenta međusobno su neusklađena. To se posebno odnosi na Ustav Republike Srbije, koji je donet pre federalnog Ustava. Zbog toga je i veći broj zakona republika članica neusaglašen sa saveznim zakonima, a najvažnije savezne zakone (KZ SRJ, savezni Zakon o manjinama i drugi) Crna Gora ne primenjuje.

Važeći ustavi SR Jugoslavije, Srbije i Crne Gore definišu ove države kao zajednice zasnovane na ravnopravnosti i jednakosti građana, a ne kao nacionalne države, što je važna ustavna pretpostavka za određivanje i garanciju prava nacionalnih manjina. SR Jugoslavija je u članu 1 Osnovnih odredbi saveznog Ustava definisana kao suverena savezna država zasnovana na ravnopravnosti građana i ravnopravnosti republika članica. Republika Srbija je u članu 1 Ustava Srbije određena kao demokratska država svih građana koji u njoj žive i kao država zasnovana na slobodama i pravima čoveka i građanina, na vladavini prava i socijalnoj pravdi, a Crna Gora (član 1 Ustava RCG) je demokratska, socijalna i ekološka država.

Posle saveznih izbora 24. septembra 2000. godine i promena koje su usledile u oktobru 2000. godine, na nivou savezne uprave obrazovano je posebno savezno Ministarstvo za nacionalne i etničke zajednice⁶, koje sprovodi aktivnosti u okviru projekta „nove manjinske politike u Jugoslaviji“. Nova vlast je potpisala Okvirnu konvenciju o zaštiti nacionalnih manjina, a Savezna skupština je posle ratifikacije Konvencije, na predlog Savezne vlade usvojila Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, kao sistemski akt kojim prvi put celovito uređuje oblast manjinskih prava.

⁶ U sastavu ovog Ministarstva obrazovana su tri sektora, i to: Sektor za saradnju sa organizacijama nacionalnih i etničkih zajednica i nevladinih organizacija, Sektor za prava nacionalnih i etničkih zajednica u SR Jugoslaviji i Sektor za saradnju sa međunarodnim organizacijama.

SR Jugoslavija se nalazi u procesu političkih reformi i redefinisanja odnosa u jugoslovenskoj federaciji. U Beogradu je 14. marta 2002. godine u prisustvu visokog predstavnika Evropske unije za zajedničku spoljnu politiku i bezbednost Haverija Solane potpisan dokument pod nazivom „Polazne osnove za preuređenje odnosa Srbije i Crne Gore“. Sporazumom je predviđeno da ustavna komisija, čije članove delegiraju skupštine Srbije, Crne Gore i SR Jugoslavije (Ustavna komisija ima 27 članova iz svakog parlamenta po devet) pristupi izradi Ustavne povelje kao najvišeg pravnog akta državne zajednice Srbije i Crne Gore. Posebnom odredbom predviđeno je da po isteku perioda od tri godine od usvajanja ustavne povelje, države-članice imaju pravo da pokrenu postupak promene državnog statusa, odnosno istupanja iz državne zajednice.

Kao jedna od zajedničkih nadležnosti na nivou zajednice, predviđena je zaštita ljudskih i manjinskih prava⁷. Aktivnosti postojećeg Saveznog ministarstva za nacionalne i etničke zajednice biće nastavljene o okviru novog Ministarstva za ljudska prava i manjinska prava zajednice Srbije i Crne Gore. Postojeći savezni Zakon o zaštiti sloboda i prava nacionalnih manjina važiće i u redefinisanoj državnoj zajednici Srbije i Crne Gore⁸.

Komisija za izradu Ustavne povelje nove državne zajednice Srbije i Crne Gore započela je izradu povelje sredinom juna 2002. godine. U sastavu Ustavne komisije od 27 članova samo su četiri predstavnika manjinskih stranaka⁹. U saopštenju

⁷ Zajedničke funkcije nove državne zajednice Srbije i Crne Gore su odbrana, bezbednost, monetarni sistem i valuta i carinski sistem.

⁸ „Zakoni SRJ u poslovima Srbije i Crne Gore primenjivaće se kao zakoni Srbije i Crne Gore“, XVIII, predlog Ustavne povelje zajednice Srbije i Crne Gore

⁹ Savezni poslanik Esad Džudžević, kao predstavnik Bošnjaka iz Sandžaka, republički poslanik Mujo Muković ispred Sandžačke demokratske partije, Ferhat Dinosa – predsednik stranke Albanaca (DUA) iz Crne Gore i Ištvan Išpanović – predstavnik Mađara iz Vojvodine (SVM)

Saveza vojvođanskih Mađara (SVM) od 17. avgusta 2002. godine navodi se da amandmani ove partije nisu podržani od strane većine članova Ustavne komisije i da je neprihvatljivo da predlozi Ustavne povelje umanjuju nivo kolektivnih manjinskih prava. Predstavnici Bošnjaka iz Sandžaka predložili su da jedna od zajedničkih institucija državne zajednice Srbije i Crne Gore ima sedište u Novom Pazaru. Sem toga, predložili su da se u preambuli Ustavne povelje istakne da su Bošnjaci bili konstitutivni narod u bivšoj SFRJ i da se uspostavi Veće naroda i regija, kao pravni mehanizam koji će garantovati nacionalnu ravnopravnost u budućoj zajedničkoj državi. Zahtevi Bošnjaka su odbijeni.

Odnos prema međunarodnom pravu je načelno uređen članom 16 Ustava SR Jugoslavije. Tim članom je u stavu 1 utvrđeno da SR Jugoslavija u dobroj meri ispunjava obaveze koje proizlaze iz međunarodnih ugovora u kojima je ona strana ugovornica, a stavom 2 je precizirano da su međunarodni ugovori koji su potvrđeni i objavljeni u skladu s ustavom i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava, sastavni deo unutrašnjeg pravnog poretka. Prethodna Jugoslavija je 1971. godine ratifikovala najvažnije univerzalne međunarodne paktove: Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima koji obuhvata oblast građanskih i političkih prava i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima koji su usvojeni u Generalnoj skupštini UN, 16. decembra 1966. godine, kao i Opcioni protokol uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima kojim se omogućava individualno obraćanje nadležnom međunarodnom ugovornom telu (Komitet za ljudska prava) u slučaju kršenja prava iz tog međunarodnog ugovora. Međunarodnu konvenciju UN o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (ICERD) iz 1965. godine Jugoslavija je ratifikovala 1967. godine. SR Jugoslavija je 27. juna 2001. godine u smislu člana 14 stav 1 Međunarodne konvencije UN o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije dala posebnu izjavu o priznavanju nadležnosti Komiteta za eliminaciju rasne diskriminacije da prima i razmatra individualne i grupne aplikacije o povredama prava garantovanih Konvencijom. Istovremeno Savezna vlada je odredila Savezni ustavni sud da u poslednjoj instanci

razmatra predstavke o kršenju Konvencije, nakon što su iscrpljena sva raspoloživa domaća pravna sredstva.

Jugoslavija je učestvovala i u donošenju Deklaracije UN o pravima pripadnika nacionalnih ili etničkih, verskih i jezičkih manjina od 1. decembra 1992. godine¹⁰. SR Jugoslavija je prihvatila Okvirnu konvenciju Saveta Evrope za zaštitu nacionalnih manjina (FCNM), ali ne i Evropsku povelju o regionalnim i manjinskim jezicima¹¹ od 5. novembra 1992. godine. Nove vlasti su izrazile spremnost da potpišu ovaj dokument.

3. Primena Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina

Prikaz prema odredbama:

3.1. Član 3

Sloboda nacionalnog opredeljivanja i izjašnjavanja

1. Svaki pripadnik nacionalne manjine ima pravo da slobodno bira da se prema njemu ophode ili ne ophode kao takvom i neće doći u nepovoljan položaj zbog takvog opredeljenja ili vršenja prava vezanih za to opredeljenje.

2. Pripadnici nacionalnih manjina mogu da vrše ona prava i uživaju slobode koje proizilaze iz načela sadržanih u ovoj Okvirnoj konvenciji, pojedinačno ili u zajednici s drugima.

3.1.1. Domaći standardi u Srbiji, Crnoj Gori i na Kosovu

Članom 3 Okvirne konvencije zagarantovano je pravo svakom pripadniku manjine da slobodno odluči da pripada nekoj nacionalnoj manjini. Isti član garantuje svakom pripad-

¹⁰ Declaration on the rights of persons belonging to national or ethnic, religious or linguistic minorities

¹¹ European Charter for regional or minority languages

niku manjine da u zajednici sa drugim pripadnicima većine ili manjine vrši prava i uživa slobode koje proizilaze iz načela Konvencije.

Ustav SR Jugoslavije članom 45 stav 1 garantuje slobodu izražavanja nacionalne pripadnosti, a članom 45 stav 2 je utvrđeno da niko nema obavezu da se izjašnjava o svojoj nacionalnoj pripadnosti. Ovo ustavno rešenje, kao i slične odredbe republičkih ustava, od suštinske su važnosti za zaštitu nacionalnih manjina. Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina u članu 5 stav 1 izričito utvrđuje da „niko ne može da pretrpi štetu zbog svog opredeljenja ili izražavanja svoje nacionalne pripadnosti ili zbog uzdržavanja od takvog činjenja“. Odredbom stava 2 istog člana Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, zabranjena je svaka registracija pripadnika nacionalnih manjina koja ih protivno njihovoj volji obavezuje da se izjasne o svojoj nacionalnoj pripadnosti. U domaćem pravu zbog odbijanja da se nacionalno opredeli niko ne može snositi nepovoljne posledice, jer je u osnovi slobode nacionalnog opredeljivanja mogućnost slobodnog izbora.

Ustav Republike Srbije članom 49 jamči slobodu izražavanja nacionalne pripadnosti i istovremeno utvrđuje da niko nije dužan da se izjašnjava o svojoj nacionalnoj pripadnosti. Na isti način, Ustav Republike Crne Gore u članu 34 stav 2 i 3 jamči slobodu izražavanja nacionalne pripadnosti i takođe precizira da niko nije obavezan da se izjašnjava o svojoj nacionalnoj pripadnosti.

Ustavni okvir za privremenu samoupravu na Kosovu u tački 4.2. garantuje da niko nema obavezu da se izjašnjava kojoj zajednici pripada. Na način kako je to predviđeno u Okvirnoj konvenciji, Ustavni okvir predviđa da pojedinac ne može trpeti nepovoljne posledice zbog svog izjašnjavanja.

3.1.2. Praksa u Srbiji, Crnoj Gori i na Kosovu

Pitanje nacionalnog izjašnjavanja se, po pravilu, postavlja kada država organizuje popis stanovništva. Posle odlaganja¹², u aprilu 2002. godine popis je obavljen na teritoriji Srbije. On nije sproveden na Kosovu, a Vlada Crne Gore je u dva navrata odlagala popis, koji će u ovoj republici biti sproveden 2003. godine. Pripadnici bošnjačke zajednice u Sandžaku su prvi put dobili mogućnost da se izjasne kao Bošnjaci¹³. Na popisu koji je 1991. godine organizovan Bošnjaci su se izjašnjavali kao Muslimani. Za razliku od Srbije gde se jedinstveno izjašnjavaju kao „Bošnjaci“, građani muslimanske veroispovesti u Crnoj Gori (delu Sandžaka koji je u Crnoj Gori) izjašnjavaju se kao „Bošnjaci“, „Muslimani-Bošnjaci“ i „Muslimani“. (Matica muslimanska iz Podgorice i njen predsednik Avdul Kurpejović insistiraju na odrednici „Musliman“).

Popisom iz 1991. godine 21.552 građanina u Vojvodini izjasnili su se kao Bunjevci, a 1.866 kao Šokci. Sada se procene o ukupnom broju Bunjevaca znatno razlikuju. Izjave predstavnika vlasti, lokalnih samouprava i predstavnika Bunjevaca i Šokaca pokazuju da vlast nema odgovoran odnos prema rešavanju ovog pitanja¹⁴.

¹² Redovan popis je trebalo da bude sproveden 2001. godine

¹³ U popisima pre 2002. godine, postojala je samo odrednica „Musliman“

¹⁴ Članovi Upravnog odbora „Bunjevačko kola“ u Somboru složili su se da je broj Bunjevaca u Vojvodini realno povećan za oko pet puta. Iskazana je i procena da se u Vojvodini 70-75% ukupnog katoličkog stanovništva izjasnilo da su Bunjevci. Predstavnici „Bunjevačkog kola“ ne traže za Bunjevce status nacionalne manjine, već traže da se u ustavnim dokumentima Bunjevci proglase konstitutivnim narodom „*jer su ovu državu i oni stvarali i ne smatraju Hrvatsku za svoju matičnu državu*“. U tom smislu je delegacija Bunjevaca sa Đurom Bošnjakom na čelu posetila predsednika Jugoslavije Vojislava Koštunicu, septembra 2001. godine. Pomoćnik saveznog ministra za nacionalne i etničke zajednice Jelena Marković, koja je tom sastanku prisustvovala, izjavila je da Bunjevci imaju „*istorijsko utemeljenje za takvo traženje, ali da se ne može u ovom momentu o tome razgovarati*“.

U Srbiji je identičan problem sa pripadnicima vlaške nacionalne zajednice. Jedan broj građana koji žive u istočnoj Srbiji sebe smatra isključivo Vlasima, dok drugi deo za svoju matičnu državu smatra Rumuniju i sebe naziva Rumunima. Vlasti SRJ i Srbije nisu podržale nijedno stanovište, ali je najavljeno potpisivanje Sporazuma o zaštiti manjina sa Republikom Rumunijom kojim će se obuhvatiti i pripadnici ove nacionalne manjine.

U Dimitrovgradu, opštini naseljenoj bugarskim stanovništvom, oko 95% stanovnika ima bugarska prezimena, ali uprkos tome 45% stanovnika na popisu 1991. godine su se izjasnili kao Srbi, Crnogorci ili Jugosloveni. Podaci popisa 2002. godine u pogledu nacionalne pripadnosti još uvek nisu dostupni javnosti.

Problemi identiteta postoje i na Kosovu kod etničkih Roma, Aškalija i Egipćana. Iako se svaka od tri etničke grupe identifikuje kao zasebna, u izveštajima međunarodnih i regionalnih organizacija uobičajeno se o sve tri etničke grupe govori na istom mestu, s obzirom na zajedničke karakteristike i položaj u kome se nalaze. U istraživanju njihovog položaja, njihove sličnosti su daleko izraženije nego razlike (jezik, kultura i običaji). Albanci, Srbi i druge etničke zajednice na Kosovu, Rome, Egipćane i Aškalije smatraju jednom istom etničkom zajednicom.

3.2. Član 4

Ravnopravnost i nediskriminacija

1. Ugovornice se obavezuju da zajamče pripadnicima nacionalnih manjina ravnopravnost pred zakonom i jednaku zakonsku zaštitu. U tom smislu zabranjena je bilo kakva diskriminacija na osnovu pripadnosti nacionalnoj manjini.

2. Ugovornice se obavezuju da usvoje, gde je to potrebno, odgovarajuće mere za unapređenje, u svim oblastima ekonomskog, socijalnog, političkog i kulturnog života, pune i efektivne ravnopravnosti između pripadnika nacionalne manjine i onih koji pripadaju većini. U tom pogledu će voditi

računa o posebnim uslovima pripadnika nacionalnih manjina.

3. Mere usvojene shodno stavu 2 ne smatraju se aktom diskriminacije.

3.2.1. Domaći standardi u Srbiji, Crnoj Gori i na Kosovu

Ustavima Jugoslavije, Srbije i Crne Gore, kao i Ustavnim okvirom za privremenu samoupravu Kosova svim građanima, kao i svim pripadnicima nacionalnih manjina i etničkih grupa, zajamčeni su ravnopravnost pred zakonom i jednaka zakonska zaštita. Ustav SR Jugoslavije u odeljku o slobodama, pravima i dužnostima čoveka i građanina proglašava opšti princip jednakosti građana (član 20 stav 1) a slične ustavne formulacije sadrže i ustavi Srbije i Crne Gore. Član 20 stav 2 Ustava SR Jugoslavije utvrđuje stav da „su svi pred zakonom jednaki“. Takva ustavna garancija za jednakost građana pred zakonom postoji i u republičkim ustavima (član 13 Ustava Republike Srbije i član 15 stav 2 Ustava Republike Crne Gore) i ona podrazumeva jednake mogućnosti građana u korišćenju propisanih zakonskih prava (ličnih, političkih, ekonomskih i socijalnih), jednakost u regulisanju obaveza pred državnim organima (jednakost u dužnostima), a posebno jednakost u postupcima za zaštitu prava pred organima državne vlasti, a pre svega, pred sudovima i organima uprave. Ustav Republike Crne Gore u članu 17 precizira da svako ima pravo na zaštitu svojih sloboda i prava u zakonom utvrđenom postupku, te da se svakome jamči pravo na žalbu ili drugo pravno sredstvo protiv odluke kojom se rešava o njegovom pravu ili na zakonu zasnovanom interesu.

Ustavni okvir za privremenu samoupravu Kosova u poglavlju 3 (Ljudska prava) predviđa da sva lica na Kosovu uživaju ljudska prava i osnovne slobode, bez diskriminacije po bilo kome osnovu i u potpunoj ravnopravnosti. Isti član obavezuje sve privremene institucije da se pridržavaju međunarodnih standarda u oblasti ljudskih prava. Jedan od tih standarda je i Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina. Sve

odredbe o ljudskim pravima i slobodama na Kosovu se primenjuju neposredno.¹⁵

U Crnoj Gori je članom 76 Ustava obrazovan Republički savet za zaštitu prava pripadnika nacionalnih i etničkih grupa, kao posebno telo kojim rukovodi predsednik Republike. Ovo telo nema regulativnu funkciju, a vodi računa o ostvarivanju posebnih prava nacionalnih manjina koja su utvrđena Ustavom Crne Gore u članovima 67 do 76 u odeljku o posebnim pravima pripadnika nacionalnih i etničkih grupa. Funkcije ovog tela su samo delimično u skladu sa Direktivom EU za sprovođenje principa ravnopravnosti lica bez obzira na njihovo rasno ili etničko poreklo 2000/43/EC od 29. juna 2000. godine, koja u članu 13 govori o telima koja promovišu načelo ravnopravnog tretmana. Takvo državno telo u Ustavu Srbije ne postoji.

Parlamenti Srbije i Crne Gore imaju posebna parlamentarna tela koja razmatraju pitanja od značaja za ostvarivanje manjinskih prava (Odbor za međunacionalne odnose Narodne skupštine Republike Srbije, Odbor za ljudska prava i slobode Skupštine Republike Crne Gore). U svom sastavu ova skupštinska radna tela imaju i predstavnike manjinskih zajednica. Pored Saveznog ministarstva za nacionalne i etničke zajednice, u okviru izvršne vlasti i Vlade Crne Gore ustanovljen je poseban resor državnih poslova u rangu ministarstva za nacionalne i etničke grupe, kojim rukovodi predstavnik manjinske zajednice. U Srbiji ne postoji posebno ministarstvo koje bi se bavilo pitanjima manjinske zaštite. U Vojvodini, pri pokrajinskoj upravi, formiran je Pokrajinski sekretarijat za propise, upravu i nacionalne manjine kojim rukovodi predstavnik mađarske nacionalne zajednice, kao najbrojnije u Vojvodini. Skupština Kosova ima Odbor za prava i interese zajednica koji se sastoji od po dva člana iz svake zajednice na Kosovu koje su izabrane u Skupštinu. Na zahtev bilo kog člana predsedništva Skupštine, bilo koji predloženi zakon podnosi se Odboru za prava i interese

¹⁵ Tačka 3.3, Ustavni okvir za privremenu samoupravu Kosova

zajednica. Odbor može po sopstvenoj inicijativi predlagati zakone i ostale mere u okviru nadležnosti Skupštine, koje bude smatrao odgovarajućim za razmatranje pitanja od značaja za nacionalne zajednice.

Saveznim Zakonom o zaštiti sloboda i prava nacionalnih manjina u članu 4 stav 1 predviđena je mogućnost organa vlasti u SR Jugoslaviji da, u skladu sa Ustavom i zakonom, donose propise, pojedinačne pravne akte i preduzimaju mere u cilju obezbeđenja pune i efektivne ravnopravnosti između pripadnika nacionalnih manjina i pripadnika većinske nacije. U članu 23 stav 1 istog zakona pripadnici nacionalnih manjina i nacionalni saveti nacionalnih manjina mogu podneti tužbu za naknadu štete nadležnom sudu u cilju zaštite svojih prava. Odredbom stava 2 istog člana precizirano je da su u skladu sa odredbama Zakona o Saveznom ustavnom sudu, Savezno ministarstvo nacionalnih i etničkih zajednica i nacionalni savet nacionalne manjine ovlašćeni da ulože ustavnu žalbu Saveznom ustavnom sudu u slučaju da procene da je došlo do povrede ustavnih prava i sloboda pripadnika nacionalne manjine. To pravo mogu koristiti i kada im se obrati pripadnik nacionalne manjine koji smatra da je povređen u svojim ustavnim pravima i slobodama.

Ustav Republike Srbije ne predviđa mogućnost podnošenja ustavne žalbe. Članom 113 stav 1 tačka 4 Ustava Republike Crne Gore utvrđeno je da Ustavni sud te Republike, odlučuje i o ustavnim žalbama zbog povrede, pojedinačnim aktom ili radnjom, sloboda i prava čoveka i građanina utvrđenih Ustavom RCG, kad takva zaštita nije u nadležnosti Saveznog ustavnog suda¹⁶ i kada nije predviđena druga sudska zaštita. Kada ustavni sud koji vodi postupak po ustavnoj žalbi utvrdi da je pojedinačnim aktom povređena sloboda ili pravo

¹⁶ Prema članu 37 stav 1 Zakona o saveznom ustavnom sudu („Službeni list SRJ“, br. 36/92) ustavnu žalbu može podneti svako lice koje smatra da mu je pojedinačnim aktom ili radnjom sudskih, upravnih i drugih državnih organa ili preduzeća i organizacija koje vrše javna ovlašćenja povređena sloboda ili pravo čoveka ili građanina utvrđeno Ustavom SR Jugoslavije.

čoveka ili građanina koji su utvrđeni ustavom, poništava pojedinačni akt i određuje da se uklone sve posledice koje su iz tog akta proizašle (član 39 stav 1 Zakona o saveznom ustavnom sudu). Zaštita manjinskih prava može da se realizuje i kroz postupke za ocenjivanje ustavnosti i zakonitosti opštih akata koje vodi ustavni sud, dakle, u posebnom ustavnom postupku. U tom smislu je posebno značajno što ustavni sudovi SRJ, Republike Srbije i Republike Crne Gore postupaju i „povodom inicijativa građana, organa i organizacija“.¹⁷ Odluke ustavnog suda u tim postupcima su opšteobavezne i izvršne. Članom 74 stav 2 Ustava Republike Crne Gore utvrđeno je da pripadnici nacionalnih i etničkih grupa imaju pravo obraćanja međunarodnim institucijama radi zaštite svojih sloboda i prava zajamčenih Ustavom.

Povreda principa ravnopravnosti građana je sankcionisana u krivičnom zakonodavstvu. Krivični zakon SR Jugoslavije obezbeđuje zaštitu pripadnicima nacionalnih manjina inkriminacijom krivičnih dela iz člana 134 (Izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje, razdora i netrpeljivosti) i člana 154 (Rasna i druga diskriminacija). Krivični zakon Republike Srbije u članu 60 i Krivični zakon Republike Crne Gore u članu 43 inkriminišu povredu ravnopravnosti kao krivično delo koje se sastoji u uskraćivanju prava građana na osnovu razlike u nacionalnoj pripadnosti, rasi, veroispovesti ili drugim svojstvima, pa i onih prava koja su utvrđena ratifikovanim međunarodnim ugovorima. Radnja izvršenja u ovim krivičnim delima je alterativno određena i može se pojaviti kao uskraćivanje ili ograničavanje prava građana na osnovu navedenih razlika (diskriminacija) ili kao davanje povlastica ili pogodnosti građanima na osnovu tih razlika (favorizovanje). Pored toga, Krivični zakon Srbije u članu 61 predviđa krivično delo narušavanja ravnopravne upotrebe jezika i pisma narodnosti, u članu 100. predviđa krivično delo izlaganja poruzi naroda i narodnosti.

¹⁷ Vidi, npr. član 4 tačka 4 Zakona o postupku pred Ustavnim sudom (Republike Srbije) i pravnom dejstvu njegovih odluka („Službeni glasnik RS“, br. 32/91).

UNMIK administracija je donela Uredbu o zabrani izazivanja nacionalne, rasne, verske i etničke mržnje, razdora ili netrpeljivosti (Uredba br. 2000/4 od 1. februara 2000. godine). Prema ovoj uredbi, kažnjivo je izazivanje ili širenje mržnje, razdora i netrpeljivosti između nacionalnih, rasnih, verskih, etničkih ili drugih grupa koje žive na Kosovu. Ako se ovo čini sistematski, zloupotrebom položaja ili ako dođe do teških posledica ili ako se javno izaziva ili širi mržnja između nacionalnih manjina, uništavaju imovina, simboli ili skrnave spomenici ili grobovi, zaprećena je zatvorska kazna do osam godina.

3.2.2. Posebne mere za unapređenje ravnopravnosti

Posebne mere za unapređivanje ravnopravnosti između pripadnika nacionalnih manjina i onih koji pripadaju većini u ovom periodu su donošene uvek naknadno, u cilju rešavanja već nastalog problema. Takve mere su najčešće u opštinama u kojima manjinske zajednice čine većinu na lokalnom nivou. Lokalne vlasti preduzimaju takve mere i to u institucijama čiji je osnivač lokalna zajednica.

Usled oružanih sukoba tokom 2000. i 2001. godine, Republika Srbija je donela Plan i program rešavanja krize u opštinama Preševo, Bujanovac i Medveđa. Delovi ovog plana sadrže mere za unapređenje ravnopravnosti svih zajednica. Albanska zajednica je u osnovi podržala sprovođenje većine mera, ali je primena mera u praksi nezadovoljavajuća. Prva značajna mera u ovom periodu bila je raspuštanje lokalnih skupština i sprovođenje prevremenih izbora. Skupštine opština Preševo, Bujanovac i Medveđa sada po prvi put odražavaju etnički sastav stanovništva.

Neke inicijative za izmenu zakona nisu uvažavale stvarne potrebe pripadnika manjina u pojedinim sredinama koje pripadnici manjina kompaktno i dominantno naseljavaju.

Primer ukidanja suda u Bačkom Petrovcu pokazuje ignorisanje potreba slovačke nacionalne manjine¹⁸.

Mere koje bi mogle da doprinesu afirmaciji principa ravnopravnosti sadrže i zakoni. Novi Zakon o lokalnoj samoupravi u Srbiji („Službeni glasnik RS“, br. 9/2002) je u članu 63 predvideo osnivanje saveta za međunacionalne odnose koje čine predstavnici svih nacionalnih i etničkih zajednica u nacionalno mešovitim opštinama. Prema odredbama zakona, nacionalno mešovitim opštinama smatraju se opštine u kojima jedna nacionalna zajednica čini više od 5% od ukupnog broja stanovnika ili sve zajednice čine više od 10% prema poslednjem popisu stanovništva u Republici Srbiji. Predstavnike u savetu za međunacionalne odnose mogu imati zajednice sa više od 1% učešća u ukupnom stanovništvu opštine. Savet razmatra pitanja ostvarivanja, zaštite i unapređivanja nacionalne ravnopravnosti, a o svojim sta-

¹⁸ Izmenama pravosudnih zakona Srbije u novoj organizaciji opštinskih sudova predviđeno je ukidanje odeljenja novosadskog opštinskog suda u Bačkom Petrovcu protivno definisanom interesu žitelja Slovaka koji u opštini Bački Petrovac čine preko 75% stanovništva. Reagujući na takav predlog Izvršni odbor Skupštine opštine Bački Petrovac je 14. juna 2001. godine zauzeo stav „da je ovakvo rešenje veoma nepovoljno za građane opštine Bački Petrovac, imajući u vidu da je od 1961. godine opština Bački Petrovac imala opštinski sud, a nakon toga, od 1991. godine Odeljenje suda Novi Sad sa sedištem u Bačkom Petrovcu, gde su građani mogli ostvarivati svoja prava“. Posebno se, pri tome, napominje „da je opština Bački Petrovac višenacionalna zajednica sa većinskim stanovništvom slovačke nacionalnosti, te imajući u vidu pravo kao i potrebu vođenja sudskih postupaka na slovačkom jeziku smatramo da je iz razloga racionalnosti bolje, odnosno, racionalnije i ekonomičnije zadržati sud u opštini, pošto svi zaposleni suda i porotnici podjednako vladaju sa oba jezika koji su u službenoj upotrebi u ovoj opštini, što bitno olakšava organizaciju i rad suda“. Posle upornih traženja predstavnika lokalne vlasti prihvaćeno je izmenama zakona rešenje da Opštinski sud u Novom Sadu sa sedištem u Novom Sadu, a za teritoriju opština Bački Petrovac, Beočin, Žabalj, Sremski Karlovci i grad Novi Sad, ima odeljenja suda u Bačkom Petrovcu, Beočinu i Žablju (član 2 tačka 90 Zakona o sedištim i područjima sudova i javnih tužilaštava – „Službeni glasnik RS“, br. 63, od 8. novembra 2001. godine, 42/02).

vovima i predlozima obaveštava skupštinu opštine koja je dužna da se o njima izjasni na prvoj narednoj sednici, a najkasnije u roku od 30 dana. Saveti za međunacionalne odnose po slovu ovog zakona su lokalna tela formirana sa ciljem da se uvaži multietnička dimenzija nacionalno mešovitih opština i potreba interetničke saradnje. Njihova osnovna uloga je koordinirajuća.

U Crnoj Gori je formiran Republički savet za zaštitu prava pripadnika nacionalnih i etničkih grupa¹⁹, dok slični saveti na lokalnom nivou ne postoje.

Na Kosovu je decembra 2001. godine na preporuku UNHCR-a i OEBS-a osnovan Savetodavni odbor za zajednice. To telo „osigurava da specijalni predstavnik generalnog sekretara UN ima dostupne informacije o položaju manjinskih zajednica, kojima će se voditi u ispunjavanju svojih ovlašćenja posle osnivanja Skupštine Kosova“. Ovo savetodavno telo daje smernice za politiku, savete i preporuke specijalnom predstavniku u pitanjima stabilizacije i integracije manjinskih zajednica na Kosovu. U svojim prvim aktivnostima Savetodavni odbor za zajednice je dao smernice u vezi sa zapošljavanjem manjina i slobodom kretanja. U dosadašnjem radu Savet je smatrao da je najvažnija mera pridobijanje političkog rukovodstva kosovskih Albanaca za pružanje podrške povratku i integraciji pripadnika manjina.

3.2.3. Posebne mere za poboljšanje položaja Roma

Romi su, pre donošenja Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, bili etnička grupa i formalno u neravnopravnom položaju u odnosu na pripadnike većinske zajednice i u odnosu na pripadnike drugih nacionalnih manjina. Ovim Zakonom Romi su dobili status nacionalne manjine, a član 4 stav 2 Zakona obavezuje organe vlasti da donesu pravne akte i preduzmu mere u cilju „popravljanja položaja lica koja pripadaju romskoj nacionalnoj manjini“. Na taj način je SR Jugoslavija postala osma zemlja u Evropi koja je

¹⁹ Više o Republičkom savetu za zaštitu prava pripadnika nacionalnih i etničkih grupa Crne Gore rečeno je u razmatranju člana 3

zakonom formalno proglasila Rome za nacionalnu manjinu nastojeći da omogući njihovu bolju društvenu integraciju.

U cilju preduzimanja afirmativnih akcija prema Romima formirana je Interministarska grupa za prava Roma kojom koordinira Savezno ministarstvo nacionalnih i etničkih zajednica, a u koju su uključena različita ministarstva na saveznom, republičkom i pokrajinskom nivou. Savezno ministarstvo za nacionalne i etničke zajednice je polovinom septembra 2002. godine, u okviru svojih aktivnosti, sa predstavnicima međunarodnih organizacija u Jugoslaviji potpisalo Sporazum o formiranju ekspertske grupe za izradu strategije za integraciju Roma. Do kraja godine će biti sačinjena strategija pune društvene integracije Roma, uključujući i pitanja stanovanja, obrazovanja i zapošljavanja.

3.2.4. Zabrana diskriminacije u novim zakonima

Član 3 Zakona o zaštiti sloboda i prava nacionalnih manjina zabranjuje svaki oblik diskriminacije, na nacionalnoj, etničkoj, rasnoj, jezičkoj osnovi, prema licima koja pripadaju nacionalnim manjinama. U stavu 2 istog člana se zabranjuje organima federacije, republike, autonomne pokrajine, grada i opštine da donose pravne akte ili da preduzimaju mere koje su diskriminatorne. S druge strane, članom 4 stavom 1 istog zakona predviđena je mogućnost ovih organa da preduzimaju afirmativne akcije u cilju obezbeđivanja pune ravnopravnosti između pripadnika manjinskih i većinske zajednice. Propisi, pojedinačni pravni akti i mere koje se preduzimaju kao afirmativne akcije ili kao mere pozitivne diskriminacije se ne smatraju aktom diskriminacije (član 4 stav 3 saveznog Zakona o zaštiti sloboda i prava nacionalnih manjina). Ovakav stav je usaglašen sa članom 4 stavom 3 Okvirne konvencije.

Novi Zakon o osnovnoj školi u Srbiji u članu 7 sadrži odredbu kojom se zabranjuju aktivnosti u školama kojima se ugrožavaju ili omalovažavaju grupe i pojedinci po osnovu rase, nacionalne, jezičke, verske ili polne pripadnosti, podsticanje takvih aktivnosti, kao i fizičko kažnjavanje.

nje i vredanje ličnosti učenika. Novi Zakon o radu Republike Srbije u članu 12 propisuje zabranu diskriminacije predviđajući da se lice koje traži zaposlenje, kao i zaposleni, ne može stavljati u nepovoljniji položaj u odnosu na druge na osnovu pola, rođenja, jezika, rase, nacionalne pripadnosti, veroispovesti, itd. Zakon o radiodifuziji Republike Srbije predviđa članom 3 tačkom 6 da se regulisanje odnosa u oblasti radiodifuzije zasniva, između ostalog, i na „načelu zabrane diskriminacije“.

Pored novih odredbi u pomenutim zakonima, SR Jugoslavija je 27. juna 2001. godine u smislu člana 14. stav 1. Međunarodne konvencije UN o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije dala posebnu izjavu o priznavanju nadležnosti Komiteta za eliminaciju rasne diskriminacije da prima i razmatra individualne i grupne aplikacije o povredama prava garantovanih Konvencijom. Istovremeno Vlada Jugoslavije je odredila Savezni ustavni sud da u poslednjoj instanci razmatra predstavke o kršenju Konvencije, nakon što su iscrpljena sva raspoloživa domaća pravna sredstva. Međutim, pokazalo se da Savezni ustavni sud, *de iure* nije državni organ koji može da postupa po predstavkama, jer Zakon o Saveznom ustavnom sudu nije predvideo nadležnost suda da postupa u ovim predmetima. Samom izjavom Savezne vlade nije moguće da se zasniva nadležnost Saveznog ustavnog suda, već je potrebno da se donese novi ili izmeni postojeći Zakon o Saveznom ustavnom sudu. Krajem januara 2002. godine FHP je podneo predstavku Saveznom ustavnom sudu kao poslednjoj instanci pre upućivanja predstavke Komitetu UN protiv diskriminacije zbog zabrane pristupa Romima u diskoteku „Trezor“ u Beogradu, ali do danas Ustavni sud se nije oglosio. Državni organi nisu pružili adekvatnu zaštitu žrtvama diskriminacije, jer Opštinsko javno tužilaštvo ni posle 18 meseci nije reagovalo na krivičnu prijavu koju je FHP podneo u julu 2000. godine.

3.2.5. Domaći standardi i posebne mere na Kosovu

Celokupna zakonodavna i izvršna vlast na Kosovu, uključujući i sudsku administraciju je u kompetenciji specijalnog predstavnika generalnog sekretara. Zakoni koji su bili primenjivani na teritoriji Kosova do 24. marta 1999. i dalje se primenjuju ako nisu u suprotnosti sa međunarodnim standardima, mandatom UNMIK-a, Rezolucijom 1244 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija i regulativom donetom od strane UNMIK-a²⁰. Ustavni Okvir Kosova²¹ nije objavljen na turskom, romskom i bošnjačkom jeziku. Nije predviđeno da se uredbe UNMIK-a objavljuju na ovim jezicima, iako se sve uredbe UNMIK-a obavezno objavljuju na engleskom, albanskom i srpskom jeziku. Regulativom UNMIK-a određene kategorije žalbi o ljudskim pravima prenete su iz jurisdikcije sudova i prebačene u nadležnost UNMIK-a protiv čijih odluka se ne može uložiti žalba sudskim organima.

Diskriminacija prema manjinskim zajednicama je prisutna u različitim oblastima društvenog života. Prema istraživanjima FHP-a, diskriminacija je najizraženija u oblasti obrazovanja, upotrebe manjinskog jezika u službenoj komunikaciji i u oblasti zapošljavanja. U svim navedenim oblastima najugroženija je romska populacija. U posebno teskom položaju su raseljeni Romi, Egipćani i Aškalije sa Kosova koji trenutno borave u Srbiji i Crnoj Gori. Pripadnici ove tri etničke grupe diskriminirani su u obe republike, ali je njihov položaj nešto bolji prilikom povratka na Kosovo.²²

²⁰ Regulativa UNMIK-a 1/1999 (UNMIK/Reg/1999/01)

²¹ Constitutional Framework for Provisional Self-Government, UNMIK/Reg/2001/9 - 15. May 2001

²² Skupština opštine Vučitrn je posebnom rezolucijom pozvala raseljene Aškalije da se vrate. Pozivu se odazvalo više od 100 lica, međutim, od ukupno 127 uzurpiranih kuća, 35 kuća lokalnih Aškalija još uvek je uzurpirano.

3.3. Član 5

Kultura, očuvanje identiteta i uzdržavanje od asimilacije

1. Ugovornice se obavezuju da unapređuju uslove potrebne za održavanje i razvijanje kulture pripadnika nacionalnih manjina i očuvanje neophodnih elemenata njihovog identiteta: vere, jezika, tradicije i kulturnog nasleđa.

2. Bez štete po mere preduzete u okviru svoje opšte integracione politike, ugovornice će se uzdržavati od politike i prakse asimilacije pripadnika nacionalnih manjina protivno njihovoj volji i štiteći ih od svake akcije usmerene ka takvoj asimilaciji.

Formalnih ograničenja za negovanje kulture pripadnika nacionalnih manjina nema, iako su manjinske organizacije kulturno-amaterskog ranga u teškom položaju. Organizacije čiji je osnivač opština u boljem su položaju jer im osnivač najčešće pruža i materijalnu podršku. Primera radi, aktivnosti mađarskog kulturnog centra „Nepkor“ i „Kulturnog centra Roma“ u Subotici podržane su od organa lokalne samouprave u Subotici.

Novim Zakonom o lokalnoj samoupravi u Srbiji je u delokrug opština svrstano pravo opština da osnivaju ustanove u oblasti kulture, kao i obaveza da prate i obezbeđuju njihovo funkcionisanje (član 18 tačka 14). S druge strane, manjinske kulturne ustanove su, iako imaju bogatu tradiciju, u izuzetno teškom položaju (Dom kulture „Doina“ iz Uzдина u opštini Kovačica). Iako država ima obavezu da unapređuje uslove za negovanje kulture pripadnika nacionalnih manjina, takve mere nedostaju. Povremeno se i obezbeđuje podrška kulturnim projektima, ali ovakva pomoć nije stalna.

Odlukom Savjeta za zaštitu prava pripadnika nacionalnih i etničkih grupa u Crnoj Gori je 2001. godine osnovan Centar za očuvanje i razvoj kulture pripadnika nacionalnih i etničkih grupa. Osnivanje ovog Centra je u skladu sa članom 5

Okvirne konvencije i predstavlja prvu značajniju meru u oblasti očuvanja manjinskih kultura.

Amaterska kulturna društva su u pojedinim manjim mestima praktično jedini vid kulturnog organizovanja pripadnika nacionalnih manjina. Skoro svako mesto u Vojvodini u kome žive Mađari ima kulturno-umetničko društvo koje se stara o negovanju, očuvanju i unapređenju kulture Mađara. U svim slučajevima najveći problem predstavlja obezbeđenje materijalnih sredstava za rad ovih društava, a pogotovo za organizovanje muzičkih, recitatorskih i pozorišnih manifestacija i susreta. Slična situacija je i sa ostalim manjinama u Vojvodini.

Jedina ustanova koja prvenstveno ima za cilj negovanje kulture i nacionalnog identiteta bugarske manjine u Dimitrogradu i Bosilegradu je Kulturno-informativni centar „Caribrod“. U okviru kulturne razmene potpisan je sporazum o saradnji sa Narodnom bibliotekom u Sofiji i Protokol o programima sa Skupštinom grada Sofije. U Bosilegradu, drugoj opštini u kojoj je koncentrisano bugarsko stanovništvo postoji filijala „KIC“-a, koja u okviru svojih aktivnosti jednom mesečno izdaje informativni bilten „KIC“ u tiražu od 2.500 primeraka.

Jedna od značajnijih kulturnih institucija Bošnjaka u Sandžaku je Kulturno-prosvetna zajednica Sjenice koja je osnovana 1984. godine i izdaje „Zbornik Sjenice“ čije je izdavanje u periodu primene Okvirne konvencije pomagalo Savezno ministarstvo nacionalnih i etničkih manjina i Ministarstvo kulture Republike Srbije. Savezno ministarstvo je, pored toga, finansijski podržalo kulturnu manifestaciju „Književni susreti Muhamed Abdagić“ koja se od 1998. godine održava jednom godišnje.

Kultura etničkih manjina zbog oružanih sukoba na području opština Preševo, Bujanovac i Medveđa bila je potisnuta u drugi plan. Osnovne kulturne institucije u ovim opštinama su domovi kulture čiji je osnivač opština. U njima nema dovoljno zaposlenih Albanaca (slučaj Bujanovca i Medveđe), a bibliotečki fond čine uglavnom knjige na srpskom jeziku (u Bujanovcu je od 35.000 knjiga samo 1.000 na albanskom jeziku). Jedino kul-

turno-umetničko društvo Albanaca nastupalo je poslednji put 1997. godine. U periodu od pristupanja Jugoslavije Okvirnoj konvenciji, država nije usvojila nijednu konkretnu meru koja se odnosi na održavanje i razvoj kulture, jezika, tradicije i kulturnog nasleđa Albanaca u Srbiji. Delimični uslovi koji su stvoreni u opštini Preševo, stvoreni su zahvaljujući organima lokalne samouprave.

Jednom delu bošnjačke dece na Kosovu osnovno obrazovanje na maternjem jeziku nije dostupno zbog čega moraju učiti na albanskom jeziku.²³ Svršeni srednjoškolci iz redova bošnjačke zajednice na Kosovu nemaju mogućnosti da studiraju na svom maternjem jeziku. Roditelji zahtevaju da se deci obezbedi obrazovanje na maternjem jeziku smatrajući da u suprotnom dolazi do kulturne asimilacije. Kod pripadnika turske manjine situacija je povoljnija jer Republika Turska daje stipendije za studije na turskim školama i univerzitetima. Većina romske dece na Kosovu ne pohađa nastavu. Oni koji pohađaju nastavu, to čine na jeziku koji je većinski u sredini u kojoj se nalaze. Stanje je nešto bolje kod Aškalija i Egipćana koji govore albanski. Sve konkretne mere koje je preduzimala međunarodna zajednica imale su za cilj integraciju manjina, uz istovremeno očuvanje njihovog identiteta. Ove mere su u skladu sa članom 5 Okvirne konvencije.

3.3.1. Politika i praksa asimilacije

Direktne i prinudne asimilacije nema na teritoriji na kojoj je FHP vršio istraživanja, ali različiti postupci vlasti i odsustvo adekvatnih mera dovode do gubljenja identiteta nacionalnih manjina. Praksa u Srbiji, Crnoj Gori i na Kosovu pokazuje najviše ovakvih postupaka u oblasti obrazovanja, gde postoji nejednak pristup srednjem i višem obrazovanju na manjinskim jezicima. Pored toga, nijedan od tri obrazovna sistema ne stvara uslove za upoznavanje sa kulturom i tradicijom nacionalnih manjina.

²³ U Osnovnoj školi „7. mart“ u selu Ljubižda kod Prizrena, 43 učenika bošnjačke nacionalnosti školske 1999/2000. godine tri meseca uopšte nisu pohađali nastavu, jer nisu znali albanski jezik, pošto su prethodno učili na srpskom, a u školi nisu formirana odeljenja na njihovom maternjem jeziku.

Problemi sa osnivanjem odeljenja sa nastavom na manjinskim jezicima najizraženiji su u Vojvodini.²⁴ U ovim slučajevima, daci koji se ne upišu u odgovarajuća odeljenja prinuđeni su da nastavu prate na srpskom jeziku. U nekim slučajevima broj časova maternjeg jezika je neadekvatan (bugarska manjina u Srbiji), a u nekim slučajevima nastavni planovi uopšte ne predviđaju manjinski jezik kao maternji (bosanski u Srbiji i Crnoj Gori, hrvatski u Crnoj Gori, romski u Srbiji, Crnoj Gori i na Kosovu). Nastavni planovi i programi su i dalje etnocentristički i govore uglavnom o kulturi, istoriji i tradiciji srpskog naroda. Ovakva rešenja dovode do asimilacije (primer izjašnjavanje Bugara i Vlaha na popisu iz 1991. godine).

3.4. Član 6 **Tolerancija i međukulturni dijalog**

1. Ugovornice će podsticati duh tolerancije i međukulturnog dijaloga i preduzimati efikasne mere za unapređenje uzajamnog poštovanja i razumevanja i saradnje među svim ljudima koji žive na njihovoj teritoriji, bez obzira na njihov etnički, kulturni, jezički ili verski identitet, posebno u oblasti obrazovanja, kulture i medija.

2. Ugovornice se obavezuju da preduzmu odgovarajuće mere zaštite lica izloženih pretnjama ili diskriminaciji, neprijateljstvima ili nasilju zbog svog etničkog, kulturnog, jezičkog ili verskog identiteta.

Savezno ministarstvo nacionalnih i etničkih zajednica pokrenulo je 2001. godine medijsku kampanju pod nazivom „Tolerancija“, koja ima za cilj da promoviše multikulturalnost. Ministarstvo je osnovalo i Multikulturni centar sa sedištem u Beogradu, čiji je cilj promovisanje kulture manjina. Od maja 2001. godine Savezno ministarstvo nacionalnih i manjinskih zajednica počelo je sa izdavanjem posebnog biltena koji promoviše interkulturni dijalog. Savezno ministarstvo je objavilo

²⁴ U gimnaziji „Mihajlo Pupin“ u opštini Kovačica sa većinskim slovačkim stanovništvom, ima ukupno 14 odeljenja, ali se u deset odeljenja nastava izvodi na srpskom jeziku, a samo u četiri odeljenja na slovačkom.

savezni Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, kao posebno izdanje, istovremeno na srpskom, engleskom i na devet jezika nacionalnih manjina (albanskom, bugarskom, makedonskom, mađarskom, romskom, rumunskom, rusinskom, slovačkom i nemačkom). Stepen etničke tolerancije najizraženiji je u Vojvodini. Sukobi grupa Bošnjaka i Srba u Sandžaku govore o ozbiljnijim međuetničkim incidentima. Slično stanje je i u opštinama Preševo, Bujanovac i Medveđa, gde ni posle oružanog sukoba nema dovoljno saradnje lokalnih Srba i Albanaca.

Model nove manjinske politike u rešavanju interetničkih konflikata primenjen je na jugu Srbije. Državno Koordinaciono telo sačinilo je poseban plan za rešavanje krize, koji je podrazumevao prekid sukoba, političku integraciju Albanaca i ekonomsku i socijalnu rekonstrukciju tog područja. Pregovori su vođeni uz posredstvo međunarodne zajednice i rezultirali su postizanjem sporazuma i prekidom sukoba. Uz pomoć OEBS-a, završena je obuka multietničkih policijskih snaga, s obzirom da je pre sukoba zanemarljiv broj Albanaca radio u policiji. U opštinama Preševo, Bujanovac i Medveđa su 2002. godine održani prvi lokalni izbori koji su omogućili adekvatno učešće Albanaca u lokalnim strukturama vlasti. Na zahtev albanske nacionalne zajednice, donet je i savezni Zakon o amnestiji, juna 2002. godine, kojim je predviđeno oslobađanje od izvršenja kazne ili krivičnog gonjenja lica koja su u periodu od 1. januara 1999. do 31. maja 2001. godine na teritoriji opština Preševo, Bujanovac i Medveđa učestvovala u sukobima.

Lokalne skupštine u kojima vlast imaju predstavnici partija nacionalnih manjina održavaju sednice skupštine, koje su posvećene isključivo stanju ljudskih i manjinskih prava u toj opštini (primer Sjenice i Preševa). Ovakva praksa ne postoji u opštinama u kojima je srpska ili crnogorska zajednica u većini. Na Kosovu ovakva praksa postoji i povezana je sa problemom povratka raseljenih lica koja su gotovo uvek pripadnici nacionalnih manjina. Ovakve inicijative rezultirale su i konkretnim merama (Deklaracija Skupštine opštine Vučitrn).

U Crnoj Gori se Republički savjet za zaštitu prava pripadnika nacionalnih i etničkih grupa povremeno sastaje i usvaja stavove i

preporuke vezane za ostvarivanje manjinskih prava²⁵. Ovi stavovi nisu pravno obavezujući, ali imaju političku težinu. Slične preporuke doneo je i Savetodavni odbor za zajednice na Kosovu.

3.4.1. Nepružanje zaštite licima izloženim nasilju, pretnjama i diskriminaciji

U istraživanjima koje je sproveo FHP zabeležen je veliki broj slučajeva pretnji, diskriminacije i policijske torture prema licima koja pripadaju svim etničkim zajednicama. U najvećem broju slučajeva, žrtve su pripadnici romske zajednice (Srbija, Crna Gora, Kosovo). Pored Roma, u Srbiji su nasilju i diskriminaciji izloženi Albanci i Bošnjaci. Pravo na bezbednost pripadnika srpske, bošnjačke i goranske zajednice predstavlja jedno od najvećih problema u kosovskom društvu.

3.4.2. Diskriminacija i nasilje nad Romima u Srbiji i Crnoj Gori

Iako su najvišim pravnim aktima proklamovana načela ravnopravnosti i jednakosti, praksa pokazuje da pripadnici romske zajednice najteže ostvaruju zakonsku zaštitu. Romi su diskriminisani u pristupu javnim mestima, obrazovanju, zapošljavanju, stanovanju, pristupu socijalnim službama. U drastičnim slučajevima Romi ne mogu da ostvare prava na osnovna lična dokumenta (primer Podgorice, Nikšića, Kotora). Prilikom pokušaja da ostvare ovo svoje pravo vredani su od strane službenika ili su u nemogućnosti da ostvare neka druga elementarna prava.²⁶

²⁵ Stavovi Republičkog savjeta za zaštitu prava pripadnika nacionalnih i etničkih grupa („Sl. list RCG“, br. 35/01) Preporuka Republičkog savjeta za zaštitu prava pripadnika nacionalnih i etničkih grupa („Sl. listu RCG“, br. 11/95)

²⁶ Rom Ramiz Zenedi, raseljeno lice sa Kosova, od novembra 2001. živi u Požarevcu, bez ikakvih dokumenata. Obavešten je da se matične knjige nalaze u Nišu, ali na njegov pismen zahtev da mu se dostave dokumenti ne dobija odgovor, a bez njih ne može da ostvari nikakva izbeglička prava. Drugi Rom sa Kosova, sada takode u Požarevcu, Alji Beriša, ne može da registruje unuku Đulijetu, koja se rodila na putu, tokom egzodusa njegove porodice sa Kosova.

Žrtve diskriminacije u pristupu javnim mestima u praksi ne dobijaju sudsku zaštitu zbog nereagovanja suda (slučajevi sprečavanja ulaska u četiri beogradske diskoteke) ili su sudski postupci neopravdano dugi (slučaj pristupa javnim bazenima u Šapcu²⁷). U slučaju nedozvoljavanja pristupa diskoteci „Trezor“ FHP se obratio Saveznom ustavnom sudu.²⁸ Ova najviša sudska instanca nije raspravljala o navodima iz predstavljenke.

Problemi pristupa Roma javnim mestima nekada su kombinovani sa nasiljem privatnih lica. Ovakvo nasilje je najčešće upereno ka Romima raseljenim sa Kosova, koji u komunikaciji koriste albanski jezik. Pored privatnih lica, policija je nezakonito postupala prema Aškalijama koji takođe govore albanskim jezikom.²⁹ Vlasti Srbije i Crne Gore nemaju jasnu strategiju kojom bi podstakli pripadnike većinske zajednice na veće razumevanje za probleme Roma i posebne uslove u kojima žive. U praksi, često izostaje osuda

²⁷ Na osnovu prikupljenih dokaza u ovom slučaju, FHP je u ime oštećenih Roma podneo tužbu za nadoknadu neimovinske (nematerijalne) štete zbog diskriminacije i krivičnu prijavu zbog krivičnog dela povrede ravnopravnosti građana. Opštinski sud u Šapcu doneo je u februaru 2002. godine prvostepenu presudu kojom se pravni subjekt iz Šapca obavezuje da o svom trošku objavi javno izvinjenje u dnevnom listu „Politika“ i prestane sa povredom prava ličnosti u vidu diskriminacije prilikom pristupa javnom mestu-bazenu, čime je u potpunosti usvojen tužbeni zahtev FHP-a. Ova presuda je prva u domaćoj sudskoj praksi koja je nedvosmisleno utvrdila da rasna diskriminacija predstavlja jasnu povredu prava ličnosti. Sud je, takođe, prihvatio testiranje kao validan metod za utvrđivanje postojanja diskriminacije. U krivičnom postupku koji se pred Okružnim sudom u Šapcu vodi povodom ovog slučaja istražni postupak je u toku.

²⁸ Vlada SRJ je 27. jula 2001. godine prihvatila da Komitet UN razmatra predstavke pojedinaca, žrtava rasne diskriminacije. Savezna vlada je odredila Savezni ustavni sud kao poslednju instancu u SRJ kojoj se mogu uputiti predstavke zbog povreda Konvencije UN o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, pre no što se te predstavke dostave Komitetu UN.

²⁹ U Novom Sadu, u romskom naselju Veliki Rit, 14. septembra 2001. godine policija je grubo prekinula porodično slavlje lica sa Kosova Ali Kečaja, pri čemu je jedan njegov gost povređen.

predstavnik vlasti za akte diskriminacije i nasilja nad Romima.

Romi nisu na adekvatan način pravno zaštićeni, jer se sudski postupci odugovlače kada su Romi na strani tužioca, a policija neadekvatno reaguje u slučajevima napada na Rome od strane privatnih lica. Policija često iznudi iskaze od Roma, pod pretpostavkom da su oni počinioци krivičnih dela (najčešće krađa), iako izjave dobijene torturom ne smeju biti korišćene kao dokaz u krivičnom postupku, osim protiv lica optuženog za torturu (član 15 Konvencije UN protiv torture). Iako su u Srbiji podnete brojne krivične prijave za torturu prema Romima od strane policije, javna tužilaštva se o tim prijavama uglavnom ne izjašnjavaju. S druge strane, policija i tužilaštva često pokreću postupke protiv Roma i u slučajevima kada su veoma sumnjivi dokazi o počinjenim krivičnim delima.

FHP je istražio više slučajeva maltretiranja Roma od strane policije, koja predstavljaju kršenje prava na ljudsko dostojanstvo i prava na telesni integritet. U postupanju policije prema Romima ima nepoštovanja ljudske ličnosti, vređanja na nacionalnoj osnovi i stereotipa da su Romi „rođeni lopovi“. U nekoliko slučajeva žrtve su bila romska deca koja su pretučena na ulici³⁰ ili u policijskoj stanici³¹. Predstavke sa

³⁰ Četvorica policajaca SUP Zvezdara u Beogradu pretukla su 5. marta 2001. godine 18-godišnjeg Roma Miroslava Milića, s namerom da mu iznude priznanje da je ukrao stvari iz stana bivše devojke. Dvoje maloletnih Roma, Ljubicu Ristić (14) i Dragana Stančića (14), 29. juna 2002. godine fizički je maltretirao jedan policajac, dok su na raskrsnici prali prozorska stakla na automobilima. U Novom Sadu je 22. septembra 2001. godine policijska patrola maltretirala grupu romske dece dok su sakupljala stari papir u centru grada. Jednom dečaku je tom prilikom slomljena ruka.

³¹ U somborskom naselju Svetozar Miletić, 26. novembra 2001. godine policajci su vređali Roma Jovicu Petrovića, oduzeli mu 300 DEM i fizički ga zlostavljali u policijskoj stanici. Rom Boban Spasojević iz Čačka je 19. jula 2002. godine priveden sa rođendanske zabave zato što nije imao lična dokumenta i u policijskoj stanici vređan i fizički maltretiran.

navodima o prekoračenju službenih ovlašćenja policije koje FHP i druge nevladine organizacije za zaštitu ljudskih prava upućuju unutrašnjoj kontroli MUP-a Srbije, odbacuju se i ne ispituju na ozbiljan način.

Sudovi su počeli da donose presude kojima se policajci osuđuju zbog torture prema Romima, ali presude nisu adekvatne u odnosu na težinu krivičnog dela i propisane kazne. Dve presude, donesene povodom napada privatnih lica, takođe su neadekvatne.³² U ovako okončanim slučajevima, presude se donose i posle nekoliko godina, što dodatno obeshrabruje žrtve.

Romi u Srbiji žive u nelegalnim, komunalno i građevinski izdvojenim naseljima, bez osnovne infrastrukture i higijenskih uslova. Primeri koje je zabeležio FHP potvrđuju nebrigu državnih organa prema Romima u postupcima iseljavanja. U takvim situacijama iseljeni Romi nalaze nove nelegalne lokacije sa kojih, po pravilu, ponovo bivaju iseljeni (naselje „Stari Aerodrom“, naselje u Zimonjićevoj, naselje u Zvečanskoj).

Problem stanovanja Roma u Crnoj Gori, bar u pojedinim sredinama, donekle je ublažen. Lokalne vlasti u nekim gradovima su dozvoljavale da Romi grade svoja naselja na zemljištu koje je vlasništvo Skupštine opštine (dva naselja u Bijelom Polju) ili su obezbeđivali alternativni smeštaj (Cetinje). U nekim slučajevima Romi su sami pronalazili smeštaj u napuštenim objektima, a lokalne vlasti su svojim odlukama (npr. izdavanjem lične karte) prihvatale ovu činjenicu (Herceg Novi, Kotor). Veliki broj Roma i danas živi u improvizovanim kućama, bez vode, struje i kanalizacije.

³² Prvi opštinski sud u Beogradu je 7. avgusta 2001. godine izrekao vaspitnu meru i obustavio krivični postupak protiv maloletnika koji su grubo napali i povredili maloletnu Romkinju Gordanu Jovanović. Dvojica skinhedsa iz Niša kažnjeni su sa po 600 dinara zato što su 8. aprila 2000. pretukli 15-godišnjeg Roma Dragišu Ajdarevića.

Žrtve diskriminacije u oblasti stanovanja su najčešće raseljeni Romi sa Kosova. Velika većina od gotovo 7.000 raseljenih Roma nema adekvatni smeštaj. Većina porodica živi u organizovanom porodičnom smeštaju (Konik, Vrela Ribnička), jedan deo u naseljima u kojima inače žive domicilni Romi (Cetinje, Budva, Nikšić), dok su u najtežem položaju raseljeni koji žive na gradskim deponijama (deponija Lovanja, gradska deponija u Pljevljima). Raseljeni Romi su lošije tretirani od raseljenih ne-Roma (naselje „Safari“ u Ulcinju). Romi koji žive u naseljima ili u privremenom smeštaju suočavaju se često sa nedostatkom vode ili struje. U naseljima gde vode i struje ima, često postoje problemi u snabdevanju ili kvalitetu (Cetinje, Bijelo Polje).

Diskriminacija Roma prilikom zapošljavanja postoji u Srbiji, Crnoj Gori i na Kosovu (slučaj Nataše Stević iz Kragujevca).

3.4.3. Diskriminacija i nasilje nad pripadnicima ostalih nacionalnih manjina u Srbiji i Crnoj Gori

Bošnjaci u Sandžaku bili su žrtve povreda prava na telesni integritet tokom 90-ih godina. Počinioci su najčešće bili pripadnici policije većinskog naroda. Neki od postupaka povodom ovih slučajeva nikada nisu pokrenuti, a drugi su pokrenuti nekoliko godina posle događaja (postupanje po krivičnim prijavama Sandžačkog odbora za ljudska prava). Bošnjaci ne uživaju jednaku pravnu zaštitu u slučajevima koji su imali etničku pozadinu, kao što je slučaj suđenja u Novom Pazaru („slučaj dvadesetčetvorice“, kamenovanje kuće u Prijepolju) ili se postupci bez potrebe odugovlače (slučaj policijske torture nad Hajdarevićem i Kamberovićem je okončan posle osam godina). Sudski predmeti koji se tim povodom vode uglavnom se ne rešavaju, postupanje po zahtevima i izvođenje sudskih radnji je sporo, a pravnosnažnih presuda je veoma malo. Jedan od najvećih političkih procesa u Srbiji još uvek nije okončan

(slučaj dvadesetčetvorice)³³. Bošnjaci u drugim delovima Srbije i Crne Gore ne mogu da ostvare adekvatnu zakonsku zaštitu u slučajevima kada su izloženi nasilju i diskriminaciji.³⁴

Bošnjaci i Albanci koji su otpušteni sa posla za vreme prethodnog režima još uvek nisu dobili zakonsku zaštitu. U većini slučajeva nastupila je zastarelost. Neki postupci nisu okončani ni posle nekoliko godina, a u nekim slučajevima presuda nije sprovedena.³⁵

Diskriminacija pripadnika albanske nacionalne zajednice u Srbiji bila je najizraženija tokom 90-ih godina. Od pristupanja SRJ Okvirnoj konvenciji, FHP je istražio slučaje ugrožavanja telesnog integriteta od strane policije. U slučajevima nasilja, pretnji i diskriminacije prema Albancima, policija u Srbiji ne sprovodi nepristrasnu istragu. Diskriminacija u obrazovanju,

³³ Postupak protiv dvadesetčetvorice bošnjačkih intelektualaca i aktivista SDA za Sandžak, optuženih pred Okružnim sudom u Novom Pazaru zbog pripremanja ugrožavanja teritorijalne celovitosti SRJ, još uvek traje. Postupak je pokrenut 31. januara 1994. godine, a okončan donošenjem osuđujuće presude 12. oktobra 1994. godine. Vrhovni sud Srbije ukinuo je 25. marta 1996. godine prvostepenu presudu i vratio predmet na ponovni postupak zbog bitnih povreda odredaba krivičnog postupka. Većina okrivljenih provela je u pritvoru više od tri godine, a jedan okrivljeni je umro. Ponovni glavni pretres zakazan je pet godina nakon odluke Vrhovnog suda Srbije o ukidanju presude Okružnog suda u Novom Pazaru, 10. januara 2001. godine - tek nakon urgencije FHP-a Ministarstvu pravde RS. Dvanaestog marta 2001. godine, suđenje je odloženo na neodređeno vreme. Nijedan od sudija i tužilaca koji su učestvovali u montiranom političkom procesu protiv dvadesetčetvorice članova i aktivista SDA nije razrešen funkcije.

³⁴ Muslimansku porodicu Gojak iz Petrovaradina kod Novog Sada već tri godine maltretira sused Momir Vujić, ali protiv njega ni do danas nije pokrenut ni krivični, ni prekršajni postupak.

³⁵ Bošnjakinja Igbala Dervić, zaposlena u odeljenju odbrane u Pljevljima, posle 23 godine radnog staža otpuštena je sa posla 13. marta 2000. godine. Sud je poništio tu odluku, ali oštećena nije vraćena na posao.

upotrebi jezika, učesću u javnim poslovima još uvek je prisutna. U ovim oblastima ona se javlja zbog nepromenjenih zakonskih rešenja i zbog nespremnosti republičkih vlasti Srbije na suštinske promene u ovim oblastima. Albanci u Crnoj Gori nisu u većoj meri izloženi pretnjama i aktima neprijateljstva. Izuzetak je ponašanje pripadnika Vojske Jugoslavije.³⁶

Raspadom bivše SFRJ, Hrvati u Srbiji (Srem i Bačka) i Crnoj Gori (Boka Kotorska) prvi put su u svojoj istoriji dospeli u položaj nacionalne manjine. Od 1991. godine, pod pritiscima, Republiku Srbiju je napustilo oko 30 hiljada Hrvata. Pripadnici hrvatske zajednice u Vojvodini i Crnoj Gori nemaju jednak položaj pred zakonom.³⁷ Oni su i dalje izloženi pritiscima bez adekvatne reakcije policije (anonimno pismo Mili Franović-Martinović, napad na ekipu Hrvatske televizije u Kotoru).

3.4.4. Unapređenje međuetničke tolerancije na Kosovu

Na Kosovu je nedostatak međuetničke saradnje najuočljiviji. Saradnja između većinske albanske i drugih zajednica nije zadovoljavajuća. Napori međunarodne zajednice su stalni (primer karneval zajednica u Uroševcu-Ferizaju i multietnički koncert u Gnjilanu), ali rezultati nisu zadovoljavajući. Suprotno Rezoluciji 1244 SB UN, i dalje funkcionišu paralelni sistemi koji sprečavaju promovisanje tolerancije, razumevanja i saradnje Albanaca i pripadnika drugih manjinskih zajednica na Kosovu. Od formiranja privremenih institucija samouprave na Kosovu, predstavnici vlasti su davali izjave kojima se podržava povratak i integracija manjina u kosovsko

³⁶ Albansko selo Kaluderov Laz na području opštine Rožaje napušteno je od 1999. godine, kada je vojska ubila nekoliko civila koji su se nalazili u izbegličkoj koloni.

³⁷ Vlada Crne Gore odbila je marta 2002. godine zahtev Hrvatskog građanskog društva iz Kotora za postavljanje repetitora kako bi se mogao pratiti program HTV.

društvo³⁸. Civilni sektor ima najznačajniju ulogu kao promoter tolerancije.

3.4.5. Zaštita žrtava diskriminacije i nasilja na Kosovu

Na Kosovu se i dalje dešava veliki broj povreda prava na telesni integritet Bošnjaka, Srba, Goranaca i Roma. Specijalni predstavnik Generalnog sekretara, doneo je uredbu br. 2000 /4 o sprečavanju podsticaja mržnje, nacionalne, rasne, verske i etničke podele. Za sva lica koja krše ovu uredbu predviđene su kazne do 10 godina zatvora. FHP je istražio slučajeve etnički motivisanog nasilja u kojima su žrtve najčešće Bošnjaci, Srbi, Goranci i Romi (sela Plametina i Osojane). Mnogima od njih je ograničena sloboda kretanja i njihovi životi mogu biti ugroženi kada putuju u druga mesta na Kosovu (napad na Srbe iz sela Osojane). U posmatranom periodu, policija je u više slučajeva identifikovala počinioce, kojima je suđeno. Kazne u ovim slučajevima najčešće nisu adekvatne.³⁹

Diskriminacija pripadnika nacionalnih manjina na Kosovu naročito je izražena u oblasti zapošljavanja, upotrebe maternjeg jezika, obrazovanja i zdravstva. U okolnostima teške ekonomske situacije na Kosovu, najčešće žrtve diskriminacije su pripadnici nacionalnih manjina. Diskriminacija u zapošljavanju je najprisutnija prilikom prijema u radni odnos i reorganizacije u okviru nekog preduzeća ili javne ustanove. Zbog nedovoljnog znanja albanskog jezika, pripadnici manjinskih zajednica nisu u situaciji da konkurišu za neka radna mesta.

³⁸ Sporazum o predsedniku i vladi Kosova, odeljak II, stav 8, 28. februar 2002. godine

³⁹ Devetog marta 2002. godine članovi porodice Agović iz Pečke Banje grubo su napadnuti u svom dvorištu. Napadač D`email Fetahai osuđen je na mesec dana zatvora.

3.5. Član 7

Sloboda udruživanja, mirnog okupljanja, sloboda izražavanja i sloboda misli, savesti i veroispovesti

Ugovornice će obezbediti poštovanje prava svakog pripadnika nacionalne manjine na slobodu mirnog okupljanja, slobodu udruživanja, slobodu izražavanja i slobodu misli, savesti i veroispovesti.

Sloboda udruživanja, mirnog okupljanja, sloboda izražavanja i sloboda misli, savesti i veroispovesti su garantovane ustavima Srbije, Crne Gore i SRJ, kao i Ustavnim okvirom za Kosovo. Udruživanje građana je slobodno, a ne mogu se osnivati organizacije čiji su ciljevi usmereni na kršenje garantovanih sloboda i prava i raspirivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti.

Ostvarivanje slobode udruživanja u praksi nailazi na prepreke i formalnosti koje odlažu upis u registar manjinskih društava i organizacija (slučaj romske organizacije „Pharo Drom“). Iako obavezni da upis izvrše u roku od 30 dana, nadležni organi često kasne sa izdavanjem rešenja o upisu (primer Društva za nauku, kulturu i umetnost Bošnjaka „Ikre“).

Sloboda političkog udruživanja pripadnika manjina je garantovana i u praksi se poštuje. Političko organizovanje pripadnika nacionalnih manjina je različito, ali svaka nacionalna manjina u Srbiji, Crnoj Gori i na Kosovu ima nacionalnu političku partiju. U nekim slučajevima one na izborima dobijaju gotovo sve glasove svojih sunarodnika (Albanci, Mađari, Bošnjaci u Srbiji), a negde su pripadnici manjina gotovo potpuno okrenuti građanskim partijama (Bošnjaci u Crnoj Gori). U drastičnim slučajevima pripadnici manjina glasaju i za stranke desnice (Bugari u opštini Bosilegrad).

FHP nema podataka o kršenju slobode misli, savesti i veroispovesti pripadnika nacionalnih manjina od septembra 2001. godine.

3.6. Član 8

Sloboda izražavanja verskih uverenja i sloboda verskog organizovanja

Ugovornice se obavezuju da priznaju svakom pripadniku nacionalne manjine pravo da slobodno izražava svoja verska uverenja i da osniva verske ustanove, organizacije i udruženja.

Pripadnici nacionalnih manjina imaju mogućnost da slobodno izražavaju svoja verska uverenja. Međutim, zakonima i podzakonskim propisima brojna prava se daju isključivo „tradicionalnim verskim zajednicama“, a jedno od važnih je i pravo organizovanja verske nastave u javnim školama.

Ustavi Jugoslavije, Srbije i Crne Gore garantuju slobodu verovanja, odnosno, slobodu javnog i privatnog ispovedanja vere. Male verske zajednice su ugrožene zbog pritiska od strane velikih verskih zajednica, a njihov rad je često izložen pritiscima, pretnjama i napadima (skrnavljenje verskih objekata, ispisivanje uvredljivih grafita i slično).

Verska nastava u školama u Srbiji je uvedena aktom Vlade Srbije, „Uredbom o organizovanju i ostvarivanju verske nastave i nastave alternativnog predmeta u osnovnoj i srednjoj školi“. Prilikom uvođenja verske nastave u osnovne škole nije se vodilo računa o ravnopravnosti svih verskih zajednica, već su favorizovane tradicionalne crkve i verske zajednice (Srpska pravoslavna crkva, Islamska zajednica, Katolička crkva, Slovačka evangelistička crkva, Jevrejska zajednica, Reformat-ska hrišćanska crkva i Evangelistička hrišćanska crkva). Na ovaj način diskriminisan su druge verske zajednice nacionalnih manjina (primer Rumunske pravoslavne crkve). Predstavници većinske Srpske pravoslavne crkve u nekim slučajevima su vršili otvorene pritiske u pogledu izjašnjavanja učenika za pohađanje časova veronauke (slučaj u Beočinu).

U praksi postoji i nejednak tretman verskih zajednica u pogledu izgradnje verskih objekata, ali i slučajevi gde se građani jedne verske i nacionalne pripadnosti obavezuju da

učestvuju u izdvajanju za izgradnju verskih objekata druge verske zajednice (slučaj izgradnje pravoslavne crkve u Sečnju).

Pripadnicima svih nacionalnih zajednica na Kosovu, omogućeno je slobodno izražavanje verskih ubeđenja i osnivanje verskih institucija. U praksi je ovo ponekad teško ostvarivo usled nedostatka bezbednosti za neke etničke zajednice (srpsku, bošnjačku, romsku).

3.7. Član 9

Pristup sredstvima javnog informisanja i korišćenje sopstvenih sredstava informisanja

1. Ugovornice se obavezuju da priznaju da pravo svakog pripadnika nacionalne manjine na slobodu izražavanja obuhvata slobodu uverenja i primanja i davanja informacija i ideja, na manjinskom jeziku, bez ometanja od strane vlasti i bez obzira na granice. Ugovornice će obezbediti, u okviru svojih pravnih sistema, da pripadnici nacionalnih manjina imaju pristup sredstvima javnog informisanja bez diskriminacije.

2. Stav 1 ne sprečava ugovornice da zatraže odobrenje, bez diskriminacije i na osnovu objektivnih kriterija, za emitovanje radio i TV emisija ili otvaranje bioskopskih preduzeća.

3. Ugovornice neće ometati stvaranje i korišćenje štampanih sredstava javnog informisanja od strane pripadnika nacionalnih manjina. U zakonskim okvirima za radio i televizijske emisije, obezbediće koliko je god moguće, a uzimajući u obzir odredbe stava 1 da pripadnici nacionalnih manjina dobijaju mogućnost stvaranja i korišćenja sopstvenih sredstava javnog informisanja.

4. U okviru svojih pravnih sistema, ugovornice će usvojiti adekvatne mere da se pripadnicima nacionalnih manjina olakša pristup sredstvima javnog informisanja i u cilju unapređenje tolerancije i omogućavanja kulturnog pluralizma.

Pristup sredstvima javnog informisanja i informisanje na jezicima manjina garantovan je zakonom. Skupština Srbije usvojila je jula 2002. godine Zakon o radio-difuziji kao prvi zakon u oblasti slobode informisanja od promena vlasti u zemlji. Prema tom zakonu, regulatornu funkciju preuzima nezavisna Agencija za radiodifuziju, u kojoj će jedan od 9 članova biti iz „*organizacija koje se prevashodno bave zaštitom slobode govora, prava nacionalnih i etničkih manjina i prava dece*“. Državna Radio-televizija Srbije će biti transformisana u javni servis.

U Vojvodini Televizija Novi Sad pokriva područje cele Vojvodine, a emituje svakodnevno informativne emisije na mađarskom, slovačkom, rumunskom i rusinskom jeziku. Uvedene su i nedeljne televizijske emisije na romskom i hrvatskom jeziku. FHP je u jednom slučaju registrovao povredu prava na informisanje (zabrana emitovanja priloga u emisiji „TV divani“). Sve manjinske zajednice u Vojvodinu, u zavisnosti od brojnosti i interesovanja imaju svoje štampane medije. U ovom pogledu ne postoje formalna i faktička ograničenja.

Bošnjaci u Sandžaku imaju pristup velikom broju štampanih i elektronskih medija. Mreža ovih medija najveća je u Novom Pazaru. U opštini Sjenica, gde pretežno živi bošnjačko stanovništvo, nije omogućeno emitovanje radio programa na lokalnoj radio stanici jer uređaj koji je oduzet 1997. godine još nije vraćen. Na državnoj televiziji ne postoji program na bosanskom jeziku, niti redovne emisije o bošnjačkoj tradiciji i kulturi.

Bugari u Srbiji preko kablovskog distributivnog sistema (opštine Dimitrovgrad i Bosilegrad), mogu pratiti tri programa iz Bugarske, kao i lokalnu televiziju čiji je osnivač opština. Od 1999. godine na državnoj televiziji ne emituje se nedeljna informativna emisija na bugarskom jeziku. Bugari u Srbiji nemaju svoje dnevne štampane medije, a dnevne novine iz Bugarske stižu iz Beograda sa nekoliko dana zakašnjenja. U nekoliko navrata policija je oduzimala časopise i knjige koje su unošene iz Bugarske. Ovakva praksa

nastavljena je i posle pristupanja Jugoslavije Okvirnoj konvenciji.

Nedeljnik „Jehona“ je jedino štampano glasilo na albanskom jeziku u Srbiji. Magazin je 2001. godine po prvi put primio pomoć od lokalne samouprave u Bujanovcu. Albanci u opštinama Preševo, Bujanovac i Medveđa pre oružanih sukoba u ovom području nisu imali štampane medije, radio i TV stanice na albanskom jeziku. Otvaranjem Radio Preševa i pomaćanjem privatne radio stanice u Bujanovcu, situacija se popravila tokom 2001. godine. Potpisivanjem sporazuma o principima za reorganizaciju javnih medija u opštini Bujanovac omogućeno je Albancima da učestvuju u kreiranju programa javnih medija (program na albanskom na Radio Bujanovcu).

Slobodu javnog informisanja u Crnoj Gori štiti *Savjet za zaštitu slobode javnog informisanja*. Skupština Republike Crne Gore je osnivač i izdavač magazina na albanskom jeziku „Koha Javore“. Na području opština Podgorica i Ulcinj ima više privatnih radio i TV stanica koje emituju program na albanskom jeziku. Na području Ulcinja omogućen je i prijem više radio i TV signala iz Albanije. Jedino štampano glasilo Bošnjaka u Crnoj Gori je časopis „Almanah“ koji se bavi proučavanjem kulturno-istorijske baštine Bošnjaka (Muslimana) u Crnoj Gori.

Na Kosovu je zabeležen veliki broj zahteva pripadnika manjinskih zajednica koji traže otvaranje lokalnih privatnih radio stanica. Bošnjaci i Goranci prizrenskog regiona podneli su oko 40 zahteva za dobijanje dozvole za rad i radio frekvencije. Pre uspostavljanja administracije Ujedinjenih nacija na Kosovu, jedino glasilo na jeziku Bošnjaka-Muslimana je bila Revija za kulturu, veru i društvo „Selam“ koje su srpske vlasti zabranile godinu dana pre povlačenja s Kosova. Bošnjaci i Srbi na Kosovu imaju svoje informativne emisije na lokalnim stanicama i Radio-televiziji Kosovo. Emisije su kratke i informativnog su karaktera. Romi na Kosovu imaju samo jedan periodični časopis koji se bavi romskom kulturom. Radio i TV emisije na romskom se više ne emituju. Posle 30 godina, jedini list na turskom jeziku („Tan“) prestao je da izlazi.

3.8. Član 10

Korišćenje manjinskog jezika u službenoj komunikaciji

1. Ugovornice se obavezuju da priznaju pravo svakog pripadnika nacionalne manjine na korišćenje, slobodno i bez ometanja, svog manjinskog jezika privatno i javno, usmeno i pismeno.

2. U oblastima koje su tradicionalno ili u znatnom broju naseljene pripadnicima nacionalnih manjina, ukoliko ti pripadnici to zatraže i kada taj zahtev odgovara stvarnoj potrebi, potpisnice će nastojati da obezbede koliko je to moguće, uslove koji bi omogućili da se manjinski jezik koristi u odnosima tih pripadnika i organa uprave.

3. Ugovornice se obavezuju da zajamče pravo svakom pripadniku nacionalne manjine da bude odmah obavešten, na jeziku koji razume, o razlozima hapšenja i o prirodi optužbe protiv njega i da se brani na tom jeziku, ako je potrebno, uz besplatnu pomoć tumača.

Član 49 Ustava SR Jugoslavije jamči pravo da u postupku pred sudom ili drugim državnim organom ili organizacijom koja u vršenju javnih ovlašćenja rešava o njegovim pravima i dužnostima svako upotrebljava svoj jezik i da se u tom postupku upoznaje sa činjenicama na svom jeziku. Prema Zakonu o službenoj upotrebi jezika i pisma, lokalne zajednice u Srbiji u kojima žive pripadnici nacionalnih manjina utvrđuju kada su i jezici nacionalnih manjina u službenoj upotrebi na njihovoj teritoriji. Ovo pravo su iskoristile uglavnom opštine u kojima partije nacionalnih manjina imaju lokalnu vlast (Sjenica, Bujanovac, Novi Pazar).

U Vojvodini je pitanje službene upotrebe manjinskih jezika uređeno članom 10 stavom 4 Statuta Vojvodine. Odredbama Statuta je predviđeno da su na području Vojvodine u službenoj upotrebi, pored srpskog jezika i pisma, i mađarski, slovački, rumunski, rusinski i posle najnovijih izmena i hrvatski jezik i pismo. Obavezu upotrebe svih manjinskih jezika

ima i Izvršno veće Vojvodine. Doneta je i Odluku o višjezičnim obrascima izvoda iz matičnih knjiga i o načinu upisa u iste na osnovu koje se matična dokumentacija (izvodi iz matične knjige i uverenja) izdaje i na jezicima nacionalnih manjina na zahtev njihovih pripadnika. Na teritoriji Vojvodine je u 20 opština istovremeno sa srpskim jezikom u službenoj upotrebi i jedan jezik nacionalne manjine, u jedanaest opština su u službenoj upotrebi istovremeno sa srpskim jezikom još dva jezika nacionalnih manjina, dok su u pet opština i gradu Novom Sadu u službenoj upotrebi srpski jezik i tri jezika nacionalnih manjina.

Uvođenje hrvatskog jezika u službenu upotrebu u Vojvodini bilo je predmet snažnog osporavanja u pokrajinskom parlamentu, dok u Crnoj Gori u opštinama koje u značajnom broju naseljavaju Hrvati (Kotor, Tivat) nije obezbeđeno službeno komuniciranje na hrvatskom jeziku.

U opštini Preševo pored srpskog, u upotrebi je i albanski jezik, a posle promene lokalne vlasti u Bujanovcu i u ovoj opštini je donesena ista odluka. U opštini Medveđa (oko 30% Albanaca) u službenoj upotrebi je srpski jezik i ćirilčno pismo. U opštini Bar u Crnoj Gori, gde Albanci učestvuju sa 12,5% u etničkoj strukturi stanovništva, službeni jezik je srpski, ali je statutom predviđena mogućnost upotrebe albanskog jezika.

Izborni zakoni sadrže obavezu upotrebe manjinskih jezika u izbornom procesu (Zakon o izboru narodnih poslanika i Zakon o lokalnim izborima). Ovakve odredbe u praksi stvaraju probleme i velike materijalne izdatke (primer opštine Bačka Topola).

Saveznim Zakonom o objavljivanju saveznih zakona, drugih propisa i opštih akata predviđeno je da se savezni zakoni i drugi propisi koji su od značaja za ostvarivanje sloboda i prava pripadnika nacionalnih manjina objave i na jezicima nacionalnih manjina.

U opštinama Bosilegrad i Dimitrovgrad, u kojima većinu čini bugarsko stanovništvo, predviđeno je da su u službenoj upotrebi srpski i bugarski jezik. Ove odredbe se ne primenjuju u praksi jer su svi obrasci koje izdaju skupštine opština i organi republike isključivo na srpskom jeziku (odbijanje zahteva od strane Ministarstva pravde i lokalne samouprave). Po važećim propisima moguće je unošenje podataka i činjenica (lično ime, adresa, ulica) na jezicima nacionalnim manjina ali je forma i sadržaj svih obrazaca izvoda iz matičnih knjiga (rođenih, umrlih i venčanih) jednoobrazna i na srpskom jeziku. Statut i drugi akti lokalne samouprave obe opštine su na srpskom jeziku.

U multietničkim opštinama Vojvodine predviđena je službena upotreba manjinskih jezika što se u praksi i sprovodi. Na primer, u opštini Alibunar, prema Statutu opštine predviđeno je da su u službenoj upotrebi pored srpskog jezika i rumunski i slovački jezik i pismo, dakle, i u pismenom i u usmenom saobraćaju sa predstavnicima lokalne vlasti koriste se manjinski jezici.

U opštinama u Sandžaku gde Bošnjaci čine većinu (Novi Pazar, Sjenica i Tutin) u službenoj upotrebi je bosanski jezik (član 8 Statuta opštine Tutin iz 2002. godine: „Na teritoriji opštine Tutin u službenoj upotrebi su ravnopravno bosanski i srpski jezik i latinično i ćirilično pismo“) ali je u opštini Prijepolje gde živi oko 45% Bošnjaka, u službenoj upotrebi samo srpski jezik. Savezni Zakon o zaštiti sloboda i prava nacionalnih manjina u članu 11 stavu 2 predviđa *da će jedinica lokalne samouprave obavezno uvesti u ravnopravnu službenu upotrebu jezik i pismo nacionalne manjine ukoliko procenat pripadnika te nacionalne manjine u toj opštini dostiže 15% prema rezultatima poslednjeg popisa.*

U Crnoj Gori Bošnjaci i Hrvati još uvek nemaju mogućnost korišćenja svog jezika. U Ulcinju, pored srpskog, u zvaničnoj upotrebi je i albanski jezik, i to isključivo u organima koji su pod ingerencijom lokalne samouprave.

U parlamentu Kosova sednice se vode na albanskom i na srpskom jeziku. Sva zvanična dokumenta se štampaju i na albanskom i na srpskom jeziku. Sednice Skupštine Kosova i njenih odbora vode se i na albanskom i na srpskom jeziku. Članovima Skupštine iz drugih nacionalnih zajednica dozvoljeno je da se obrate Skupštini ili njenim odborima na svom jeziku i da podnesu dokumenta na razmatranje Skupštini na svom jeziku. Sednice Vlade Kosova i njenih organa vode se i na albanskom i na srpskom jeziku. Sva službena dokumenta Vlade štampaju se i na albanskom i na srpskom jeziku. Članovima Vlade iz drugih zajednica dozvoljeno je da koriste svoj jezik. Turski jezik koji je po ranijoj zakonskoj regulativi bio među službenim jezicima na Kosovu, danas nije službeni jezik. Pripadnicima manjinskih zajednica na Kosovu omogućeno je da se sudski postupci vode na njihovom maternjem jeziku, uz pomoć prevodioca.

Novim Zakonom o lokalnoj samoupravi Srbije predviđeno je da se u službenim prostorijama organa lokalne samouprave ističu samo državni simboli i simboli jedinice lokalne samouprave. Savezno ministarstvo za nacionalne i etničke zajednice je, zajedno sa pokrajinskim Sekretarijatom za propise, upravu i nacionalne manjine, osporilo pred Saveznim ustavnim sudom član 7 stav 3 republičkog Zakona o službenoj upotrebi jezika i pisama i član 118 stav 2 republičkog Zakona o lokalnoj samoupravi. Oba zakona su, prema tvrdnji podnosioca zahteva, u suprotnosti sa saveznim Zakonom o zaštiti sloboda i prava nacionalnih manjina jer se „u službenim prostorijama lokalne samouprave mogu istaći samo državni simboli i simboli lokalne samouprave, a ne i manjina, čime je bitno suženo pravo manjina na upotrebu simbola“.

Savezni ustav je predvideo da SR Jugoslavija priznaje i jamči pravo nacionalnih manjina na upotrebu nacionalnih simbola. To pravo je po izričitoj ustavnoj odredbi garantovano u skladu sa međunarodnim pravom. Ustav Republike Crne Gore takođe proklamuje pravo na upotrebu i isticanje nacionalnih simbola, ali to pravo priznaje kao pravo *pripadnika* nacionalnih manjina.

Upotreba nacionalnih simbola je preciznije uređena saveznim Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, koji u članu 16 utvrđuje da pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo izbora i upotrebe nacionalnih simbola i znamenja. Stav 2 člana 16 Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina normira da nacionalni simbol i znamenje nacionalne manjine ne može biti istovetno sa simbolom, odnosno znamenjem druge države. Simbole, praznike i znamenja nacionalnih manjina predložiće njihovi nacionalni saveti. Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina dozvoljava isticanje simbola i znamenja nacionalnih manjina tokom državnih praznika i praznika nacionalne manjine na zgradama i u prostorijama lokalnih organa i organizacija sa javnim ovlašćenjima na područjima na kojima je jezik nacionalne manjine u službenoj upotrebi, ali da se uz znamenja i simbole nacionalne manjine, pri službenoj upotrebi, obavezno ističu znamenja i simboli Savezne Republike Jugoslavije, odnosno republike članice.

Drugačija rešenja su predviđena odredbama republičkih zakona. Zakon o lokalnoj samoupravi Republike Srbije predviđa da se u službenim prostorijama organa jedinice lokalne samouprave ističu samo državni simboli i simboli jedinice lokalne samouprave. Zakon o upotrebi nacionalnih simbola Republike Crne Gore predviđa da se u jedinicama i neposrednim oblicima lokalne samouprave u kojima pripadnici nacionalnih manjina čine većinsko stanovništvo, u danima državnih praznika Republike Crne Gore, ispred objekata organa lokalne samouprave, pored državnih simbola ističu i nacionalni simboli nacionalnih manjina.

Svi najviši pravni akti u Srbiji, Crnoj Gori i na Kosovu garantuju obaveštavanje o razlozima hapšenja, na način predviđen u članu 10 stav 3 Okvirne konvencije.

3.9. Član 11

Pravo na korišćenje ličnog imena i privatnih oznaka na maternjem jeziku

1. Ugovornice se obavezuju da priznaju pravo svakog pripadnika nacionalne manjine da koristi svoje prezime i ime na manjinskom jeziku i pravo na njihovo zvanično priznavanje po modalitetima utvrđenim u njihovom pravnom sistemu.

2. Ugovornice se obavezuju da priznaju pravo svakog pripadnika nacionalne manjine da na mestima vidljivim za javnost izloži oznake, natpise i druge informacije privatnog karaktera pisane na njegovom maternjem jeziku.

3. U oblastima tradicionalno naseljenim znatnim brojem ljudi koji pripadaju nacionalnoj manjini, ugovornice će nastojati, u okviru svojih pravnih sistema, uključujući, gde je to pogodno, ugovore s drugim državama, a uzimajući u obzir svoje posebne uslove, da tradicionalni lokalni nazivi, imena ulica i drugih topografskih oznaka namenjenih javnosti budu ispisani na lokalnom jeziku kada postoji dovoljna tražnja za takvim oznakama.

Korišćenje sopstvenog imena i prezimena na maternjem jeziku nije prihvaćeno u domaćem pravu na način na koji to predviđa Okvirna konvencija. Svi lični dokumenti i javne isprave vode se na srpskom jeziku, ćirilčnim pismom. Imena i prezimena ne mogu biti ispisana ortografijom maternjeg jezika, već se to čini korišćenjem azbuke srpskog jezika. Ovakva odredba dovodi do neprikladnih, a ponekada i uvredljivih rešenja i negodovanja pripadnika nacionalnih manjina (Albanci, Mađari). U pojedinim slučajevima onemogućeno je korišćenje prezimena u skladu sa tradicijom i jezikom nacionalne manjine (Bugari). Nadležni organi su u ovakvim slučajevima odbijali upis dece u matične knjige (slučaj u Bosilegradu).

Korišćenje oznaka privatnog karaktera na maternjem jeziku ne trpi formalna ograničenja. FHP nije zabeležio sprečavanje postavljanja ovakvih natpisa.

Postavljanje višejezičnih tabli sa nazivima ulica, mesta i lokalnih naziva povezano je sa upotrebom službenog jezika na lokalnom nivou. Prema Zakonu o službenoj upotrebi jezika i pisma, nazivi ulica i trgova, organa i organizacija i drugi javni natpisi ispisuju se na srpskom i na jezicima narodnosti koji su u službenoj upotrebi. U praksi su ovi natpisi postavljani uglavnom u opštinama gde pripadnici neke nacionalne manjine čine većinu na lokalnom nivou (Subotica, Čoka, Preševo, Ulcinj, Novi Pazar). Ovakve odredbe su najčešće unete u statut skupština opština. Istraživanje FHP-a pokazuje da se odluka o dvojezičnim natpisima najmanje poštuje od strane republičkih organa. U multietničkim sredinama, natpisi na zgradama ovih organa su, uglavnom, samo na srpskom jeziku.

3.10. Član 12

Pravo na obrazovanje pripadnika nacionalnih manjina

1. Ugovornice će, gde je pogodno, preduzeti mere u oblasti obrazovanja i istraživanja za negovanje kulture, istorije, jezika i vere svojih nacionalnih manjina i većine.

2. S tim u vezi ugovornice će, između ostalog, obezbediti odgovarajuće mogućnosti za osposobljavanje nastavnika i pristup udžbenicima i olakšaće dodir između učenika i nastavnika raznih zajednica.

3. Ugovornice se obavezuju da unapređuju jednake mogućnosti pristupa obrazovanju na svim stupnjevima za pripadnike nacionalnih manjina.

U članu 13 saveznog Zakona o zaštiti sloboda i prava nacionalnih manjina predviđeno da pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo na vaspitanje i obrazovanje na svom jeziku u institucijama predškolskog, osnovnog i srednjeg

vaspitanja i obrazovanja. Istraživanje FHP-a pokazuje da pripadnici nacionalnih manjina nemaju jednak pristup obrazovanju na svim stupnjevima.

Iako je država u sistemu javnog obrazovanja dužna da stvara uslove za ostvarivanje ovog prava na svim nivoima, to u praksi nije postignuto. U pojedinim slučajevima školovanje se na manjinskom jeziku obezbeđuje samo do određenog stepena. U okviru osnovnog školovanja u pojedinim slučajevima se nastava na maternjem jeziku obezbeđuje samo u razrednoj nastavi (od I do IV razreda), a ne i u predmetnoj nastavi (od V do VIII razreda).

Posebno je teška situacija za učenike romske nacionalnosti. Zbog neadekvatnih testova, romska deca se i dalje često upućuju na školovanje u specijalne škole (primer škole za decu sa specijalnim potrebama u Boru). U Vojvodini, gde se vaspitno-obrazovni rad u osnovnim školama ostvaruje na pet nastavnih jezika (srpskom, mađarskom, slovačkom, rusinskom i rumunskom), preko 70% Roma je nepismeno ili polupismeno. U poslednje dve-tri godine uočen je porast različitih oblika alternativnog obrazovanja za romsku decu, van redovnih školskih ustanova, uglavnom na inicijativu nevladinih organizacija (primer Bačke Palanke, Obrenovca, Bačkog Monoštora, Podgorice).

U drastičnim slučajevima povrede prava na obrazovanje odbijen je upis romske dece (slučaj u Nikšiću) ili je došlo do inicijativa za formiranje etnički čistih romskih odeljenja (Subotica, Beograd, Podgorica). Pripremna i dodatna nastava za romsku decu odvija se uglavnom uz pomoć nevladinih organizacija. Primetan je bolji uspeh dece koja pohađaju ove alternativne oblike nastave, jer učitelji u ovim slučajevima imaju sluha za njihove posebne potrebe.

U Srbiji, Zakonom o srednjoj školi, u članu 4 stavu 1 je predviđeno da se nastavni plan i program ostvaruje na srpskom jeziku, a član 5 stav 2 predviđa da se nastavni plan i program ostvaruje na jeziku narodnosti ili dvojezično, ako se za to izjasni najmanje 15 učenika u odeljenju prvog razreda.

Novim Zakonom o univerzitetu u Srbiji je određeno da se nastava na univerzitetu i fakultetu može izvoditi i na jeziku nacionalne manjine i na nekom od svetskih jezika.

Manjinsko obrazovanje, odnosno, jednak pristup obrazovanju od najnižeg do najvišeg stepena obezbeđen je uglavnom za pripadnike mađarske i slovačke zajednice u Vojvodini. Pripadnici rumunske zajednice u Vojvodini imaju mogućnost pohađanja nastave na rumunskom jeziku u nekoliko osnovnih škola (Vršac, Alibunar, Plandište), i u srednjim školama (Vršac i Alibunar), kao i u odeljenju Više škole za obrazovanje vaspitača u Vršcu i na odeljenju Učiteljskog fakulteta u Vršcu, i na Katedri za rumunistiku Filološkog fakulteta u Novom Sadu.

Od školske 2002/2003. godine Odeljenje za društvene delatnosti u Subotici organizovalo je upis u I razred osnovnih škola na hrvatskom jeziku za područje opštine Subotica. U tri osnovne škole 41 učenik prvog razreda nastavu pohađa na maternjem hrvatskom jeziku. Nastavni program za ovu vrstu nastave izradilo je Hrvatsko akademsko društvo u Subotici, na osnovu saglasnosti pokrajinskih prosvetnih vlasti.

Nastava za bugarsku decu u Srbiji organizovana je u opštinama Bosilegrad i Dimitrovgrad. Nastavni plan sadrži pored srpskog, dva časa bugarskog nedeljno. Prilikom upisa u srednju školu, učenici bugarske nacionalnosti popunjavaju obrasce, gde se odlučuju kakav tip nastave žele da pohađaju. Nastava se odvija na srpskom jeziku uz dva časa bugarskog jezika sedmično, jer nije bilo dovoljno zahteva da se nastava odvija na bugarskom jeziku ili dvojezično. Učenicima je omogućeno da maturu polažu na bugarskom jeziku, a to pravo su u 2001. godini iskoristila dva učenika. Učenici srpske nacionalnosti ne popunjavaju upitnik, a nastavni program ne sadrži jedinice o kulturi, tradiciji i istoriji bugarskog naroda.

Pripadnici albanske nacionalne zajednice su zbog oružanih sukoba imali delimičan pristup obrazovnim institucijama u toku 2001. godine. Neki školski objekti su korišćeni od strane oružanih formacija, a u drugim je vojska bila stacionirana

ranije (primer srednje škole u Bujanovcu). Na teritoriji Srbije nema visokoškolskih ustanova na albanskom jeziku, a do 2001. godine vlasti u Beogradu nisu priznavale diplome stečene na Kosovu. Problem je rešen pismom Ministarstva prosvete Srbije, ali to pismo ne predstavlja pravni akt. Program i plan rešavanja krize u opštinama Preševo, Bujanovac i Medveđa ne sadrži nijednu meru za rešavanje brojnih problema u obrazovanju manjina u ovim opštinama. Albanski predstavnici su, zajedno sa svojim zahtevima, izneli i konkretne mere kojima bi se poboljšalo postojeće stanje⁴⁰. Udžbenici za osnovnu i srednju školu na albanskom jeziku su zastareli. Gotovo svi su, u stvari, prevod srpskih udžbenika, a većina sadrži neadekvatne i uvredljive tekstove za albansku nacionalnu zajednicu. U nekim udžbenicima (npr. muzičko vaspitanje) delovi su napisani ćirilicom. U udžbenicima gotovo da nema elementa kulture i tradicije albanskog naroda.

U Crnoj Gori se nastava na albanskom jeziku u osnovnim školama izvodi u opštinama Ulcinj, Podgorica, Bar, Plav i Rožaje, dok se predškolska nastava na albanskom jeziku odvija samo u Ulcinju i Tuzima (Podgorica). Oko 300 učenika albanske nacionalnosti, organizovanih u 14 odeljenja, u Osnovnoj školi „Đerđ Kastrioti - Skenderbeg“ u naselju Ostros u opštini Bar slušaju kompletnu nastavu na albanskom

⁴⁰ ...omogućavanje učešća Albanaca u upravljanju školama, odnosno imenovanju direktora i školskih odbora; zakonsko omogućavanje stvaranja posebnih obrazovnih institucija koje će se baviti nastavnim planovima, programima i udžbenicima na albanskom jeziku u osnovnim i srednjim školama; osnivanje posebnog prosvetnog komiteta (Srbija-Kosovo) kojim bi se uredila pitanja školovanja Albanaca sa ovog područja u srednjim školama koje ne postoje u Preševskoj dolini i višim i visokim školama na Kosovu; priznavanje svih diploma stečenih u srednjim, višim i visokim školama na Kosovu i Prištinskom univerzitetu u periodu 1991-2001, kao i ubrzavanje procedure nostrifikacije diploma univerziteta Albanije i drugih država i to posebnom odlukom Ministarstva prosvete; omogućavanje albanskim studentima da ravnopravno koriste fondove studentskog standarda; izgradnja i rekonstrukcija školskih objekata, kao i obezbeđivanje opreme za modernizaciju nastavnog procesa...

jeziku. Obrazovanje na nivou srednje škole na albanskom jeziku ostvaruje se u srednjim školama u Ulcinju, Plavu i Tuzima (Podgorica). Vlada je donela odluku o osnivanju katedre za albanski jezik pri Filozofskom fakultetu u Nikšiću i time odbila zahtev albanskih partija i udruženja da se takva ustanova locira u opštinama gde Albanci čine većinu. Prvi upisni rok na fakultetu nije uspeo. U mesečnom školskom časopisu „Školski biseri“, koji izdaju i pomažu ministarstva prosvete Srbije i Republike Srpske i Ministarstvo kulture Crne Gore, a koji je namenjen učenicima osnovnih škola i distribuira se u Srbiji, Crnoj Gori i Republici Srpskoj (BiH), u broju od februara 2002. strane 22 i 23, objavljen je strip u kojem se o Bošnjacima-Muslimanima govori na neprimeran, uvredljiv i neistinit način.

Romska i bošnjačka deca su u Prizrenu na Kosovu indirektno diskriminisana u ostvarivanju prava na obrazovanje na maternjem jeziku. Do pre nekoliko godina u Prizrenu je postojala nastava romskog jezika, sada se ne izvodi takva nastava. Prosvetne vlasti na Kosovu nisu omogućile adekvatne uslove za nastavu na bosanskom jeziku što izaziva zabrinutost roditelja (slučaj u Skorobištu, slučaj u selu Rečane).

Ministarstva prosvete u Srbiji i Crnoj Gori ne vode računa o osposobljavanju stručnog nastavnog kadra za izvođenje obrazovnog i vaspitnog programa u školama u kojima je većina učenika pripadnika manjinskih zajednica. To posebno važi za rad pedagoško-psiholoških službi po školama sa nastavom na albanskom u Crnoj Gori. U Crnoj Gori postoji problem sa nastavnim kadrom zbog nepriznavanja i sporog procesa nostrifikacije diploma iz Albanije. Udžbenike nastavnici i škole privatno nabavljaju iz Albanije, kao i lektiru na albanskom jeziku.

U Zakonu o udžbenicima i drugim nastavnim sredstvima Srbije određeno je da plan udžbenika, koji sadrži vrstu i broj potrebnih udžbenika za ostvarivanje nastavnog plana i programa osnovne i srednje škole i opštu koncepciju udžbenika utvrđuje ministar prosvete. Predviđeno je da se udžbenici štampaju i na jeziku nacionalnih manjina za učenike za koje

se obrazovno-vaspitni rad izvodi i na jeziku nacionalnih manjina. Na Kosovu, posle NATO intervencije (1999) nije izdat nijedan udžbenik za učenike na jezicima pripadnika manjinskih zajednica. Jedan broj bošnjačke dece koristi udžbenike iz Bosne i Hercegovine, a Goranci koriste udžbenike iz Srbije.

3.11. Član 13

Osnivanje sopstvenih privatnih ustanova za obrazovanje

1. U okviru sistema obrazovanja ugovornice će priznati pravo pripadnika nacionalnih manjina na osnivanje i vođenje sopstvenih privatnih institucija za obrazovanje i osposobljavanje.

2. Vršenje tog prava ne povlači nikakvu finansijsku obavezu za ugovornice.

Prema rezultatima istraživanja koje je sproveo FHP, još uvek nisu stvoreni adekvatni uslovi za osnivanje privatnih ustanova za obrazovanje pripadnika nacionalnih manjina, pogotovo kada se ima u vidu da osnivanje takvih ustanova ne podrazumeva nikakve finansijske obaveze za državu.

Registrovano je nekoliko inicijativa koje nisu formalno dovedene do kraja. Zakon o univerzitetu u Srbiji sadrži odredbu u članu 10 stavu 1 da univerzitet i fakultet mogu osnovati Republika, pravno lice i fizičko lice, čime formalno mogućnost osnivanja najviših obrazovnih ustanova postoji. U praksi nema dovoljno inicijativa za osnivanje privatnih obrazovnih ustanova od strane pripadnika nacionalnih manjina.

U Novom Pazaru otvorena je privatna visokoškolska ustanova – univerzitet sa četiri fakulteta (pravni, informatički, filološki i ekonomski) i 12 odseka. Inicijativni odbor za njegovo formiranje predvodio je sandžački muftija Muamer ef. Zukorlić, a na svečanosti otvaranja univerziteta prisustvovao je i ministar prosvete i sporta u Vladi Republike Srbije. Školsku 2002/03. godinu na ovom univerzitetu upisalo

je oko 300 studenata, čime su planirane upisne kvote popunjene.

U Srbiji i Crnoj Gori postoje alternativni programi za obrazovanje Roma. Najveći problem je nepriznavanje ovih alternativnih škola od strane državnih organa.⁴¹

3.12. Član 14

Nastava na maternjem jeziku

1. Ugovornice se obavezuju da priznaju pravo svakog pripadnika nacionalne manjine da uči svoj manjinski jezik.

2. U oblastima u kojima su tradicionalno ili u znatnom broju naseljeni pripadnici nacionalnih manjina, ako ima dovoljno zahteva, ugovornice će nastojati da obezbede, koliko god je moguće i u okviru svojih obrazovnih sistema, da pripadnici tih manjina imaju odgovarajuće mogućnosti da imaju nastavu na maternjem jeziku ili dobijaju časove iz tih jezika.

3. Stav 2 ovog člana primeniće se bez štete po izučavanje zvaničnog jezika ili nastave na tom jeziku.

Zakonska regulativa u Srbiji o sticanju opšteg obrazovanja i osnovnoj školi iz 1992. godine u pogledu manjinskih prava je restriktivna. U nameri da reformiše takav obrazovni sistem Skupština Srbije je 25. aprila 2002. godine usvojila Zakon o izmenama i dopunama zakona o osnovnoj školi čime je i nivo manjinskih prava u oblasti osnovnog obrazovanja podignut. I dalje je, međutim, na snazi rešenje po kome se za pripadnike manjina nastavni plan i program ostvaruje i na maternjem jeziku, ili dvojezično, ako se za upis u prvi razred prijavi najmanje 15 učenika. Kada je manje prijavljenih učenika, manjinska odeljenja se mogu formirati samo uz prethodnu saglasnost ministra prosvete.

⁴¹ Osnovna škola „Trifun Dimić“ u Podgorici trenutno ima oko 80 učenika romske nacionalnosti. U sklopu škole postoji vrtić u koji dolazi 60 dece. Ova škola predstavlja jedan od najkvalitetnijih alternativnih programa za obrazovanje Roma.

U pogledu broja učenika i davanja saglasnosti za osnivanje manjinskih odeljenja sa manje od 15 učenika, ministarstvo postupa u praksi različito: ili je blagonaklono ili sasvim rigidno, u zavisnosti od procene. Pored toga, po zakonu ministar prosvete donosi nastavne planove i programe, a svojim aktom propisuje način ostvarivanja dvojezične nastave. Učeniци u manjinskim odeljenjima koji prate nastavu na maternjem jeziku imaju zakonsku obavezu da savladavaju nastavni plan i program srpskog jezika. U školama u kojima se nastava izvodi na srpskom jeziku učenicima koji su pripadnici manjinskih zajednica škola obezbeđuje uslove za učenje maternjeg jezika sa elementima nacionalne kulture (član 5 stav 5). Takav vid nastave je fakultativan i organizuje se na principu zainteresovanosti učenika da jednom nedeljno po dva časa, najčešće subotom, pohađaju nastavu maternjeg jezika

3.13. Član 15 **Efikasno učešće pripadnika manjina u kulturnom, socijalnom i ekonomskom životu i javnim poslovima**

Ugovornice će stvoriti neophodne uslove za efikasno učešće pripadnika nacionalnih manjina u kulturnom, socijalnom i ekonomskom životu i javnim poslovima, naročito onim koji se njih tiču.

Mogućnosti za delotvorno učešće pripadnika nacionalnih manjina u društvenom životu utvrđene su saveznim Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina. Tim Zakonom su predviđeni nacionalni saveti nacionalnih manjina kao posebna tela manjinske samouprave u oblasti kulture, službene upotrebe jezika, informisanja i obrazovanja. Istim Zakonom u cilju očuvanja, unapređenja i zaštite nacionalnih, etničkih, verskih, jezičkih i kulturnih posebnosti pripadnika nacionalnih manjina predviđeno je da će Savezna vlada ustanoviti Savezni savet za nacionalne manjine u čijem radu učestvuju predstavnici nacionalnih saveta nacionalnih manjina.

Donesen je i pravilnik o načinu rada skupština elektorata za izbor saveta nacionalnih manjina (elektorskih skupština).

Nacionalni savet nacionalnih manjina je, prema saveznom Zakonu o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, izborno telo manjinske samouprave koje biraju pripadnici nacionalnih manjina da predstavljaju njihove interese u oblastima službene upotrebe jezika, obrazovanja, kulture i informisanja. Članom 19 stav 7 Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina predviđeno je da saveti odlučuju o pojedinim pitanjima iz tih oblasti, tako da je Zakon stvorio pravnu osnovu i nametnuo obavezu državi da zakonima poveri nacionalnim savetima vršenje pojedinih javnih ovlašćenja u oblastima koje su od značaja za očuvanje identiteta nacionalnih manjina. Proces stvaranja nacionalnih saveta i saveznog saveta za manjine je u toku. Do početka novembra nacionalne savete formirale su mađarska i rusinska zajednica.

3.13.1. Učešće u javnim poslovima

Praksa pokazuje da se ne može govoriti o efikasnom učešću pripadnika nacionalnih manjina u kulturnom, socijalnom i ekonomskom životu i obavljanju javnih poslova. U opštinama gde procenat manjinskog stanovništva prelazi 80% stanje je zadovoljavajuće (Tutin, Kanjiža, Ulcinj, Preševo...). U ovim opštinama nacionalne manjine učestvuju u lokalnoj vlasti, institucijama i preduzećima čiji je osnivač opština. *U malim naseljima koje nastanjuju pripadnici manjina učešće u javnom životu se na dobar način ostvaruje kroz organe mesne samouprave* (primer Šida). Međutim, u onim opštinama gde je procenat manjinskog stanovništva ispod 50% retki su slučajevi da je obezbeđeno efiksano učešće predstavnika manjina. U filijalama republičkih organa i javnim preduzećima čiji je osnivač Republika broj pripadnika manjina na rukovodećim mestima je gotovo beznačajan.

Slična situacija je i u pravosudnim organima, na sudijskim i tužilačkim dužnostima, iako je u pojedinim opštinama stanje u tom pogledu zadovoljavajuće (primer opština Kovačica i Ulcinj). Najlošija situacija je u pogledu učešća u vršenju poslova policije. U komandnim strukturama se nalazi veoma mali broj pripadnika manjina. Promene koje su učinjene u

ovom pogledu su simbolične (postavljanje načelnika u Preševu i Novom Pazaru).

3.13.2. Srbija

U vreme Miloševićeve nedemokratske vladavine intervencija centralne izvršne vlasti u prostor lokalne samouprave bile su česte, naročito u opštinama koje su multietničke. Skoro da je stvorena „pravna tehnika“ ekspresnog ulaženja centralnih organa u lokalnu samoupravu, zavodeњem prinudne uprave u opštinama, zanemarujući položaj i prava manjinskih zajednica u lokalnoj zajednici⁴².

Na lokalnim izborima od 24. septembra 2000. godine Koalicija „Lista za Sandžak – dr Sulejman Ugljanin“ je u opštinama Sandžaka gde Bošnjaci imaju apsolutnu većinu osvojila 34 od ukupno 47 odborničkih mandata u opštini Novi Pazar, 34 od

⁴² Vlada Srbije je tako 10. jula 1997. godine Odlukom o obrazovanju Opštinskog veća opštine Novi Pazar (br. 021-2796/97) na osnovu člana 45. Zakona o teritorijalnoj organizaciji Republike Srbije i lokalnoj samoupravi („Službeni glasnik RS“, br. 47/91, 79/92 i 47/94) i člana 29. Zakona o Vladi Republike Srbije („Službeni glasnik RS“, br. 5/91 i 45/93) preuzela lokalnu vlast u ovoj opštini. Slična situacija se desila i sa opštinom Tutin. Naime, Ustavni sud Srbije je 11. januara 2001. godine jednoglasno proglasio neustavnim odredbe Statuta opštine Tutin od 27. novembra 1998. godine na predlog za ocenu ustavnosti i zakonitosti odredbi Statuta koje je podnelo Republičko javno tužilaštvo osporavajući odredbe u kojima se navodi da se ta opština nalazi „na teritoriji Sandžaka“, da „većinsko stanovništvo čine Bošnjaci“, kao i to da se njime uvodi „bosanski jezik“ u službenu upotrebu. Spornim je ocenjeno i to što je Skupština opštine Tutin kao dan opštine utvrdila 28. mart kada se „prvi put u nekom pisanom dokumentu pominje osmanlijska vlast u ovoj opštini“. Pored toga, tužilaštvo je osporilo i to što Skupština opštine Tutin ima grb i zastavu iako opština, kao teritorijalna jedinica, nije ovlašćenja da ustanovljava grb i zastavu za svoju teritoriju. Ustavni sud se u odluci pozvao na poslednji popis stanovništva iz 1991. godine gde se Bošnjaci ne pojavljuju kao nacionalnost, ni u Jugoslaviji, ni u Srbiji. Ustavni sud je osporio i ustavnost odredbi Statuta koje govore o „bosanskom jeziku“ jer smatra da nema nijednog socio-lingvističkog razloga da se standardni jezik današnjih Muslimana, koji je „izvorna varijanta srpskog jezika“ naziva bosanskim jezikom

ukupno 37 mandata u opštini Tutin, 20 od ukupno 39 mandata u opštini Sjenica. Predsednici u sve tri opštine su bošnjačke nacionalnosti i iz Koalicija „Lista za Sandžak – dr Sulejman Ugljanin. Institucije lokalne samouprave u Sandžaku ne ostvaruju dobru saradnju sa republičkim organima⁴³, a predstavnici Bošnjaka iz Sandžaka nemaju odgovarajuće učešće u državnim organima, javnim preduzećima i upravnim odborima (RTS, EPS, NIS i drugo). Bošnjaci u organima policije tek u poslednje vreme dobijaju značajnije učešće. Ministar unutrašnjih poslova Srbije razrešio je 1. marta 2002. godine načelnika policije u Novom Pazaru i na njegovo mesto prvi put postavio Bošnjaka, ali je na novoustanovljeno mesto pomoćnika načelnika istovremeno postavljen Srbin. U saopštenju Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije povodom toga navodi se „da će se prilikom budućeg popunjavanja mesta u MUP-u Srbije voditi računa, između ostalog, i o adekvatnoj zastupljenosti nacionalnih manjina“. U OUP-u Sjenica, u sjeničkoj policiji zaposleno je oko 95 policajaca. Među aktivnim policajcima je oko 15 Bošnjaka (16,5%), a ostalo su Srbi, iako Bošnjaci u ovoj opštini učestvuju u etničkoj strukturi stanovništva sa preko 75%.

U Sandžaku je organizovano pet opštinskih sudova (Novi Pazar, Sjenica, Tutin, Priboj i Prijepolje) i Okružni sud u Novom Pazaru. U tri opštinska suda predsednici su srpske nacionalnosti, a u preostala dva su predsednici Bošnjaci. U svih pet Opštinskih sudova, kao i u Okružnom sudu u Novom Pazaru sudijsku dužnost obavlja 46 sudija. Od tog broja 21 sudija je bošnjačke nacionalnosti, a 25 sudija su srpske nacionalnosti. Ukupan procenat Bošnjaka na sudijskim dužnostima je 45,6%. Ovaj generalni podatak o procentualnom učešću Bošnjaka ne odgovara principu srazmerne zastupljenosti u sudskim organima. Zastupljenost Bošnjaka u sudovima je različita. U Sjenici gde živi preko 75% Bošnjaka,

⁴³ Predstavnici Koalicije Lista za Sandžak su se sa predsednikom Vlade Srbije u Beogradu i tokom njegove posete Novom Pazaru dogovarali o učešću predstavnika Bošnjaka u Vladi Srbije (jedno ministarsko mesto). Od tog dogovora, međutim, ništa nije sprovedeno u praksi.

predsednik Opštinskog suda je srpske nacionalnosti, a zastupljenost je u proporciji 50:50%. Slična situacija je i u Tutinu gde je učešće Bošnjaka u populaciji opštine preko 95%, predsednik suda je bošnjačke nacionalnosti, a broj sudija Bošnjaka iznosi 60%. U Okružnom sudu u Novom Pazaru predsednik suda je Bošnjak, a od 9 sudija samo 4 sudije su Bošnjaci.

Od pet opštinskih tužilaštava u četiri su tužioci srpske nacionalnosti, a samo u Opštinskom tužilaštvu u Tutinu je tužilac Bošnjak. U pet opštinskih tužilaštava od ukupno osam zamenika dva su Bošnjaci, a šest su Srbi. Učešće Bošnjaka kao zamenika tužilaca je 25% što ne odgovara principu srazmerne zastupljenosti. Posebno je ilustrativan primer Opštinskog tužilaštva u Sjenici, gde je tužilac Srbin i jedini zamenik takođe Srbin, iako Bošnjaci učestvuju u strukturi stanovništva opštine Sjenica sa preko 75%. U Okružnom tužilaštvu u Novom Pazaru tužilac je bošnjačke nacionalnosti, a od dva zamenika jedan je Bošnjak, a drugi Srbin. Od ukupno pet zaposlenih lica u Okružnom tužilaštvu četiri su srpske nacionalnosti, a samo jedno lice je bošnjačke nacionalnosti.

Romi u Srbiji nisu dovoljno politički reprezentovani i delotvorno zastupljeni u javnoj vlasti ni na jednom od nivoa vlasti, a posebno ne na višim nivoima. Jedan predstavnik Roma nalazi se na položaju savetnika saveznog ministra za nacionalne i etničke zajednice i u okviru ovog ministarstva rukovodi novoformiranim Odeljenjem za unapređenje položaja Roma. U lokalnoj vlasti u gradu Nišu, Rom je potpredsednik Izvršnog odbora Skupštine opštine. U vojvođanskoj opštini Apatin, koja ima značajnu romsku populaciju, Rom je u Izvršnom odboru ove opštine.

U opštinama Preševo, Bujanovac i Medveđa raspuštene su lokalne skupštine koje nisu omogućavale efektivno učešće Albanaca u vršenju lokalne vlasti. Rezultati lokalnih izbora omogućili su konstituisanje novih lokalnih skupština čiji sastav doprinosi delotvornijem učešću predstavnika albanske zajednice u javnom životu⁴⁴. Albanska većina u lokalnim parlamentima Preševa i Bujanovca sada ima mogućnosti da kroz

nadležnosti lokalne vlasti unapredi poziciju Albanaca u ovim opštinama, pogotovu, kada se ima u vidu da su u Preševu i Bujanovcu za predsednika opštine pobedili albanski predstavnici (Riza Halimi – u Preševu i Nagip Arifi – u Bujanovcu). Vlast koju čine albanske partije u Preševu primenila je mere „afirmativne akcije“ u svojoj lokalnoj samoupravi, dok u Bujanovcu Albanaca gotovo da i nema među zaposlenim u lokalnoj samoupravi.

3.13.3. Crna Gora

FHP je istražujući stepen zastupljenosti bošnjačko-muslimanske populacije u lokalnim parlamentima opština Crne Gore ustanovio da struktura odborničkih mandata ne odgovara etničkoj strukturi opština Bijelo Polje, Pljevlja, Berane, Bar i Podgorica u pogledu zastupljenosti Bošnjaka, dok je u opštinama Rožaje i Plav obezbeđena srazmerna zastupljenost manjinske zajednice. Neodgovarajuća zastupljenost Bošnjaka-Muslimana posledica je, pored ostalog, i okolnosti da Bošnjaci na lokalnim i parlamentarnim izborima glasaju uglavnom za nebošnjake i da su nosioci odborničkih i poslaničkih lista, kao i važnih funkcija u građanskim partijama, Crnogorci. Na nekoliko poslednjih izbornih ciklusa uočeno je da Bošnjaci najveće poverenje iskazuju prema građanskim političkim opcijama (DPS, SDP, LSCG).

Izuzimajući opštine Plav i Rožaje, ne ostvaruje se princip srazmerne zastupljenosti predstavnika manjina. Tako, na primer, u opštini Bar gde živi 13,76% Bošnjaka-Muslimana među javnim lokalnim službenicima svega ih je 1,88%. U Podgorici je 5% Bošnjaka u etničkoj strukturi populacije a svega 1% je

44

U Preševu je najviše glasova (48,41%) osvojila albanska Partija za demokratsko delovanje (PDD) i dobila 19 mandata u lokalnom parlamentu. Druga po snazi albanska partija - Partija demokratskog ujedinjenja Albanaca je osvojila 11 mandata. U Bujanovcu je najviše mandata (11) osvojila Partija za demokratsko delovanje (PDD), dok je Partija demokratskog ujedinjenja Albanaca osvojila samo 1 mandat. U Medvedi je Partija za demokratsko delovanje (PDD) osvojila 5 mandata u lokalnom parlamentu

zastupljenost u javnim lokalnim službama. U Pljevljima živi 17,6% Bošnjaka-Muslimana a u lokalnoj upravi nije ni izražen procenat zaposlenih lica po etničkoj pripadnosti. U Bijelom Polju ima 41,57% Bošnjaka, a zaposlenih Bošnjaka u lokalnoj upravi je svega 18,44%. Opštine Pljevlja i Berane karakteriše nizak stepen zastupljenosti manjina u organima lokalne uprave, gde najveći broj zaposlenih pripadnika manjina obavlja najjednostavnije poslove tipa kurira, higijeničara, spremačica i slično.

U pravosudnim organima Crne Gore nije obezbeđen potreban nivo zastupljenosti pripadnika manjina, naročito na najvažnijim pravosudnim položajima, osim pravosudnih organa u opštinama Plav i Rožaje. Tako u opštinskom tužilaštvu u Podgorici svi tužioci i savetnici su Crnogorci, iako je Podgorica etnički mešovita opština i glavni grad Crne Gore. U sudu u Pljevima od ukupno devet sudija samo jedan sudija je bošnjačke nacionalnosti. Osnovno tužilaštvo Pljevlja nema tužilaca Bošnjaka. Činjenice govore da se na višim pravosudnim instancama situacija u pogledu zastupljenosti pogoršava. Viši sud u Bijelom Polju, koji pokriva područje sedam osnovnih sudova, od ukupno 12 sudija svega tri (25%) su Bošnjaci. U državnom tužilaštvu Crne Gore nema tužilaca Bošnjaka. Vrhovni sud Crne Gore broji 23 sudije, od kojih je svega jedan Bošnjak-Musliman, koji je za sudiju Vrhovnog suda izabran pre dva meseca. Propisi Crne Gore kojima je uređen pravosudni sistem ne sadrže odredbe koje bi na bilo koji način regulisale zastupljenost manjina.

U opštini Pljevlja načelnik Centra bezbednosti i starešine policije su Crnogorci, a prema etničkoj strukturi zaposlenih u ovom Centru u policiji od 178 zaposlenih njih 12 su Bošnjaci ili 6,74 %; u kriminalističkoj policiji od ukupno 20 zaposlenih njih 2 su Bošnjaci ili 10 %; u pograničnoj policiji od 51 zaposlenog lica njih 3 su Bošnjaci ili 5,88 %. U Službi upravnih poslova od 19 zaposlenih njih 2 su Bošnjaci ili 10,52 %. U opštini Rožaje, gde većinski žive Bošnjaci, u odeljenju bezbednosti, od 154 zaposlena policajca 65% policijskoj sastava su Bošnjaci, što u osnovi odgovara etničkoj strukturi ove opštine, za razliku od opština Bijelo Polje, Plav, Podgorica i

Bar gde zastupljenost pripadnika Bošnjaka-Muslimana nije odgovarajuća.

U Skupštini opštine Ulcinj predsednik je Albanac, dva potpredsednika su takođe Albanci, kao i sekretar Skupštine opštine. Skupština opštine Ulcinj broji 33 odbornika, od čega su 28 Albanci. U Skupštini opštine Plav od 32 odbornika 4 su Albanci (12,5%). U Skupštini opštine Rožaje Albanci imaju 1 odbornika. U Skupštini opštine Bar 2 odbornika su Albanci iz Demokratskog saveza - nacionalna albanska stranka - i 1 odbornik sa liste SDP. U raspuštenom sazivu Skupštine opštine Podgorica od 54 odbornička mesta 3 su Albanci (5,5%).

Od ukupno 109 lokalnih službenika u Ulcinju, Albanaca je 86 (79%), u Podgorici od 402 službenika, njih 13 (3,23%) su Albanci, u Baru od 159 službenika njih 10 (6,29%) su Albanci. U Rožajama nema evidentiranih službenika koji se izjašnjavaju kao Albanci. U opštini Plav od 65 službenika 6 ili 9,23% su Albanci.

U Osnovnom sudu u Ulcinju predsednik suda je Crnogorac-Srbin. Od ukupno 5 sudija njih 3 su Albanci ili 60%. Od 23 službenika suda većina su Albanci. Među 20 sudija porotnika 15 je Albanaca ili 75%. Opštinski javni tužilac u Ulcinju po nacionalnosti je Crnogorac-Srbin. U područnom organu za prekršaje predsednik je Bošnjak-Musliman, a sudija za prekršaje je Crnogorac. Ukupno je zaposleno 7 službenika od kojih su njih 40% Albanci.

U Ministarstvu unutrašnjih poslova - Odeljenje bezbednosti Ulcinj - načelnik je Albanac, šef kriminalistike je Albanac. Ukupan broj zaposlenih u odeljenju je 130, a prema etničkoj strukturi zaposlenih oko 50 % je Albanaca, 35 % Crnogoraca, 15 % ostalih. Komandir stanice policije u Mesnoj zajednici Tuzi u Podgorici, koje je većinski naseljeno Albancima je Albanac, u policiji u Tuzima su ukupno 3 Albanci, a u podgoričkoj policiji ima svega 8 Albanaca, iako u etničkoj strukturi Podgorice Albanci učestvuju sa 8,5% (ima ih ukupno 12.777).

3.13.4. Kosovo

Prema odredbama Ustavnog okvira (član 9.1.3) Skupština Kosova broji 120 poslaničkih mandata. Od toga 20 je rezervisano za dodatnu zastupljenost nealbanskih zajednica na Kosovu, i to tako što se 10 poslaničkih mandata dodeljuje strankama, koalicijama, građanskim inicijativama i nezavisnim kandidatima koji se izjasne da predstavljaju zajednicu Srba na Kosovu, a 10 poslaničkih mandata se dodeljuje ostalim zajednicama na sledeći način: zajednicama Roma, Aškalija i Egipćana 4, zajednici Bošnjaka 3, zajednici Turaka 2 i zajednici Goranaca 1. Skupština ima Predsedništvo koje se sastoji od 7 članova, od kojih se 1 član imenuje među članovima Skupštine koji pripadaju strankama koje se izjasne kao predstavnici zajednice Srba na Kosovu, a 1 član se imenuje među članovima Skupštine koji pripadaju strankama koje se izjasne kao predstavnici nealbanske i nesrpske zajednice na Kosovu. Za izbore na Kosovu pripadnici srpske zajednice su formirali Koaliciju „Povratak“ koja je osvojila 22 mandata u kosovskom parlamentu. Nakon opštih izbora na Kosovu, kosovski Srbi su, pored jednog predstavnika u Predsedništvu Skupštine Kosova, dobili i dva predstavnika u Vladi Kosova i jednog predstavnika u kabinetu šefa UNMIK-a i to: u Vladi Kosova koordinatora za pitanja povratka Srba i drugih nealbana i resor Ministarstva poljoprivrede i šumarstva, a u kabinetu šefa UNMIK-a mesto savetnika za povratak raseljenih lica.

Posle donošenja Ustavnog okvira i parlamentarnih izbora na Kosovu, Romi su u kosovskom parlamentu predstavljeni poslanikom koji je član Predsedništva Skupštine Kosova. U Vladi Kosova nema predstavnika Roma. Od ukupno 869 izabranih predstavnika u lokalnim skupštinama, 123 je imenovano od strane Specijalnog predstavnika generalnog sekretara UN. Od tog broja 10 su Aškalije, 9 Romi i 4 Egipćani. Posmatrajući lokalne skupštine na Kosovu, uočava se da je politička reprezentacija Roma nezadovoljavajuća. Od 47 odbornika u Skupštini opštine Prizren, samo je jedan Rom.

3.14. Član 16

Uzdržavanje od mera koje menjaju odnos stanovništva u mestima gde žive pripadnici manjina

Ugovornice će se uzdržati od mera koje menjaju odnos stanovništva u oblastima naseljenim pripadnicima nacionalnih manjina a imaju za cilj da ograniče prava i slobode koje proizilaze iz načela sadržanih u ovoj Okvirnoj konvenciji.

Značajne promene u demografskoj strukturi opština u SR Jugoslaviji su nastupile dolaskom velikog broja izbeglica, prognanih i raseljenih lica sa područja bivših jugoslovenskih republika i Kosova, ali i iseljavanjem sa područja SR Jugoslavije. U Srbiji se danas nalazi oko 700 hiljada registrovanih izbeglih, prognanih i interno raseljenih lica. Najveći broj izbeglih lica (oko 50%) živi u Vojvodini, a programi njihovog trajnog nastanjivanja se u Vojvodini u najvećoj meri i realizuju (programi lokalne integracije i drugo). Od manjinskih stranaka u Vojvodini, zvanično i najsnažnije su reagovala Stranka vojvođanskih Mađara (SVM) i Demokratska zajednica vojvođanskih Mađara (DZVM). Predstavnici DZVM smatraju da trajno nastanjivanje izbeglica u Vojvodini narušava nacionalni sastav Vojvodine i da su takvi postupci (otkupljivanje praznih kuća za izbeglice) u „direktnoj suprotnosti sa saveznim Zakonom o nacionalnim manjinama koji izričito zabranjuje narušavanje nacionalnog sastava stanovništva po bilo kojoj osnovi“.

Dok je u Vojvodini smešten veliki broj izbeglica, broj pripadnika hrvatske zajednice je opao posebno u regionu Srema, gde je usled ratnih događaja značajan broj pripadnika ove zajednice prisiljen na iseljavanje⁴⁵. Iz Sandžaka se iselio značajan broj Bošnjaka. Istovremeno, politika zbrinjavanja i smeštanja izbegličke populacije bila je orijentisana prema

⁴⁵

U studiji Miroslava Samardžića se iznosi stav da je „etnička struktura Vojvodine izmenjena i masovnim iseljavanjem vojvođanskih Hrvata, koje je izazivano različitim pritiscima koji su uključivali i fizičko nasilje“. Položaj manjina u Vojvodini, Centar za antiratnu akciju, Beograd, 1999. godine, str. 43.

mestima koja tradicionalno naseljavaju pripadnici nacionalnih manjina. U pojedinim opštinama je bitno promenjena demografska struktura i proporcije stanovništva. S druge strane, pojedina manja mesta koja tradicionalno naseljavaju pripadnici manjina zbog depopulacije praktično nestaju (primer naselja Jakov Most u Zrenjaninu). Država i lokalne zajednice u većini slučajeva ne preduzimaju posebne mere da očuvaju demografsku i multietničku sliku i podstaknu ukupni razvoj takvih naselja (primer sela Muzlja - Zrenjanin i naselje Lug - Beočin).

U Crnoj Gori je naročito opao broj Hrvata u regiji Boka Kotorska, gde je usled ratnih događaja 90-ih godina značajan broj pripadnika ove zajednice prisiljen na iseljavanje. Takođe, beleži se proterivanje Bošnjaka sa područja severne Crne Gore istim povodom. Iseljeni se uglavnom nisu vratili.

Oružani sukob niskog, ali ozbiljnog intenziteta, koji je proizveo prinudna demografska pomeranja stanovništva, a koji je postojao na jugu Srbije tokom 2000. godine i početkom 2001. godine, okončan je 31. maja 2001. godine razoružanjem naoružanih grupa i značajnom relaksacijom kopnene zone bezbednosti (KZB) od strane VJ i policije Srbije. To je uticalo da se učvrsti i garantuje potpuna sloboda kretanja na ovom području. To je omogućilo povratak 8.982 interno raseljena lica albanske nacionalnosti u periodu od 24. maja 2001. godine do 1. februara 2002. godine.

Nakon ulaska međunarodnih mirovno snaga na Kosovo, zajedno sa pripadnicima srpske zajednice, veliki broj pripadnika nacionalnih manjina bili su prinuđeni da napuste svoje domove. Najčešće su pobešli zato što su bili optuživani za učešće u zločinima i saradnji sa srpskim režimom, zbog čega su bili meta različitih napada, pa i ubistava. Neke opštine (Vučitrn, Štimlje), usvojile su rezolucije o reintegrisanju raseljenih lica, međutim, glavne prepreke za povratak i dalje ostaju pitanja bezbednosti, oslobađanje uzurpiranih kuća i stanova i zapošljavanje.

3.15. Član 17

Pravo na zasnivanje i održavanje odnosa preko granice i učešće u radu nevladinih organizacija

1. Ugovornice se obavezuju da ne ometaju pravo pripadnika nacionalnih manjina da osnivaju i održavaju slobodne i miroljubive kontakte preko granice sa licima koja zakonito borave u drugim državama, posebno onima sa kojima imaju zajednički etnički, kulturni, jezički ili verski identitet ili zajedničko kulturno nasleđe.

2. Ugovornice se obavezuju da ne krše pravo pripadnika nacionalnih manjina da učestvuju u radu nevladinih organizacija, kako na nacionalnom, tako i na međunarodnom planu.

Kontakti sa matičnim državama, udruženjima istog nacionalnog predznaka i učešće u radu međunarodnih nevladinih organizacija se poboljšavaju. Snažna politička sukobljavanja izazvalo je odobravanje primene tzv. Statusnog zakona koji je mađarski parlament usvojio, a tiče se davanja izvesnih pogodnosti pripadnicima mađarske zajednice u susednim zemljama. Zabeleženo je više slučajeva napada na pripadnike mađarske zajednice zbog korišćenja prava iz ovog zakona. Lokalne samouprave pojedinih opština u SR Jugoslaviji imaju mogućnost da pristupe ili da se pridruže različitim oblicima međunarodne saradnje (primer opštine Subotica).

Pripadnici albanske nacionalne manjine u nekoliko navrata su se součavali sa šikaniranjem prilikom odlazaka na Kosovo. Ovakvi incidenti posebno pogađaju Albance koji su zaposleni ili imaju familije na Kosovu. Broj incidenata ove vrste je u 2002. godini smanjen.

3.16. Član 18

Zaključivanje sporazuma o zaštiti manjina i podsticanje prekogranične saradnje

1. Ugovornice će nastojati da zaključe, gde je potrebno, dvostrane i višestrane sporazume sa drugim državama, posebno susednim, radi obezbeđivanja zaštite pripadnika odnosnih nacionalnih manjina.

2. Gde je to potrebno, ugovornice će preduzeti mere za podsticaj prekogranične saradnje.

Vlada SRJ je izrazila nameru da zaključi ugovore sa svim susednim zemljama. Prvi takav ugovor zaključen je sa Rumunijom.

Vlade Crne Gore i Albanije razvile su dobru saradnju i na zahtev albanske manjine u Crnoj Gori otvorile, pored jednog, i drugi granični prelaz. Saradnja se naročito razvija na polju kulture i nauke. Predstavnici političkih stranaka Hrvata u Vojvodini traže da se potpiše sporazum o međusobnoj zaštiti manjina između Jugoslavije i Hrvatske, ali do sada takav sporazum nije potpisan.

U cilju unapređenja međuregionalne saradnje Skupština Vojvodine je 5. septembra 2002. godine potvrdila u Iloku potpisani Protokol o saradnji sa Vukovarsko-sremskom županijom. Savezni ministar za nacionalne manjine je početkom septembra 2002. godine razgovarao sa predstavnikom Mađarske u Subotici o položaju Srba u Mađarskoj i Mađara u Jugoslaviji. Tom prilikom najavljeno je potpisivanje sporazuma kojim će biti rešena pitanja iz te oblasti, odnosno bilateralnog sporazuma o zaštiti manjina u obe zemlje. Potreba za takvim sporazumom već duže vreme je na dnevnom redu razgovora između mađarske vlade i Ministarstva za nacionalne i etničke zajednice SR Jugoslavije.

Interes za razvijanje malogranične saradnje nije dovoljno i jasno definisan u pojedinim slučajevima. Opština Bač u kojoj živi preko dve hiljade stanovnika hrvatske nacionalnosti je

istovremeno i granična opština prema Republici Hrvatskoj i ostvaruje malograničnu saradnju sa opštinom Vukovar. Ta saradnja se odvija zbog činjenice što oko 400 građana iz Bača poseduje nekretnine u vukovarskoj opštini i isto toliko građana Hrvatske iz Vukovara ima nekretnine na području opštine Bač. Na osnovu sporazuma SRJ i Hrvatske ustanovljene su pogranične propusnice za prelaz na ovom graničnom mestu.

Okrugli sto: Albanci u Srbiji - Preševo, Bujanovac i Medveđa

Srbija, Bujanovac, 22. i 23. novembar 2002.

U saradnji sa Odborom za ljudska prava u Bujanovcu i skupštinama opština Bujanovac i Preševo Fond za humanitarno pravo je organizovao raspravu o kršenju ljudskih prava Albanaca u ovom regionu u neposrednoj prošlosti i stanju individualnih i kolektivnih ljudskih prava posle promene vlasti u Srbiji. Učesnici okruglog stola su bili potpredsednik Vlade Srbije Nebojša Čović i savezni ministar nacionalnih i etničkih zajednica Rasim Ljajić, kao i predstavnici lokalnih vlasti i nevladinih organizacija, regionalnih i međunarodnih nevladinih organizacija, ambasada Velike Britanije i SAD¹. Posebne sesije bile su posvećene predstavljanju izveštaja i nalaza FHP-a, promociji međunarodnih instrumenata za zaštitu prava manjina, Okvirnoj konvenciji za zaštitu nacionalnih manjina i preporukama OEBS-a iz Lunda, Haga i Osla, i zabrani diskriminacije².

22. novembar 2002.

Uvodne napomene:

Nataša Kandić, izvršni direktor FHP:

Dva su razloga zbog kojih posebnu pažnju posvećujemo pravima Albanaca u Bujanovcu, Preševu i Medveđi. Prvi razlog je činjenica da je na ovim prostorima prethodna vlast sprovodila izrazito represivnu politiku koja je dovela do oružanih sukoba između snaga bezbednosti Srbije i Oslobođilačke vojske PBM. Ostali su duboki tragovi u svim aspektima života. Osim toga, posle petooktobarskih promena vlasti u Srbiji politički odnosi promenili su se i ovom

¹ Spisak učesnika se nalazi u Prilogu I ovog izveštaja

² Program Okruglog stola nalazi se u Prilogu II ovog izveštaja

delu Srbije u pozitivnom smislu, što je uticalo da Albanci posle 12 godina izađu na izbore i u skladu sa rezultatima počnu da učestvuju u političkom životu Srbije.

Riza Halimi, predsednik opštine Preševo:

Proces političkog rešavanja problema, do koga je došlo nakon političkih promena u Srbiji, još uvek je na početku i potrebno je mnogo toga učiniti da bi se situacija u potpunosti normalizovala. Diskriminacija Albanaca nije povezana samo sa Miloševićevim režimom, već je rezultat više prethodnih režima i vlada, sa različitim intenzitetom se dešavala u raznim periodima. Diskriminacija Albanaca u Miloševićevom režimu je dostigla vrhunac i tada je prerasla u represiju.

Institucionalna diskriminacija Albanaca još uvek postoji. Postojeći Zakon o izboru poslanika za skupštinu Republike Srbije predviđa cenzus od 5% čime se u praksi onemogućava ulazak u parlament predstavnicima najvećeg broja nacionalnih manjina u Srbiji.

Daleko smo od toga da otklonimo posledice represije i diskriminacije u prethodnom periodu. Pozitivno je da smo započeli politički proces, ali mi smo tek na početku i naša je procena da se to sporo odvija. Tražimo da se proces ubrza, kako bi sačuvali trend koji smo imali u 2001. godini, kada smo uz pomoć međunarodne zajednice uspeli da stišamo sve strasti.

1. Ljudska prava Albanaca u Preševu, Bujanovcu i Medveđi

Rasim Ljajić, savezni ministar nacionalnih i etničkih zajednica:

Bilo je različitih predloga za rešavanje krize u Preševu, Bujanovcu i Medveđi, od vrlo radikalnih do realističnih i demokratskih, koji su dolazili od Koordinacionog tela Srbije. Zadovoljstvo mi je što je predlog rešenja krize Koordinacionog tela Srbije dobio nedvosmisleni podršku savezne i republičke vlade. Taj predlog je podrazumevao partnerski

odnos sa međunarodnom zajednicom i stalnu komunikaciju sa legitimnim predstavnicima albanske zajednice.

Pristup novih vlasti je bio adekvatan i napredak koji je postignut više je nego očigledan. Oružani sukobi su završeni, prekinuta je represija prema Albancima, smanjene su međuetničke tenzije, ostvaren je napredak u oblasti kulture, medija i informisanja. Ipak, i dalje je prisutan visok stepen antagonizma između dve zajednice. To treba priznati jer bi sve suprotno bilo zabijanje glave u pesak i pokušaj minimiziranja problema.

Uzimam sebi za pravo da dam dvije blage zamerke na izveštaj FHP-a. Najveći deo izveštaja, skoro dvije trećine, posvećen je onome što se događalo u prošlosti. Izveštaj malo toga govori o tome šta je učinjeno od formiranja Koordinacionog tela za jug Srbije. U izveštaju ima nekoliko informacija koje su polutačne, a neke su netačne. Glavna moja poenta je da izveštaj ne govori šta je učinjeno na polju ekonomske i socijalne rekonstrukcije ovog područja. Ovde su uložena pozamašna sredstva iz budžeta, veća nego za bilo koje druge tri opštine u Srbiji, ne računajući Beograd, Novi Sad i Niš. Takođe verujem da međunarodna zajednica ni u jednom drugom regionu nije uložila više sredstava.

Gospodin Halimi je potpuno u pravu kada kaže da je Zakon o izboru narodnih poslanika diskriminatorski. Podsetio bih da je taj zakon donela bivša socijalističko-radikalska vlast. Nema nikakvog opravdanja što zakon do sada nije promenjen i prihvatam odgovornost. Naše ministarstvo ima ekspertski tim koji radi na izradi ovog zakona sa posebnim osvrtnom na učešće manjinskih stranaka u izbornom procesu. Postoji potpuna saglasnost svih glavnih političkih aktera da se promeni izborni zakon i da se olakša učešće manjina u političkom životu. Nije jednostavno da se dođe do efikasnog modela koji će biti prihvatljiv za manjine i za većinske stranke u Srbiji. Mi imamo manjine koje broje preko 300.000 pripadnika, manjine koje broje dve ili tri hiljade pripadnika, manjine koje su koncentrisane u određenim regionima, manjine koje su disperzirane na teritoriji cele zemlje. Teško je

doći do modela izbornog zakona koji će zadovoljiti sve manjine.

Mislim da je model izbornog zakona koji predviđa prirodni prag prihvatljiv za manjine i da može biti prihvatljiv i za političku javnost Srbije. Prirodni prag ne podrazumeva poklanjanje mandata svim nacionalnim i etničkim zajednicama niti je to u našim uslovima moguće, jer bi onda preko 25 manjina imalo osigurane predstavnike u parlamentu. To naprosto neće dobiti podršku većine u Srbiji. Prirodni prag podrazumeva da je manjinskim strankama potrebno da dobiju onoliko glasova koliko vredi jedan poslanik u republičkom parlamentu.

Razmatra se još jedan model, a to je da se smanji cenzus za pripadnike manjina. *Cesid* je predlagao da to bude 2% za stranke manjina, 5% za ostale stranke. To nije prihvatljivo jer po tom cenzusu retko koja manjina bi mogla da dobije predstavnike u parlamentu. Ako na izbor izlazi otprilike tri i po miliona glasača, to bi značilo da je potrebno 70.000 glasova za ulazak u parlament, što je nedostižno za bilo koju manjinu.

Mi imamo problem nasleđenih nastavnih planova i programa, koji iziskuju hitnu promenu. U reformu obrazovnog sistema treba da budu uključeni predstavnici manjina preko svojih nacionalnih saveta, kako bi napravili planove koji će uvažavati istoriju, kulturu, tradiciju, običaje manjinskih zajednica u Saveznoj Republici Jugoslaviji.

Osvrnuću se na problem isticanja nacionalnih simbola. Pravna regulativa predviđa da manjine imaju pravo na izbor i upotrebu nacionalnih simbola, ali oni ne mogu biti identični sa simbolima drugih država. Mišljenje visokog komesara za nacionalne manjine je da država ima pravo da limitira upotrebu ovih simbola.

Goran Miletić, FHP regionalni koordinator istraživanja ljudskih prava, detaljno je predstavio izveštaj FHP-a „Albanci u Srbiji“³.

**Šaip Kamberi, predsednik Odbora za ljudska prava,
Bujanovac:**

Albansko stanovništvo Preševa, Bujanovca i Medveđe bilo je izloženo u protekloj deceniji sistematskom kršenju kolektivnih i individualnih ljudskih prava. Pomak je učinjen tek kada je kriza u regionu eskalirala u oružani konflikt u koji se umešala i međunarodna zajednica. Nakon toga, posebno nakon promena u Beogradu od 5. oktobra, nove vlasti se po prvi put pojavljuju sa suprotnim pristupom od dotadašnjeg u rešavanju decenijama nagomilanih problema. U tom kontekstu imamo plan savezne i republičke vlade za mirno rešenje krize u uz obaveze koje preuzimaju državne institucije da preduzmu hitne korake kako bi se položaj Albanaca promenio. Promena stava najviših državnih institucija prema Albancima, koji su do tada smatrani nepoželjnim elementom, rezultat je pre svega promenjene spoljne politike novih vlasti. Želeći da ispravi greške prošlog režima, novi režim je napustio politiku potpune konfrontacije sa međunarodnom zajednicom i okrenuo se punoj saradnji sa njom. Konflikt u opštinama je bio prvi, ali ozbiljan test u potvrđivanju iskrenih namera države.

Nabrojaću najznačajnije projekte koji su uticali na poboljšanje situacije u regionu: demilitarizacija i početak postepene integracije albanskog stanovništva, koja je počela posle 31. maja 2001. godine ukidanjem Kopnene zone bezbednosti, potpisivanje sporazuma o stvaranju multietničke policije, proglašenje amnestije za bivše pripadnike UČPMB, Sporazum o rekonstrukciji lokalnih medija koji još nije ostvaren u Bujanovcu, uvođenje albanskog kao službenog jezika u Bujanovcu i uspešno sprovedeni lokalni izbori. Problem koji zahteva dodatno angažovanje je visoko postavljeni cenzus za učešće manjinskih strana u parlamentu republike, što je dovelo do toga da prvi put u istoriji Albanci nemaju svog svog predstavnika u parlamentu. Primenom pozitivne diskriminacije, preko smanjenja cenzusa ili drugačijeg modusa,

³ Izveštaj „Albanci u Srbiji: Preševo, Bujanovac, Medveđa“ nalazi se uz ovaj izveštaj

neophodno je da Albanci izaberu svog predstavnika u parlamentu.

Osvrnuo bih se na gruba i sistematska kršenja ljudskih prava koja su se događala zbog nedostatka delotvornih institucija koje bi sprečavale neovlašćeno korišćenje državne moći. U prelasku od diktature ka demokratiji Odbor za ljudska prava u Bujanovcu svestan je da se moramo obračunati sa represivnom prošlošću. Uz stručnu pomoć FHP-a i Američke advokatske asocijacije pravne inicijative za istočnu i centralnu Evropu ABACILI, od aprila 2002. godine Odbor je započeo efektivno pružanje pravne zaštite licima čija su prava bila ranije ugrožena i u okviru tog projekta započeto je više sudskih postupaka pred sudovima u Bujanovcu i Preševu. Smatramo da se represivna prošlost ne sme zaboraviti jer porodicama žrtava pripada pravo na istinu, dok država ima bezuslovnu obavezu da ovo pravo osigura putem pravnih institucija.

Osuđivanje krivaca pruža osećaj pravde žrtvama čija su prava u ranijem periodu prekršena. Takođe, sudski postupak može imati preventivni ili odvraćajući karakter. Do sada sudovi nisu meritorno odlučivali ni u jednom predmetu. Kako će oni odlučivati, da li će imati hrabrosti da sude u sporovima protiv države pokazaće vreme. Ali jedno je sigurno, način na koji će biti rešavano pitanje kršenja ljudskih prava, u prošlosti od značaja je za jačanje demokratije. Ukoliko se ozbiljno ne obračunamo sa grubim kršenjem ljudskih prava, neće biti moguće graditi pravu demokratiju. Naš stav kao organizacije za ljudska prava je da se ne sme zaboraviti prošlost da se ne bi ponovila. Uključeni smo u projekat »Suočavanje sa prošlošću« zato što verujemo da je čovekova borba sile - borba istine protiv zaborava. Svesni smo činjenice da ta borba nije ni malo lak posao, ali jedna stara maksima kaže: »Ukoliko ne možeš pobediti planinu, počni sa prenošenjem kamena«.

Nataša Kandić:

Osvrnula bih se na izlaganje ministra Ljajića. On je imao određene kritičke primedbe na izveštaj FHP-a. Pre svega, ukazao je da izveštaj ne govori o poboljšanju u ekonomskoj

sferi života koji je rezultat nove politike vlasti i podrške međunarodne zajednice takvoj politici. Nije sporno da je ekonomsko poboljšanje relevantan faktor koji doprinosi stvaranju uslova u kojima je lakše podići stepen uživanja ljudskih prava. Izveštaj FHP-a se ne bavi pitanjem da li je do poboljšanja stanja ljudskih prava dobrim delom došlo i zbog ekonomske podrške regionu. To je važno pitanje ali prevazilazi cilj izveštaja, koji se bavi konkretnim individualnim slučajevima kršenja manjinskih i pojedinačnih prava.

Složiću se sa konstatacijom Šaipa Kamberija da je saradnja novih vlasti u Srbiji sa međunarodnom zajednicom imala veliki značaj za rešavanje problema u Preševu, Bujanovcu i Medveđi jer je pod njenim budnim nadzorom započela komunikacija sa predstavnicima etničkih manjina. Promenom odnosa vlasti prema međunarodnoj zajednici došlo je do promene odnosa prema drugima i prema drugačijem političkom, etničkom, kulturnom miljeu.

Azem Vlasi, predsednik Kosovskog udruženja za međuetničku saradnju:

Najpre želim da se zahvalim što smo mi sa Kosova pozvani na ovaj skup i da izrazim naše uverenje da je vrlo dobro što se na ovom području upravo Fond za humanitarno pravo bavi ovom problematikom.

Stanje na području Preševa, Bujanovca i Medveđe u velikoj meri se reflektuje na situaciju na Kosovu i obrnuto. Režim Slobodana Miloševića je ostavio ogromnu pustoš u međuetničkim i međunacionalnim odnosima. Sada je potrebno da se takvo stanje sanira.

Lično cenim kao prvi veliki pozitivan korak to što je vlast u Srbiji počela demokratski da razgovara sa ljudima na ovom području i sa njihovim političkim predstavnicima i što su prihvaćene dobre usluge evropskih institucija, Amerikanaca i drugih međunarodnih faktora. Vrlo je važno za dalje unapređenje odnosa da se učini napor da se napusti staro shvatanje u Srbiji da su Albanci remetilački faktor. Takođe, treba institucionalizovati prirodno stanje stvari i obezbediti

da etnički sastav zaposlenih u policiji, administraciji i javnim službama odgovara etničkom sastavu stanovništva.

Da bismo izlečili posledice konflikata, konfrontacija i svega negativnog što je bilo, svi moramo da se okrenemo novim vrednostima koje su formulisane u evropskim konvencijama. Jedino zajedničkim snagama možemo napraviti iskorak napred.

Miodrag Marković, član Koordinacionog tela za jug Srbije:

Meni se ne sviđa što na ovom skupu nema više predstavnika Srba iz Bujanovca, kao i predstavnika VJ i policije kao aktera događaja na ovom području, naročito kada se zna da se oni pominju u izveštaju u kontekstu počinilaca kršenja ljudskih prava Albanaca.

Naveo bih sve pozitivne pomake koji su učinjeni u odnosu na prethodni period: uspostavljanje dijaloga između Albanaca i vlasti Srbije, okončanje oružanog sukoba uz pomoć međunarodne zajednice, proglašenje amnestije, ekonomski napredak, poboljšanje situacije u medijima, izlazak vojske i policije iz svih privatnih objekata, kao i smanjenje broja pripadnika VJ i policije, formiranje multietničke policije, uklanjanje mina u saradnji sa ICRC, sprovođenje popisa i lokalnih izbora. Kada je reč o policiji, krajnji cilj Koordinacionog tela je da na ovom području egzistira jedino multietnička policija. Od 437 policajaca 277 su Albanci, 155 Srbi, četvero su Romi, a jedan je Jugosloven.

Aleksandar Popov, direktor Centra za regionalizam iz Novog Sada:

Smatram da je nova vlast nedovoljno učinila za rešavanje problema manjina. Meni je pomalo šlagvort dao gospodin Vlasi u svojoj diskusiji gde je potencirao jedno važno pitanje, a to je koliko se stvara ambijent u našem društvu da se na pravi način afirmišu prava manjina. Postavlja se pitanje koliko je nova vlast učinila da se prava manjina doživljavaju kao nešto prirodno, a ne kao neki teret koji mi moramo da podnesemo. Postavlja se pitanje koliko je korekcija politike vlasti na jugu Srbije iznuđena, a koliko je rezultat shvatanja da

je u interesu većinskog naroda da se manjinski narod dobro oseća. Činjenica je da našu vlast čini šarolika koalicija od leve opcije do desne opcije i da, naravno, tu nema dovoljno koegzistentnog odnosa, ali se nekad stiče utisak da se ide na ispunjavanje samo onoga što se mora, a ne da se ide korak dalje. Mi možemo i na zvaničnom nivou nekad čuti izjavu: „Eto, dali smo manjinama sva prava po svetskim standardima, a oni se ovako ponašaju“. To mi čujemo i u Vojvodini veoma često.

Učestvujući u diskusiji, **Riza Halimi** se nije složio sa konstatacijom da Preševo, Bujanovac i Medveđa dobijaju najviše novca iz budžeta, navodeći konkretne primere koji se odnose na opštinu Preševo. On je napomenuo da unutar Kopnene zone bezbednosti oko 30% stanovnika još uvek ne živi u svojim kućama, a da je broj povratnika u opštini Medveđa samo oko 10%. Skrenuo je pažnju na problem ljudi koji su privremeno napustili ovo područje za vreme NATO intervencije 1999. godine, a kojima je sada zbog toga onemogućen povratak na posao jer su u međuvremenu na njihova radna mesta primljeni Srbi koji često nemaju potrebne kvalifikacije za određena radna mesta.

2. Učešće Albanaca u javnom i političkom životu

Nebojša Čović, potpredsednik Vlade Srbije i predsednik Koordinacionog tela za Kosovo i Metohiju:

U budućem periodu težište u radu Koordinacionog tela i državnih organa treba preneti sa bezbednosne, odnosno vojno-policijske oblasti na oblasti dalje integracije Albanaca, ekonomskog i socijalnog razvoja regiona. Zbog prenošenja težišta u radu i efikasnijeg funkcionisanja u narednom periodu potrebno je da se izvrši reorganizacija Koordinacionog tela savezne vlade i Vlade Republike Srbije za opštine Preševo, Bujanovac i Medveđa. Tačno je da smo mi to u više navrata planirali, ali to sada mora da bude sprovedeno i da počne da funkcioniše od 1. januara 2003. godine.

Od značajnih planiranih mera koje su realizovane od usvajanja plana do danas moram da istaknem neke od njih. U oblasti uspostavljanja mira i bezbednosti u regionu, raspuštene su i razoružane ekstremističke grupe, obustavljeni su njihovi svi akti gde je bilo i terorističkih akata, uništeni fortifikacijski objekti i predata ili oduzeta veća količina oružja, municija, minsko-eksplozivnih sredstava od albanskih grupa, čime je faktički bivša UČPMB demilitarizovana. Deblokirane su saobraćajnice i uspostavljana sloboda kretanja građana i uslovi za slobodan povratak svih interno raseljenih lica u svoje kuće. Relaksirane su kopnena i vazдушna zona bezbednosti, redovne vojne i policijske snage vratile su se u kopnenu zonu bezbednosti i izašle na administrativnu liniju sa Kosovom i Metohijom. Iz regiona su povučene vanredno angažovane vojne i policijske snage. Amnestijom od krivične odgovornosti pacifikovane su određene grupe koje su predale oružje i opremu, pojačana je unutrašnja i spoljna kontrola rada državnih organa u regionu, posebno vojske i policije.

U oblasti integracije Albanaca doneti su zakoni o lokalnoj samoupravi, o zaštiti nacionalnih manjina i ljudskih prava i opštinskim izborima, obrazovana su privremena multietnička opštinska veća u opštinama Preševo, Bujanovac i Medveđa koja su vršila vlast do konstituisanja lokalne vlasti po novim izbornim zakonima.

Obrazovane su multietničke opštinske izborne komisije, raspisani su i održani prevremeni opštinski demokratski izbori po novim zakonima po proporcionalnom sistemu. Konstituisane su multietničke skupštine opština i multietnička opštinska veća, na neposrednim izborima izabrani su predsednici opština Preševo, Bujanovac i Medveđa. Tačno je da smo imali određene probleme na izborima u opštini Bujanovac, ali smo ih rešili zajedno. Obrazovana je multietnička policija koja uspešno funkcioniše u multietničkim sredinama čime je bitno popravljen nacionalni sastav lokalne policije, a u toku je dalja integracija Albanaca u državne strukture, pre svega, u pravosudni, obrazovni, zdravstveni i druge državne sisteme. Svako ko bude rekao da to možda ide sporo

ja ću se saglasiti sa njim. Postoje određene inercije koje nas opterećuju iz prošlih vremena.

Nagip Arifi, predsednik opštine Bujanovac:

Deset godina su Albanci bili isključeni iz učestvovanja u lokalnoj samoupravi u Bujanovcu. Opština Bujanovac je imala 41 izbornu jedinicu, odnosno 41 odbornika. Albanci su mogli biti prisutni sa samo 12 odbornika u SO Bujanovac, a sve ostalo je trebalo da pripadne Srbima. Takvo stanje u lokalnoj samoupravi je bilo štetno za Albance i trajalo je sve do 28. jula 2002. godine, kada su raspisani prvi slobodni izbori u istoriji Bujanovca, po proporcionalnom principu. Od 41 odbornika 23 su Albanci, 18 Srba. Radili smo na formiranju multietničke vlade i to smo uspeli 16. oktobra, kada smo potpisali sporazum između šefova odborničkih grupa. Tom činu su prisustvovali potpredsednik Vlade Nebojša Čović i vršilac dužnosti OSC u Beogradu gospodin Mark Devico.

U Bujanovcu ima 10 javnih preduzeća čiji je osnivač opština. U javnom preduzeću »Komunalac« od 153 radnika, samo četvorica su Albanci, svi ostali su Srbi. Generalni direktor je Srbin, tehnički direktor Srbin, svi rukovodioci su Srbi. Opštinsko veće je trebalo da donese odluku da direktor primi još tri Albanca. Dom zdravlja Bujanovac ima 250 radnika. Direktor je Srbin i ostali rukovodioci su Srbi. Veterinarska stanica ima 25 radnika, direktor Srbin, samo dva Albanca od 25 zaposlenih. Direkcija za izgradnju: direktor Srbin, 11 zaposlenih, svi su Srbi. Crveni krst, Bratislav Lazarević sekretar, od ukupno 14 radnika samo je jedan Albanac. Dom kulture: direktor Biljana Veličković koja je sada prisutna, 13 radnika svi Srbi, ni jedan Albanac. Biblioteka: direktor Srbin, nedavno je zaposlen jedan Albanac. Sva tri radnika u Turističkoj organizaciji su Srbi. Radio Bujanovac, direktor je Srbin, 14 radnika srpske nacionalnosti, ovih dana bi trebao da počne jedan Albanac da radi. Sportski centar, direktor Srbin, devet Srba- jedan Albanac je počeo da radi pre nedelju dana. Društveno preduzeće »Gumplastika«, direktor Srbin, 150 radnika, trojica Albanaca. Društveno preduzeće »Alatnica« ima direktora Srbina, 70 radnika, samo jedan Albanac, čisto etničko srpsko. Društveno preduzeće »Mega«, direktor Srbin, deset Albanaca, 140 Srba.

»Duvanska«, direktor Srbin, od 170 radnika 15 su Albanci. »Integral«, Srbin direktor, 120 radnika, pet-šest Albanaca. »Jugokop«, direktor Srbin, 200 radnika, 15 Albanaca. »Helsvat«, 60 radnika, dva-tri Albanca. »Heba«, direktor Srbin, oko 400 radnika, dva ili tri vozača Albanaca. »Vrelo«, gde se sada nalazimo, direktor Srbin, bivši predsednik opštine, 180 radnika, svi Srbi. »Simpow«, nije uopšte bolje, za vreme rata 1999. godine skoro svi Albanci su isterani, nisu vraćeni na posao, a prošle godine su primili 297 novih radnika, sve Srbe.

Mi znamo da se situacija ne može promeniti brzo. Ispunjavanje obaveze uspostavljanja ravnoteže broja zaposlenih, predviđene članom 21 Saveznog zakona o zaštiti prava nacionalnih manjina, zahteva vreme, energiju, volju, kao i pomoć od strane vlade i svih međunarodnih organizacija koje deluju na ovom prostoru. Ali, i Srbi treba da shvate da mi ovde moramo živeti zajedno, da i Albanci treba da imaju ista prava koja su garantovana zakonom i ustavom. Treba jednog dana prihvatiti da su i Albanci ljudska bića i imaju pravo na rad, školstvo, obrazovanje, kulturu.

Jelena Urošević, „Otpor“:

Prokomentarisala bih primedbe ministra Ljajića na izveštaj FHP-a. Imajući u vidu praksu kršenja ljudskih prava Albanaca u vreme prethodnog režima, ne bih se složila sa njegovom konstatacijom da je u izveštaju navedeno previše slučajeva kršenja ljudskih prava u prošlosti. Ovde postoji problem nenamirenja pravde. Neophodno je kažnjavanje svih lica odgovornih za kršenje ljudskih prava u prošlosti.

Ne bih se složila da je ostvaren veliki napredak u sferi informisanja. Daću nekoliko primera. Pre nekoliko meseci u »Večernjim novostima« se pojavio tekst sa ogromnim naslovom »Šiptar ubio Srbina«. U tekstu je pisalo sledeće: Albanac P. M. je u saobraćajnoj nesreći na Novom Beogradu udario kolima Srbina L. M. i tako mu oduzeo život. Ja bar nisam nikada primetila u novinama ni jedan tekst koji govori o saobraćajnoj nesreći, a da naslov glasi »Srbin ubio Srbina«, a to se u Beogradu dešava svaki dan. Takođe, bivša ministarka informisanja Biserka Matić-Spasojević u izveštaju o radu pres

centra u Bujanovcu kaže da smo dobili medijski rat. Samim tim je potpuno zacrtala put kojim će ići pres centar. Navela bih primer Arsima Ljeke o kome je bujanovački pres centar pustio saopštenje pre nekoliko meseci da je učestvovao u tuči u nekom kafiću i da je uhapšen. Ljeka se pojavio sutradan da demantuje sve to. Pres centar nikad nije poslao zvanični demanti medijima. Određeni albanski književnici su zabranjeni u bujanovačkoj biblioteci, a da nisu zabranjeni ni u jednoj drugoj biblioteci niti knjižari u Srbiji. Pripadnici multietničke policije nose ćirilčne natpise na svojim uniformama.

Ja mislim da svi mi treba da se zapitamo šta su država i DOS-ova vlast uradili u poslednje dve godine da bi Albanci osećali ovu državu kao svoju. Srednjoškolci u Bujanovcu koji su četvrta godina nemaju ni jedan udžbenik na svom materijem jeziku nego engleski uče iz srpskog. Sad možete misliti kako će neko naučiti engleski na taj način. Da li ti srednjoškolci osećaju ovu državu kao svoju? Šta su predsednički kandidati uradili da bilo ko od Albanaca izađe i glasa za njih. Ja nisam glasala na predsedničkim izborima, to je bilo moje pravo. Mislila sam da niko nije kvalitetan da mu ja poklonim moj glas. Da li se iko pojavio posle lokalnih izbora ovde u Bujanovcu i rekao strašno je što se poništavaju mesta, isto ono što je radio Milošević istoj toj opoziciji 1996, 1997. godine? Niko od kandidata nije uradio ni jedan plakat na albanskom. Predsednički kandidat Labus se prošetao pet minuta i otišao. Vojislav Koštunica je držao miting u Vranju gde je rekao »Kosmet je sveta srpska zemlja«, pominjao je još i krila i nebeski narod. Niko konkretno nije ponudio ništa albanskom narodu. Zašto bi albanski narod izašao na izbore?

Nenad Vujić, pravnik Norveškog saveta za izbeglice, ukazao je na odgovornost i obavezu države Srbije da obešteti pojedince čija imovina je uništena ili oštećena usled prisustva pripadnika VJ ili policije.

Biljana Veličković, direktor Doma kulture u Bujanovcu i **Trajko Trajković**, odbornik Grupe građana u Skupštini opštine Bujanovac, izneli su primedbe na račun organizatora

zbog malog broja pozvanih lokalnih Srba. Trajković je govorio o diskriminaciji koju, prema njegovim rečima, sprovode Albanci prema Srbima, navodeći podatak da je u Preševu do 1974. godine živelo dve trećine Srba, a da ih danas ima 1 do 1,5%. Prema njegovim tvrdnjama, to je posledica njihovog iseljavanja pod pritiskom.

Nebojša Čović:

Što se tiče kršenja ljudskih prava, i ljudska prava članova Koordinacionog tela su kršena. Postojali su planovi za našu fizičku likvidaciju s obe strane, smetali smo ekstremnim grupacijama i među Srbima i među Albancima. Kao što su i određeni konstruktivni, demokratski orijentisani predstavnici albanske nacionalne zajednice zasmetali svojim ekstremistima.

Juče su u Preševu bili protesti pred skupštinom zbog neotkrivanja izvršilaca otmice Nebi Nuhije. Nedopustivo je u demokratskoj zemlji da se kriju zločini. Svi oni koji kriju počinioce postaju saučesnici. Zločine na prostorima bivše Jugoslavije činili su svi. Zadatak svih naroda na ovim prostorima je da se suoče sa svojim sunarodnicima koji su počinili zločine i da se ograde od njih. Mnogi su činili zločine u ime naroda, a narod ništa nije znao ili je znao samo delove istine. Ja nisam za generalizaciju tipa da je srpski narod, hrvatski ili albanski narod zločinački. Svi mi imamo svoje bisere. Pitanje je hoćemo li da se suočimo sa njihovim delima. Ako se ne suočimo, ne možemo u evropske i evroatlantske integracije, ne možemo jer bismo uneli bure baruta. Ja smatram da su neodgovorni oni naši političari koji kalkulišu o tome kada je dobro da Hag podigne optužnicu a kada nije, kao što je bilo uoči izbora u Srbiji kada se govorilo da bi objavljivanje haške optužnice protiv jednog od kandidata za predsednika moglo podići njegov rejting. Vi znate o kome ja govorim.

U vezi sa lokalnim izborima, podsetio bih da me je jasan stav prema lokalnim izborima u Bujanovcu doveo u sukob sa srpskim političkim strukturama koje su na vlasti, kao i da su se problemi sa ovog područja koristili za međustranačke i

meduliderske sukobe. Ja ne mogu da napravim da ima više Srba na ovom prostoru nego što ih ima. A čuvanje ognjišta treba da je važno i Srbima i Albancima. Igre sa patriotizmom treba da prestanu. Ovde se komercijalizuje patriotizam. Prodaju se kuće za 200.000 ili 500.000 dem a priča se o patriotizmu.

Pomenuću još naše mitove. Kada je Kosovo u pitanju imamo mit o junaštvu, a to su onda Obilić i Lazar, a mit o izdaji se vezuje za Brankovića. Sa tim mitovima mi kao narod ne možemo dalje. Oni kazuju da mi volimo da se bijemo i svađamo - takve nas niko neće prihvatiti.

3. Međunarodni standardi zaštite prava manjina

Oliver Schmidt Gutzat, oficir za vezu Visokog komesara za manjine (HCNM) ukazao je da činjenica da je imenovan oficir za vezu HCNM-a u SRJ ne znači da stanje u oblasti zaštite manjinskih prava nije zadovoljavajuće, već da je u konkretnom slučaju reč o svojevrsnom priznanju za pomak koji su nove vlasti učinile u ovoj oblasti. On se pozitivno ocenio jugoslovenski Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, istakavši da je potrebno uložiti mnogo napora kako bi se on dosledno sprovodio u praksi. Predstavio je OEBS preporuke iz Lunda o delotvornom učešću nacionalnih manjina u javnom životu, preporuke iz Haga o pravu nacionalnih manjina na obrazovanje i preporuke iz Osla o pravu nacionalnih manjina na upotrebu sopstvenog jezika.

Alan Phillips, bivši potpredsednik Nadzornog komiteta za primenu Okvirne konvencije Saveta Evrope, govorio je o Okvirnoj konvenciji kao najobuhvatnijem evropskom instrumentu za zaštitu prava manjina. Izneo je podatak da je do sada 35 zemalja ratifikovalo Konvenciju, uključujući i sve države u okruženju SRJ. Pohvalio je državni izveštaj o primeni Okvirne konvencije koji je podnela SRJ, bez obzira na uočene nedostatke. Naročito je pozdravio samokritiku koja se može naći u pojedinim delovima državnog izveštaja. Govoreći o različitim pristupima u pisanju državnih izveštaja, naveo je

primere državnih izveštaja Rumunije, Slovačke, Mađarske i Nemačke. Najveći deo njegovog izlaganja odnosio se na mehanizme za nadzor koje sadrži Okvirna konvencija.

Alternativni izveštaj FHP-a o primeni Okvirne konvencije predstavio je **Dragan Lalošević**,⁴ istraživač Fonda za humanitarno pravo.

Goran Miletić je govorio o učešću nacionalnih manjina u kulturnom, socijalnom i ekonomskom životu i javnim poslovima u Srbiji i Crnoj Gori⁵.

Bashkim Hisari, šef kancelarije FHP u Prizrenu:

Teške posledice ratnih sukoba su još uvek prisutne u svim sredinama i to prouzrokuje razne oblike diskriminacije pripadnika nacionalnih manjina. Kod pripadnika nacionalnih manjina još uvek je prisutna nesigurnost. Mnogi žive u enklavama opkoljenim jedinicama KFOR-a, te imaju jako ograničenu slobodu kretanja. U nekim sredinama nedostaje garancije za sigurnost, ne samo pripadnicima nacionalnih manjina nego svim građanima. Prisutni su još uvek razni oblici nasilja, ne samo fizičkog nego i političkog i ekonomskog.

Kad se radi o zastupljenosti pripadnika nacionalnih manjina u javnim službama, onda takođe tu ima veoma ozbiljnih problema. U prvom redu zato što u tim institucijama, organima i javnim službama su ljudi koji su došli zbog svoje nacionalne i partijske pripadnosti, a ne profesionalne. Za posledicu imamo razne oblike zloupotrebe, korupcije i diskriminacije u odnosu prema pripadnicima nacionalnih manjina. Recimo u Skupštini opštine Prizrena, sa posla je udaljeno 22 radnika koji su imali staža od 30 godina pa i više. Među njima skoro 50% su bili pripadnici nacionalnih

⁴ Tekst Alternativnog izveštaja o primeni Okvirne konvencije nalazi se uz ovaj izveštaj.

⁵ Ovo izlaganje bazirano je na delu alternativnog izveštaja koji se odnosi na primenu člana 15 Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina

manjina, uglavnom Bošnjaka i Turaka. Zatim je raspisan konkurs i na njihova mesta primljeni su ljudi koji uopšte nemaju iskustva tako da je to očigledan primer diskriminacije. Ili recimo, u dvema apotekama gde je radilo negde oko 20 medicinskih tehničara, od kojih su polovina bili pripadnici nacionalnih manjina, sa posla su udaljeni uglavnom pripadnici nacionalnih manjina, zadržali desetak njih, prebačeni su na rad u druge apoteke da bi te objekte koristili za interese jedne političke partije.

Dušan Janjić, direktor Foruma za etničke odnose:

Govorio bih o problemima primene saveznog Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina. Prvi problem je što je savezni zakon definisao nacionalne savete na jedan opšti način mimo konteksta u kome su oni. Kontekst u kome se prave nacionalni saveti je kontekst manjinske samouprave. On nije definisan saveznim zakonom niti je mogao biti jer je to stvar republičke, ustavne i zakonodavne nadležnosti. Sad smo mi dobili krov zgrade a ne znaju se zidovi i temelji.

Drugi problem je način izbora nacionalnih saveta. Savezni zakon u završnim odredbama utvrđuje da će dok se ne donese zakon koji će definisati nacionalne savete privremeno izabrati nacionalne savete. Zakon je utvrdio tri ravnopravne mogućnosti za formiranje saveta, od odbornika, elektora ili građana koji skupljaju potpise. Međutim, usledio je pravilnik saveznog ministra koji je sve te mogućnosti sveo samo na elektore i utvrdio proceduru koja je vrlo protivurečna. U pravilniku se kao jedan od relevantnih osnova za konstituisanje uzima broj pripadnika zajednice prema poslednjem popisu. Šta je poslednji popis? Sam ministar zna da je učestvovao u propagandi popisa 2002. godine. Da li je to taj popis ili je to popis iz 1991. godine ili poslednji regularni iz 1981. godine. Dakle, to je prva stvar i tu nastaje prostor voluntarizma. Na primer, u slučaju Roma je jako važno da li Romi spadaju u grupu od 100, 150 ili iznad 150 hiljada, a to vam određuje celu proceduru.

Savezni zakon predviđa da će za jednu zajednicu biti konstituisan samo jedan savet i to je u redu. Nije u redu što on ne

kaže da li je to savezni ili republički savet. Izgleda da savezni organi biraju republičke nacionalne savete za Srbiju.

Drugi problem su podele u romskoj zajednici jer je jedan izabrani romski vođa sakupio 60 elektora što izaziva podele unutar romske zajednice. Sličan problem potencijalnih podela postoji i kod Vlaha i Roma, jer će verovatno nastati tri nacionalna saveta, Rumuna, Vlaha Rumuna i Vlaha, što proizilazi iz same ustavne materije.

Azem Vlasi je u diskusiji ukazao na činjenicu da je UNMIK na Kosovu prava manjina regulisao najvišim standardima, ali da u praksi pripadnici manjina ne uživaju svoja prava.

23. novembar 2003.

4. Suočavanje s prošlošću

Nataša Kandić:

Na teritoriji bivše Jugoslavije odvijali su se oružani sukobi praćeni teškim i masovnim povredama ljudskih prava. Politike i prakse nekažnjavanja počinilaca još uvek traju iako je u regionu došlo do promene vlasti. Ni u jednoj od država nastalih na teritoriji bivše Jugoslavije nije započet proces istorijskog, političkog, moralnog i pravnog pristupa prema prošlosti.

Istorijsko iskustvo pokazuje da je sigurno više od 30 država bilo u sličnoj situaciji. Mnoge od njih su uspele nakon promene vlasti da započnu kreiranje novog sistema vrednosti. Od nove vlasti u Srbiji očekivalo se da preduzme i konkretne aktivnosti u političkom, pravnom, socijalnom i kulturnom životu i da napravi jasan raskid sa politikom bivšeg režima i sa mentalitetom koji je vladao preko deset godina. Svedoci smo da do diskontinuiteta još uvek nije došlo.

Južna Afrika, koja je imala višedecenijsko nasleđe aparthejda, osnovala je Komisiju za istinu o prošlosti koja se bazirala na svedočenju žrtava, ali i na priznanjima počinioaca koji bi bili amnestirani jedino pod uslovom da iznesu kompletnu istinu o događajima u kojima su učestvovali. Komisiju je vodio sveštenik Dezmond Tuto na vrlo otvoren, javan, ali i vrlo strog način. Za počinioce dela koja se kvalifikuju kao teška kršenja ljudskih prava, kao što je tortura, likvidacije i nestanci, nije bilo amnestiranja počinioaca. Cilj komisije je bio da se dopre do potpune istine ne samo o počiniocima, već i o naredbodavcima kršenja ljudskih prava. Iako se južnoafrička Komisija za istinu uzima kao jedan od najdelotvornijih instrumenata u suočavanju sa prošlošću, ona je počivala na kompromisu političkih partija, a kao posledica tog kompromisnog rešenja neki od najvećih počinilaca sa visokih funkcija nikada nisu izvedeni na sud zbog čega su nevladine organizacije za ljudska prava oštro kritikovale taj kompromis na kojem je zapravo građen novi sistem vrednosti.

Drugi primer je Patricio Aylwin, prvi demokratski izabrani predsednik Čilea nakon petnaestogodišnje diktature generala Augusta Pinočea. Osim što je osnovao Komisiju za istinu, Aylwin je učinio niz ličnih gestova koji su doprineli suočavanju stanovništva sa prošlošću. On se javno izvinio žrtvama kršenja ljudskih prava i naglasio da bol žrtava ne prestaje, da će on uvek trajati i da mora da bude deo kolektivnog sećanja svih građana Čilea.

U jednom trenutku činilo se da vlasti u Srbiji imaju ozbiljnu istorijsku, političku i moralnu nameru da naprave prekid sa politikom i praksom prethodnog režima. Objavljivanje informacija u aprilu 2001. godine o masovnim grobnicama u Srbiji u kojima se nalaze ostaci albanskih žrtava je relevantan, istorijski pomak u odnosu vlasti u Srbiji prema prošlosti. Samom činjenicom da je priznala postojanje masovnih grobnica na svojoj teritoriji, i da je javno povezala bivšeg predsednika sa politikom i praksom ratnih zločina, uključujući ubistva civila i naredbu za premeštanje tela civila vlast je otvorila polje za suočavanje sa prošlošću. Međutim, pokazalo se da je pominjanje masovnih grobnica imalo isključivo

političku pozadinu i da je priča trajala taman koliko je bilo potrebno da bivši predsednik Milošević bude predat haškom Tribunalu.

Analitičari koji su pažljivo pratili tok događaja preko izjava i nastupanja političara skloni su da kažu da je odluka da Milošević bude predat haškom Tribunalu lako izvedena i da je ona rezultat velikog straha novih vlasti od moći Miloševića i institucija koje je on stvorio. To bi moglo biti tačno, pre svega zato što do danas mi nemamo ni jednu zvaničnu informaciju o tome šta se dogodilo sa masovnim grobnicama, ko su ljudi čiji su ostaci tela pokopani, šta je bilo od pominjanja sastanka u martu 1999. godine na kom je navodno Milošević naredio uklanjanje tela civilnih žrtava sa Kosova. Do dan danas mi, odnosno javnost ne zna koliko je tela nađeno u masovnim grobnicama u Srbiji, ko je taj ko je vodio dogovore ili pregovore i sa kim je vodio pregovore, kada je policijski teren Specijalne antiterorističke jedinice određen kao mesto tajnog pokopa albanskih žrtava. Tela žrtava su položena u grobnice korišćenjem bagera, kako bi ih što više stalo u grobnice. Veliki broj tela je oštećen i verovatno da ni proces DNK analize neće dovesti do njihove identifikacije. Mnoga tela su spaljena i u svim tim slučajevima ne može se sprovesti taj precizan metod identifikacije. Zato je taj gest nove vlasti u Srbiji bio jednog privremenog karaktera. Pored svih primedbi ostaje činjenica da su nove vlasti u Srbiji priznale postojanje tajnih masovnih grobnica. Niko neće moći da zaustavi istinu o masovnim grobnicama. Ako nema danas te priče, biće je sutra, jer je prošlost neizbrisiva. Ukoliko prilike u Srbiji budu stabilne, onda će podaci, činjenice i istina biti izneti, a istina će pokazati koliko je ljudi sa javnih funkcija bilo uključeno u zločin, koliko je njih znalo ili šta nije uradilo da spreči zločin.

Istina o prošlosti je važna zbog vraćanja dostojanstva žrtvama kršenja ljudskih prava. Podaci o najstravičnijim povredama ljudskih prava kao što su nestanci, tortura i likvidacije treba da budu ispričani od strane žrtava ili rodbine onih koji su ubijeni ili nestali. To je jedini način da se dođe do istine koja bi postala deo kolektivnog sećanja. Ta ispričana istina pomoći će nam da počnemo da gradimo nov vrednosni sistem, u

kojem će ljudsko dostojanstvo biti osnovna vrednost. Javna diskusija bi bila relevantna jedino ako bi vlast stvorila takve uslove da žrtve mogu javno da govore i iznesu sve ono što su nosili u sebi i što su mogli da otkriju samo u krajnje privatnom okruženju ili u krugu porodice.

Priče o stradanju Srba i užasnim sudbinama srpskih žrtava, koje smo slušali deset godina, nisu vratile žrtvama njihovo dostojanstvo, jer je prethodni režim zloupotrebljavao žrtve. One su bile važne kao brojka ili kao stravična priča o drugim narodima.

Ljudsko dostojanstvo i čast nije moguće vratiti bez otvaranja procesa iznošenja istine u kojem će grupe i pojedinci u debati, diskusiji da slušaju i da odaju poštovanje žrtvama kršenja ljudskih prava. Mi smo još uvek daleko od toga. Ipak, postoje pomeranja u Srbiji koja bi mogli nazvati ili okarakterisati kao početak stvaranja uslova u kojima grupe intelektualaca, nevladine organizacije i poneki političari razumeju i shvataju da mi ne treba da izručujemo Hagu optužene samo zbog toga što je to obaveza ili zbog pritiska međunarodne zajednice u vezi sa finansijskom pomoći. Počinioci najtežih krivičnih dela treba da se nađu pred sudom zbog nas samih, zbog žrtava i zbog potrebe da se što ažurnije i efikasnije stvaraju uslovi u kojima će ljudi videti da se nešto ozbiljno promenilo i da budućnost nema nikakve veze sa sistemom vrednosti na kojem je počivao prethodni režim.

Predsednik Jugoslavije Vojislav Koštunica je formirao Komisiju za istinu, koja je do danas dopunjena brojnim članovima. Mnoge relevantne grupe intelektualaca, udruženja i nevladine organizacije dan-danas osporavaju Komisiju. Ona nema kredibilitet ni na regionalnom nivou i nije stekla poverenje da će objektivno, nepristrasno raditi posao koji treba da rezultira istinom prihvatljivom za većinu građana. Komisija je do sada pokazala da je pristrasna, fokusirana na pitanja koja ne mogu da dovedu do tumačenja prošlosti koji bi bio prihvatljiv za najveći broj ljudi koji živi u Srbiji, a da ne govorim i ne pominjem ljude u Bosni, Hrvatskoj i na Kosovu.

Kršenje ljudskih prava u neposrednoj prošlosti

Javno svedočenje

Rabit Hetemi, rođak Nebija Nuhijua, kidnapovanog 2. februara 2000. godine u Preševu:

Ja kao njegov rođak, želim da vam kažem šta ja kao član porodice znam o otmici i šta smo mi kao porodica prošli tražeći ga i verujući vlastima da će nam ga vratiti. Nebi Nuhiju zvanu „Neza“ kidnapovan je 2. februara 2000. godine u 16:15 časova, na benzinskoj pumpi. Do danas nema nikakvih vesti o njegovoj sudbini. Pre mesec i po dana, počeo je sudski proces na kojem se sudi dvojici optuženih. One večeri kad je Nuhija kidnapovan policija nije bila uopšte angažovana. To mogu da tvrdim na osnovu toga što se na mestu događaja policija nije pojavila, niti je primećeno njihovo kretanje oko mesta događaja. Za razliku od toga, u slučajevima neke sasvim male krađe, pojavljivao se veliki broj pripadnika policijskih snaga. Veoma je simptomatično kako policija i komandir policije nisu ništa znali o ovom kidnapovanju. Te iste večeri, u veoma kratkom roku, od nas je zatraženo da predamo novac i to samo jednom određenom licu. Pošto je postignut sporazum i naš čovek otišao da preda novac da bi smo uzeli Nezu, iza njega su krenuli trojica inspektora, među njima nije bilo nijednog Srbina, sva trojica su bila albanske nacionalnosti. U blizini zgrade suda u Vranju, čovek koji je trebalo da preda novac bio je zaustavljen od strane policije koji su ga legitimisali. Šofer, sa kojim se on vozio, nije imao vozačku dozvolu kod sebe pošto su na brzinu krenuli. Zbog toga su nas zadržali, ali su ubrzo stigli inspektori koji su policajcima objasnili da se radi o posebnom slučaju oslobađanja kidnapovanog. Kada su krenuli u pravcu koji su odredili kidnaperi, Aziz Musliu, koji je trebalo da preda novac, ostao je sam. Kako su kasnije, po povratku, izjavili albanski inspektori, Aziz se navodno izgubio pošto je vreme bilo nepogodno. Međutim, to je bila laž, to je potvrđeno i na zadnjem suđenju pre dva dana kada su svedočila sva trojica albanskih inspektora. Te večeri na put je izašao načelnik policije Vranje, Vojica Veličković. On je bio sam i uzeo je Aziza pa ga odveo u

Prevejane. Po mom mišljenju to je urađeno da bi očistio teren i da policajci ne budu prisutni u momentu primanja novca za Nezino otmicu. Nakon toga, njih je iz Preševa zvao šef tamošnje policije Zoran Mišić koji je rekao da je sve završeno i da se mogu vratiti. On se posle toga vratio u Preševu, a ubrzo i policijski inspektori, ali praznih ruku. Posle tri, četiri dana usledili su telefonski pozivi preko kojih su od nas tražili novac za oslobađanje Neze. Govorili su nam da je Neza tu, tamo-ovamo i slično.

U međuvremenu, policajci Vojica Veličković i Voja Stanković došli su kod nas kući i obećali nam da mogu rešiti problem i Nezu vratiti kući. Rekli su nam da sem njih niko u svetu ne može nam pomoći. Uzalud možemo otići za Beograd, u Ameriku, oni su ti koji znaju ceo slučaj. Imajući u vidu njihove funkcije, mi nismo imali razloga da im ne verujemo. Posle svega onoga što je učinjeno Nezinoj porodici, posle toliko mučenja i teških povreda, nastavljeno je sa lažima i to od strane najodgovornijih u policiji koji su i dalje na odgovornim funkcijama. Zato je teško da se rasvetli ovaj slučaj.

Obećanja Veličkovića i Stankovića da će rešiti problem uz njihove zahteve da im se pripremi jagnjeće pečenje, večere i sl. nisu dali rezultate. Za našu porodicu to je bilo katastrofalno. Voja i Vujić su nam stalno obećavali da ćemo naći Nezu. Oni su nam govorili da je on u dobrom zdravstvenom stanju. Ukratko, oni su nam stavili do znanja da znaju gde se Neza nalazi i da su u kontaktu sa njim. Sećam se sasvim dobro kad je jednom prilikom Voja Stanković došao u kuću i pred porodicom rekao: „Koliko para možete dati da se Neza za dva sata vrati kući?“ Voja je pre toga od jednog biznismena po imenu Raja iz Crne Gore uzeo 50.000 maraka. Ja sam mu rekao: „Vojo, ti si uzeo 50.000, mi ćemo ti dati još 50.000.“ On je odgovorio: „To je veoma mala suma novca.“ Pitao sam ga koliko treba. On mi je rekao: „Ispod 200.000 ne dolazi u obzir.“ Interesantno je da su posle dve nedelje došli neki drugi ljudi koji su tražili 200.000 maraka da bi Nezu u roku od dva časa vratili kući. Ti ljudi su bili Albanci. Oni su bili poslani od strane Srba. Jedan od njih danas je optužen, nalazi se na optuženičkoj klupi u Preševu. Njima smo dali novac, 200.000

maraka, ali Neza se nije vratio kući. Jedan od njih je rekao da su Nezu ubili navodeći i neka imena, ali sve je bilo uzalud.

U slučaju Nebija Nuhijua porodica je veoma zainteresovana da sazna istinu, makar ga pronašli mrtvog. Ako su ga ubili nek nam kažu gde su mu kosti. Da to saznaju deca, porodica, svi, da znamo da je ubijen i likvidiran zauvek.

Poznata su imena sumnjivih ljudi koji su oteli Nezu. Takođe je poznato da su šest nedelja pre otmice stalno dežurali policajci i da su oni na dan otmice izjavili: „Mi smo svoje završili.“ Posle otmice dežurstvo ispred benzinskih pumpi trajalo je još tri nedelje bez prekida, dok kod Nezine benzinske pumpe nije bilo dežurstva i policajaca, nije bilo nikoga.

Čuli smo da se u Vranju održava nekakvo suđenje na koje naša porodica nije bila pozvana. Odlučili smo da idemo u Vranje i da slušamo o čemu se radi. Našim ulaskom u salu, prvog dana suđenja, jedan od policajca je prišao i pretio nam rečima: „Šiptari van.“ Ja sam mu odgovorio da je suđenje javno i da želimo samo da slušamo, a ne i da govorimo. On nas je izbacio iz sale i mi nismo saznali o čemu je bilo reči na suđenju toga dana. Saznali smo da se suđenje nastavlja sutradan. Opet smo otišli. Čim smo ušli u hodnik, članove naše porodice su izbacili iz hodnika. Ja sam uspeo ostati u sali i tako video da se sudi o zadnjoj prevari. Zadnjeg dana suđenja na svedočenje su pozvani Nezina žena, ćerka i sin. Kada je sudija dao reč Nezinoj ženi, ona je u obraćanju sudiji izjavila „to je on“, pokazajući prstom na jednoga od njih, „ovaj je uzeo moga muža“. Dodala je da nju ne interesuju pare ali hoće da zna šta je sa njenim mužem. Međutim, sudija je odgovorio: „Ostavi budalaštine, ostavi budalaštine...“ Završeno je suđenje i izrečena je kazna četiri godine zatvora, od toga tri godine zbog prevare.

Sutradan smo odlučili da pozovemo šefa policije Novicu Zdravkovića koji je zamenio Vojicu. Saopštili smo mu da je porodica prepoznala jednog od njih koji je direktno učestvovao u kidnapovanju. On je posle toga došao u našu kuću i mi smo mu objasnili sve. Garantovao nam je da će za

tri dana organizovati da se otkriju ti ljudi u Vranju. Međutim, to se nije desilo, ali posle razrešenja Novice, Sud je od Nezine porodice zatražio da dâ izjavu. I posle toga nismo uspeli ništa saznati. U četvrtak 21. novembra, odlučili smo da je neophodno da se ponovo oglasimo i da zatražimo da se osumnjičeni još jednom ispituju da bi se obelodanio slučaj. Želeli smo da na neki način pomognemo tužilaštvu i sudu u Vranju. Predložili smo da se formira jedna specijalna grupa koja bi razgovarala sa ljudima koji imaju tačne informacije. Na to smo se odlučili jer smo uvideli da policija ne ostvaruje svoj zadatak i neće da razgovara sa osumnjičenima da bi se saznala istina. Zatražili smo da se oglasi i Nebojša Čović. On je odgovorio na naš zahtev i u prisustvu Novice izjavio: „Ako se ne rasvetli ovaj slučaj, onda je Novica glavni krivac.“ Čović je to rekao u dva navrata, i mi smo to shvatili kao da će on najzad razrešiti naš slučaj, da će se ostvariti naš cilj, jer se videlo da neke stvari već kreću, ali i da nema šire podrške. Mislili smo da smo veoma blizu otkrivanju lica koji su izvršili otmicu i da će se suđenje odvijati pravednije. Međutim slučaj nije razrešen i porodica još uvek ne zna o sudbini otetog Nebija.

Nebojša Čović je poslao specijalnu ekipu iz Beograda sa kojima su bili i šef operative SUP-a Preševa, Nijazi Sadriju i Novica Zdravković. Njihovom dolaskom data su nam obećanja da će Neza biti kući za 24 časa, živ ili mrtav. Mi smo njima dali svoje izjave o onome što smo čuli, šta nam je rečeno i ko nas je opljačkao. Nakon toga, kod nas je ponovo došla ekipa iz Beograda i opet su nam uzeli izjavu i rekli da su ušli u detalje i da će sto posto i veoma brzo otkriti i pred sud izvesti sva lica koja su učestvovala u ovom slučaju. Međutim, to se nije desilo. Posle dva-tri dana ekipa je nestala. Naša porodica nije stala na tome. Ja sam uspostavio kontakt sa šefom te ekipe koji mi je dao broj mobilnog telefona. On se zvao Milan i govorio je albanski bolje nego ja. Koliko sam uspeo saznati poreklom je bio iz Peći. Posle nedelju dana on nam je rekao da su ih proterali Vranjanci i da oni više ne mogu obaviti svoj zadatak.

Zijadin Mejdiu, drugi rođak nestalog Nebija Nuhijua :

Ja sam šurak od Neze. Od početka ja sam bio, tu i tri i po meseca dan i noć. Ovaj policajac, gospodin Vujica, načisto nas je upropastio. Svako drugo veče je dolazio, govorio: „Nemojte da se sekirate, on je u bezbednim rukama, u mojim rukama je“. Ja mu kažem: „Gospodine nemojte, ubiće ga.“ Kaže: „Ko ima srce Nezu da ubije, ni Albanac, ni Srbin ni Ciganin nema“. Tako je on godinu dana dolazio i pričao, i načisto me je upropastio, jer sam morao zbog njega da prodam najbolju njivu koja mi je ranila decu u Velikom Trnovcu. Dode jedan, daj toliko para, pa mi moramo, tražimo čoveka. Srbi koji su kidnapovani, što je pomenuto danas, pušteni su, a ja tražim samo kosti da nađem. Evo tri godine, upropašćen sam, ostao sam i bez čoveka i bez njive, i bez para i bez ništa. Ja sam seljak, ja sam odmah znao i osetio da njega nije uzela obična mafija jer nije bio čovek da je uradio nešto loše. Odmah sam osetio da je ovo državna mafija, ali nisam mogao da kažem Veličkoviću, nisam smeo tada da mu kažem u to vreme. On ne radi više, zato se povukao, svi znaju, i Novica Zdravković i gospodin Čović znaju. Gospodin Čović je u početku mnogo dobro počeo, ali je brzo okrenuo leđa i on. Moja sestra je na sudu u Vranju pokazala na čoveka koji joj uzeo muža, a Okružni sud u Vranju prebacio je slučaj na Opštinski sud u Preševu. Nepismen sam čovek, ali znam da Opštinski sud može da reši neki manji problem a ne problem nestanka čoveka.

Debata

Shaip Kamberi:

Lično sam dosta upućen u slučaj nestanka gospodina Nuhijua pošto je porodica dva puta bila u Odboru da traži pomoć. U raznim intervalima sam tri puta pisao Koordinacionom telu, jer je ono dužno, kao najviši državni organ u ovom regionu, da preduzme hitne korake kako bi se nešto uradilo u rasvetljavanju slučaja. Mislio sam da znam dosta detalja. Međutim, nisam znao ovo što je sada gospodin Nuhiju napomenuo da je gospodin Čović kao predsednik Koordinacionog tela dao neku vrstu ultimatumu načelniku SUP-a

Vranje gospodinu Novici Zdravkoviću da reši slučaj ili će smatrati da je i on umešan. Međutim, nakon toga mi imamo dve činjenice. Prva je činjenica da slučaj još nije rešen, a druga je da je gospodin Zdravković unapređen u viši rang od načelnika SUP-a u Vranju i premešten u centralu MUP-a u Beogradu. Tako da se sumnja oko umešanosti policije još više uvećava. I zato je i obaveza pravosudnih organa da rade brže u pronalaženju dokaza i krivaca za ovaj slučaj.

Azem Vlasi:

U vezi sa primedbom na selektivni pristup FHP-a, koje je izneo Svetislav Veličković iz srpskog Odbora za ljudska prava⁶, Azem Vlasi je rekao:

Ja imam brojne publikacije Fonda za humanitarno pravo i imam čitavu brošuru sa svim imenima nestalih Srba i drugih na Kosovu po završetku oružanog konflikta. Znači, Fond je pristupio ovoj problematici objektivno i nepristrasno. Iz ovog konkretnog slučaja i nažalost hiljade takvih slučajeva moramo da izvučemo žalosne pouke i da još jednom ukažemo na praksu u ponašanju vlasti na ovim prostorima. Žao mi je što gospodin Čović nije tu danas. Juče je, između ostalog, pored stvari koje je dobro i umesno rekao, pomenuo još nešto što sam zapamtio. Kaže, svi su činili zločine. E sad, ja bih u dve-tri rečenice da bacim više svetla na ovu floskulu, na ovu parolu. Pojedinci su svuda činili zločine i protiv civila i protiv ratnih zarobljenika i oni po međunarodnom pravu moraju odgovarati.

Ali, moramo razjasniti da postoji bitna razlika između režima koji je pokrenuo sve svoje mehanizme represije, vojsku, policiju zarad nekih suludih političkih ciljeva i tako vršio zločine nad drugima i pojedinačnih zločina i zločinaca koji su vršili zločine na strani koja se, branila. Posmatrano u tom

⁶ U Bujanovcu su registrovana dva Odbora za ljudska prava. Shaip Kamberi je predsednik Odbora za ljudska prava u Bujanovcu (suorganizator skupa), a predsednik drugog Odbora za ljudska prava je Svetislav Veličković.

kontekstu ne može se reći da su svi činili zločine i da su svi krivi.

Nažalost, Srbija nije prošla kroz katarzu, najviše zato što je ostao isti mentalni sklop strukture vlasti i što su u mnogim personalnim kadrovskim promenama ostali isti ljudi. Javno mnjenje, sudovi, organi vlasti nisu spremni da uđu u obračun i da sude zločincima. Slučaj Cvijetan-Demirović u Prokuplju jasno je pokazao taj „defekt u strukturi vlasti“, zbog čega jedino nevladine organizacije, Fond za humanitarno pravo i druge, mogu da probude savest javnosti, da insistiraju na sprovođenju zakona i na odgovornosti pojedinaca zbog zločina.

Najteže zločine procesuirao haški Tribunal. Međutim, kada bi se domaći sudovi pozabavili najočiglednijim primerima to bi relaksiralo situaciju i stvorilo bi osećaj u čitavom okruženju da je neko spreman i u Srbiji i svuda da se suoči i da kažnjava počinioce zločina. A uz to, ljudi iz politike bi trebalo da se ljudski, iskreno izvine i traže oprost da bi se život nastavio dalje, da možemo živeti kao civilizovani ljudi. Međutim, političari neće to da učine sve pod izgovorom ma pusti, zločina je bilo na sve strane. To su problemi, defekti koje nose i sadašnje vlasti kao mlinski kamen oko vrata, što može da ima posledice za normalan razvoj demokratskog društva, državu, narod i odnose sa drugima u neposrednom okruženju, a posebno zato što kažemo hoćemo svi u Evropu“.

Suzana Antić-Ristić, Odbor za prava čoveka u Vranju:

Ime Vujice Veličkovića je nama ljudima koji živimo ovde na jugu Srbije veoma poznato. Mi građani, nevladine organizacije i konkretno Odbor za prava čoveka pitamo se šta treba da uradimo da Vujica Veličković i slični ne budu u policiji, da više ne nose tu uniformu. Veličković je sada u analitičkom odeljenju, što znači da je sklonjen od očiju javnosti, ali je i dalje policajac. On je samo jedno ime. Još mnogo sličnih ima u policiji, policajaca koji su u godinama iza nas i te kako učinili u više navrata prekorachenje dužnosti ili nepoštovanje zakona.

Zaključujući debatu o kršenju ljudskih prava u prošlosti, Nataša Kandić je izrazila nadu da će ovakve civilne debate podstaći vladu i parlament Srbije da organizuju parlamentarnu debatu o kršenju ljudskih prava u prošlosti, što bi vodilo jasnom diskontinuitetu sa prethodnom vlašću.

PRILOZI

I Lista učesnika okruglog stola: *Albanci u Srbiji - Preševo, Bujanovac i Medveđa*

Agim Ymeri, Odbor za ljudska prava, Bujanovac
Ahmetaj Nora, UNDP
Alan Phillips, Minority Rights Group
Aleksandar Popov, Centar za regionalizam, Vojvodina
Aleksandra Vujić, Vojvođanski centar za ljudska prava
Arben Qirezi, IWPR, Priština
Azem Vlasi, Kosovsko udruženje za multietničku saradnju
Barbara Bracaglio, UNHCR
Benno Koche, ICRC, Bujanovac
Bieber Florian, Evropski centar za prava manjina
Bojan Hajdinjak, Beogradski centar za ljudska prava
Carpari Massimiliano, EUMM
David Ashley, Ambasada Velike Britanije
Dušica Živković, IOM
Gordana Delić, Freedom House
Islami Farush, Odbor za ljudska prava, Bujanovac
Ivana Krstić, OEBS
Jasmina Seferović, TV B92
Jelena Urošević, „Otpor“
Kenan Rasitović, UNDP, Bujanovac
Ljiljana Palibrk, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji
Lorena Lando, IOM
Marija Živković, Savezno ministarstvo nacionalnih i etničkih zajednica
Nuredin Memeti, advokat, Preševo
Memeti Rexhep, Savezno ministarstvo nacionalnih i etničkih zajednica, Bujanovac
Musan Bejtula, Odbor za ljudska prava, Bujanovac

Nagip Arifi, predsednik opštine Bujanovac
Naser Asiri, Partija za demokratsko ujedinjenje Albanaca,
Preševo
Nebojša Čović, potpredsednik Vlade Republike Srbije
Nenad Đurđević, „Otpor“
Nenad Vujić, Norveški Savet za izbeglice
Nevena Ružić, Komitet pravnika za ljudska prava, Beograd
Oliver Schmidt - Gutzat, oficir za vezu Visokog komesarijata
za nacionalne manjine
Ramadan Ahmeti, Odbor za ljudska prava, Bujanovac
Riza Halimi, predsednik opštine Preševo
Bill Moody, Rockefeller Brothers Fund
Sami Jusufi, ICRC, Bujanovac
Sanja Pesek, Freedom House, Beograd
Shaip Kamberi, predsednik Odbora za ljudska prava,
Bujanovac
Stamenković Bratislav, CHF International
Suzana Antić-Ristić, Odbor za prava čoveka, Vranje
Svetislav Veličković, Odbor za ljudska prava, Bujanovac
Tatjana Jocić, Italijanski konzorcijum solidarnosti
Veronika Tasić, UNICEF
Walter Viers, C. S. Mott Foundation
Željko Jovanović, Freedom House
Trajko Trajković, odbornik SO Bujanovac
Ivanišević Budimir, FHP Beograd
Denis Ibišbegović, Ambasada SAD
Bekim Blakaj, FHP Priština
Bashkim Hisari, FHP Prizren
Chrishock Louis John, Ambasada SAD
Demirović Selim, OEBS, Bujanovac
Dušan Janjić, Forum za etničke odnose, Beograd
Nataša Kandić, FHP Beograd
Dragan Lalošević, FHP Beograd
Rasim Ljajić, Savezni ministar nacionalnih i etničkih
zajednica
Miodrag Marković, Koordinaciono telo za opštine Preševo,
Bujanovac i Medveđa
Miletić Goran, FHP Beograd
Ivan Petrović, FHP Novi Sad
Biljana Veličković, direktor Doma kulture, Bujanovac

Teresa Grencik, Ambasada SAD
Veroljub Đukić, FHP Beograd
Milica Gajić-Janković, FHP Beograd
Buhan Halili, Odbor za ljudska prava, Bujanovac
Sherif Abdili, OEBS, Bujanovac
Yiftun Millo, Masa Aher geographic journal, Israel

II Program

Fond za humanitarano pravo
Skupština opštine Bujanovac
Skupština opštine Preševo
Odbor za ljudska prava Bujanovac

Okrugli sto :Albanci u Preševu, Bujanovcu i Medveđi
Hotel „Vrelo“, Bujanovačka banja
22. i 23. novembar 2002. godine

22. novembar 2002. godine

- 9.45 Registracija učesnika u hotelu „Vrelo“ u **Bujanovačkoj banji**
- 10.00 **Uvodne napomene**
Nataša Kandić, izvršni direktor, Fond za humanitarno pravo
Riza Halimi, predsednik opštine Preševo
Nagip Arifi, predsednik opštine Bujanovac
Ljudska prava Albanaca u Preševu, Bujanovcu i Medveđi
- 10.45 **Izveštaj FHP : Albanci u Srbiji**
Goran Miletić, Fond za humanitarno pravo
Najaktuelnija pitanja u vezi sa položajem Albanaca u Preševu, Bujanovcu i Medveđi
Shaip Kamberi, predsednik, Odbor za ljudska prava, Bujanovac
- 11.15 **Diskusija**

- 12.00 **Pauza za kafu**
- 12.15 **Učešće Albanaca u javnom i političkom životu**
Učešće Albanaca u javnom životu pre i posle
promene režima u Srbiji
Riza Halimi, predsednik opštine Preševo
Učešće Albanaca u lokalnoj vlasti u opštini Bujanovac
Nagip Arifi, predsednik opštine Bujanovac
Sprovođenje Programa i plana za rešavanje krize u
opštinama Bujanovac, Preševo, Medveđa
Nebojša Čović, potpredsednik Vlade Republike Srbije
Primena standarda Okvirne konvencije za zaštitu
nacionalnih manjina u opštinama Preševo, Bujanovac i Medveđa
Rasim Ljajić, savezni ministar nacionalnih i etničkih
zajednica
- 13.15 **Diskusija**
- 13.45 **Međunarodni standardi zaštite prava manjina i njihova primena**
Preporuke iz Haga o pravu nacionalnih manjina na
obrazovanje; Preporuke iz Osla o pravu nacionalnih
manjina na upotrebu sopstvenog jezika; Preporuke iz
Lunda o delotvornom učešću nacionalnih manjina u
javnom životu
Oliver Schmidt Gutzat, HCNM Liaison officer in
Belgrade
Učešće nacionalnih manjina u javnom životu u Srbiji,
Crnoj Gori i na Kosovu
Goran Miletić, Fond za humanitarno pravo
- 14.15 **Diskusija**
- 14.45 **Pauza⁷**
- 15.30 Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina
Alan Philips, Adviser to Minority Rights Group
International

⁷ Zbog trajanja Ramazana, jedan broj učesnika se pridržava posta.
Za ostale je organizovan ručak u hotelu.

- Alternativni izveštaj o primeni Okvirne konvencije
za zaštitu nacionalnih manjina
Dragan Lalošević, Fond za humanitarno pravo
- 16.15 **Diskusija**
19.00 **Večera u Preševu**

23. novembar 2002. godine

- 10.15 **Suočavanje sa prošlošću – obaveza društva i novih
vlasti u Srbiji**
Nataša Kandić
Svedočenje:
Rabit Hetemi, Preševo
- 11.15 **Diskusija**
12.15 **Završna reč**

Sadržaj

I FHP Izveštaj : Albanci u Srbiji (Preševo, Bujanovac, Medveđa)	3
Kratak pregled	3
1. Stanovništvo	8
2. Povrede ljudskih i manjinskih prava do 2000. godine	12
3. Vreme sukoba: 2000. godina i prva polovina 2001. godine	21
4. Ka političkom rešenju: Od sredine 2001. godine do avgusta 2002. godine	36
5. Učešće Albanaca u društvenom životu	69
 II Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina	 97
 III Alternativni izveštaj FHP o primeni Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina ..	 131
1. Uvodne napomene	131
2. SR Jugoslavija i međunarodno pravo	133
3. Primena Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina (prikaz po odredbama) ..	137
3.1. Sloboda nacionalnog opredeljivanja i izjašnjavanja (član 3)	137
3.2. Ravnopravnost i nediskriminacija (član 4) ..	140
3.3. Kultura, očuvanje identiteta i uzdržavanje od asimilacije (član 5)	151
3.4. Tolerancija i međukulturni dijalog (član 6) ..	154
3.5. Sloboda udruživanja, mirnog okupljanja, sloboda izražavanja i sloboda misli, savesti i veroispovesti (član 7)	164
3.6. Sloboda izražavanja verskih uverenja i sloboda verskog organizovanja (član 8) ...	165
3.7. Pristup sredstvima javnog informisanja i korišćenje sopstvenih sredstava informisanja (član 9)	166
3.8. Korišćenje manjinskog jezika u službenoj komunikaciji (član 10)	169

3.9. Pravo na korišćenje ličnog imena i privatnih oznaka na maternjem jeziku (član 11)	174
3.10. Pravo na obrazovanje pripadnika nacionalnih manjina (član 12)	175
3.11. Osnivanje sopstvenih privatnih ustanova za obrazovanje (član 13)	180
3.12. Nastava na maternjem jeziku (član 14)	181
3.13. Efikasno učešće pripadnika manjina u kulturnom, socijalnom i ekonomskom životu i javnim poslovima (član 15)	182
3.14. Uzdržavanje od mera koje menjaju odnos stanovništva u mestima gde žive pripadnici manjina (član 16)	191
3.15. Pravo na zasnivanje i održavanje odnosa preko granice i učešće u radu nevladinih organizacija (član 17)	193
3.16. Zaključivanje sporazuma o zaštiti manjina i podsticanje prekogranične saradnje (član 18)	194

IV Okrugli sto: Albanci u Srbiji

1. Ljudska prava Albanaca u Preševu, Bujanovcu i Medvedi	198
2. Učešće Albanaca u javnom životu	205
3. Međunarodni standardi zaštite prava manjina i njihova primena	211
4. Suočavanje sa prošlošću	214

Prilozi	225

Izdavač:
Fond za humanitarno pravo

Za izdavača:
Nataša Kandić

Lektor i korektor:
Nevenka Bošnjak-Čolić

Grafičko oblikovanje:
Dejana i Todor Cvetković

Štampa:
Publikum

Tiraž:
500

Beograd, 2003

Copyright © 2003 Fond za humanitarno pravo

ISBN 86-82599-42-2

CIP-Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

341.231.14(=497.11-13)
323.15(=18)(497.11-13)

ALBANCI u Srbiji : Preševo, Bujanovac i Medveda. -
Beograd : Fond za humanitarno pravo, 2003 (Beograd : Publikum).
- 472, 231 str. ; 24 cm. - (Edicija Pod Lupom)

Prištampano 1: Shqiptarët në Sërbë : Presheva, Bujanovac dhe Medvegja /
[përkthimi Mentorë Berisha, Armend Bërlajolli]. -
Prištampano 2: Albanians in Serbia : Preševo, Bujanovac and Medveda /
english translation Đurdica Stanimirović and Dragan Novaković].
- Radovi štampani u međusobno obrnutim smerovima. -
Tiraž 500. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 86-82599-42-2

a) Албанско питање - Међународна заједница
b) Албанци - Србија, јужна

COBISS-ID 104210700

Editimi: Nën Thjerrëz

Fondi për të drejtën humanitare

Shqipëtarët në Serbi

Presheva, Bujanoc dhe Medvegja

Swedish Helsinki Committee

for Human Rights

Publikimin e librit e ka ndihmuar Swedish Helsinki Committee for Human Rights

Fondi për drejtën humanitare rregullisht dhe sistematikisht zhvillon hetimet mbi shkeljen e të drejtave të njeriut në Serbi, Kosovë dhe Mal të Zi.

Mbron lirinë e të menduarit dhe të shprehurit, të drejtën në jetë dhe në integritetin fizik, barazi para ligjit dhe mbrojtje të njëjtë para gjykatave, si dhe vlera të tjera të shoqërisë civile.

Që nga themelimi, në vitin 1992, Fondi hulumton vrasjet, zhdukjet, dhunimet, diskriminimet dhe shkeljet e tjera të së drejtës ndërkombëtare humanitare deri te të cilat ka ardhur gjatë kohës së konflikteve të armatosura në ish Jugosllavi.

SHQIPËTARËT NË SERBI

Presheva, Bujanoc dhe Medvegja

Pasqyrë e shkurtër

Presheva, Bujanoci dhe Medvegja janë komuna të pazhvilluara në jug të Serbisë me banor të përzier, shqipëtar, serb dhe rom. Vendi kufizohet me Kosovë në jugperendim, dhe me Republikën e Maqedonisë në jug. Përbërja demografike, pozita e regionit dhe jozhvillimi i tij këtë teritor e kanë bërë të jetë jo stabil, në të cilin në menyrë specifike janë thyer rrethanat politike, të sigurisë dhe tjera në Serbi, në Kosovë, dhe regjionin e gjerë.

Presheva, Bujanoci dhe Medvegja janë komunat e vetme në Serbi, në të cilat jeton numër i konsiderueshem i pjesëtarve të komunitetit nacional Shqipëtar. Vlerësohet që në këto tri komuna ka më shumë se 100.000 Shqipëtar. Në prill të vitit 2002, është kryer regjistrimi i parë i banorve në të cilin pas 21. viti marrin pjesë dhe Shqipëtarët. Rezultatet zyrtare të regjistrimit ende nuk janë publikuar.

Të drejtat themelore të njeriut, dhe të drejtat e pakicës shqipëtare rregullisht janë shkel gjatë kohës së rexhimit të kaluar. Diskriminimi në arsim, punësim, informim dhe në lëmi të tjera është intensifikuar në fund të viteve tetëdhjeta. Miratimi i Kushtetutës së Republikës së Serbisë në vitin 1990, e pastaj dhe sërë ligjesh të drejtuara në forcimin e pushtetit qendror, së pari e goditen vetëqeverisjen lokale. Në komunën e Preshevës, për shembul, partitë shqiptare që nga viti 1990 gjithnjë e kanë fitur pushtetin lokal, por nuk patën mundësi që të ndikonin në ngritjen e të drejtave kolektive të komunitetit shqipëtar. Deri në intervenimin e Paktit Veriatlantik (NATO) të vitit 1999, pos diskriminimit sistematik, pushteti aplikoi dhe forma të tjera të presionit. (largimi nga puna, gjykimet politike dhe ndalimi i shtypit).

Gjatë bombardimit të NATO-s¹ ka pasë shkelje të rënda të drejtave të njeriut dhe represionit të hapur nga ana e formacioneve paraushtarake, ushtrisë dhe policisë. Vetëm në teritorin e komunës së Preshevës, në vitin 1999, gjatë kohës së gjendjes së luftës në rrethana të pasqaruara janë vrarë 11 Shqipëtar. Rastet e shkeljes së rëndë të drejtave të njeriut (vrasjet, keqtrajtimet dhe plaqkitja,) në të tri komunat kanë qenë të ngjashme me ato të cilat kanë ndodhur në Kosovë. Maltretimi i banorëve të fshatit Trnovc i Madhë, me 31. mars 1999, kur pos bastisjeve të shtëpive nga ta është kerkuar që në afat prej dy orësh ti dorëzojnë “ *komandosët e NATO-s, terroristet e UÇK-s dhe drogën.*” është ilustrative për veprimet e organeve policore dhe ushtarake gjatë gjendjes së luftës. Shumica e rasteve kurrë nuk u ndriçuan, dhe pushteti i ri nuk tregoi gatishmerinë për tu ballafaquar me ta.

Me marrëveshje ushtarako teknike nga Kumanova të 09. qershorit 1999, e cila ishte bazë për ardhjen e trupave ndërkombëtare në Kosovë, është vendosur zona Tokësore e sigurisë (në tekst ZTS) në gjësi prej 5 km gjatë viseve administrative me Kosovën. Gati gjysma e kësaj zone shtrihet në teritorin e komunës së Preshevës, Bujanocit dhe Medvegjës. Sipas marrëveshjes në këtë zonë kanë pasur qasje vetëm pjesëtarët e policisë me armatim të lehtë, ndërsa Ushtria e Jugosllavisë (UJ) është duhur të tërhiqet jashtë kësaj zone.

Gjatë vitit 2000 . dhe gjysmës së parë të vitit 2001 teritori i tri komunave të lartëpërmendura kanë qenë fushë e konfrontimeve të armatosura të policisë dhe Ushtrisë Çlirimtare për Preshevë, Medvegjë dhe Bujanoc (UÇPMB). Pjesëtarët e saj për herë të parë janë paraqitë publikisht në fund të janarit të vitit 2000 në fshatin Dobrosin (komuna e Bujanocit) gjatë varrimit të vëllezërve të vrarë Shaqipi. Konfrontimi i armatosur dhe incidentet janë intensifikuar posaçërisht pas tërheqjes së policisë nga punktet e kontrollit në fshatrat shqipëtare nga komuna e Bujanocit me 27. nëndor 2000. Tërheqja është bërë pas sulmit të UÇPMB-së mbi patrolën poli-

¹ Prej datës 24. mars deri më 10 qershor të vitit 1999

core, me ç rast vdiqen tre policë e pesë policë janë plagosur. Gjatë gjashtë muajve të ardhëshëm, janë vrarë, plagosur ose rrëmbyer më tepër se 100 njerëzë, Shqipëtarë, Serbë, dhe përfaqësues të ushtrisë dhe policisë.

Në fillim të vitit 2001 Qeveria e Republikës së Serbisë dhe Qeveria Federative formuan trupin Koordinues për Preshevë, Bujanoc dhe Medvegje. Në përpjekje që të zgjidhet kriza në menyrë politike, në fillim të vitit 2001 përfaqësues të pushtetit dhe komunitetit shqipëtar filluan negociatat, me ndermjetësimin e përfaqësuesve të paktit Veriatlantik (NATO), Kombeve të Bashkuara (KB) dhe Organizatës Evropiane për Siguri dhe Bashkëpunim (OSBE). Rezultatet e këtyre negociatave kanë qenë hyrja graduale e UJ në ZTS, në të njëjtën kohë dhe demilitarizimi dhe shpërbërja e UÇPMB-së. ZTS me marrëveshje të mëvonshme është anuluar në menyrë formale. Kuvendi Federativ në vitin 2002 nxjeri Ligjin për amnestimin e të gjithë pjestarëve të UÇPMB-së.

Pas përfundimit të konflikteve, më bashkëpunim të OSBE-së është bërë regjistrimi i popullatës dhe është nënshkruar Marrëveshja mbi medijat për komunën e Bujanocit. Me ndihmën e organizatave ndërkombëtare filloi kthimi i përhershëm i Shqipëtarëve të zhvendosur nga Kosova, dhe u është afruar ndihma për rindertimin e pasurisë. Pushteti i Serbisë në disa raste ka paguar dhe demshperblim. Përfaqësuesit e OSBE-së dhe Ministrisë së punëve të brendshme të Republikës së Serbisë organizuan dhe trajnim për përfaqësuesit e policisë multietnike lokale. Përbërja etnike e 400 përfaqësuesve të kësaj policije i përshtatet përbërjes etnike të banorve në keto tri komuna.

Në periudhën më të re ka më pak shkelje të rënda të drejtave të njeriut nga ana e përfaqësuesve të policisë dhe ushtrisë. Rrahja e tre Shqipëtarëve nga Presheva, vrasja e Agim Agushit dhe hapja e zjarit në ekskurzion me nxënës në fshatin Strezovcë, tregon që ende ka shkelje të drejtave të njeriut nga ana e policisë dhe ushtrisë. FDH mendon se organët shtetërorë nuk kanë reaguar ndaj tyre në menyrë adekuate, sepse kryesit e veprave kanë mbetur të pa njohur ose janë

denuar me denime të lehta. Përgjigjet e MPB-e të Serbisë në ankesat të cilat i parashtroj për shkak të shkeljes së të drejtave të njeriut Këshilli për të drejtat e njeriut në Bujanoc tregon se organët shtetërore nuk zbatoin hetimet në menyrë objektive dhe të paanshme në këto raste.

Në fund të vitit 2001 dhe gjatë vitit 2002 kanë ndodhur dhe incidente tjera të pandriquara (vendosja e mjeteve eksplozive, gjuajtja e bombave të dorës, sulmet mbi pjesëtarët e policisë multietnike). Përfaqësuesit e pushtetit në deklaratat dhe informatat e tyre për këtë i akuzonin pjestarët e komunitetit shqiptarë.

Fondi për të drejtën humanitare është marrë në menyrë sistematike me hetimin e shkeljeve të të drejtave të njeriut dhe të drejtave të pakicave në Preshevë, Bujanoc dhe Medvegje². Hetuesit e Fondit që nga muaji maj i vitit 2001 në menyrë të vazhdueshme, kanë qenë në teren. Hetimet në komunën e Bujanocit kanë përfshirë 23 fshatra, ndër të cilat kanë qenë të gjitha fshatrat e ZTS, pastaj fshatrat në të cilat në dy vitet e fundit ka patur shkelje me serioze të të drejtave të njeriut (Dobrosin, Luçan) si dhe fshatra etnikishtë të përziera (Oslarë, Bilaç). Përveç Preshevës, hetimet janë zbatuar edhe në 20 fshatra të kësaj komune, shumica e tyre nga ZTS. Kujdes i posaqem i është kushtuar vendeve në të cilat ka pasur shkelje të rënda të të drejtave themelore të njeriut, si dhe në ato ku ka patur shpërngulje të banorve.

Edhe pse hetimet e FDH kanë qenë, së pari, të drejtuara në shkeljen e të drejtave të njeriut dhe të drejtave të pakicave në komuna të përmendura, kjo pos shumë ngjarjeve në këtë territor, i ka përmbledh dhe disa qështje të cilat janë parakusht për realizimin e drejtave të pakicave, siç janë arsimimi dhe informimi në gjuhën amëtare, pjesmarja në kryerjen e punëve publike, dhe të tj. Gjatë hetimeve është përcjellur dhe zbatimi i zgjedhjeve lokale 2002 të vitit.

² Të dhënat, deklaratat dhe konkludimet në këtë raport, kur nuk janë të shenuar në menyrë të veçantë janë rezultate të hetimeve të FDH

Gjendja në arsimimin e shqiptarëve në gjuhën amëtare gjatë dekadës së fundit ka qenë e ngjajshme më gjendjen e arsimimit të pakicave tjera nacionale në Serbi. Fondi konkludoi që programi shkollor etnoqendror, përmbajtjet ofenduese të librave shkollore dhe centralizmi i tërsishëm në marrjen e vendimeve edhe tani e vështersojnë arsimimin adekuat në gjuhën shqipe. Problem shtesë paraqet edhe ajo se gjatë konflikteve të armatosura, një numër i madhë i shkollave, ku mësimi mbahet në gjuhën shqipe, ishin të demtuara, ndërsa disa, edhe pas konflikteve, ushtria i shfrytëzonte për nevoja të veta. Njohja e diplomave të fituara në Kosovë para vitit 1999 filloi gjatë vitit 2001 në bazë të mendimit të Ministrisë së Arsimit.

Mediat dhe jeta kulturore e shqipëtarëve në Preshevë, Bujanoc dhe Medvegje kanë qenë deri në vitin 2001 në tërësi të lëra në iniciativën private. Pas hapjes së radio Preshevës dhe nënshkrimit të Marëveshjes mbi parimet themelore për riorganizimin e mediave, themelues e të cilës ishte komuna e Bujanocit, janë krijuar kushtet për informim adekuat publik të shqiptarëve në gjuhën amtare.

Pjesëmarrja e Shqiptarëve në kryerjen e punëve publike deri tani nuk ka qenë e përshtatshme as në njerën nga tri komunat. Në komunën e Preshevës, partit shqiptare gjithnjë kanë patur rastin ta formojnë pushtetin lokal por është aplikuar principi i “ diskriminimit pozitiv “ ndaj Sërbëve dhe Romëve lokal, të cilët janë pakicë në komunë. Në komuna Bujanoc (mbi 60% Shqiptarë) dhe Medvegje (mbi 30% Shqipëtarë) partit shqipëtare nuk kanë marrë pjesë në pushtet, e numri i Shqiptarëve në organet lokale të pushtetit ka qenë minimal. Gjatë verës së vitit 2002 ata kanë qenë ende të punësuar vetëm në raste të domosdoshme (ofiçar, përkthyes, nënpunës në zyre të vendit në fshatra shqiptare). Shqipëtarët nuk kanë qenë të përfaqësuar në mënyrë adekuate në organe të pushtetit lokal, gjykatat, prokuroritë, dhe polici. Në vendet udhëheqëse më së shpeshti janë Sërbët.

Zgjedhjet lokale të vitit 2002, të organizuara me ndihmën e OSBE-së deri më tani janë hap më i rëndësishëm në drejtim

të inkuadrimit të shqiptarëve në jetën publike dhe politike. Ndryshimi i sistemit zgjedhor dhe rezultatet e zgjedhjeve duhet të ju mundësojnë përfaqësuesve të shqiptarëve në tri komunat që të marrin pjesë dhe të ndikojnë në realizimin e drejtave kolektive të komunitetit nacional shqiptarë (të vendosja e gjuhës shqipe si gjuhë zyrtare në Bujanoc dhe Medvegje, rritja e numrit të punësuarëve shqiptarë në organet e vetqeverisjes lokale, mundësia që të ndikohet në vendimet mbi objektet infrastrukturale dhe tjera)

1. Popullësia

FDH nuk ka mundur të arrijë deri te të dhënat e sakta mbi numrin e tanishëm dhe strukturën etnike të popullatës, prandaj ka qenë i drejtuar në konkluzione indirekte.

1.1. Regjistrimi i vitit 1981

Regjistrimi i popullësisë , i vitit 1981, të cilën e bëri enti për statistikë në teritorin e tërë ish Jugosllavisë, ishte i fundit i cili i solli të dhënat e sakta mbi numrin e banorëve në Serbi. Sipas atij regjistrimi, në komunën e Bujanocit kanë jetuar 46.689 banorë. Prej tyre më tepër se 55% kanë qenë Shqipëtar (25.848), Serb reth 34% (15.914), Romë afër 9% (4.130). Në vetë qytetin Bujanoc kanë jetuar numer gati i njëjtë i serbve, shqipëtarve dhe romëve.³

Pos këtij qyteti, i vetmi vend ku ka qenë numri i Serbëve dhe Shqipëtarve i njëjtë ka qenë fshati Osllarë. Vendbanimet tjera kanë qenë gati monoetnike. Prej 59 vendbanimeve në komunë, 36 kanë qenë fshatra me banorë Serb. As njëra prej tyre, megjithatë, nuk ka patur më shumë se 900 banorë, gjërsa në fshatin më të madh Tërnovc i Madhë, ka banuar 6336 banorë⁴

³ Serb 3.911, shqipëtar 3.728, romë 3.883

⁴ CD " Rexhistrimi 1991 – 70 vite të rexhistrimit", Enti federativ për Statistikë, 1998

Komuna e Preshevës ka patur 33.948 banorë. Shumica, mbi 85% (28.961) ishin Shqipëtarë, mbi 12% (4.204) Serbë dhe mbi 1% (433) Romë. Nga 35 vendbanime në këte komunë gjashtë (në mesin e tyre edhe Presheva) ishin etnikisht të përziera, por Shqipëtarët ishin shumicë prej mbi 82%. Katër vendbanime ishin të banuara vetëm me popullatë serbe, ndërsa 25 me popullatë shqipëtare.

Nga 17.219 banorë të komunës së Medvegjës, Serbë dhe Malazezë ishin rreth 65% (11.354), Shqipëtarë rreth 32% (5.509) dhe Romë rreth gjysmë përqindi (83). Nga 44 vendbanime në komunë, vetëm tri vendbanime kanë patur 1000 banor. Tri të katërtat e vendbanimeve ishin të banuara kryesisht me serb dhe malëzezë. Qyteti i Medvegjës dhe dy vendbanime tjera ishin etnikisht të përziera por me shumicë serbe. Shqipëtarët ishin shumicë në tetë vendbanime. Në të tri komunat Romët kanë jetuar kryesisht në qytete.

1.2. Vlerësimi i vitit 1991

Regjistrimin e përgjithshëm i zbatuar në vitin 1991 e kanë bojkotuar shqipëtarët në Kosovë, Preshevë, Bujanoc dhe Medvegje. Vlerësimet për numrin e popullatës shqipëtare janë bërë në bazë të regjistrimit të vitit 1981. Sipas tyre, në komunën e Bujanocit ishin 49.238 banorë, prej tyre rreth 30% Serb (14.660), 60% Shqipëtar (29.588), dhe diç më pak se 9% Romë. (4.408). Është vlerësuar se në komunën e Preshevës kanë jetuar 38.943 banorë, prej tyre rreth 90% Shqipëtar (34.992), 8% Serb (3.206) dhe 1,29 % Romë (505). Enti federativ për statistikë nuk i ka publikuar vlerësimet për komunën e Medvegjës, por vetëm rezultatët e regjistrimit sipas të cilëve në këtë komunë ishin 13.368 banorë, prej tyre 9.205 Serb dhe Malazezë dhe 3832 Shqipëtar.

1.3. Popullësia prej vitit 1999 deri në mes të vitit 2001

Për shkak të konflikteve të armatosura dhe frikës për siguri, popullata shqipëtare nga komunat e Preshevës, Bujanocit dhe Medvegjës tri herë janë larguar nga shtepitë e tyre. Vala e parë ishte gjatë bombardimeve të NATO-s në vitin 1999, kur

nga ky teritor është larguar një e treta e Shqipëtarve⁵. Vetëm nga komuna e Preshevës kanë ikur rreth 20. 000⁶.

Pjesa më e madhe e popullatës shqipëtare pas bombardimeve janë kthyer nëpër shtëpitë e tyre, por jo të gjithë. Sipas raporteve të organizatave ndërkombëtare, në Kosovë në shtator të vitit 1999 ishin 3.227 persona të zhvendosur nga këto tri komuna.⁷ Në Maqedoni, në fund të tetorit të vitit 1999 ishin rreth 3.000 të ikur nga Presheva dhe Bujanoci.⁸

Vala e dytë e shpërnguljeve filloi në vitin 2000. Në fillim të konflikteve ndërmjet forcave të sigurimit dhe UÇPMB-së, nërmjet shkurtit dhe qershorit të vitit 2000, rreth 900 familje i kanë lëshuar shtëpitë e tyre.⁹ Intensifikimi i konflikteve në nëntor të njëjtit vitë ka shkaktuar shpërnguljen e rreth 10.000 Shqipëtarve. Pjesa më e madhe e tyre është strehuar në Kosovë, në komunën e Gjilanit. Shpërngulja ka vazhduar edhe gjatë vitit 2001. Në fund të muajit maj, gjatë valës së tretë të shpërnguljeve nga Presheva dhe Bujanoci, në Kosovë ishin 14.000 të zhvendosur nga ky teritor.¹⁰

Kthimi më i rëndësishëm dhe i qëndrueshëm i popullatës shqipëtare, në mënyrë të pavarur ose me ndihmën e bashkësisë ndërkombëtare ka ndodhur në mes të vitit 2001. Organizatat ndërkombëtare vlerësojnë se në Preshevë, Medvegjë dhe Bujanoc pas përfundimit të konflikteve janë kthyer

⁵ Të dhënat e misionit ndërmjet agjensioneve të Kombeve të Bashkuara për vlersime të situatës në jug të Serbisë (UN inter agency assessment Mission Southern Serbia) prill 2001.

⁶ Albanians in Preshevo, Bujanoc and Medvegjë, Riza Halimi, Eurobalkans, No 36, Autumn/ vinter 99/2000

⁷ Report of dhe High Commissioner for Human Rights on dhe Situation of Human Rights in Kosovo) UNHCR, September 1999

⁸ Un consolidated Inter Agency Appeal for the South Eastern Europe Humanitarian Operations UN nen99

⁹ Të dhënat e CARE international, Municipal briefing of Gjilan, HCIC, qershor 2000

¹⁰ UNHCR Southern Serbia and Kosovo Map, UNHCR, maj 2001

gjithësej rreth 5.300 Shqipëtarë.¹¹ Përfaqësuesit e Trupit Koordinues qeveritar theksojnë se ky numër është 8.346.¹² Në komunën e Preshevës deri në muajin tetor të vitit 2001 janë kthyer 1.263 persona të zhvendosur, derisa 400 janë ende në Kosovë.

Nëpër fshatra në veri të skajshme të komunës së Bujanocit, i cili është i njohur me emrin Malesia Bujanoc (fshatrat Zarbinc, Pribovc, Ravno Buçje, Suharn, Novo sellë) prej 247 familjeve të ikura, nga qershori deri në mes të shtatorit të vitit 2001 janë kthyer vetëm 90. Në komunën e Medvegjës pas shpërnguljes kanë mbetur rreth 300 shqipëtarë, por pas përfundimit të konflikteve janë kthyer edhe rreth 400.¹³

Gjatë vitit 2002 nuk ka ndodhur kthimi masiv i shqipëtarve të mbetur. Ata me ndihmën e organizatave ndërkombëtare i vizituan shtëpitë e tyre, por shumica nuk mund të vendosin për tu kthyer. Numëri i saktë i shqipëtarëve të zhvendosur intern, të cilët edhe më tutje janë në Kosovë, duhet të jetë i njohur pas publikimit të rezultateve të regjistrimit të popullsisë në Serbi, në kuadër të se cilit është kryer edhe regjistrimi i të zhvendosurve intern nga këto tri komuna.

1.4. Vlerësimi për vitin 2001

Sipas vlerësimeve të organizatave ndërkombëtare, në vitin 2001 numëri i përgjithshëm i banorëve të komunës së Preshevës ka qenë 46.000, prej të cilit rreth 92 % ishin shqipëtarë, 7 % serbë dhe 1 % romë. Në Bujanoc kanë jetuar 49.000 banorë (50 % shqipëtarë, 36 % serbë dhe 14 % romë), ndërsa

¹¹ Un interagency progress report and recommendations on the situation in Southern Serbia, OCHA janar 2002 si dhe të dhënat e UNHCR për personat e zhvendosur intern të cilit janë kthyer deri më nënt. 2001

¹² Deklerata e Novica Zdravkoviçit, kryeshef i SPB Vrajë "Për një vitë 724 sulme, Politika 18.XII 2001

¹³ Të dhënat e Këshillit për drejtat e njeriut në Bujanoc dhe Qendres multietnike në Medvegj tetor 2001

komuna e Medvegjës ka patur 13.500 banorë (67% Serbë, 32 % Shqipëtarë, 1 % Romë).¹⁴

1.5. Regjistrimi i vitit 2002

Të dhënat zyrtare nga ky regjistrim i kryer në Serbi në prill të vitit 2002, ende nuk janë të shpallura. Regjistrimi për komuna Preshevë, Bujanoc dhe Medvegjë ka qenë i rëndësishëm dhe si parakusht për përpilimin e regjistrave zgjedhore për zgjedhjet lokale në korrik të vitit 2002. Komuniteti shqipëtarë ka marrë pjesë në përgatitje , por pjesëmarrja e shqipëtarve në regjistrim ka qenë e pasigurtë. Ata kanë kërkuar që në Kosovë të regjistrohen të gjithë shqipëtarët të zhvendosur intern nga këto komuna¹⁵ si dhe që përfaqësuesit e OSBE të jenë prezent gjatë regjistrimit në teren. Në fund regjistrimi është kryer në formularë të veqanta, me pjesëmarrjen e ekipeve, ku merrnin pjesë një shqipëtarë dhe një serbë, dhe me prezencën dhe angazhimin e përfaqësuesve të OSBE, të cilët kanë shfrytëzuar edhe bazen e të dhënave në Prishtinë për regjistrimin e personave të zhvendosur internë.

Të dhënat e vetme zyrtare lidhur me regjistrimin i ka kumtuar Rasim Lajiqi, ministër federativ për bashkësitë nacionale dhe etnike. Ai me rastin e vizitës së Medvegjës ka thënë se në këtë komunë ka 11.823 banorë, prej tyre rreth 30% janë Shqipëtarë.¹⁶ Pas zgjedhjeve lokale të cilat janë mbajtur me 28. qershor të vitit 2002, nënkryetari i Qeverisë së Republikës së Serbisë dhe kryetari i Trupit Koordinues i Qeverisë Nebojsa Qoviq ka deklaruar që « *Shqipëtarë ka definitivisht më tepër se Serbë dhe se nuk duhet të krijohën iluzione që Serb ka më tepër kur më të vertetë nuk ka aq shumë.*»¹⁷ Kjo ishte

¹⁴ UN Inter Agency assessment to Southern Serbia, UN, prill i vitit 2001

¹⁵ Kjo kërkesë është arsyetuar më regjistrimin e Serbëve nga Kosova të shpërngulurë intern në territorin e Serbisë, viti 2001.

¹⁶ « Në Medvegje sapo filluan investimet», Danas 7. qershor të vitit 2002.

¹⁷ « Çoviq : Serbët në Bujanoc të manipuluar nga ana e KDS/së», b92, 30. korrik 2002.

deklaratë e parë e perfaqësuesit të pushtetit i cili flet për numer të banorve serb dhe shqipëtar në Bujanoc.

2. Shkelje të të drejtave të njeriut dhe drejtave të pakicave deri në vitin 2001

Edhe pse shkelje të rëndësishme të drejtave të njeriut dhe drejtave të pakicave të Shqipëtarve etnik në Preshevë, Bujanoc dhe Medvegje ka patur edhe prej vitit 1989. Shkeljet më të rënda kanë ndodhur gjatë bombardimit të NATO-s të vitit 1999.

2.1. Gjendja prej 1989 deri në vitin 1999

Qendrimi i pushtetit Serb ndaj Shqipëtarve në tri komunat e cekura është keqësuar pas abrogimit të autonomisë së Kosovës në vitin 1989. Shkelja e të drejtës për punë dhe përjashtimi i shqipëtarve nga jeta publike, posaçërisht nga institucionët arsimore, janë karakteristike e viteve të fundit të 80-ta dhe filimin e viteve 90-ta.

2.1.1. Pushimi nga puna i profesorëve dhe largime tjera nga puna të vitit 1989.

Shkelja e parë e drejtës për punë dhe drejtës së pakicave të arsimohën në gjuhë amëtare ka qenë përjashtimi i 11 profesorve më eminentë shqipëtar nga Qendra Arsimore në Preshevë në vitin 1989, pasi ky institucion është i proklamuar si «*çerdhe e nacionalizmit dhe iredentizmit shqipëtar*»¹⁸ Bashkë me Riza Halimin, tani kryetar i Kuvendit komunal të Preshevës, në grup të profesorve të përjashtuar kanë qenë edhe Naser Aziri, tani kryetar i Këshillit Egzekutiv të KK të Preshevës, Belul Nasufi, Drejtori i Shtëpisë së Kulturës, Nazmi Jashari, Drejtor i Qendrës për punë sociale dhe Selajdin Avdiu drejtor i institucionit parashkollor në Preshevë.

¹⁸ «Gjeografija e re zgjedhore», intervist me Riza Halimin, Novine vranjske, nr.210

Ramadan Ahmeti nga Bujanoci, një prej kandidatëve të partisë së parë Shqipëtare në regjion, Partisë për veprim demokratik (PVD), pas zgjedhjeve të para shumë partiake në Serbi në vitin 1990 është larguar nga puna për shkak se një ditë mungoi nga puna për të marrë pjesë në fushatë zgjedhore.¹⁹

Ymer Ymeri, referent në Sekretariat të mbrojtjes popullore është lëshuar më 1 janar të vitit 1992 në pushim të paguar në kohëzgjatje prej 24 muajsh²⁰ më arsytim që në sistematizimin e ri është “i pasistemuar”. Pas mungesës iu është nderpre marrëdhënja e punës. Ymeri i parashtrroi Trupit Koordinuesë aktpadinë me 7. qershor të vitit 2001, ndërsa nga Ministria e mbrojtjes e mori përgjigjen se ankesa është parashtrur me vonesë²¹

2.1.2. Shkeljet e drejtës së shtypit dhe gjykimet

Për shkak të shpërndarjes së revistës në gjuhën shqipe “Jehona”, “në vitin 1994 është denuar kryeredaktori përgjegjës i kësaj gazete Sevdail Hyseni.²² Aktvendimi i gjykatësit komunal për kundërvajtje më vonë është anuluar, por me 23. shkurt të njejtut vitë, Qendra e resursit të sigurisë shtetërore nga Vraja e parashtrroi fletparaqitjen penale kundër Hysenit për shkak të publikimit të vjershës “Më shajkaç në Evropë” dhe në të njejtën kohë e ndaloi përmbledhjen e vjershave “Kur të buzëqesh fati”, “në të cilën është publikur kjo poezi. Pas dy viteve prokuroria publike e qarkut e ngriti aktpadinë për

¹⁹ “Gjeografia e re zgjedhore”, intervistë me Riza Halimin, Novine Vranjske, nr 210

²⁰ aktvendimi i Ministrisë së mbrojtjes të Republikës së Serbisë nr 118-1257 i 1.janarit të vitit1992

²¹ Dokumentacioni FDH-e

²² Aktvendimi i gjykatësit komunal për kundërvajtje në Bujanoc, nr.1316/94 denimin e formulon me atë që Hyseni “si redaktor kryesorë i revistës Jehona, ka lejuar që gjatë viteve 1992 dhe 1993 të futën 7 numra të kësaj reviste në tirazh prej 2000-3000 egzemplarë, dhe të njejtut të shpërndahën në teritorin e bujancit dhe, pa lejen e organeve kompetente”.

vepër penale “ Vënja në përqeshje i popullit dhe nacionaliteteteve të Jugosllavisë,”²³ Gjashtëmbëdhjet deshmitarë, shqipëtar, dy herë janë denuar për shkak se nuk kanë ardhur në seansa. Rasti ka përfunduar pas gjashtë vitësh, për shkak se rasti është vjetëruar.²⁴

Prokuroria publike komunale në Preshevë ka ngrit aktpadinë me 7. gushtë të vitit 1998. kunder Riza Halimit për shkak të “ *Pengimit të personit zyrtar në kryerjen e punëve të sigurisë publike...*”. Është thënë se Halimi ka “ *penguar personin e autorizuar OPM-së në Preshevë ...në ruajtjen e rendit publik dhe qetësisë, të trazuar më mbajtjen e tubimit publik të pa paraqitur, të qytetarve të nacionalitetit shqipëtar, kështu që në mënyrë verbale është drejtuar ... më fjalë “ Kush je ti, çka kërkon këty?”...(dhe) fizikisht e pengoj duke e kapur për mangë të uniformës dhe atë mbi bryl të dorës së djathët, duke i folur atëherë “mos shko”*²⁵ Me aktgjykim të 29.marsit të vitit 2000, Halimi është shpallur fajtor dhe i denuar në tre muaj, me kusht në një vitë.²⁶ Procedura pas ankesës është përfunduar më vertetimin e denimit të shkallës së parë.

2.1.3. Zvoglimi i vetëqeverisjes lokale.

Diskriminimi i komunitetit etnik shqipëtar në jeten publike dhe politike ka qenë ë pranishëm në tërë periudhën. Ligje të reja, të nxjera në tërë teritorin e Republikës së Serbisë, intensifikuan centralizimin dhe zvogluan kompetencat e vetëqeverisjes lokale. Kjo reflektohej posaqërisht në komunën e Preshevës, ku partitë shqipëtare në të gjitha zgjedhjet lokale kanë fituar mandatë të mjaftueshme, për të formuar pushtetin lokal por në praktik nuk kanë patur mundësi të ndikoin në mënyrë qenësore në jetën e përditëshme. Në komuna

²³ Propozimi akuzues I prokurorisë Komunale publike në Bujanoc nr.9 /96

²⁴ Aktvendim I gjyqit Komunal në Bujanoc nr. 11 / 98

²⁵ Propozim akuzues K nr.98 / 98 i 7 gushtit të vitit 1998

²⁶ Aktgjykimi K. Nr.142 / 98 prej 29 marsit të vitit 2000, Gjyqi komunal në Preshevë

Bujanoc dhe Medvegje partitë shqipëtare nuk kanë marrë pjesë në pushtetin egzekutiv, pos priudhës së shkurtër të vitit 1992. dhe 1993.

2.2. Shkelje e drejtave të njeriut në vitin 1999.

Indicionët më të shumta mbi shkeljen e drejtave të njeriut, FDH i ka mbledhur gjatë vitit 1999 , e posaçërisht gjatë intervenimit të NATO-s. Kryesit kanë qenë në shumicën e rasteve pjestarë të formacioneve paraushtarake, UJ dhe Ministrisë së punëve të brendëshme (MPB).

Sipas raportit të KK të Preshevës, gjatë gjendjes së luftës, në rethana të pasçaruar, në teritorin e kësaj komune janë vra 11 Shqipëtar.²⁷ Prej tyre gjashtë kanë qenë nga kjo komunë, tre nga Komuna e Gjilanit (Kosovë) dhe dy nga komuna fqinjë Bujanoc. Qytetarët e Komunës së Preshevës gjatë kohës së gjendjes së luftës në komunë kanë parash-tru 243 deklarata mbi shkeljen e drejtave të njeriut, duke përfshir dhe drejten në pronë. Dëmi material është vler-suar mbi 12 milionë marka gjermane.(reth 6 milionë eura)²⁸

2.2.1. Vrasja e Driton Arifit.

Driton Arifi (1959) nga fshati Ranatovcë i komunës së Pre-shevës, me 4. prill të vitit 1999 është nisur për të marrë bagëtinë e cila ishte në tjetër mahallë të njejtë fshatë. Pjestarët e formacioneve paraushtarake të cilët kanë arritur nga fshati Muçibabë, i kanë dalë përpara dhe kanë shtënë në të, duke e goditur në këmbë, stomak dhe gjoks. Vendasëve u është nda-luar t'i ofrojnë ndihmë Dritonit i cili ishte i lënduar rëndë. Për shkak të lëndimeve ai ndërroi jetë të njejtën ditë reth orës 19.30. sipas deklaratës së babait²⁹ të tij, mjekët të cilit e bënë

²⁷ raporti KK në Preshevë mbi lartësinë e dëmit të luftës, të vitit 2000

²⁸ Njejtë

²⁹ Deklarata e Xheladin Arifit e drejtuar Kuvendit komunal të Preshevës, me 8.prill të vitit 1999

obdukcionin nga Vraja kanë deklaruar se Dritoni ka pasë mundësi të mbijetojë nese i u është dhënë ndihma mjeksore në kohë.

2.2.2. Vrasja e Nexhat Arifit.

Ruzhdi Arifi (1968) nga fshati Buhiq i Komunës së Preshevës, në deshmi³⁰ më rastin e vrasjes së vëllait të tij, Nexhat Arifit nga i njeiti fshat, deklaroi:

“ Me 18. prill të vitit 1999 në fshatin tonë ka ardhur grupi me 40 njerëz, kryesisht ushtar, edhe pse, në mesin e tyre ka patur edhe civil të armatosur. Në atë kohë vëllau i im ka qenë në shtëpi, dhe prej atëherë i humbët çfarëdo gjurme. Pas 9.dite, me 27 prill, disa vendas nga fshati Karadak dhe unë, në për-celle të shtabit të mbrojtjes civile nga Presheva, u nisem ti viz-itoin shtëpitë tona. Pasi arritëm deri të vendi i cili thirrët Livadhët e Shehohovës (Sehovsky Livade) na ndali patralla e Ushtrisë Jugosllave. Na pyetën së ku po shkojmë. Pasi që u përgjigëm që jemi duke shkuar për ti vizituar fshatrat tona, ata nuk na lejuan dhe thanë se do të na vrasin” si ate nga fshati “Buhiq”(Sigurishtë duke menduar në vëllaun timë Nex-hatin)

Për herë të parë kamë shkuar në fshatë pas dy muajsh, me 2. korrik të vitit 1999. E kërkua varrin e vëllaun timë. Në ven-din e quajtur Stan e gjetem varrin në arë të fshatit, por në varrë nuk ka patur asgjë. Pasi e gjurmaam rrethinën, i gjetëm eshtrat e njerzëve të shpërndara, me siguri nga qenët endacakë. Së bashku me eshtra i gjetëm edhe orën, jelekun , gjaketën pantolonët dhe këpucët. Sipas këtyre konkludova se është vëllau i im në pyetje. Në bazë të rrobëve u pa se është i goditur me armë zjarri nga prapa dhe atë disa herë. Atë ditë e pashë se shtëpia dhe punëtoria e vëllaun timë (ka qenë TV serviser) janë të djegura. Po të njejtën ditë kufomën e të ndjerit e bartëm në varrëza të fshatit.”

³⁰ deklarata e Ruzhdi Arifit e drejtuar Kuvendit komunal të Preshevës, me 9. korrik të vitit 1999

2.2.3. Keqtrajtimi i Hysni Ademit dhe Qerim Halimit.

Hysni Ademi dhe Çerim Halimi nga fshati Madjere, komuna e Preshevës, janë rrahur keq, sipas deklaratës vetanake me 7. maj të vitit 1999, nga ana e pesë pjesëtarëve të UJ. Pas maltretimt në fshatë te vetin, ata janë transferuar në fshatin Muçibabë. Aty i ka marrë patrolla tjetër e cila gjithëashtu i ka rrahur. Ademi dhe Halimi pastaj janë dërguar në fshatin Pasjanë, e pastaj deri të vendbanimi Varosh i Gjilanit (Kosovë). Aty janë mbyllur në bodrum të shtëpisë private dhe janë mbajtur 12 ditë. Ademi në deklaratën e vet tregoj që ai si dhe të mbyllurit e tjerë kanë qenë çdo ditë të maltretuar fizikisht dhe të rrahur.³¹

“Djaloshit i cili i ka patur vetëm 18 vjetë, ia shpojnin veshët me thikë, të tjetrit disa kan tentuar ti ja nxerrin sytë. E kam pa si njerit në brryla ja prenë inicialet A.H.”

Ademin dhe Halimin me sy të mbyllura i dërguan deri te thertorja në dalje të Gjilanit dhe aty janë lëshuar.

2.2.4. Rasti i plakës Arife Avdiu.

Familja Avdiu nga fshati Bushtranë në komunën e Preshevës, si edhe shumë shqipëtar, në pranverë të vitit 1999, e kanë lëshuar shtëpinë dhe kanë shkuar në Kumanovë (Maqedoni). Plaka Arife Avdiu (1932) ka mbetur në shtëpi. Ajo më vonë deklaroi hetuesve të Fondit për të drejtën humanitare:

“Ishte 31. maj, natë, diku reth ora 22. Nuk ka pasë rrymë e unë kisha ra për të fjetur. I ndigjova zëratë para shtëpisë dhe u ngrita. Jashtë i pashë disa ushtarë. Në atë momentë njëri prej tyre hyri në dhomë. Kërkoi kafe dhe sheqer,e pastaj të holla dhe gjëra tjera më vlerë, e pasi i tregova se nuk kamë, ai filloi të më shkelmojë me çizme në kokë. U rrëzova nga shtrati në dysheme, e ai e nxorri thiken dhe filloi të me therrë në fytë.

³¹ deklarata e Hysni Ademit e drejtuar komunës së Preshevës, me 31. maj të vitit 1999

Pastaj me gjuajti në tokë duke menduar se jamë e vdekur. Më kujtohet që edhe një kohë ka qenë prezent duke e bastisur shtëpinë.”

Sipas deshmisë personale, Arife Avdiu duke u zvaritur ka arritur deri të pragi i shtëpisë. E shpëtoi fqiu i parë, Zoran Atanasijeviq, përndryshe pjestarë i MPB-së. Ai e dërgoi plakën deri në Preshevë, duke u kundërvuar rezervistëve të UJ-së gjatë rrugës, të cilët nuk deshën të lejojnë që të kalonin madje edhe shkrepen rafall mbi veturën e tijë. Arifja është mjekuar në spitalin e Nishit. Për shkak të lendimeve, Arifja sot më veshë merr ushqimin dhe nuk sheh në dy sytë. Kryesi nuk është gjetur deri në momentin e hartimit të këtij raporti, kurse FDH nuk ka të dhëna se ka filluar hetimi, ndaj personave të cilët e penguan Zoran Atanasijeviqin që plakën të dërgoj në Preshevë.

2.2.5. Vrasja e dy anëtarve të familjës Fejzuli.

Në oborrin e Metush Fejzullit nga fshati Gospogjincë komuna e Preshevës, më 19. qershor të vitit 1999 kanë arritur 18 pjesëtarë të UJ, në mes të tyre ka qenë edhe një femër. Metush Fejzuli për këtë ngjarje dha këtë deklaratë:³²

“Bashkëshortën time, vajzën dhe mua na nxorrën në oborr, kurse djali im Qania dhe djali i vëllait, të cilët ishin duke fjetur në dhomën tjetër, janë detyruar të vishën rrobët dhe gjithashtu të dalin jashtë. Deri sa ishim të shtrirë për toke na rrahën gati një orë. Pastaj na dërguan në oborr të vëllait timë Rahimit, në të cilin gjithashtu ka qenë ushtria. Bashkëshortën e tijë e nxorrën në oborr me ne, e atë e rrahën në shtëpi. Pastaj në gjendje të alivanosur e nxorrën në oborr, ku rrahja vazhdojë. Pasë gjysmë ore, kanë filluar të marrin në pyetje Ibrahimin pse ai erdhë në fshatë, kurse pastaj tre ushtarë e dërguan në drejtim të përroi, kinse “për të pyetur diç”. Të tjerët i kthyen në oborrin timë. U ndigjuan të shtëna nga drejtimi në të cilin e dërguan Ibrahimin. Pasi u kthuen ush-

³² deklarata e Hysni Ademit e drejtuar komunës së Preshevës, 31.maj1999

tarët, e sjellën letërnjoftimin e tij dhe më pyetën “ Çka e kamë unë atë. “ U tregova se atë e komë djalë të vëllaut dhe i pyeta se shka i kanë bërë. Ata mu përgjigjën se Ibrahim ka ikur.

Pastaj na kanë futur në shtëpi dhe Rahimin e alivanosur e vendosën në njëren, e neve në tjetren dhomë. Urdhëruan që gratë tu prëgatisin ushqim. Pasi drekuan, shumica prej tyre shkoi në drejtim të fshatit Bukovc, gjersa me neve mbeten dy ushtarë dhe femra e cila ishte me ta. Ajo na tregoi se Rahimi ka vdekur. Ushtarët janë kthyer rreth orës 15.00. Atëherë mu dhe djalin tim, na nxorrën në oborr dhe filluan të na malltretojnë. Na thoshin se na kanë nxerur për të na pushkatuar; repetuan pistoletat, i drejtuan automatët në drejtimin tonë. Prej të gjith atyre ngjarjeve e kamë hymbur vetëdijen. Pasi erdha në veti, na urdhëruan që të nisemi në drejtim të Preshevës, duke na thënë se atje na pretë Arkani. Pasi u larguam rreth 300m, filluan të shtiejnë pas nesh, por për fat as kush nuk u qellua.

Tërë rastin e kemi paraqitur në shtab të mbrojtjes civile në Preshevë, e mjekët të cilët na kanë ofruar ndihmë rastin e kanë paraqitur në polici. Edhe pse kamë intervenuar disa herë, policia nuk ka dalë në vend shqim , as të provojë për të gjetur djalin e vëllaut tim Ibrahimin. Pasi ata nuk kanë intervenuar, tetë vendasë kanë shkuar për të marrë trupin e Rahimit të ndjerë. Trupi i Rahimit i ka patur plagët në gjoks, kokë dhe shpinë . Pas hetimeve të Ibrahimit, e kemi gjetur trupin e tij në livadhë në pjesë e cila është quajtur Arnica. Në trupin e tij kanë qenë 4 plagë të shkaktuara më armë zjarri..

Në kokë dhe gjoks kanë qenë plagët e mëdha dhe të hapura. Të gjitha këto plagë janë të konstatuara edhe nga ana e mjekve të cilët e kanë konstatuar vdekjen e të dy të ndjerëve.

2.2.6. Vrasja e Fetah Fetahut.

FDH ka indikacione që shkeljet e drejtave të njeriut ndaj pjes-tarve të komunitetit etnik shqipëtar kanë vazhduar edhe pas përfundimit të gjendjes së luftës. Me 31.korik të vitit 1999 në rrethana të pasqaruara është vrarë taksisti Fetah Fetahu nga

Bujanoci. Këshilli për drejta të njeriut thekson se Fetahu at ditë, me taxi veturën e tij, i barti dy refugjatë serb nga Kosova. Ata e kanë kaluar punktin policor në fshatin Konçul, dhe vazhduan në drejtim të Gjilanit. Trupi i Fetahut është gjetur në afërsi të vendit të ashtuquajtur të Kroi i Eminit (Eminove Çesme), me ç rast janë konstatuar tri plagë të shkaktuara me armë zjarri. Vetura e tij është gjetur 150 metra më larg.³³

2.2.7. Veprimet e UJ ndaj Shqipëtarve në kohë të gjendjes së luftës gjatë vitit 1999.

Gjatë gjendjes së luftës, e posaqërisht gjatë prillit të vitit 1999, ushtria dhe policia disa herë i kanë bastisur shtëpitë dhe i kanë maltretuar banorët e fshatrave në komunat e Bujanocit, Preshevës dhe Medvegjes. Sipas raportit mbi diskriminimin e Shqipëtarve në Preshevë, Bujanocë dhe Medvegjë, të cilin në vitin 2000 e publikoi Këshilli për të drejtat e njeriut në Bujanoc, UJ me 31. mars ka rrethuar me tanke fshatin Tërnoc i Madhë. Eprorët Ushtarak kanë kërkuar nga fshatarët që në afat prej dy orësh ti dorëzojnë “komandosët e NATO-s, terroristët e UÇK-së dhe drogën. Sipas të njetit burimë shtëpitë në fshatë serishtë janë bastisur edhe një ditë më vonë, ndërsa me 23. prill banorët e këtij fshati janë tubuar dhe me orë të tëra janë mbajtur në shi. Incidentë i tillë ka ndodhur edhe me 12. prill në fshatrat Breznicë dhe Muhovc, me ç rast pas bastisjes së shtëpive 45 fshatarë janë dërguar në Bujanoc. Atje janë mbajtur për disa orë duke u maltretuar dhe kërcnuar me likvidim fizik. I njeiti burim thekson se grupët e ushtarve dhe policëve në fund të vitit 1999, gjatë disa javësh disa herë kanë maltretuar shqipëtarët e komunës së Bujanocit. Sipas shkrimeve në shtyp me rast të bastisjes së shtëpisë së Ymer Miftarit në Novo Sellë pjestarët e UJ pronarit ia kanë marrë 83.615 marka gjermane (reth 41.000 euro) me arsyetim se nuk ka vertetim për prejardhjen e devizave. Për marrjen e të hollave nuk është dhënë kurrfarë vertetimi. Këto të holla, me 12. maj të vitit 2001 i janë kthyer vëllait të Ymerit.³⁴ Këshilli për të

³³ Raporti i gjykatësit hetues në vendshiqim

³⁴ “UJ ka kthyer Shqipëtarit 83.615 DM” 12.maj 2001

drejtat e njeriut në Bujanoc raporton se përveç këtij rasti të hollat janë kthyer edhe me një rast tjetër. Fjala është për 72.000 marka gjermane (rreth 36.000 euro) të konfiskuara gjatë viteve 1987 / 88 nga bashkësia fetare islame.

3. Koha e konflikteve: viti 2000 dhe gjysma e parë e vitit 2001

Gjatë vitit 2000 dhe gjysmëvjetorit të parë të vitit 2001 territori i komunave të Preshevës, Bujanocit dhe Medvegjës ishte fushë e konflikteve të armatosura të ushtrisë dhe policisë nga njëra anë dhe pjeshtarëve të UÇPMB-s nga ana tjetër. Në përbërje të UÇPMB-s ishte popullata lokale shqipëtare nga të tri komunat dhe pjeshtarët e saj ishin kryesisht të rinjtë shqipëtarë. Duke marrë parasyshë egzistimin e zonës tokësore të sigurisë, në të cilën forcat serbe kanë mundur të hyjnë vetëm me armatim të lehtë, UÇPMB ka vepruar kryesisht në zonën ku shtrihen këto tri komuna. Me kohë UÇPMB ka aritur që të vendosë kontrollin mbi fshatrat të cilat gjenden në zonën tokësore. Situatë e tillë ka mbetur deri në përfundim të konfliktit.

Pjeshtarët e UÇPMB-së për herë të parë janë paraqitur në opinion gjatë varrimit të vëllezërve të vrarë Shqipë, në fshatin Dobrosin, komuna e Bujanocit, në fund të janarit të vitit 2000. Konfliktet gjatë vitit gjithmonë e më tepër janë intensifikuar e posaçërisht pas tërheqjes së policisë nga punktet e kontrollit në fshatrat Luçanë, Konçul dhe Tërnoc i Madhë, më 27. nëntor të vitit 2002.

Sipas të dhënave zyrtare të Ministrisë së punëve të brendshme të Serbisë³⁵, prej datës 10. qershor të vitit 1999 deri më 31. gusht të vitit 2001, vetëm në territorin e ZTS-së në drejtim të Kosovës janë vrarë 10 civilë. Prej tyre 5 Serb, 4 Shqipëtar dhe një pjeshtar i “nacionaliteteve tjera”. Në të njëjtën periudhë janë lënduar 25 civilë (15 Serb, 8 Shqipëtar dhe

³⁵ Vebsajt MPB e Serbisë

dy pjestarë të misionit të KB). Janë zhdukur 43 qytetar (40 Serb dhe 3 Shqipëtar). Ministria e punëve të brendëshme thekson se nga qytetarët e rrëmbuer dy janë të vrarë, një ka arritur të ikë, 36 janë liruar, ndërsa fati i katër të tjerëve nuk dihet. MPB ka deklaruar se janë vrarë 24 pjesëtarë të MPB dhe UJ, 78 janë të lënduar, dhe dy janë të kidnapuar.

Përfaqësuesit e Trupit Koordinues të qeverisë republikane dhe federative flasin për 724 sulme të armatosura dhe provokime nga ana e UÇPMB-së në periudhën prej 16 dhjetorit të vitit 2002 deri më 16. dhjetor të vitit 2001. Sipas këtij burimi, në periudhën e njëjtë janë vrarë 19 persona (7 policë, 6 ushtarë dhe 6 qytetarë), janë lënduar 49 (21 policë 16 ushtarë dhe 12 qytetarë), ndërsa janë kidnapuar 28 persona. Të gjithë të rrëmbyerit janë liruar më vonë.³⁶

Sipas të dhënave të eprorëve të ministrisë së punëve të brendëshme të Serbisë katër të rrëmbyerit, fati i të cilëve nuk dihet, janë Serb: Vlada Miletiq (81) dhe Persa Miletiq (56) nga Tërnoci i Vogël, Goran Stankoviq (19) nga Rakovci dhe Zoran Tomiq (26) nga Lopardnica.³⁷ Goran Stankoviqi dhe Zoran Tomiqi me 14 gushtë të vitit 2000 janë rrembyer, në rajonin e Kosovës e jo në rajonin e vezhguar.

Këshilli për të drejtat e njeriut në Bujanoc³⁸ ka shenime se gjatë vitit 2000 gjatë konflikteve janë vrarë 9 pjesëtarë të UÇPMB-së, janë vrarë 11 shqipëtar dhe janë rrembyer 5 qytetar (dy Shqipëtar dhe tre Serb). Reth 150 Shqipëtar këtij Këshilli ia ka dhënë deshmیت e tyre për keqtrajtimet nga ana e policisë dhe ushtrisë.

FDH ka konstatuar se në këtë periudhë ka patur shkelje serioze të të drejtave të njeriut. Këto si dhe luftimet kanë krijuar

³⁶ Deklerata e kryshefit të MPB për rethin e Pqinjit Novica Zdravkoviqit, "Për një vitë 724 sulme", Politika 18.dhjetor 2001

³⁷ Deklerata e Novica Zdravkoviqit në tekst "Sherifët nga lugina e Preshevës", Danas, 13.janar të vitit 2001

³⁸ Raporti i Këshillit për drejta të njeriut në Bujanoc për vitin 2000.

ndjenjën e frikës dhe të pasigurisë tek të tri bashkësitë etnike, gjë që është ende prezente. Prandaj Fondi konsideron që për normalizimin e situatës dhe kthimin e besimit reciprok është e domosdoshme që organët shtetërore në Serbi të zbatojnë hetimët objektive të cilat kanë të bëjnë me shkeljen e të drejtave të njeriut në Preshevë, Bujanoc dhe Medvegjë në të kaluarën. Gjitha ashtu Fondi konsideron se edhe organët gjyqësore duhet të ofrojnë mbrojtje efikase viktimave të torturës, diskriminimit dhe mbrojtjen me rastin e shkeljes të së drejtës në pronë.

3.1. Krimet e pandrikuara të cilat ngarkojnë

Fondi ka mbledhur, për më shumë vrasje dhe rrëmbime të pandrikuara nga kjo periudhë, të dhënat si vijon.

3.1.1. Vrasja e drejtorit të shkollës fillore në Muhovc.

Drejtori i shkollës fillore “Migjeni”, në Muhovc, Xhemajl Mustafa (1947), është vrarë në rrugën Orogjevc- Muhovc, në komunën e Bujanocit, 17. janar të vitit 2000 rreth orës 07. të mëngjezit. Gjemajli ka qenë nënkryetar i SPS-it për Bujanoc. Sipas burimeve të press qendrës në Bujanoc, ai është vrarë në sulm terroristë.³⁹ Në komunikat të MPB qendron se Mustafën e kanë vrarë “terroristët Shqipëtar” dhe se në trup të tij janë gjetur 48 plagë nga armët e zjarit.⁴⁰ Kryesit e veprës nuk janë gjetur.

3.1.2. Vrasja e vëllezërve Saqipi.

Vëllezërit Shqip (1969) dhe Isa (1964) Saqipi janë të vrarë në dalje të fshatit Dobrosin, komuna e Bujanocit me 26. janar të vitit 2000. Babai i tyre Saqip Saqipi, ia ka përshkruar ngjarjen hulumtuesit të FDH kështu:

³⁹ Lista e qytetarve të cilët janë vrarë në sulme terroriste , Press qendra Bujanovc, 27. korik 2001.

⁴⁰ Ekstremizmi, MPB e Serbisë, dhjetor i vitit 2000

Atë ditë ka qenë borë e madhe. S bashku me djemë jamë nisë atë ditë në mal për të marrë dru. Duke marrë parasyshë se punoi në ekonomi pyjore, jemi ndarë në dalje të fshatit. Ata kanë vazhduar drejtë me traktor, gjatë rrugës e cila shpie për në Luçan. Në këmbë kanë patur qizme dhe me veti sharrën motorike. Unë kamë shkuar në të djathtë. Pas sa kohe ndigjova të shtëna nga drejtimi i kufirit me Kosovë, dhe pak më vonë edhe të shtëna te cilat u ndëgjuan nga drejtimi në të cilin Isa dhe Shaipi thanë se po shkoin. U nisa në atë drejtim, por në një çast i pashë 7-8 policë të cilët vinin nga ai drejtim. Kjo më frikësoi, dhe në mënyrë të padukshme, që të mos më vërej, shkova në shtëpi, e cila gjindët në hyrje të fshatit. E thira së pari, kryetarin e KK Bujanoc, z-ri Stojançë Arsiqin, më të cilin kamë raporte të mira. I tregova se çka ndëgjova dhe pashë, dhe se djemtë e mi janë atje dhe se frigohëm për ta. Pastaj e ftova dhe SPB-në në Bujanoc. Kujdestari i cili mu lajmërua, pasi morri vesh për çka bëhët fjalë, tha : “Dhe duhët të gjithëve me ju vra”.

Trypat e djemve të vetë, me numër të madhë të plagëve tejshpuese me armë zjarri, Saqipi i ka gjetur të hedhur mbi kupën e traktorit në mal afër rrugës Luçanë- Dobrosin, Gumat në traktorë kanë qenë të shpërthyer. Adem Rashiti kryetar i bashkësisë Lokale Dobrosin, ka thënë se policët kanë biseduar atë ditë me te për borgjët e rrymës, dhe së kanë kërkuar që të gjithë banorët ti kryejnë borgjët e veta. Kur u ndigjua e shtënë nga drejtimi i Kosovës, policët u kthyen prapa ka Bujanoci.

Sipas të dhënave të trupit Koordinues, vëllëzërit Saqipi janë “ qytetarë të cilët kanë pësuar nga sulmët teroriste “ 26. janar të vitit 2000:

“më 26.01.të vitit 2000 rreth orës 13.15 në fshatin Dobrosin, komuna Bujanoc, terroristët shqipëtar e kryen sulmin me pushkomitraleza, snajper dhe me armë tjera automatike në patrollën e policisë. Polici Zharko Guberiniq (1969) është lënduar lehtë.”⁴¹

⁴¹ Raporti publik I MPB mbi ngjarjet në reonin e Dobrosinit me 26. janarë të vitit 2000

Në varrim të vëllazërve të vvarë, i cili është mbajtur katër ditë më vonë, për herë të parë janë paraqitur publikisht pjesëtarët e Ushtrisë Çlirimtare për Preshevë, Bujanoc dhe Medvegje

FDH konsideron se, në bazë të komunikatës së trupit Koordinues, mund të konkludohet se është e njohur patrolla e policisë e cila ka qenë në reonin e Dobrosinit me 26.janar, është e nevojshme që të mbyllën hetimet për këtë rast dhe të denohën kryesit .

3.1.3. Rrëmbimi dhe zhdukja e Nebih Nuhiut.

Pronari i pumpës së benzinit “Neza petrol”, në Preshevë Nebih Nuhiu është rrembyer me 2 shkurt të vitit 2000. Dy orë pas rrëmbimit për herë të fundit i është lajmëruar familës. Që atëherë për të asgjë nuk dihet. Rrëmbyesit kanë kontaktuar më familje disa herë dhe kanë kërkuar para. Me ta ka biseduar vajza Flora Nuhiu (1977), e cila të gjitha bisedat i ka inçizuar në audio kasetë. Ja deklarata e saj e dhënë FDH :

“Rreth orës 14 në pompën tanë janë parku dy vetyra- mercedes i bardhë me targa të Vranjës dhe audi ngjyrë dylli (oker). Nga ai dolën katër të rinjë. Të gjithë flisninë sërbsishtë, mosha e tyre ishte prej 20 deri në 30 vjeq, dhe korpuilent. Njëri prej tyre i cili ishte i nënqethur krejtësishtë shkurt, ka thënë se ata janë nga Mali i Zi dhe ka pyetur se ku është Nebiu.

Pasi babai i jonë nuk ka qenë aty, ai ka thanë se do të kthehët më vonë pasi i duhën goma për vetur. I dyti ka biseduar me kusheririn tonë i cili punon në pompë, dhe i cili më vonë ju dërgoi parat e kërkuara, aty ishte edhe vëllau i im më i ri. Ata pastaj kanë shkuar në drejtim të Preshevës.

Rreth orës 17 ata janë kthyer. Babai imë atëherë ishte aty dhe ata kanë kërkuar nga ai goma për veturë. Pasi ai ju tregoj ato , e pyeten a i ka vetem këto të cilat janë të ekspozuara, e pasi tha se ka ende në bodrum ata kërkuar që ti shohin ato. Njëri prej tyre ka mbetur para dymve derisa tre të tjerë zbritën me babain timë në bodrum. Pas disa minutash, ata

së bashku me babain timë u nisën në drejtim të veturës. Babai im heshtë, dhe pasi u ulë në veturë një këmb e mbajti jashtë duke mos lejuar që të mbyllën dyert.

Njëri nga rrëmbyesit bertiti: “Po shkojmë në SPB, në Bujanoc, do ta kthejmë”. Në këto fjalë babai imë duke heshtur e luajti kokën. Të dy veturat shkuan në drejtim të Bujanocit. Kjo ishte hera e fundit prej qe e kemi pa. “

Familja e ka paraqitur rastin në polici. Gjysmë ore pas rrëmbimit, rrëmbyesit kërkuar nga familja e Nuhiut që në afat sa më të shkurt të dërgojnë 110.000 marka gjermane (rreth 55.000 euro), duke u kërcnuar se në të kundërtën do të vrasin Nebiun. Familja arriti që ti mbledhë rreth 75.000 marka gjermane (rreth 32.000 euro) Rrëmbyesit kërkuar që një punëtor nga pompa të nisët ka Vranja, duke cekur se më vonë do të lajmërohet se ky do të bëhet pranë dorëzimi.

“Jamë nisur me veturë sipas udhëzimeve të cilat i ka pranuar Flora. Me veti e morra edhe telefonin celular dhe të hollat. Kamë drejtuar shumë ngadale, dhe i hetova inspektorët e SPB-së të Preshevës të cilët më kanë përcjellur tërë kohën. Diku pas Bujanocit më ka ndalur policia e komunikacionit, supozoi pasi e kamë drejtuar veturën ngadalë. Inspektorët nga vetura pas meje, kanë dalur dhe i kanë treguar që të më lëshojnë. Pastaj, askush më nuk më ka përcjellur. Para Vladigjin Hanit Flora më ka lajmëruar që të ndalëm, sepse rrëmbyesit ashtu kanë kërkuar. Në atë momentë e pashë një njeri, njërin nga rrëmbyesit, i cili ka dalur në rrugë. E ndala veturën, e ai i morri parat dhe telefonin celular, dhe më urdhëroi të kthehëm menjëherë prapa.”⁴²

Kur kanë thënë udhëzime, rrëmbyesit kanë pyetur pse e ka përcjellur policia veturën. Dy orë pas rrëmbimit, Nebih Nuhiu i është lajmëruar familjes për herë të fundit. Ai tha që është mirë, dhe se gjindët në motelin Predejane dhe që do të kthehët në shtëpi me autostop. Por nuk është kthyer.

Pas dy ditë, në orrët e vona, familjen Nuhiu e kanë vizituar inspektorët e SPB-së të Vrajës, Voja dhe Vujica N. dhe i kanë siguruar që rasti do të zgjidhët për disa ditë. Pohuan se ata janë të vetmit të cilit mund të ndihmoin dhe kanë kërkuar që në lidhje me rrëmbim të mos e kontaktojnë askënd. Secilën herë, kur iu është lajmëruar dikush nga familja Nuhiu, inspektorët në fjalë, janë përgjigjur që është e nevojshme që të kanë durim edhe një kohë.

Një jave më vonë, rrëmbyesit janë lajmëruar për herë të fundit dhe i kanë kërkuar edhe 100.000 marka gjermane, (reth 50.000 euro). Kur familja kërkoi që ta ndigjoi Nebihun, rrëmbyesi tha së kjo nuk është e mundur, pasi ai gjindët në Malë të Zi.

Familja e të rrëmbyerit Nebih Nuhiu, disa herë i është drejtuar SPB-së dhe shefit të trypit Koordinusë në Bujanoc, por nuk patë suksesë. Pasi i është drejtuar Këshillit për të drejta të njeriut në Bujanoc, MPB-e e Serbisë e dërgoi një shkresë me 19. shkurt të vitit 2001 familjes Nuhiu në të cilën gjindët : *“ që në bazë të dhënave të grumbulluara dhe informatave, është konstatuar se pjesëtarët e policisë e kanë ngritur padinë penale kundër NN kryesit të veprës penale rrëmbim nga neni 64 LP i RS e cila është dërguar Prokurorisë Publike të Qarkut në Vrajë. “ Në raport i cili është i dërguar së bashku me këtë shkresë cekët që “ pjesëtarët e SPB-e në Vrajë edhe më tutje ndërmarrin masa dhe veprime intenzive operativë taktike me qëllim të gjetjes së Nebihë Nuhiut dhe kryesëve të veprës penale”.⁴³*

Një nga inspektorët e SPB-së Vrajë, i cili ka ardhur tek familja Nuhiu, Vojislav Stanković, është arrestuar në prill të vitit 2001 dhe i është caktuar paraburgimi prej 30 ditësh për shkak të dyshimit të bazuar që e ka keqpërdor pozitën *“ ashtu që disa herë i ka përvetsuar në mënyrë të paligjshme parat, deri më tani të përcaktuar në vlerë më të madhe se 1.700.000 dinar, e në dëm të Nuhiut... Zdravković ka thënë se gjatë javës së ardhshme duhet prituri ndryshime të reja dhe arrestime në*

⁴³ raporti mbi verifikimin e thirrës në gjyq të bërë nga parashtresa e Flora Nuhiut nga Presheva, MPB e Serbisë, më 19. shkurt të vitit 2001

*policë në Vrajë.*⁴⁴ Këshilli për drejta të njeriut kuptoi që Stankoviçi është lëshuar nga paraburgimi, dhe se nuk është ngritur procedura.

Për shkak veprës penale mashtrim, më 11.maj të vitit 2001 janë arrestuar ndihmës i komandirit të SPB-së në Jagodinë Ranko Deniq dhe Branislav Nikoliq nga Krushevc, e bashkëfajtori i tretë Slavisha Zdravkoviç, gjithashtu punëtor në SPB, është arratisur. “*Ata e bënë që familja Nuhiu të mashtrohet, duke i premtuar rrejtshëm që Nebiun e rrembyer do ta gjejnë dhe do ta kthejnë në familje pas kompenzimit prej 160.000 markave gjermane*” Të arrestuarit nuk kanë patur lidhje me rrembimin e Nebih Nuhiut.

Kryetari i trupit Koordinues Nebojsa Çoviç ka deklaruar që njëri nga pjesëmarësit kyq të këtij rrëmbimi është i paarritshëm për pushtetin Jugosllav dhe së gjindët në Gjermani.⁴⁵ Pas grumbullimit të disa mijë qytetarë të Preshevës në dyvjetorin e zhdukjes së Nebih Nuhiut Çoviçi përseri premtoj ndërqimin e këtij rrëmbimi.

3.1.4. Vrasja e Ejup Hasanit

Ejup Hasani (1944) nga fshati Letovic i komunës së Bujanocit është vrarë me armë zjarri me 12. shkurt të vitit 2000. Sipas raportit të Këshillit për drejta të njeriut në Bujanoc për vitin 2000, atë e kanë vrarë sulmuesit e maskuar, të cilët e kanë nxerr nga shtëpia dhe reth 200 m më larg kanë shtie në të. Pres qendra në Bujanoc⁴⁶ ka shpallur se Hasani ka vdekur në sulmin terrorist (Emri i cilit është cekur si Ejup Asanoviç)

⁴⁴ “Sjellja barbare e policëve më nuk mund të tolerohet” deklarata e Novica Zdravkoviçit, kryeshefit të policisë për rrethinë e Pçinjit, Danas 28.prill 2001.

⁴⁵ Deklarata e Nebojsa Çoviçit para delegatëve të Kuvendit komunal të Preshevës, 14.nendor 2001

⁴⁶ Lista e qytetarëve të vrarë në sulme terroriste, Press qendra Bujanoc, 27.korrik 1 vitit 2001.

3.1.5. Incident i armatosur në Konçul

Këshilli për drejta të njeriut nga Bujanoci ka shenuar që civili shqipëtar Fatmir Ibishi dhe polici Slavisha Dimitrijeviq kanë vdekur në incident te rëndë të armatosur i cili ka ndodhur me 26 shkurt të vitit 2000 në pyll afër rrugës Luçanë – Dobrosin, në hyrje të fshatit Konçul në rrugën magjistrale Bujanoc – Gjilan. Për ndryshe nga kjo, MPB ka deklaruar që *“ekstremistët shqipëtar i kanë vënë disa prita dhe kanë kryer sulm të armatosur ndaj katër policëve të cilët kanë qenë në veturë zyrtare. Me atë rast, ka vdekur polici Slavisha Dimitrijeviq (1968) dhe Dragan Filipoviq (1965). Dy policë tjerë janë plagosurë rëndë, përkatsisht lehtë”*⁴⁷ MPB nuk tregoi asgjë për shqipëtarin e vrarë.

3.1.6. Vrasja e Bahri Musliut dhe Destan Adilit.

Bahri Musliu (1961) Nga Vrabana, është gjetur i vdekur me 13. mars të vitit 2000 në afersi të fshatit serb Levosojë të komunës së Bujanocit.⁴⁸ MPB më rastin e vrasjes kumtoi “është gjetur trupi i Musli Bahriut të cilin e vranë terroristët shqipëtar me armë zjari në afersi të fshatit Levosajë”⁴⁹

Destan Adili (1964), nga Tërnoci i Madhë, është gjetur i vdekur më 13. prill të vitit 2000 në rrugë Ternoc i Madhë – Breznicë. Familja tregon se është kthyer nga rruga (është marrë me tregti). Pasi familja kerkoi që të bëhën hetimet, prokuroria publike e Qarkut në Vrajë e informoi familjen Adili që *“pas grumbullimit të informatave të nevojshme e morri vendimin që mos të ngritët procedura penale”*. Familja në të njejtën kohë është e informuar *për mundësinë e ngritjës së procedurës kundër kryesit të njohur të veprës penale të vrasjës.* “

⁴⁷ Ekstremizëm, MPB e Serbisë, dhjetor i vitit 2000

⁴⁸ Raport i Këshillit për drejta të njeriut në Bujanoc për vitin 2000

⁴⁹ Ekstremizëm, MPB e Serbisë, dhjetor i vitit 2000

3.1.7. Zhdukja e serbëve të vetëm nga Tërnovci i Vogël

Banorët e vetëm serbë nga fshati Tërnoci i Vogël, Vlada (1920), dhe Persa (1945) Miletiq janë zhdukur më 21 qershor të vitit 2000. Në shtëpi të tyre u gjetën gërzhojat e plumbave dhe shenjat e gjakut. Fati i tyre nuk është ndriqua.

Nga frika nga hakmarrja e policisë serbe, të gjithë banorët e këtij fshati të njejtën ditë, rreth 550 prej tyre, i lëshuan shtëpitë e tyre dhe shkuan në Kosovë. Tri ditë më vonë pasi disa banorë u kthyen që nga shtëpitë e tyre të marrin gjërat e tyre, policët me dhunë të panevojshme kanë arrestuar Avni Jakupin, Sejdi Jakupin, Nexhmedin Sopin, Shemsi Salihun dhe Halim Berishën.

“Disa prej nesh në mëngjes më 24 qershor jemi kthyer nëpër shtëpi, kryesisht për t’i marrë gjërat e vlefshme, arin dhe të hollat sepse në Kosovë kemi shkuar bukvalisht pa marrë asgjë. Secili prej nesh shkuam nëpër shtëpi. Jemi përpjekur që mos të vrehemi sepse jemi friguar që policia do të na maltretojë. Diku rreth orës 10 në shtëpinë time ka hyrë një grup prej 10 policëve. Më kanë pyetur kush i ka vlarë Vlladën dhe Persën dhe duke mos pritur përgjigjen filluan të më rrahin me duar, këmbë dhe kundak. Pastaj kemi dalur jashtë dhe më drejtuan kah bregu i afërt. Kam parë se i kanë nxënë edhe disa prej nesh të cilët kemi ardhur dhe po e kontrollojnë fshatin duke u përpjekur që të gjejnë edhe dike. Me xhip më bartën deri në stacionin e policisë në Bujanoc, ku unë dhe të arrestuarit e tjerë jemi marrë në pyetje tërë natën. Ndaj meje nuk kanë aplikuar dhunë. Të gjithë përveç Halim Berishës, i cili u transferua në burgun e Nishit, jemi liruar ditën e ardhshme rreth orës 11, kur shkuam për në Gjiilan. Disa prej nesh tani janë kthyer, por shumë prej tyre ende frigohen”⁵⁰

Sipas deklaratave të dëshmitarëve, të dhëna Këshillit për të drejtat e njeriut në Bujanoc⁵¹, të arrestuarit janë liruar duke ju

⁵⁰ Ekstremizëm, MPB e Serbisë, dhjetor I vitit 2000

⁵¹ Intervista e Sejdi Jakupit hetuesit të FDH

falenderuar deklaratës të njerës nga vajzat e të zhdukurit Vllada Miletqi. Ajo ka thënë policisë se *“Nuk beson se babain dhe motrën e saj i kanë vrarë shqipëtarët nga Trnovci i Madh sepse ata kësaj familjeje i kanë ndihmuar gjithmonë”*.

3.1.8. Vrasja e Ridvan Qazimit.

Ridvan Qazimi (1964), i njohur si komandant Lleshi ishte një nga përfaqësuesit e UÇPMB-së, i inkuadruar në mënyrë direkte në bisedimet me përfaqësuesit e Qeverisë në fillim të vitit 2001. Vrasja e tij më 24 maj 2001 ende nuk është ndriçuar. Sipas të dhënave që i kemi në dispozicion, ai është vrarë me të shtëna nga snajperi në vendin Guri i Gat mbi fshatin Lluçan, kur arriti në këtë vend me tre bashkëluftëtarët e tij. Xhipi i tij është gjetur i shoshitur me 20 të shtëna. Sipas pohimeve të kryetarit të organit Koordinues Nebojsa Qoviq, Qazimi humbi jetën *“në shkëmbim klasik të zjarrit”*, derisa zëdhënësi i qendres për informim të Qeverisë vlerësoi se me këtë rast *“fjala është për qerim hesapesh ndermjet ekstremistëve shqipëtarë në Tërnoc të Madh. Jonuz Musliu, kryetar i këshillit politik të UÇPMB-së ka deklaruar se Qazimin “e kanë vrarë snajperistët serb në prani të shefit të zyrës së Natos për Jugosllavi, Shon Saliven”⁵². KFOR-i i ka demantuar këto të thëna.*

3.2. Shkeljet e të drejtave të njeriut nga ana e UÇPMB-së

3.2.1. Tortura mbi dy ushtarët të UJ.

Togerët Sasha Bulatoviq (1978) dhe Miloica Bijaliq (1970), pjesarë të batalionit të shtatë të UJ, me 21 mars të vitit 2001 me automjetin ushtarak kanë hyrë në Tërnoc të Madh. Ata, nga ana e UÇPMB-së, e cila ka kontrolluar fshatin, janë mbajtur 25 ditë. Hetuesëve të FDH-së u kanë deklaruar së gjatë kësaj kohe janë rrahur me shkop të bejzbollit, gypa dhe kundak.

⁵² Raporti i këshillit për drejta të njeriut në Bujanoc për vitin 2000

Atyre i u shkaktuan lëndime me thika dhe mundime me rrymë reth tridhjet here. Nga ata u kërkua që ti nënshkruajnë deklaratat më të cilat pranojnë se i ka dërguar kapiteni. Ata u liruan me 15. prill me ndërmjetësimin e KFOR-it.

3.2.2. Të zënit rob të katër serbëve nga Vraja.

Suzana (1974)Stojançe (1969) dhe Nebojsa (1977) Petroviq dhe Dragan Iliq (1973) nga fshati Donje Zhapsko komuna e Vrajës, UÇPMB i ka zënë rob më 4 mars të vitit 2001. Ata janë mbajtur një natë në Tërnoc të Madh e më vonë u transveruan në fshatë tjetër. Stojan Petroviq I ka deklaruar hetuesit të FDH *“se janë rrahur me kundak të pushkëve, këmbë, gypa të ndryshëm, janë kyqur në rrymë, i u është vendosur thika nën gjuhë, janë detyruar që ta puthin simbolin e UÇK-së dhe ti shkryajnë deklaratat se sigurimi shtetëror i ka dërguar për ta minuar xhaminë në Tërnoc të Madh. “*

Gjatë kohës së burgosjës që zgjati 41 ditë, këta të katër të zënë rob janë mbajtur në pesë hapsira të ndryshme të bodrumit., kryesisht pa dritë të ditës. Në ekspertizë të medicines gjygjësore theksohet se Dragan Iliqi nuk është keqtrajtuar gjatë arrestimit por më vonë gjatë paraburgimit. Në ekspertizë⁵³ qendron :

E kanë gjuajtur mbi kokë me disa batanije dhe harna, e pastaj pjesa më e madhe e personave të pranishëm të cilit ishin të uniformuar kanë filluar ta kontrolloin duke e rrahur në kokë dhe ta shkelmojnë më këmbë. Rrahja zgjati disa orë më pauza të shkurtëra. Gjatë rrahjes në një nga pauzat e dërguan në përdhesen e shtëpisë ky gjithashtu e rrahën. E ka parë Petroviq Stojançën kur e kanë futur në bodrum.” E kanë gjuajtur me kokë për dysheme,” e pastaj ka pare se si i ajët pjesa e djathtë e fytyrës. Pastaj e kanë zvaritur deri të cingu dhe janë kërcënuar se do t ia presin shuplakën e dorës. “

⁵³ Ekspertiza e mjeksisë gjygjësore të lëndimeve, Akademija e mjeksisë ushtarake në Beograd më 20. prill të vitit 2001.

Nga të arrestuarit është kërkuar që të pranojnë “*se kush I ka dërguar në Tërnoc të Madh, dhe në cilën detyrë janë.*” Gjatë mundimeve me rrymë i u është thënë se Suzana “*tani më ka pranuar.*”

“Para mengjesit e kanë sjellur një rom të dehur, ndërsa neve na zgjoi bërtima e tij sepse edhe ate e rrahnin. I dhan me pi raki e pastaj ia dhanë edhe shkopin e gomes dhe e urdhëruan që ta rrah ate (Iliqin) dhe vëllezerit Petroviq. Në fillim “Fatmiri” nuk deshti ta rrah, por personat e uniformuar filluan ta rrahin dhe ia përsëriten udhërin. Pas kësaj “Fatmiri” filloi që t’i godas me këtë shkop, ndërsa ushtarët e morën video kamerën dhe të gjitha këto I incizuan.

Të burgosurit me 6 mars të vitit 2001 ishin të detyruar që para TV kamerave të Kosovës të thonë se kanë ardhur me detyrë që të kryejnë detyrën terroriste. Dhjetë ditë pas kësaj, për here të pare I vizituan përfaqësuesit e misionit vëzhgues të Unionit Evropian (EUMM) dhe Komitetit Ndërkombëtar i Kryqit të Kuq (ICRC). Mënyra e përshkruar e keqtrajtimit ka vazhduar gjatë tërë kohës. Sipas fjalëve të Iliqit disa ditë para se të lirohen kanë filluar të marrin ilaqe dhe tri shujtje në ditë .

Suzana Petroviq është liruar me 31 mars por është detyruar që forcave ndërkombëtare në Kosovë, KFOR-it, duhet ta persëris deklaratën e cila ishte e përpiluar. Të gjithë të arrestuarit të tjerë janë liruar me 14 prill, me ndermjetësimin e KFOR-it.

Rrëmbimi I nënkryetarit të PVD. Mediumet kanë raportuar se Behlul Nasufi, nënkryetar I Partisë për veprim demokratik është rrëmbyer me 23 prill 2001 në afërsi të fshatit Konçul⁵⁴. Ate ushtarët e UÇPMB-së e kanë mbajtur në një shtallë ku ishin edhe dy kuaj. Duart dhe sytë I kishte të lidhura. Përfaqësuesit e UÇPMB-së rrëmbimin e kanë demantuar dhe kanë thënë se Nasufi ka qëndruar në rajonin e

⁵⁴ I rrëmbyer nënkryetari i PVD-së, 25.prill 2001

Karadakut, me qëllim të përcaktimit të detajeve të bisedimeve.⁵⁵ Me ndermjetësimin e Bashkësise ndërkombëtare Nasufi është liruar pas dy ditësh.

3.3. Sjelljet e pjesëtarëve të ushtrisë dhe policisë ndaj shqipëtarëve

Gjatë konflikteve të armatosura, pjesëtarët e bashkësisë etnike shqipëtare kanë qenë viktimat të maltretimeve, ofendimeve, kërcnimeve dhe provokimeve nga ana e pjesëtarëve të ushtrisë dhe policisë.

Fyerjet e dinjitetit njerëzor shpesh janë përcjellur edhe me rrezikimin e qartë të integritetit trupor. Incidentet, në shumicën e rasteve, kanë ndodhur nëpër fshatra, ndërsa numri dhe pasha është rritur sa më larg që vendbanimet ishin nga qytetet.

3.3.1. Arrestimi i Adnan Kamberit.

Adnan Kamberi, (1970) nga Trnovci i Madh është zhdukur më 29 korrik të vitit 2000. Dy ditë më vonë avokati iu ka lajmëruar familjes dhe e informoi se ndaj Kamberit janë filluar hetimet për shkak të veprës penale terrorizëm dhe iu është caktuar paraburgimi.⁵⁶ Me 29 gusht paraburgimi është vazhduar edhe për një muaj⁵⁷ ndërsa më 12 shtator të vitit 2000 hetimet janë ndërprerë dhe paraburgimi është hequr.⁵⁸

Me të njejtin vendim me të cilin Adnan Kamberit i heqet paraburgimi është caktuar zbatimi i hetimeve, paraburgimi për Jeton Gjellilin nga Breznica dhe Mustafë Alishani nga Trnovci i Madh.

⁵⁵ UÇPMB demanton që e ka rrëmbuer Nasufin "B-92, 26.prill 2001

⁵⁶ Raporti i Këshillit për drejta të njeriut në Bujanoc për vitin 2000

⁵⁷ Aktvendimi i gjyqit të Qarkut në Vrajë Kv nr.75/00 I 29. gushtit 2000

⁵⁸ Aktvendimi i gjyqëtarit hetues në Vrajë KV:nr.37/00 I 12.shtatorit të vitit 2000

3.3.2. Maltretimi I familjes Ismaili.

Katër meshkuj në uniforma të maskuara, të armatosur me revole dhe thika, kanë maltretuar me 19 shtator të vitit 2000 këta anëtarë të familjes Ismaili nga Trnovci I Madh: Imrije Ismaili (1950), Seizi Ismaili (1970), Esmale Shabani (1973) dhe tre fëmijët të mitur. Të trija gratë janë hospitalizuar dhe në trupin e tyre janë konstatuar lëndime të rënda trupore. Policia të njejtën natë kanë dalur në vendshiqim por deri në ditën e sotme kryesit nuk janë zbuluar.⁵⁹

3.3.3. Punktet policore.

Fatmir Hasani, nënkryetar i Këshillit komunal të Partisë për veprim demokratik në Bujanoc, është mbajtur me 29 janar të vitit 2001 në punktin policor Luçan, me rastin e kthimit nga Kosova. Arsyeja e mbajtjes së tij ishte sepse e ka pasur hartën gjeografike të Jugosllavisë të dimenzionit 1:600.000. Hasani në punkt është mbajtur rreth dy orësh, ndërsa pastaj është dërguar në SHPB-në e Bujanocit. _

Atje e morrën në pyetje dy inspektorë të sigurimit shtetëror duke u interesuar për aktivitetet e PVD-së. Ai u lirua pas një ore.⁶⁰

Në punktin policor Ceravajkë, komuna e Preshevës, më 10 shkurt të vitit 2001 policija fizikisht dhe verbalisht keqtrajtoi 26 udhëtar nga autobusi i ndërmarrjes “ Veli Trans”. Kjo ndërmarrje mban linja të rregullta të udhëtimit me autobus në mes Preshevës dhe qyteteve në Kosovë. Të gjithë udhëtarët e maltretuar ishin Shqipëtar.⁶¹

⁵⁹ Njejtë

⁶⁰ Deklerata e Fatmir Hasnit Këshillit për të drejta të njeriut në Bujanoc

⁶¹ Raporti i Këshillit për të drejta të njeriut në Bujanoc

3.3.4. Rasti Rashiti.

Januz Rashiti nga Turija , inspektor i KK Bujanoc, është rrahur para familjes së tij me 1. mars të vitit 2001. Rrahjen e ka kryer grupi prej gjashtëmdhjetë pjestarve të njësitëve speciale policore të cilët pastaj e dërguan në komandë në fshatin Levosojë, e pastaj në Bujanoc. Pas intervenimit të shëfit të organit koordinues Rashiti është lëshuar në shtëpi. Po të njëjtën ditë në të njëjtin fshatë fizikisht janë malltretuar edhe disa shqipëtarë, derisa një prej tyre Reshat Ebibi është rrahur gjithashtu para anëtarve të familjes së tij, e pastaj është dërguar në Sherbimin e punëve të brendshme. Është liruar ditën e ardhëshme në ora 16.⁶²

3.3.5. Të shtënat, bastisjet, kërcënimet.

Në fshatin e përzier Osllar, me 11. mars të vitit 2001, rreth orës 15 nga armatimi automatik, është shtënë mbi xhaminë gjatë kohës së mbajtjes së ceremonijalit fetar. Berat Alimi, imam, thotë se të shtënat kanë aritur nga drejtimi I pjesës së fshatit i cili quhet Padinë.

Më rastin e hyrjes së forcave të armatosura në fshatrat të cilat ishin në ZTS, si dhe pas tërheqjes së pjesëtarve të UÇPMB-së nga Oraovicë, pjestarët e ushtrisë dhe policisë kanë kryer bastisjet e shtëpive. Edhe pse bastisjet shpesh janë kryer në prani të pronarit dhe përfaqësuesëve të bashkësive lokale ka patur incidente dhe dëmtime të pasurisë, ndërsa ka ndodhur edhe rrezikimi i integritetit trupor. Më rastin e bastisjes së shtëpisë së familjes Osmani në Orahovicë me 15. maj të vitit 2001, kater anëtarë të familjes – Nazimi, Abedini, Muharremi dhe Aletini janë keqtrajtuar nga ana e policisë. Kjo ka vazhduar edhe gjatë dërgimit të tyre në SPB Preshevë. Gjatë hyrjes së forcave të Bashkuara të sigurisë në fshatin Dobrosin, me 31. maj të vitit 2001, pjesëtarët e policisë speciale i janë kërcënuar banorëve me fjalë: “ Të gjithë do të jeni të mbytur ”, gjërsa

⁶²

Raporti i Këshillit për të drejtat e njeriut në Bujanoc në periudhën janar- mars 2001.

njëri prej tyre ditën e ardhshme e mbajti babain e vël-lëzërve të vrarë Shqipëri në rrugën e fshatit dhe e merrte në pyetje për djemët , duke i thënë që e kanë merituar atë që e kanë fituar pasi kanë qenë të armatosur.

4. Drejt Zgjidhjes politike: Prej mesit të vitit 2001. deri te gushti i vitit 2002

Qeveria e Republikës së Sërbisë dhe Qeveria Federative e kanë formuar ne dhjetor të vitit 2000 trupin Koordinues për komunën e Preshevës, Bujanocit dhe Medvegjes. Në kornizë të përpjekjeve të qeverisë së re që të zgjidhet kriza në mënyrë politike, me 16 shkurt të vitit 2001 është nxjerrë “programi dhe plani për zgjidhjen e krizës në komuna Bujanoc Preshevë dhe Medvegje” në të është theksuar përcaktimi i qëndrueshëm që kriza në jug të Serbisë të zgjidhet në mënyrë paqësore dhe me mjete politikodiplomatike-nëpërmjet dialogut të përfaqësuesëve të Republikës së Serbisë dhe Republikës Federative të Jugosllavisë në njërën anë dhe komunitetit nacional shqipëtarë, në tjetrën anë e me përkrahje të bashkësis ndërkombtare.

Masat të cilat qeveria duhet ti ndërrmerte në afate saktë-sisht të definuara pas nënshkrimit të marrëveshjes, në Program janë të grumbulluara në tri tërsi. Ato përfshijnë integrimin e Shqipëtarëve në sistemin politik shtetëror shoqëror dhe respektimin e drejtave të tyre njerzore në përputhje me standardet evropiane; vendosjen e sigurisë dhe paqës në regjion; dhe revitalizimin ekonomik dhe social të regjionit dhe zhvillimi me përputhje me projektet dhe prioritetet e komunave.

Pjesë përbërëse e këtij plani ka qenë edhe ftesa shqiptarëve lokal në dialog për zgjidhjen e krizës në komuna Bujanoc, Preshevë dhe Medvegje (Aneks 3). Është dërguar edhe ftesa bashkësisë ndërkombëtare që të përkrah zgjidhjen (Aneks 4). Përfaqësuesit ndërkombtarë e kanë përkrah këtë plan

ndërsa përfaqësuesit e komunitetit etnik shqiptarë e kanë vlersuar pozitivisht shumicën e masave të parashikuara.

Por UÇPMB-ja e refuzoi planin dhe me 1 mars të vitit 2001 e paraqiti platformën e vet të përbashkët mbi zgjidhjen paqësore të krizës në luginën e Preshevës⁶³ Dy ditë pas, përfaqësuesit politik të Shqipëtarëve dhe përfaqësuesit e UÇPMB-së dhe së bashku e paraqitën “platformën politike për parandalimin e konflikteve të armatosura dhe zgjidhjen e krizës në rajonin e Preshevës Medvegjës dhe Bujanocit”⁶⁴

Përfaqësuesit e NATO-s , BE dhe OSBE-së janë kyqur në negociatën dhe kanë ndërmjësuar në bisedime të ndara me delegacionin serbë dhe shqiptarë. Kjo ka sjellur deri te marrëveshja mbi armëpushimin i cili është nënshkruar me 12 mars të vitit 2001. Takimi i parë direkt i dy palëve ka ngjarë me 23 mars të vitit 2001 në bazën ushtarake britaneze në fshatin Livadic afër Besianës (Podujevës)⁶⁵

Krahas me negociatën me lejën e KFOR-it ka filluar kthimi në faza, i ushtrisë dhe policisë në ZTS. Hyrja e forcave të armatosura në pjesët e ZTS-së ka përfunduar me 31. maj të vitit 2001. Sipas të dhënave të UNHCR-it, rreth 5000 Shqipëtar nga fshatrat e kësaj zone i kanë braktisur shtëpitë e tyre gjatë fazës përfundimtare të këtij operacioni.

Një nga rezultatet e para të rëndësishme të negociatave ka qenë marrëveshja mbi demilitarizimin e fshatrave Luqan dhe Turijë, i nënshkruar me 4. maj 2002. Në këtë marrëveshje të dy palët janë pajtuar që të tërheqin forcat e tyre pa kusht nga këto dy fshatra, ti lirojnë të gjitha objektet private, të mundësojnë kthimin e të shpërngulurve dhe lirinë

⁶³ “UÇPMB-ja paraqiti planin mbi zgjidhjen e krizës në jug të Sërbiisë” Beta, 1 mars të vitit 2001

⁶⁴ “Halimi paraqiti platformën shqipëtare”, Zëri Publik 3 mars të vitit 2001

⁶⁵ “U takuan Sërbët dhe Sqipëtarët me ndërmjësimin e NATO-s” Beta, 23 mars të viti 2001

e tërsishme të lëvizjes gjatë rrugës Bujanoc-Gjilan. Marrëveshja ka hyrë në fuqi me 7 maj të vitit 2001.

Liderët ushtarak të UÇPMB-së e kanë nënshkruar deklaratën me 21 maj të vitit 2001, në Konçul, mbi demilitarizimin e pjesës jugore dhe qendrore të ashtuquajtur sektori B të ZTS. Aty ka qenë e paraparë që pjesa e parë të demilitarizohet në ditën e ardhshme ndërsa demilitarizimi i tërsishëm dhe dorzimi i armëve pjestarëve të KFOR-it të bëhet me 31. maj të vitit 2001.

Në të njejtën kohë me demilitarizimin e regjionit filloi dhe formimi i policisë lokale multietnike. Me propozimin e Misionit të OSBE-së janë aprovuar “principet për elementin multietnik policor në Preshevë Medvegje dhe Bujanoc”⁶⁶. Këtë dokument e kanë nënshkruar me 27 qershorë të vitit 2001 përfaqësuesit e Qeverisë të Republikës së Serbisë, bashkësisht etnike Shqipëtare dhe OSBE-ja dhe kjo paraqet hapin konkret në drejtim të pjesëmarrjes së barabartë të Shqipëtarëve në kryerjen e punëve publike.

4.1. Amnistia e ish pjesëtarëve të UÇPMB-së

Amnistinë për pjesëtarët e UÇPMB, e cila është paraparë me programin e Organit Koordinues⁶⁷, e vërtetuar më 21 maj të vitit 2001 në letërën të cilën nënkryetari i qeverisë Nebojsa Čović, komandanti i forcave të bashkuara të sigurisë, gjenerali Ninoslav Krstić dhe komandanti i forcave speciale të sigurisë Goran Radosavljević ia dërguan përfaqësuesit të atëhershëm të sekretarit të përgjithshëm të NATO-s Peter Fejt (Pieter Feith). Ata kanë thënë se amnistia e përgjithshme garanton“

⁶⁶ Dokumentin e kanë nënshkruar ministri republikan i punëve të brendshme Dushan Mihajlović, kryetar i KK Preshevë Riza Halimi, Shefi i misionit të OSBE-së për Jugosllavi Stefano Sanino dhe kryetari i Trypit Koordinues të Qeverisë dr. Nebojsa Čović

⁶⁷ Pika 4, Aneks b; Amnistia nga përgjegjsia penale për shkak të terrorizmit dhe “pacifikimi”, përkatsisht “reciklimi” i terroristëve në civilë, me liri të plotë të lëvizjes së tyre, nëqoftëse deri në fund të kësaj faze nuk kanë kryer ndonjë vepër konkrete të dhunës.

të gjithë ata të cilët i dorëzojnë armët, uniformat dhe të gjithë paisjen ushtarake që ilegalisht e posedojnë”.

Sipas deklaratës të kryeshefit të policisë për rrethin e Pcinjit Novica Zdravković⁶⁸, deri më 13 janar të vitit 2001 Prokurorisë së Qarkut në Vranjë u janë paraqitur 43 fletëparaqitje kundërvajtëse, ku janë përfshirë 32 persona për veprën penale terorizëm⁶⁹ në menyrën se si e ka kualifikuar qeveria veprimin e UÇPMB-s. Gjithashtu me vendimin e zbatimit të hetimeve⁷⁰ të datës 19 qershor të vitit 2000 “*Ndaj 35 personave të kombësisë Shqipëtare kanë filluar hetimet për shkak të dyshimit të bazuar se gjatë vitit 1999 në fshatin Dobrosin, komuna e Bujanocit, në shtëpinë e Vehbi Ajdarit kanë themeluar organizatën terroriste të ashtuquajturën UÇPMB*”. Në përgjigje në parashtresë të Këshillit për të drejtat e njeriut, Kryetari i Gjykatës së Qarkut thotë se për të gjithë të akuzuarit ose është caktuar paraburgimi ose është shpallur fletë arresti. Kjo procedurë e organeve gjyqësore është në kundërshtim me amnistinë e shpallur për pjesëtarët e ish UÇPMB-s.

Në letër, të cilën, në emër të Trupit Koordinues e kanë dërguar, kryetari Nebojsa Čović, nënkryetari Miha Marković dhe komandanti i forcave policore Goran Radosavljević, më 26 shkurt të vitit 2002 përfaqësuesit personal të sekretarit të përgjithshëm të NATO-s Robert Serić (Serry), është vërtetuar se amnistia është në fuqi. Nënkryetari i Qeverisë së Serbisë dhe kryetar i Trupit Koordinues Nebojsa Čović në letrën e tij thotë: *Nuk është intenca ime që të merrem me hetimet kundër personave të cekur në dokumentin e Gjykatës së Qarkut në Vranjë (Ki nr.37/00 të datës 19 qershor të vitit 2000), për aktivitetet që janë në mënyrë direkte të lidhura me themelimin dhe pjesëmarrjen në grupet e*

⁶⁸ “Sherifat nga lugina e Preshevës” Danas.13 maj 2001

⁶⁹ Neni 125 Ligji Penal i RFJ

⁷⁰ Vendimi për zbatimin e hetimeve nr.37/00 të datës 19 qershor 2000. Përgjigje në kërkesën e Këshillit për të drejtat e njeriut, Gjykata e Qarkut në Vranjë VIII-Su nr.56/01,22 tetor 2001

armatosura para nënshkrimit të dokumentit të përmendur "Amnesty is way out"

Luan Sadiku nga Bujanoci, i cili për shkak të veprës penale terrorizëm është denuar me 7 vjetë e gjashtë muaj burgim, u lirua më 26 mars të vitit 2002, një muaj pas kësaj letre. Ai në burg qëndroi 14 muaj.

Besim Leka (18) nga Bujanoci, gjithashtu i denuar për terrorizëm është liruar. Leka është arrestuar më 16 nëntor të vitit 2000, në autobusin i cili udhëtonte në relacionin Prishtinë – Bujanoc. Në qantën e tij është gjetur 10 kilogram eksploziv.

Pas kërkesës së bashkësisë shqipëtare që amnistia e shpallur ta ketë formën ligjore, Kuvendi Federativ më 4 qershor të vitit 2002 miratoi Ligjin mbi amnistinë, i cili i përket të gjithë shtetasit Jugosllav të dyshuar se kanë marrë pjesë në aktivitetet prej 1 janari 1999 deri më 31 maj të vitit 2001. Procedura e aplikimit të amnistisë zbatohet sipas dispozitave të Ligjit mbi Procedurën Penale.

4.2. Cenimi i të drejtës në jetë dhe integritetin trupor në v. 2002

Në regionin e Preshevës, Bujanocit dhe Medvegjës, në gjysmën e dytë të vitit 2001 numëri i cenimit të së drejtës në jetë dhe integritetin trupor është zvogluar në masë të konsiderueshme. Megjithatë në gjysmëvjetorin e parë të vitit 2002 sërish janë prezente. E përbashkët për të gjitha rastet e shkëljes të të drejtave të njeriut është se asnjë deri më tani nuk është ndrikuar dhe asnjëherë kryesit nuk janë zbuluar.

Veçanërisht vërehen incidentet ndaj pjesëtarëve ose kandidatëve të policisë multietnike, ose në objektet të cilat i shfrytëzon kjo polici. Ka patur edhe sulme mbi përfaqësuesit më të njohur të bashkësisë kombëtare shqipëtare.

4.2.1. Sulmet ndaj policisë etnike.

Persona të panjohur më 10 nëntor të vitit 2001 në fshatin Muhovc të komunës së Bujanocit kanë shtënë në veturën e Besnik Mustafës, atëherë kandidat për polici multietnike. Në këtë sulm është lënduar i biri i Besnikut Leoni (1997) dhe bashkëshortja Fatmirja.

Të miturit S.A. dhe S.N. nga Bujanoci janë arrestuar më 14 mars të vitit 2002 me akuzë se dy ditë më heret kanë hedhur bombë mbi shtëpinë e Hajredin Salihut nga Bujanoci, djali i të cilit është gjithashtu pjesëtar i policisë multietnike.

Në shtëpinë e Sheremet Shabanit nga Tërnoci i Madh, më 17 mars është hedhur bombë. Në këtë sulm nuk pati të lënduar. Enes Shabani, i biri i Sametit është pjesëtar i policisë multietnike në Bujanoc.

Në fshatin Renatovc, komuna e Preshevës, persona të panjohur më 29 nëntor të vitit 2001 kanë hedhur bombë mbi objektin e policisë multietnike. Rasti i njejtë ka ndodhur në fshatin Lluçan, më 17 maj 2002. Në të dy rastet nuk ka patur të lënduar dhe kryesit nuk janë zbuluar. Edhe pse të gjithë prfaqësuesit e Shqipëtarëve padyshim i kanë dënuar këto sulme, Trupi Koordinues në kumtesa fajn iu mveshi pjesëtarëve të bashkësisë Shqipëtare.

Pjesëtari i policisë lokale multietnike, Blerim Mustafa, është rrahur keç më 24 qershor 2002 në Bujanoc, derisa nuk ishte në detyrë. Dy sulmuesit i shaktuan lendime në kokë. MPB ka theksuar emrat e të dyshuarve dhe se ata janë në arrati.

4.2.2. Bombat e hedhura mbi shtëpi.

Qemajl Rexhepi dhe Ramiz Rexhepi, Shqipëtarë nga Dobrosini, janë lënduar më 5 prill 2002 me rastin e eksplozimit të bombës, të hedhur mbi shtëpinë e tyre. Motivi dhe kryesit nuk janë të njohur.

Mbi shtëpinë e Galip Beqirit, kryetar i Bashkësisë Lokale Tërnoc i madh, më 14 qershor 2002 në orën 22,45 janë hedhur dy bomba. Të njëjtën natë, më 15 qershor 2002, rreth orës 1.30 është hedhur bombë edhe në shtëpinë e Islam Sulejmanit nga Tërnoci i Madh. Të lënduar nuk pati.

Dy parti shqiptare kanë protestuar me rastin e këtyre sulmeve duke theksuar se *“nuk janë të kënaqur me kumtesat zyrtare të organeve shtetërore, se hetimet janë në vazhdim, por kërkojnë efikasitet më të madh në zbulimin e kryesve të këtij dhe incidenteve tjera”*.

4.2.3. Vendosja e eksplozivit.

Vendosja e eksplozivit dhe mjeteve shpërthyes janë incidente me të cilët rrezikohet e drejta për jetë. Në disa raste këto ishin edhe mina antitanke. Një është gjetur më 9 prill të vitit 2002 në rrugën Sushajë – Oraovicë, ndërsa tjetra më 19 prill 2002 në rrugën për në Dobrosin. Dy pjesëtarë të ushtrisë jugosllave, tetari Sasha Tankoviq (27) dhe kapter i ri Sasha Stankoviq janë lënduar më 27 prill të vitit 2002 kur cisterna me të cilën udhëtonin hasi në minë në rrugën Lluçan – Dobrosin.

Në tregun e shtazëve e cila është pronë e ndermarrjes publike “Komulanac” në Bujanoc, më 16 shtator të vitit 2002 eksplodoi një bombë. Një muaj më vonë mjeti shpërthyes e shkatërroi në tërësi kafiterinë “Tri ribara” pronar Obrad Ristiç nga fshati Lluçan (komuna e Bujanocit). Më 18 prill 2002 është hedhur bombë mbi lokalin “Srna” pronar Dragi Petrovq nga Presheva.

Slobodan Dimitrijeviq, serb i Bujanovcit, me 27 shkurt të vitit 2002, në arën e tij për herë të dytë gjeti mjetin shpërthyes me mehanizëm të orës. Për herë të parë kjo ndodhi me 1 tetor të vitit 2000.

Për shkak të dyshimit se në qendren e Bujanocit më 3 mars të vitit 2002 kanë vendosur mjet eksploziv me rreth 10 kg trotil, policia ka arrestuar Muhamet Muratin (18) nga Vranja, Naser

Aliun (19) nga Bujanoci, Sami Islamin (22) nga Llojani (Maqedoni) dhe Arban Muratin (20) nga Vraja. Kundër këtyre është filluar hetimi për veper penale terrorizëm, ndërsa paraborrimi ju është vazhduar edhe për dy muaj. Me vendimin e Këshillit të gjyqit të Qarkut në Vranjë Muhamet Murati dhe Naser Aliu janë denuar me nga 3 vjet burgim. Sami Islami është liruar për shkak të mungesës së provave.

4.2.4. Dy vrasje.

Kanë ndodhur edhe dy vrasje ende të pasqaruara mirë. Trupi i Zoran Shakiqit (32) Serbë nga fshati Gubavc, komuna e Medvegjës, është gjetur në shkruhin e shtëpisë së djegur të axhës së tij Miodrag. Shtëpia gjindet në afërsi të kufirit me Kosovë. Dëshmitarët thonë se në atë drejtim janë dëgjuar të shtënat e pastaj është vërejtur tym i dendur.

Agim Agushi (1964), Shqipëtar nga fshati Miratovc, komuna e Preshevës, është vrarë më 9 qershor nga ana e pjesëtarve të UJ në afërsi të kufirit me Republikën e Maqedonisë. Kusheriri i Agushit të ndjerë, Bajram Sulimani dëshmon se ata ishin në traktor kur i kanë ndëgjuar të shtënat:

Pastaj kemi parë një ushtarë i cili kishte qenë i fshehur në grurë dhe i cili na urdhëroi që ta hapim rimorkion për ta parë se çka bartim në te. Ai dyshonte se ne bëjmë tregëti ilegale. Veprua siç më tha dhe i tregova se nuk kemi asgjë meqenëse ne ktheheshim nga ara për në shtëpi. Ai na tha që të kthehemi mbrapa menjëherë dhe gjatë gjithë kohës na mbante në nishan të snajperit dhe tha se do ti vras të gjithë shqipëtarët që kalojnë. Ishte shumë i hidhruar dhe tërë kohën na ofendonte dhe shante me fjalë banale.

U morra vesh me Agimin që ta ndez traktorin dhe ta lusim edhe një herë që të na lejojë të shkojmë në shtëpi. Menjëherë pasi e kemi ndezur traktorin, u ndëgjua edhe një e shtëne, atëherë e kam parë se unë isha në shënjestër, por për fat e ka goditur rrotën e traktorit sepse unë nuk hypa në traktor, por

plumbi i ardhshëm e goditi Agimin në gjoks. Ai plumb ishte vdekjeprues.

Trupi Koordinues ka shfaqur keqardhje me rastin e kësaj ngjarjeje dhe kumtoi se për shkak të kësaj ngjarje një ushtarë është suspenduar.

4.3. Veprimet joligjore të pjesëtarve të policisë dhe ushtrisë

Në periudhën e ndërprerjes së konflikteve të armatosura, më së shumti ka patur incidente, me ç rast pjesëtarët e bashkësisë etnike shqipëtare ishin viktime të maltretimeve, fyerjeve, kërcënimeve dhe provokimeve nga ana e pjesëtarëve të ushtrisë dhe policisë.

Incidentet kryesisht kanë ndodhur në mjediset fshatare, në rrugë, punktet kontrolluese dhe vendet ku njerëzit kryejn punët bujqësore. Për shkak të numrit të madhë të këtyre incidenteve, mosndeshkimit të fajtorëve dhe frikës nga incidentet e reja, banorët e Breznicës, Muhocit dhe Tërnocit të Madh, në disa raste gjatë vitit 2001. protestuan gjatë tentimit të vendosjes së kontejnereve për punkte të përhershme policore në fshatrat e tyre.

Gjatë hyrjes së forcave të armatosura në fshatrat e ZTS dhe pas tërheqjes së pjesmarësve UÇPMB-së nga Oraovica, pjesëtarët e Ushtrisë dhe policisë i bastisnin shtëpitë. Edhe pse, më së shpeshti, bastisjet u bërën në prani të pronarve ose përfaqësuesve të bashkësisë lokale, ka patur raste të vjedhjeve dhe dëmtimit të pronës si dhe sulme në integritetin trupor.

4.3.1. Bastisjet, kërcënimet, provokimet.

Në fshatin Konçul me 15. qershor të vitit 2001. më rasin e kalimit të disa pjesëtarëve të njërive speciale nëpër fshat, njëri prej tyre e drejtoi pushkomitrazetin në banorë të cilët qendronin para shitorëve. Njëri nga banorët dëshmon:

“Qendronim para një shitoreje në fshat, e cila sa po ishte hapur. Pronarin e tij të gjithë e njohim si gazda Zijën . Këmi qenë afer 15,vetë kryesisht të moshuar . Pranë nesh ka kaluar grupi prej disa specijalcave të armatosur. Nuk di sa kanë qenë saktësisht, por sipas amblemit, e pashë se ishin njësi specijale. Njëri prej tyre, që kalonin, e drejtoi armen ka na dhe bërtiti: “ E shka do të beni tani, motren ju !“ Të gjithë heshtnim e ai i u afriu njërit prej nesh, Fatam Osmanit, i cili i ka patur vetem pesemdhjet vjet dhe e pyeti “ A ki qenë në UÇK ? “ Duke marrë parasysh se ai nuk folë mirë sërëbishtë, ai heshte, polici i njësisë specijale i kapi për dorë dhe tha : “ A po ndigjo shka po të pyeti ? “ Tërë kohën e mbante armen e drejtuar kah djaloshi. Pas disa minutash, policët e njësisë specijale të cilët kanë qenë me ta, e kanë ftuar dhe ai u largua.“

Disa prej provokimeve kanë shkaktuar shqetësim të dukshëm në mes të banorëve lokal. Nëpër druë të cilët rritën në varrëza të vjetra shqipëtare në njëren nga mahallatë e fshatit Konçul, me sakicë janë gdhendur nëndë kryqa, më i madhi ishte 50 cm, të gjithë të dukshëm nga largësija e madhe. Banorët të cilët në rrethinë e kullotin bagëtinë për herë të parë i kanë hetuar me 1. qershor të vitit 2001. Hulumtuesit e FDH kanë deklaruar që kjo i ka lënduar thellë ndjenjat e tyre religjioze. Pranë varrezave më rastin e hyrjes në ZTS, kanë qenë të stacionuara njësia e UJ.

Pranë varrezave të fshatit Dobrosin, në rrugë e cila shpie për në Kosovë, është i vendosur punkti kontrollues i policisë. Pos provokimeve të përditëshme verbale dhe bastisjeve gjatë kalimit për në Kosovë, banorët si ofendim të posaqëm e përjetuan faktin që policët e kryenin nevojën në varrëza.

Në mur të njëres nga ndërtesat e rrëzuara të minijerës së vjetër, në rrugë Tërnoc i Madh – Breznicë , më dy qershor të vitit 2001, kryesit e panjohur e kanë shkruar me tull “ Do të ju vrasim të gjithëve, e gratë do të ju dhunoim. “ Për mretin dhe atdhe “.

Incidenti në qendër të Luçanit më 1. korik të vitit 2001, pasi pjesëmarrësit e policisë më shpëjtësi të papërshtatëshme e drejtonin automjetin nëpër vendbanim ka patur pasoja serioze. Automjeti i cili lëvizte në drejtim të fshatit Dobrosin u hodh në Elhan Behlulin (1982) dhe i shkaktoj lëndime të rënda trupore. Policët nga vetura e dërguan djaloshin e lënduar në Bujanoc. Pastaj, ai është hospitalizuar në Nish. Ditën e ardhshme, komisioni i MPB – ka qenë në vendin e ngjarjes dhe e ka hulumtuar rastin. Qendra për informim në Bujanoc, vetëm shkurt informoi që djaloshi nga moskujdesi është hedhë mbi xhipin e policisë.

4.3.2. Incidenti në Tërnavë.

Në hyrje të Tërnavës, fshat etnikishtë i përzier më banorë kryesisht Serb në jug të komunës së Preshevës, pas mbarimit të konfliktit është vendosur punkti kontrollues policor. Ja ankesa e njërit nga banorët:

“Në pes ditët e fundit kanë ndodhur disa incidente në këtë punkt. Bujar Sherifi dhe Qani Nexhipi, i cili është refugjatë nga Maqedonija, janë nisur me 5. qershor të vitit 2001 për bagëti. Në ora 19.15 janë ndaluar në punktin kontrollues dhe janë malltretuar me pyetje: “Ku i keni pushkët, UÇPMB-në “ dhe janë kërcnuar se do ti vrasin. Bujar Sherifi ka informuar SPB-në në Preshevë, e kur pas dy dite ,rreth orës 19, më të ishte nisur Fidan Hyseni, policët në punkt i thanë se nuk guxon ta qonë bagëtinë në pyll. Më 9. qershor, po në të njejtin punkt policët e detyruan Fidan Hysenin që të merr në duar automatin. I thonin se ai me siguri di të përdorë atë pasi ka qenë në UÇPMB. Fidani refuzonte, por ata me dhunë ia shtynin automatin në duar. Ditën tjetër, po në të njejtën rrugë, më shpejtësi të madhe në drejtim të Preshevës është drejtuar xhipi i ushtrisë Jugosllave me targa të regjistrimit T- 6333. Në anë të djathtë të rrugës hecte Ylber Abdullahu nga Tërnavë, i cili në moment të fundit ka kërcyer nga rruga në hendek”.

4.3.3. Shqetësimi i familjes Emini.

Nehat Emini (I lindur në vitin 1980.) nga Cerevajkë, komuna e Preshevës, dhe anëtarët e familjës së tij janë shqetësuar dy herë më 17. dhe 18 nëndor të vitit 2001.

“Bërtitnin ‘Ngrituni ushtria!’, por pasi dulem e pamë se ajo ishte policija. Grupi prej 15 prej tyre e rrethoi shtëpinë tanë. I kanë kërkuar letër njoftimë, e bastisnin shtëpinë duke u pyetur se shka bëjmë këtu, dhe se a do ta formojm UÇPMB-në. Kanë shkua duke thënë se do të kthehen prap. Atë e bërën të nesermen. Përseri na ofendonin, por asgjë nuk gjetën. Na thanë se më së miri është që mos të takohëm kur më. Për atë edhe u strehuam të një kusheri në Preshevë.”

4.3.4. Rasti i nxënësve të shkollës në Strezovcë.

Nxënësit e klasës së katërt të shkollës Filllore “9 maj” në Strezovcë, komuna Preshevës, së bashku me arsimtar kanë dalur më 14. maj të vitit 2002 në mësim në natyrë. Gjatë qendrimit në vendin Cer, i ndixhuan tri të shtëna. Plumat e kanë goditur tokën në afërsi të këmbëve të nxënësit Valon Ramadanit (10) dhe Betim Arifit. Fëmijët kanë ikur në shtëpi . Ndërsa, Gazmend Ramadani , babai i njërit nga djaloshat , ka biseduar me oficerin e Ushtrisë Jugosllave dhe i është thënë: *“se nuk është shtier tri herë por një herë dhe atë për shkak se në atë vend Rumunët shpesh e kalojin kufirin, dhe kanë qenë të dyshimtë.”* Sipas deklaratave të deshmitarve, nga vendi prej të cilit është gjuajtur qartë mund të dallohet se a është fjala për fëmijë apo të ritur. Rasti është paraqitur në SPB Preshevë.

4.3.5. Tortura ndaj tre Shqipëtarve nga Presheva.

Shqipëtarët nga Presheva, Ekrem Sulejmani (43), Bejtulla Musahu (55) dhe djali i tij Avni (27) janë kthyer me traktora, me 26. tetor rreth orës 21, në shtëpi nga fshati Strezovcë, ku kanë blerë lopë dhe viça për nevoja të veta. Një viç i u ka ikur nga rimorkio e traktorit, kështu që te tretë u nisën për ta kërkuar. Deri sa e kërkonin në rrethin, e ndigjuan zërin nga terri i cili i urdhëroi që të ndalën. Në atë qastë i rrethoj grupi

prej rreth 20 policëve të cilët i urdhëruan që të shtrihën me fytyrë kah toka dhe ti vënin duart në kokë.(zverk) Bejtullah Musahu e ka përshkrur FDH-së atë të cilën e ka përjetuar atë natë:

Filluan të na rrahin me automate, grushta dhe çizme nëpër trup dhe kokë, tërë kohën duke na ofenduar dhe shajtë. Na thonin terroristë dhe na kërcnonin se do të na tregoin. Njëri nga policët e ka afruar prapanicën kokës ime dhe pordhi duke verejtur se të gjithë jemi “dhjerje dhe ndytësira”

Djalin e Bejtullahit, Avniun policët së pari e goditën disa herë në pjesë të poshtme të shpinës deri sa ishte i shtrirë në stomak. Një polic pastaj e ka urdhëruar që të kthehët në shpinë dhe të vënë duart nën zverk. “ Polici pastaj ma shtypi qafën me automat dhe e goditi me çizme në fytyrë. “, i tregoj Avni Musahu FDH. Policët godasnin me grushta dhe e shytonin Ekrem Sylejmani, deri sa një polic tërë kohën ia mbante çizmen në kokë, duke mos e lejuar të lëvizë, “ *Ma shanin nënën shqipëtare dhe të tërë në listë. Për shkak të territ nuk kamë patur mundësi të shiqoj numrat në distinktiv të policëve as si duken,*” i tregoj Ekrem Sylejmani FDH-së. Policët ia kanë thyer dy dhëmb Ekremit dhe i kanë shkaktuar lëndime nëpër tërë trupin.

Policët pushuan se rrahuri Shqipëtarët pas një ore, pasi arriti rastësisht njëfarë polici Lubisha i cili i njihte vendasit e vet dhe kërkoi nga policët e pidentifikuar që të pushoin së rrahuri. Edhe pastaj disa policë nga grupi vazhduan të rrahin Ekrem Sylejmanin. Diç pas ka arritur ndihma e shpejtë e cila e dërgoi Bejtullahun dhe Ekremin në ambulancë në Preshevë, e pastaj në spital të Vrajës. Avniun i cili ishte më pak i lënduar e kanë dërguar në stacion policor në Preshevë ku e ka dhënë deklaratën për ngjarjen. Avniu është liruar ditën tjetër në ora 18. Inspektorët morrën në pyetje Bejtullahun dhe Ekremin më 27. tetor pasi kanë dalur prej spitalit.

Policija ia kthej Shqipëtarve traktorat, por inspekcioni i tregut ju ka marrë tërë bagëtinë të cilën e kanë blerë në fshatin

Strezovcë (katër lopë dhe dy viça) Sipas fjalëve të Avniut inspekcioni nuk iu dha vertetimin për marrjen e bagëtisë.

Këshilli për drejta të njeriut nga Bujanoci i dërgoi më 28. tetor të vitit 2001 letër trupit koordinus për jug të Serbisë, duke treguar për keqperdorime të autorizimeve të pjestarëve të MPB të Republikës së Serbisë. Katër ditë më vonë, më 2. nëntor, Shqipëtarët e rrahur keq, e morrën ftesën që të lajmërohën në stacionin policor në Bujanoc. I kanë pranuar dy oficerë të policisë, ju morrën deklaratat dhe ju prematuan se kundër kryesve do të ngritet procedura “ nëse konstatohet se janë fajtor”. Të njëjtën ditë tre Shqipëtarë të kanë marrë aktvendimin e inspekcionit të tregut më të cilin është vertetuar marrja e bagëtis me arsyetim se lopët dhe viçat janë blerë “pa leje .”Pas parashtrësës së Këshillit për drejta të njeriut dhe deklaratës për medija SPB-ja është pëgjigjur se janë të njohur kryesit dhe se do të denohën me masa disiplinore. Nuk janë cekur emrat e kryesve, as masat të cilat janë ndërmarë ndaj tyre.

4.3.6. Shkelje e drejtës së lëvizjes së lirë (qarkullimit).

Pas shpërndarjes së UÇPMB-së më 30. maj të vitit 2001, është rikthyer tërësisht e drejta për lëvizje të lirë për të gjithë banorët. Policia dhe ushtria kanë shkelur të drejtën e lirisë së lëvizjes ashtu që nuk kanë lejuar kullotjen e bagëtis në disa fshatra ose duke parashtruar fletparaqitje për kundërvajtje kundër personave të cilët kanë ardhur nga vendët e jashtme nëpër teritor të Kosovës.

Haxhije Abazi nga fshati Nesalcë, më 7.qershor ka udhëtuar nga Zvicra nëpër Prishtinë. Në punktin policor në Konçul është ndalur dy orë. Rejhane Fejza gjithashtu është ndalur. Në dy rastet janë parashtruar fletparaqitjet për kundërvajtje.

Përfaqësuesi i trupit Koordinues deshmon se lirija e lëvizjes egziston në bazë të dhënave të cilat tregojnë që prej 31. majit deri në 31 tetor të vitit 2001 në drejtim të Kosovës nga teritori i Preshevës , Bujanocit dhe Medvegjës kanë shkuar 299.038 persona, e janë kthyer 296.888 persona.

Më shumë banorë nga fshati Depçe (Preshevë) është ankuar që gjatë lëvizjes kah mahalla Zegbasha, pjesëtarët e policisë e kanë pamundësuar lëvizjen, duke i ofenduar, më pushka të drejtura, duke i vënë maskat në kokë. Fadilj Haziri, Avdi Zymberi, Zeqirja Rashiti dhe Bejxhet Ajvazi kanë deklaruar që kjo ju ka ndodhur gjatë shkurtit të vitit 2002. Problemi është menjanuar gjatë marsit të vitit 2002, pas mbledhjes së banorëve me përfaqësuesit e ushtrisë dhe policisë.

Njëra nga ankesat e banorëve ka qenë edhe që MPB nuk ka dashur që te ju lëshon pashaportat. Sipas të dhënave të Këshillit për drejta të njeriut në Bujanoc, deri në maj të vitit 2002 ju është refuzuar lëshimi i dokumenteve të udhëtimit Shefket Arifit dhe Driton Xhelilit nga Breznica, Arsim Lekës dhe Lirim Jakupit nga Bujanoci dhe Vehbi Ajdari nga Dobrosini. Këshilli tregon se lëshimi i pasaportave ka qenë i refuzuar për shkak të hetimeve të cilat kanë qenë të hapura kundër këtyre personave. Pritet që pas nxerrjes së ligjit për amnisti ky problem do të zgjidhet.

4.3.7. Të ftuarit në biseda informative.

Të ftuarit dhe të dërguarit në biseda informative nga ana e policisë pa e cekur arsyen dhe pa ftesë më shkrim nuk ka qenë e rrallë. Gjatë këtyre rasteve, policija më së shpeshti ka kërkuar të dhënat mbi aktivitetet e UÇPMB-së dhe UÇK-së së shpërndar. Në disa raste janë kërkuar dhe informatat për vendosjen e flamurave shqipëtar.

Lokman Dalipi, Visar Beluli dhe Afrim Azizi nga fshati Nesalcë, komuna e Bujanocit, janë ftuar në menyrë verbale, nepërmjet dorëzuesit të organëve për kundërvajtje Hysnije Gëzime që të lajmërohën me 20.qershor të vitit 2001 në ora 9, në stacionin policor në Bilaç, për shkak të bisedës informative. Pasi është dërguar ftesa nga komandanti i stacionit Stanko Todoroviq, i cili në vitin 1999 ka marrë pjesë në rrahjen e tremdhjet civilëve shqipëtar nga fshati Letovicë, tre banor të ftuar nuk i janë përgjigjur ftesës. Monitoruesit e Unionit Evropian (EUMM) po të njejtën ditë kanë reaguar dhe ia kanë tërhekur vërejtjen komandantit të stacionit policor se

një praktik e till është e palejshme. U është thënë se biseda është e nevojshme për të marrë informata për UÇPMB-në.

Burim Hasani (1980) është drejtuar, me 5. korrik të vitit 2001 OPM në Preshevë me kërkesë për lëshim të letërnjoftimit. Pjesëtarët e policisë e kanë dërguar në bisedë informative e cila ka zgjatur katër orë.

“Pasi e dërgova kërkesën për letërnjoftim, më thanë që të vijë në katë në një bisedë. Hyra në një odë në të cilën ishin tre persona civilë. Njëri prej tyre ishte përkthyes. Duke marrë parasysh që prej vitit 1999 e deri në vitin 2001 nuk kamë ardhur në Preshevë, asnjërin prej tyre nuk e njohë. Më pyetën se ku kamë qendruar deri sa kamë qenë pjestarë i UÇPMB-së, të cilët i kamë vrarë, cilat detyra i kamë patur; kush ka qenë eprorë i imi. Shumica e pyetjeve ka qenë në lidhje me atë se çfarë qellimi ka patur UÇPMB-ja në Oraovicë. Kryekomandanti i OPB Preshevë, i cili më kujtohet më herët, nuk më ka marrë në pyetje por e ka parë së jamë dërguar, dhe ka qenë prezent gjatë një pjesës së marrjes në pyetje.”

Burimin e kanë lëshuar pastaj, por më kërkesë që ditën e ardhshme të vjenë më vëllain më të ri Naimin për biseda shtesë. Kjo është cekur si kushtë për të marrë letërnjoftimin. Në të njejtën menyre policija ka vepruar edhe pasi vëllai i tij, Naimi, tri javë më heret, e ka dërguar kërkesën për lëshimin e letërnjoftimit. Pasi është paraqitur rasti në FDH dhe përfaqësuesve të komunës së Preshevës, Burim Hasani e ka marrë letërnjoftimin pa u marrë më në pyetje.

Sadik Ferati (1980), gjithashtu, është marrë në pyetje në polici në Bujanoc, pasi ka ardhur për të marrë letërnjoftimin e ri me 22.prill të vitit 2002. Më atë rast, u është thënë se duhet të transportohet në burg në Vrajë, pasi i përket grupit të dyshuar për formimin e UÇPMB-së, Është lëshuar pas intervenimit të Këshillit për drejta të njeriut nga Bujanoci.

4.4. Parashtrësë trupit Koordinues

Këshilli për drejta të njëriut në Bujanoc , prej 21. dhjetorit të vitit 2000 ka filluar të dërgoi parashtrësë trupit Koordinues të Qeverisë së republikës së Serbisë dhe Qeverisë së RSJ për komuna Preshevë ,Bujanoc dhe Medvegjë. Deri më sot, këtijë trupi i është drejtuar më tepër së 120 parashtrësë të cilat përmbajnë ankesat e qytetarëve në sjelljet e pjesëtarëve të policisë, ushtrisë dhe organëve shtetërore.

Përgjigjjet e para, të trupit koordinues, kanë arritur katër muaj pas se drejtuari për herë të parë Këshillit për të drejta të njëriut këtij organi, Atëherë janë dërguar përgjigjjet në 24 prej 61 parashtrësëve të parashtruara. Me secilën përgjigje është dërguar edhe raporti mbi kontrollën e të dhënave në lidhje me parashtrësën, dhe masat të cilat janë ndermar. Gjithashtu është thënë se procesi i kontrollit të dhënave nga parashtrësët tjera është në rrjedhë. Në periudhë pas kësaj kanë arritur edhe 9 përgjigje. Nga marsi i vitit 2002 Këshilli për drejta të njëriut nuk ka marrë as një përgjigje nga trupi Koordinues në parashtrësë të parashtruara.

Të gjitha ankesat e Këshillit kanë qenë në lidhje me incidentët në të cilat kanë qenë viktimë Shqipëtarët. Nga 33 përgjigje, 30 kanë qenë në lidhje me incidentët të cilat kanë ndodhur në teritorin e komunës së Bujanocit, e tri tjera në ato në komunën e Preshevës. Dy të tretat e incidentit të cilat janë kontrolluar kanë ngjarë në vendbanime të mëdha (Bujanoc, Preshevë, Tërnoc i Madhë). Përveç tre rasteve, të gjithë tërë kanë ngjarë në dhjetor të vitit 2000 ose gjatë vitit 2001⁷¹.

⁷¹ Ato ishin ankesat e Mehmet Sherifoviqit (Parat e huazuara policit me 1996), Fehmi Ibrahimit (marrja e veturës në prill të vitit 1999) dhe Flora Nuhiut (për shkak të rrëmbimit të babait Nebih Nuhiut në shkurt të vitit 2000)

4.4.1. Shkeljet e të drejtës në jetë

Vetëm një nga përgjigjet e trupit Koordinues ka të bëjë me ankesën për shkelje të drejtës në jetë. Ky ishte rasti më parë i përmendur i rrëmbimit të Nebih Nuhiut, pronarit të pompës së benzinës “Neza petrol”, në Preshevë, për të cilin ende do të bëhet fjalë.⁷² MPB në përgjigje të parashtresës e informoi vajzën e të rrëmbyerit, që *“në bazë të të dhënave dhe informatave të grumbulluara është provuar se pjestarët e policisë kanë ngritur, kunder NN kryesit të veprës së rrëmbimit nga neni 64 LPRS, aktpadinë e cila është dërguar prokurorisë publike të Qarkut në Vrajë”*. Në raport mbi kontrollimet e kryera, janë konfirmuar faktet nga parashtresa dhe ceket se *“pjestarët e policisë ndërmarrin masa intensive operativotaktike dhe veprime me qëllim të zbulimit të Nuhi Nebiut dhe kryesve të kësaj veprë.”*⁷³

4.4.2. Shkeljet e të drejtës në integritet trupor dhe fizik.

Njëzet parashtresa në të cilat është përgjigjur MPB kanë të bëjnë me shkeljen e të drejtës në integritet fizik dhe psikik. Ankesat, më të shpeshta kanë qenë në keqtrajtim fizik(8), ofendime dhe sjellje të pahijshme (4) , maltretime (3), kërcënime (3).

MPB konfirmoj të dhënat vetem në një nga këto 9 raste. Në parashtresë të Këshillit në emër të Fehrije Selimit për sjellje të pahijshme të personave me uniformë, MPB është përgjigjur se është : *“konfirmuar se ... dy NN persona në uniformë janë sjellur në menyre të pahijshme ndaj Fehrije Selimit, duke fishkëlluar dhe duke bërë shenja më dorë”*, por edhe se *“... e njëjta nuk mund të deklarohet që në rastin konkret bëhet fjalë për uniformë policore apo ushtarake, dhe gjithashtu nuk*

⁷² Shihe nën 4.1. Vrasjet dhe rrëmbimet të pandrikuara

⁷³ Përgjigja në parashtresën e Flora Nuhiut, të drejtuar nepërmjet Këshillit për drejtë të njeriut, MPB e Serbisë, SPB në Vrajë, Nr. 158/01 të 19.02.të vitit 2001; Raporti mbi kontrollimeve të provave nga ankesa e Flora Nuhiut nga Presheva.

ka mundur të bëj përshkrimin e fytyrave të këtyre personave.”

Në të gjitha rastët tjera për të dhënat nga parashtrësja është thënë që ose nuk “*janë të bazuara*” ose “*nuk janë të siguruara dëshmit*.” Më një rast është thënë se të dhënat nga parashtrësja nuk janë të sakta dhe në disa raste se nuk ka dëshmi “Me një rast është thënë që të dhënat nga parashtrësja nuk janë të sakta, e në disa raste nuk ka dëshmi “*për shkak se ankuesi është i paarritshëm*” Në përgjigje zakonisht konfirmohet se ankuesi ka qenë në kontakt me pjestarët e policisë, por refuzohën pohimet se ka patur shkelje të drejtave. Në gjysmën e rasteve të cekura konstatohet sjellja “jotaktike” ose “sjellja joprofesionale “e policëve ose “*hyrja e tyre në diskutim*.” Përveç kësaj qendron që policëve u është tërhequr vërtetja apo janë ndermarrë masa disiplinore, por vetëm në një rast është cekur emri i policit, pasi e ka përmendur, i demtuar emrin e tij në parashtrësë.

Aziz Isufi nga fshati Oraovicë, komuna e Preshevës, është ankuar që në pompën e benzinës pronar i së cilës është ai vet, ka qenë i vendosur mjeti shpërthyes (eksploziv), si dhe që iu ka kërcnuar policija. MPB është përgjigjur që “*në ditën e 23.01.2001 rreth orës 23.30 ...nga ana e NN kryesit, është kryer vepra penale e terrorizmit nga neni 125 LP RSJ, në dëm të Aziz Isufit duke e vendosur mjetin eksploziv*.” Në konkluzion të raportit qendron që “*në bazë të dhënave të grumbulluara nuk janë të vertetuara indicionët që pjestarët e policisë në rastin konkret kanë marrë pjesë në kryerjen e veprave penale*.” MPB ka thënë që është “*konfirmuar që gjatë viteve të kaluar (deri në vitin 2000) kanë ndodhur më shumë raste të sjelljeve joprofesionale dhe tejkalime të autorizimeve nga ana e pjestarëve të policisë*. Në këto raste kundër punëtorve përgjegjës janë ndërmarrë masat përkatëse. Posaçërisht, Azizi e cek që në kohën e fundit nuk ka patur probleme fare as ankesa në punën e pjestarëve të policisë dhe së ëshë bërë fjalë për raste të veçanta”.

Kadrush dhe Lokman Alija janë ankuar që vetura iu është goditur me projekttil. MPB është përgjigjur se kundër

kryesit të panjohur është ngritur aktpadiza penale për vepër penale terorizëm. Ndryshe nga të dhënat e parashtrësës, në raport pohohet që projektili i shprazur nuk ka ardhur nga drejtimi i Bujanocit. “*Është konfirmuar që me datën 6.02. të vitit 2001 rreth orës 10.45, në hyrje të fshatit Tërnoc i Madh nga drejtimi i Bujanocit, të shtëpijat e para, automjetet i udhëtarve me shenja të regjistrimit Vr-504-45... është goditur në pjesën e prapme me një projektil armatimit të kambësorisë, të kalibrit NN, i cili e ka shpuar shtytësin, dhe gypi i kukës, kantën plastike dhe amortizerin e majtë.*” Në pjesën tjetër të raportit qendron që “*me 06.02. të vitit 2001 në rrethinën e Bujanocit, kah fshati Tërnoc i Madh, nuk ka patur sulme të armatosura dhe provokime ndaj pjestarëve të policisë as nuk ka patur përdorim të armëve të zjarrit.*”

4.4.3. Shkelje e të drejtës në pasuri.

Në 13 raporte për shkak të parashtrësës së Këshillit për drejta të njeriut, MPB është përgjigjur në ankesa të cilat kanë të bëjnë me shkeljen e të drejtës në pasuri – vjedhje (5), dëmtime (3) dhe marrje të pasurisë (3). Në një rast ankesa ka patur lidhje me atë që policija nuk ka reaguar në paraqitjet e hajnisë nëpër shtëpi⁷⁴ e në njërën në atë që polici ka refuzuar që të kthenë parat e huazuara⁷⁵.

Përgjigjëjt e MPB kryesisht vertetojnë pjesët e parashtrësës në të cilat përshkruhet se si ka ardhur deri të shkelja e drejtës në pronë. Por vetëm në dy raste është vertetuar edhe përgjegjësia e policëve. Për katër raste është thënë që policët apo organët e pushtetit kanë vepruar në përputhje me ligj. Në rastet tjera, MPB ka komunikuar faktet të cilat nuk janë në përputhje me të dhënat nga parashtrësja dhe njëhërit ka mohuar që në disa raste ka patur shkelje, në të njëjtën kohë e

⁷⁴ Parashtrësë Këshillit për të drejta të njeriut për shkak të ankesës së Fejzi Limanit nga tërnoci I Madhë

⁷⁵ Parashtrësë Këshillit për të drejta të njeriut për shkak të ankesës së Mehmet Sherifoviqit nga Bujanoci

të drejtës në integritet fizik dhe trupor. Lartësia e përcaktuar e dëmit më së shpeshti i shmanget atyre nga parashtresa .

Përgjegjësia penale e policit është vertetuar në rastin e Kadri Rashitoviqit, pronarit të lokalit “ Eureka komerc” në Lluçanë. Ai është ankuar se lokalin e tij e kanë vjedhur pjestarët e policisë dhe se ia kanë marrë makinat dhe repromaterialin. Avokati i Rashitoviqit e ka ngritur aktpadinë kundër NN kryesit, e Këshilli për drejta të njeriut parashtresën trypit Koordinues. Në përgjegje në parashtresë , MPB ka cekur se “ *para ngritjes së aktpadisë dhe parashtresat, e duke vepruar sipas të dhenave operative, pjestarët e policisë e kanë konfirmuar që veprën e cekur penale e kanë bërë Rakiq Zoran, Topaloviq Dragan dhe Jovanoviq Goran, policët e SPB në Beograd, dhe prej të njejtit përkohësisht janë marrë sendët të cilit i përkasin veprës së kryer penale. (...) Pasi deri tani nuk janë gjetur të gjitha sendët të veprës penale vazhdojnë të ndërmirën masat dhe veprat e nevojshme për të gjetur të njejtit dhe për të zbuluar kryesit*”. Kundër policëve janë ngritur fletparaqitjet për vepër penale të vjedhjes së rëndë dhe janë larguar nga MPB deri të përfundimi i procesit diciplinor.

Në dy raste, ankësat kanë qenë në lidhje me shkelje të cilat i kanë bërë pjesëtarët e bashkësisë etnike serbe. Në të dy rastët është konstatuar shkelja e të drejtës në pronë, por nuk është vertetuar identiteti i kryesit, siç është cekur në parashtresë .

Në parashtresë të Këshillit për drejta të njeriut për shkak të ankesave të Asllan Kastratit nga Bujanoci cekët llagapi i mashkullit të nacinalitetit serb i cili i ka thuer disa tablla me ve dhe iu ka kërcnuer Kastratit. Pas bisedës me pes deshmitar të cilët të gjithë kanë qenë të nacionalitetit serb, ndërkaq MPB ka thënë se “ *NN kryesi, pa arsye dhe shkak, i ka thyer disa tablla me ve të cilat i ka shitur Asllan Kastrati, e pastaj u largua nga vendi i ngjarjes... Në bazë të dhënave të grumbulluara dhe informatave nuk janë siguruar deshmit të cilat do të provojnë që Stoilkoviq Grada është kryes i kësëj kundërvajtjeje... Në procedur të kryer deri me tani, është vertetuar që vlera e gjërave të dëmtuara është 1200 dinarë e jo 100 DM ...Nuk janë të siguruar deshmitë të cilat vertetojnë të dhënat*

nga parashtresa që qytetarët e rëthuar nuk kanë ndërmarrë gjë që të mbrojnë Asllan Kastratin, duke marrë parasyshtë shpëjtësinë e ngjarjeve. Edhe pse MPB ka cekur që Stoilkoviqi nuk është kryes i veprës, në përgjigje qendron që “Stoilkoviqi Grada në përputhje me autorizimet ligjore është ndërmarrë masa e vërejtjes.”⁷⁶

4.5. Pasurija e dëmtuar gjatë konfliktit

Gjatë konfrontimeve të armatosura në komuna të Preshevës, Bujanocit dhe Medvegjës kanë pësuar shtëpitë dhe pasurija tjetër e qytetarëve. Dëmtimet kanë qenë, më së shpeshti, pasojë e veprimeve të armatosura, por deri te ato është ardhur edhe gjatë qendrimit të formacioneve të armatosura nëpër shtëpi dhe objektët ndihmëse. Ka patur edhe raste të plaçkitjes së gjërave të shtëpisë. Disa dëmtime janë pasojë e kalimeve të pakujdesshme të automjeteve të ushtrisë dhe policisë apo sjelljeve të tyre të pamatura.

Në plan dhe program për zgjidhjen e krizës në komunën e Bujanocit, dhe Medvegjës problemi i pasurisë është në kapitull “Revitalizimi ekonomik dhe social dhe zhvillimi i regjionit.” Në to është paraparë ndërtimi i rrjetit rrugor, të ujësjellsit, elektrik, dhe rrjeti i telefonave në të gjitha fshatrat, regjistrimi dhe riparimi i shtëpive për shkak të kthimit të shqipëtarve të ikur dhe riparimi i 527 objekteve të banimit të sërbeve, për vendosje të përkohshme të 2300 persona të zhvendosur nga Kosova dhe Metohija. Kjo pjesë e planit realizohet në mënyrë më të ngadalshme. Në dy muajt e parë nga nënshkrimi, është realizuar vetëm rreth 5% të planit, pas tetë muajsh diku rreth 30 %, deri sa realizimi i tërësishëm parashikohet për tri vite. Pasi kompenzimi i drejtë i pasurisë dhe riparimi i shtëpive janë parakushtë i kthimit të personave të zhvendosur, FDH mendon që dinamika e tillë është e papranueshme.

76

Raporti mbi kontrollën së bërë nga parashtresë i Kastrat Asllanit nga Bujanoci

4.5.1. Shkelje e të drejtës në pasuri në komunën e Bujanocit.

Shkelje më të shumta e të drejtës në pasuri në Komunën e Bujanocit ka patur nëpër fshatra të cilat kanë qenë në vetë hyrjen e ZTS, siç janë Lluçanë, Turijë dhe Nesalcë. Ndërkaq, shkelja e të drejtës në pasuri ka patur edhe në thellsi të ZTS në fshatra Pribocë, Novo sellë, Zarbincë, Konçul. Në disa raste janë formuar komisione me detyrë që të hulumtojnë dëmin e krijuar, e në to kanë marrë pjesë dhe përfaqësuesit e Shqipëtarve lokal pasurija e të cilëve ka qenë e dëmtuar.

Në reonin i cili quhet Malësija, Bujanoc, gjërsishtë fshatrat malore Zarbincë, (Pribocë, Çar, Ravno Bujeje, Novo sellë,) më shumë shtëpi janë dëmtuar, gjërsa gjësëndët të cilat gjindëshin nëpër shtëpi janë të plaçkitura ose të shkatërruara. Pasi e ka vizituar, hulumtuesi i FDH fshatin Pribocë, pas përfundimit të konfliktit, kanë qenë të dukshme dëmet nëpër shtëpi, të bëra në kohërat e ndryshme. Në shumicën kanë qenë të shkruara grafitët. Shtëpitë e Hafiz Musliut, Shaban Rexhepit dhe Imer Musliut gati në të njëjtën menyre janë të dëmtuara.

“Në Pribocë kamë lindur dhe këtu jetojë tërë jetën time. Gjatë konfliktit të ushtrisë dhe UÇPMB/së kamë qenë në Pribocë, në shtëpinë time. Familja imë është larguar në Kosovë, por une kamë qendruar këtu. Pasi ka filluar UÇPMB-ja të tërhiqët nga fshati, unë kamë shkuar në Kosovë në Gjilanë. Kjo ka ndodhur më 22. maj të vitit 2001. Shtëpija të cilën e shiqoni atëherë ka qenë në gjendje normale. Brenda ka patur mobilje dhe pasi jamë nisur e kamë kyçur derën me çelës. Kamë ndigjuar që ushtria ka hyrë ditën tjetër, me 23. maj të vitit 2001. Sot është hera e parë që e vizitoj shtëpinë prej se kamë shkuar. Të gjitha janë të shkatëruara- gjërat të cilat kanë qenë brenda, dyert dritarët janë tërsishtë të shkatërruara. Sa po shoh, shtalla ime karshi shtëpisë nuk është e shkatërruar. Unë deshiroj të kthehëm në Pribocë dhe për këtë kamë ardhur. Jamë i zëmëruar dhe kërkojë që shteti këtë të ma kompëzoj.”⁷⁷

Shtëpia e Hafiz Musliut në hyrje të Pribovcit, në anë të majtë të rrugës, e ka përdhesën dhe katin. Të gjitha dyert dhe dritarët në shtëpi kanë qenë tërsisht të thyera, brenda kanë qenë gjërat e shpërndara dhe mbeturinat e ushqimit. Në disa vende në shtëpi është kryer nevoja. Në shtëpi ka shkruar UÇPMB dhe disa grafitë në gjuhën shqipe. Para shtëpisë, në tokë ka qenë pjesë e uniformës fare pa shënja.

Shtëpia e Shaban Rexhepit, i cili e ka braktisur Pribovcin në vitin 1999 ka qenë e dëmtuar në të njejtën masë. Në te kanë qenë të dukshëm grafitët *“Nikšićani « dhe « Per mretin dhe mëmëdhe «*

Në fshatin Lluçanë policija gjatë konfliktit të vitit 2000 dhe 2001 ka shfrytëzuar 21 shtëpi të banorëve në të cilat kanë jetuar 160 njerëz. Gjatë tërheqjes së ushtrisë dhe policisë nga këto shtëpi, është bërë pranim dorëzimi me shkrim më 24. prill të vitit 2001. Ndërkaq pas pak po të njëjtën ditë shtëpitë janë të demoluara dhe të plaçkitura. Pasi trupi Koordinues e dënoj këtë vepër, është bërë hetimi. Pas asaj është deklaruar që kryesit janë suspenduar dhe se kundër tyre është ngritur procedura diciplinore. Emrat dhe numri i kryesve nuk janë treguar. Sekretari i BL Lluçanë Enver Hetemi ka deklaruar FDH që dëmi është vlersuar disa herë.

«Komisioni i parë zyrtar i cili i ka vizituar këto shtëpi ka qenë i përbërë nga përfaqësuesit e bashkësisë ndërkombëtare UEMM dhe UNHCR. Ata i kanë shiquar shtëpitë sipërfaqësisht dhe e kanë konstatuar dëmin. Më vonë, pasi është qetësuar situata, ka ardhur komisioni i ri. Atë e bënë një rëzëz në uniformë. Kanë patur kamera, kanë përpiluar procesverbale për të gjitha objektet, kanë fotografuar. Pas tyre në teren ka dalur dhe komisioni i tretë në të cilin ishin përfaqësuesi i MPB të komunës së Bujanocit dhe përfaqësuesi i bashkësisë tonë lokale. Banorët kanë qenë më së shumti të kënaqur me punën e komisionit të fundit pasi secili prej të dëmtuarve e ka dhënë deklaratën në lidhje me gjërat dhe e ka dhënë vlerësimin e vet të gjërave. Në disa raste vlera e gjërave është zvogluar, prandaj katër familje kanë dhënë deklaratën që nuk pajtohen me lartësinë e dëmit të vlersuar.»

Deri me 28 tetor të vitit 2001, shtatë nga 21 familje ka marrë dëmshperblim.⁷⁸ Vlerat janë sjellë prej 4000 deri në 21.000 marka gjermane (prej 2000 deri 10.500 eura) Në dy raste pronarët kanë ngritur procedurën gjygjësore për shkak të larësisë së vlerës së dëmit. Sipas të dhënave të Këshillit për drejta të njeriut në Bujanoc pagesat kanë vazhduar dhe gjatë nëntorit, e gjatë vitit 2002 gati të gjithë banorët kanë marrë para. Në raste ku është ngritur procedura gjygjësore kompenzimet ende nuk janë të paguara.

Në rastin e Qenan Kurteshit, pronarit të kompanisë private “Gold commerce” nga Bujanoci, MPB ka pranuar të paguan 60.000.00 (reth 1.000 eura) si dëmshpërblim për pasurin e shkatërruar gjatë konflikteve të armatosura. Januz Sabedini nga fshati Kurbal (komuna e Preshevës) si dëmshpërblim ka marrë 79.000,00 dinarë (redh 1.300). Ilmi Memeti nga fshati Oslarë, është informuar, ndërkaq që ende nuk janë provuar të gjitha të dhënat relevante mbi lartësinë e dëmit të krijuar gjatë qëndrimit të pjestarëve të UJ nga 24. marsi e deri me 15. prill të vitit 1999.

Në fshatin Tërnoc i Madh shumë shtëpi kanë qenë të shkatërruara, të plaçkitura ose të demoluara. Gjatë vizitës së UNHCR në këtë fshatë në gushtë të vitit 2001. së bashku me pronarë është bërë vlerësimi kornizë i dëmit dhe është përcaktuar lartësija dhe lloji i ndihmës më të nevojshme për të patur mundësi që banorët të jetojnë nepër shtëpi të tyre. Të njejtën ditë në fshat është kthyer dhe Shefqet Berisha (1942) më bashkshortën.

“Kamë ardhur sot duke menduar që menjihërë të mbetëm këty. Por tani po e shohë që kjo është e pamundur. Shtëpinë e kamë lënë me tërë mobilet, në shtallë kanë mbetur lopët dhe vetëm me dy qanta kamë shkuar në Kosovë. Si po e shihni tani në shtëpi nuk ka asgjë. Madje edhe murët janë diku të dëmtuara. Nuk ka dyer, dritare, pjesë të kulmit, dhe të gjitha që kanë qenë në shtëpi janë plaçkitur.”

⁷⁸

Këta ishin Avni Hyseni, Ramiz Xhelili, Gjelladin Gjellili, Megjet Ebibi, Latif Shaqiri, Halil Mahmuti

Në shtëpi ka mbetur vetëm pjesa e regallit në të cilin janë të vizatuara motivët nga stema e sërbeve, e në dhomë janë të dukshme mbeturinat e ushqimit, konzerva dhe gërzholë (kapsollë). Në dy vende në mur janë shpuar vrimat për snajper, e në kuzhinë është kryer nevoja. Në oborr të shtëpisë kanë qenë të shpërndara enët e kuzhinës.

Shtëpija dykatëshe e Sabri Jakupit nga i njeiti fshat ka qënë gjithashtu tërësisht e demoluar dhe e plaçkitur. Në katin e eperm të shtëpisë janë parë dhe gjurmët e zjarrit më të vogël. Lokali në të cilin ka qenë punëtoria, e cila gjindët në përdhese të kësaj shtëpie, ka qenë i demoluar, aparatët me më vlerë i kanë marr me vete, e pjesët i kanë thyer.

Banorët e Tërnocit të Vogël kryesisht janë marrë me bujqësi, e cila iu është pamundësuar tani për shkak të minave. Në kohë kur janë larguar nga fshati, në shtëpi e kanë lënë bagëtinë e braktisur. Deri në ditën e sotme nuk kanë mundur në tërësi të përtërijnë shtëpitë e tyre. Pozita gjeografike e fshatit rëndonë edhe më tepër situatën e tyre.

4.5.2. Dëmet në pasuri në komunën e Preshevës.

Pasuria e qytetarëve në komunën e Preshevës ka qenë e dëmtuar për shkak të veprimeve të luftës, por është edhe e plaçkitur, demoluar dhe e shkatëruar. Dëmet më të mëdha janë nëpër fshatra të cilat kanë qenë fushë e konfrontimeve (Orahovicë, Shushaja e eperme), si dhe në fshatra malore në ZTS, në të cilat banorët kthehen më ngadalë (Cerevajkë, Sefer, Depçe, Magjerë).

Në mahallë Uk Memeti, në fshatin Depçe janë kthyer të gjitha 22 familje të cilat kanë jetuar aty. Ndërkaq, shtatë familje ende jetojnë nën tenda. UNHCR-i ka ndertuar objekte të reja për pesë familje. Dy familje dimrin e kaluar kanë qendruar nën tenda.

Në fshatin fqinjë Buhiq, Halit Hajrullahu me familjen e vetë katër anëtarëshe gjatë dimrit ka qenë nën tenda. Në deklaratë të dhënë FDH, në janar të vitit 2002, ka thënë se nuk ka

marrë dëmshperblim për shtëpinë e dëmtuar dhe se prej nëntorit të vitit 2001 nuk ka marrë fare ndihmë humanitare.

Këshillit për të drejta të njeriut në Bujanoc, pas ngjarjes në Oraovicë, në majë të vitit 2001, janë lajmëruar 25 qytetarë të cilët janë ankuar në shkelje të pasurisë – demët në shtëpi dhe objektë ndihmës për shkakë të veprimeve të armatosura ose levizjeve të automjeteve ushtarake. Humbja e gjërave teknike, parave, dhe gjërave më vlerë, gjithashtu është paraçitur pas kontrollit të shtëpive në Oraovicë. Kryesit nuk janë gjetur.

Në fshatin Shushajë e epërme në të cilin jetojnë 10 familje, shtëpia familjare e Zejdi Eminit në të cilën jetojnë 11 anëtarë, dhe shtëpia e Naser Mehmetit familja e të cilit ka 9 anëtarë, kanë pësuar dëmtime të rënda. Sipas vendit të dëmtimit mund të konkludohet që projektilet të cilit i kanë dëmtuar shtëpitë kanë ardhur nga pozita në të cilën kanë qenë forcat serbe. I vetmi banorë i cili tërë kohën e konfrontimeve ka qenë në fshat Bejzad Haliti deshmon FDH-e :

“Njëerëzit nga të gjitha shtëpitë të fshatit kanë shkuar në Kosovë, vetëm unë kam mbetur në fshat. Mezi me ka nxerur nga fshati me 21 maj, Kryqi i kuq pasi në ditët e përparëshme është gjuajt me armë zjarri. Deri më ditën kur jam larguar nga fshati, të gjitha shtëpitë kanë qenë në rregull dhe në to as kush nuk ka hyrë. Ndërkaq, pasi jam kthyer, e kam parë kamionin me cerade në oborr të fqiut Mehmetit. Pasi u nisa të shiqojë, duke menduar që ndoshta ai është kthyer. Nga shtëpia kanë dalur dy persona në uniformë kamufluese, mendoj që kanë qenë njësi specijale. Më thanë që kanë “ardhur në teren” dhe menjëherë janë ulur në kamionë dhe kanë shkuar. Nuk kam patur mundësi të shohë, a ka gjë në kamion, por kam parë që shtëpia është e thyer dhe se disa gjëra mungojnë. Pas 3-4 orësh nga drejtimi i fshatit Rajincë ka ardhur kamioni i ngjajshëm. Ndërkaq kur erdhi une isha para shtëpisë, dhe jam i sigurt se më kanë hetuar. Kamioni pastaj, vetëm është kthyer dhe vazhdoj në drejtim nga i cili erdhi. “

4.5.3. Shkelje e drejtës në pronë nga gjysma e vitit 2001

Në zonën e qytetit Preshevë gjindet moteli “Azizi”, pronar i së cilës është Lutfi Azizi nga Presheva. Në motel që nga viti 1999 janë të stacionuara njësitë speciale të policisë. Në shtëpin private, e cila gjindet afër motelit gjithashtu gjendëshim policia. Policia speciale është vendosur në Shtëpin e rinisë në BL “Stacioni hekurudhor”, ku jeton shumica e sërbeve nga komuna e Preshevës.

Pas të shtënave në fshatin Ranatovc në shtatorë të vitit 2001 shtatë familje Arifi me tërësisht 50 anëtarë, i kanë braktisur shtëpitë e tyre. Shtëpitë e tyre të braktisura pas një muaji ishin të demoluara dhe të plaçkitura. Sipas fjalëve të oficerit të UJ gjatë mbledhjes me përfaqësuesit e fshatit të Preshevës, Karadak në to është gjetur *“armatim dhe sanitet ndërsa shtëpitë i kanë thyer bandat nga Kosova.”*⁷⁹

Pamundësia e shfytëzimit të drejtës në pronë posaqërisht është e theksuar te shqipëtarët të cilët posedojnë tokën në afërsi të kufirit me Republikën e Maqedonisë. Muhamet Ramadani (1967) nga fshati Miratovc, komuna Preshevë ka tri parcella të ndryshme por marrja me bujqësi është rënduar apo pamunduar.

“Parcella e parë gjindet në vendin që quhet Kroni i Canit. Edhe pse ky vend ishte një kilometër larg prej kufirit na bëjnë të pamundshëm që të punojmë pasi është, nënhojza afër kufirit. Parcella e dytë është afër shtëpisë time në vendin e quajtur Bregu i Cakanocës. Edhe pse na duhet 5 minuta deri aty nuk na lejojnë që të shkojmë në atë drejtim pasi aty janë të stacionuar ushtarët, prandaj duhet të shkojmë përreth. Në parcellën e tretë deri vonë ka qenë e vendosur baraka tani më ajo barak nuk është por kanë mbetur istikamat. Ju drejtova komisionit për konpenzimin e dëmit por përgjegjje nuk patë”

79

Mbledhja e përfaqësuesve të UJ me përfaqësues të fshatit preshevar Karadak

Remzi Murati nga fshati Stanec (komuna Preshevë) së bashku me tre vëllëzër, ka tërsisht 8 hektarë tokë. Ai pohon që pjesëtarët e UJ nuk e lejojnë ta shfrytëzojnë pasurinë: “me arsyetim se e kemi të ndaluar të lëvizim nëpër pyll.” Sipas fjalëve të tij pjesëtarët e UJ kanë shfrytëzuar drunjt e tij dhe gurët e thyer për ndërtimin e rrugës edhe pse për atë nuk e kanë patur lejen e tij.

Shtëpia e familjes Aziri nga fshati Depçe komuna (Preshevë) është demoluar rreth 24 shkurti të vitit 2002. Gjatë mbledhjes së banorëve të këtij fshati dhe fshatrave të rrethit me përfaqësuesit e UJ, oficeri prezent ka thënë që ka parë se çkishte ndodhur dhe se njerëzit të cilët e kanë bërë atë nuk kanë bartur uniforma ushtarake. Ai kishte përmendur se në njejtin teren ka vepruar edhe policia.

Qytetarët janë ankuar edhe në marrjen e pasurisë së tundshme (veturat traktorat kamionat) gjatë zgjatjes së gjendjes së luftës në vitin 1999. Në shumicën e rasteve veturat nuk janë kthyer me arsyetim se ishin shkatërruar gjatë veprimeve të luftës.⁸⁰ Në njërin rastë MPB-ja ka informuar që “për shkatërrime të veprimeve të luftës traktori i evidentuar nga ana e MPB Vrajë është dhënë në shfrytëzim dhe përdorim DP poloproduct. Pronari mund të tërheq traktorin kontsetues⁸¹. Në njërën kërkesë e MPB kërkon nga i dëmtuari që të parashtron akt-padinë penale kundër personit i cili në mënyrë të paligjshme e ka përvetësuar automjetin⁸²

⁸⁰ Për sh. Enver Hyseni nga fshati Norçë (Preshevë) i cili PU 7036/32 Vrajë I ka dhënë kamionin “mercedes” LP 813, e për cilin pas kryerjes së gjendjes së luftës ka marrë vertetim së automjeti është shkatërruar gjatë bombardimit.

⁸¹ Përgjigje MPB Vrajë në parashtrësën e Këshillit për drejtë të njeriut në lidhje me marrjen e traktorit të Sadik Hazirit nga Gjilani

⁸² Përgjigje e MPB Vrajë në rastin e Afrim Salihut

4.6. Persona të shpërngulur në mënyrë interne dhe refugjatë

Sipas vlersimeve të UNHCR-it, gjatë bombardimeve të NATO-s në vitin 1999 dhe pas, më tepër se 15.000 persona janë shpërngulur nga jugu i Sërbisë

Konfliktet në Preshevë Bujanoc dhe Medvegje gjatë vitit 2000-2001. kanë sjell deri te shpërngulja e re masive e banorëve Shqipëtarë, më së shumti nga frika për sigurinë personale. Sipas të dhënave të UNHCR-it dhe Komitetit Ndërkombëtar të Kryqit të Kuq (ICRC), në Kosovë kanë ardhur 4.531 të personave të shpërngulur intern nga rajoni i komunës së Preshevës dhe 13.252 persona nga teritori i komunës së Bujanocit. Nga komuna e Medvegjes është shpërngulur gati e tërë popullata shqipëtare në këtë komunë gjatë konflikteve të armatosura kanë mbetur vetëm 300 shqipëtarë. Për shkak të konflikteve në fshatin Rahovicë në maj të vitit 2000 shtëpitë e tyre i kanë braktisur 3000 shqipëtarë nga ky fshat dhe fshati fqinjë Kurbali. Vetëm në një ditë, me 15 maj, 969 persona kanë shkuar në Kosovë. Shumica e shpërngulurve përkohësisht janë vendosur në Gjilanë dhe rrethinë. Përfaqësuesit e shqipëtarëve vlersojnë se që nga maji i vitit 1999 deri te ngjarjet në Rahovicë, në maj të vitit 2001 regjionin e Preshevës, Medvegjes dhe Bujanocit e kanë braktisur 25.000 Shqipëtarë.

Kthimi i shqipëtarëve të shpërngulur ka filluar pas përfundimit të konflikteve të armatosura. Kthimit më masiv i kanë parapri vizitat të organizuara të personave të shpërngulur shtëpive të tyre gjatë muajit qershorë të vitit 2001. Në vendime për kthimim kanë ndikuar vlersimi i sigurisë, gjendja në të cilën ishte pasuria e braktisur dhe mundësia për fitim me aktivitete ekonomike. Ndihma e organizatave humanitare për rindërtimin e shtëpive të dëmtuara dhe sferave tjera të jetës ka rëndësi të madhe.

Sipas të dhënave zyrtare⁸³ të qeverisë Jugosllave nga 12.500 persona të shpërngulur nga këto 3 komuna në shtëpi janë kthyer deri në fund të vitit 2001 më tepër se 9000 persona.

Kthimi është vazhduar edhe gjatë vitit 2002. Llogaritet se numri i personave të shpërngulur të cilët janë të vendosur në Kosovë për momentin është më i vogël se 1500. Kryetari i trupit Koordinues të qeverisë Nebojsa Çović ka deklaruar me 27 korrik të vitit 2002 që në Kosovë ende janë të vendosur rreth 450 Shqipëtarë të shpërngulur nga komuna e Presevës dhe Bujanocit.

4.6.1. Fshatrat në rajonin e malësisë së Bujanocit.

Nga frika për siguri personale, të gjithë banorët e Zaribincës dhe fshatrave përreth të cilat i gravitojnë siç janë Çar, Pribovc, Novosellë, Orgjevac dhe Ravno Buçe i kanë braktisur shtëpitë e tyre. Kthimit të organizuar i ka parapri vizita e organizuar e të gjitha fshatrave dhe biseda e banorëve me përfaqësuesit e UNHCR-it, e UMM, UJ dhe MPB. Të kthyerit potencial më së shumti pyetje i kanë parashtrur përfaqësuesve të UJ dhe MPB. Kryesisht duke kërkuar garancion të sigurisë dhe premtim që nuk do të ketë malltrim fizik dhe verbal. Garancionet të cilat ishin të dhëna nga ana e përfaqësuesëve të MPB dhe UJ kanë qenë të natyrës gjenerale. Ata kanë premtuar që përfaqësuesit e ushtrisë dhe policisë do të sillen në mënyrë të disiplinuar, e nga qytetarët kanë kërku që në raste të incidenteve të drejtohen oficerëve të ushtrisë dhe policisë.

Pos sigurisë, banorët i kanë brengosur edhe dëmtimet në objekte shkollore dhe tjera objekte publike. Gjatë vizitës së parë të banorëve nëpër fshatra, në qershor të vitit 2001, dhe në cilën ka marrë pjesë përfaqësuesi i FDH, pjesëtarët e UJ nuk kanë qenë më të stacionuar në këto objekte, por gjurmët e shfrytëzimit të tyre kanë qenë të dukshme. Tenki i UJ ka qenë i parkuar pranë murit të shkollës në fshatin zarbincë, e tenda UJ qendronte pranë murit të ambullantës së fshatit. Banorët kanë kërkuar tërheqjen e ushtrisë nga oborri i shkollës. Kërkesa është realizuar në fund të vitit 2001, por shkolla nuk ka punuar në vitin shkollor 2000/2001.

⁸³ Deklerata e Rasim Laiqit në tekstin: “Kthimi në Kosovë” NIN, 8.nëndor 2001

Dëmtimët, humbja e pronës, në disa raste dhe gjurmët e qendrimit të formacioneve të armatosura nëpër shtëpi, kanë qenë të dukshëm edhe gjatë vizitës së banorëve fshatit malor Pribovcë në veri të skajshëm të komunës së Bujanocit. Të gjithë banorët janë në gjëndje të rëndë ekonomike, kryesisht merren me bujqësi dhe blegtori, dhe vështirë që mund të gjejnë mjete për rindërtim. Marrja me bujqësi është e vështërsuar për shkak të numrit të madhë të minave, të cilat janë të vendosura në rrethinë.

Sipas të dhënave të afrueshme, deri në 15. tetor të vitit 2001 në fshatin Zarbincë janë kthyer 55 nga 67 familje, në Ravno Buçje 12 nga 60, në Suharno 12 nga 45, në Pribovcë 5 nga 50 dhe në Novo Sellë 6 nga 25 familje. Banorët e fshatit shqipëtar orgjevac, të cilët kryesisht gjindën në Bujanoc, nuk tregojnë dëshirë për tu kthyer meqenëse të gjitha shtëpitë e kësaj komune janë të shkatërruara. Gjatë vitit 2002, nuk ka patur kthime të reja të rëndësishme për këto fshatra.

4.6.2. Fshatra tjera në komunën e Bujanocit.

Pas zhdukjes së Vladës dhe Persës Miletik, fshatarëve të vetëm serb, me 20. qershor të vitit 2000 fshati Tërnoc i vogël në kufi me Kosovën e kanë braktisur të gjithë banorët Shqipëtar. Nga 550 banorë, në fshat janë kthyer, deri në mes të muajit qershor të vitit 2001, 135 vetë nga 14 shtëpi prej gjithësejt 62 shtëpive. Problemi kryesor gjatë kthyerjes ka qenë vendosja, duke marrë para sysh që të gjitha shtëpitë kanë qenë pak a shumë të dëmtuara. Është mundur të konkludohet që në shumicën e shtëpive kanë qendruar pjesëtarët e forcave të armatosura, deri sa nga disa janë ndërmarrë dhe veprime ushtarake. Banorët të cilët kanë mbetur pa bagëti dhe nuk kanë mundësi të merrën me bujqësi shkak i minave sot në tërësi janë të mvarun nga ndihma humanitare e Kryqit të kuq Ndërkombëtar dhe bashkësisë fetare Islame. Si problem të vetin të madhë paraqesin dhe pamundësinë e realizimit të së drejtës në mbrojtje shëndetsore. Fshati nuk ka ambullantë, dhe vetëm një nga banorët ka veturë të pargjis-truar. Banorët kërkojnë çfarë do leje për të patur mundësi që ne raste urgjente të transportohen deri të ambullanta e më

afërtë dhe të kalojnë në menyrë të sigurtë punktin policorë ne rrugë nermjet Tërnocit të Madhë dhe të Vogël.

Fshati Nesalcë nga 480 banorë gjatë vitit 2000 e kanë braktisur rreth 60% të banorëve. Deri në fund të qershorit të vitit 2001 në fshat janë kthyer më tepër se 60 familje, e pastaj edhe 15 të mbetur. Situata e ngjajshme është edhe në fshatin Letovicë, ky kthimi ka qenë vetanak por i konsideruëshem. Deri në fund të vitit 2001 në fshat janë kthyer gati të gjitha 200 familje. Kryetari i bashkësisë lokale Letovicë Ekrem Xhemaili ka thënë se ndikimin më të madhë pozitiv ka prezenca e përditëshme e patrollave multietnike policore.

“Gjatë dy viteve të fundit banorët e këtij fshati kanë duruar maltretime të shpeshta nga ana e policisë. Gjatë vitit 1999, 13 banorë të fshatit tanë janë marrur në pyetje me arsyetim se posedojnë armë. Ata janë të rrahur dhe maltretuar në polici, deri sa Todoroviq Stanko, komandant i policisë në Biljaçë, ende punon në atë vend të punës. Në të njejtin vit ushtarët kanë qendruar në 12 shtëpi në fshatin tonë. Dëmi i cili është bërë kurr nuk është kompenzuar në menyrë adekuate, e komandanti i cili ka ardhur në fshat, majori Vuksanoviqi na ka thënë që “ duhet të jemi të kënaqur”. Problem i madhë është arsimimi i fëmijëve nga fshati jonë. Shkolla e cila egziston në fshatë është katërvjegare, kështu që më shumë se 70 nxënës udhëtojnë për në Nesalcë. Më tepër se tre muaj nuk kemi patur transport për të shkuar në Letovicë, kështu që kjo më së shumti i ka goditur fëmijët. Gjithashtu kemi kërkuar që mundësishtë bile edhe me mjete tana, të ndërtojmë për fëmijët parashkollor. Problemët me objekte të cilat i nërtonin banorët më vetëkontribut me fshatinë fqinjë Rajincë, e cilat janë tani pronë e ndërmarrjes “Jugokop” gjithashtu nuk janë të zgjedhur. Të gjitha ato ndërtesa tani më shkatërrohen, e banorët janë të gatshëm që të investojnë të hollat e tyre, për të ndërtuar në fshat një objekt të cilin të gjithë do ta shfrytëzonin, si për shembëll Shtëpi Kulture, dhe të ngjajshme. Problem i madhë është dhe papunësia. I kemi shumë njëjërëz me shkolim të lartë të cilët janë të papunësuar. Gjatë vitit 1999 disa nga fshatarët e fshatit tanë janë të larguar nga fabrikat në të cilat kanë punuar, së pari në “Simpò”. Rruga deri në fshat

gjithashtu nuk është asfaltuar, edhe pse në masë të madhe kjo është bërë deri në fshatin fqinjë Gromada në të cilin jetonin banorët Serb.

Përveç kësaj banorët, megjithëatë po kthehen dhe deshirojnë të jetojnë dhe të punojnë këtu. Të gjithë ndihën më të sigurtë për shkak të pranisë së policisë multietnike the tani presin që edhe problemët tjera të zgjidhen në menyrë të kënaqshme.

Nga fshati Dobrosin në kufi me Kosovën, i cili ka tërësisht 1100 banorë (rreth 120 familje) përkohësisht kanë shkuar në Kosovë gjatë muajit majë të vitit 2001 nga frika e incidenteve të shumta pas kthimit të ushtrisë dhe policisë në ZTK. Të njëjtën verë banorët janë kthyer nëpër shtëpi. Ata, ndërkaq, kërkojnë ndriqimin e vrasjes së vëllazërve Shaqipi, largimin e minave të mbetura, dhe atë që policija të pushoj së bastisuri pa nevojë, dhe të maltreton qytetarët në menyrë verbale të cilët më shumë herë gjatë ditës shkojnë në Kosovë. Banorët theksojnë që gjithnji kanë qenë të lidhur me komunat në Kosovë dhe se askush nga ta kur nuk ka qenë i punësuar në komunën e Bujanocit.

Sipas të dhënave të sekretarit të bshkësisë lokale Konçul, nga fshati i cili ka 1200 banorë, rreth 70% kanë shkuar në Kosovë pas shpërndarjes së UÇPMB/së dhe kthimit të ushtrisë dhe policisë në këtë rajon. Gjatë qershorit të vitit 2001 gati të gjithë janë kthyer nëpër shtëpi.

4.6.3. Komuna e Preshevës.

Deri me 19. shtatorë të vitit 2001 në komunën e Preshevës janë kthyer në menyrë të organizuar 1260 persona të shpërngulur intern. Kthimet më masive të organizuara kanë qenë gjatë me 17. dhe 26 korrik të vitit 2001, kur janë kthyer 400 banorë, kryesisht fshatarë të fshatrave Bujiç, Depçe, Cerevajkë dhe Ilincë. Nën tenda janë të vendosur 29 familje shtëpitë e të cilëve kanë qenë të demtuara.

Fshatrat në Karadak të Preshevës – Ilincë, Bujiq, Depçe, Cerevajkë dhe Magjerë – në përendim të komunës në pjesën

malore pranë kufirit me Kosovë, janë gjetur në ZTS. Banorët e këtyre fshatrave, pas lajmërimit për kthimin e ushtrisë dhe policisë e kanë braktisur territorin. Fshatrat kanë mbetur tërësisht të shprasta, pasi shpërngulje ka patur edhe më parë, gjatë vitit 1999. dhe 2000. Banorët e kanë kushtëzuar kthimin, me dëbimin e forcave policore dhe ushtarake nga ky territor. Në Bujiq dhe Ilincë forcat e armatosura kanë qenë në shtëpi private gjatë vitit 2001 deri sa në shkollën fillore në Ceravajkë, për skaj rrugës Gjilan – Preshevë ka qenë e stacionuar njësi e madhe policore. Në fund të muajit korrik të vitit 2001 policia është shpërngulur nga shkollat dhe shtëpitë private.

Organizatave ndërkombëtare humanitare, në bashkëpunim me pushtetin lokal në Preshevë, e kanë organizuar kthimin e personave të intern të shpërngulur, të cilët kanë qenë kryesisht në Gjilanin fqinjë në Kosovë. Kthimet individuale janë karakteristike për fshatra në veri të komunës (Shushaja e poshtme dhe e Epërme Crnoticë) si dhe për Oraovicën. Gjatë qershorit të vitit 2001 numri më i madh i banorëve e ka vizituar ose është kthyer në shtëpitë e tyre.

Praksa e mbledhjeve javore të përfaqësuesve të UJ, MPB dhe organizatave ndërkombëtare është një prej masave të mira e cila ndikon në kthimin e të shpërngulurve. Mbledhjet javore të cilat mbahen në shkollë në Cerevajkë, me përfaqësuesit të fshatit, janë bërë vende ku banorët mund të paraqesin ankesat e tyre në sjellje të ushtrisë dhe të policisë. Ata thonë se kjo i inkurajon dhe të shpërngulurit tjerë në kthim. Praktika e mbledhjeve javore, ndërkaq, është ndërprerë në korrik të vitit 2002.

4.6.4. Komuna Medvegje

Në komunën deri tani në mënyrë të organizuar, kryesisht me ndihmen e UNHCR-it, janë kthyer 307 Shqipëtar.⁸⁴ Vlerësohet që tani në këtë komunë jetojnë rreth 800 Shqipëtarë. Pas kryerjes së zgjedhjeve lokale në korrik të vitit

84

Deklarata e Kadri Hysenit, kryetarit të bashkësisë lokale Kapit

2002 shefi i trupit Koordinues ka deklaruar që edhe 700 Shqipëtar nga komuna e Medvegjës janë internë të shpërngulur në Kosovë.

4.6.5. Refugjatët nga Republika e Maqedonisë.

Sipas të dhënave të UNHCR-it, për shkak të konfliktit në Maqedoni, kanë ikur në Serbi dhe Malë të Zi mbi 8000 Shqipëtar dhe rreth 2000 Maqedonë dhe pjestarë të bashkësive tjera etnike. Numri më i madhë i Shqipëtarëve strehim të përkohëshëm ka gjetur në komunën e Preshevës. Në Miratovcë, fshat pranë kufirit me Maqedoni, kanë ardhur rreth 1500 refugjatë, në Çukarkë rreth 200, në Crnotincë rreth 100 dhe tj. Vetëm për një ditë me 25. maj të vitit 2001, në teritorin e komunës së Preshevës kanë ardhur 1500 refugjatë, kryesisht banorë të fshatit Lojanë të Maqedonisë. Sipas të dhënave të komisarit për refugjatë të komunës së Bujanocit, kthimi i refugjatëve është i lënë pas dore.

5. Pjesëmarrja e shqiptarëve në kryerjen e punëve publike

5.1. Policia multietnike

Ndrrimi i policisë egzistuese më pjesëtarët e policisë multietnike, të aftësuar me standarde të OSCE-s, paraqet një nga kushtët kryesor si për kthim të besimit të përbashkët dhe kthim të bashkësisë etnike shqipëtare, ashtu edhe për sukses të procesit politik dhe ndërtimin e shoqërisë civile.

Sipas planit, aftësimi i pjesëtarve të policisë multietnike është bërë në tri faza. Në të parën, prej 21. majit deri me 9. qershor të vitit 2001, janë mbajtur tre trajnime pesëditëshe, të cilat i kanë vijuar sërbët dhe ish policët Shqipëtarë, të cilët kanë qenë të pushuar nga puna, prej Preshevës, Bujanocit dhe Medvegjës. Patrollat e para multietnike policore kanë filluar të veprojnë me 28. maj të vitit 2001. Në fazën e dytë të trajnimit, 28 ish pjesëtarë të forcave rezervë të sigurisë, janë

aftësuar në kursin pesditorë i cili ka filluar me 11 qershor të vitit 2001.

Në fazën e tretë, për punët policore janë aftësuar 400 filles-tarë nga Presheva, Bujanoci dhe Medvegja. Ata janë zgjedhur në bazë të konkursit publik “Konkurs për pranim të person-ave në kurs për policë të policisë multietnike në Preshevë, Bujanocë dhe Medvegje”, të cilin MPB e Serbisë e ka shpallur në bashkëpunim me Misionin e OSCE-së, në Jugosllavi. Kush-tët kanë qenë që kandidatët janë shtetasë të Jugosllavisë, të kanë të kryer shkollën e mesme, dhe mos të jenë më të ri se 20 vjet dhe më të vjetër se 27 vjet, që të janë të shendoshë dhe të kanë aftësi psikofizike për punë në polici, të mos janë të denuar, për vepra penale dhe që kundër tyre mos të jetë e ngritur procedura penale. Afatët për konkurim janë zgjatur në dy raste.

Intërësimin më të madhë për pjesëmarrje kanë treguar pjes-tarët e bashkësisë etnike shqipëtare. Për përfaqësuesit e bashkë-sisë etnike rome dhe shqipëtare kufiri i vendosur sipas moshës, ka paraqitur problem, pasi nuk ka patur të interesuar të mjaftueshëm në grupin prej 20 deri në 27 vjet të cilët i kishin plotësuar dhe kërkesat tjera të parashtruara. Të Shqipëtarët ka qenë problem që personat e kësaj moshë në shumicën e rasteve kanë poseduar diploma të fituara në Kosovë, të cilat deri me 20 shtator të vitit 2001 nuk janë pranuar në Kosovë.

Më rastin e selektimit të kandidatëve për grupin e dytë, 31 Shqipëtar janë refuzuar me arsyetim se nuk i plotë sojnë “kushtët specijale.” Sipas të dhënave të Këshillit për drejta të njeriut nga Bujanoci, në “kushtë specijale” në këtë rastë është kuptuar që nuk janë të denuar madje as anëtarët e familjës, apo mendimi mbi kandidatin i marrur nga terreni. Fondi hetonë se që kushtët e tilla të posaqme nuk janë të par-aparë në “*parimët e miratuara për elementin policor multiet-nik në komuna Preshevë Bujanoc dhe Medvegje*”, të cilët me 27. qershor të vitit 2001 në bujanoc kanë nënshkruar ministri i punëve të brendshme Republikës së Serbisë, Dushan Mihajllloviq, kryetari i Kuvendit komunal Preshevë Riza Halimi, shefi i misionit të OSBE-së në Jugosllavi Stefano

Sanino dhe kryetari i trupit Koordinusë i Qeverisë Nebojsa Çović.

Trajnimi në konkursë të pjesëtarëve të zgjedhur të policisë lokale multietnike ka filluar me 6. gushtë të vitit 2001. Prej atëherë deri me 15. korrik të vitit 2002 atë e kanë kryer katër grupe- gjithësejtë 253 Shqipëtar, 128 serb, dy Jugoslllovenë dhe një Malëzëzë. Në mes të ndjekësve të trajnimit ka patur 29 gra të nacionalitetit serb dhe shqipëtar. Trajnimi i cili është mbajtur në Mitrovo Pole kanë udhëhequr *”instruktorë të diplomuar ndërkombëtar nën përkrahjen e OSBE-së në bashkëpunim me instruktorët Serb”*.

Të gjithë ishin të vendosur në qendra për stërvitje. Është punuar në të dyja gjuhët në mënyrë të barabart, me përkthime. Mbikqyrjen dhe shqyrtimin e të gjitha çështjeve me rëndësi e ka kryer grupi i përbashkët i punuës, në përberje prej një përfaqësuesi shqiptarë, të qeverisë të Republikës së Serbisë dhe OSBE-së.⁸⁵

5.2. Arsimimi

Bashkësia shqiptare dhe romë në Luginën e Preshevës janë të ineteresuara për arsimimin e pjesëtarëve të tyre. Problemet në këtë fushë ishin të shprehura gjatë viteve të 90-ta, ndërsa më vonë janë shtuar edhe dëmtimet fizike të objekteve shkollore. Këto dëmtime sot pjesërisht janë sanuar, duke u falenderuar donacioneve nga jashtë, por inventari shkollor edhe mëtej paraqet problem të madh.

Programi dhe plani i zgjidhjes së krizës në komunat e Preshevës Bujanocit dhe Medvegjes nuk përmban asnjë masë për zgjidhjen e problemeve të shumta për arsimimin e pakicave, të cilat jetojnë në këto komuna. Përfaqësuesit shqiptar shumë herë kanë paraqitur propozime për përmisimin e gjendjes. Ata kanë kërkuar që shqipëtarët të marrin pjesë në udhëheqje në shkolla, që me ligj tu mundësohet hapje e

⁸⁵ Riza Halimi, Arve, Mica Milovanović

shkollave fillore dhe të mesme me plan-programe të ndara mësimore në gjuhën shqipe, tekstet mësimore, pastaj formimin e komitetit të veçanta arsimor (Serbi-Kosovë) me të cilat do të rregullohen çështjet e shkollimit të shqiptarëve nga ky regjion në shkolla të mesme të cilat nuk ekzistojnë në Luglinë e Peshevës, në shkollat e larta e superiore në Kosovë, parnimi i të gjitha diplomave të fituara në shkollat e mesme dhe në Universitetin e Prishtinës në periudhën prej 1991-2001, shpejtimi i procedurës së nostrifikimit të diplomave të universiteteve në Shqipëri dhe shtetet tjera, ndërtimin dhe rikonstruimin e objekteve shkollore dhe sigurimin e paisjeve për modernizimin e procesit mësimor .

FHN ka konkluduar se në mesin e problemeve me të cilat ballafaqohen pakicat në arsimim janë objektet joadekuate shkollore, plan programet joadekuate, mosnjohja e diplomave të fituara në Kosovë në periudhën 1991-2001 dhe pamundësia e ndikimit të pakicave në zgjedhjen e udheheqesisë së shkollës.

5.2.1. Gjendja e shkollave në komunën e Bujanocit

Sipas të dhënave për vitin shkollor 2001-2002, në komunën e Bujanocit shkollën e kanë vijuar 5.805 nxënës, ndërsa atë të mesme 1.141 nxënës. Në tërë komunën gjatë vitit të kaluar shkollor kanë punuar 9 shkolla fillore, 4 prej tyre (Bujanoc, Klenik, Levosajë, Zhbevc) kanë mësim në gjuhën serbe, 4 në gjuhën shqipe (Bujanoc, Muhovc, Tërnoc i Madh dhe Lluçan), ndërsa në shkollën fillore “Desanka Maksimoviq” (492 nxënës janë shqiptarë, dhe në serbisht 2.317 nxënës (552 romë dhe 1.767 serbe).

Shumica e shkollave fillore ka paralele të ndara në fshatrat për rreth . Këto janë kryesisht paralelet e 4 klasëve të para. Shumica e këtyre objekteve edhe me herët ishin në gjendje të rëndë, ndërsa konfliktet e armatosura kontribuan në zvoglimin e mëtejshëm të pasurisë shkollore. Disa objekte shërbenin ose edhe më tej shërbejnë për vendosjen e ushtrisë dhe policisë.

Shkolla fillore “Skënderbeu” në Zabinc (me paralele te ndarë prej rreth 350 nxënës) vitin e kaluar shkollorë nuk ka filluar punën sepse shkolla ka pësuar dëme të mëdha materiale, gjithashtu edhe të banesave të arsimtarëve, zyra e vendit, biblioteka, lokalet për program kulturor. Është shkatërruar edhe pasuria në të gjitha këto objekte, por ka edhe supozime se orënditë shkollore, mjetet dhe dokumentacioni janë shfrytëzuar për ngrohje. Me rastin e vizitës të banorëve të cilët dëshirojnë të kthehen, të organizuar nga ana UNCHR- i automjetet e blinduara të Ushtrisë Jugosllave ishin të vendosura pranë ndertesës shkollore, si dhe është evidente se pjesarët e ushtrisë shfrytëzojnë edhe vet ndertesën.

Shkolla fillore “Çar” ka paralele te ndara në Nuhovc. Sekretari i shkolles Xhevat Xhevili e ka pershkruar incidentin me rastin e kthimit të ushtrisë në ZTS:

“Shkolla në Çar është shumë e vogël duke marrë parasysh se ka 7 nxënës ajo gati që nuk ka ndonjë pasuri. Me datën 30 maj 2001 në shkollë kanë ardhur policët dhe kanë marrë disa gjëra që kanë gjetur aty. Sipas evidences sime ato ishin 7 gjëra, por nuk kanë vlerë të veçantë, p.sh. lopata, shami e pionerëve, kapelë partizane, gjeja e vetme që ishte më e vlefshme ishte njëhësori elektrik. Unë kam intervenuar dhe atëherë policia ka bërë procesverbalin dhe 2 ditë më vonë të gjitha, përveç njëhësorit elektrik, ua janë kthyer shkollës. Unë kam insistuar që njëhësori elektrik ti kthehet shkollës, duke marrë parasysh se për atë nuk kemi të holla, por nuk kam marrë kurrfarë përgjigjeje.

Ndërtesa shkollore në fshatin Vërban gjindet afër varrezave të fshatit. Me rastin e vizitës të kësaj ndërtese nga ana e hetuesve të fondit FHN, në korrik të vitit 2001, ajo ishte e mbyllur. Fshatarët than se nuk kanë çelsa dhe ata as që kanë ardhur aty, sepse kanë menduar se aty gjendet ende policia. Në shkollë dhe rreth saj ishin të pranishëm gjurmët e qëndrimit të numrit të madh të njerëzve dhe automjeteve. Edhe pse hapësira para shkollës është e lidhur me rrugën e fshatit, është vërejtur se automjetet për kohë të gjatë kanë lëvizur në drejtim të varrezave.

Banorët e fshatit shqipëtar Turi me vetëkontribut kanë ndërtuar shkollën e re të fshatit, e cila është ende e pashfrytëzuar. Me vetëkontribut është ndërtuar edhe shkolla në Dobrosin, ndërsa banorët e fshatit Smolicë kanë filluar ndërtimin e objektit, por punimet janë ndërprerë për shkak të mjeteve financiare. Nxënësit e klasëve të larta të kësaj shkolle udhëtojnë 13 km deri në shkollën e fshatit Bilaç.

Ndërtesat shkollore në Letovicë, Nesalc, Lluçan dhe Dobrosin janë në gjendje më të mirë, por problem paraqesin bankat dhe karriget. Në fshatin Nesalc dhe Lluçan, si dhe në shumë fshatra të tjera furnizimin me banka dhe karrige ka financuar UNICEF-i.

Në shkollën e fshatit Ternoc i Madh në kohën e kthimit të banorëve kanë ekzistuar vetëm dy drasa të zeza dhe dy banka, ndërsa dritaret dhe dyert ishin të shkatërruara. Inventari shkollor më vonë pjesërisht është përrirë, por jo mjaftueshëm për punë normale.

Në Bujanoc ekzistojnë dy shkolla të mesme. Në shkollën e mesme profesionale “Sveti Sava”, e cila ka shumë drejtime të ndryshme mësimi zhvillohet në gjuhën serbe. Shkollën e vijnë 632 nxënës. Në qendren arsimore “Mihajlo Pupin”, në këtë vit shkollore në gjuhën shqipe mësimin e kanë vijuar 506 nxënës: 123 në drejtimin e përgjithshëm arsimor- gjimnaz dhe 383 në drejtimin makineri-elektroteknikë.

Mësimi i shkollave të mesme në gjuhën shqipe mbahet në ndërtesën e shkollës fillore “28 Mars”, duke marrë parasysh se ndërtesa të cilën e ka shfrytëzuar gjimnazi “Mihajlo Pupin” (më heret “Sezai Suroi”) në vitin 1992 është shëndruar në kazermë. Pushteti lokal thekson se stacionimi i ushtrisë në këtë ndërtesë ka goditur të dyja bashkësitë, sepse në pjesën tjetër të ndërtesës mbahej mësimi për nxënësit serb. Njësitë e UJ plotësisht e braktisën ndërtesën më 15 prill të vitit 2002. Përfaqësuesi i këshillit për të drejtat e njeriut në Bujanoc thotë se ndërtesa është në gjendje jo të mirë dhe nuk mund të shfrytëzohet për zhvillimin e mësimin. Deri më 5 korrik të vitit

2002 nuk ka patur paralajmërime që ndërtesa mund të aftësohet për mësim ne vitin e ardhëshëm shkollor.

5.2.2. Gjëndja ne shkollat e komunës së Presheves.

Në komunën e Preshevës ekzistojn tetë shkolla fillore dhe dy të mesme. Mësimin në shkollat fillore në gjuhën shqipe e vijnë mbi 5.500 nxënës, mësimin në gjuhën serbe e vijnë fëmijët serb dhe romë, rreth 400. Shkollat me mësim ne gjuhën shqipe gjenden ne Preshevë, Rahovicë, Miratovc, fshatrat Relan, Cërnoticë, Caravajkë dhe Raincë. Shkolla me mësim ne gjuhën serbe gjendet në BL “ Stacioni hekurudhor”, ku jetojnë shumica e banorëve serb të komunës. Rreth 1300 nxënës shqipëtarë vijnë mësimin në gjimnaz dhe shkollën teknike “Presheva “. Sipas të dhënave të komunës, në çdo klasë të shkollës së mesme ekziston edhe paralelja me mësim në gjuhën serbe.

Shkolla fillore në fshatin Caravajkë deri në qershor të vitit 2001 ishte bazë e policisë. Pasuria e shkollës ka pësuar dëmtime dhe për këtë MPB nuk ka ofruar kurfarë kompenzimi. Sipas fjalëve të të punësuarve shkolla ende nuk ka atë numër të mjeteve mësimore të cilat i ka pasur para hyrjes së policisë. Rëndësia e kësaj shkolle është e madhe, sepse nxënësit e fshatrave përreth (Ilincë, Maxherë, Bujiç)vijnë mësimin e klasëve të larta të shkollës fillore. Edhe shkolla në fshatin Depçë ka mbetur pa banka dhe karrige e mjete mësimore, ndërsa shkolla pa dritare dhe dyer. Kjo shkollë, si dhe shkollat në fshatin Shushaj e Epërme gjatë konflikteve të armatosura janë shfrytëzuar për qëndrime të shkurtëra të formacioneve ushtarake.

Shkolla fillore ne fshatin Relan me paralele të ndara ka rreth 700 nxënës (550 shqipëtarë dhe 150 serbë). Drejtori i shkollës është serb. Një nga paralelet e ndara te shkollës gjendet në fshatin Bushtranjë ku mësimin vijnë 70 shqipëtarë dhe 12 serbë. Drejtorët e gjashtë shkollave të tjera ku mësimi zhvillohet ne gjuhën shqipe janë shqipëtarë.

Ndihmë të madhe shkollave në komunën e Preshevës u ofrojnë organizatat ndërkombëtare. Shkollën fillore “22 Dhjetori” në fshatin Černotićë e ka financuar qeveria amerikane nëpërmjet të USAID-it, për furnizimin me banka dhe karrike UNICEF-I, ndërsa nga BE shkolla duhet të marrë edhe 8 kompjutorë. Ekziston mundësia që BE ndihma të tilla ti dërgoj edhe shkollave të tjera në këtë komunë.

Shkollën fillore në Rahovicë e vijnë rreth 800 nxënës. Mësimi tani zhvillohet në kushtet joadekuate, në objektin që nuk është destinuar për mësim. Është kryer projekti për ndërtesën e re të shkollës, ndërsa ndihma është premtuar nga shumë donatorë të huaj dhe ndërkombëtarë. UNICEF-i ka financuar furnizimin e paisjeve shkollore për shkollën fillore në Miratovac.

5.2.3. Gjendja në shkollat e komunës së Medvegjës

Gjendja është e tillë edhe në shkollat fillore në Medvegjë. Në fshatin Tupallë, një nga fshatrat më të mëdha në këtë komunë, në këtë vit shkollore janë regjistruar vetëm 35 nxënës, derisa para tri vjetësh ky numër ishte 182.

5.2.4. Njohja e diplomave të fituara në Kosovë.

Dalja e nxënësve dhe arsimtarëve në Kosovë nga sistemi unik i arsimit të Serbisë u shfaq edhe në pjestarët e bashkësisë etnike shqiptarë në Luginën e Preshevës. Për shkak të programeve mësimore joadekuate, mungesës së institucioneve arsimore në gjuhën amtare, e posaqërisht për shkak të shëndrrimit të gjimnazit në kazermë, numri i madh i shqipëtarëve nga këto komuna arsimin fillor dhe të mesëm e kanë fituar në Kosovë, derisa një numër i madh i tyre, arsimimin superior e kanë fituar në universitetet e Prishtinës dhe Tiranës.

Diplomat e fituara në shkollat alternative shqipëtare në Kosovë pas vitit 1991 kanë pasur shenjën “Republika e Kosovës”. Këto diploma Ministria e arsimit të Republikës së Serbisë nuk i ka pranuar si valide. Pushteti i ri ka treguar gatishmërinë që ky problem të zgjidhet. Ministria e arsimit dhe sportit më 4

maj te vitit 2001 ka dhënë mendimin sipas të cilit” *Të gjitha diplomatat të lëshuara ne teritorin e RS dhe RFJ janë valide në të gjitha pjesët e teritorit , përkatësisht nuk i nënshtrohen procedurës së nostrifikimit. Kjo vazhdon edhe për teritorin e Kosovës dhe Metohisë*⁸⁶

Me të njejtin rast , ndërsa lidhur me diplomatat e fituara në Shqipëri ministria ka theksuar se çdo person” *ka të drejtë që të kërkojë nostrifikimin dhe njohjen e ekuivalencës*”.

Në parashtrësën e Këshillit për të drejtat e njeriut në Bujanoc të datës 20 shtator 2001, Ministria është përgjigjur se “ *asnjë diplomë që është lëshuar me simbolin Republika e Kosovës, kjo Ministri për shkaqe të kuptueshme nuk mund t'a njohë. Megjithatë, të gjitha diplomatat që janë të vërtetuar me vulën e UNMIK-ut, përveq atyre me shenjen Republika e Kosovës, do të pranohen nga ana e kësaj Ministrie*”.⁸⁷

5.2.5. Programet dhe tekstet mësimore.

Plan programet mësimore paraqesin çështje kyçe për arsimimin e të gjitha pakicave ne Jugosllavi. Ky problem nuk është zgjidhur në mënyrë të kënaqshme as për pakicën shqiptare. Nxënësit me mësim në gjuhën shqipe ende mësojnë sipas plan programeve të miratuara në vitin 1999. Tekstet janë përkthyer në gjuhën shqipe, mirëpo nuk janë plotësuar me njësitë përkatëse mësimore, të cilat e paraqesin kulturën dhe historinë shqiptare.

Ministria e Arsimit e Serbisë deri tani nuk ka ndërmarrë asgjë për të ndryshuar gjendjen. Përfaqësuesit shqiptarë kanë propozuar formimin e organeve të posaqme qe do të merreshin me plan programet mësimore, si edhe formimin e një komiteti arsimor për problemin e shkollimit të

⁸⁶ Shkresë e ministries së Arsimit dhe sportit, nënkryetarit të Qeverisë të RS, Nebojsa Čović, 4 maj 2001

⁸⁷ Përgjigje e Ministris së Arsimit dhe sportit në kërkesën për nostrifikimin e diplomave , të drejtuar nga ana e Këshillit për të drejtat e njeriut në Bujanoc, 20 shtator 2001

shqipëtarëve në ato lloje shkollash që nuk ekzistojnë në Luginën e Preshevës.

5.3. Mediumet

Gjendja jashtëzakonisht e pavolitshme në informimin e pjesëtarëve të pakicave etnike është përmirësuar deri diku gjatë vitit 2001. Në këtë kanë ndikuar prania dhe ndihma e OSBE-s, iniciativa private në lëmin e mediumeve dhe ndryshimet demokratike në Serbi.

Një hap i rëndësishëm është edhe leja e shpërndarjes së shtypit në gjuhën shqipe që botohet në Kosovë.

Shqipëtarët në jug të Serbisë nuk kanë mendim të mirë për punën dhe kumtesat e Qendrës Press të Trupit Koordinues të Qeverisë të Serbisë dhe RFJ-së. Ata kanë vënë re se në Planin dhe programin për zgjidhjen paqësore të krizës në komunat Bujanoc, Preshevë dhe Medvegjë figuron se *“qëllimi i RFJ-së dhe i RS që me një trajtim të ri ta fitojnë luftën mediale dhe në këtë mënyrë të sigurojnë, përveç tjerash, dashamirsinë e bashkësisë ndërkombëtare.”* Veç kësaj, thuhet se si një nga tetë qëllimet dhe detyrat e kësaj qendre është që *“të gjithë ta kenë të qartë se kush është jashtë ligjit dhe për dhunë e kush është legjitim dhe për zgjidhje paqësore; kush është viktimë e kush kriminel; kush i respekton e kush nuk i respekton marrëveshjet. Nuk mund të përkrahet teza se terroristët janë ‘viktima’, sepse ata në këtë rol kanë arritur qëllime të rëndësishme në Kosovë dhe Metohi.”*

Bujanovaçke novine në gjuhën serbe dhe *Jehona* në gjuhën shqipe janë të vetmet gazeta që dalin në Bujanoc. Pas një ndërprerjeje të gjatë, *Jehona* ka rifilluar të dalë prej 25 prill 2000. Kuvendi i Komunës vitin e kaluar e ka ndihmuar financiarisht këtë gazetë të përdyjavshme, mirëpo sivjet ndihma financiare mungoi. Tirazhi momental i revistës është rreth 3.000 kopje, ndërsa temat që botohen i përkasin jetës politike dhe kulturore të shqiptarëve. Projekti i OSBE-së për transformimin e mjeteve të informimit publik në Bujanoc parasheh një pavarësi të plotë të mjeteve lokale informative,

transformimin e tyre pronësor, dygjuhësinë, defashizimin e plotë dhe aftësimin e kuadrove të reja të të trija bashkësive etnike.

Radio Bujanoci, medium publik, themelues i të cilit është KK Bujanoc, emeton program në gjuhë serbe. Edhe ky radio është inkuadruar në programin e OSBE-së. Në qytet ekzistojnë edhe dy radio komerciale, të cilat emetojnë program në gjuhën serbe (Ema dhe Duga). Radio Ema krahas programit të vet informativ, riemeton lajmet e radios gjermane Dojçe Velle(Deutsche Welle), radios franceze Frans Interesional (RFI) dhe programit B92 të Beogradit. Ky radio është plotësisht i hapur për problemet e të gjitha bashkësive etnike dhe përkrahë projektet që promovojnë multikulturën dhe tolerancën.

Radio Toni, medium i vetëm elektronik në gjuhën shqipe në komunën e Bujanocit, punon nga data 7 qershor 2001 dhe momentalisht emeton programin eksperimental komercial. Radio planifikon emetimin e programit të vet informativ, si dhe riemetimin e lajmeve të radios të stacioneve tjera. Jehona dhe Toni më 2 korrik të vitit 2001 kanë filluar shkollën e gazetarisë, me mundësi që vijuesit pastaj të punojnë në mediumet lokale.

Radio Presheva emeton programin informativ , kulturor dhe zbavitës në gjuhën shqipe. Radio ekziston në kuadër të Shtëpisë së kulturës në Preshevë dhe ka të punësuar shtatë punëtorë.

Për shkak të gjendjes jo të mirë në medijs, përfaqësuesit e OSBE-së Trupit Koordinues dhe mjeteve të informimit të shqiptarëve nënshkruan në vitin 2002 «Parimet themelore për riorganizimin e mediave», themeluese i të cilit është KK Bujanoc. Edhe pse e planifikuar marrëveshje e tillë nuk është nënshkruar për Medvegje dhe Preshevë. Rezultatet e para janë vërejtur më 20 shtator të vitit 2002, kur për herë të parë filloi emetimi pesë minutësh i lajmeve në gjuhën shqipe.

5.4. Kultura

Kultura, e rëndësishme për identitetin e pakicave etnike, për shkak të konflikteve të armatosura ishte e vendosur në rend të dytë. Institucionet themelore kulturore në Preshevë dhe Bujanoc janë shtëpitë e kulturës. Shqipëtarët, gjithashtu, kanë SHKA «Tërnoc i Madh», e cila programin e fundit e ka paraqitur në vitin 1997. Në Tërnoc të Madh në vitin 1993 është themeluar edhe muzeu.

Shtëpia e kulturës në Bujanoc ka 12 të punësuar, prej tyre tetë serbë dhe malazezë dhe katër romë. Punëtori i vetëm shqiptar është larguar nga puna në vitin 1995. Pas tri vitesh, manifestimi i parë me organizimin e shqiptarëve lokal ishte hapja e shkollës së gazetarisë më 2 korrik 2001. Drejtoreshë e shtëpisë së kulturës është malazeze, ndërsa drejtori i bibliotekës në Bujanoc është serb. Në bibliotekë janë të punësuar gjashtë punëtorë (një rom, dy shqiptarë dhe tre serbë).

Biblioteka ka rreth 35.000 libra, prej tyre vetëm 1.000 në gjuhën shqipe.

Shtëpia e kulturës në Preshevë ka 19 të punësuar – 16 shqiptarë, dy serbë dhe një rom. Drejtor është shqiptar. Në kuadër të shtëpisë së kulturës është edhe biblioteka me shtatë të punësuar, udhëheqës i së cilës është shqiptar. Biblioteka ka 18.200 libra, prej tyre 13.400 në gjuhën serbe, ndërsa 5.000 në gjuhën shqipe. Gjatë vitit 2002, për nevojat e bibliotekës janë blerë 4.8000 libra. Në ndërtesën e shtëpisë rinore, që gjindet në pjesën e Preshevës ku jetojnë serbët, është e stacionuar policia, kështu që ky institucion kulturor momentalisht nuk punon.

5.5. Pjesëmarrja e shqiptarëve në kryerjen e punëve publike

Shqipëtarët dhe romët nga Presheva, Bujanoci dhe Medvegja gjatë dekadës së fundit nuk kanë marrë pjesë në pushtetin lokal në pajtim me standardet ndërkombëtare.

Pas mbarimit të konflikteve të armatosura, në kuadër të kërimit të zgjidhjes politike, autoritetet rebulikane treguan vullnet të mirë për ndryshime në këtë sferë. Programi dhe plani i zgjidhjes së krizës në komunat Bujanovc, Preshevë dhe Medvegjë si detyrë të parë parashih *«integrimin e shqiptarëve në sistemin politik, shtetëror dhe shoqëror dhe respektimin e të drejtave të njeriut në përputhje me standartet evropiane»*. Në program theksohet konkretisht *nevoja që përbërja kombëtare e të punësuarve në administratë shtetërore, në ekonomi dhe veprimtaritë shoqërore të harmonizohet me strukturën kombëtare të popullsisë, si edhe të sigurohet përfaqësimi adekuat i shqiptarëve në organet lokale dhe në organet republikane të pushtetit*. Megjithatë, deri në momentin kur është hartuar ky raport, nuk janë bërë ndryshime qenësore.

Interesimin për të marrë pjesë në vetëqeverimin lokal, shqipëtarët e kanë treguar qysh në momentin e hartimit të propozimeve të miratuara në Kuvendin e parë të përfaqësuesve të zgjedhur të shqiptarëve në Luginën e Preshevës, më 1 gusht 2001. Atëherë ata kërkuan të vendosen masat e përkohshme në komunat Bujanoc dhe Medvegjë dhe të zhvillohen zgjedhjet e parakohëshme në bazë të vedimeve për caktimin e njësive zgjedhore, që do të ishin në pajtim me përbërjen nacionale të popullsisë. Gjithashtu kanë kërkuar të ndryshohet Ligji për zgjedhjen e deputetëve të popullit, i cili do tu mundësonte pakicave kombëtare një përfaqësim më adekuat në Kuvendin Republikan dhe në mekanizmat përkatës ligjor që do të siguron pjesëmarrjen proporcionale në organet e administratës në të gjitha nivelet.

5.5.1. Vetëqeverimi lokal në komunën e Bujanovcit.

Në zgjedhjet e mëparshme lokale të vitit 2000, më shumë vende deputetësh në KK të Bujanocit fitoi JUL(16), e pastaj SPS(13) dhe Partia shqipëtare për veprim demokratik (8). PSHVP ishte e vetmja parti e shqiptarëve që morri pjesë në zgjedhje. Llogaritet se ka patur të ngjarë të fitojë edhe 4 mandate sikur zgjedhjet të mbaheshin edhe në njësitë elektorale

Konçul, Breznicë, Muhovc dhe Zarbincë- fshatra shqiptare në zonën e konflikteve të armatosura.

Rezultati i tillë i zgjedhjeve ka qenë i mundur, ngase caktimi i njërive zgjedhore ka favorizuar popullsinë serbe. Shqipëtarët (60,6% të popullsisë së komunës) teorikisht kanë mundur të zgjedhin jo më shumë se 12 (29,26%) nga numri i përgjithshëm 41 i këshilltarve. Njësitë zgjedhore, prej të cilave çdo njera ka zgjedhur nga një këshilltar, janë formuar në atë mënyrë që në vendbanime shqiptare ka pasur një numër të madh zgjedhësish (p.sh. njësia zgjedhore nr.3- Tërnovc 2176 zgjedhës), kurse njësitë zgjedhore në vendbanime serbe kanë pasur disa herë më pak zgjedhës (njësia nr.42 Pretinagjithësej 61 zgjedhës).⁸⁸ Secila njësi ka zgjedhur nga një këshilltar.

Në këto zgjedhje romët nuk kishin partinë e vet politike, por janë përfshirë në jetën politike, nëpërmjet partive politike kryesore (SPS dhe JUL). Në KK të Bujanovcit romët kanë pasur dy këshilltar(4,87%)

Ndryshe nga shqipëtarët, këshilltarët e të cilëve nuk merrnin pjesë në punën e kuvendit, romët kanë pasur një përfaqësues në Këshillin Ekzekutiv të KK të Bujanovcit, i cili kishte nëntë anëtarë (5 nga SPS dhe katër nga JUL).

Sipas të dhënave të ish kryetarit të KE të KK të Bujanovcit, Bllagoje Tabash, nga 104 persona të punësuar në administratën komunale 1 ka qenë rom dhe 17 shqiptarë. Prej tyre 11 punonin në zyrat e vendit në fshatrat shqiptare dhe 6 në ndërtesën e KK, kryesisht përkthyes daktilografist ose korier. Një prej tyre është nëpunës i gjendjes civile. Këshilli për të drejtat e njeriut në Bujanoc pohon se numri i shqiptarëve të punësuar ka qenë më i vogël.

Në krye të të gjitha shërbimeve komunale, si edhe në vendet udhëheqëse në Gjykatën dhe Prokurorinë Komunale, në

88

Të dhënat nga vebsajd CESID

polici, në Qendrën e punës sociale dhe në Këshillin Komunal të Kryqit të Kuq janë serbët. Numri i shqiptarëve të punësuar në çdo institucion lokal është disa herë më i vogël se numri i serbve të punësuar. Një shqiptar është punësuar në zyren e Ministrisë Federative për Bashkësitë Nacionale dhe Etnike.

Në fshatin etnikisht të përzier Bilaq, nga gjithësej 700 familje 20 janë familje serbe. Mirëpo, kryetari i bashkësisë lokale, komandanti i stacionit të milicisë, drejtori i shkollës dhe drejtori i Repartit të fabrikës «Megal», nëpunësi i gjendjes civile dhe veterinari janë serbë. Në ambulancë punon një mjek shqiptar. Në radhët e të punësuarve në Repartin lokal të fabrikës «Megal» nuka ka asnjë shqiptar.

Shembull i qëndrimit të pandryshueshëm të pushtetit serb ndaj pjesëmarrjes së shqiptarëve në punët e administratës publike shihet në deklaratën u.d. të prokurorit republikan publik të Serbisë Dragomir Nediq, i cili me rastin e emërimit të prokurorëve publik, si detyrë të prokurorisë në Bujanoc theksoi « *Përveq mbrojtjes e të drejtave të njeriut, detyrë prioritare e prokurorisë është ndërmarrja e masave ligjore kundër të gjithë atyre që punojnë kundër interesave nacionale serbe*». ⁸⁹

5.5.2. Pushteti lokal në komunën e Preshevës.

Në zgjedhjet lokale të vitit 2000 vendet të këshilltarëve kanë fituar katër parti: SPS pesë, JUL një, deri atëherë në pushtet PDD-nëntëmbëdhjete, ndërsa Partia e bashkimit demokratik (PDU) 13 vende. Është karakteristike se struktura etnike në komuna plotësisht përputhet me rezultatet e zgjedhjeve: Nga 38 këshillëtarë, 6 ishin serb ndërsa 32 ishin shqiptarë, prandaj supozohet se serbët kanë votuar për dy partitë e para ndërsa shqipëtarët për dy partitë e tjera. Këshilli ekzekutiv i komunës ka pasur 7 anëtarë dhe të gjithë ishin shqiptarë. Administrata komunale në Preshevë

⁸⁹ "Masat ligjore për të gjithë ata që punojn kundër interesave nacionale" Danas 1 gusht 2001

ka 81 të punësuar, prej tyre 13 (ose rreth 16%) serbe, 3 romë. Edhe pse në mesin e këshillëtarve nuk ka femra në administratën komunale punojnë 18 femra (22,22%). Kryeshefët e pesë sektorëve komunal janë shqiptarë, ndërsa kryeshefët e inspekcioneve dhe të punësuarit janë kryesisht serbë. Në inspektionin e tregut kryeshefi është serb si edhe dy punëtorë të tjerë, ndërsa në policinë financiare janë të punësuar tre serbe dhe një shqiptar. Kryeshefi i drejtorisë republikane të të ardhurave publike është shqiptarë, ndërsa në vendin udhëheqës në Entin e Gjeodezisë është serb. Kryetar i gjykatës komunale është serb. Nga pesë gjyqëtarë sa punojnë vetëm një është shqiptarë.

5.6. Zgjedhjet lokale në Preshevë, Bujanoc dhe Medvegjë në vitin 2002

Përfaqësuesit e shqiptarëve dhe Qeverisë Republikane janë pajtuar se është e domosdoshme që sa më shpejtë të organizohen zgjedhjet lokale në komunat Medvegjë dhe Bujanoc. Pushteti në Serbi ka kërkuar që zgjedhjet të mbahen edhe në komunën e Preshevës, ndërsa përfaqësuesit e shqiptarëve e kundërshtuan këtë me arsyetim se në këtë komunë pjesëmarrja e të gjitha bashkësive me kryerjen e pushtetit publik është në proporcion me pjesëmarrjen e tyre me numrin e përgjithshëm të banorëve.

Zgjedhjet në komunat në jug të Serbisë duheshin të mbahen pas shpalljes së rezultateve të regjistrimit të vitit 2002, dhe të bëhen regjistrat e ri zgjedhor. Marrëveshja mbi parimet themelore për zgjedhjet e parakohëshme është nënshkruar më 18 mars të vitit 2002. Qeveria e Republikës së Serbisë ka shpërndarë Kuvendet Komunale të Preshevës, Bujanocit dhe Medvegjës më 13 qershor 2002. Në vend të Komunave lokale janë emëruar Këshillet Ekzekutive të përkohëshme. Në Bujanoc në Këshill ishin 6 shqiptarë, 5 serbë dhe 1 rom. Në Preshevë 10 shqiptarë dhe dy serbë. Në Medvegjë 8 serbë dhe 4 shqiptarë. Këto Këshilla i kanë formuar Komisionet komunale shumë nacionale zgjedhore.

Zgjedhjet në të tri komunat janë caktuar që të mbahen më 28 korrik të vitit 2002. Me ligjin e ri për zgjedhjet lokale, të miratuar më 13 qershor të vitit 2002, është parashikuar që i gjithë territori i komunës të jetë një njësi zgjedhore, ndërsa censusi për hyrjen në kuvendin lokal ishte 3% të votave të fituara. Ekziston edhe obligimi që në listat e kandidatëve për këshilltar të ketë së paku 30% të femrave.

5.6.1. Aktivitete parazgjedhore.

Gjatë aktiviteteve parazgjedhore, politikanët dhe aktivistët nga të tri bashkësi nacionale në Preshevë, Bujanoc dhe Medvegje ishin në drejtuar në pjesëtarët e bashkësisë së tyre.

Shqipëtarët kanë krijuar edhe një parti të re - Partinë për prosperitet demokratik (PPD). Partia për bashkimin demokratik të shqiptarve (PBDSH) për herë të parë ka marrë pjesë në zgjedhjet në Bujanoc. Këto dy parti kanë marrë pjesë në zgjedhje në komunat Preshevë dhe Bujanoc, ndërsa partia më e madhe shqiptare- Partia e Veprimit Demokratik i ka paraqitur listat në të trija komunat.

Bashkësia nacionale e romëve ka dalë në zgjedhje në komunat Preshevë dhe Bujanoc. Në Bujanoc kandidatët romë kanë qenë të propozuar në listat e Partisë së Unitetit të Romëve dhe grupit të qytetarëve.

Partitë serbe në shumicën e rasteve janë paraqitur në listat e përbashkëta si Koalicioni për Preshevë, Koalicioni për Bujanoc dhe Koalicioni për Medvegje. Boshti i këtyre koalicioneve kanë qenë partitë e Opozitës Demokratike të Serbisë (DOS). Në Preshevë vetëm DOS-i ka pasur një listë me kandidatë serbë, kurse në Bujanoc ka dal në zgjedhje edhe koalicioni "Opstanak" që përbëhej nga Partia Radikale Serbe dhe Lëvizja Serbe e Përtëritjes, si edhe tri grupe qytetarësh. Krahas Koalicionit për Medvegje, në Medvegje kanë paraqitur listat edhe SRS, DSS, SD, SPS, SPO dhe një grup qytetarësh.

Në komunën e Preshevës (28.000 zgjedhës të regjistruar) janë zgjedhur 38 këshilltar, kurse në Bujanoc që ka pasur

37.059 zgjedhës të regjistruar janë zgjedhur 41 këshilltarë. Përfaqësuesit shqiptar kanë vlerësuar se prej tyre rreth 18.500 kanë qenë shqiptarë dhe 300 romë. Rreth 10.000 zgjedhës të komunës së Medvegjës kanë zgjedhur 35 këshilltarë.

Duke qenë se sipas Ligjit të ri për vetëqeverisje lokale kryetarët e kuvendeve të Komunës kanë autorizime të gjëra, është përcaktuar që ata të zgjidhen në zgjedhjet e drejtëpërdrejta. Për kryetar të KK të Preshevës janë propozuar 3 kandidatë, që të gjithë shqiptarë - Riza Halimi (PVD), Rrahim Zylfiu (PBDSh) dhe Abedin Selimi (grupi i qytetarëve). Për kryetar të komunës së Bujanovcit janë kandiduar Nagip Arifi (PVD) dhe Novica Manojloviq (Koalicioni për Bujanovc). Për kryetar të KK, Medvegjë janë paraqitur 3 kandidatë, që të tre serbë: Slobodan Drashković (Koalicioni për Medvegjë), Zhivko Doderović (SPO) dhe Zoran Marinković (grupi i qytetarëve).

Zyra për institucione demokratike dhe të drejta njerzore e OSBE-së dhe Kongresi i autoriteteve lokale dhe rajonale i Këshillit të Europës, më 8 qershor kanë vendosur misionin ndërkombëtar për vëzhgimin e zgjedhjeve (MNVZ) që përbëhet nga 4 ekspertë elektorale dhe 110 vëzhgues me afat të shkurtë. Më së shumti vërejtje rreth procesit të zgjedhjeve, drejtuar Misionit, iu referoheshin listave të zgjedhësve.

Në fushatën parazgjedhore, të gjithë kandidatët kanë theksuar rëndësinë e zhvillimit ekonomik të rajonit. Bashkësia shqiptare në Bujanoc në paraqitjen e kandidatit unik (Novica Manojloviq) promovoi tezën se me këto zgjedhje mbrohet "*interesi nacionalë*". Gjithashtu, vërehet se pushteti në Serbi dhe Trupi koordinues gjatë fushatës në mënyrë të dukshme kanë promovuar katër kandidatë. Nga ana tjetër, kandidati shqiptar Arifi ka theksuar se *nëqoftë se fiton do të jetë kandidat i të gjithë qytetarëve*". Në paraqitjen e fundit zgjedhor në televizionin lokal të Vrajës, më 26 korrik të vitit 2002, kandidati i koalicionit për Bujanocin, Manojloviq nuk u është drejtuar me asnjë fjalë zgjedhësve shqiptarë, e as që ka folur për problemet që janë karakteristike për bashkësinë shqiptare dhe vendbanimet. Ai megjithatë tha se dëshiron t' i zgjidhë

problemet e natyrës ekonomike, në mënyrë që do të *“hapë vende të reja të punës në Bujanoc për njerëzit që kanë ardhur nga Piroti, Nishi dhe qyteteve të tjera nga Serbia”*.

5.6.2. Rrjedha e zgjedhjeve.

Zgjedhjet e mbajtura më 29 korrik të vitit 2002 në të trija komunat kanë kaluar pa incidente të mëdha dhe në pajtim me standardet ndërkombëtare. Këtë konstatim e ka dhënë edhe Misioni Ndërkombëtar për Vëzhgimin e Zgjedhjeve,⁹⁰ duke theksuar se janë të nevojshme përmirsimet e mëtejshme, veçanërisht në hartimin e listave zgjedhore. Numri më i madh i vërtjeteve ishte lidhur me pamundësinë e votimit të personave , të cilët nuk ishin regjistruar në listat zgjedhore dhe fshehtësinë e pamjaftuar të procesit të votimit.

Në zgjedhje, nga tri bashkësitë etnike, kanë dalur shumë me pak votues se që kanë paraparë përfaqësuesit e tyre. Edhe pse gjatë fushatës është folur për “Zgjedhjet vendimtare”, në Bujanoc votuan rreth 60% të zgjedhësve serb dhe shqiptarë, dhe një numër i vogël i romëve, kështu që bashkësia rome nuk e ka fituar asnjë vend këshilltari. Në Preshevë në zgjedhje kanë dalur rreth 22 %, ndërsa në Medvegjë rreth 43% të zgjedhësve të regjistruar.

Për shkak të numrit të madh të zgjedhësve, në disa vendvotime, votimet kanë vazhduar edhe pas orës 20,00. Vendvotimi nr. 59 në Bujanoc me 2.468 zgjedhës të regjistruar ishte i hapur prej orës 5,00 të mëngjesit. Situata e tillë ishte edhe në vendvotimet në Trnoc të Madh ku votimi ka vazhduar edhe pas mesnatës. Në këto vendvotime kanë votuar kryesisht shqipëtarët.

5.6.3. Rezultatet e zgjedhjeve dhe periudha paszgjedhore.

Në Preshevë për kryetar të Kuvendit të komunës është zgjedhur kandidati PVD Riza Halimi. Ai u zgjodhë në rrethin e

⁹⁰ Deklarata e konstatimeve preliminare dhe konkludimet, MMPI, 29 korrik 2002

dytë, me ç'rast dolën 10.780 zgjedhës, ose 58,8%, ndërsa për kundërkandidatin e tij Rrahim Zylfiun nga PBDSH - 41,2%. Numrin më të madh të vendeve të këshilltarëve ka fituar PVD (19), pastaj partitë tjera të shqiptarëve PBDSH (11) dhe PPD, ndërsa koalicioni serb për Preshevën fitoi 3 mandate. Romët nuk kanë asnjë këshilltar.

Seanca konstituive e Kuvendit të komunës Preshevë u mbajt me 22 gusht të vitit 2002. Për nënkryetar të Kuvendit u zgjodhë Çaslav Angjellković, serb i koalicionit për Preshevën dhe është vendosur që numri i anëtarëve i Këshillit ekzekutiv të rritet prej 7 në 11. Të pakënaqur me zhvillimin e ngjarjeve, këshilltarët e dy partive tjera shqiptare janë larguar nga Kuvendi.

Në Medvegjë për kryetar të Kuvendit të komunës u zgjodhë Slobodan Drashković, kandidat i koalicionit për Medvegjën, e cila ka fituar shumicën (11) të vendeve të këshilltarëve. Partia Shqiptare PVD ka fituar 6 vende (17,14%). Pastaj SPS (7), DSS (6), SPO (3) dhe SRS (2). Mbledhja konstituive e KK Medvegjë u mbajt me 17 gusht të vitit 2002.

Rezultatet e para të zgjedhjeve tregonin se tri partitë shiptare fituan së bashku shumicën e vendeve të këshilltarëve - 24 prej gjithësej 41. Gjithashtu, se kandidati për kryetar të Kuvendit të komunës Nagip Arifi (PVD) fitoi 51,22% të votave, ndërsa kundërkandidati i tij Novica Manojloviq rreth 48% të votave.

Gjatë kohës së përmbledhjes së rezultateve të votimit, para ndërtesës së Kuvendit të komunës në Bujanoc filluan protestat e sërbeve, të cilët kundërshtuan për shkak të *“parregullësive në zgjedhje”*. Ata shprehën paknaqësinë për shkak se për kryetar të Kuvendit të komunës është zgjedhur shqiptar dhe për shkak se partitë shqiptare do të kenë më shumë këshilltarë se sa serbët.

Për rezultatet e zgjedhjeve e kanë fajsuar trupin koordinuar qeveritar. Gjatë protestave kanë marrë nënshkrime për përsëritjen e zgjedhjeve në të gjitha vendvotimet si dhe

shkarkimin e Nebojsa Qoviqit nga posti i kryetarit të trupit koordinues. Koalicioni për Bujanoc dhe DOS janë rezervuar nga këto protesta, ndërsa DSS më vonë për shkak pjesëmarrjes së anëtarëve të tyre në protesta, kanë shpërndarë këtë këshill lokal.

Komisioni komunal zgjedhor i ka anuluar zgjedhjet në 11 vendvotime – 3 në Tërnoc të Madh, 2 në Bujanoc dhe nga 1 në fshatrat Letovicë, Lluçan, Bilaç, Nesallc, Dobrosin, Breznicë. Përveç në Bilaç, në të gjitha vendet tjera në listat zgjedhore kanë qenë kryesisht shqipëtarët. Në këto zgjedhje, zgjedhjet janë përsëritur më 11 gusht. Pastaj koalicioni për Bujanoc ka dërguar 14, ndërsa PVD 2 ankesa në vendimet e Komisionit zgjedhor komunal. Gjykata komunale në Bujanoc më 18 gusht të vitit 2002 këto ankesa i ka refuzuar. Për shkak të parregullësive, zgjedhjet më 25 gusht të vitit 2002 për herë të tretë janë përsëritur në dy vendvotime (fshatrat: Nesallc dhe Bilaç).

Më pastaj janë kumtuar rezultatet përfundimtare për komunën e Bujanovcit, sipas të cilave prej 37.058 zgjedhësve të regjistruar kanë votuar gjithsej 21.434. Kandidati për kryetar të KK, Novica Manojloviq, mori 9.720(43,35%) vota, ndërsa Nagip Arifi 11.399(53,18%) vota. Partitë e shqiptarëve kanë fituar 23 vende në parlamentin lokal(PVD(16), PPD(5), PBDSH(2) vende, kurse partitë serbe 18 vende (koalicioni për Bujanovc 12, Koalicioni” Opstanak” 5 dhe kandidati i grupit të qytetarëve Trajko Trajkoviq 1).

5.7. Nderrmarjet publike dhe ekonomia

Diskriminimi në lëmin e punësimit, pushimi i punëtorëve shqiptarë nga puna gjatë bombardimit dhe pengimi i kthimit në punë të punëtorëve që kanë ikur në kohën e intervenimit të NATO-s janë problemet themelore me të cilat ballafaqohen shqipëtarët etnik në Preshevë dhe Bujanovc. Për këtë arsye shumica dërmuese e shqiptarëve punojnë në sektorin privat ose merren me bujqësi.

Të dhënat për zhvillimin ekonomik dhe punësinë janë shqetësuese. Instituti G-17 thotë se në periudhën 1988-1998 në Serbi më së shumti ka stagnuar komuna e Preshevës. Të ardhurat për banor në këte komunë të pazhvilluar në vitin 1998 kanë qenë 370 dollarë, ndërkohë që mesatarja e Serbisë ishte 1700 dollarë. Pjesëmarja e sektorit privat në të ardhura gjatë kësaj periudhe në Preshevë është rritur nga 18 në 52,2%, kurse në Bujanovc nga 17,3 në 35, 2%.

5.7.1. Komuna e Bujanocit

Në këtë komunë ka më shumë të punësuar se sa të papunësuar. Të dhënat e pushtetit komunal flasin për 6.000 të punësuar dhe 4.385 të papunësuar. Sipas raporteve thuhet se numri i të paraqiturve në Entin e tregut të punës është rritur në 4.600. Vlerësohet se numri i përgjithshëm i të papunësuarve, së bashku me ata që janë të lajmëruar në Ent, është 10.000. Prej këtij numri 70% janë shqiptarë.

Pozitat udhëheqse në ndermarrjet kryesore publike (PTT, Telekom, Elektrodistribucioni, Ndermarrja publike komunale) kanë serbët. Në ndermarrjet shoqërore (fabrika e ujit mineral, fabrika e duhanit, fabrika e akumulatorëve "Svetlost" dhe repartet e Simpo-s) situata është e njejtë. Numri i të punësuarve të pakicave etnike është i vogël në krahasim me numrin e përgjithshëm të të punësuarve. Në fabrikën e ujit mineral "Heba" prej 460 të punësuar, rreth 95% janë serbë.

Numëri edhe ashtu i vogël i të punësuarve është zvogluar për shkak të pushimit të tyre nga puna. Rasti më i njohur të largimit të punëtorëve nga puna është një repart i fabrikës "Simpo" gjatë vitit 1999. Përfaqësuesi i Këshillit për të drejtat e njeriut thotë se vetëm gjatë vitit 1999 nga puna janë larguar 80 shqiptarë. Vetëm nga fshati Lluçan 6 (Nijazi Ramadani, Fatmir Sherifi, Qani Hasani, Fatmir Xhelili, Ramiz Sabedini dhe Muzafer Nuhiu. Punëtorët e paditën fabrikën "Simpo" dhe procedura është në vazhdim. Pas përfundimit të konflikteve në vitin 2001, drejtori i ka thirrë këta puntorë që të kthehen në punë, por me kusht që ta tërheqin padinë. Të gjithë këte e

kanë refuzuar. Momentalisht në fshatin e tyre Lluçan ka 15 të punsuar, prej të cilëve tetë punojnë në arsim.

Ruzhdi Fejzullahi nga Tërnoci i Madh, një nga puntorët e “Simpos” në Bujanoc, rastin e vet kështu e përshkruan:

“Në ditën kur filluan bombardimet në repartin ku kamë punuar unë ishin të punsuar 53 shqiptarë. Ditën tjetër, më 25 mars 1999, ne 45 jemi larguar pa arsyetim. Disa ditë më vonë, më 1 prill 1999 kam ardhur për rrogë, ndërsa më 15 prill për regres. Asnjë herë nuk i kam marrë paratë, ndërsa për herën e fundit kur isha unë atje, në afërsi të fabrikës, në një veturë të markës “Ford Taunus” ishte i ulur një polic me automat. Kur i kam pyetur të punësuarit kur duhet të lajmërohem, ai polic e drejtoi automatin në drejtimin tim duke mu kërcnuar më tha “A dëshiron që unë të tregoj kur të lajmërohesh”. Nga ajo ditë unë nuk kam shkuar dhe as pyetur për rrogë”

Fatmir Nebiu (1958), Xhemile Nevzadi (1958), Faik Agushi (1963), Makfire Ajeti (1959) dhe 4 puntorë të tjerë të OP “7 korriku” nga Presheva, për shkak të pasigurisë së përgjithshme gjatë bombardimit të NATO-s në vitin 1999 nuk kanë ardhur në punë. Pesë prej tyre tani dëshirojnë që të kthehen në punë, por edhe krahas premtimeve nga ana e drejtorit, kjo ende nuk ka ndodhur. Ata me postë i kanë marrë librezat e punës, pa vendim për ndërprerjen e marrëdhënies së punës.⁹¹

Fshatrat Dobrosin, Konjçul dhe Tërnoc i Madh nuk kanë të punësuar në ndermarrjet shoqërore e publike në këtë komunë. Banorët e fshatrave, të cilët në asnjë mënyrë nuk janë prekur nga konfliktet e armatosura, gjithashtu nuk kanë të punësuar në ekonominë e komunës së Bujanocit. Në fshatin Smolicë, prej 1.500 banorëve vetëm katër janë të punësuar si mësues të fshatit. Personi i pestë, i cili ka punuar në ndermarrjen “Svetlost” është larguar nga puna gjatë vitit 1999. Sipas

⁹¹ Deklarata e Fatmir Nebihut, mars 2002

fjalëve të shqiptarëve lokal, gjatë dekadës së fundit krahas serbëve lokal në ndërmarrjet shoqërore janë punësuar kryesisht serbët e komunave fqinje.

5.7.2. Komuna e Preshevës.

Në Preshevë janë të punësuar 2.408 banorë, ndërsa zyrtarisht të papunë janë 4.306. Duke marrë parashysh që shqipëtarët kryesisht nuk paraqitën në Entin për tregun e punës, përfaqësuesit shqiptarë vlerësojnë se në Preshevë ka 19.000 të papunë.

Drejtorët e ndërmarrjeve publike PTT dhe Telekom, si dhe shumica e ndërmarrjeve shoqërore (fabrika e plastikës, shtypshkronja “Grafofleks”, fabrika e gëlqerës “Budućnost”, fabrika e qelqit “Kristal” janë të nacionalitetit serb. Në ndërmarrjen publike komunale, elektrodistribucim, industrinë ushqimore “Bratstvo” dhe fabrikën “Metal” drejtorët janë shqiptarë. Për ndryshim nga Bujanoci, numri i shqiptarëve dhe romëve me përqindje është më i madh, por nuk i përgjigjet strukturës etnike të banorëve. Në “Galofekx”, fabrikë e plastikës punojnë rreth 50% të shqiptarëve.

Fabrika e duhanit, përkatësisht në repartin që ekziston në Preshevë, ka të punësuar 78 punëtorë, prej tyre 29 janë shqiptarë (37,17%) dhe vetëm një rom (1,28). Në muajt kur paraqitet nevoja për punën sezonale, në fabrikë prej 100 deri 120 të punësuar. Punëtorët sezonal rreth 70% të rasteve janë serbë. Këshilli drejtues ka 5 anëtarë (3 serbë dhe 2 shqiptarë), ndërsa drejtor i ndërmarrjes është serb.

Prej 2.000 banorëve nga fshati Černotić , vetëm 20 punojnë në sektorin shoqëror. Fshati Rahović që numron 6.000 banorë ka vetëm 100 të punësuar. Fshati Miratovac , i cili i dyti me madhësi me 5.000 banorë ka 60 të punësuar, ndërsa në Norç me 1.500 banorë në sektorin shoqëror punojnë 50 banorë.

Në fshatin e përzier etnik Relan jetojnë rreth 200 familje me rreth 1.500 anëtarë. Një e katërta e familejeve janë të nacion-

alitetit serb. Në sektorin shoqëror janë të punësuar 110 banorë, prej tyre 75 serbë dhe 35 shqiptarë. Në Bushtrajë jetojnë 180 familje, prej tyre një e treta janë të nacionalitetit serb. Prej 900 shqiptarëve etnik sa jetojnë në këtë fshat, janë të punësuar 10, ndërsa prej rreth 200 serbëve janë të punësuar 40.

Problem i veçantë në Preshevë paraqet stacionimi i forcave ushtarake dhe policore në objektet ekonomike. Shembullin, të cilin shqipëtarët vazhdimisht e theksojnë është fabrika e këpucave “Eukofleks” ku punonin rreth 210 punëtorë, prej tyre mbi 80% të shqiptarëve. Trupi Koordinues disa herë ka vazhduar afatin për largimin e ushtrisë nga ky objekt. Ushtria përfundimisht është tërhequr më 15 prill të vitit 2002. Ushtria dhe policia, gjithashtu, gjinden edhe në sallën e ndërmarrjes “Elektrokontakt”, në Qendrën e Kooperativës Bujqësore Presheva dhe motelin privat “Azizi”.

Pjesë e planit të Qeverisë Republikane dhe asaj Federative, i cili ka të bëjë me *“harmonizimin e përbërjes nacionale të udhëheqësve”* në ekonomi, qeverisje lokale, jurispodencë dhe fusha tjera me rëndësi nuk është zbatuar, ndërsa nuk janë marrë as hapat për realizimin e tij. Pjesëtarët e pakicave edhe më tutje nuk kanë ndikim në zhvillimin ekonomik të komunave ku ata jetojnë.

5.8. Shëndetësia

Problemi kryesor i shëndetësisë është se as Bujanovci, as Presheva nuk kanë spital. Përveç kësaj, struktura e të punësuarve dhe e udhëheqësve në këtë veprimtari nuk i përgjigjet strukturës etnike të popullsisë. Një numër punëtorësh të shëndetësisë, të cilët gjatë bombardimit kanë shkuar në Kosovë, ende nuk janë kthyer në vendet e punës.

Drejtorët e shtëpive të shëndetit në Preshevë dhe Bujanovc i emëron kryeshefi i Qendrës Shëndetsore të Vranjës. Shtëpia e Shëndetit në Bujanoc ka rreth 250 punëtorë. Prej të gjithë mjekëve, vetëm tetë janë shqiptarë. Drejtori është serb. Në Shtëpinë e Shëndetit në Preshevë punojnë 130 punëtorë, nga

të cilët 86 janë shqiptarë dhe 2 romë. Drejtor i Shtëpisë së Shëndetit është serb. Sipas fjalëve të dr. Eshref Aliu që punon në këtë institucion, shumica e mjekëve dhe e personelit tjetër mjeksor që gjatë bombardimeve 1999 kanë shkuar në Kosovë, kanë shprehur gatishmërinë për tu kthyer në vendet e mëparshme të punës.

5.9. Infrastruktura

Me vlerësimin për gjendjen e rrugëve, furnizimin me ujë, rrjetin telefonik dhe problemet tjera infrastrukturore pajtohen plotësisht të tri bashkësitë e Luginës së Preshevës.

Gjatë periudhës së shkuar pati diskriminime edhe në këtë sferë. Shumica e fshatrave të banuara me shqiptarë nuk kanë telefona, në fshatrat malore rrugët janë kryesisht të cilsisë së dobët, ndërkaq vetëm 65 % të popullsisë furnizohet me ujë nga ujësjellsi. Kanalizimi është një problem i madh sidomos në vendbanimet me popullsi romë. Është karakteristike situata në Tërnovc të Madh, i cili është vendbanimi më i madh me popullatë shqiptare, banorët e të cilit e kanë ndërtuar vetë postën dhe ia kanë dorëzuar PTT të Serbisë. Në këtë fshat me rreth 9.000 banorë ekziston vetëm një telefon, nuk ka kanalizim, ndërkaq shtypja në ujësjellës është e dobët. Ujësjellës nuk kanë as fshatrat Osllarë, Nesallc, Letovica, Lluçani dhe Turija, të cilat janë të banuara kryesisht me popullatë shqiptare.

Pushteti lokal në bashkëpunim me Qeverinë Republikane dhe me Organizatat Ndërkombëtare kanë ndërmarrë mjaftë hapa praktik për ndërtimin e objekteve infrastrukturore. Njëri prej pikësnyimeve kryesore është ndërtimi dhe asfaltimi i rrugës e cila e lidhë Tërnovcin e Madh me fshatin Muhovc në gjatësi prej 52 km, për të cilën shqipëtarët lokal janë tejet të interesuar. Pjesën e parë të projektit e ka hartuar UJ. Rruga do të lidhte të gjitha fshatrat që gravitojnë në drejtim të Zarbincës me pjesën tjetër të komunës. Për këtë pjesë të komunës është paraparë edhe projekti për përmirsimin e rrjetit elektrik.

Ish kryetari KK të Bujanovcit Stojançe Arsiq, premtoi se kanalizimi dhe ujësjellsi do të ndërtohen në lagjet me popullsi rome ose me popullsi të përzier- Morava 76, Rruga Gjilani, Car Llazari, Lagja e re dhe Cale.

Në ndërtimin e infrastrukturës më së shumti është arritur në Preshevë ku vetëm 25% e popullsisë së qytetit e shfrytëzon ujin nga ujësjellsi. Në këtë komunë janë hartuar ose janë në realizim e sipër projektet për ndërtimin e rrugëve, të ujësjellsit dhe të kanalizimit.

Banorët e fshatit Černotince grumbulluan deri në vitin 1990 rreth 200.000DM(100.000 euro) për ndërtimin e rrugës së këtij fshati. Paratë e deponuara në Beobankën e Preshevës kanë mbetur “ të ngrira” si “ kursim i vjetër devizor”. Përfaqësuesit e bashkësisë lokale u janë drejtuar disa herë Këshillit Koordinues që ta zgjidhë këtë problem , por nuk kanë marrë kurrfarë përgjigjeje. Ata edhe në vitin 1999 hartuan projektet për instalimin e lidhjeve telefonike në tri fshatra dhe për ndërtimin e ujësjellsit dhe kanalizimit.

5.10. Përdorimi zyrtarë i gjuhëve dhe shkrimeve

Me Ligjin Republikan për përdorimin zyrtar të gjuhëve dhe shkrimeve, të miratuar në vitin 1991 është paraparë se në Republikën e Serbisë është në përdorim zyrtar gjuha serbe dhe alfabeti cirilik. Ligji lejon që me statutet e kuvendeve komunale të parashihet përdorimi i gjuhëve të pakicave kombëtare në territoret e komunave të caktuara, por nuk i përcakton kriteret. Me ligj është paraparë se në rastet e tilla emrat e rrugëve dhe të shesheve të organeve dhe organizatave të shkruhen në gjuhët që janë në përdorim zyrtar, por ndalon përdorimin e toponimeve tradicionale të pakicave.

Komuna e Preshevës me statutin e vet ka parashikuar përdorimin e barabartë të gjuhës shqipe dhe gjuhës serbe. Ky vendim po zbatohet në praktikë në të gjitha institucionet e qeverisjes lokale, në të cilat të gjitha mbishkrimet janë në dy gjuhët. Mirëpo, në një numër të madh të institucioneve që janë në kompetencë të Republikës së Serbisë dhe RFJ nuk ka

mbishkrime në të dy gjuhët. Në lokalet e entit të gjeodezisë në PTT, në Entin për llogaritje dhe pagesa, në Entin e tregut të punës, në Zyren e rrethit të Pçinjit dhe në Jugobankë, titujt janë shkruar ekskluzivisht në gjuhën serbe.

Komuna e Bujanocit në statutin e vet nuk ka dispozita për përdorimin e barabartë të gjuhëve. Në komunë nuk ka mbishkrime në të dyja gjuhët. Këtë dispozitë nuk e përmban as satatuti i i komunës së Medvegjës. Në këto komuna me rastin e dhënies së dokumentave dhe dokumenteve tjera zyrtare, përdoret gjuha serbe dhe shkrimi cirilik. Regjistrimi i emrave personal sipas transkriptimit në gjuhën shqipe nuk është i mundur.

Për shkak të kësaj gjendjeje përfaqësuesit shqiptarë kërkojnë *“përdorimin e gjuhës dhe shkrimit shqip paralelisht me gjuhën serbe dhe shkrimin cirilik në lokalet e qeverisjes lokale dhe në të gjitha veprimtaritë të nivelit komunal dhe teritorial, me ndryshime dhe plotësime të Ligjit mbi përdorimin zyrtar të gjuhës dhe shkrimit”*.⁹²

Pushteti i Serbisë disa herë kanë shfaqur paknaqësinë për shkak të vendosjes të flamurit shqiptar në vendet publike. Vendosja e flamujve të shteteve tjera nuk është ligjore me asnjë dispozitë duke përfshirë edhe Ligjin për mbrojtjen e të drejtave dhe lirive të pakicave nacionale. Flamuri shqiptarë është vendosur në vitin 2001 me rastin e Ditës kombëtare të shqiptarëve, Ditës së Flamurit (28 nëntor), ndërsa për herë të fundit me rastin e shënimit të rënies të Ridvan Qazimit, më 24 maj të këtij viti, kur përfaqësuesit e Trupit Koordinues paralamëruan se kjo është e paligjshme. Flamuri shqiptarë gjindet edhe pranë përmendorës të komandantit të vvarë të UÇPMB-s në Tërnovc të Madh. Edhe krahas vërejtjeve të Trupit Koordinues ajo ende nuk është hjekur.

Ligji i ri për mbrojtjen e lirive dhe të drejtave të pakicave kombëtare garanton të drejtën në zgjedhje dhe përdorimin e simboleve kombëtare. Megjithatë, në nenin 16 pika 2 në mënyrë

⁹² Konkludimet nga Kuvendi i parë i përfaqësuesve të zgjedhur shqiptarë në Luginën e Preshevës, 1. gusht 2001

decidive theksohet që *“simboli dhe emblema kombëtare nuk mund të jenë të njëjta me simbolin dhe emblemin e një shteti tjetër”*.⁹³ Këshilli për të drejtat e njeriut në Bujanoc në gusht të vitit 2002 parashtrroi Gjykatës Federative Kushtetuese iniciativën për vlerësimin e kushtetushmërisë të këtij neni. Në këtë parashtrësë, Këshilli theksoi se për shkak të nenit të përmendur *“pakica kombëtare shqiptare vendoset në pozitë jo të barabartë me pakicat tjera, duke marrë parasysh që për shkak të kufizimeve nga neni 2 nuk ka mundësi që ta përdorë simbolin e vet kombëtar; krahas faktit se flamuri kombëtar i shqiptarëve fushën e kuqe me shqiponjën e zezë dykrenarë në mes paraqet simbolin kombëtar të shqiptarëve që nga viti 1943”*. Këshilli në parashtrësën e tij konsideron që vendimi është në kundërshtim me nenin 11, pika 1 të Kushtetutës së RFJ, përkatësisht me nenin 26, pika 1 të Paktit Ndërkombëtar për të drejtat politike të qytetarëve. Kushtetuta e RFJ parasheh të drejtën në përdorimin e simboleve kombëtare në pajtim me të drejtën ndërkombëtare, por asnjë instrument ndërkombëtar, i cili obligon RFJ nuk përmban kufizime lidhur me zgjedhjen e simboleve. Përveç kësaj, Këshilli për të drejtat e njeriut konsideron se dispozita e përmendur është në kundërshtim me mbrojtjen e të drejtave të fituara, të cilat garantohen me nenin 8 të Ligjit për mbrojtjen e të drejtave dhe lirive të pakicave kombëtare.

Gjykata Federative Kushtetuese më 25 shtator të vitit 2002 e ka refuzuar iniciativën, duke theksuar se *“me këtë dispozitë nuk ndalohet përdorimi i simboleve kombëtare të pjesëtarve të pakicave kombëtare, të cilat ato i zgjedhin nëpërmjet organeve të tyre, por ndalohet përdorimi i simboleve, të cilat një shtet tjetër i caktuar i ka zgjedhur për simbol të vet”*.

⁹³ Ligji për mbrojtjen e të drejtave dhe lirive të pakicave kombëtare.

KONVENTA KUADËR PËR MBROJTJEN E MINORITETEVE KOMBËTARE

Shtetet anëtare të Këshillit të Evropës dhe shtetet e tjera, nënshkruese në këtë Konventë kuadër,

Duke konsideruar se synimi i Këshillit të Evropës është arritja e një uniteti më të madh ndërmjet anëtarëve të tij, me qëllim që të mbrojnë dhe realizojnë idealet e parimet, që përbëjnë trashëgiminë e tyre të përbashkët;

Duke gjykuar se një prej metodave për arritjen e këtij qëllimi është ruajtja dhe realizimi i mëtejshëm i të drejtave të njeriut dhe lirive themelore;

Duke dashur që të zbatojnë Deklaratën e Kryetarëve të Shteteve dhe Qeverive të Shteteve Anëtare të Këshillit të Evropës, miratuar në Vjenë, më 9 tetor 1993;

Të angazhuar për të mbrojtur ekzistencën e pakicave kombëtare në territoret e tyre përkatëse;

Duke pasur parasysh se ndryshimet në historinë e Evropës kanë treguar se mbrojtja e pakicave kombëtare paraqet rëndësi për stabilitetin, sigurimin demokratik dhe paqen në këtë kontinent;

Duke konsideruar se një shoqëri pluraliste dhe e vërtetë demokratike duhet që jo vetëm të respektojë identitetin etnik, kulturor, gjuhësor dhe fetar të çdo personi që i përket një pakice kombëtare, por gjithashtu edhe të krijojë kushtet e nevojshme që iu japin mundësi atyre për të shprehur, ruajtur dhe zhvilluar këtë identitet;

Duke pasur parasysh se krijimi i një klime të tolerancës dhe dialogut është e nevojshme që t'i mundësojë shumëllojshmërisë kulturore që të jetë një burim e faktor i pasurimit të çdo shoqërie, dhe jo i ndarjes;

Duke konsideruar se ndërtimi i një Evrope tolerante dhe të begatuar nuk varet vetëm në bashkëpunimin ndërmjet shteteve, por kërkon gjithashtu edhe bashkëpunimin ndërkufitar ndërmjet autoriteteve lokale dhe rajonale, pa çënuar kushtetutën dhe integritetin territorial të çdo shteti;

Duke pasur parasysh Konventën për Mbrojtjen e të Drejtave të Njeriut dhe Lirive Themelore, dhe Protokollet e saj; Duke iu referuar angazhimeve mbi mbrojtjen e pakicave kombëtare në konventat dhe deklaratat e Kombeve të Bashkuara, dhe në dokumentet e Konferencës mbi Sigurimin dhe Bashkëpunimin në Evropë, veçanërisht Dokumentin e Kopenhagenit, më 29 qershor 1990;

Të angazhuar për të përcaktuar parimet që duhen respektuar dhe detyrimet që burojnë prej tyre, me qëllim që të sigurojnë, në shtetet anëtare dhe shtetet të tjera që mund të bëhen palë në këtë instrument, mbrojtjen efektive të pakicave kombëtare dhe të të drejtave e lirive të personave që iu përka-sin këtyre pakicave, në kuadrin e shtetit ligjor, respektimit të integritetit territorial dhe sovranitetit kombëtar të shteteve;

Të vendosur për të zbatuar parimet e parashtruara në këtë Konventë kuadër nëpërmjet legjislacionit kombëtar dhe politikave qeveritare të përshtatshme,

Bien dakord si vijon:

PJESA I

Neni 1

Mbrojtja e pakicave kombëtare dhe e të drejtave e lirive të personave që iu përka-sin këtyre pakicave formojnë një pjesë përbërëse të mbrojtjes ndërkombëtare të të drejtave të nje-riut, dhe si të tilla përfshihen në kuadrin e bashkëpunimit ndërkombëtar.

Neni 2

Dispozitat e kësaj Konvente kuadër do të zbatohen në mirëbesim, në frymën e mirëkuptimit dhe tolerancës, dhe në përputhje me parimet e fqinjësisë së mirë, marrëdhënieve miqësore dhe bashkëpunimit ndërmjet shteteve.

Neni 3

1. Çdo person që i përket një pakice kombëtare do të ketë të drejtën që të zgjedhë lirisht për t'u trajtuar apo jo si i tillë, dhe nuk do të ketë asnjë disavantazh nga kjo zgjedhje apo nga ushtrimi i të drejtave që lidhen me këtë zgjedhje.

2. Personat që u përkasin pakicave kombëtare mund të ushtrjnë të drejtat dhe të gëzojnë liritë që burojnë prej parimeve të parashikuara në këtë Konventë kuadër në mënyrë individuale si dhe në bashkësi me të tjerët.

PJESA II

Neni 4

1. Palët angazhohen t'iu garantojnë personave që iu përkasin pakicave kombëtare të drejtën e barazisë para ligjit dhe të mbrojtjes së barabartë nga ligji. Lidhur me këtë, do të ndalohet çdo diskriminim bazuar në përkatësinë në një pakicë kombëtare.

2. Palët angazhohen që të miratojnë, kurdoherë që është e nevojshme, masa të përshtatshme me qëllim që të nxisin, në të gjitha sferat e jetës ekonomike, shoqërore, politike dhe kulturore, barazi të plotë dhe efektive ndërmjet personave që i përkasin një pakice kombëtare dhe atyre që i përkasin shumicës. Lidhur me këtë, ata do të marrin parasysh në mënyrën e duhur kushtet e veçanta të personave që u përkasin pakicave kombëtare.

3. Masat e miratuara në përputhje me paragrafin 2 nuk do të konsiderohen se janë një akt diskriminimi.

Neni 5

1. Palët angazhohen të nxisin kushtet e nevojshme për personat që iu përkasin pakicave kombëtare për të ruajtur dhe zhvilluar kulturën e tyre, dhe për të ruajtur elementet themelore të këtij identiteti, konkretisht besimin fetar, gjuhën, traditat dhe trashëgiminë kulturore.

2. Pa cënuar masat e marra për realizimin e politikës së tyre të integritit të përgjithshëm, Palët nuk do të ndërmarrin politika apo praktika që synojnë në asimilimin e personave që iu përkasin pakicave kombëtare kundër vullnetit të tyre dhe do të mbrojnë këta persona nga çdo akt që synon një asimilim i tillë.

Neni 6

1. Palët do të inkurajojnë një frymë tolerance dhe dialogun ndërkulturor dhe do të marrin masa efektive për të nxitur respektin e ndërsjellë, mirëkuptimin dhe bashkëpunimin ndërmjet të gjithë personave që jetojnë në territorin e tyre pa dallim përsa i përket identitetit etnik, kulturor, gjuhësor apo fetar të këtyre personave veçanërisht në fushën e arsimit, kulturës dhe shtypit.

2. Palët angazhohen të marrin masa të përshtatshme të mbrojnë personat që mund ti nënshtrohen kërcënimeve apo akteve të diskriminimit armiqësisë apo dhunës, si pasojë e identitetit të tyre etnik, kulturor gjuhësor apo fetar.

Neni 7

Palët do të sigurojnë respektimin e së drejtës së çdo personi që i përket një pakice kombëtare për lirinë e grumbullimeve paqësore, lirinë e organizimit lirinë e shprehjes dhe lirinë e mendimit, ndërgjegjes dhe besimit fetar.

Neni 8

1. Palët angazhohen të pranojnë se çdo person që i përket një pakice kombëtare ka të drejtën të manifestojë fenë apo besimin e tij/saj dhe të krijojë institucionet organizatat dhe shoqatat fetare.

Neni 9

1. Palët angazhohen të pranojnë se e drejta e lirisë së shprehjes së çdo personi që i përket një pakice kombëtare përfshin lirinë për të pasur mendime, dhe për të marrë dhe shpërndarë informacione dhe ide në gjuhën e pakicës, pa ndërhyrjen e autoriteteve publike dhe pavarësisht nga kufijtë. Palët do të sigurojnë, brenda kuadrit të sistemeve të tyre ligjore, që personat që i përkasin një pakice kombëtare nuk diskriminohen lidhur me raportet e tyre me shtypin.

2. Paragrafi 1 nuk do të ndalojë Palët që të kërkojnë, pa diskriminim dhe mbi bazën e kriterëve objektive, licensimin e radiopërhapjes dhe televizionit, apo ndërmarrjeve të kinemasë.

3. Palët nuk do të pengojnë krijimin dhe përdorimin e shtypit të shkruar nga personat që i përkasin pakicave kombëtare. Në kuadrin ligjor të sistemit të përhapjes së radios dhe televizionit, ata do të sigurojnë, për aq sa është e mundur, dhe duke pasur parasysh dispozitat e paragrafit 1, që personat që i përkasin pakicave kombëtare t'u jepen mundësi për të pasur dhe përdorur shtypin e tyre.

4. Në kuadrin e sistemit të tyre ligjor, Palët do të miratojnë masa të përshtatshme për të lehtësuar kontaktet me shtypin për personat që i përkasin pakicave kombëtare dhe për të nxitur tolerancën dhe lejuar shumëllojshmërinë kulturore.

Neni 10

1. Palët angazhohen të njohin që çdo person që i përket një pakice kombëtare ka të drejtën të përdorë lirisht dhe pa ndërhyrje gjuhën e tij/saj të pakicës, në mënyrë personale dhe publike, me gojë dhe me shkrim.

2. Në zonat ku personat që i përkasin pakicave kombëtare banojnë tradicionalisht apo në numër thelbësor, në qoftë se këta persona parashtrojnë kërkesë, dhe kur ajo i përgjigjet një nevojë reale, Palët do të përpiqen të sigurojnë, për aq sa është e mundur, kushtet që mund të bëjnë të mundur për-

dorimin e gjuhës së pakicës në marrëdhëniet ndërmjet këtyre personave dhe autoriteteve administrative.

3. Palët angazhohen të garantojnë të drejtën e çdo personi që i përket një pakice kombëtare për t'u informuar menjëherë, në një gjuhë që ai/ajo e kupton, mbi arsyet e arrestimit të tij/saj, dhe për natyrën dhe shkakun e çdo akuze kundër tij/saj, dhe për të mbrojtur veten e tij/saj në këtë gjuhë, dhe nëse është e nevojshme me ndihmën pa pagese të një përkthyesi.

Neni 11

1. Palët angazhohen të njohin se çdo person që i përket pakicave kombëtare ka të drejtën të përdorë mbiemrin (prejardhjen) dhe emrat e parë në gjuhën e pakicës dhe të drejtën për njohjen e tyre zyrtarisht, në përputhje me procedurat e parashikuara në sistemin e tyre ligjor.

2. Palët angazhohen të njohin se çdo person që i përket një pakice kombëtare ka të drejtën të shfaqë në gjuhën e tij/saj të pakicës shenja, mbishkrime dhe informacione të tjera të një natyre personale në mënyrë të dukshme për publikun.

3. Në zonat e banuara tradicionalisht nga një numër thelbësor i personave të pakicave kombëtare, Palët do të përpiqen, në kuadrin e sistemit të tyre ligjor, përfshirë kur është e përshtatshme, marrëveshje me shtetet e tjera, dhe duke marrë parasysh kushtet e tyre të veçanta, të vendosin emrat tradicionalë vendas, emrat e rrugëve dhe tregues të tjerë topografikë për publikun edhe në gjuhën e pakicës, kur ka një kërkesë të mjaftueshme për këta tregues.

Neni 12

1. Palët, kur është e përshtatshme, do të marrin masa në fushën e arsimit dhe studimeve për të nxitur njohjen e kulturës, historisë, gjuhës dhe besimit fetar të pakicave kombëtare të tyre dhe të shumicës.

2. Në këtë kuadër, Palët do të sigurojnë ndër të tjera mundësi të përshtatshme për kualifikimin e mësuesve dhe pajisjen me

tekste shkollore, dhe të lehtësojnë kontaktet ndërmjet studentëve dhe mësuesve të komuniteteve të ndryshme.

3. Palët angazhohen të nxisin mundësi të barabarta për ndjekjen e arsimit në të gjitha nivelet për personat që i përkasin pakicave kombëtare.

Neni 13

1. Në kuadrin e sistemeve të tyre arsimore, Palët do të njohin se personat që i përkasin një pakice kombëtare kanë të drejtë të ndërtojnë dhe drejtojnë institucionet e tyre arsimore dhe kualifikuese private.

2. Ushtrimi i kësaj të drejte nuk do të sjellë ndonjë detyrim financiar për Palët.

Neni 14

1. Palët angazhohen të njohin se çdo person që i përket një pakice kombëtare ka të drejtën të mësojë gjuhën e tij/saj të pakicës.

2. Në zonat ku personat që i përkasin pakicave kombëtare banojnë tradicionalisht apo në numër thelbësor, nëse ka një kërkesë të mjaftueshme, Palët do të përpiqen të sigurojnë, për aq sa është e mundur, dhe në kuadrin e sistemeve të tyre arsimore, që personat që i përkasin këtyre pakicave të kenë mundësi të përshtatshme për të mësuar gjuhën e pakicës apo për të marrë mësim në këtë gjuhë.

3. Paragrafi 2 i këtij neni do të zbatohet pa cënuar mësimin e gjuhës zyrtare apo mësimin në këtë gjuhë.

Neni 15

Palët do të krijojnë kushtet e nevojshme për pjesëmarrjen aktive të personave që i përkasin pakicave kombëtare në jetën kulturore, shoqërore dhe ekonomike dhe në çështjet publike, veçanërisht për ato që ndikojnë mbi ta.

Neni 16

Palët nuk do të ndërmarrin masa që ndryshojnë përbërjen e popullsisë në zonat e banuara nga personat që u përkasin pakicave kombëtare dhe synojnë në kufizimin e të drejtave e lirive që burojnë nga parimet e parashikuara në këtë Konventë kuadër.

Neni 17

1. Palët angazhohen të mos ndërhyjnë në të drejtën e personave që i përkasin pakicave kombëtare për të vendosur dhe mbajtur kontakte të lira dhe paqësore përgjatë kufijve me personat që banojnë ligjërisht në shtete të tjera, veçanërisht me ata me të cilat kanë një identitet etnik, kulturor, gjuhësor apo fetar, apo një trashëgimi të përbashkët kulturore.

2. Palët angazhohen të mos ndërhyjnë në të drejtën e personave që i përkasin pakicave kombëtare për të marrë pjesë në aktivitetet e organizatave jo-qeveritare, në nivel kombëtar dhe ndërkombëtar.

Neni 18

1. Palët do të përpiqen të përfundojnë, kur është e nevojshme, marrëveshje dypalëshe dhe shumëpalëshe me shtetet e tjera, veçanërisht me shtetet fqinje, për të siguruar mbrojtjen e personave që i përkasin pakicave kombëtare përkatëse.

2. Kur është me vend, Palët do të marrin masa për të inkurajuar bashkëpunimin ndër-kufitar.

Neni 19

Palët angazhohen të respektojnë dhe zbatojnë parimet e parashikuara në këtë Konventë kuadër, duke bërë, kur është e nevojshme, vetëm ato kufizime apo shmangie që janë parashikuar në instrumentet juridike ndërkombëtare, veçanërisht në Konventën për Mbrojtjen e të Drejtave të Njeriut dhe Lirive Themelore, në masën që ato janë të përshtatshme për të drejtat dhe liritë që burojnë nga këto parime.

PJESA III

Neni 20

Në ushtrimin e të drejtave dhe lirive që burojnë nga parimet e parashikuara në këtë Konventë kuadër, çdo person që i përket një pakice kombëtare do të respektojë legjislacionin kombëtar dhe të drejtat e të tjerëve, veçanërisht atyre të personave që i përkasin shumicës apo pakicave të tjera kombëtare.

Neni 21

Asgjë në këtë Konventë kuadër nuk do të interpretohet se nënkupton ndonjë të drejtë për t'u angazhuar në aktivitete apo për të kryer ndonjë veprim kundër parimeve themelore të së drejtës ndërkombëtare, dhe veçanërisht barazisë sovrane, integritetit territorial dhe pavarësisë politike të shteteve.

Neni 22

Asgjë në këtë Konventë kuadër nuk do të kuptohet se kufizon apo shmang ndonjë prej të drejtave të njeriut dhe lirive themelore që mund të sigurohen sipas ligjeve të ndonjë Pale Kontraktuese, apo sipas ndonjë marrëveshje tjetër ku ajo është Palë.

Neni 23

Të drejtat dhe liritë që burojnë nga parimet e parashikuara në këtë Konventë kuadër, në masën që ato janë objekt i një dispozite përgjegjëse në Konventën për Mbrojtjen e të Drejtave të Njeriut dhe Lirive Themelore apo në Protokollet e saj, do të kuptohen në një mënyrë që vjen në përputhje me dispozitat e kësaj të fundit.

PJESA IV

Neni 24

1. Komiteti i Ministrave të Këshillit të Evropës do të mbikqyrë zbatimin e kësaj Konvente kuadër nga Palët Kontraktuese.

2. Palët që nuk janë anëtare të Këshillit të Evropës do të marrin pjesë në mekanizmin zbatues, sipas procedurave që do të përcaktohen.

Neni 25

1. Brenda një periudhe 1 vjeçare pas hyrjes në fuqi të kësaj Konvente kuadër lidhur, me një Palë Kontraktuese, kjo e fundit do t'i transmetojë Sekretarit të Përgjithshëm të Këshillit të Evropës informacion të plotë mbi masat legislative dhe të tjera, të marra për zbatimin e parimeve të parashtruara në këtë Konventë kuadër.

2. Për periudhën më pas, secila Palë do t'i transmetojë Sekretarit të Përgjithshëm, në një mënyrë periodike dhe kurdoherë që kërkon Komiteti i Ministrave, çdo informacion shtesë përkatës lidhur me zbatimin e kësaj Konventë kuadër.

3. Sekretari i Përgjithshëm do t'i parashtrojë Komitetit të Ministrave informacionin e transmetuar sipas kushteve të këtij Neni.

Neni 26

1. Në vlerësimin e përshtatshmërisë së masave të marra nga Palët për të zbatuar parimet e parashtruara në këtë Konventë kuadër, Komiteti i Ministrave do të ndihmohet nga një komitet këshillimor, anëtarët e të cilit do të kenë një kualifikim të njohur në fushën e mbrojtjes së pakicave kombëtare.

2. Përbërja e këtij komiteti këshillimor dhe procedurat e tij do të përcaktohen nga Komiteti i Ministrave brenda një periudhe 1 vjeçare pas hyrjes në fuqi të kësaj Konvente kuadër.

PJESA V

Neni 27

Kjo Konventë kuadër do të hapet për nënshkrim nga shtetet anëtare të Këshillit të Evropës. Deri në datën kur Konventa hyn në fuqi, ajo do të jetë e hapur gjithashtu për nënshkrim edhe nga ndonjë shtet tjetër i ftuar nga Komiteti i Ministrave.

Ajo i nënshtrohet ratifikimit, pranimi apo miratimit. Instrumentet e ratifikimit, pranimi apo miratimit do të depozitohen tek Sekretari i Përgjithshëm i Këshillit të Evropës.

Neni 28

1. Kjo Konventë kuadër do të hyjë në fuqi në ditën e parë të muajit pasues pas periudhës 3-mujore pas datës në të cilën 12 shtete anëtare të Këshillit të Evropës kanë shprehur pëlqimin e tyre për të pranuar si të detyrueshme Konventën, në përputhje me dispozitat e Nenit 27.

2. Lidhur me secilin shtet anëtar, i cili shpreh më pas pëlqimin e tij për të pranuar si të detyrueshme atë, Konventa kuadër do të hyjë në fuqi në ditën e parë të muajit pasues pas periudhës 3- mujore pas datës së depozitimit të instrumentit të ratifikimit, pranimi apo miratimit.

Neni 29

1. Pas hyrjes në fuqi të kësaj Konvente kuadër dhe pas konsultimit të Shteteve Kontraktuese, Komiteti i Ministrave të Këshillit të Evropës mund të ftojë për të aderuar në Konventë, nëpërmjet një vendimi të marrë me shumicën e parashikuar në Nenin 20.d të Statutit të Këshillit të Evropës, çdo shtet jo-anëtar të Këshillit të Evropës, që i ftuar të nënshkruajë në përputhje me dispozitat e Nenit 27, nuk e ka bërë këtë akoma, dhe çdo shtet tjetër jo-anëtar.

2. Lidhur me ndonjë shtet aderues, i cili shpreh më pas pëlqimin e tij për të pranuar si të detyrueshme atë, Konventa kuadër do të hyjë në fuqi në ditën e parë të muajit pasues pas periudhës 3- mujore pas datës së depozitimit të instrumentit të ratifikimit, pranimi apo miratimit.

Neni 30

1. Secili shtet mund të përcaktojë, në kohën e nënshkrimit, apo kur depoziton instrumentin e tij të ratifikimit, pranimi, miratimit apo aderimit, territorin apo territoret për të cilat ai është përgjegjës në marrëdhëniet ndërkombëtare ku do të zbatohet kjo Konventë kuadër.

2. Secili shtet mund të zgjerojë, në një kohë të mëvonshme, me anë të një deklarate drejtuar Sekretarit të Përgjithshëm të Këshillit të Evropës, zbatimin e kësaj Konvente kuadër në çdo territor tjetër të përcaktuar në deklaratë. Lidhur me këto territore, Konventa kuadër do të hyjë në fuqi në ditën e parë të muajit pasues pas përfundimit të periudhës 3-mujore pas datës së marrjes së një deklarate të tillë nga Sekretari i Përgjithshëm.

3. Çdo deklaratë e bërë sipas dy paragrafeve të mësipërm mund të tërhiqet, lidhur me çdo territor të përcaktuar në këtë deklaratë, me anë të një njoftimi drejtuar Sekretarit të përgjithshëm. Tërheqja do të hyjë në fuqi në ditën e parë të muajit pasues pas përfundimit të periudhës 3-mujore pas datës së marrjes të një njoftimi të tillë nga Sekretari i Përgjithshëm.

Neni 31

1. Secila Palë mund të denoncojë në çdo moment këtë Konventë kuadër nëpërmjet një njoftimi drejtuar Sekretarit të Përgjithshëm të Këshillit të Evropës.

2. Ky denoncim do të hyjë në fuqi në ditën e parë të muajit pasues pas përfundimit të një periudhe 6-mujore pas datës së marrjes së njoftimit: nga Sekretari i Përgjithshëm.

Neni 32

Sekretari i Përgjithshëm i Këshillit të Evropës do të njoftojë shtetet anëtare të Këshillit, shtetet e tjera nënshkruese dhe çdo shtet që ka aderuar në këtë Konventë kuadër për:

- a) çdo nënshkrim;
- b) depozitimin e secilit instrument të ratifikimit, pranimit, miratimit apo aderimit;
- c) secilën datë të hyrjes në fuqi të kësaj Konvente kuadër në përputhje me Nenet, 28, 29 dhe 30;

- d) secilin veprim, njoftim apo komunikim tjetër lidhur me këtë Konventë kuadër.

Në prani të nëshkruesve, të autorizuar në mënyrën e duhur, kanë nënshkruar këtë Konventë kuadër.

Bërë në _____ ditën e _____, në gjuhën angleze dhe franceze, duke pasur të dy tekstet të njëjtën vlerë, në një kopje të vetme, e cila do të depozitohet në arhivat e Këshillit të Evropës. Sekretari i Përgjithshëm i Këshillit të Evropës do t'i transmetojë kopjet e vërtetuara secilit shtet anëtar të Këshillit të Evropës dhe secilit shtet të ftuar për të nënshkruar apo aderuar në këtë Konventë kuadër.

RAPORTI SHPJEGUES MBI KONVENTËN KUADËR PËR MBROJTJEN E PAKICAVE KO- MBËTARE

HISTORIK

1. Këshilli i Evropës ka shqyrtuar situatën e pakicave kombëtare në një numër rastesh gjatë një periudhe prej më shumë se 40 vjetësh. Pothuajse që vitin e parë të krijimit të saj (1949), Asambleja Parlamentare njohu, në një raport të Komitetit mbi Çështjet Ligjore dhe Administrative, rëndësinë e "problemit të mbrojtjes më të gjerë të të drejtave të pakicave kombëtare". Në vitin 1961, Asambleja rekomandoi përfshirjen e një neni në një protokoll të dytë shtesë për t'iu garantuar pakicave kombëtare një sërë të drejtash, që nuk përfshihen nga Konventa Evropiane mbi të Drejtat e Njeriut (KEDNJ). Kjo e fundit i referohet thjesht "bashkimit me një pakicë kombëtare" në dispozitën e mos-diskriminimit të parashikuar në Nenin 14. Rekomandimi 285 (1961) propozonte formulimin e mëposhtëm për projekt nenin mbi mbrojtjen e pakicave kombëtare:

"Personave që i përkasin një pakice kombëtare nuk do t'i mohohen e drejta, në bashkësi me anëtarët e tjerë të grupit të tyre etnik, dhe në masën që është në përputhje me rendin publik, të gëzojnë kulturën e tyre, të përdorin gjuhën e tyre, të krijojnë shkollat e tyre dhe të mësojnë në gjuhën e zgjedhur prej tyre apo të ushtrojnë e praktikojnë besimin e tyre fetar".

2. Komiteti i Ekspertëve, që ishte udhëzuar për të shqyrtuar nëse ishte e mundur dhe e këshillueshme për të hartuar një protokoll të tillë, i shtyu aktivitetet e tij deri sa të arrihej në një vendim përfundimtar mbi rastet gjuhësore në Belgjikë lidhur me gjuhën e përdorur në arsim (Eur. Court H.R. Judgment 27 qershor 1968, Seria A, Nr 6). Në vitin 1973 ai arriti në përfundimin se nga pikëpamja ligjore nuk ekziston një nevojë e veçantë për t'i bërë objekt të ndonjë protokolli shtesë të KEDNJ të drejtat e pakicave. Megjithatë, ekspertët menduan se nuk ka pengesa juridike kryesore për miratimin e një protokolli të tillë, në qoftë se gjykohej e këshillueshme për arsye të tjera.

3. Kohët e fundit, Asambleja Parlamentare i rekomandoi Komitetit të Ministrave një numër masash politike dhe ligjore, në mënyrë të veçantë për të hartuar një protokoll apo konventë mbi të drejtat e pakicave kombëtare. Rekomandimi 1134 (1990) përmban një listë parimesh, të cilat Asambleja i konsideroi të nevojshme për mbrojtjen e pakicave kombëtare. Në tetor 1991, Komitetit Drejtues për të Drejtat e Njeriut (KDDNJ) iu ngarkua detyra për të shqyrtuar, si nga pikëpamja ligjore dhe politike, kushtet në të cilat Këshilli i Evropës mund të ndërmernte një aktivitet për mbrojtjen e pakicave kombëtare, duke pasur parasysh punën e bërë nga Konferenca mbi Sigurimin dhe Bashkëpunimin në Evropë (KSBE) dhe Kombet e Bashkuara, si dhe përfundimet brenda Këshillit të Evropës.

4. maj 1992, Komiteti i Ministrave udhëzoi KDDNJ të shqyrtojë mundësinë e formulimit të standarteve ligjore të veçanta lidhur me mbrojtjen e pakicave kombëtare. Për këtë qëllim, KDDNJ krijoi një komitet ekspertësh (DH-MIN), të cilit, sipas

mandatit të ri të dhënë në mars 1993, iu kërkuar të propozonte standarte ligjore të veçanta në këtë fushë, duke pasur parasysh parimin e koordinimit dhe plotësimit të punës ndërmjet Këshillit të Evropës dhe KSBE. KDDNJ dhe DHMIN morën parasysh tekste të ndryshme, në veçanti propozimin për një Konventë Evropiane për Mbrojtjen e Pakicave Kombëtare të hartuar nga Komisioni Evropian për Demokracinë nëpërmjet Ligjit (i quajtur Komisioni i Venecias), propozimin austriak për një protokoll shtesë në KEDNJ, projekt protokollin shtesë në KEDNJ të përfshirë në Rekomandimin e Asamblesë 1201 (1993) dhe propozime të tjera. Ky shqyrtim arriti pikën kulmore në raportin që KDDNJ i paraqiti Komitetit të Ministrave në 8 shtator 1993, që përfshiu standarte të ndryshme ligjore që mund të miratoheshin në këtë fushë dhe instrumentet ligjore ku mund të parashtroheshin ato. Lidhur me këtë, KDDNJ konstatoi se nuk ekzistonte një mendim i përbashkët mbi interpretimin e termit "pakica kombëtare".

5. Hapi vendimtar u ndërmor në momentin kur Kryetarët e Shtetit dhe Qeverisë të shteteve anëtare të Këshillit të Evropës u takuan në Vjenë, në Takimin e Nivelit të Lartë, më 8-9 tetor 1993. Këtu u ra dakord që pakicat kombëtare, të cilat ishin krijuar si rezultat i zhvillimeve historike në Evropë, duhet të mbroheshin dhe respektoheshin si një kontribut për paqen dhe stabilitetin. Në mënyrë të veçantë, Kryetarët e Shtetit dhe Qeverisë vendosën të marrin përsipër angazhime ligjore lidhur me mbrojtjen e pakicave kombëtare. Shtojca II e Deklaratës së Vjenës udhëzoi Komitetin e Ministrave:

- të hartonte pa vonesë një konventë kuadër që përcaktonte parimet ndaj të cilave shtetet palë angazhohen për të respektuar, me qëllim që të sigurojnë mbrojtjen e pakicave kombëtare. Ky instrument do të ishte i hapur për nënshkrim edhe për shtetet jo-anëtare;
- të fillonte puna për hartimin e një protokolli plotësues të Konventës Evropiane mbi të Drejtat e Njeriut në fushën kulturore, me dispozita që garantonin të drejtat individu-

ale, në veçanti për personat që i përkasin pakicave kombëtare.

6. Më 4 nëntor 1993, Komiteti i Ministrave krijoi një Komitet ad hoc për Mbrojtjen e Pakicave Kombëtare (CAHMIN). Mandati i tij pasqyronte vendimet e marra në Vjenë. Komiteti, i përbërë prej ekspertëve nga shtetet anëtare në Këshillin e Evropës, filloi punën në fund të janarit 1994, me pjesëmarrjen e përfaqësuesve të KDDNJ, Këshillit për Bashkëpunimin Kulturor (KBK), Komitetit Drejtues mbi Shtypin (KDSH) dhe Komisionit Evropian për Demokracinë nëpërmjet Ligjit. Komisioneri i Lartë i KSBE-së për Pakicat Kombëtare dhe Komisioni i Komuniteteve Evropiane morën pjesë gjithashtu si vëzhgues.

7. Më 15 prill 1994, CAHMIN i parashtoi Komitetit të Ministrave një raport të ndërmjetëm, i cili më pas iu komunikua Asamblesë Parlamentare (Dok. 7109). Komiteti i Ministrave, në sesionin e 94 të tij, në maj 1994, shprehu kënaqësinë për përparimin e arritur sipas mandatit të dhënë në Deklaratën e Vjenës.

8. Një numër dispozitash të Konventës kuadër që kërkojnë arbitrimin politik, si dhe ato lidhur me mbikqyrjen e zbatimit, u hartuan nga Komiteti i Ministrave (takimi 517bis i Zëvendësministrave, 7 tetor 1994).

9. Në takimin e tij të datës 10-14 tetor 1994, CAHMIN vendosi t'i parashtojë projekt Konventën kuadër Komitetit të Ministrave, i cili miratoi tekstin në sesionin ministerial më 10 nëntor 1994. Konventa kuadër u hap për nënshkrim nga shtetet anëtare të Këshillit të Evropës, me _____ .

VLERËSIME TË PËRGJITHSHME

Objektivat e Konventës kuadër

10. Konventa kuadër është instrumenti i parë shumëpalësh me karakter të detyrueshëm ligjor, kushtuar mbrojtjes së pakicave kombëtare në përgjithësi. Ajo ka për qëllim të përcaktojë parimet ligjore ndaj të cilave shtetet angazhohen t'i respektojnë për të siguruar mbrojtjen e pakicave kombëtare. Me anë të saj, Këshilli i Evropës realizoi thirrjen e Deklaratës së Vjenës (Shtojca II) për të transformuar angazhimet politike të miratuara nga Konferenca për Sigurimin dhe Bashkëpunimin në Evropë (KSBE), në masën më të madhe të mundshme, në detyrime ligjore.

Mënyrat e trajtimit dhe konceptet themelore

11. Përballë sferës së situatave dhe problemeve të ndryshme që duhen zgjidhur, prioriteti u përcaktua për një Konventë kuadër, e cila përmban kryesisht dispozita të tipit-programor, që parashtron objektivat për ndjekjen e të cilave angazhohen Palët. Këto dispozita, që nuk do të jenë të zbatueshme drejtpërsëdrejti, iu lënë shteteve të interesuara një shkallë, gjykimi në zbatimin e objektivave për arritjen e të cilave angazhohen ata, duke iu dhënë kështu mundësinë atyre që të marrin parasysh rrethanat e veçanta.

12. Gjithashtu, duhet të theksohet se Konventa kuadër nuk përmban përkufizimin e termit "pakicë kombëtare". Duke u bazuar në pohimin se në këtë fazë është e pamundur që të arrihet në një përkufizim që mund të fitojë përkrahjen e përgjithshme të të gjithë shteteve anëtare në Këshillin e Evropës, u vendos që të ndiqet një trajtim pragmatik.

13. Zbatimi i parimeve të parashtruara në këtë Konventë kuadër do të realizohej nëpërmjet legjislationit kombëtar dhe politikave qeveritare të përshtatshme. Ajo nuk nënkupton njohjen e të drejtave kolektive. Theksi është vënë në

mbrojtjen e personave që i përkasin pakicave kombëtare, që mund të ushtrojnë të drejtat e tyre në mënyrë individuale dhe në bashkësi me të tjerët (shih Nenin 3, paragrafi 2). Në këtë aspekt, Konventa kuadër ka të njëjtën mënyrë trajtimi si ato të teksteve të miratuara nga organizatat e tjera ndërkombëtare.

Struktura e Konventës kuadër

14. Krahas parathënies së saj, Konventa kuadër përmban një pjesë vepruese, e cila ndahet në pesë kapituj.

15. Kapitulli I përmban dispozita që, në mënyrë të përgjithshme 1 parashtrojnë një sërë parimesh të përgjithshme që mund të shërbejnë për të bërë të qarta dispozitat e tjera themelore të Konventës kuadër.

16. Kapitulli II përmban një listë të parimeve të veçanta.

17. Kapitulli III përmban dispozita të ndryshme lidhur me interpretimin dhe zbatimin e Konventës kuadër.

18. Kapitulli IV përmban dispozita mbi mbikqyrjen e zbatimit të Konventës kuadër.

19. Kapitulli V përmban dispozita përfundimtare, të cilat mbështeten në nenet përfundimtare model për konventat dhe marrëveshjet, të përfunduara në Këshillin e Evropës.

KOMENTAR MBI DISPOZITAT E KONVENTËS KUADËR

Parathënie

20. Parathënia parashtron arsyet për hartimin e kësaj Konvente kuadër dhe shpjegon një sërë interesash themelore të

hartuesve të saj. Fjalët hyrëse tregojnë se ky instrument mund të nënshkruhet dhe ratifikohet nga shtetet jo-anëtare të Këshillit të Evropës (shih Nenin 27).

21. Parathenia i referohet qëllimit programativ të Këshillit të Evropës dhe një prej metodave për arritjen e këtij qëllimi: ruajtjen dhe realizimin e mëtejshëm të të drejtave të njeriut dhe lirive themelore.

22. Gjithashtu, i referohet edhe Deklaratës së Vjenës të Kryetarëve të Shtetit dhe Qeverisë të shteteve anëtare të Këshillit të Evropës, një dokument që hodhi themelet për këtë Konventë kuadër (shih gjithashtu paragrafin 5 më sipër). Në fakt, teksti i parathënies është frymëzuar gjerësisht nga kjo Deklaratë, në veçanti Shtojca II e saj. Po kështu, kjo është e vërtetë edhe për angazhimet e përfshira në Kapitujt I dhe II të Konventës kuadër.

23. Parathënia përmend, jo në mënyrë tërësore, tre burime të tjera që kanë frymëzuar përmbajtjen e Konventës kuadër: Konventa Evropiane për Mbrojtjen e të Drejtave të Njeriut dhe Lirive Themelore (KEDNJ) dhe instrumentet e OKB-së dhe KSBE-së që përmbajnë angazhime lidhur me mbrojtjen e pakicave kombëtare.

24. Parathënia pasqyron shqetësimin e Këshillit të Evropës dhe shteteve anëtare të tij mbi rrezikun për ekzistencën e pakicave kombëtare dhe është frymëzuar nga Neni 1, paragrafi 1 të Deklaratës së Kombeve të Bashkuara mbi të Drejtat e Personave që iu përkasin Pakicave Kombëtare apo Etnike, Fetare dhe Gjuhësore {Rezoluta 47/135 e miratuar nga Asambleja e Përgjithshme më 18 dhjetor 1992}

25. Duke pasur parasysh faktin se Konventa kuadër është e hapur gjithashtu edhe për shtetet që nuk janë anëtare të Këshillit të Evropës, dhe për të siguruar një trajtim më tërësor është vendosur të përfshihen një sërë parimesh prej të cilave burojnë të drejtat dhe liritë që janë garantuar tashmë në KBDNJ apo në protokollet e saj (lidhur me këtë, shih edhe Nenin 23 të Konventës kuadër 1

26 Referimi në Konventat dhe deklaratat e Kombeve të Bashkuara rikujton punën e bërë në nivel universal, për shembull, në Konventën mbi të Drejtat Civile dhe Politike (Neni 271 dhe në Deklaratën mbi të Drejtat e Personave që iu përkasin Pakicave Kombëtare apo Etnike, Fetare dhe Gjuhësore. Megjithatë, ky referim nuk përfshin ndonjë përkufizim të një pakice kombëtare, që mund të përmbajnë këto tekste

27 Referimi në angazhimet përkatëse të KSBE-së pasqyron dëshirën e shprehur në Shtojcën II të Deklaratës së Vjenës, se Këshilli i Evropës, duhet të punojë për të transformuar, në masën më të madhe të mundshme këto angazhime politike në detyrime ligjore. Në veçanti, Dokumenti i Kopenhagenit siguroi orientimin për hartimin e Konventës kuadër

28 Paragrafi i fundit në parathënie parashtron qëllimin kryesor të Konventës kuadër të sigurojë mbrojtje efektive të pakicave kombëtare dhe të të drejtave të personave që iu përkasin këtyre pakicave. Gjithashtu, ajo thekson se mbrojtja efektive duhet të sigurohet në kuadrin e shtetit ligjor, respektimit të integritetit territorial dhe sovranitetit kombëtar të shteteve

29 Qëllimi i parashtrimit të fundit është të tregojë se dispozitat e kësaj Konvente kuadër nuk zbatohen në mënyrë të drejt-përdrejtë. Ajo nuk angazhohet me legjislacionin dhe praktikën e Palëve për zbatimin e traktateve ndërkombëtare në rendin e brendshëm ligjor

KAPITULLI I

Neni 1

30. Neni 1 ka për qëllim kryesor të përcaktojë se mbrojtja e pakicave kombëtare, e cila formon një pjesë përbërëse të mbrojtjes së të drejtave të njeriut, nuk përbën një çështje të kompetencës së rezervuar për shtetet. Deklarimi se kjo mbrojtje formon një pjesë përbërëse të mbrojtjes ndërkombëtare të të drejtave të njeriut nuk iu njeh organeve të për-

caktuara nga KBDNJ ndonjë kompetencë për të interpretuar këtë Konventë kuadër

31. Neni i referohet mbrojtjes së pakicave kombëtare si të tilla, dhe të drejtave e lirive të personave që iu përkasin këtyre pakicave. Ky dallim dhe ndryshim në formulim bënë të qartë se nuk parashikohen të drejta kolektive të pakicave kombëtare (shih edhe komentën e Nenit 3). Megjithatë, Palët njohin se mbrojtja e një pakice kombëtare mund të arrihet nëpërmjet mbrojtjes së të drejtave të individëve që i përkasin një pakice të tillë.

Neni 2

32. Ky nen përmban një tërësi parimesh që rregullojnë zbatimin e Konventës kuadër. Ndër të tjera, ai është bazuar në Deklaratën e Kombeve të Bashkuara mbi Parimet e së Drejtës Ndërkombëtare lidhur me Marrëdhëniet Miqësore dhe Bashkëpunimin ndërmjet Shteteve në përputhje me Kartën e Kombeve të Bashkuara (Rezoluta e Asamblesë së Përgjithshme 2625 (XXV), të datës 24 tetor 1970). Parimet e përmendura në këtë dispozitë janë të një natyre të përgjithshme, por gjithashtu lidhen edhe në mënyrë të veçantë me fushën e trajtuar nga Konventa kuadër.

Neni 3

33. Ky nen përmban dy parime të veçanta, por të ndërvarura, të parashtruara në dy paragrafe të ndryshëm.

Paragrafi 1

34. Paragrafi 1 i garanton së pari çdo personi që i përket një pakice kombëtare lirinë që të zgjedhin për t'u trajtuar apo jo si të tillë. Kjo dispozitë ia lë këtë çdo personi të tillë për të vendosur nëse dëshiron apo jo që të vendoset nën mbrojtjen që sigurojnë parimet e Konventës kuadër.

35. Ky paragraf nuk nënkupton thjesht një të drejtë për një individ që të zgjedhë arbitrarisht që t'i përkasë një pakice kombëtare. Zgjedhja subjektive individuale është pandash-

mërisht e lidhur me kriterin objektiv përkatës të identitetit të personit.

36. Paragrafi 1 garanton më tej se nuk do të ketë asnjë disavantazh nga zgjedhja e lirë për atë që ajo garanton, apo nga ushtrimi i të drejtave që janë të lidhura me këtë zgjedhje. Kjo pjesë e dispozitës synon të sigurojë që gëzimi i lirisë për të zgjedhur nuk do të cënohet në mënyrë jo të drejtpërdrejtë.

Paragrafi 2

37. Paragrafi 2 garanton se të drejtat dhe liritë që burojnë nga parimet e Konventës kuadër mund të ushtrohen në mënyrë individuale apo në bashkësi me të tjerët. Në këtë mënyrë, ajo njeh mundësinë e ushtrimit të përbashkët të këtyre të drejtave dhe lirive, ç'ka është krejt e veçantë nga nocioni i të drejtave kolektive. Termi "të tjera" do të kuptohet në sensin më të gjerë të mundshëm dhe do të përfshijë personat që i përkasin të njëjtës pakice kombëtare, një pakice kombëtare tjetër, apo shumicës.

PJESA II

Neni 4

38. Qëllimi i këtij neni është sigurimi i zbatimit të parimeve të barazisë dhe mos-diskriminimit për personat që i përkasin pakicave kombëtare. Dispozitat e këtij neni duhet të kuptohen në kuadrin e kësaj Konvente kuadër.

Paragrafet 1 dhe 2

39. Paragrafi 1 adopton trajtimin klasik ndaj këtyre parimeve. Paragrafi 2 thekson se nxitja e barazisë së plotë dhe efektive ndërmjet personave që i përkasin një pakice kombëtare dhe atyre që i përkasin shumicës mund t'u kërkojnë Palëve të miratojnë masa të veçanta që marrin parasysh kushtet e veçanta të personave të interesuar. Është e nevojshme që këto masa të "pershtaten", dmth, në përputhje me parimin e proporcionalitetit, me qëllim që të shmangen cënimi i të

drejtave të të tjerëve si edhe diskriminimi kundër të tjerëve. Ky parim kërkon, ndërmjet të tjerash, që këto masa të mos shtrihen, në kohë dhe në hapësirë, tej kufirit të nevojshëm, në mënyrë që të arrijnë qëllimin e barazisë së plotë dhe efektive.

40. Në Konventën kuadër nuk është përfshirë ndonjë dispozitë e veçantë që trajton në mënyrë specifike parimin e mundësive të barabarta. Kjo përfshirje u konsiderua e nevojshme, pasi ky parim është zbatuar pothuajse në paragrafin 2 të këtij neni. Duke pasur parasysh parimin e mosdiskriminimit të parashtruar në paragrafin 1, e njëjta gjë është konsideruar e vërtetë edhe për lirinë e lëvizjes.

Paragrafi 3

41. Paragrafi 3 synon të bëjë të qartë se masat e përmendura në paragrafin 2 nuk duhen konsideruar se vijnë në kundërshtim me parimin e barazisë dhe të mos-diskriminimit. Ai synon t`u sigurojë personave që i përkasin pakicave kombëtare barazi efektive krahas me personat që i përkasin shumicës.

Neni 5

42. Ky nen ka për synim themelor të sigurojë se personat që i përkasin pakicave kombëtare mund të ruajnë dhe të zhvillojnë kulturën e tyre dhe mbrojnë identitetin e tyre.

Paragrafi 1

43. Paragrafi 1 përmban një detyrim për të nxitur kushtet e nevojshme në këtë drejtim. Ai përmend katër elemente themelore të identitetit të një pakice kombëtare. Kjo dispozitë nuk nënkupton se të gjitha ndryshimet etnike, kulturore, gjuhësore apo fetare çojnë domosdoshmërisht në krijimin e pakicave kombëtare (shih në këtë drejtim raportin e takimit të ekspertëve të KSBE-së, mbajtur në Gjenevë, në 1991, pjesa II, paragrafi 4)

44. Referimi në traditat" nuk është një përkrahje apo pranim i praktikave që janë ndesh legjislacionit kombëtar apo standarteve ndërkombëtare. Praktikrat tradicionale i nënshtrohen kufizimeve që rrjedhin prej kërkesave të rendit publik.

Paragrafi 2

45. Qëllimi i paragrafit 2 është mbrojtja e personave që u përkasin pakicave kombëtare nga asimilimi kundër vullnetit të tyre . Ai nuk pengon asimilimin vullnetar.

46. Paragrafi 2 nuk i pengon Palët nga ndërmarrja e angazhimeve për arritjen e politikës së përgjithshme të integritimit . Në këtë mënyrë, ajo njeh rëndësinë e kohezionit shoqëror dhe pasqyron dëshirën e shprehur në parathënie se shumëllojshmëria kulturore është një burim dhe faktor i pasurimit të çdo shoqërie, dhe jo i ndarjes.

Neni 6

47. Ky nen është një shprehje e shqetësimeve të deklaruara në Shtojcën III të Deklaratës së Vjenës (Deklarata dhe Plani i Veprimit mbi luftën kundër racizmit, ksenofobisë, antisemitizmit dhe intolerancës).

Paragrafi 1

48. Paragrafi 1 thekson një frymë tolerance dhe dialogu ndërkulturor, dhe evidenton rëndësinë e nxitjes prej Palëve të respektit, mirëkuptimit dhe bashkëpunimit të ndërsjellë ndërmjet të gjithë atyre që jetojnë në territorin e tyre. Fushat e arsimit, kulturës dhe shtypit janë përmendur në mënyrë të veçantë, sepse ato konsiderohen tepër të përshtatshme për arritjen e këtyre qëllimeve

49. Në funksion të forcimit të kohezionit shoqëror, ky paragraf synon, ndër të tjera, nxitjen e tolerancës dhe dialogut ndërkulturor, duke eliminuar pengesat ndërmjet personave që i përkasin grupeve etnike, kulturore, gjuhësore dhe fetare, nëpërmjet inkurajimit të organizatave dhe lëvizjeve ndërkulturore, të cilat kërkojnë nxitjen e respektit dhe mirëkuptimit

të ndërsjellë dhe të integrojnë këta persona në shoqëri, ndërsa ruajnë identitetin e tyre.

Paragrafi 2

50. Kjo dispozitë bazohet në paragrafin 40.2 të Dokumentit të Kopenhagenit të KSBE-së. Ky detyrim synon në mbrojtjen e të gjithë personave që mund t'i nënshtrohen kërcënimeve apo veprimeve të diskriminimit, armiqësisë apo dhunës, pavarësisht nga vijnë këto kërcënime apo veprime.

Neni 7

51. Qëllimi i këtij neni është garantimi i respektit për të drejtën e çdo personi që i përket një pakice kombëtare për liritë themelore të përmendura këtu. Natyrisht, këto liri janë të një natyre universale, dmth, ato zbatohen për të gjithë personat, në se i përkasin apo jo një pakice kombëtare (për shembull, shih dispozitat përgjegjëse në nenet 9, 10 dhe 11 të KEDNJ), por ato janë veçanërisht të përshtatshme për mbrojtjen e pakicave kombëtare. Për arsyet e përmendura në komentin mbi parathënien, u vendos të përfshihen një sërë angazhimesh që janë edhe në KEDNJ.

52. Kjo dispozitë mund të nënkuptojë për Palët një sërë detyrimesh pozitive për të mbrojtur liritë e përmendura kundër shkeljeve që nuk e kanë burimin tek veprimtaria e shtetit. Sipas KEDNJ, mundësia e këtyre detyrimeve pozitive është njohur nga Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut.

53. Disa prej lirive të parashtruara në Nenin 7 janë shtjelluar në Nenet 8 e 9.

Neni 8

54. Ky nen parashtron rregulla më të hollësishme se Neni 7 për mbrojtjen e lirisë së besimit fetar. Ai kombinon në një dispozitë të vetme një sërë elementesh nga paragrafët 32.2, 32.3 dhe 32.6 të Dokumentit të Kopenhagenit të KSBE-së. Natyrisht, që kjo liri zbatohet për të gjithë personat dhe edhe personat që i përkasin një pakice kombëtare, në përputhje me Nenin 4, duhet ta gëzojnë atë. Duke pasur parasysh rëndës-

inë e kësaj lirie në kuadrin aktual, u gjykua veçanërisht e përshatshme që asaj t'i kushtohej një vëmendje e veçantë.

Neni 9

55. Ky nen përmban rregulla më të hollësishme se neni 7 për mbrojtjen e lirisë së shprehjes.

Paragrafi 1

56. Fjalja e parë e këtij paragrafi është ndërtuar mbi bazën e fjalisë së dytë të Nenit 10, paragrafi 1, KEDNJ. Ndonëse fjalja i referohet në mënyrë të veçantë lirisë për të marrë dhe shpërndarë informacion dhe ide në gjuhën e pakicës, ajo nënkupton gjithashtu lirinë për të marrë dhe shpërndarë informacion dhe ide në gjuhën e shumicës apo gjuhë të tjera.

57. Fjalja e dytë e këtij paragrafi përmban një angazhim për të siguruar se nuk ka diskriminim në raportet me shtypin. Fjalët "në kuadrin e sistemeve të tyre ligjore" u përfshinë për të respektuar dispozitat kushtetuese që mund të kufizojnë masën në të cilën një Palë mund të rregullojë raportet me shtypin.

Paragrafi 2

58. Ky paragraf është ndërtuar mbi bazën e fjalisë së tretë të Nenit 10, paragrafi 1, KEDNJ.

59. Licensimi i radiopërhapjes dhe televizionit, dhe të ndërmarrjeve kinematografike duhet të jetë mos-diskriminues dhe të mbështetet mbi kritere objektive. Përfshirja e këtyre kërkesave, që nuk janë përmendur shprehimisht në fjalinë e tretë të nenit 10, paragrafi 1, KEDNJ, u konsiderua e rëndësishme për një instrument që synon të mbrojë personat që i përkasin një pakice kombëtare.

60. Fjalët "radio me tinguj", që përmenden edhe në paragrafin 3 të këtij Neni, nuk përmenden në fjalinë përgjegjëse në Nenin 10 KEDNJ. Ato janë përdorur me qëllim që të pasqyrojnë terminologjinë moderne dhe nuk nënkuptojnë ndonjë ndryshim material në kuptim nga Neni 10 KEDNJ.

Paragrafi 3

61. Fjalja e parë e këtij paragrafi, që trajton krijimin dhe përdorimin e shtypit të shkruar, përmban një angazhim pasiv thelbësor, ndërsa fjalja e dytë e formuluar në mënyrë më fleksibile thekson një detyrim aktiv në fushën e radiopërhapjes dhe televizionit (psh, caktimi i frekuencave). Ky dallim pasqyron mungesën relative të frekuencave në përdorim dhe nevojën për rregullime në këtë fushë. Asnjë referencë e shprehur nuk është bërë për të drejtën e personave që i përkasin një pakice kombëtare për të kërkuar fonde për ngritjen e shtypit, pasi kjo e drejtë konsiderohet si e qartë.

Paragrafi 4

62. Ky paragraf thekson nevojën për masa të veçanta me qëllim të dyfishtë, për të lehtësuar kontaktet me shtypin për personat që i përkasin pakicave kombëtare dhe nxitjen e tolerancës dhe shumëllojshmërisë kulturore. Shprehja "masa të përshtatshme" përdoret për arsyt e dhëna në komentin mbi Nenin 4, paragrafi 2 (shih paragrafin 39), që ka të njëjtat fjalë. Paragrafi plotëson angazhimin e parashtruar në fjalinë e fundit të Nenit 9, paragrafi 1. Masat e parashikuara nga ky paragraf, për shembull, mund të konsistojnë në financimin e radiopërhapjes së pakicës apo për programe që trajtojnë çështjet e pakicës dhe/apo ofrojnë një dialog ndërmjet grupeve, apo inkurajimit, në varësi të raporteve redaktoriale, të botuesve dhe redaktorëve për t'i lejuar pakicave kombëtare kontakte me shtypin e tyre.

Neni 10

Paragrafi 1

63. Njohja e së drejtës së çdo personi që i përket një pakice kombëtare për të përdorur lirisht dhe pa ndërhyrje gjuhën e tij/saj të pakicës është me rëndësi të veçantë. Përdorimi i gjuhës së pakicës përfaqëson një prej mjeteve themelore nëpërmjet të cilës këta persona mund të pohojnë dhe ruajnë identitetin e tyre. Gjithashtu, ajo i jep mundësi atyre të ush-

trojnë lirinë e tyre të shprehjes. "Në publik" do të thotë, për shembull, në një vend publik, jashtë, apo në prani të personave të tjerë, por nuk ka lidhje me ndonjë rrethanë në marrëdhëniet me autoritetet publike, tema e paragrafit 2 të këtij neni.

Paragrafi 2

64. Kjo dispozitë nuk përfshin të gjitha marrëdhëniet ndërmjet individëve që i përkasin pakicave kombëtare dhe autoriteteve publike. Ajo shtrihet vetëm për autoritetet administrative. Megjithatë, këto të fundit, mund të interpretohen gjerësisht, për të përfshirë, për shembull, edhe ombudsmen. Duke pasur parasysh vështirësitë e mundshme financiare, administrative, në veçanti në fushën ushtarake, dhe teknike, që shoqërojnë përdorimin e gjuhëve të pakicës në marrëdhëniet ndërmjet personave që i përkasin pakicave kombëtare dhe autoriteteve administrative, kjo dispozitë është formuluar me shumë fleksibilitet, duke iu lënë Palëve një sferë të gjerë gjyrimi.

65. Në momentin që plotësohen dy kushtet në paragrafin 2, Palët do të përpiqen të sigurojnë përdorimin e gjuhës së pakicës në marrëdhëniet me autoritetet administrative, për aq sa është e mundur. Ekzistenca e një "nevoje reale" duhet të vlerësohet nga Shteti mbi bazën e kriterëve objektive. Megjithëse Shtetet kontraktuese duhet të bëjnë çdo përpjekje për të zbatuar këtë parim, fjalët "për aq sa është e mundur" tregojnë se faktorët e ndryshëm, në veçanti burimet financiare të Palës përkatëse, mund të merren në konsideratë.

66. Detyrimet e Palëve lidhur me përdorimin e gjuhëve të pakicës nuk ndikojnë në asnjë mënyrë në statusin e gjuhës apo gjuhëve zyrtare të vendit përkatës. Veç kësaj, Konventa kuadër qëllimisht shmang përcaktimin e "zonave të banuara tradicionalisht apo në numër thelbësor nga personat që i përkasin pakicave kombëtare". Me qëllim që t'iu lihen mundësi Palëve që të marrin parasysh rrethanat e veçanta, u gjykua e preferueshme që të miratohej një formë fleksibile formulimi. Termi "të banuara LL tradicionalisht" nuk i refero-

het pakicave historike, por vetëm atyre që jetojnë akoma në të njëjtën zonë gjeografike (shih edhe Nenin 11, paragrafi 3 dhe Nenin 14, paragrafi 2).

Paragrafi 3

67. Ky paragraf bazohet mbi një sërë dispozitash që parashikohen në nenet 5 e 6 të Konventës Evropiane mbi të Drejtat e Njeriut. Ai nuk i tejkalon garancitë e parashikuara në këto nene.

Neni 11

Paragrafi 1

68. Duke pasur parasysh pasojat praktike të këtij detyrimi, dispozita është formuluar në mënyrë të tillë që t'u japë mundësi Palëve të zbatojnë atë në dritën e rrethanave të tyre të veçanta. Për shembull, Palët mund të përdorin alfabetin e gjuhës së tyre zyrtare për të shkruar emrin(rat) e një personi që i përket një pakice kombëtare në formën e tij fonetike. Personat që mund të jenë detyruar të mos përdorin emrin(rat) e tyre origjinale, apo emrin(rat) e të cilëve janë ndryshuar me forcë, duhet të kenë të drejtë që t'i kthejnë përsëri, natyrisht në varësi të përjashtimeve në rastin e abuzimit të të drejtave apo ndryshimeve të emrit(rave) për qëllime kriminale. Kuptohet se në këtë drejtim sistemet ligjore të Palëve do të plotësojnë parimet ndërkombëtare lidhur me mbrojtjen e pakicave kombëtare.

Paragrafi 2

69. Në këtë paragraf detyrimi i përket së drejtës së një individi për të shfaqur "në gjuhën e tij/saj të pakicës shenja, mbishkrime dhe informacione të tjera të një natyre private, të dukshme për publikun". Natyrisht, kjo nuk përfshihet personat që i përkasin pakicave kombëtare nga kërkesa për të përdorur, veç saj, gjuhën zyrtare dhe/apo gjuhët e tjera të pakicës. Shprehja "të një natyre private" i referohet të gjithë atyre që nuk janë zyrtare.

Paragrafi 3

70. Ky nen synon të nxisë mundësinë për të shkruar në gjuhën e pakicës edhe emrat lokale, emrat e rrugëve dhe tregues të tjerë topografikë, që janë për publikun. Në zbatimin e këtij parimi, Shtetet kanë të drejtë të marrin parasysh në shkallën e duhur rrethanat e veçanta dhe kuadrin e sistemeve të tyre ligjore, përfshirë kur është e përshtatshme edhe marrëveshjet me shtetet e tjera. Në fushën e trajtuar nga kjo dispozitë, kuptohet se Palët nuk kanë detyrimin të përfundojnë marrëveshje me shtete të tjera. Përkundrazi, nuk përjashtohet mundësia e përfundimit të këtyre marrëveshjeve. Gjithashtu, kuptohet se karakteri i detyrueshëm ligjor i këtyre marrëveshjeve mbetet i paprekur. Kjo dispozitë nuk nënkupton ndonjë njohje zyrtare të emrave lokale në gjuhët e pakicës.

Neni 12

71. Ky nen kërkon të nxisë njohjen e kulturës, historisë, gjuhës dhe besimit fetar si të pakicave kombëtare ashtu edhe popullsisë së shumicës në një perspektivë ndërkulturore (shih Nenin 6, paragrafi 1). Qëllimi është krijimi i një klime të tolerancës dhe dialogut, siç referohet në parathënien e Konventës kuadër dhe në Shtojcën II të Deklaratës së Vjenës të Kryetarëve të Shtetit dhe Qeverisë. Lista në paragrafin e dytë nuk është shteruese, ndërsa fjalët "kontakti me tekstet shkollore" kuptohen se përfshijnë botimin e teksteve shkollore dhe blerjen e tyre në vende të tjera. Detyrimi për të nxitur mundësi të barabarta për angazhimin në arsimin e të gjitha niveleve për personat që i përkasin pakicave kombëtare pasqyron një shqetësim në Deklaratën e Vjenës.

Neni 13

Paragrafi 1

72. Detyrimi i Palëve për të njohur të drejtën e personave që i përkasin pakicave kombëtare të krijojnë dhe drejtojnë institucionet e tyre private arsimore dhe kualifikuese i nënshtrohet kërkesave të sistemit të tyre arsimor, veçanërisht rregullave lidhur me arsimin e detyrueshëm. Institucionet e përfshira

nga ky paragraf mund t'i nënshtrohen formave të njëjta të mbikqyrjes si edhe institucionet e tjera, veçanërisht lidhur me standartet mësimore. Pas plotësimit të standarteve të kërkuara, është e rëndësishme që të njihet zyrtarisht çdo kualifikim i dhënë. Legjislacionet kombëtare përkatëse mund të bëhen mbi kritere objektive dhe në përputhje me parimin e mos-diskriminimit.

Paragrafi 2

73. Ushtrimi i së drejtës së referuar në paragrafin 1 nuk sjell ndonjë detyrim financiar për Palën përkatëse, por as nuk e përjashton mundësinë e një kontributi të tillë.

Neni 14

Paragrafi 1

74. Detyrimi për të njohur të drejtën e çdo personi që i përket një pakice kombëtare për të mësuar gjuhën e tij/saj të pakicës i përket një prej mjeteve themelore, me anë të të cilave këta individë mund të pohojnë dhe ruajnë identitetin e tyre. Për këtë nuk mund të bëhet asnjë përjashtim. Pa cënuar parimet e përmendura në paragrafin 2, ky paragraf nuk nënkupton veprim pozitiv, më konkretisht të një natyre financiare, përsa i përket shtetit.

Paragrafi 2

75. Kjo dispozitë lidhet me mësimin dhe edukimin në një gjuhë pakice. Duke patur parasysh vështirësitë e mundshme financiare, administrative dhe teknike, që shoqërojnë mësimin e apo në një gjuhë të pakicës, kjo dispozitë është formuluar në mënyrë mjaft fleksibile, duke i lënë Palëve një masë të gjerë gjykimi. Detyrimi për t'u përpjekur për sigurimin e mësimin të apo në gjuhët e pakicës i nënshtrohet një sërë kushteve; në veçanti, duhet të ketë "një kërkesë të mjaftueshme" nga personat që i përkasin pakicave kombëtare. Formulimi "për aq sa është mundur" tregon se një mësim i tillë varet nga burimet që ka në dispozicion Pala përkatëse.

76. Teksti shmanget qëllimisht nga përcaktimi i "kërkesës së mjaftueshme", një formë fleksibile e formulimit që lejon Palët të marrin parasysh rrethanat e veçanta të vendeve të tyre. Palët kanë një opsion të mjeteve dhe rregullimeve për sigurimin e këtij mësimi, duke marrë në konsideratë sistemin e tyre të veçantë arsimor.

77. Alternativat e referuara në këtë paragraf -"mundësitë për të mësuar gjuhën e pakicës apo për të marrë mësim në këtë gjuhë" - nuk përjashtojnë reciprokisht njëra-tjetrën. Edhe pse Neni 14, paragrafi 2 nuk vendos detyrime mbi shtetet për t'i bërë të dyja, formulimi i tij nuk pengon Shtetet Palë nga zbatimi i mësimi të gjuhës së pakicës, si edhe edukimin në gjuhën e pakicës. Mësimi dygjuhësh mund të jetë një prej mjeteve për arritjen e objektivave të kësaj dispozite. Detyrimi që rrjedh nga ky paragraf nuk mund të shtrihet në arsimin parashkollor.

Paragrafi 3

78. Mundësitë për të mësuar gjuhën e pakicës dhe edukuar në këtë gjuhë nuk çënojnë mësimin e gjuhës zyrtare apo mësimin në këtë gjuhë. Në të vërtetë, njohja e gjuhës zyrtare është një faktor i kohezionit dhe integritetit shoqëror.

79. Iu përket Shteteve ku ka më shumë se një gjuhë zyrtare për të zgjidhur çështjet e veçanta që mund të sjellë zbatimi i kësaj dispozite.

Neni 15

80. Ky nen u kërkon Palëve që të krijojnë kushtet e nevojshme për pjesëmarrjen efektive të personave që i përkasin pakicave kombëtare në jetën kulturore, shoqërore dhe ekonomike, dhe në çështjet publike, veçanërisht për ato që ndikojnë mbi ta. Qëllimi i tij parësor është të inkurajojë barazinë reale ndërmjet personave që i përkasin pakicave kombëtare dhe atyre që formojnë shumicën. Për të krijuar kushtet e nevojshme për këtë pjesëmarrje nga personat e pakicave kombëtare, Palët do të nxisin në kuadrin e sistemeve të tyre kushtetuese, ndër të tjera, masat e mëposhtme:

- konsultimin me këta persona, me procedura të përshtatshme dhe në veçanti, nëpërmjet institucioneve të tyre përfaqësuese, kur Palët synojnë hartimin e legjislacionit apo marrjen e masave administrative që mund të ndikojnë drejtpërsëdrejti mbi ta;
- të angazhojnë këta persona në përgatitjen, zbatimin dhe vlerësimin e planeve dhe programeve të zhvillimit kombëtar e rajonal që mund të ndikojnë drejtpërsëdrejti mbi ta;
- ndërmarrjen e studimeve në bashkëpunim me këta persona, për të vlerësuar ndikimin e mundshëm të aktiviteteve të projektuara të zhvillimit mbi ta;
- pjesëmarrjen efektive të personave që i përkasin pakicave kombëtare në proceset vendim-marrëse dhe organet e zgjedhura në nivele kombëtare e lokale;
- format e decentralizuara apo lokale të qeverisjes.

Neni 16

81. Ky nen ka për qëllim të sigurojë mbrojtjen kundër masave që ndryshojnë raportet e popullsisë në zonat e banuara nga personat që i përkasin pakicave kombëtare dhe synojnë në kufizimin e të drejtave dhe lirive që burojnë nga kjo Konventë kuadër. Shembuj të këtyre masave mund të jenë shpronësimi, konfiskimi dhe dëbimet apo ndryshimi i kufijve administrative me qëllim që të kufizohet gëzimi i këtyre të drejtave dhe lirive ("gerrymandering")

82. Neni ndalon vetëm masat që synojnë në kufizimin e të drejtave dhe lirive që burojnë nga Konventa kuadër. U gjykua e pamundur që të shtrihej ndalimi edhe për masat që ndikojnë në kufizimin e këtyre të drejtave dhe lirive, pasi këto masa shpesh mund të jenë plotësisht të justifikuara dhe legjitime. Një shembull mund të jetë zhvendosja e banorëve të një fshati për të ndërtuar një digë.

Neni 17

83. Ky nen përmban dy angazhime të rëndësishme për ruajtjen dhe zhvillimin e kulturës së personave që i përkasin pakicave kombëtare dhe në mbrojtjen e identitetit të tyre (shih edhe Nenin 5, paragrafi 1). Paragrafi i parë trajton të drejtën për të vendosur dhe mbajtur kontakte të lira dhe paqësore përgjatë kufijve, ndërsa paragrafi i dytë mbron të drejtën për të marrë pjesë në aktivitetet e organizatave jo-qeveritare (lidhur me këtë, shih edhe dispozitat mbi lirinë e grumbullimit dhe shoqërimit në Nenin 7)

84. Dispozitat e këtij neni bazohen gjerësisht në paragrafet 32 . 4 dhe 32 . 6 të Dokumentit të Kopenhagenit të KSBE-së. Përfshirja e një dispozite të drejtpërdrejtë mbi të drejtën për të vendosur dhe mbajtur kontakte brenda territorit të një shteti, u gjykua e panevojshme, pasi mendohej se kjo përfshihej në mënyrën e duhur nga dispozitat e tjera të Konventës kuadër, konkretisht Neni 7 lidhur me lirinë e grumbullimit dhe shoqërimit.

Neni 18

85. Ky nen inkurajon Palët të përfundojnë, përveç instrumenteve ndërkombëtare ekzistuese, dhe kur rrethanat e veçanta e justifikojnë këtë, marrëveshje dypalëshe dhe shumëpalëshe për mbrojtjen e pakicave kombëtare. Ajo nxit edhe bashkëpunimin ndërkufitar. Siç theksohet në Deklaratën e Vjenës dhe Shtojcën II, këto marrëveshje dhe ky bashkëpunim janë të rëndësishme për nxitjen e tolerancës, përparimit, stabilitetit dhe paqes.

Paragrafi 1

86. Marrëveshjet dypalëshe dhe shumëpalëshe që parashikohen në këtë paragraf, për shembull, duhet të përfundohen në fushat e kulturës, arsimit dhe informacionit.

Paragrafi 2

87. Ky paragraf thekson rëndësinë e bashkëpunimit ndërkufitar. Shkëmbimi i informacionit dhe eksperiencës ndërmjet

shteteve është një mjet i rëndësishëm për nxitjen e mirëkuptimit dhe besimit të ndërsjellë. Në veçanti, bashkëpunimi ndërkufitar ka avantazhin sepse lejon rregullime që përshataten në mënyrë të veçantë ndaj dëshirave dhe nevojave të personave të interesuar.

Neni 19

88. Ky nen parashikon mundësinë e kufizimeve apo shmangie. Kur angazhimet e përfshira në këtë Konventë kuadër kanë një të barazvlefshëm në instrumente të tjera juridike ndërkombëtare, në mënyrë të veçantë KEDNJ, lejohen vetëm kufizimet apo shmangiet e parashikuara në këto instrumenta. Kur angazhimet e parashtruara në këtë Konventë kuadër nuk kanë të barazvlefshëm në instrumentet e tjera juridike ndërkombëtare, lejohen vetëm ato kufizime apo shmangie, të cilat, të përfshira në instrumentet e tjera juridike (si KEDNJ), janë të përshtatshme lidhur me angazhimet e ndryshme.

PJESA III

Neni 20

89. Personave që i përkasin pakicave kombëtare iu kërkohet të respektojnë kushtetutën kombëtare dhe legjislacionin tjetër kombëtar. Megjithatë, ky referim në legjislacionin kombëtar në mënyrë të qartë nuk iu jep Palëve të drejtën për të injoruar dispozitat e Konventës kuadër. Personat që i përkasin pakicave kombëtare duhet të respektojnë gjithashtu të drejtat e të tjerëve. Në këtë drejtim, duhet referuar në situatat ku personat që i përkasin pakicave kombëtare janë një pakicë në plan kombëtar, por formojnë shumicën brenda një zone të shtetit.

Neni 21

90. Kjo dispozitë thekson rëndësinë e parimeve themelore të së drejtës ndërkombëtare dhe përcakton se mbrojtja e personave që i përkasin pakicave kombëtare duhet të jetë në përputhje me këto parime.

Neni 22

91. Kjo dispozitë, që bazohet në nenin 60 të KEDNJ, parashtron një parim të mirënjohur. Qëllimi është të sigurohet se personat që i përkasin pakicave kombëtare përfitojnë nga cilidoqoftë legjislacion ndërkombëtar apo kombëtar përkatës i të drejtave të njeriut, që është më i favorshëm për ta.

Neni 23

92. Kjo dispozitë trajton marrëdhëniet ndërmjet Konventës kuadër dhe Konventës Evropiane mbi të Drejtat e Njeriut, referenca tek e cila është përfshirë në parathënie. Konventa kuadër nuk mund të ndryshojë në asnjë rrethanë të drejtat dhe liritë e garantuara në Konventën Evropiane mbi të Drejtat e Njeriut. Përkundrazi, të drejtat dhe liritë e parashikuara në Konventën kuadër, të cilat janë objekt i një dispozite përgjegjëse në Konventën Evropiane mbi të Drejtat e Njeriut, mund të interpretohet në përputhje me këto të fundit.

PJESA IV

Nenet 24-26

93. Për të siguruar një ndjekje të zbatimit të Konventës kuadër, Komiteti i Ministrave është ngarkuar me detyrën e mbikqyrjes së zbatimit nga Palët Kontraktuese. Komiteti i Ministrave do të vendosë procedurat për pjesëmarrjen në mekanizmin e zbatimit nga Palët, që nuk janë anëtare të Këshillit të Evropës.

94. Çdo Palë do t'i transmetojë Sekretarit të Përgjithshëm, në një mënyrë periodike dhe kurdoherë që këtë e kërkon Komiteti i Ministrave, informacion lidhur me zbatimin e Konventës kuadër. Sekretari i Përgjithshëm do t'i transmetojë këtë informacion Komitetit të Ministrave. Megjithatë, raporti i parë, që ka për qëllim të sigurojë një informacion të plotë mbi masat legjislative dhe të tjera që kanë marrë Palët për të realizuar angazhimet e parashtruara në Konventën kuadër, duhet të paraqitet brenda një viti pas hyrjes në fuqi të Konventës kuadër lidhur me palën e interesuar. Raportet e mëvonshme do të kenë për qëllim të plotësojnë informacionin e përfshirë në raportin e parë.

95. Për të siguruar efikasitetin e mbikqyrjes së zbatimit të Konventës, ajo parashikon ngritjen e një komiteti këshillimor. Detyra e këtij komiteti këshillimor është të ndihmojë Komitetin e Ministrave kur ai vlerëson përshtatshmërinë e masave të marra nga një Palë për të realizuar parimet e parashtruara në Konventën kuadër.

96. I përket Komitetit të Ministrave të përcaktojë, brenda një viti nga hyrja në forcë e Konventës kuadër, përbërjen dhe procedurat e komitetit këshillimor, anëtarët e të cilit do të jenë ekspertë të njohur në fushën e mbrojtjes së pakicave kombëtare.

97. Mbikqyrja e zbatimit të kësaj Konvente kuadër, për aq sa është e mundur, do të jetë transparente. Në këtë drejtim, këshillohet të parashikohet botimi i raporteve dhe teksteve të tjera që janë rezultat i kësaj mbikqyrje.

PJESA V

98. Dispozitat përfundimtare që parashikohen në nenet 27 deri 32 bazohen në dispozitat përfundimtare model të konventave dhe marrëveshjeve të përfunduara në Këshillin e Evropës. Nuk është përfshirë asnjë nen mbi rezervat; rezervat bëhen vetëm në masën që lejohen nga e drejta ndërkombëtare. Veç neneve 27 dhe 29, nenet e kësaj Pjese nuk kërkojnë koment të veçantë.

Nenet 27 dhe 29

99. Konventa kuadër është e hapur për nënshkrim nga shtetet anëtare të Këshillit të Evropës, dhe me ftesë të Komitetit të Ministrave, edhe nga shtetet e tjera. Kuptohet se "shtete të tjera" janë ato shtete që marrin pjesë në Konferencën mbi Sigurimin dhe Bashkëpunimin në Evropë. Këto dispozita marrin parasysh Deklaratën e Vjenës, sipas së cilës Konventa kuadër duhet të jetë e hapur për nënshkrim edhe nga shtetet jo-anëtare (shih Shtojcën II të Deklaratës së Vjenës të Takimit të Nivelit të Lartë të Këshillit të Evropës).

Raport alternativ mbi implementimin e konventës kornizë për mbrojtjen e pakicave kombëtare në Serbi, Mal të Zi dhe Kosovë

1. Hyrje

Ky raport mbi pozitën e pakicave kombëtare në Serbi, Mal të Zi dhe Kosovë është pregaditur nga Fondi i të Drejtës Humanitare (FDH) dhe rrjedh nga parimet ligjore të mishëruara në Konventën kornizë të Këshillit të Evropës për mbrojtjen e pakicave kombëtare.¹ Synimi i tij është që të ravigjëzoj pozitën e vërtetë të personave nga pakicat në jetën politike, ekonomike dhe kulturore dhe nivelin e pjesëmarrjes së tyre në çështjet publike (përfaqësimi në organe qeveritare, legjislaturë, gjyqësor, organe të zbatimit të ligjit, etj.). Raporti po ashtu merret me masat gjegjëse ligjore e administrative të cilat ndikojnë në të drejtat e pakicave dhe në atë se si ushtrohen ato.

Është kryer hulumtimi në terren në Serbi e Mal të Zi, dy republikat që përbëjnë republikën Federale të Jugosllavisë ("Jugosllavia"), posaçërisht në rajonet e përziera etnikisht të Vojvodinës dhe Sanxhakut, si dhe në komunat e Serbisë jugore të Preshevës, Bujanocit dhe Medvegjës, ku shqiptarët etnikë janë shumicë e madhe dhe që kanë qenë vendngjarja e konflikteve të armatosura deri kah mesi i vitit 2001. Ky raport përfshin edhe Kosovën, e cila tash është nën administrimin e Kombeve të Bashkuara (Misioni i KB në Kosovë - UNMIK), i cili zbaton standardet e të Drejtës ndërkombëtare.² Korniza kushtetuese për vetëqeverisjen e përkohshme në Kosovë ("Korniza kushtetuese e Kosovës") shprehimisht

¹ Konventa kornizë prej 32 neneve është akt obligues ligjor i cili jep një listë të parimeve specifike për mbrojtjen e të drejtave të pakicave. Është miratuar nga Komisioni i ministrave më 10 nëntor 1994, i hapur për nënshkrim më 1 shkurt 1995, dhe ka hyrë në fuqi tre vjet më vonë, më 1 shkurt 1998.

thotë se institucionet e vetëqeverisjes janë të obliguara t'i respektojnë të drejtat dhe liritë e njeriut të mbrojtura në një sërë marrëveshjesh ndërkombëtare (Kapitulli 2, Korniza kushtetuese), përfshi edhe Konventën kornizë të Këshillit të Evropës (Kapitulli 3, paragrafi 2. h).

Në emër të Jugosllavisë si shtet jo anëtar i Këshillit të Evropës, Konventën kornizë e ka nënshkruar Ministri federal për komunitete kombëtare dhe etnike më 11 maj 2001. Marrëveshja hyri në fuqi më 1 shtator 2001, në pajtim me Nenin 29 (2) të Konventës. Gjatë monitorimit të zbatimit të Konventës, këshilli i ministrave të Këshillit i kushton vëmendje të veçantë raporteve qeveritare për masat e ndërmarra për jetësimin e parimeve të dhëna në Konventë. Këto raporte dorëzohen brenda një viti pas hyrjes në fuqi të Konventës në një vend.³

Si pjesë të programit të vet për ndihmën ligjore për viktime të diskriminimit përballë gjykatave shtetërore dhe organizmave ndërkombëtarë, FDH sistematikisht mbikqyr zbatimin e akteve ndërkombëtare të të drejtave të njeriut dhe atyre të pakicave. FDH informon opinionin për rastet e hetuara të diskriminimit, torturës dhe keqtrajtimit të të drejtave të njeriut dhe të pakicave me anë të publikimit të raporteve dhe komunikatave për shtyp si dhe investon angazhim të veçantë për t'i dokumentuar dhe për t'i paraqitur objektivisht rastet e diskriminimit indirekt a direkt të diskriminimit mbi baza etnike. Ky raport alternativ për zbatimin e Konventës kornizë

² Paralelisht me funksionin paqe-ruajtës, UNMIK-u është në process të themelimit të institucioneve të vetëqeverisjes së Kosovës në pajtim me Kornizën kushtetuese për vetëqeverisjen e përkohshme në Kosovë (UNMIK/Reg/2001/9) të shpallur në maj të vitit 2001.

³ Neni. 25 (1): "Brenda periudhës prej një vjeti pas hyrjes në fuqi të kësaj Konvente kornizë për palën kontraktuese, kjo e fundit i jep Sekretarit të përgjithshëm të Këshillit të Evropës informatat e plota mbi masat legjislative e të tjera që janë ndërmarrë për t'i jetësuar parimet e dhëna në këtë konventë kornizë."

mbështetet në strategjinë, përvojat dhe teknikat hulumtuese të FDH.

Jugosllavia pranoi Konventën kornizë pesë vjet pas vendeve tjera në rajonin e saj.⁴ Natyrisht se një vjet nuk ka mjaftuar që të jetësohej i tërë legjislati i cili kërkohet për të siguruar përputhshmëri me obligimet që dalin nga Konventa. Shpallja e Ligjit federal për mbrojtjen e të drejtave dhe lirive të pakicave kombëtare me 26 shkurt 2002 (Ligji për mbrojtjen e pakicave) krijoi në ligjin shtetëror një strukturë bazë për zbatimin e parimeve kryesore të dhëna në Konventë. Ende mbetet të kryhet harmonizimi i ligjeve dhe akteve nënligjore që rregullojnë fushën e të drejtave të pakicave në sistemin ligjor jugosllav.

Korniza kushtetuese e Kosovës përmban shumicën e garancioneve të të drejtave të pakicave që janë mishëruar në Konventën kornizë. Për sa i përket autriteteve serbe, ato insistojnë në zbatimin strikt të rezolutës 1244 të Këshillit të Sigurimit të KB, duke konsideruar se Korniza kushtetuese nuk ofron mbrojtje të mjaftueshme për serbet e Kosovës. Për ta ilustruar këtë, ata përmendin faktin se vetëm 126 nga 226,000 serbet e shprëngulur nga Kosova janë kthyer prej qershorit 1999 e këndeje.

2. RF e Jugosllavisë dhe e Drejta ndërkombëtare

Republika Federale e Jugosllavisë u krijua në vitin 1992 si federatë e republikave që e përbënin, Serbisë dhe Malit të Zi, dy prej gjashtë republikave të ish Republikës Socialiste Federative të Jugosllavisë.⁵ Në të vlejën tri kushtetuta: Kushtetuta federale e prillit të vitit 1992, Kushtetuta serbe e shtatorit 1990 dhe Kushtetuta malaziasë e vitit 1992. Ka një mungesë të dukshme të përputhshmërisë mes këtyre tri ligjeve organike,

⁴ Rumania më 1 shkurt 1995, Shqipëria më 29 qershor 1995, Hungaria më 1 shkurt 1995, etj.

sidomos për sa ka të bëj me Kushtetutën serbe e cila ka hyrë në fuqi para Kushtetutës federale. Numër i madh i ligjeve republikane nuk janë harmonizuar me ligjet federale dhe, për më shumë, pjesë të tilla të mëdha të legjislacionit federal si janë Kodi penal, Akti për mbrojtjen e pakicave dhe të tjerë nuk aplikohen në Mal të Zi.

Në të tri kushtetutat Jugosllavia përkufizohet si shtet i qytetarëve të barabartë, e jo si shtet nacional. Ky është parakusht qenësor kushtetues për përcaktimin dhe garantimin e të drejtave të pakicave. Neni 1 i Kushtetutës federale (Seksioni I, Dispozitat e përgjithshme) parashtroi se Jugosllavia është shtet federal sovran që mbështetet në barazinë e qytetarëve dhe në barazinë e republikave anëtare të saj. Në po të njejtin nen, Kushtetuta serbe thotë se Serbia është shtet demokratik i të gjithë qytetarëve që jetojnë në te dhe shtet i bazuar në të drejtat dhe liritë e njeriut dhe qytetarit, në rendin e ligjin dhe drejtësinë shoqërore. Në kushtetutën e vet, Mali i Zi është i përkufizuar si shtet demokratik, social dhe ekologjik (Neni 1).

Pas zgjedhjeve presidenciale federale të 24 shtatorit 2000 dhe ndërrimit të qeverisë në tetor të të njejtit vjet, qeveria federale themeloi Ministrinë për komunitetet nacionale dhe etnike⁵ e cila aktivisht po punon në projektin për "politikë të re për pakicat në Jugosllavi." Pasi që e ratifikoi Konventën kornizë, Parlamenti federal, me propozim të qeverisë federale, miratoi Aktin për mbrojtjen e pakicave, i cili për të parën herë në mënyrë shterruese rregullon fushën e të drejtave të pakicave.

⁵ Ka shpërprthje të madhe mes dy republikave për sa i përket territorit dhe popullsisë. Serbia mbulon 86% të 102,173 kilometrave katrorë të vendit, Mali i Zi 14%; popullsia e Serbisë është 16 herë më e madhe se ajo e Malit të Zi.

⁶ Janë themeluar tre divizione në Ministri për t'u marrë me bashkëpunimin me organizatat e komuniteteve kombëtare dhe etnike, të drejtat e komuniteteve etnike e kombëtare në Jugosllavi dhe bashkëpunimin me organizatat ndërkombëtare.

Momentalisht, Jugosllavia është në procesin e reformave politike dhe atij të përkufizimit të marrëdhënieve në federatë. Një dokument i cili përmban udhërrëfyes për krijimin e marrëdhënieve të reja mes Serbisë e Malit të Zi u nënshkrua me 14 mars 2002 në prani të përfaqësuesit të lartë të Bashkësisë Evropiane për politikën e përbashkët evropiane për marrëdhënie me jashtë dhe për siguri, z. Javier Solana. Një komision kushtetues 27 anëtarësh i krijuar si rezultat i kësaj marrëveshjeje, i cili është i përbërë nga nëntë anëtarë të deleguar nga secili prej tri parlamenteve, u ngarkua me përpilimin e Kartës kushtetuese, e cila do të ishte ligj organik i bashkimit të ri të dy shteteve-bashkimit të Serbisë dhe Malit të Zi. Sipas njërës prej dispozitave të draftit, republikat kanë të drejtë që pas një periudhe prej tre vjetësh prej shpalljes së Kartës kushtetuese të nisin procesin e ndryshimit të statusit të tyre, që don të thotë mund të shkëputen nga bashkimi.

Është paraparë që mbrojtja e të drejtave të pakicave të jetë në juridiksionin e këtij bashkimi.⁷ Aktivitetet e Ministrisë së tashme për komunitetet kombëtare dhe etnike do të vazhdojnë nga një Ministri e re për të drejta të njeriut dhe të pakicave dhe në shtetin e ri do të vazhdonte të mbetej në fuqi Ligji për mbrojtjen e pakicave.⁸

Komisioni kushtetues nisi me përpilimin e Kartës kah mesi i qershorit të vitit 2002. Prej 27 anëtarëve të këtij Komisioni, vetëm katër janë pjesëtarë të partive politike të pakicave.⁹ Duke përmendur në shtypin e datës 17 gusht se asnjëri prej amandamenteve që i kishin propozuar ata nuk ishte pranuar,

⁷ Mbrojtja dhe siguria, sistemi monetar dhe monedha si dhe sistemi i doganave po ashtu duhet të jenë në kompetencë të unionit.

⁸ "Ligjet e RFJ-së do të aplikohen në çështjet e Serbisë dhe Malit të Zi." XVIII, draft Karta kushtetuese e unionit shtetëror të Serbisë dhe Malit të Zi.

⁹ Deputeti federal Esad Džudžević i cili përfaqëson boshnjakët e Sanxhakut, deputeti republikan Mujo Muković i Partisë Demokratike të Sanxhakut, Ferhat Dinosha i Partisë Shqiptare të Malit të Zi dhe Istvan Ispanović i Unionit të Hungarezëve të Vojvodinës.

Bashkësia e hungarezëve të Vojvodinës tha se fakti që drafti parashihte zvogëlim në nivelin e të drejtave kolektive të pakicave, ishte i pandërgjegjshëm. Boshnjakët e Sanxhakut propozuan që njëri nga institucionet qeveritare të bashkimit të ketë selinë në Novi Pazar, që të thuhet në preambulë të Kartës se boshnjakët ishin popull përbërës i ish Jugosllavisë si dhe që në shtetet e ardhshme të themelohet Dhoma e kombeve dhe rajoneve që do të ishte mekanizëm ligjor për garantimin e barazisë mes kombeve. Asnjëri prej këtyre propozimeve nuk u pranua.

Fusha e të drejtës shtetërore kundrejt asaj ndërkombëtare rregullohet me Nenin 36 të Kushtetutës federale. Paragrafi 1 thotë se "Republika federale e Jugosllavisë me vullnet të mirë përmbush obligimet e marrëveshjet ndërkombëtare e të cilave ajo është palë kontraktuese." Në paragrafin 2 thuhet se "Marrëveshjet ndërkombëtare të cilat janë ratifikuar dhe shpallur në pajtim me këtë Kushtetutë dhe rregullat e të drejtës ndërkombëtare të pranuara përgjithësisht janë pjesë përbërëse e rendit të brendshëm ligjor." Marrëveshjet më të rëndësishme ndërkombëtare janë ratifikuar nga ish Jugosllavia në vitin 1971: Konventa ndërkombëtare për të drejtat civile dhe politike dhe protokoli i saj (që ua bënë të mundur individëve të cilët pohojnë se u janë shkelur të drejtat sipas Konventës t'i ankohen Komisionit të KB për të drejtat e njeriut) dhe Konventa ndërkombëtare për të drejtat ekonomike, sociale dhe kulturore, që të dyja këto të miratuara nga Asambleja e përgjithshme e KB në vitin 1966. Konventa ndërkombëtare për eliminimin e të gjitha formave të diskriminimit racor e vitit 1965 u ratifikua në vitin 1967, e me 27 qershor 2001 Jugosllavia bëri një deklaratë me anë të së cilës njohu kompetencën e komisionit kundër diskriminimit për të pranuar dhe shqyrtuar pohime individuale dhe grupe për shkelje të të drejtave të garantuara nga Konventa. Në të njëjtën kohë, qeveria federale ngarkoi Gjykatën kushtetuese federale si organin i cili do të merrej me aplikacionet që kanë të bëjnë me shkeljet e Konventës kur të shterreshin të gjitha mjetet ligjore që i ofron ligji shtetëror.

Jugosllavia ishte pjesëmarrës aktiv në miratimin e deklaratës së KB për të drejtat e personave të cilët janë pjesëtarë të pakicave kombëtare a etnike, fetare ose gjuhësore të vitit 1992 dhe ka nënshkruar Konventën kornizë të Këshillit të Evropës për mbrojtjen e pakicave kombëtare, po jo edhe Kartën evropiane për gjuhët rajonale apo të pakicave të datës 5 nëntor 1992. Qeveria e re ka shprehur gadishmëri që ta pranoj edhe këtë akt ndërkombëtar.

3. Zbatimi i Konventës kornizë për mbrojtjen e pakicave kombëtare

3.1. Neni 3, Konventa kornizë:

Liria për të zgjedhur përkatësinë kombëtare

1. Çdo person pjesëtar i pakicës kombëtare ka të drejtë që lirshëm të zgjedh të trajtohet apo të mos trajtohet si i tillë dhe nga kjo zgjedhje apo nga ushtrimi i të drejtave të lidhura me këtë zgjedhje të mos rrjedh kurrfar disfavori për të.

2. Personat që i takojnë pakicave kombëtare mund t'i ushtrojnë të drejtat dhe t'i gëzojnë liritë që rrjedhin nga parimet e mbrojtura me këtë Konventë kornizë si individualisht ashtu edhe në bashkësi me tjerët.

3.1.1. Ligji

Neni 45 (1) i Kushtetutës federale garanton lirinë e shprehjes së ndjenjës kombëtare dhe përdorimin e gjuhës amtare, ndërsa paragrafi 2 thotë se askush nuk është i obliguar ta deklaroj përkatësinë e vet kombëtare. Nenet gjegjëse të kushtetutave republikane janë shumë të ngjashme. Këto dispozita kanë rëndësi të madhe për mbrojtjen e të drejtave të pakicave.

Nën nenin e vet 5 (1), Ligji për mbrojtjen e pakicave shprehimisht cek se nuk mund të lindin kurrfar disfavoresh për shkak të zgjedhjes së identitetit kombëtar ose shprehjes së

ndjenjës kombëtare, apo nëse nuk bëhet zgjedhja e tillë. Paragrafi 2 i këtij neni ndalon çfarëdo regjistrimi të personave pjesëtarë të pakicave i cili i obligon ta shprehin përkatësinë kombëtare kundër vullnetit të tyre. Sipas ligjit shtetëror, personi nuk ka kurrfarë disfavoresh për shkak të refuzimit që të zgjedhë përkatësinë kombëtare, pasi që mundësia e zgjedhjes së lirë është parim i shenjtë i lirisë së shprehjes së përkatësisë kombëtare.

Kushtetuta e Serbisë në nenin 49 garanton lirinë e shprehjes së ndjenjës kombëtare e po ashtu thotë se askush nuk është i obliguar ta shpreh përkatësinë e vet kombëtare. Kjo çështje është e rregulluar pak a shumë në të njëjtën mënyrë edhe me Nenin 34 (1, 2 dhe 3) të Kushtetutës së Malit të Zi.

Korniza kushtetuese e Kosovës në kapitullin 4 (2) thotë se askush nuk është i obliguar të deklarojë se cilit komunitet i përket ose të deklarohet se është pjesëtar i ndonjë komuniteti. Në pajtim me Konventën kornizë, ajo shton se nuk mund të lind kurrfarë disfavori për shkak se individit ushtron të drejtën e vet për t'u deklaruar apo për t'u mos u deklaruar pjesëtar i ndonjë komuniteti.

3.1.2. Praktika

Sikur sipas ndonjë rregulli, çështja e përkatsisë kombëtare lind në kohën e regjistrimeve të popullsisë. Pasi që ishte shtyer për një vjet,¹⁰ regjistrimi i popullsisë në Serbi, duke mos përfshi territorin e Kosovës, u krye gjatë prillit 2002. Qeveria malazeze ka shtyer regjistrimin dy herë, e tash e ka caktuar për vitin 2003. Për të parën herë, pjesëtarët e komunitetit boshnjak në Sanxhak, rajon në Serbinë jug perendimore dhe veriun e Malit të Zi, ishin në gjendje të deklaroheshin si të tillë.¹¹ Për dallim prej Serbisë, ku personat e fesë muslimane deklarohen si "boshnjakë" bashkëfetarët e tyre në Sanxhakun malazet zgjedhin emërtimet si

¹⁰ Regjistrimi i rregullt është dashtë të bëhet më 2001.

¹¹ Deri në regjistrimin e vitit 2002, i vetmi opcion ishte "musliman."

"boshnjak", "boshnjak-musliman", ose "musliman." Shoqata e muslimanëve të Malit të Zi dhe kryetari i saj Avdul Kurpejović insistojnë në emërtimin "musliman."

Në regjistrimin e vitit 1991, 21,552 njerëz në Vojvodinë u deklaruan si pjesëtarë të pakicës bunjevace dhe 1,866 si pjesëtarë të pakicës shokace. Vlerësimet mbi numrin e përgjithshëm të bunjevacve dallojnë shumë dhe përfaqësuesit e tyre janë të mendimit se autoritetet kanë investuar shumë pak mund në adresimin e çështjes.¹²

Problem të ngjashëm ka edhe për sa i përket komunitetit vllah në Serbinë lindore. Disa nga pjesëtarët e këtij komuniteti deklarohen si vllahë derisa tjerët e konsiderojnë Rumaninë për shtet amë dhe e quajnë veten rumunë. Autoritete federale të serbe nuk përkrahin asnjërin prej këtyre qëndrimeve.

Edhe pse dikund rreh 95% të popullatës së komunës së Dimitrovgradit, që po ashtu gjendet në lindje të Serbisë, kanë mbiemra bullgarë, 45% e tyre janë deklaruar si serbë, malazezë apo jugosllavë në regjistrimin e vitit 1991. Ende nuk janë publikuar të dhënat përkatëse që janë mbledhë gjatë regjistrimit të vitit 2002.

Probleme me identifikimet grupore ka edhe në Kosovë. Këto janë të lidhura me identifikimin e romëve, ashkalijve

¹² Komiteti ekzekutiv i organizatës Bunjevac në Sombor beson se numri i bunjevasve në Vojvodinë është shtuar pesëfish. Ata vlersojnë se dikund rreh 70% deri 75% të popullatës romane katolike deklarohen si bunjevac. Në vend se të kërkojnë status të pakicës kombëtare për komunitetin, organizata nxit bunjevasit që në kushtetutë e të saktësohen si komb themelues pasi që kanë marrë pjesë në "ndërtimin e këtij vendi dhe se nuk e shohin Kroacinë si shtet amë." Një delegacion i tyre i kryesuar nga Djuro Bošnjak u takua me kryetarin jugosllav Vojislav Koštunica për të diskutuar këtë çështje në shtator të vitit 2001. Ndihmës minsitrija federale për pakicat kombëtare dhe etnike Jelena Marković, e cila ishte e pranishme në këtë mbledhje, tha se bunjevasit kanë baza historike për kërkesat e tyre po se çështja nuk mund të diskutohet tash për tash.

dhe egjiptasve. Edhe pse këto tre komunitete e shohin veten si grupe të veçanta, ato në raportet e organizatave ndërkombëtare e rajonale paraqiten si një i vetëm për shkak të cilësive të ngjashme dhe statusit të përbashkët. Hulumtimet kanë treguar se pozita dhe ngajshmëritë e tyre janë shumë më të përafërta se sa dallimet mes tyre (gjuha, kultura, zakonet). Shqiptarët, serbët dhe komunitetet tjera në Kosovë i shohin romët, ashkalijtë dhe egjiptasit si pjestar të një grupi të vetëm etnik.

3.2. Neni 4, Konventa kornizë: Barazia dhe jo-diskriminimi

1. Palët marrin mbi vete që t'u garantojnë personave pjestarë të pakicave kombëtare të drejtën e barazisë para ligjit dhe të mbrojtjes së njejtë nga ligji. Lidhur me këtë, ndalohet çfarëdo diskriminimi bazuar në përkthësinë e personit pakicës kombëtare.

2. Palët marrin mbi vete që të miratojnë, ku është nevoja, masa adekuate me qëllim të promovimit, në të gjitha fushat e jetës ekonomike, shoqërore, politike dhe kulturore, barazi të plotë e efektive mes personave që i takojnë pakicave kombëtare dhe atyre që i takojnë shumicës. Lidhur me këtë, palët marrin parasysh kushtet specifike të personave që u takojnë pakicave kombëtare.

3. Masat e miratuara në pajtim me paragrafin 2 nuk trajtohen si akte diskriminimi.

3.2.1. Ligji

Kushtetutat e Jugosllavisë, Serbisë dhe Malit të Zi si dhe Korniza kushtetuese e Kosovës garantojnë barazinë e qytetarëve para ligjit dhe mbrojtjen e barabartë nga ligji për të gjithë, përfshi edhe personat pjesëtarë të pakicave kombëtare apo grupeve etnike. Pjesa mbi liritë, të drejtat dhe obligimet e njeriut dhe qytetarit e nenit 20 (1) të Kushtetutës së Jugosllavisë shpreh parimin e përgjithshëm të barazisë. Nenet përkatëse të kushtetutave republikane janë shumë të

ngjashme me këtë. Neni 20 (2) i Kushtetutës së Jugosllavisë thotë se çdokush është i barabartë para ligjit. I njejtë garancion është i dhënë në kushtetutat republikane (Neni. 13, Kushtetuta e Serbisë; Neni. 15 (2)), Kushtetuta e Malit të Zi), dhe don të thotë se të gjithë qytetarët kanë mundësi të barabarta gjatë ushtrimit të të drejtave që ua jep ligji (personale, politike, ekonomike dhe shoqërore), barazi për sa u përket obligimeve të tyre dhe, veçanërisht, barazi për të mbrojtë të drejtat e tyre në procedurat gjyqësore dhe ato të organeve administrative shtetërore. Neni 17 i Kushtetutës së Malit të Zi specifikon se secili ka të drejtë t'i mbrojtë të drejtat dhe liritë e veta gjatë procedurës së rregulluar me ligj, dhe jep të drejtën e ankesës kundër vendimeve të cilat kanë të bëjnë me të drejtat apo interesat e tyre të mbështetura nga ligji.

Në Kapitullin e saj të tretë, i cili trajton të drejtat e njeriut, Korniza kushtetuese e Kosovës thotë se të gjithë perosnat në Kosovë gëzojnë, pa diskriminim në çfarëdo baze dhe në barazi të plotë, të drejtat e njeriut dhe liritë themelore. Po ashtu, institucionet e përkohshme të vetë-qeverisjes janë të obliguara që t'i respektojnë dhe t'i sigurojnë të drejtat e njeriut të njohura ndërkombëtarisht dhe liritë themelore të mbrojtura në një sërë aktesh ndërkombëtare dhe në Konventën kornizë. Të gjitha dispozitat mbi të drejtat dhe liritë e njeriut të dhëna në këto instrumente, që janë rradhitur në Kornizën Kushtetuese, janë drejtpërdrejt të aplikueshme në Kosovë.¹³

Sipas nenit 76 të Kushtetutës së Malit të Zi, atje është themeluar një Këshill republikan për mbrojtjen e të drejtave të personave që i takojnë grupeve kombëtare a etnike. I kryesuar nga kryetari malazez, Këshilli nuk ka funksione rregulluese. Ai merret me ushtrimin e të drejtës së pakicave kombëtare dhe grupeve etnike ashtu si janë dhënë në Nenet 67 deri 76 të Kushtetutës. Funksionet e këtij organi janë vetëm pjesërisht të ngjajshme me ato të organeve të ngjajshme të themeluara

¹³ Korniza kushtetuese e Kosovës, Kapitulli 3 (3.3.).

në vendet tjera për të promovuar parimin e trajtimit të barabartë. Kushtetuta e Serbisë nuk parasheh organ të tillë.

Parlamentet e Serbisë dhe Malit të Zi kanë organe të veçanta që merren me çështjet e ushtrimit të të drejtave të pakicave (Komisioni për marrëdhënie ndëretnike në Serbi dhe Komisioni për të drejtat dhe liritë e njeriut në Mal të Zi). Në këto komisione shërbejnë edhe përfaqësuesit e pakicave. Përveç Ministrisë federale për komunitete kombëtare dhe etnike, qeveria malazeze ka një departament shtetëror për grupet kombëtare dhe etnike i cili ka status ministrie dhe kryesohet nga një përfaqësues i ndonjëres prej pakicave. Në Serbi nuk ka ministri e cila është e ngarkuar që në mënyrë të veçantë të merret me mbrojtjen e të drejtave të pakicave. Administrata krahinore e Vojvodinës po ashtu ka themeluar një Sekretariat për Rregulloret, Administratën dhe Pakicat Kombëtare, të kryesuar nga një përfaqësues i hungarezëve etnikë, komuniteti më i madh pakicë në Vojvodinë. Kuvendi i Kosovës ka Komisionin për të drejtat dhe intersat e komuniteteve, të përbërë nga dy anëtarë të secilit komunitet që është zgjedhur në Kuvend. Me kërkesën e cilitdo nga anëtarët e Kryesisë së Kuvendit, çdo ligj i propozuar i dërgohet Komisionit i cili me shumicë votash vendosë se a do të bëjë rekomandime lidhur me ligjin e propozuar. Me iniciativë vetjake, Komisioni mund të propozojë ligje dhe masa tjera që i shoh të arsyeshme për trajtimin e çështjeve të komuniteteve.

Në nenin 4 (1), Ligji për mbrojtjen e pakicave autorizon organet qeveritare që të përpilojnë rregullore, të sjellin akte dhe të marrin masa tjera në pajtim me Kushtetutën dhe ligjin për të siguruar barazi të plotë e efektive mes komuniteteve pakicë dhe atij shumicë. Sipas Nenit 23 (1) të këtij Akti, personat që u takojnë pakicave dhe këshillet e pakicave kombëtare mund të parashtrojnë ankesa për kompenzime pranë gjykatave kompetente për mbrojtjen e të drejtave të tyre. Paragrafi 2 i nenit specifikon se Ministria federale për komunitetet kombëtare dhe etnike si dhe këshillet e pakicave kombëtare munden, në pajtim me Ligjin për Gjykatën kushtetuese federale, të parashtrojnë ankesa kushtetuese kur besojnë se ka pasë shkelje të të drejtave dhe lirive kush-

tetuese të personave pjesëtarë të pakicave. Ata mund ta bëjnë këtë edhe kur u adresohet personi pjesëtar i pakicës i cili pohon se janë shkelë të drejtat dhe liritë e tij kushtetuese.

Nuk është paraparë kurrfar mundësie e ankesës kushtetuese sipas Kushtetutës së Serbisë. Sipas nenit 113 (1.4) të Kushtetutës së Malit të Zi, Gjykata kushtetuese e republikës trajton ankesat kushtetuese kundër shkeljes së të drejtave dhe lirive të njeriut të dhëna në Kushtetutën e Malit të Zi kur mbrojtja e tillë nuk është në juridiksionin e Gjykatës kushtetuese federale¹⁴ dhe kur nuk ofrohet ndonjë mbrojtje tjetër ligjore. Gjatë trajtimit të këtyre ankesave dhe kur të zbulojë se ka pasë shkelje të të drejtave dhe lirive të njeriut, Gjykata kushtetuese federale anulon aktin në fjalë dhe urdhëron heqjen e pasojave që kanë rezultuar nga ai akt (Neni. 39 (1), Akti për Gjykatën kushtetuese federale). Mbrojtja e të drejtave të pakicave mundësohet edhe me parashtrimin e peticioneve pranë Gjykatës kushtetuese, të cilat sfidojnë kushtetutshmërinë e dispozitave ligjore, p.sh. me anë të një procedure të veçantë kushtetuese. Vlen të përmendet në këtë kontekst se të gjitha Gjykatat kushtetuese po ashtu marrin në shqyrtim peticionet e parashtruara nga "qytetarët, organet dhe organizatat"¹⁵ dhe se vendimet e tyre në raste të tilla janë obliguese dhe përfundimtare. Neni 74 (2) i Kushtetutës së Malit të Zi thotë se personat që u takojnë pakicave kombëtare apo grupeve etnike kanë të drejtë t'u qasen institucioneve ndërkombëtare për t'i mbrojtur të drejtat dhe liritë e tyre kushtetuese.

¹⁴ Sipas nenit 37 (1) të Ligjit për gjykatën kushtetuese federale (Gazeta zyrtare e RFJ, Nr. 36/92), ankesa kushtetuese mund të bëhet vetëm nga personi i cili pohon se ka pasë shkelje nga organet gjyqësore, administrative ose organe apo agjencione tjetra shtetërore dhe nga kompani që ushtrojnë autoritet civil mbi të drejtat dhe liritë e tij njerëzore ashtu si janë dhënë në Kushtetutën e Jugosllavisë.

¹⁵ Shih, p.sh. nenin. 4 (4) të Ligjit për procedurat në gjykatën kushtetuese (Serbi), dhe pasojat ligjore të vendimeve të saj (Gazeta zyrtare RS, Nr. 32/91).

Shkelja e barazisë së qytetarëve është vepër që dënohet me ligjin penal. Kodi penal federal siguron këtë lloj mbrojtjeje duke i cilësuar si vepra penale nxitjen e urrejtjes dhe jotolerancës etnike, racore dhe fetare (neni. 143), dhe diskriminimin racor apo të ndonjë lloji tjetër (neni. 154). Edhe Kodi penal i Serbisë (Neni. 60) edhe ai i Malit të Zi (neni. 43) e përkufizojnë shkeljen e barazisë dhe mohimin e të drejtave të qytetarit, përfshi edhe ato të cilat rrjedhin nga marrëveshjet e ratifikuara ndërkombëtare për bazat kombëtare, racore, fetare dhe të tjera, si vepër penale. Është po ashtu shkelje të mohohen apo kufizohen të drejtat (diskriminim) ose të jepen përparësi (favorizim) në baza të tilla. Në nenin 61 Kodi penal i Serbisë po ashtu cilëson si vepër penale shkeljen e përdorimit të barabartë të gjuhëve dhe alfabetit, dhe, në nenin 100, mosrespektimin e grupeve kombëtare dhe etnike.

Administrata e UNMIK-ut ka shpallur një rregullore që ndalon nxitjen e urrejtjes, konfliktit ose jotolerancës, kombëtare, racore, fetare dhe etnike (Rregullorja Nr. 2000/4 e datës 1 shkurt 2000). Nëse këto akte kryhen sistematikisht, ose duke e shfrytëzuar pozitën, ose nëse nga to rezultojnë çrregullimet, dhuna ose pasoja tjera serioze, ose nëse nuk respektohen simbolet kombëtare, racore, etnike apo fetare, dëmtohen pronat e tjetrit, ose shkatërrohen monumentet apo varret, kryesi mund të dënohet deri në tetë vjet burg.

3.2.2. Masat e veçanta për promovimin e barazisë

Masat e veçanta për promovimin e barazisë mes pakicave dhe shumicës gjithmonë janë marrë me pasojat e jo me shkakun. Masat e tilla janë më të shpeshtat në pjesët ku popullatat pakicë janë shumica dhe ndërmerren nga organet lokale përmes institucioneve të themeluara nga komuniteti lokal.

Pas konflikteve të armatosura në vitet 2000 dhe 2002 në komunat e jugut të Serbisë në Preshevë, Bujanoc dhe Medvegjë, Serbia miratoi një plan për zgjidhjen e krizës. Plani, i cili përfshin masat për promovimin e barazisë së të gjitha komuniteteve në atë pjesë, u përkrah në parim nga komu-

niteti shqiptar. Zbatimi i tij, sidoqoftë, len shumë për t'u dëshiruar. Masa e parë kryesore ishte shpërbërja e kuvendeve lokale dhe shpallja e zgjedhjeve lokale të para-kohshme. Si rezultat i zgjedhjeve, kuvendet e Preshevës, Bujanocit dhe Medvegjës tash, për të parën herë, pasqyrojnë përbërjen etnike të popullatës.

Disa amandamente të propozuara për ligjet jo gjithmonë kanë marrë parasysh nevojat e mirëfillta të personave që u takojnë pakicave në ato pjesë ku ata përbëjnë popullatën mbizotnuese. Heqja e planifikuar e gjykatës në Bački Petrovac (Vojvodinë), për shembull, tregon se po anashkalohen nevojat e komunitetit sllovak.¹⁶

Ligjet përmbajnë masa edhe për promovimin e barazisë. Ligji i ri mbi vetë-qeverisjen lokale në Serbi (Gazeta zyrtare RS, Nr. 9/2002) në nenin 63 parasheh themelimin e këshilleve për marrëdhëniet ndëretnike. Këto këshille përbëhen nga përfaqësuesit e të gjitha komuniteteve kombëtare dhe etnike në komunat e përziera etnikisht, të cilat në Akt përkufizohen si komuna ku një komunitet kombëtar përbën më shumë se 5% të popullatës së gjithëmbarshme, ose në të cilat pjesëtarët e grupeve pakicë përbëjnë më shumë se 10% të popullatës sipas regjistrimit të fundit. Komunitetet në të cilat pakicat

16

Amandamentet në legjislacionin e organizmit të gjyqësorit në Serbi parashohin heqjen e degës Bački Petrovac të gjykatës komunale në Novi Sad. Pasi që sllovakët përbëjnë mbi 75% të popullsisë së komunës Bački Petrovac kjo qartazi shkon ndesh me interesat e tyre. Duke reaguar ndaj vendimit asambleja lokale vërejtë se komuna e ka gjykatën e saj komunale prej vitit 1961 deri më 1991 kur ajo u bë degë e gjykatës Novi Sad, duke i mundësuar banorëve të realizojnë të drejtat e tyre në komunë. Duke cekur se popullata ishte etnikisht e përzier, me shumicë slloake, asambleja mban qëndrimin se do të ishte më e arsyeshme që të mbahet gjykata në Bački Petrovac pasi që gjysma e stafit flasin të dy gjuhët zyrtare të komunës, që lehtëson punën në gjykatë. Si përgjigje insistimit të autoriteteve lokale, u bënë amandamente sipas të cilave gjykata komunale në Novi Sad tash ka degë në Bački Petrovac, Beočin, Žabalj, Sremski Karlovaci (neni. 2, para. 90, Ligji mbi vendet dhe juriksionin territorial të zyreve të prokurorive publike, Gazeta zyrtare RS, Nr. 63, 8 nëntor 2002, 42/02).

janë më shumë se 1% e popullatës mund të delegojnë përfaqësues në këshille. Duke u përqëndruar në ushtrimin e barazisë kombëtare, mbrojtjen dhe promovimin e saj, këshillet ua dërgojnë mendimet dhe rekomandimet e tyre kuvendeve komunale lokale. Kuvendet janë të obliguara që këto t'i qesin në rend të ditës në takimet e tyre të para pasi që t'i kenë marrë këto ose më së voni brenda 30 ditëve. Sipas ligjit, këshillet janë organe lokale të themeluara për të shqyrtuar dimensionet shumetnike të komuniteteve etnikisht të përziëra dhe për të promovuar bashkëpunimin ndëretnik. Roli kryesor i tyre është kordinimi.

Në Mal të Zi është themeluar një Këshill republikan për mbrojtjen e të drejtave të grupeve kombëtare dhe etnike. Nuk ka këshille të ngjashme në nivelin lokal.¹⁷

Me rekomandimin të UNHCR dhe OSBE, në Kosovë, në dhjetor 2002, është themeluar Komisioni këshilldhënës për komunitetet. Komisioni siguron se Përfaqësuesit Special të Sekretarit të Përgjithshëm të KB i jepen informatat mbi pozitën e komuniteteve pakicë, të cilat ai i merr parasysh gjatë ushtrimit të kompetencave të veta pas formimit të Kuvendit të Kosovës. Komisioni i ofron Përfaqësuesit Special edhe udhërrëfyes, këshilla dhe rekomandime politike, që janë të lidhura me stabilizimin e pozitës dhe integrimin e pakicave në Kosovë. Një prej punëve të para të Komisionit ka qenë shpallja e udhëzimeve për punësimin e personave pjestarë të pakicave dhe për lirinë e lëvizjes. Komisioni e sheh shumë me rëndësi që t'i bindë udhëheqësit politikë shqiptarë në Kosovë që të ofrojnë përkrahje për kthimet dhe për integrimin e komuniteteve pakicë.

3.2.3. Masat e veçanta për promovimin e pozitës së romëve

Para jetësimit të Ligjit për mbrojtjen e pakicave, komuniteti rom kishte statusin e grupit etnik dhe ishte në pozitë formale jobarazie si karshi popullatës shumicë ashtu edhe karshi

¹⁷ Më shumë mbi këshillin malazez në pjesën që shqyrton zbatimin e nenit 3 të Konventës kornizë.

pakicave tjera. Ky ligj u dha romëve statusin e pakicës kombëtare dhe sipas nenit 4 (2), autoritetet janë të obliguara që të miratojnë legjislacion dhe masa për "përmirësimin e pozitës së personave që i takojnë pakicës kombëtare romë." Jugosllavia u bë kështu vendi i tetë evropian i cili me ligj i shpalli romët pakicë kombëtare, me qëllim të promovimit të integritit të tyre në shoqëri.

Është themeluar një grup ndër-ministror për të drejtat e romëve për të përpiluar program të masave të veprimit afirmativ (diskriminimit pozitiv) për romët. Grupi përbëhet nga zyrtarë prej ministrive të ndryshme federale, republikane dhe krahinore dhe aktivitetet kordinohen nga Ministria federale për komunitetet kombëtare dhe etnike. Kah mesi i shtatorit 2002, Ministria nënshkroi një marrëveshje me organizatat ndërkombëtare në Jugosllavi për themelimin e një grupi të ekspertëve që do të formulonin strategjinë për integrimin e komunitetit rom. Kjo strategji, e cila përfshin çështjet e strehimit, arsimit dhe punësimit, pritet të kryhet kah fundi i vitit.

3.2.4. Ndalimi i diskriminimit në legjislacionin e ri

Neni 3 i Ligjit për mbrojtjen e pakicave ndalon çfarëdo diskriminimi mbi baza të përkatësisë kombëtare, etnike, racore apo gjuhësore. Sipas paragrafit 2, organet qeveritare të të gjitha niveleve - federale, republikane, krahinore dhe komunale -nuk mund të shpallin ligje diskriminuese ose të ndërmarrin çfarëdo masash të natyrës diskriminuese. Neni 4 (1) parashih mundësinë që këto organe të ndërmarrin masa të veprimit afirmativ për të siguruar barazinë e plotë të komuniteteve shumicë dhe pakicë. Sipas nenit 4 (3), masat e ndërmarrja nën kornizën e veprimit afirmativ nuk duhet parë si akte diskriminuese, që është në pajtim me nenin 4 (3) të Konventës kornizë.

Ligji i ri i Serbisë për shkollat fillore në nenin e tij te shtatë përmban një dispozitë e cila ndalon në shkolla çfarëdo aktivitetesh të cilat kërcënojnë apo denigrojnë grupe apo individë në bazë të përkatësisë racore, kombëtare, gjuhësore, fetare

apo gjinore, nxitjen në aktivitete të tilla apo rrahjen dhe përçmimin e fëmijëve. Ligji i ri i punës në Serbi në nenin 12 ndalon diskriminimin dhe thotë se si personi që kërkon punë ashtu edhe ai që ka vend pune nuk mund të jenë në disfavor ndaj tjerëve për shkak se gjinisë, lindjes, gjuhës, racës, kombësisë, fesë etj. Ligji për transmetimet në Sërbë në nenin 3 (6) parashtron se rregullimi i marrëdhënieve në fushën e transmetimeve bazohet, pos tjerash, në "parimin e ndalimit të diskriminimit."

Përveç këtij legjislacioni të ri, më 27 qershor 2002 Jugosllavia u deklarua në pajtim me nenin 14 (1) të Konventës ndërkombëtare për eliminimin e të gjitha formave të diskriminimit, duke i njohur kompetencat e Komisionit kundër diskriminimit të KB për të marrë parasysh dhe trajtuar aplikacione individuale apo grupe që pohojnë shkelje të të drejtave të garantuara me Konventë. Në të njejtën kohë, Qeveria federale caktoi Gjykatën kushtetuese federale si organin që trajton aplikacionet e tilla pasi që janë shterrë të gjitha mjetet ligjore vendase. Sidoqoftë, Gjykata kushtetuese federale nuk është në gjendje të trajtojë aplikacione të kësaj natyre për shkak se çështje të tilla, sipas Ligjit për Gjykatën kushtetuese federale, nuk janë në juridiksionin e saj. Kompetenca e Gjykatës nuk mund të bazohet në deklaratë qeveritare dhe është e nevojshme që ose të ndryshohet ligji ose të miratohet një i ri. Në janar të vitit 2002, FDH i parashtrroi Gjykatës kushtetuese federale, si instancës më të lartë, para se të njejtën ta dërgonte në Komisionin kundër diskriminimit të KB. Deri më sot, Gjykata nuk na është përgjegjë për këtë çështje. As organet qeveritare nuk u kanë ofruar mbrojtje këtyre viktimave të diskriminimit pasi që Zyrja e prokurorit publik nuk ka ndër-marrë kurrfarë veprimi lidhur me ankesën penale të bërë nga FDH në korrik të vitit, pra, qe 18 muaj.

3.2.5. Standardet vendase dhe masat e veçanta në Kosovë

Të gjitha kompetencat legjislative dhe ekzekutive, përfshi edhe administratën gjyqësore, në Kosovë janë pushtet i Përfaqësuesit Special të Sekretarit të Përgjithshëm të KB. Ligjet që kanë qenë në fuqi para 24 marsit 1999 ende mbesin në

fuqi nëse janë konform me standardet ndërkombëtare, mandatin e UNMIK-ut, Rezolutën 1244 të Këshillit të Sigurimit dhe rregulloret e miratuara nga UNMIK-u.¹⁸ Korniza kushtetuese e Kosovës¹⁹ nuk është publikuar në gjuhët turke, rome apo boshnjake. Në fakt, nuk është dhënë mundësia që të sigurohet publikimi i rregulloreve të UNMIK-ut, të cilat jepen vetëm në anglisht, shqip e serbisht, në gjuhët e këtyre pakicave. Nga juridiksioni i gjykatave janë hequr një kategori ankesash të lidhura me të drejtat e njeriut dhe i janë bartur UNMIK-ut dhe nuk ka mundësi të ankesës gjyqësore kundër këtyre vendimeve.

Diskriminimi kundër komuniteteve pakicë shihet në disa fusha. Hulumtimi i FDH ka treguar se diskriminimi është më i shprehuri në arsim, përdorimin e gjuhëve të pakicave në çështje në punët zyrtare dhe në punësim, dhe se popullata rome është më e rrezikuara. Romët, egjiptasit dhe ashkalijtë nga Kosova të shprëngulur në Serbi dhe Mal të Zi janë në pozitën më të keqe pasi që diskriminohen në të dy republikat. Pozita e tyre paksa ndreqet kur këta kthehen në Kosovë.²⁰

3.3. Neni 5, Konventa kornizë: Kultura, ruajtja e identitetit, shmangia nga asimilimi

1. Palët ndërmarrin që të promovojnë kushtet e nevojshme që personat pjesëtarë të pakicave të ruajnë dhe zhvillojnë kulturat e tyre dhe të ruajnë elementet qenësore të identitetit të tyre, fenë, gjuhën, traditat dhe trashëgiminë kulturore.

¹⁸ Rregullorja e UNMIK-ut Nr. 1/1999 (UNMIK/Reg/1999/01).

¹⁹ Korniza kushtetuese për vetëqeverisje të përkohshme, UNMIK/Reg/2001/9, 15 maj 2001.

²⁰ Me një rezolutë të veçantë, asambleja e Vushtrrisë ftoi ashkalijtë e zhvendosur që të kthehen. U përgjegjen një 100 njerëz, por u kthyen për të hasë në probleme strehimi. Nga 127 shtëpi të zëna ilegalisht, 35 shtëpi të ashkalijve vendas nuk janë lëshuar.

2. Pa paragjykuar masat që ndërmerren në pajtim me politikën e tyre të përgjithshme të integritetit, Palët i shmangen politikave apo shprehive që synojnë asimilimin e personave pjesëtarë të pakicave kundër vullnetit të tyre dhe duhet t'i mbrojnë këta persona nga çfarëdo veprimi që synon asimilimin e tillë.

Edhe pse nuk ka kufizime formale për inkurajimin e kulturës së pakicave kombëtare, shoqëritë amatore kulturore të pakicave punojnë në kushte shumë të vështira. Pozita e organizatave kulturore të pakicave që janë themeluar nga autoritetet komunale është diçka më e mirë pasi që themeluesit ofrojnë ndihmë financiare për aktivitetet e tyre. P.sh. aktivitetet e qendrës kulturore hungareze Nepkor dhe Qendrës kulturore të romëve në Suboticë janë të financuara nga autoritetet lokale.

Sipas Ligjit të ri vetëqeverisjes në Sërbi, komunat kanë të drejtë të themelojnë institucione kulturore aktivitetet e të cilave i mbikqyrin dhe i përkrahin (Neni. 18, para. 14). Edhe pse me një traditë të gjatë, institucionet kulturore të pakicave kanë shumë vështirësi. Përkundër obligimit të shtetit që të promovojë kushte për mirëmbajtjen dhe zhvillimin e kulturave të minoriteteve, në përgjithësi masat e tilla mungojnë. Ngajnjëherë projektet kulturore edhe përkrahen, por kjo në përgjithësi bëhet sipas secilit rast veç e veç.

Këshilli malazez për mbrojtjen e të drejtave të grupeve kombëtare dhe etnike në vitin 2001 themeloi Qendrën për ruajtjen e kulturave kombëtare dhe etnike, i cili është në pajtim me nenin 5 të Konventës kornizë dhe ishte masa e parë e rëndësishme që synonte ruajtjen dhe zhvillimin e kulturave të pakicave.

Në viset fshatare, shoqëritë kulturore amatore janë thuajse të vetmet forma të aktiviteteve të organizuara kulturore të pakicave. Gati çdo qytet dhe fshat në Vojvodinë me banorë hungarezë ka një shoqëri e cila ruan, zhvillon dhe promovon kulturën e tyre. Të gjitha këto shoqëri kanë probleme me sigurimin e fondeve për aktivitetet vetanake, posaçërisht me

performansa muzikore, teatrale e të ngjashme. Shoqëritë e pakicave tjera në Vojvodinë janë në situatë shumë të ngjajshme.

Organizata e vetme synimi i të cilës është ruajtja dhe zhvillimi i kulturës dhe identitetit kombëtar bullgar, të cilët janë të përqëndruar në komunat lindore të Serbisë, Dimitrovgrad dhe Bosilegrad, është Qendra kulturore dhe informative “Caribrod” në Dimitrovgrad. Qendra ka marrëveshje të shkëmbimit kulturor me Bibliotekën Kombëtare dhe këshillin e Qytetit të Sofisë në Bullgarinë fqinje. Ka edhe një degë në Bosilegrad e cila, si pjesë të aktiviteteve të saja, nxjerr një buletin lajmesh çdo muaj me tirazh 2,500 copësh.

Qendra kulturoro-arsimore në Sjenicë është institucioni më i madh kulturor i boshnjakëve në Sanxhak. E themeluar më 1984, ajo publikon “*Zbornik Sjenice*” publikimi i së cilës ndihmohet nga Ministria federale për pakicat kombëtare dhe Ministria e kulturës së Serbisë prej ratifikimit të Konventës kornizë. Ministria federale po ashtu përkrah një ngjarje letrare që mbahet çdo vjet prej vitit 1998 e këndej.

Për shkak të konfliktit të armatosur në komunat Preshevë, Bujanoc dhe Medvegjë, kulturat e pakicave janë lënë krejtësisht anash. Institucionet kyçe në rajon janë qendrat kulturore të themeluara nga komunat. Shumë pak shqiptarë etnikë janë të punësuar në këto qendra dhe librat në gjuhën serbe përbëjnë shumicën e librave në bibliotekat publike. Prej gjithsejt 35,000 librave në bibliotekën e Bujanocit për shembull, vetëm 1,000 janë në gjuhën shqipe. I vetmi ansambël i këngëve dhe valleve kombëtare shfaqjen e vetë të fundit e ka mbajtur qysh në vitin 1997. Pasi që Jugosllavia ka nënshkruar Konventën kornizë, shteti nuk ka marrë masa të cilat janë krijuar veçanërisht për ruajtjen dhe zhvillimin e kulturës, gjuhës dhe trashëgimisë kulturore të shqiptarëve etnikë në Serbi. Janë krijuar vetëm disa nga kushtet e nevojshme në Preshevë, duke i falenderuar përpjekjeve të bëra nga autoritetet lokale.

Një pjesë e fëmijëve boshnjakë në Kosovë duhet të ndjekin mësimet në shkollat fillore në gjuhën shqipe pasi që nuk ofrohet arsimimi në gjuhën e tyre.²¹ Boshnjakët që diplomojnë në shkollat e mesme nuk kanë mundësi të vazhdojnë arsimimin sipëror në gjuhën e tyre në Kosovë. Komunitetit ngulmon në ofrimin e arsimit në gjuhën boshnjake, duke thënë se së shpejti do të asimilohet si kulturë nëse nuk bëhet kjo. Pakica turke është në pozitë paksa më të mirë pasi që qeveria e Turqisë jep bursa studimi për studime në shkolla e universitete në Turqi. Shumica e fëmijëve romë në Kosovë nuk shkojnë në shkollë e ata që shkojnë në mësim vazhdojnë mësimin në gjuhën të cilën e flet popullata shumicë në zonën ku jetojnë. Ashkalijtë dhe egjiptasit të cilët flasin shqip janë në pozitë paksa më të mirë. Të gjitha masat e ndërmarra nga bashkësia ndërkombëtare synojnë integrimin e pakicave duke e ruajtur në të njejtën kohë identitetin e tyre, në pajtim me nenin 5 të Konventës kornizë.

3.3.1. Politika dhe praktika e asimilimit

FDH nuk ka regjistruar ndonjë përpjekje të drejtpërdrejt apo të dhunshme të asimilimit në vendet ku e ka kryer hulumtimin në terren, edhe pse shumë veprime të ndërmarra nga autoritetet dhe mungesa e masave të duhura rezultojnë në humbje më të madhe apo më të vogël të identitetit kombëtar apo etnik. Në Serbi, Mal të Zi dhe Kosovë, veprimet e tilla shihen të shumtën në fushën e arsimit, në të cilën qasja në arsimin e mesëm dhe sipëror në gjuhën e pakicave nuk është e balansuar. Përveç kësaj planprogramet në të gjitha tri nivelet e arsimit nuk përfshijnë mësimet mbi kulturën dhe traditat e komuniteteve pakicë.

Problemi me themelimin e klasëve për pakicat është më i shprehutri në Vojvodinë²² ku studentët të cilët nuk kanë

²¹ 43 fëmijë boshnjakë në fshatin Ljubižda afër Prizrenit nuk kanë shkuar në shkollë për tre muaj gjatë vitit shkollor 1999/2000 pasi që mësimi ishte vetëm në gjuhën shqipe, gjuhë të cilën nuk e dinin për shkak se me herët kanë shkuar në shkollë në gjuhën serbe dhe nuk është ofruar mësim në gjuhën e tyre.

mundësi të regjistrohesh në mësim në gjuhën e tyre janë të detyruar të shkojnë në mësim në gjuhën serbe. Ndodh po ashtu që numri i semestrave në të cilat vazhdon mësimi i gjuhëve të pakicave është i papërshtatshëm (pakica bullgare në Serbi) e në disa raste planprogramet nuk parashohin mësimin e gjuhës së pakicave si landë të veçantë (boshnjakët në Serbi, Mal të Zi dhe Kosovë). Planprogramet shkollorë vazhdojnë me qenë një etnike dhe të përqendruara në kulturën, historinë dhe traditat serbe. Se kjo rezulton me asimilimin shihet më së miri nga mënyra në të cilën bullgarët dhe vllehët u deklaruan në regjistrimin e vitit 1991.

3.4. Neni 6, Konventa kornizë Toleranca dhe dialogu ndërkulturor

1. Palët inkurajojnë frymën e tolerancës dhe dialogut ndërkulturor dhe marrin masa efektive për promovimin e respektit dhe mirëkuptimit të ndërsjellë si dhe bashkëpunimin në mes të gjithë personave të cilët jetojnë në territorin e tyre, pavarësisht nga identiteti etnik, kulturor, gjuhësor apo fetar i këtyre personave, e posaçërisht e bëjnë këtë në fushën e arsimit, kulturës dhe mediave.

2. Palët zotohen të ndërmarrin masa të duhura për mbrojtjen e personave të cilët mund t'i jenë nënshtruar dhunës apo akteve të diskriminimit, armiqësisë apo dhunës për shkak të identitetit të tyre etnik, kulturor, gjuhësor apo fetar.

Ministria federale për pakicat kombëtare dhe etnike në vitin 2001 nisi një fushatë mediale të quajtur "Toleranca", që kishte për qëllim promovimin e shumësisë së kulturave. Kjo ministri po ashtu themeloi qendrën shumkulturore me seli në Beograd për përparimin e kulturave të pakicave. Në maj 2001, ajo nisi të nxjerrë një buletin i cili ishte krijuar për të promovuar dialogun ndërkulturor, dhe i cili në një botim special, publikoi Ligin për mbrojtjen e pakicave në serbisht, anglisht dhe në nëntë gjuhë

²² Shkolla e mesme Mihajlo Pupin në Kovačica, komunë ku sllovakët janë shumicë, ka gjithsej 14 klasë prej të cilave vetëm 4 ofrojnë mësim në sllovakisht.

të pakicave (shqip, bullgarisht, maqedonisht, hungarisht, romanisht, rumanisht, rutenianisht, sllovakisht dhe gjermanisht. Toleranca etnike më e mirëfilltë haset në Vojvodinë. Janë shënuar incidente serioze etnike mes boshnjakëve dhe serbeve në Sanxhak, ndërsa situata në komunat Preshevë, Bujanoc dhe Medvegjë është e ngjashme, pa bashkëpunim të duhur mes serbeve e shqiptarëve lokalë edhe pas konfliktit të armatosur.

Është zbatuar politikë e re për pakicat në trajtimin e konflikteve etnike në Serbinë jugore. Qendra kordinuese e shtetit hartoi plan të veçantë për zgjedhjen e krizës, i cili përfshinte ndërprerjen e armiqësive, integrimin politik të shqiptarëve lokalë dhe ristrukturimin ekonomik dhe shoqëror të rajonit. Mediator i negociatave ishte bashkësia ndërkombëtare dhe kjo rezultoi në marrëveshjen mbi përfundimin e konfliktit. Pasi që shumë pak shqiptarë ishin pjesëtarë të forcave policore para konfliktit, u aftësua një forcë policore shumetnike me ndihmën e OSBE. Pas zgjedhjeve të para në tri komuna në vitin 2002, shqiptarët janë të përfaqësuar në mënyrë të duhur në qeveritë lokale. Me kërkesën e komunitetit shqiptar është shpallë një ligj federal i cili amneston të gjithë ata që kanë qenë të përfshirë në konfliktet e armatosura në periudhën prej 1 janarit 1999 deri më 31 maj 2001.

Kuvendet lokale në të cilat janë në fuqi partitë politike të pakicave mbajnë sesione të cilat i dedikohen gjendjes të së drejtave njerëzore dhe atyre të pakicave në komunat të caktuara (p.sh. Sjenica dhe Presheva). Kjo nuk ndodh në komunat ku serbet dhe malazezët janë shumicë. Në Kosovë ekziston një shprehi e tillë dhe është e përqëndruar në kthimin e personave të zhvendosur, shumica e të cilëve janë pjestarë të grupeve pakicë. Kjo ka rezultuar në nisma specifike si p.sh. me deklaratën e Kuvendit të Vushtrrisë.

Këshilli malazez për mbrojtjen e të drejtave të grupeve kombëtare dhe etnike mbledhet herë mbas here dhe miraton qëndrime dhe rekomandime mbi ushtrimin e të drejtave të pakicave.²³ Edhe pse qëndrimet e këtij Këshilli nuk imponojnë obligime ligjore, ato kanë peshë politike. Rekomandime

të ngjashme janë bërë edhe nga Këshilli këshillëdhënës mbi komunitetet në Kosovë.

3.4.1. Dështimi për të siguruar mbrojtje për personat që i nënshtrohen dhunës, kërcënimeve ose diskriminimit

Gjatë hulumtimit që e ka kryer në terren FDH ka shënuar raste të shumta të kërcënimeve, diskriminimit dhe torturës policore ndaj personave që i takojnë grupeve pakicë. Në shumicën e këtyre rasteve, viktimat ishin romë (Serbi, Mal i Zi, Kosovë), duke vazhduar mandej me shqipatarë dhe boshnjakë. Siguria dhe mirëqenia e serbëve, boshnjakëve dhe goranëve është një prej problemeve më të mëdha në Kosovë.

3.4.2. Dhuna dhe diskriminimi kundër romëve në Serbi dhe Mal të Zi

Edhe pse kushtetutat dhe ligjet deklarojnë parimin e barazisë, praktika tregon se është vështirë për romët të fitojnë mbrojtjen e ligjit dhe t'i ushtrojnë të drejtat e tyre themelore. Personat nga ky komunitet janë të diskriminuar në fushën e arsimit, punësimit, strehimit dhe qasjes në shërbime sociale, dhe u ndalohet qasja në vende publike. Në raste drastike, romët as nuk janë në gjendje t'i nxjerrin dokumentet e nevojshme personale. Kur romët në Podgoricë, Nikshiq dhe Kotor (Mali i Zi) aplikuan për letërnjoftime u fyen dhe u përqeshën nga zyrtarët e administratave të këtyre qyteteve.²⁴ Gati asnjëri nga personat të cilëve u është mohuar qasja në vende publike nuk është mbrojtur nga ligji

²³ Pozitat e Këshillit republikan për mbrojtjen e të drejtave të grupeve kombëtare dhe etnike, RMZ, Nr. 35/01.

²⁴ Ramiz Zenedi, rom i zhvendosur nga Kosova, jeton në Požarevac, Serbi lindore prej nëntorit 2001 pa kurrfarë dokumentesh. Ai ka aplikuar për letërnjoftim po i kanë thënë se duhet nxjerrë çertifikatë të lindjes në Nish ku ishte transferuar regjistri i të lindurve në Kosovë. Niši nuk është përgjegjur fare e pa këtë ai nuk mund ta gëzojë të drejtën siperson i zhvendosun. Ali Berisha, po ashtu rom i zhvendosun nga Kosova nuk ka qenë në gjendje ta regjistroj lindjen e mbesës e cila kishte lindur gjatë ikjes së familjes nga Kosova.

(raste të ndalimit të hyrjes në diskotekë në Beograd), ose rastet gjyqësore janë stërzgjatë pa pikë nevojë (ndalesa për të hyrë në një pishinë në Shabac²⁵). Në rastin e ndalesës së hyrjes në diskotekën Trezor në Beograd, Gjykata kushtetuese federale ende nuk ka marrë në shqyrtim ankesën e parash-truar nga FDH.²⁶

Problemit të qasjes së romëve në vende publike nganjëherë i shtohet dhuna kundër tyre nga qytetarët privatë, e romët nga Kosova që flasin shqip janë shënjestrat më të shpeshta. Ashkalijtë të cilët flasin shqip i janë nënshtruar sjelljeve jolig-jore të policisë.²⁷ Autoritetet serbe dhe malazeze nuk kanë strategji të qartë për t'i inkurajuar komunitetet shumicë që të kuptojnë problemin e romëve dhe kushtet në të cilat këta jetojnë dhe shpesh dështojnë që publikisht t'i dënojnë aktet e dhunës kundër personave nga kjo pakicë.

²⁵ Pas mbledhjes së dëshmime për këtë rast dhe pas ndihmës romëve që u ishte ndaluar hyrja, FDH ngriti padi për dëme dhe paraqiti ankesë penale, duke e ngarkuar pronarin e qendrës sportive ku gjendet pishina me shkelje të barazisë së qytetarëve. Në padinë civile, Gjykata komunale në Šabac në shkurt 2002 urdhëroi pronarin që publikisht të kërkoj falje në ditoren *Politika* dhe t'i ndalë diskriminimet e tilla. Dënimi ishte i pari i këtij lloji në jurisprudencën vendase që në mënyrë joekuivoke përcaktoi se diskriminimi në baza racore ishte qartazi shkelje e të drejtave të njeriut. Përveç kësaj, gjykata pranoi testimin paushall si dëshmi valide të diskriminimit. Momentalisht vazhdojnë procedurat hetuese në këtë rast penal.

²⁶ Kur bëri deklaratën me të cilën njihte kompetencat e Komisionit kundër torturës të KB për të pranuar dhe shqyrtuar aplikacione nga individët, qeveria Jugosllave caktoi Gjykatën kushtetuese federale si instancën më të lartë të cilës mund t'i ankoreshin personat që pohojnë shkelje të së drejtës së Konventës për eliminimin e të gjitha formave të diskriminimit racor, e cila vlente vetëm kur të shterreshin të gjitha mjetet ligjore vendase dhe para se të adresohet Komisioni.

²⁷ Më 14 shtator 2001, policia përdori forcën për të ndaluar një aheng datlindjeje në shtëpinë e një ashkalije nga Kosova në një paralagje në Novi Sad, duke e lënduar njërin nga mysafirët.

Romët nuk kanë as mbrojtje të plotë nga ligji. Procedurat gjyqësore zgjatën për së tepërmi kur romët janë paditësit dhe reagimi i policisë kur ata janë viktimë të sulmeve nga qytetarët privatë nuk është i duhur. Duke i parë gjithmonë si fajtorë për vepra penale, zakonisht për vjedhje, policia nxjerr deklarata pohimi nga romët dhe pranimet e fajit, edhe pse deklaratat e tilla janë të papranueshme në gjykata përveç në rastet kur përdoren si dëshmi kundër personave të akuzuar për torturë (Neni. 15, Konventa kundër torturës e KB). Janë parashtruar shumë ankesa penale që pohojnë torturën po nuk janë marrë kurrfarë veprimesh nga prokurorët. Në anën tjetër, policia dhe prokurorët shpesh sjellin padi kundër romëve, me dëshmitë edhe më të paqena.

Disa raste të abuzimit të romëve nga policia që i kishte hetuar FDH treguan se nuk ka respekt për dinjitetin dhe integritetin fizik të personit, pastaj treguan se ka keqtrajtim në baza etnike dhe besim në stereotipe si p.sh "Romët janë hajna të lindun." Një numër i këtyre incidenteve përfshinte të mitur të cilët ishin rrahur në rrugë²⁸ ose në stacione policore.²⁹ Ankesat për përdorimin e forcës së tepërt nga ana e policisë që i dërgohen Degës për kontroll të brendshëm të Ministrisë së punëve të brendshme nga FDH dhe organizat tjera për të drejta të njeriut nuk hetohen si duhet dhe më së shpeshti hidhen poshtë si të pabaza.

²⁸ Miroslav Milić (18) u rrah nga katër policë në Beograd më 5 mars 2001 për ta detyruar ta pranojë se kishte thyer banesën e ish femrës së tij. Ljubica Ristić (14) dhe Dragan Stanić (14) u keqtrajtuat fizikisht nga një polic më 29 qershor 2002 kur ishin duke i larë xhamat e veturave në një udhëkryq të madh në Beograd. Një patrullë policie keqtrajtoi një grup të fëmijëve romë më 22 shtator 2001 kur këta mbledhnin mbeturina letrash në qendër në Novi Sad, duke ia thyer dorën njërit prej djemve.

²⁹ Policia në Sombor fyu Svetozar Miletić më 26 nëntor 2001, ia konfiskoi 300 DM dhe e rrahu në stacionin e policisë. Boban Spasojević, Čačak, u morr nga policia nga një aheng datlindjeje pasi që nuk e kishte letërnjoftimin dhe u keqtrajtua verbalisht e fizikisht në stacion të policisë.

Edhe pse gjykatat tash kanë nisë me dënimin e policëve të cilët shpallen fajtorë për torturimin e romëve dënimet të cilat u shqiptohen janë më të lehtat që i parasheh ligji në këso rastesh dhe nuk përkojnë me ashpërsinë e veprës penale. Dy dënime të cilat i janë shqiptuar dy qytetarëve privatë ishin po ashtu tepër të lehta.³⁰ Fakti se nganjëherë lypen vite derisa gjykatat të shqiptojnë dënime të tilla i dekurajon viktimat nga të kërkuarit e drejtësisë.

Shumica dërmuese e romëve në Serbi jeton në paralagje të ndërtuara kundër rregullave urbanistike, pa rrymë, pa ujë të rrjedhshëm e pa kanalizime. Rastet e shënuara nga FDH demonstrojnë mungësën e interesimit të autoriteve kur këta njerëz dëbohen nga shtëpitë e tyre. Romët e dëbuar të shpeshtën gjejnë vendbanime të reja ku ndërtojnë ngrehinat e tyre të dobëta, nga të cilat, gati si rregull, shpejt dëbohen prapë (vendbanimet në lagjen Novi Beograd, në rrugën Zimonjiqeva dhe Zveçanska në Beograd).

Romët janë në pozitë paksa më të mirë për sa i përket strehimit në Mal të Zi. Autoritetet lokale në disa komuna u kanë lejuar romëve të ndërtojnë vendbanime në tokën që është pronë e komunës (dy në Bijello Pole) ose u kanë ofruar strehim tjetër (Cetinje). Në disa raste, qiraxhijtë ilegalë romë kanë dalë në ndertësa të lëshuara dhe autoritetet lokale, duke u lëshuar lëtërnjoftime, e kanë pranuar këtë fakt (Herceg Novi, Kotor). Sidoqoftë, një numër i madh i romëve ende jeton në paralagje për pa i pasë kushtet themelore.

Romët e zhvendosur nga Kosova janë viktimat më të shpështa të diskriminimit në fushën e strehimit. Shumica dërmuese e gati 7,000 romëve janë në strehime të papërshtatshme. Shumë familje jetojnë në strehime të organizuara për familje (Konik, Vrella Ribnička), e disa kanë kaluar në

³⁰ Gjykata e parë komunale e Beogradit më 7 gusht 2002 vuri dënimin me kusht dhe përfundoi procedurën penale kundër të miturve të cilët e sulmuan dhe lënduan një vajzë romë, Gordana Jovanović. Dy "kokërruar (skinheads)" në Nish u gjobitën me 600 dinarë për rrahjen e një djali rom 15 vjeç, Dragiša Ajdarević, më 8 prill 2000.

vendbanime të romëve lokalë (Cetinje, Budva, Nikshiq). Më së keqti janë ata të cilët janë detyruar të vendosen afër deponive të bërrillogut të komunës (Lovanja dhe Pljevlja). Romët e zhvendosur trajtohen më keq se sa romët vendas (vendbanimi Safari në Ulqin), e edhe ata të cilëve u është dhënë strehim i përkohshëm duhet të jetojnë me mungesa të shumta të rrymës e ujit (Cetinje, Bijello Pole).

Romët në Serbi, Mal të Zi dhe Kosovë diskriminohen edhe në fushën e punësimit (rasti i Natasha Steviqit në Kragujevc).

3.4.3. Diskriminimi dhe dhuna kundër pakicave tjera në Serbi dhe Mal të Zi

Gjatë viteve 1990, boshnjakët e Sanxhakut ishin viktimat të shkeljes të së drejtës për integritet fizik, raste në të cilat të shpesh të sulmuesit ishin policët serbë. Nuk janë nisë procedura gjyqësore për shumicën e këtyre rasteve, derisa disa raste janë nisë shumë vjet më vonë (pas ankesave penale të bëra nga Komisioni i Sanxhakut për të drejtat e njeriut) e shumica prej tyre janë zgjatë pa nevojë. Boshnjakët nuk mbrohen nga ligji në mënyrë të barabartë në rastet me mbrapavijë etnike ("Grupi i 24ve," dhe gjuajtja me gurë e një shtëpie në Prijepole). Një rast drastik i procedurës se tejzgjatur kishte të bëjë me torturimin nga policia e Hajdareviqit dhe Kamberoviqit, i cili rast, tetë vjet pas ngjarjes, ende endet nëpër gjykata.³¹ Vendimet definitive të gjykatave janë të pakta dhe marrin tepër kohë. Boshnjakët në pjesët tjera të Serbisë dhe

³¹ Procedura kundër 24 intelektualëve dhe aktivistëve boshnjakë të Partisë për Aksion Demokratik në Sanxhak me akuza të konspirimit për ta rrezikuar integritetin territorial të RFJ ende vazhdon. Gjykimi ka nisë me 31 janar 1994 dhe ka përfunduar me dënimin e të pandehurve më 12 tetor 1994. Më 25 mars 1996, Gjykata supreme e Sërbisë anuloi vendimin dhe urdhëroi rigjykim për shkak të shkeljeve të procedurës. Shumica e të pandehurve ishin në burg për më shumë se tre vjet dhe njëri prej tyre vdiq. Gjykimi i ri nisi më 10 janar 2002, pesë vjet pas vendimit të Gjykatës supreme dhe vetëm pas intervenimit të FDH në Minsitrinë e drejtësisë të Sërbisë. U shtye pafundësisht më 12 mars 2001. Asnjëri prej gjykatësve dhe prokurorëve të përfshirë në këtë gjykim të montuar nuk janë përjashtuar.

Malit të Zi e kanë të vështirë ta fitojnë mbrojtjen e ligjit kur i janë nështruar dhunës dhe diskriminimit.³²

Boshnjakët dhe muslimanët të cilët janë përjashtuar nga vendet e punës gjatë regjimit të kaluar nuk kanë mundur të fitojnë drejtësi. Gjendja e kufizimeve në shumicën e këtyre rasteve ka skaduar, ende zgjasin procedurat gjyqësore e disa prej vendimeve gjyqësore nuk janë zbatuar asnjëherë.³³

Diskriminimi kundër shqiptarëve etnikë në Serbi ishte më i shprehuri në vitet 1990. Pasi që Jugosllavia nënshkroi Konventën kornizë, FDH ka hetuar disa rate të keqtrajtimit fizik të shqiptarëve nga policia, duke parë se në shumicën e rasteve autoritetet policore nuk kanë kryer hetime të mënjëhershme dhe të paanshme. Ende ka diskriminim në arsim, përdorim zyrtar të gjuhëve dhe në pjesëmarrjen në çështje publike. Ky është rezultat i mosndryshimit të legjislacionit dhe mungesës së gadishmënisë së autoriteteve serbe për të zbatuar reforma efikase në këto fusha. Përveç akteve që kanë të bëjnë me pjesëtarë të ushtrisë jugosllave, nuk ka pasë ndonjë incident apo kërcënime të mëdha kundër shqiptarëve në Mal të Zi.³⁴

Kur u shpartallua ish Jugosllavia, kroatët etnikë në Vojvodinë, të cilët kryesisht jetojnë në rajonet e Sremit dhe Baçkës, dhe në Mal të Zi (Boka Kotorska), u shndërruan në pakicë kombëtare. Rrteu 30,000 kroatë kanë ikur nga Serbia me trysni prej vitit 1991 e këndej. Kroatët nuk gëzojnë mbrojtje të njëjtë

³² Familja boshnjake Gojak në Novi Sad ka qenë e keqtrajtuar nga fqinji i tyre Momir Vujić për tre vjet. Deri tash nuk janë bërë padi penale apo për sjellje jokorekte kundër z. Vujić.

³³ Igbala Dervishi, boshnjake e cila për 23 vjet kishte punuar në departamentin e Çështjeve të Mbrojtjes në komunën e Plevles u shkarkua më 13 mars 2000. Vendimi i gjykatës për ta kthyer në punë nuk është zbatuar.

³⁴ Kaludjerov Laz, fshat shqiptar në komunën e Rozhajës, i cili prej vitit 1999 është i shkretë pasi që pjesëtarë të armatës Jugosllave vranë disa civilë në një kolonë refugjatësh.

nga ligji as në Serbi as në Mal të Zi.³⁵ Ende i nënshtrohen trysnisë, nga e cila policia nuk i mbron (letra anonime në adresë të Mila Franoviq-Martinoviq, sulmi mbi televizionin shtetëror kroat në Kotor).

3.4.4. Promovimi i tolerancës etnike në Kosovë

Mungesa e bashkëpunimit mes grupeve etnike është më e dukshme në Kosovë. Aty ku ekziston, është në fakt vazhdimësi e marrëdhënieve të mira që ekzistonin para intervenimit të NATO-s (p.sh. Prizren). Përkundër përpjekjeve të vazhdueshme të bashkësisë ndërkombëtare, të cilët organizuan ngjarje siç janë Karnevali i komuniteteve në Ferizaj dhe Koncerti shumetnik në Gjilan, rezultatet nuk kënaqin. Sistemet paralele që vazhdojnë, e që janë në kundërshtim me Rezolutën 1244, janë pengesë kyçe për promovimin e tolerancës, mirëkuptimit dhe bashkëpunimit mes shumicës shqiptare dhe komuniteteve pakicë në Kosovë. Qysh prej themelimit të institucioneve të vetë-qeverisjes në Kosovë zyrtarët kanë dalë me deklarata publike që përkrahin kthimin e të zhvendosurve dhe integrimin e pakicave në shoqërinë kosovare.³⁶ Sektori civil luan rolin më të rëndësishëm në promovimin e tolerancës.

3.4.5. Mbrojtja e viktimave të diskriminimit dhe dhunës në Kosovë

Sulmet fizike kundër boshnjakëve, serbëve, goranëve dhe romëve ende janë të shpeshta në Kosovë. Përfaqësuesi special ka miratuar një rregullore (Nr. 2000/4) e cila ndalon nxitjen e urrejtjes dhe jotolerancës kombëtare, racore, fetare dhe etnike duke paraparë burgim deri në 10 vjetë për kryesit. FDH ka hetuar raste të dhunës me motive etnike, të cilat janë

³⁵ Në mars 2002, qeveria malazeze hodhi poshtë kërkesën nga Unioni civil kroat në Kotor për të instaluar një TV repetitor për t'ia mundësuar komunitetit që të marrë programe të Televizionit shtetëror kroat.

³⁶ Marrëveshja për Kryetarin dhe Qeverinë e Kosovës, Seksioni II, pika 8, 28 shkurt 2002.

bërë kryesisht kundër boshnjakëve, serbëve, goranëve dhe romëve (fshatrat Plemetinë dhe Osojanë). Personat nga këto komunitete nuk kanë liri të lëvizjes dhe mund edhe të jenë në rrezik jete kur udhëtojnë për fshatra a qytete tjera (sulmi mbi serbet e Osojanës). Në periudhën nën shqyrtim, policia në disa rate ka identifikuar sulmuesit. Dënimet për aktet e tilla në përgjithësi janë tepër të lehta.³⁷

Diskriminimi kundër pakicave në Kosovë vërehet edhe në fushat e punësimit, përdorimit të gjuhëve, arsim dhe kujdes shëndetësor e bëhet edhe më i theksuar për shkak të situatës së rëndë ekonomike. Për sa i përket diskriminimit në punësim, ky ndodh kryesisht në marrjen në punë dhe në ris- trukturimin e kompanive apo institutucioneve publike. Personat nga pakicat shpesh nuk mund të gjejnë punë për shkak të njohjes së dobët të gjuhës shqipe.

3.5. Neni 7, Konventa kornizë: Liria e shoqërimit, mbledhjes paqësore, shprehjes, mendimit, ndërgjegjes dhe fesë

Palët sigurojnë respektin për të drejtat e secilit person pjestarë të pakicave për lirinë e mbledhjes paqësore, lirisë së shoqërimit, lirisë së shprehjes dhe lirisë së mendimit, ndërgjegjes dhe fesë.

Liritë e përmendura në nenin 7 të Konventës kornizë janë të garantuara nga kushtetuta e Jugosllavisë, Serbisë dhe Malit të Zi, dhe në Kosovë nga Korniza kushtetuese. Çdokush ka të drejtë në lirinë e shoqërimit dhe ndalohen vetëm shoqatat e organizatat që janë kundër të drejtave dhe lirive dhe që nxisin urrejtje dhe jotolerancë etnike, racore dhe fetare.

Në praktikë, ushtrimi i lirisë së shoqërimit pengohet me pengesa e formalitete të cilat vonojnë regjistrimin e shoqatave dhe organizatave të pakicave (p.sh. Roma Pharo Drom) në regjistrat e duhur. Edhe pse ligji obligon që organizata që

³⁷ Xhemal Fetahi, shqiptar i cili sulmoi familjen Agović në kopshtin e tyre në Banjën e Pejës më 9 mars 2002 u dënua me një muaj burg.

aplikon të regjistrohet brenda 30 ditëve, lëshimi i certifikatës së regjistrimit shpesh vonohet (p.sh. shoqata boshnjake për shkencë, kulturë e art Ikra).

Liria e shoqërimit politik të pakicave është po ashtu e garantuar dhe respektohet në praktikë. Ka forma të ndryshme, ku të gjitha pakicat në Serbi, Mal të Zi dhe Kosovë kanë partitë e veta politike. Këto përgjithësisht i fitojnë votat e të gjithë bashkombasve të vet (shqiptarë, hungarezë, boshnjakë në Serbi) edhe pse personat nga pakicat shpesh zgjedhin partitë me programe civile e jo ato me programe nacionale (boshnjakët në Mal të Zi). Janë shënuar raste kur pakicat votojnë për partitë djathtiste (bullgarët në Bosilegrad).

FDH nuk ka informata për shkeljen e të drejtës për mendim, ndërgjegje ose fe të personave të pakicave prej shtatorit 2001.

3.6. Neni 8, Konventa kornizë:

Liria e manifestimit të fesë dhe e themelimit të institucioneve fetare

Palët ndërmarrin që të njohin faktin se secili person nga pakicat kombëtare ka të drejtë ta manifestojë fenë e vetë dhe të themeloj institucione, organizata dhe shoqata fetare.

Pakicat kombëtare janë në gjendje ta manifestojnë lirshëm fenë apo besimin e tyre. Shumë të drejta janë të dhëna me ligj dhe me rregullore tjera për "komunitete tradicionale fetare," të shumtën për organizimin e mësimin fetar në shkolla publike.

Që të tri kushtetutat garantojnë lirinë e fesë, praktikimin publik apo privat të fesë dhe kryerjen e ritualeve fetare. Sidoqoftë, komunitetet e vogla fetare janë nën tryshninë e atyre të mëdha dhe shpesh janë shënjestër e e kërcënimeve dhe sulmeve (dëmtimi i ndërtesave fetare, grafite ofenduese e të ngjashme).

Më një dekret, qeveria serbe shpalli mësimin fetar si lëndë zgjedhore, me të cilin parasheh edhe një lëndë si alternativë

në shkollat fillore dhe të mesme. Kur kishte shpallë dekretin, qeveria nuk kishte marrë parasysh barazinë e të gjitha komuniteteve fetare. Dekreti favorizon kishën tradicionale ortodokse serbe, komunitetin islamik, ebrej, kishën evangjeliste slloake, kishën reformiste kristiane dhe kishën kristiane evangjeliste, dhe kështu i diskriminon komunitetet tjera pakicë (p.sh. kishën ortodokse rumune). Janë shënuar disa raste në të cilat klerikët e kishës ortodokse serbe haptazi bëjnë trysni mbi studentët që të zgjedhin mësimin fetar si lëndë shkollore (rasti në Beoçin).

Trajtimi i komuniteteve fetare është po ashtu i pabarabartë për sa i përket ndërtesave fetare dhe institutucioneve tjera fetare dhe kur njerëzit janë të detyruar të japin kontribute për ndërtimin e kishave të një feje e cila nuk është ajo të cilës i takojnë ata (p.sh. për kishën ortodokse serbe në Seçanj).

Të gjitha komunitetet pakicë në Kosovë kanë të drejtë që lirshëm ta manifestojnë fenë e tyre dhe të themelojnë institucione fetare. Ushtrimi i kësaj të drejte nganjëherë është i vështirë për shkak të kërcënimeve për sigurinë e disa grupeve etnike (serbëve, boshnjakëve, romëve).

3.7. Neni 9, Konventa kornizë:

Qasja në media dhe përdorimi i mediave vetanake

1. Palët ndërmarrin që të njohin të drejtën e lirisë së shprehjes së personit pjesëtar të pakicave e cila përfshin lirinë për të pasë mendimin dhe për të marrë dhe për të bartë informata dhe ide në gjuhën e pakicës, pa përzierje nga autoritetet publike dhe pa marrë parasysh kufijtë. Palët sigurojnë, përbrenda kornizës së sistemit të tyre ligjor, se personat që u takojnë pakicës kombëtare nuk diskriminohen sa u përket qasjes së tyre në media.

2. Paragrafi nuk i parandalon Palët nga licencimi, pa diskriminim dhe bazuar në kritere objektive të transmetimit në radio dhe televizione ose në ndërmarrje kineaste.

3. Palët nuk pengojnë krijimin dhe përdorjen e mediave të shtypura nga personat që u takojnë pakicave kombëtare. Në kornizën ligjore të transmetimeve të radios e televizionit. Ato sigurojnë, përsa të jetë e mundur dhe duke marrë parasysh dispozitat nga paragrafi 1, se personave që u takojnë pakicave u jepet mundësia e krijimit dhe përdorimit të mediave të veta.

4. Në kornizën e sistemeve të tyre ligjore, Palët miratojnë masa adekuate për të mundësuar qasjen në media për personat që u takojnë pakicave kombëtare edhe për të promovuar tolerancën edhe të lejojnë pluralizmin kulturor.

Qasja në media dhe informim publik në gjuhët e pakicave janë të garantuara me ligj. Në korrik 2002, parlamenti serb miratoi Ligjin për transmetime si ligjin e parë në fushën e informimit publik qysh prej ndërrimit të qeverisë në tetor të vitit 2000. Sipas këtij ligji, sfera e transmetimit rregullohet me Agjencionin e pavarur të transmetimit, njëri nga nëntë anëtarët e të cilit "është nga një organizatë e cila përqëndrohet kryesisht në mbrojtjen e lirisë së të folurit, të drejtat e pakicave kombëtare e etnike dhe të drejtat e fëmijës." Televizioni shtetëror i Serbisë do të bëhet shërbim publik.

TV Novi Sad mbulon tërë territorin e Vojvodinës dhe transmeton çdo ditë programe në gjuhët hungareze, sllovae, rumune dhe ruteniane. Programet javore në gjuhën rome dhe kroate kanë nisë tash rishtazi. FDH ka shënuar vetëm një shkelje të së drejtës për informim (ndalesa e një numri në një shou televiziv të tipit magazinë). Varësisht nga madhësia dhe interesimi, të gjitha komunitetet pakicë në Vojvodinë kanë mediat e veta të shtypura dhe nuk ka kufizime, as formale as tjera, lidhur me këtë.

Boshnjakët e Sanxhakut kanë një numër të madh të mediave të shtypura e elektronike, shumica prej të cilave kanë selitë në Novi Pazar. Në Sjenicë, një komunë ku dominojnë Boshnjakët, radio stacioni lokal nuk mund të transmetoj sepse ende nuk i është kthyer një pjesë kyçe e pajisjeve që i janë vjedhë më 1997. Nuk ka programe në gjuhën boshnjake në tel-

evizionin shtetëror të Serbisë e as që ka programe të rrgullta për traditën dhe kulturën boshnjake.

Dule i falenderuar sistemit të televizionit kabllovik në Dimitrovgrad dhe Bosilegrad, bullgarët në këto komuna mund t'i shohin tri kanale të stacioneve në Bullgarinë fqinje. Ka edhe një TV stacion lokal i themeluar nga komuna. Transmetimi i programeve javore të lajmeve dhe programeve informative në bullgarisht u ndërpre me 1999 dhe nuk ka rifilluar më. Bullgarët nuk kanë gazeta të veta ditore ndërsa gazetatat nga Bullgaria vinë në Beograd me disa ditë vonesë. Në disa raste policia konfiskoi libra e revista që qytetarët i sillnin nga Bullgaria, edhe pas nënshkrimit të Konventës kornizë nga Jugosllavia.

Javorja *Jehona* është i vetmi medium i shtypur shqiptar në Serbi. Për herë të parë ka marrë ndihmë financiare nga qeveria lokale në Bujanoc në vitin 2001. Para konfliktit të armatosur në rajon nuk ka pasë media në gjuhën shqipe, si elektronike ashtu edhe të shtypura, në komunat Preshevë, Bujanoc dhe Medvegje. Situata u përmirësua në vitin 2001 me hapjen e Radio Preshevës dhe ndihmës një radioje private në Bujanoc. Me nënshkrimin e marrëveshjes mbi kriteret e reorganizimit të mediave publike në komunën e Bujanocit, shqiptarët lokalë kanë mundësinë e pjesëmarrjes në krijimin e programeve të mediave të tilla (programi në gjuhën shqipe në Radio Bujanoc).

Liria e informimit publik në Mal të Zi mbrohet nga këshilli për mbrojtjen e lirisë së informimit publik. Parlamenti i republikës është themeluesi dhe publikuesi i revistës javore në gjuhën shqipe *Koha Javore*. Një numër i radiove dhe TV stacioneve private në Podgoricë dhe Ulqin transmetojnë programe në shqip e Ulqini po ashtu zen disa radio e TV programe nga Shqipëria fqinje. I vetmi medium i shtypur boshnjak/musliman në Mali të Zi është revista *Almanah*, tema e së cilës është trashëgimia kulturore dhe historike e boshnjakëve/muslimanëve në Mal të Zi.

Një numër i madh i komuniteteve pakicë në Kosovë kanë aplikuar për leje që të themelojnë radio stacione private. Vetëm boshnjakët dhe goranët në pjesën e Prizrenit kanë parashtruar 40 aplikacione për radio frekuenca. Deri në themelimin e administratës ndërkombëtare në Kosovë, i vetmi medium i shtypur në gjuhën boshnjake/muslimane ishte revista *Selam* për çështje kulturore, fetare dhe sociale. Kjo ishte ndaluar nga autoritetet serbe një vjet para tërheqjes së tyre nga Kosova. Programe të shkurta në radio e TV në gjuhën boshnjake e serbe transmetojnë disa radio stacione lokale dhe nga Radio Televizioni i Kosovës. Romët kanë vetëm një revistë periodike me tema kulturore. Nuk ka më radio apo TV programe në gjuhën e tyre. Publikimi i gazetës së vetme në gjuhën turke *Tan*, e cila kishte dalë për më se 30 vjet tash është ndërprerë.

3.8. Neni 10, Konventa kornizë:

Përdorimi zyrtar i gjuhëve të pakicave

1. Palët ndërmarrin që të njohin faktin se secili person që i takon pakicave ka të drejtën që lirshëm dhe pa përzierje ta përdorë gjuhën e vet, si privatisht ashtu edhe publikisht, me gojë e me shkrim.

2. Në pjesët tradicionalisht të banuara nga pakicat apo atje ku ato janë substanciale, nëse ata persona dëshirojnë dhe ku kërkesat e tyre përkojnë me nevojë të mirëfilltë, Palët mundohen të sigurojnë, sa të është e mundur, kushte të cilat do ta mundësonin përdorimin e gjuhës së pakicës mes këtyre personave dhe autoriteteve administrative.

3. Palët ndërmirren që të garantojnë të drejtën e secilit person nga pakicat që të informohet shpejt, në gjuhën të cilën e kupton, për arsyet pse arrestohet, për natyrën dhe pasojat e çfarëdo akuze ndaj tij/saj dhe të mbrohet në gjuhën e vet, nëse është nevoja me ndihmën falas të përkthyesit.

Neni 49 i Kushtetutës jugosllave i garanton secilit të drejtën për ta përdor gjuhën e vet në procedurën gjyqësore osë në ndonjë autoritet a organizatë tjetër e cila, në kryerjen e kom-

petencave të veta a publike, vendosë për të drejtat dhe obligimet, dhe që gjatë procedurës të informohet mbi faktet në gjuhën e vet. Sipas Ligjit për përdorimin zyrtar të gjuhëve dhe shkrimit, komunitetet lokale të banuara nga pakicat vendosin kur një gjuhë e pakicës përdoret në territorin e tyre së bashku me gjuhën serbe. Kjo e drejtë është realizuar kryesisht në komunat në të cilat partitë politike të pakicave kanë pushtetin në kuvende komunale (Sjenicë, Bujanoc, Novi Pazar).

Në Vojvodinë, këtë çështje e rregullon neni 10 (4) i Statutit të krahinës sipas të cilit hungarishtja, sllovakishtja, rumanishtja, rutenishtja dhe, prej tash rishtazi, kroatishtja, janë në përdorim zyrtar së bashku me serbishten. Përdorimi i të gjitha gjuhëve të pakicave është i detyrueshëm në këshillin ekzekutiv të Vojvodinës (qeveria krahinore). Çertifikatat e lindjes dhe formularët tjerë janë shumgjuhësor dhe nëse kërkohet mbushen në gjuhën e pakicës. Nga një gjuhë e pakicave dhe serbishtja përdoren në 20 komuna të Vojvodinës, dy gjuhë të pakicave dhe serbishtja në 11, dhe tri gjuhë të pakicave dhe serbishtja në pesë komuna dhe në kryeqytet, Novi Sad.

Propozimi që të futet kroatishtja si gjuhë e përdorimit zyrtar u debatua shumë në Kuvendin e Vojvodinës para se të shpallej. Kroatët në Mal të Zi, të cilët jetojnë kryesisht në komunat Kotor dhe Tivat, nuk janë në gjendje ta përdorin gjuhën e tyre në relacion me organet administrative.

Në Preshevë, shqipja përdoret së bashku me serbishten dhe pas ndërrimit të qeverisë, i njeiti vendim është marrë edhe në Bujanoc. Gjuha serbe dhe alfabeti çirilik janë në përdorim zyrtar në komunën e Medvegjës, ku shqiptarët përbëjnë rreth 30% të popullatës. Serbishtja është e vetmja gjuhë në përdorim zyrtar në komunën malazeze të Tivarit ku shqiptarët përbëjnë 12.5% të popullatës edhe pse statuti i kuvendit komunal parasheh mundësinë që të përdoret gjuha shqipe.

Legjislacioni për zgjedhje parashtron përdorimin e obligueshëm të gjuhës së pakicave gjatë procesit të zgjed-

hjeve (Ligji për zgjedhjen e deputetëve të parlamentit dhe Ligji për zgjedhjet lokale). Kjo dispozitë ka probleme praktike dhe rritë harxhimet për së tepërmi (p.sh. komuna e Baçka Topollës).

Legjislacioni dhe rregulloret federale që kanë rëndësi për ushtrimin e të drejtës dhe lirisë së personit nga pakicat sipas ligjit duhet të shtypen edhe në gjuhët e pakicave.

Pasi që bullgarët janë shumicë në Dimitrovgrad dhe Bosilegrad, bullgarishtja do të duhej të ishte në përdorim zyrtar së bashku me serbishten. Kjo sidoqoftë nuk ndodhë; të gjithë formularët dhe dokumentat që lëshohen nga administratat lokale dhe organet republikane, përfshi certifikatat e lindjes, martesës dhe vdekjes janë vetëm në serbisht, si janë edhe statutet dhe aktet tjera të asambleve lokale.

Në kundërshtim me këtë, përdorimi i gjuhëve të pakicave është praktikë në komunat etnikisht të përziera të Vojvodinës. Në komunën Alibunar për shembull, rumanishtja dhe sllovakishtja përdoren së bashku me serbishten duke i mundësuar personave nga këto pakica që të komunikojnë gojarisht dhe me shkrim me autoritetet administrative në gjuhët e veta.

Gjuha boshnjake përdoret zyrtarisht në Novi Pazar, Sjenicë dhe Tutin të Sanxhakut ku kjo pakicë jeton me numër substancial. Në komunën e Prijepoles, ku boshnjakët përbëjnë rreth 45% të popullatës, përdoret vetëm serbishtja. Ligji për mbrojtjen e pakicave në nenin 11 (2) parasheh që "njësitë e vetë-qeverisjes lokale fusin në përdorim të barabartë zyrtar gjuhën dhe alfabetin e pakicës kombëtare kur pakica kombëtare përbën 15% të popullatës së komunës sipas regjistrimit të fundit."

Boshnjakët dhe kroatët në Mal të Zi nuk janë në gjendje ta ushtrojnë të drejtën e përdorimit të gjuhës së vet. Shqipja dhe serbishtja përdoren në komunën e Ulqinit, por vetëm në organet që janë në funksion të autoriteteve të vetë-qeverisjes lokale.

Sesionet e Kuvendit të Kosovës dhe komisioneve të tij mbahen në shqip e serbisht dhe të gjitha dokumentet zyrtare janë në të dyja këto gjuhë. Deputetët të cilët u takojnë komuniteteve tjera etnike mund t'i drejtohen me shkrim ose me gojë Kuvendit në gjuhën e tyre. Situata është e njëjtë edhe me qeverinë e Kosovës dhe organet e saja. Mirëpo turqishtja nuk është më gjuhë me përdorim zyrtar në Kosovë. Personat nga pakicat mund t'i përdorin gjuhët e veta në procedura gjyqësore, me ndihmë të përkthyesve.

Ligji i ri për vetë-qeverisje i Serbisë parasheh vendosjen publike në vende zyrtare vetëm të simboleve shtetërore dhe një-sive të vetë-qeverisjes lokale. Ministria federale për komunitetet kombëtare dhe etnike, Sekretariati i Vojvodinës, Administrata dhe pakicat kombëtare kanë parashtruar një petition pranë Gjykatës kushtetuese federale duke e sfiduar nenin 7 (3) të Ligjit të Serbisë për përdorimin zyrtar të gjuhës dhe alfabetit dhe nenin 118 (2) të Ligjit për vetë-qeverisjen lokale. Ata mbajnë qëndrimin se të dy këto dispozita janë në kundërshtim me ligjin federal për mbrojtjen e pakicave dhe stimulojnë se vetëm simbolet shtetërore dhe ato të një-sive të vetë-qeverisjes lokale mund të tregohen në vende publike e jo edhe simbolet e pakicave. Sipas Ministrisë dhe Sekretariatit, kjo në mënyrë substanciale kufizon të drejtat e pakicave për përdorimin e simboleve të tyre.

Në pajtim me të drejtën ndërkombëtare, Kushtetuta jugosllave njeh të drejtën e pakicave kombëtare për t'i shfaqë simbolet e tyre. Neni relevant i Kushtetutës së Malit të Zi është shumë i ngjashëm edhe pse njeh këtë të drejtë si të drejtë të *pjesëtarëve* të pakicave kombëtare.

Përdorimi i simboleve kombëtare rregullohet më në hollësi me Ligjin për mbrojtjen e pakicave, i cili në nenin 16 thotë se personat që u takojnë pakicave kombëtare mund t'i shfaqin simbolet dhe t'i mbajnë festat e tyre të propozuara nga këshillet e tyre kombëtare. Paragrafi 2 i këtij Neni thotë se këto simbole nuk mund të jenë të njejta me simbolet kombëtare të shteteve tjera. Sipas këtij ligji, simbolet dhe amblemat e pakicave mund të shfaqen gjatë festave shtetërore dhe atyre të

pakicave dhe brenda ndërtesave të organeve lokale dhe organizatave që ushtrojnë autoritet publik në të cilat përdoren gjuhët e pakicave dhe së bashku me simbolet e Jugosllavisë dhe shteteve përbërëse të saj.

Çështja rregullohet ndryshe nga ligjet e dy republikave. Sipas Ligjit për vetë-qeverisje të Serbisë, në ndërtesat zyrtare mund të shfaqen vetëm simbolet shtetërore dhe simbolet e njësive të vetë-qeverisjes. Ligji malazez për përdorimin e simboleve kombëtare parasheh shfaqjen e simboleve të pakicave jashtë ndërtesave të njësive të vetë-qeverisjes në ato pjesë ku pakicat janë popullatë shumicë gjatë festave publike malazeze dhe së bashku me simbolet e Malit të Zi.

Në pajtim me nenin 10 (3) të Konventës kornizë, të gjitha ligjet më të larta në Jugosllavi, Serbi, Mali të Zi dhe Kosovë thonë se çdo person duhet të jetë i informuar në gjuhën të cilën e kupton për shkaqet e arrestimit të tij dhe akuzat që i bëhen.

3.9. Neni 11, Konventa kornizë: Përdorimi i emrave në gjuhët e pakicave

1. Palët ndërmarrin që të njohin se secili person nag pakicat kombëtare ka të drejtë ta përdorë mbiemrin e vet (patronimin) dhe emrat e parë në gjuhën e pakicës dhe të ketë të drejtën e njohjes së tyre zyrtare, sipas modaliteteve të cilat ofrohen në sistemin gjyqësor.

2. Palët ndërmarrin që të njohin se secili person nga pakicat kombëtare ka të drejtën të shfaq në gjuhën e vet pakicë shenjat, mbishkrimet dhe informata tjera të natyrës private të dukshme për publik.

3. Në pjesët që tradicionalisht janë të banuara nga një numër substancial i personave nga pakicat, Palët bëjnë përpjekje që brenda kornizës së sistemit të tyre ligjor, duke përfshirë, ku është e mundur, marrëveshjet me shtetet tjera dhe duke marrë parasysh kushtet e tyre specifike që të bëjnë publike emrat tradicionalë lokalë, emrat e rrugëve dhe indika-

cione tjera topografike që kanë për qëllim publikun edhe në gjuhën e pakicës, aty ku ka kërkesë të mjaftueshme për indikacione të tilla.

Përdorimi i emrave personal në gjuhët e pakicave ashtu si është paraparë nga Konventa nuk është pranuar nga ligjet vendase. Të gjitha dokumentet personale e publike janë në gjuhën serbe dhe në alfabet cirilik, e emrat e mbiemrat nuk mund të shkruhen ashtu si thuhet në gjuhën e pakicës. Kjo nganjëherë ka rrjedhoja të padëshirueshme dhe derogative, duke shkaktuar pakënaqësi në mesin e personave nga pakicat. Kur prindët ngulmojnë që të vejnë emra në gjuhën e pakicës dhe në pajtim me traditën e tyre, oficerët refuzojnë ta shënojnë emrin e fëmijës në Regjistrin e lindjeve (rasti në Bosilegrad). FDH nuk ka shënuar raste të kufizimeve mbi mbishkrimet e natyrës private në gjuhët e pakicave.

Shfaqja e mbishkrimeve me emra tradicionalë lokalë, emra të rrugëve dhe indikacione tjera topografike në gjuhët e pakicave varet nga përdorimi zyrtar i gjuhës së pakicës në nivel lokal. Sipas Ligjit për përdorim zyrtar të gjuhëve dhe shkri-meve, mbishkrimet që kanë për qëllim publikun janë në serbisht dhe në gjuhën e pakicës që përdoret në atë pjesë. Mbishkrimet e tilla zakonisht shihen në komunat ku pakica është popullatë shumicë (Suboticë, Çoka, Preshevë, Ulqin, Novi Pazar), dhe rregullohen me statutet e kuvendeve lokale. Hulumtimi i FDH ka qitë në pah se autoritetet republikane nuk i kushtojnë fare rëndësi këtyre kërkesave. Mbishkrimet në ndërtesat e organeve republikane në komunitetet shumet-nike janë vetëm në serbisht.

3.10. Neni 12, Konventa kornizë:

E drejta për arsim e personave pjesëtarë të pakicave

1. Palët, aty ku duhet, marrin masa në fushën e arsimit dhe hulumtimit për të promovuar njohurinë e kulturës, historisë dhe fesë së pakicave të tyre kombëtare dhe të shumicës.

2. Në këtë kontekst, Palët, pos tjerash, ofrojnë mundësi ade-kuate për aftësimin e mësuesve dhe qasje në tekste shkollore,

dhe mundësojnë kontakte mes studentëve dhe mësuesve të komuniteteve të ndryshme.

3. Palët ndërmarrin që të promovojnë mundësi të barabarta për qasje në arsim të të gjitha niveleve për personat që u takojnë pakicave kombëtare.

Neni 13 i Ligjit për mbrojtjen e pakicave parashtron të drejtën e pakicave kombëtare për arsimim në gjuhën e tyre prej arsimit parashkollor e fillor, deri te ai i mesëm. Sidoqoftë FDH ka zbuluar se pakicat nuk kanë qasje të barbartë në këto tri nivele, edhe pse shteti ka obligim që t'ua krijojë kushtet e duhura. Në rastin e disa pakicave, arsimimi në gjuhën e tyre sigurohet vetëm deri te një nivel i caktuar, p.sh. prej klasës 1 deri 4 po jo edhe deri në klasën 8, vitin e fundit të shkollës fillore.

Situata është posaçërisht e keqe për fëmijët romë të cilët për shkak të testeve për pranim në shkollë që nuk u janë përshtatë rrethanave të tyre janë të mbipërfaqësuar në shkollat speciale (shkolla për fëmijët me nevoja speciale në Bor). Në Vojvodinë, ku mësimi në klasa ofrohet në pesë gjuhë (serbisht, hungarisht, sllovakisht, rutenianisht dhe rumanisht) mbi 70% të romëve janë analfabetë ose gjysëm analfabetë. Ka pasë një rritje dy-tre vjetët e fundit të formave të ndryshme të arsimit ekstramural alternativ për fëmijët romë, kryesisht me iniciativën e organizatave jo-qeveritare (në Bačka Pallankë, Obrenovac, Bački Monoshtor, Podgoricë).

Shkelje të rënda të së drejtës për arsimim kanë marrë formën e refuzimit të pranimit të fëmijëve romë (Nikshiq) ose ndarjen e tyre në klasë të ndara, të përbëra nga romët (Suboticë, Beograd, Podgoricë). Klasët pregaditore dhe mësimet shtesë për fëmijët romë organizohen kryesisht nga organizatat jo-qeveritare. Këto janë treguar të suksesshme pasi që mësuesit janë më të kujdesshëm për nevojat e fëmijëve të cilët arrijnë rezultate më të mira në shkollat e rregullta.

Sipas Ligjit për Arsim të mesëm të Serbisë (Neni. 4 (1)), mësimi në klasa bëhet në serbisht, derisa neni 5 (2) thotë se

mësimi bëhet në gjuhën e pakicës ose në dy gjuhë pakicash aty ku kërkohet nga së paku 15 fëmijë në klasën e parë. Ligji i ri serb për universitetet thotë se mësimi në institucione të arsimit sipëror mund të mbahet edhe në gjuhë të pakicave ose në gjuhë të huaj.

Komunitetet hungareze dhe sllovae kanë qasjen më të mirë në arsimin në gjuhën e tyre prej nivelit më të ulët deri të më i larti. Ka disa shkolla fillore të cilat ofrojnë mësim në rumanisht (Vrshac, Alibunar, Plandishte,) si dhe një klasë në Kolegjin e mësuesisë në Vrshac. Personat e komunitetit rumun mund të vazhdojnë mësimin në gjuhën e tyre amtare në Shkollën universitare të gjuhëve në Novi Sad e cila ka degën për studime rumune.

Në fillim të vitiit shkollor 2002/2003, autoritetet arsimore të Suboticës ia mundësuan fëmijëve kroatë që të nisin me arsimim në gjuhën e tyre. Tash 41 nxënës të klasëve të para të mesme ndjekin mësimet në gjuhën kroate në tri shkolla të komunës. Planprogrami është hartuar nga Shoqata akademike kroate në Suboticë dhe është miratuar nga autoritetet arsimore të Vojvodinës.

Arsimimi për fëmijët bullgarë organizohet në komunat Bosilegrad dhe Dimitrovgrad. Përveç serbishtes, planprogrami përfshin dy klasë të gjuhës bullgare në javë. Pas shkollës fillore, fëmijët bullgarë zgjedhin se në cilën shkollë të mesme dojnë të shkojnë. Mësimet janë në serbisht me nga dy javë bullgarisht në javë pasi që nuk ka pasë interesim të mjaftueshëm në mësimet vetëm në bullgarisht ose në mësimet të kombinuara serbisht e bullgarisht. Studentët mund të hyjnë në provimet finale në gjuhën bullgare, mundësi që vetëm dy studentë e kishin zgjedhë në vitin 2001. Planprogramet e shkollave në gjuhën serbe nuk përmbajnë mësimet mbi kulturën, traditën dhe historinë bullgare.

Për shkak të konflikteve të armatosura, prej vitit 2001 shqiptarët kanë vetëm qasje të pjesshme në institucionet arsimore në Serbi. Disa ndërtesa shkollore janë marrë nga formacionet ushtarake qysh para fillimit të luftimeve, derisa

tjerat, si p.sh. shkolla e mesme në Bujanoc, janë zënë nga forcat e armatosura edhe para fillimit të luftimeve. Në Serbi nuk ka institucione të arsimit sipëror që ofrojnë mësim në gjuhën shqipe ndërsa diplomat që merreshin në Kosovë nuk njiheshin nga autoritetet serbe deri në vitin 2001. Problemi u zgjedh me udhëzimet e lëshuara nga Ministria e Arsimit të Serbisë po që sidoqoftë nuk kanë forcë ligjore. Nuk janë paraparë kurrfarë masash për t'u marrë me problemet e shumta të pakicave në planet për tejkalimin e krizës në komunat Preshevë, Bujanoc dhe Medvegjë. Së bashku me kërkesat e tyre përfaqësuesit e komunitetit shqiptar kanë propozuar masa specifike për përmirësimin e situatës.³⁸ Tekstet shkollore për shkolla fillore e të mesme janë në gjuhën shqipe dhe janë thuajse të gjitha përkthime nga serbishtja dhe janë të demoduara. Një pjesë e madhe e këtyre teksteve përmbajnë pjesë të cilat popullata shqiptare i sheh si fyese, disa kanë pjesë të shtypura me alfabet çirilik dhe gati asnjëri nga këto tekste nuk kanë çka të thonë për kulturën dhe traditën e shqiptarëve.

Mësimi në gjuhën shqipe në shkollat fillore të Malit të Zi ofrohet në Ulqin, Podgoricë, Tivar, Plavë dhe Rozhajë, derisa institucionet e vetme parashkollore gjenden në Ulqin dhe në Tuz afër Podgoricës. Rreth 300 shqiptarë vijnë në mësimin në gjuhën shqipe në shkollën fillore Ostros afër Tivarit. Arsimi i mesëm

38

"... Pjesëmarrja e shqiptarëve në drejtimin e shkollave, caktimin e drejtorëve dhe bordeve të shkollave; duke e bërë të mundur me ligj krijimin e institucioneve speciale arsimore që do të përqëndroheshin në planprograme, dhe tekste shkollore për shkolla fillore e të mesme në gjuhën shqipe; themelimi i një Komisioni special për arsim (Serbi-Kosovë) i cili do të rregullonte çështjen e arsimit të shqiptarëve vendas në shkollat e mesme që nuk ekzistojnë në luginën e Preshevës dhe në institucionet shkollore të larta dhe sipërore në Kosovë; nostrifikimi i të gjitha diplomave dhe certifikatave të marra nga shkollat e mesme dhe të larta në Kosovë dhe në Universitetin e Prishtinës në periudhën 1991-2001; dhe përshpejtimi i nostrifikimit të diplomave nga universitetet në Shqipëri dhe nga vendet tjera me anë të një vendimi special të Minsitrisë së arsimit; ofrimi i qasjes së barabartë për studentë shqiptarë në fonde për standardin jetësor të studentëve; ndërtimi dhe rindërtimi i ndërtesave shkollore dhe dhënia e pajisjeve për modernizimin e procesit mësimor..."

në shqip ofrohet në Ulqin, Plavë dhe Tuz, ndërsa qeveria malazeze tash së voni ka vendosë të themeloj një degë të gjuhës shqipe në Fakultetin e shkencave shoqërore në Nikshiq. Pasi që qeveria nuk përfilli kërkesën e partive politike shqiptare që kjo degë të vendosej në ndonjë vend ku shqiptarët janë shumicë, në te nuk janë regjistruar mjaft sudentë.

Shkollski Biseri, revistë për fëmijët e shkollave fillore në Serbi, Mal të Zi dhe në Republika Srpska (Bosnje e Hercegovinë) publikimi i së cilës financohet bashkarisht nga autoritetet kulturore e arsimore të këtyre tre entiteteve në botimin e muajit shkurt të vitit (faqet 22 dhe 23) kishte një në të cilin boshnjakët/muslimanët tregosheshin në mënyrë të paqenë dhe ofenduese.

Fëmijët romë dhe boshnjakë në Prizren, Kosovë, diskriminohen në mënyrë indirekte për sa i përket të drejtës për arsim në gjuhën e tyre. Gjuha rome mësohej në Prizren deri para disa vitesh, po kjo nuk ka rifilluar më. Prindët brengosen për dështimin e autoriteteve arsimore të Kosovës që të krijojnë kushte për arsimim në gjuhën boshnjake (rastet në Skorbishte dhe Rezhane).

Ministritë e arsimit të Serbisë dhe Malit të Zi nuk kanë bërë kurrfarë përpjekjesh për të aftësuar mësimdhënësit dhe stafin jetër të shkollave për shkollat në të cilat pakicat përbëjnë shumicën e nxënësve. Kjo posaçërisht vlen për shërbimet këshilluese në shkollat në gjuhën shqipe në Mal të Zi. Mungesa e mësuesve që dinë të japin mësim në gjuhën shqipe vjen për shkak të mosvlerësimit apo vonësës së dhënies së certifikatave të vlerësimit që merren në Shqipëri. Mësuesit individualë dhe shkollat marrin tekste shkollore dhe libra që duhen lexuar privatisht nga Shqipëria fqinje.

Sipas Ligjit përkatës serb, Ministri i arsimit përcakton cilat tekste shkollore dhe libra duhen përdorë në shkollat fillore e të mesme. Ligji parasheh shtypjen e teksteve shkollore në gjuhët e pakicave. Pas interevenimit të NATO-s në vitin 1999, në Kosovë më nuk janë shtypur tekste shkollore në gjuhët e

pakicave. Disa fëmijë boshnjakë përdorin tekste nga Bosnja Hercegovina e goranët përdorin tekste shkollore nga Serbia.

3.11. Neni 13, Konventa kornizë: Institucionet private të arsimit

1. Përbernda kornizës së sistemeve të tyre ligjore, Palët njohin të drejtën e personave nga pakicat që të themelojnë dhe drejtojnë institucionet vetanake të arsimit dhe aftësimit.

2. Ushtrimi i kësaj të drejte nuk përmban kurrfarë obligimi financiar për Palët.

Hulumtimi i FDH ka treguar se ende nuk janë krijuar kushtet për themelimin e institucioneve private arsimore nga pakicat, gjë që është e çuditshme sepse shteti nuk ka kurrfarë obligimesh financiare lidhur me këtë. Janë provuar nismat mirëpo, për shkak të interesimit të vogël të pakicave, nuk janë materializuar asnjëra.

Ligji për universitete i Serbisë thotë në nenin 10 (1) se universitetet dhe fakultetet mund të themelohen nga republika si dhe nga perosnat ligjorë dhe qytetarët privatë. Duke e shfrytëzuar ligjin, një komision i udhëhequr nga myftiu i Sanxhakut, Muamer efendi Zukorliq, tash rishtazi ka themeluar një universitet me katër fakultete (juridiku, shkencat kompjuterike, gjuhët, ekonomia) dhe 12 departamente në Novi Pazar. Në ceremoninë hapëse kishte ardhë edhe Ministri serb i arsimit dhe sportit. Rreth 300 studentë, sa ishin planifikuar, u regjistruan në vitin akademik 2002/2003.

Programet për arsimin alternativ për romët ekzistojnë edhe në Serbi edhe në Malë të Zi por diplomat nuk njihen nga shkollat publike në të dy republikat.³⁹

³⁹ Shkolla fillore Trifun Dimić në Podgoricë ka rreth 80 studentë romë, dhe një çerdhe ku shkojnë 60 fëmijë romë. Shkolla ofron një prej programeve më të mira të arsimit alternativ për romët.

3.12. Neni 14, Konventa kornizë: E drejta për t'i mësuar gjuhët e pakicave

1. Palët ndërmirren që të njohin të drejtën se secili person nga pakicat kombëtare ka të drejtën ta mësojë gjuhën e pakicës së vet.

2. Në pjesët ku tradicionalisht banojnë personat e pakicave kombëtare ose aty ku janë në numër substancial, nëse ka kërkesë të mjaftueshme, Palët mundohen t'u sigurojnë, sa të jetë e mundur dhe brenda kornizës së sistemeve të tyre arsimore, personave nga pakicat mundësitë adekuate për mësimin në gjuhën e tyre ose t'i ndjekin mësimet në këtë gjuhë.

3. Paragrafi 2 i këtij neni zbatohet për pa e paragjykuar mësimdhënien apo nxënien e gjuhës zyrtare.

Pasi që legjislacioni serb i vitit 1992 mbi arsimin fillor ishte restriktiv për sa i përket të drejtave të pakicave, u ndryshua me 25 prill 2002. Sidoqoftë, rregulla që klasa e cila mëson në gjuhën e një apo dy pakicave duhet të këtë së paku 15 studentë ende vlen. Numri më i vogël se kaq kërkon miratimin e Minstrit të arsimit. Vendimet lidhur me këtë shkojnë prej ndalesës së ashpër deri te liberalizmi. Studentët të cilët vijnë në mësimin në gjuhën e tyre janë të obliguar të mësojnë serbisht. Shkollat në të cilat mësohet në serbisht ofrojnë mundësi për studentët të cilët i takojnë pakicave që t'i mësojnë gjuhët e tyre dhe të mësojnë për kulturat e tyre. Lënda është zgjedhore më nga dy orë në javë, zakonisht të shtundeve, nëse ka kërkesë të mjaftueshme.

3.13. Neni 15, Konventa kornizë: Pjesëmarrja në jetën kulturore, sociale dhe ekonomike dhe në çështjet publike

Palët krijojnë kushte për pjesëmarrjen e personave nga pakicat në jetën kulturore, sociale dhe ekonomike dhe në çështjet publike, posaçërisht në ato të cilat kanë ndikim në to.

Pjesëmarrja e pakicave kombëtare në jetën kulturore, sociale dhe ekonomike dhe në çështjet publike rregullohet me Ligjin për mbrojtjen e pakicave. Ky ligj ofron mundësinë e formimit të këshilleve kombëtare si organe vetë-qeverisëse të pakicave në fushën e kulturës, përdorimit zyrtar të gjuhëve, informimin publik dhe arsim. Për t'iu mundësuar pakicave që të ruajnë, promovojnë dhe mbrojnë karakteristikat e tyre kombëtare, etnike, fetare, linguistike dhe kulturore, qeveria federale ka themeluar Këshillin federal për pakicat kombëtare të përbërë nga përfaqësuesit e këshilleve kombëtare.

Janë miratuar edhe rregulloret mbi punën e kolegjeve elektorale të cilat zgjedhin këshillet kombëtare. Ligji për mbrojtjen e pakicave përkufizon Këshillin federal si organ të vetë-qeverisjes së pakicave për personat që u takojnë pakicave kombëtare për t'i përfaqësuar këta dhe të punoj në interes të përdorimit zyrtar të gjuhëve, arsimit, kulturës dhe informimit publik. Neni 19 (7) i Ligjit thotë se këshillet kombëtare vendosin mbi çështjet në këto fusha dhe më këtë u bësohet ushtrimi i autoritetit publik në fushat që kanë rëndësi për ruajtjen e identitetit kombëtar të pakicave. Procesi i themelimit të këshilleve kombëtare dhe i Këshillit federal është në vazhdim e sipër. Këshillet kombëtare hungareze dhe ruteniiane janë themeluar në fillim të nëntorit 2002.

3.13.1. Pjesëmarrja në çështjet publike

Nuk ka pjesëmarrje efektive të pakicave kombëtare në jetën kulturore, sociale dhe ekonomike dhe në çështjet publike. Situata është e kënaqshme vetëm në komunat në të cilat pakicat janë mbi 80% të popullatës (Tutin, Kanjizhë, Preshevë) dhe aty ku ata marrin pjesë në qeverisjen lokale, institucionet dhe kompanitë e themeluara nga komunat. Në vende më të vogla, pakicat marrin pjesë në jetën publike me anë të aktiviteteve në komunitetet lokale fqinje (Shid). Sidoqoftë, pjesëmarrja efektive rrallë sigurohet në viset ku pakicat janë nën 50 % e popullatës dhe numrat e personave nga pakicat që mbajnë pozita të larta në zyret lokale të organeve republikane dhe kompanive shtetërore janë tepër të vegjël.

Me përjashtim të disa komunave (Kovaçica, Ulqin) situata është e ngjashme për sa i përket posteve të gjykatësve dhe prokurorëve. Më së keqi është në fushën e zbatimit të ligjit ku perosnat nga pakicat janë tepër pak të përfaqësuar në strukturat komanduese. Janë bërë vetëm ndryshime simbo- like në këtë fushë, siç janë emërimi i personave nga pakicat si shefa të policisë në Preshevë dhe Novi Pazar.

3.13.2. Serbia

Përzierja e autoriteteve qendrore në qeveritë lokale ishte e zakonshme gjatë regjimit të Millosheviqit, veçanërisht në komunat shumetnike ku tërësisht anashkaloheshin të drejtat e pakicave. Ishte krijuar një "teknikë" për t'i mundësuar autoriteteve qendrore t'a marrin pushtetin mbi qeveritë lokale duke i vendosur ato nën administrim të përkohshëm.⁴⁰

Në zgjedhjet lokale me 24 shtator 2000, Lista për Sanxhak – koalicioni i Dr. Sulejman Uglaninit siguroi 34 vende nga gjithsejt 47 vendet e kuvendit komunal të Novi Pazarit, 34 nga

⁴⁰ Duke u thirrë në nenin 45 të Ligjit për Organizimin territorial të Republikës së Serbisë dhe vetqeverisjen lokale (gazeta zyrtare RS, Nrt. 47/91, 79/92 dhe 47/94) dhe nenin 29 të Ligjit mbi Qeverinë e Republikës së Serbisë (Gazeta zyrtare RS, Nrt. 5/91 dhe 45/93), më 10 korrik 1997 qeveria serbe mori përsipër qeverisjen lokale në komunën e Novi Pazarit. Diçka e ngjashme ngjau edhe me komunën e Tutinit. Zyrja e prokurorit publik të Serbisë sfidoi kushtetutshmërinë e neneve për statutin e komunave të cilët thonë se "komuna gjendet në territorin e Sanxhakut", se "boshnjakët janë popullata shumicë", pas futjes së gjuhës boshnjake në përdorim zyrtar dhe zgjedhjes së bërë më 28 mars, "përmendja e parë e dokumentuar e pushtetit Osman në këtë komunë," si dita e Tutinit. Zyrja e prokurorit po ashtu sfidoi flamurin dhe amblemën e Tutinit pasi që komunat si njësi territoriale nuk kanë të drejtë përcaktojnë këto simbole. Më 11 janar 2001, Gjykata supreme unanimisht hodhi poshtë nenet e kontestuara si jokushtetuse. Në vendimin e saj ajo tha se emërtimi "boshnjakë" nuk paraqitej në regjistrimin e vitit 1991 as në Serbi as në Jugosllavi, dhe tha se nuk ka arsye sociologjike apo linguistike për emërimin e gjuhës boshnjake si "gjuhë standarde të muslimanëve të sotëm, e cila është variant autentik i gjuhës serbe."

37 vende në kuvendin e Tutinit dhe 20 nga 39 vendet në kuvendin e Sjenicës. Kryetarët e komunave të të trija këtyre komunave, në të cilat boshnjakët janë shumicë, janë boshnjakë dhe anëtarë të Listës për Sanxhak – Dr. Sulejman Uglanin. Bashkëpunimi në mes të qeverive lokale në Sanxhak dhe autoriteteve republikane është shumë i mangët,⁴¹ ndërsa boshnjakët janë të nën përfaqësuar në organet shtetërore, kompanitë shtetërore dhe bordet e drejtorëve (televizioni shtetëror serb, kompanitë elektrike, të naftës etj.). Vetëm tash rishtazi boshnjakët kanë nisë të emërohen në pozita të larta në fushën e zbatimit të ligjit. Kështu një boshnjak është bërë shëf i policisë në Novi Pazar për të parën herë me 1 mars 2002, po për ndihmës të vetin ka një serb. Duke e shpallur emërimin, Ministria serbe e punëve të brendshme tha se në të ardhmen do të merrej parasysh përfaqësimi adekuat i pakicave kombëtare. Vetëm dikund rreth 15 të boshnjakëve (16.5%) janë në forcën 95 anëtarësh të policisë lokale në Sjenicë edhe pse kjo pakicë kombëtare përbën mbi 75% të popullatës së komunës.

Ka pesë gjykata komunale në Sanxhakun e Serbisë (Novi Pazar, Sjenicë, Tutin, Priboj dhe Prijepole) ndërsa Novi Pazari është po ashtu selia e Gjykatës së qarkut. Tre kryetarë të gjykatave komunale janë serbë dhe dy janë boshnjakë. Nga 46 gjykatësit e këtyre gjykatave, 21 janë boshnjakë dhe 25 serbë (45.6% boshnjakë). Përqindja tregon se parimi i proporcionalitetit nuk respektohet. Numri i boshnjakëve në gjyqësor dallon nga komuna në komunë. Në Sjenicë (75% boshnjakë), kryetari i gjykatës komunale është serb ndërsa gjykatësit janë të njejtë në numër. Në Tutin (95% boshnjakë), 60% e gjykatësve janë boshnjakë. Kryetari i gjykatës së qarkut në Novi Pazar është boshnjak e prej nëntë gjykatësve, vetëm katër janë boshnjakë.

Në pesë zyret prokuroriale komunale, prokurorët në katër prej tyre janë serb dhe vetëm në Tutin prokurori është Bosh-

⁴¹ Përfaqësuesit e listës për Sanxhak dy herë diskutuan me Kryeministrin serb pjesëmarrjen e boshnjakëve në qeverinë serbe (një post ministerial). Nuk u arrit kurrfarë marrëveshjeje.

njak. Nga tetë zëvendës prokurorët, gjashtë janë serbë dhe dy boshnjakë, ose vetëm 25%, që nuk është në pajtim me parimin e proporcionalitetit. Shumë ilustrativ është shembulli i zyrës së prokurorit komunal në Sjenicë ku edhe prokurori edhe zëvendësi i tij janë serb. Prokurori i qarkut në Novi Pazar është boshnjak dhe nga dy zëvendësit e tij një është boshnjak e një serb. Zyrja ka gjithsejt pesë punonjës, nga të cilët katër janë serb e vetëm një boshnjak.

Romët janë shumë keq të përfaqësuar politikisht në Serbi dhe nuk janë të përfaqësuar në asnjë nivel qeveritar, posaçërisht jo në pozita të larta. Një rom është këshilltar i Ministrisë federal për komunitetet kombëtare dhe etnike dhe udhëheq një seksion të ri të ngarkuar me përmirësimin e pozitës së romëve. Zëvendës kryetari i komitetit ekzekutiv të Nishit është rom ndërsa një rom është në komitetin ekzekutiv të Apatinit, një qytet ku jetojnë një numër i konsiderueshëm i romëve.

Kuvendet lokale të Preshevës, Bujanocit dhe Medvegjes, të cilët nuk kanë mundur të sigurojnë përfaqësimin efektiv të shqiptarëve, janë shpërbërë. Është vazhduar me kuvende të reja pas zgjedhjeve lokale të cilat rezultuan në pjesëmarrje më efektive të shqiptarëve në jetën publike.⁴² Tash që e kanë shumicën në kuvendet lokale, shqiptarët mund të punojnë në përmirësimin e pozitës së komunitetit të tyre. Kjo vlen sidomos për ato komuna në të cilat shqiptarët janë zgjedhë kryetarë (Riza Halimi në Preshevë dhe Nagip Arifi në Bujanoc). Masa të veprimit afirmativ janë ndërmarrë në Preshevë, sipas të cilave shqiptarët kanë fituar vende pune në organet qeveritare lokale krahasuar me gati asnjë në Bujanoc.

⁴² Duke fituar 48.41% të votës, Partia Shqiptare e Veprimit Demokratik (PDD) siguroi 18 vende në Kuvendin e Preshevës, e menjëherë mbas saj erdhi partia tjetër shqiptare- Partia e Unionit Demokratik të Shqiptarëve me 11 vende. PDD fitoi 11 vende në kuvendin e Bujanocit ndërsa Partia e Unionit Demokratik të Shqiptarëve vetëm një. PDD ka pesë vende në kuvendin e Medvegjes.

3.13.3. Mali i Zi

Gjatë hulumtimit të përfaqësimit të boshnjakëve/muslimanëve lokalë në kuvendet komunale në Malë të Zi, FDH ka gjetur se numri i vendeve të cilat i mbajnë personat nga kjo pakicë nuk përkon me përbërjen etnike të popullatës në komunat Bijello Pole, Plevle, Beran, Tivar dhe Podgoricë dhe se është adekuate vetëm në Rozhajë dhe Plavë. Ndër arsyet për këtë situatë është fakti se shumë boshnjakë/muslimanë votojnë për jo boshnjakët dhe se listat zgjedhore për kuvendarë dhe deputetë në parlamentin republikan si dhe partitë politike udhëheqen nga malazezët. Ishte e dukshme se disa boshnjakë/muslimanë në zgjedhjet e fundit votuan kryesisht për partitë politike me orientim civil (Partia Demokratike e Socialistëve, Partia Social-Demokratike dhe Alenaca Liberale e Malit të Zi).

Në komunën e Tivarit, ku boshnjakët/muslimanët janë 13.76% e popullatës, vetëm 1.88% janë të punësuar në organet e administratës lokale. Në Podgoricë, ku ata janë vetëm 5% e popullatës, vetëm 1% të boshnjakëve/muslimanëve punojnë në administratën komunale. Ka 41.57% boshnjakë/muslimanë në Bijello Pole, prej të cilëve vetëm 18.44% punojnë në administratën lokale. Përqindja e boshnjakëve/muslimanëve që punojnë në administratat e Plevles dhe Beranit është shumë e ulët dhe ata që punojnë në to i kanë punët me pagesat më të ulëta (bartës letrash, pastrues e të ngjashme).

Me përjashtim të Plavës dhe Rozhajës, pakicat nuk janë të përfaqësuara sa duhet në gjyqësorin e Malit të Zi, sidomos jo në pozitat e larta. Të gjithë prokurorët dhe këshilltarët në zyren e prokurorisë komunale në Podgoricë janë malazezë, edhe pse popullata është e përzier etnikisht dhe Podgorica është kryeqyteti i Malit të Zi. Nga nëntë gjykatësit e gjykatës komunale në Plevle, vetëm një është boshnjak/musliman dhe nuk ka prokurorë që vinë nga kjo pakicë. Numri i personave nga pakicat në gjyqësor bjen me rritjen e lartësisë së pozitës. Gjykata e lartë në Bijello Pole, e cila ka jurisdiksion mbi shtatë gjykata komunale, ka 12 gjykatës nga të cilët vetëm tre,

ose 25%, janë boshnjakë/muslimanë. Nuk ka boshnjakë/muslimanë në prokurorinë shtetërore të Malit të Zi dhe nga 23 gjykatësit e Gjykatës supreme të Malit të Zi, vetëm njëri, i emëruar para dy muajsh, është boshnjak/musliman. Nuk ka rregullore që rregullojnë në çfarëdo mënyre përfaqësimin e pakicave në sistemin gjyqësor të Malit të Zi.

Shefi i policisë dhe oficeri komandues në forcat policore të Plevles janë malazezë dhe nga 178 personat e punësuar atje, vetëm 12 janë boshnjakë/muslimanë (6.74%). Nga 20 personat që punojnë për njësinë e hetimeve të krimit, dy (10%) janë boshnjakë/muslimanë, dhe nga 51 pjesëtarë të policisë kufitare vetëm tre janë boshnjakë/muslimanë (5.88%). Çështjet e shërbimeve administrative punësojnë 19 njerëz nga të cilët dy janë boshnjakë/muslimanë (10.52%). Në Rozhajë, ku boshnjakët/muslimanët janë popullata shumicë, 65% e forcave policore janë të kësaj pakice kombëtare, që përkon me përbërjen etnike. Në kundërshtim me këtë, përfaqësimi i boshnjakëve/muslimanëve në Bijello Pole, Plavë, Podgoricë dhe Tivar është jo adekuat.

Kryetari i komunës së Ulqinit dhe dy nën-kryetarët janë shqiptarë, si është edhe nën sekretari i kuvendit komunal. Nga 33 kuvendarë, 28 janë shqiptarë ndërsa vetëm katër janë serbë. Nga 32 kuvendarët e Plavës shqiptarë janë vetëm katër (12.5%). Ka vetëm një shqiptar në kuvendin komunal të Rozhajës dhe tre në atë të Tivarit. Kuvendi komunal i Podgoricës që tash rishtazi është shpërbërë kishte 54 vende, nga të cilat tre mbaheshin nga shqiptarët (5.5%).

Nga 109 punonjës administrativ dhe nëpunës në Ulqin, 86 janë shqiptarë (79%); në Podgoricë 13 nga 402 (3.23%), në Tivar 10 nga 159 (6.29%). Nuk ka punonjës të regjistruar në administratën lokale Rozhajës të cilët deklarohen si shqiptarë. Nga 65 punonjësit në Plavë, 6 (9.23%) janë shqiptarë.

Kryetari i gjykatës komunale në Ulqin është malazez/serb dhe tre nga pesë gjykatësit janë shqiptarë (60%). Shumica e administratës së gjykatës janë shqiptarë ndërsa nga 20 gjykatësit porotë 15 (75%) i takojnë këtij grupi kombëtar.

Prokurori publik në Ulqin është malazez/serb, kryetari i dhomës së magjistratëve është boshnjak/musliman dhe magjistrati është malazez. Nga shtatë punonjësit administrativ, 40% janë shqiptarë.

Shefi i policisë së Ulqinit dhe udhëheqësi i njësisë për hetime të krimeve janë shqiptarë. Forcat policore lokale numrojnë 130 pjesëtarë, nga të cilët rreth 50% janë shqiptarë, 35% malazez dhe 15% nga grupet tjera kombëtare. Oficeri komandues i stacionit policor në Tuz afër Podgoricës, i cili ka shumicë dërrmuese të shqiptarëve, është shqiptar si janë edhe tre policët tjerë. Ka vetëm tetë shqiptarë në forcat policore të Podgoricës edhe pse shqiptarët përbëjnë 8.5% të popullatës së komunës.

3.13.4. Kosovë

Sipas Kornizës kushtetuese të Kosovës, Kuvendi i Kosovës ka 120 vende, nga të cilat 20 janë të rezervuara për përfaqësim shtesë të komuniteteve jo shqiptare. Dhjetë nga këto vende i ndahen partive politike, koalicioneve, iniciativave qytetare, kandidatëve të pavarur që përfaqësojnë komunitetin serb; ndërsa 10 vende komuniteteve tjera: katër për romë, ashkali dhe egjiptas dhe tre për komunitetin boshnjak, dy për komunitetin turk dhe një për komunitetin goran. Kryesia e Kuvendit ka shtatë anëtarë prej të cilëve njëri emërohet nga deputetët e Kuvendit të cilët përfaqësojnë komunitetin serb dhe një nga partitë që përfaqësojnë jo shqiptarët. Koalicioni serb i Kosovës ka fituar 22 vende në Kuvend dhe ka një përfaqësues në Kryesinë e Kuvendit, dy në Qeverinë e Kosovës (kordinatori për kthimin e serbeve të zhvendosur dhe tjerëve jo shqiptarë, Ministri për bujqësi dhe pylltari) dhe një serb është këshilltar në zyrën e shefit të UNMIK-ut për çështjen e kthimit të personave të zhvendosur.

Pas miratimit të Kornizës kushtetuese dhe zgjedhjeve parlamentare në Kosovë komuniteti rom ka një përfaqësues në Kuvend, që po ashtu është në Kryesi. Nuk ka romë në qeverinë e Kosovës. Nga 869 përfaqësuesit në kuvendet komunale, 123 janë caktuar nga shefi i UNMIK-ut: 10 ashkalijë, 9 romë, dhe 4

egjiptasë. Përfaqësimi i romëve në kuvendet komunale nuk është i kënaqshëm. Për shembull ka vetëm një person që i takon këtij komuniteti në Kuvendin komunal 47 anëtarësh të Prizrenit.

3.14. Neni 16, Konventa kornizë: Shmangia nga ndryshimi i përqindjes së popullatës

Palët i shmangen masave që ndryshojnë përqindjet e popullatës në viset të cilat banohen nga personat që i takojnë pakicave kombëtare dhe që synojnë kufizimin e të drejtave dhe lirive që dalin nga parimet e mbrojtura me këtë Konventë kornizë.

Ardhja masive e refugjatëve dhe personave të zhvendosur në ish republikat jugosllave në Kosovë dhe emigrimi i popullatës nga Jugosllavia rezultuan në ndryshime sinjifikante të përbërjes etnike të popullatës. Tash për tash ka dikund rreth 700,000 refugjatë të regjistruar dhe personave të zhvendosur përbrenda në Serbi, shumica në Vojvodinë (përafërsisht 50%) ku është arritur më së shumti përparim në programet për vendosjen e tyre të përhershme dhe integrimin në komunitete lokale. Reagimet më të nxehta ndaj këtyre programeve erdhën nga partia e hungarezëve të Vojvodinës dhe nga Unioni demokratik i hungarezëve të Vojvodinës, të cilët shohin vendosjen e refugjatëve në krahinë si ndryshim të përbërjes etnike të popullatës dhe masat si janë blerja e shtëpive të braktisura për ta si "kundërshtim direkt me Ligjin federal për pakicat kombëtare i cili shprehimisht ndalon ndryshimin e përbërjes kombëtare të popullatës për cilatdo arsye."

Së bashku me ardhjen e refugjatëve në Vojvodinë, madhësia e komunitetit kroat në provincë u zvogëlua, sidomos në rajonin e Sremit nga i cili u detyruan të ikin kryesisht kroatët.⁴³ Një numër mjaft i madh i boshnjakëve ikën për në

⁴³ "Përbërja etnike e Vojvodinës u ndryshua po ashtu nga emigrimi masiv i kroatëve të Vojvodinës si rezultat i trysnive të ndryshme, përfshi edhe dhunën fizike." Samardžić, Miroslava, *Pozita e pakicave në Vojvodinë*, Qendra për reagimin kundër luftës, Beograd 1999, f. 43.

Sanxhak. Programet për ndihmë refugjatëve u përqëndruan kryesisht në vendet që tradicionalisht kanë qenë të banuara nga pakicat, duke e ndryshuar kështu në masë të madhe strukturën etnike të popullatës. Problem tjetër është shkalla e ulët e natalitetit për shkak të cilës disa nga viset e banuara me pakicat po shpopullëzohen (p.sh. Jakov Most afër Zrenjaninit). Shteti në përgjithësi nuk ndërmerr masa për mbrojtjen e shumetnisë dhe inkurajimin e zhvillimit ekonomik të viseve të tilla (p.sh. fshati Muzla afër Zrenjaninit, fshati Llug afër Beoçinit).

Një numër mjaft i madh i kroatëve në Boka Kotorska të Malit të Zi janë detyruar të ikin në vitet 1990 dhe boshnjakët ishin shpërngulur nga veriu i republikës. Shumica e këtyre nuk janë kthyer më.

Konfliktet e armatosura të intensitetit të ulët por serioze në Serbinë jugore gjatë viteve 2000 dhe 2001 po ashtu shkakton ndryshime madhore të strukturës së popullsisë. Kjo përfundoi me nënshkrimin e marrëveshjes me 31 maj 2001 sipas së cilës grupet e armatosura u çarmatosën dhe u hoq situata e fortë e sigurisë përrreth kufirit administrativ me Kosovën. Pas fillimit të lirisë së lëvizjes 8,982 shqiptarë të zhvendosur u kthyen në shtëpitë e veta në rajon në periudhën prej 24 majit deri më 1 shkurt 2002.

Personat pjesëtarë të pakicave, përfshi serbët, u akuzuan nga shqiptarët për përzierjen në krime dhe kolaborime me regjimin serb dhe sulmet e bile edhe vrasjet të cilave iu nënshtruan i detyruan që në numër të madh të ikin prej shtëpive të tyre pas ardhjes së trupave ndërkombëtare në Kosovë. Disa komuna (Vushtrri dhe Shtime) kanë miratuar rezoluta për riintegrimin e personave të zhvendosur. Pengesa kryesore për kthimin e të zhvendosurve është mungesa e vazhdueshme e sigurisë personale, fakti që shtëpitë dhe banesat e tyre janë ende të zëna ilegalisht dhe pamundësia e gjetjes së punëve.

3.15. Neni 17, Konventa kornizë:

Kontaktet tejkufitare dhe pjesëmarrja në aktivitetet e OJQ-ve

1. Palët ndërmarrin që të mos përzihen në të drejtat e personave nga pakicat kombëtare që të themelojnë dhe të mbajnë kontakte të lira e paqësore tej kufijve me personat që në pajtim me ligjin rrinë në shtetet tjera, sidomos të atyre me të cilët ndajnë identitetin etnik, kulturor, gjuhësor ose fetar ose trashëgiminë e përbashkët kulturore.

2. Palët ndërmarrin që të mos përzihen në të drejtën e personave të pakicave që të marrin pjesë në aktivitetet e organizatave jo-qeveritare, si në nivelin kombëtar ashtu edhe në ate ndërkombëtar.

Kontaktet me bashkëkombas në shtetet amë dhe me organizatat e tyre si dhe pjesëmarrja në aktivitetet e OJQ-ve ndërkombëtare po shënon përmirësim. Miratimi i Jugosllavisë për të zbatuar "Ligjin statutar " të miratuar nga parlamenti i Hungarisë, i cili i jep privilegje hungarezëve etnikë në vendet fqinje shkaktoi kontraverzë të madhe politike dhe u shënuan disa sulme mbi hungarezët etnikë të cilët ushtruan të drejtën e tyre sipas ligjit. Disa qeveri lokale kanë mundësinë e pjesëmarrjes në forma të ndryshme të bashkëpunimit ndërkombëtar (p.sh. Subotica).

Personat e komunitetit shqiptar u sulmuan në disa raste derisa udhëtonin për në Kosovë. Shqiptarët të cilët punojnë ose kanë kusherinjë në Kosovë janë posaçërisht të prekur nga incidente të tilla. Numri i këtyre incidenteve ka rënë në vitin 2002.

3.16. Neni 18, Konventa kornizë:

Marrëveshjet për mbrojtjen e pakicave dhe inkurajimi i bashkëpunimit tejkufitar

1. Palët mundohen të nënshkruajnë, kur është e duhur, marrëveshje me vende tjera, sidomos me vendet fqinje për të siguruar mbrojtjen e personave pjesëtarë të pakicave.

2. Aty ku duhet, Palët marrin masa për inkurajimin e bashkëpunimit tejkuftar.

Qeveria Jugosllave ka shprehur gadishmëni për nënshkrimin e marrëveshjeve me të gjitha vendet fqinje. Marrëveshja e parë e kësaj natyre u nënshkrua me Rumaninë.

Qeveria e Malit të Zi dhe qeveria e Shqipërisë kanë intensifikuar bashkëpunimin në kuadër të të cilit, me kërkesë të komunitetit shqiptarë në Mal të Zi, është hapur edhe një vendkalim kufitar. Përparimi më i madh është arritur në shkëmbimet kulturore e shkencore. Partitë politike të kroatëve të Vojvodinës kanë nxitur nënshkrimin e marrëveshjes për mbrojtjen e pakicave në mes të Jugosllavisë dhe Kroacisë, por kjo nuk është jetësuar ende.

Me qëllim të promovimit të bashkëpunimit ndërrajonal, me 5 shtator 2002 Kuvendi i Vojvodinës konfirmoi protokolin e nënshkruar me rajonin e Vukovar-Sremit të Kroacisë. Në fillim të shtatorit, Ministri për komunitete etnike e kombëtare diskutoi me zyrtarin e qeverisë hungareze pozitën e serbeve në Hungari dhe hungarezëve etnikë në Jugosllavi. Ata shpallën se së shpejti do të nënshkruhej marrëveshja bilaterale për mbrojtjen e këtyre pakicave, nevoja për të cilën ka ekzistuar për një kohë të gjatë.

Interesimi në zhvillimin e bashkëpunimit tejkuftar nuk është definuar qartë në disa raste. Komuna e Baçit në Vojvodinë, e cila kufizohet me Kroacinë ka mbi 2,000 kroatë dhe bashkëpunon me komunën e Vukovarit në Kroaci. Arsyeja kryesore është fakti se dikund rreth 400 njerëz në Baç dhe po aq në Vukovar kanë prona në anën tjetër të kufirit. Për t'iu ndihmuar këtyre njerëzve që t'i kryejnë punët e veta, këto dy vende kanë nisë të përdorin leje kalimet kufitare.

Tryeza e rrumbullakët: Shqipëtarët në Serbi – Preshevë, Bujanoc dhe Medvegje

Serbi, Bujanoc, 22 dhe 23 nëntor 2002.

Në bashkëpunim me Këshillin për të drejtat e njeriut në Bujanoc dhe kuvendet komunale Bujanoc dhe Preshevë, Fondi për të drejtë humanitare ka organizuar një shqyrtim mbi shkeljen e të drejtave të njeriut të Shqipëtarve në këtë region, në të kaluarën e afert, dhe gjendjen e të drejtave individuale dhe kolektive të njeriut pas ndryshimit të qeverisë në Serbi. Pjesmarrës në tryezë të rrumbullakët kanë qenë nënkryetari i Qeverisë së Serbisë Nebojsa Čović dhe ministri federativ i bashkësive kombëtare dhe etnike Rasim Lajiq, si dhe përfaqësuesit e pushtetit lokal dhe organizatave joqeveritare, organizatave regjionale dhe nderkombëtare joqeveritare, ambasadës së Britanisë së Madhe dhe SHBA/së¹. Sesionet e posaqme kanë qenë të dedikuara paraqitjes së raportit të FDH-e, promovimit të instrumenteve nderkombëtare për mbrojtjen e të drejtave të pakicave, Konventës kornizë mbi mbrojtjen e pakicave kombëtare dhe rekomandimeve të OSCE-së nga Lundi, Haga dhe Oslo, dhe ndalimit të diskriminimit²

22. nëntor 2002.

Vërejtjet hyrse:

Natasha Kandiç, drejtoreshë egzekutive e FDH:

Egzistojnë dy arsye për shkak të të cilave ia kushtojmë kujdesin e posaqëm të drejtave të Shqipëtarve në Bujanoc,

¹ Lista e pjesëmarrësve gjendet në Shtojcën I të këtij raporti

² Programi i tryezës së rrumbëllakët gjendet në Shtojcën II të këtij raporti

Preshevë dhe Medvegjë. Arsyeja e parë është fakti se pushteti i mëhershëm në keto pjesë, ka zbatuar politikë tepër represive, e cila solli deri të konfrontimi i armatosur ndërmjet forcave të sigurisë së Serbisë dhe Ushtrisë Çlirimtare për PBM. Kanë mbetur shenjat e thella në të gjitha aspektet e jetës. Arsyeja e dytë e cila ka ndikuar në zgjedhjen e temës është fakti që pas ndryshimeve të pesë tetorit në pushtet të Serbisë, për herë të parë ka ardhur deri të lëvizja e marrëdhënjeve politike në menyrë pozitive, dhe gjër të krijimi i kushteve për pjesmarrje të Shqipëtarve në jetën politike të Serbisë.

Riza Halimi, Kryetar i komunës së Preshevës:

Procesi i zgjedhjes politike të problemit, deri të i cili është ardhur pas ndryshimeve politike në Serbi, ende është në fillim, dhe është e nevojshme që të bëhen shumë gjëra për të u normalizuar situata. Diskriminimi i Shqipëtarve nuk është i lidhur vetëm me regjimin e Milosheviqit, por është rezultat i regjimeve dhe qeverive të mëhershme dhe të shumta, me intenzitet të ndryshëm ka ndodhur në periudha të ndryshme. Diskriminimi i Shqipëtarve gjatë regjimit të Millosheviqit ka arritur kulminacionin dhe atëherë kaloi në represion.

Diskriminimi institucional i Shqipëtarve edhe tani egziston. Ligji egzistues mbi zgjedhjen e deputetëve në kuvendin e Republikës së Serbisë parashikoj censur prej 5% kështu që në praktikë pamundësohet hyrja në parlament e numrit më të madhë të përfaqësuesve të pakicave kombëtare në Serbi.

Larg jemi prej asaj që ti llogojmë të gjitha pasojat e represionit dhe diskriminimit në periudhën e kaluar. Pozitive është që e filluam procesin politik, por ne jemi tek në fillim, dhe vlerësimi i jonë është që kjo bëhet ngadalë. Kërkojmë që procesi të shpejtohet, për ta ruajtur trendin të cilin e kemi pasur në vitin 2001, kur kemi arritur që me ndihmën e bashkësisë ndërkombëtare të ulim të gjitha tensionet.

1. Të drejtat e njeriut të Shqipëtarve në Preshevë, Bujanoc dhe Medvegjë

Rasim Lajiq, ministër federativ i bashkësive kombëtare dhe etnike:

ka pas propozime të ndryshme për zgjedhjen e krizës në Preshevë, Bujanoc dhe Medvegjë prej atyre të cilat ishin tejet radikale gjër të ato realistike dhe demokrate, të cilat kanë ardhur nga trupi Koordinues i Serbisë. Kënaqësia e ime ishte që propozimi për zgjedhjen e krizës nga trupit Koordinus së Serbisë ka pasur mbështetje të qeverisë federative dhe republikane. Ky propozim ka nënkuptuar marrëdhënje partnere me bashkësinë nderkombëtare dhe komunikimin e përhershëm me përfaqësues legjitim të bashkësisë shqipëtare.

Qasja e pushtetit të ri ka qenë adekuat dhe përparimi i cili është arritur ka qenë me shumë se i dukshëm. Konfrontimet e armatosura kanë mbaruar, është ndërprerë represioni ndaj shqipëtarve, tensionet ndëretnike janë zvogluar, është arritur përparim në kulturë, media dhe informim. Por ende egziston antagonizëm i madh ndërmjet dy bashkësive. Këtë duhet ta pranojmë pasi e kundërta kishte me qenë futja e kokës në zall, dhe tentimi i minimizimit të problemit.

E marrë për të drejtë, që të bëj dy vërejtje të vogla në raport të FDH-e. Pjesa më e madhe e raportit, gati dy të tretat, janë të dedikuara asaj e cila ka ndodhur në të kaluarën. Raporti pak flet për atë se çka është bërë prej formimit të trupit koordinues për jug të Serbisë. Në raport janë disa informata të cilat janë gjysëm të vërteta, e disa janë të pa sakta. Poenta kryesore është se raporti nuk flet për të arriturat në lëmi të rikonstruimit ekonomik dhe social të ketij rajoni. Këtu janë investuar mjete të mëdha nga buxheti, më të mëdha se për cilatdo tri komuna të Serbisë, duke mos llogaritur Beogradin, Novi Sadin dhe Nishin. Gjithashtu besoj që bashkësia nderkombëtare nuk ka investuar askund mjete më shumë.

Zotëri Halimi plotësisht ka të drejtë kur thotë që Ligji mbi zgjedhjen e deputetve popullor është diskriminus. Por ju kujtoj së atë ligj e ka nxjerë ish pushteti socialoradikal. Fare nuk

ka arsyetim që ligji gjër me tani nuk është ndryshuar dhe pranoj përgjegjësin. Ministria jonë e ka ekipën e ekspertëve e cila punon në hartimin e këtij ligji, më kujdes të posaqëm në pjesëmarrjen e partive të pakicave. Egziston pajtueshmëria e tërësishme e të gjithë akterëve politik, që të ndryshohet ligji zgjedhor dhe të lehtësohet pjesëmarrja e pakicave në jetën politike. Nuk është lehtë të arritet modeli efikas i cili do të jetë i pranueshëm për pakicat dhe partitë shumicë në Serbi. Ne kemi pakica që numërojnë më shume se 300 000 pjestarë, pakica të cilat numërojnë dy ose tre mijë pjestarë, pakica të cilat janë të koncentruara ne regjione të caktuara, dhe pakica të cilat janë të shpërndara në tërë teritorin e Serbisë. Vështirë është të gjendët model i ligjit zgjedhor i cili do të jetë i kënaqshëm për të gjitha pakicat.

Mendoj që modeli i ligjit zgjedhor i cili parasheh pragin natyral është i pranueshëm për pakica dhe që mund të jetë i pranueshem edhe për publikun politik të Serbisë. Pragi natyral nuk nënkupton dhurimin e mandatit të gjitha bashkësive kombëtare dhe etnike, dhe kjo nuk është e mundshme në kushtet tona, pasi që atëherë më tepër se 25 pakica kishin pasur përfaqësues në Parlament. Kjo nuk do ta fiton mbështetjen e shumicës në Serbi. Pragi natyral nënkupton që partitë e pakicave duhet të fitojnë aq vota sa ka vlerë një deputet në parlament.

Shqyrtohet edhe një model, e kjo është që të zvoglohet cenzusi për përfaqësues të pakicave. *Cesidi* ka propozuar që kjo të jetë 2% për parti të pakicave e 5% për parti të tjera. Kjo nuk është e pranueshme pasi që me atë cenzus rallë ka pakica të cilat kishin pasë mundësi që të fitojnë përfaqësues në Parlament. Nese në zgjedhje dalin përafërsisht 3,5 milion votues, kjo do të thotë që janë te nevojshme 70.000 vota për hyrje në parlament, e kjo është e parealizueshme për cilën do pakicë.

Ne e kemi problemin e planeve dhe programeve të trashëguara arsimore, të cilat këkojnë ndryshime urgjente. Në reformën e sistemin arsimor duhet të kyqen edhe përfaqësuesit e pakicave nëpërmjet të këshillëve të tyre kombëtare, që të bëhën plane, të cilat do ta respektojnë historin,

kulturën, traditën dhe zakonet e bashkësive të pakicave në Republikën Federale të Jugosllavisë.

Duke e shikuar problemin e simboleve kombëtare , rregullativa juridike parasheh që pakicat kanë të drejtë në zgjedhjen dhe përdorimin e simboleve kombëtare, por ato nuk mund të jenë identike me simbole të shteteve tjera. Mendimi i komisarit të Lartë për pakica kombëtare është që shteti ka të drejtë të cakton limitin e përdorimit të këtyre simboleve.

Goran Miletiq, FDH koordinatori regional i hulumtimit të të drejtave të njeriut, paraqiti detalisht raportin e FDH “Shqipëtarët në Serbi”³.

Shaip Kamberi, përfaqësues i Këshillit për të drejta të njeriut, Bujanoc:

Populli Shqipëtar i Preshevës, Bujanocit dhe Medvegjës ka përjetuar në dhjetë vitet e fundit shkelje sistematike të të drejtave kolektive dhe individuale të njeriut. Lëvizja është bërë tek pasi ka eskaluar kriza e rajonit në konflikt të armatosur, në të cilin ka ndërhyrë edhe bashkësia ndërkombëtare. Pastaj, posaqërisht pas ngjarjeve të 5. tetorit në Serbi, pushteti i ri për herë të parë paraqitet me qasje të kundert nga ai i mëparshëm në zgjedhjen e problemeve me vite të grumbulluara. Në atë kontekst e kemi edhe planin e qeverisë federative dhe republikane për zgjedhjen paqësore të krizës, me detyrime të cilat i marrin institucionet shtetërore që të ndërmarrin hapa urgjente për përmirsim të pozitës së Shqipëtarëve. Ndryshimi i qëndrimit të institucioneve më të larta shtetërore ndaj shqipëtarëve, të cilit gjër më atëherë janë konsideruar si element i padëshirueshëm, është rezultat , para të gjithave i politikës së ndryshuar të jashtme, të pushtetit të ri. Duke dëshiruar që të permirësoj gabimet e regjimit të kaluar e braktisi politikën e konfrontimit të tërsishëm me bashkësinë ndërkombëtare dhe u orijentua në bashkëpunim të tërsishëm. Konflikti në komuna ka qenë i parë , por test serioz, në konfirmimin e qëllimeve të sinqerta të shtetit.

³ Raporti “ Shqipëtarët në Serbi : Bujanoc, Preshevë, Medvegjë “ I është bashkangjitur këtij raporti.

Do të numëroj projektet kryesore të cilat kanë ndikuar në përmirësimin e situatës në regjion: demilitarizimi dhe fillimi i integritimit progresiv të banorëve shqipëtar i cili filloj pas 31. majit të vitit 2001, me anulimin e Zonës së sigurisë tokësore, duke e nënshkruar marrëveshjen mbi formimin e policisë multietnike shpalljes së amnestisë për të gjithë pjesëtarët e UÇPMB-së, Marrëveshja mbi rikonstruimin e mediave lokale, e cila ende nuk është realizuar në Bujanoc, futja e gjuhës shqipe si gjuhë zyrtare në Bujanoc dhe zgjedhjet lokale të kryera me sukses. Problemi i cili kërkon angazhim shtesë është censuri i lartë, i caktuar për pjesëmarrjen e pakicave në parlament të republikës, e cila sjelli gjer te momenti kur shqipëtarët për herë të parë në histori, nuk e kanë përfaqësuesin e vet në parlament. Duke aplikuar diskriminimin pozitiv, prej zvogëlimit të censurit, ose modusit tjetër, patjetër është e nevojshme që shqipëtarët të zgjedhin përfaqësuesin e vet në parlament.

Po kthehem mbrapa në shkelje të vrazhda dhe sistematike të të drejtave të njeriut të cilat kanë ndodhur për shkak se nuk ka pasur institucione efikase, për të penguar shfrytëzimin e paautorizuar të forcës shtetërore. Në periudhën kalimtare nga diktatura në demokraci Këshilli për të drejtat e njeriut në Bujanoc është i vetëdijshëm që duhet të konfrontohet me të kaluarën represive. Më ndihmën profesionale të FDH-së dhe asociacionit avokat amerikan iniciativa juridike për Evropën lindore dhe qendrore ABACILI, nga prilli i vitit 2002 Këshilli ka filluar ofrimin efektiv të mbrojtjes juridike të personave, drejtat e të cilëve kanë qenë më herët të kërcënuara, dhe të duke u mbështetur në këtë projekt kanë filluar shumë proqese gjyqësore para gjyqeve të Bujanocit dhe të Preshevës. Mendojmë që e kaluara represive nuk duhet të harrohet sepse familjeve të viktimave i përket e drejta në të vertetën, gjersa shteti e ka për detyrë të pakusht, që këtë të drejtë të siguroj me institucione juridike.

Ndëshkimi i fajtorëve ia afron ndjenjën e drejtësisë viktimave, drejtat e të cilëve janë cenuar në periudhën e mëhershme. Gjithashtu procedura gjyqësore mund të ketë karakter preventiv. Gjër me tani gjyqjet nuk kanë vendosur në menyrë

meritore në asnjë lënd. Si do të vendosin, a do të kenë trimëri që të gjykojnë në konteste kundër shtetit, koha do ta tregoj.

Por një gjë është e sigurtë, mënyra në të cilën do të jetë zgjedhur çështja e shkeljes së të drejtave njerëzore në të kaluarën do të ketë rëndësi për forcimin e demokracisë. Nese nuk i qërojmë hesapet seriozisht me shkelje të ashpra të të drejtave të njeriut nuk do të jetë i mundur ndërtimi i demokracisë së drejtë. Qëndrimi i jonë si organizatë për të drejta të njeriut është se nuk duhet të harohet e kaluara për të mos u përsëritur. Jemi të kyqur në projekt “Konfrontimi me të kaluarën” pasi besojmë që lufta e njeriut ndaj forcës – është lufta kundër të harruarit. E kemi parasysh faktin që kjo luftë nuk është aspak luftë e lehtë, por një tregim i vjetër thotë: “Nëse nuk mund ta fitosh bjeshkën fillo me mbartjen e gurit.”

Natasha Kandiç:

Kthehem në dikutimin e ministrit Lajiq. Ai ka pasur vërejtje të caktuara kritike në raportin e FDH. Para së gjithash tregoj se raporti nuk flet për përmirësim në sferën ekonomike të jetës e cila është rezultat i politikës së re të pushtetit dhe mbështetjen e bashkësisë ndërkombëtare ndaj kësaj politike. Nuk është kontestuese që përmirësimi ekonomik është faktor relevant, i cili i kontribuon krijimit të kushteve në të cilat duhet të ngritet shkalla e të gëzuarit të të drejtave njerëzore. Raporti i FDH-e nuk mirret me çështje se a është arritur përmirësimi i të drejtave të njeriut në masë të madhe për shkak të mbështetjes ekonomike ndaj regjionit. Kjo çështje është e rëndësishme por tejkalon cakun e raportit, i cili mirret me raste konkrete individuale të shkeljes së të drejtave të pakicave dhe individuale.

Pajtohem me konstatimin e Shaip Kamberit që bashkpunimi i pushtetit të ri më bashkësinë ndërkombëtare ka pasë rëndësi të madhe në zgjedhjen e problemit në Preshevë, Bujanoc dhe Medvegjë, pasi nën mbikqyerjen e zgjuar të saj ka filluar komunikimi me përfaqësuesit e pakicave etnike. Me ndryshimin e raporteve të pushtetit ndaj bashkësisë ndërkombëtare ka ardhur deri te ndryshimi i raporteve ndaj

të tjerëve dhe ndaj masës së ndryshme politike, etnike dhe kulturore,

Azem Vllasi, kryetar i shoqatës Kosovare për bashkëpunim ndëretnik:

Së pari deshiroj të falenderohem që jemi të ftuar në këtë tubim dhe të cekim bindjen tonë se është shumë mirë që po i njejtë Fondi për të drejtë humanitare mirret me këtë problematikë.

Gjendja në rajonin e Preshevës, Bujanocit dhe Medvegjes në masë të madhe reflektohet në situatën në Kosovë dhe anasjelltas. Regjimi i Slobodan Milosheviqit ka lënë shkretime të madhe në marrëdhënie ndëretnike dhe ndërkombëtare. Tani është e nevojshme që kjo gjendje të sanohet.

Personalisht e vlersoj si hap të madh dhe pozitiv atë që pushteti i Serbisë ka filluar në mënyrë demokratike të bisedoj me njerëz në këtë region dhe me përfaqësues të tyre politik dhe që janë pranuar shërbimet e mira të institucioneve evropiane, Amerikane dhe faktorit tjetër ndërkombëtar. Ka rëndësi të madhe për ngritjen e marrëdhënieve që të mundohemi të braktisim botëkuptimi i vjetër në Serbi që Shqipëtarët janë faktor destabilizues. Gjithëashtu, duhet të institucionalizohet gjendja naturale e gjërave dhe të sigurohet që përbërja etnike e të punësuarve në polici, administratë dhe shërbime publike i përket përbërjes etnike të banorëve.

Për të mjekuar pasojat e konfliktit, konfrontimeve dhe të gjithave që kanë qenë negative, të gjithë duhet ti kthehemi vlerave të reja; të cilat janë të formuluar në konventat evropiane. Vetëm me forcë të përbashkët mund të ecim përpara.

Miodrag Marković, anëtar i trupit Koordinues për jug të Serbisë:

Mua nuk po më pelqën që në këtë mbledhje nuk ka më tepër përfaqësues të Serbëve nga Bujanoci, si dhe Ministria Federative të bashkësive etnike dhe nacionale përfaqësues nga UJ dhe policia si aktor të ngjarjeve në këtë region, e

posaqërishtë kur dihat se këta përmendën në raport në kontekst të kryesve të shkeljeve të të drejtave të Shqipëtarve.

I kisha cekur te gjitha lëvizjet të cilat janë bërë në raport me periudhën e kaluar rivendosja e dialogut ndërmjet Shqipëtarëve dhe pushtetit të Serbisë, përfundimi i konfliktit të armatosur me ndihmën e bashkësisë nderkombëtare, shpallja e amnestisë, zhvillimi ekonomik, përmirësimi i situatës në media, largimi i ushtrisë dhe i policisë nga të gjitha objektet private si dhe zvoglimi i numrit të pjestarëve të UJ dhe policisë, formimi i policisë multietnike, hjekja e minave në bashkëpunim me ICRC, realizimi i regjistrimit dhe zgjedhjeve lokale. Kur është fjala për polici, caku përfundimtar i trupit koordinues është që në këtë regjion egziston policia multietnike. Nga 437 policë 277 janë Shqipëtar, 155 Serbë, katër Romë dhe një Jugosllaven.

Aleksandar Popov, Drejtor i qendrës për regjionalizim nga Novi Sadi:

Mendoj se pushteti i ri nuk ka bërë sa duhet për zgjedhjen e problemit të pakicave. Mua më dha pak shllagvort zotëri Vlasi në diskutimin e tij, ku ka potencuar një pyetje të rëndësishme, dha ajo është se sa krijohet ambienti në shoqërinë tonë që në menyrë të drejtë të afirmohen të drejtat e pakicave. Bëhet pyetje se sa ka bërë pushteti i ri që të drejtat e pakicave të përjetohen si diç e natyrshme, e jo si një barrë të cilën ne duhet të bartim. Pyetja është, se sa korekcioni i politikës në jug të Serbisë është marr me përdhunë, e sa është rezultat i kuptimit që është në interes të popullit shumicë që populli pakicë të ndihet mirë. Është fakt që pushtetin tonë e përbëjnë koalicionet e llojllojshme prej nga opcioni i majtë e deri te opcioni i djathtë dhe këtu nuk ka marrëdhënie të mjaftueshme koegzistente, por nga njëherë egziston bindja që shkohet në realizimin e atyre që duhet, e jo që të shkohet një hap përpara. Ne mundemi edhe në nivel zyrtar nga njëherë të ndëgjojmë deklaratën, ja ju dhamë pakicave të gjitha të drejtat sipas standardeve nderkombëtare, e ata kështu silen. Këtë ne e ndëgjojmë edhe në Vojvodinë shpesh.

Duke marr pjesë në diskutim Riza Halimi nuk është pajtuar me konstatimin që Presheva Bujanoci dhe Medvegja marrin më se shumti të holla nga buxheti, duke cekur shembujt konkret të cilit kanë të bëjnë me komunën e Preshevës. Ai e përmendi se në brendi të zonës Tokësore rreth 30% të banorëve ende nuk jetojnë në shtëpitë e veta, dhe se numri i të kthyerve në komunën e Medvegjës është vetëm rreth 10%. E tërheqi vërejtjen në problemin e njerëzve të cilët e kanë braktisur përkohësisht këtë regjion gjatë intervenimit të NATO/s në vitin 1999, e të cilëve tani u është pamundësuar kthimi në punë pasi në vendet e tyre të punës janë pranuar Serbët të cilit shpesh herë nuk i kanë kualifikimet e duhura për atë vend pune.

2. Pjesëmarrja e Shqipëtarve në jetën publike dhe politike

Nebojsa Qoviq, nënkryetar i Qeverisë së Serbisë dhe kryetar i trypit Koordinues për Kosovë dhe Metohi:

Në periudhën e ardhshme tendencat e punës së Trypit Koordinues dhe organeve shtetërore duhet të bartën nga sigurimi, gjëgjësisht nga regjioni policoro-ushtarak në teritor të integritit të metejmë të shqipëtarve, zhvillim ekonomik social të regjionit. Për shkak të bartjes së pikës qendrore në punë dhe funksionimit më efikas në periudhën e ardhëshme është e nevojshme që të bëhet reorganizimi i trupit Koordinues të pushtetit federativ dhe pushtetit të Republikës së Serbisë për komuna Preshevë, Bujanoc dhe Medvegjë. Është e saktë që na e kemi planifikuar shumë herë këtë, por kjo tani duhet të zbatohet dhe duhet të filloj së funksionuari nga 1. janari i vitit 2003.

Nga masat e planifikuara të rëndësishme të cilat janë të realizuara nga dita e aprovimit të planit e deri me tani më duhet ti ceki disa prej tyre. Në pjesën e rivendosjes së paqës dhe të sigurimit në regjion, janë shpërndar dhe janë qarmatos grupet ekstremiste, janë nderpre të gjitha aktet e tyre ku ka pasur edhe akte teroriste, janë shkatërruar objektet fortifikuese dhe është dorëzuar ose marr masë e madhe e arma-

timit, municionit, mjeteve eksplozive-mina nga grupët shqipëtare, kështu që faktikisht ish UÇPMB është demilitarizuar. Janë deblokuar rrugët e komunikimit dhe është riaktivizuar lirija e qarkullimit të qytetarve dhe kushtët për kthim të lirë e të gjithë personave internë të zhvendosur në shtëpitë e tyre. Është relaksuar zona toksore dhe ajrore e sigurisë, forcat e rregullta ushtarake dhe policore janë kthyer në zonën tokësore të sigurisë, dhe kanë dalë në vijën administrative me Kosovën dhe Metohinë. Nga regjioni janë tërhekur të gjitha forcat e jashtëzakonshme ushtarake dhe policore. Me amnestin nga ndjekja penale janë pacifikuar grupët e caktuara të cilat i kanë dorëzuar pajisjet dhe armatimin, është forcuar kontrolli e brendëshme dhe e jashtme e organeve shtetërore në regjion, e posaqërisht i policisë dhe ushtrisë.

Në pjesën e integritetit të shqipëtarve janë nxjerrur ligje mbi vetëqeverisjen lokale, dhe mbrojtjen e pakicave kombëtare, dhe të drejtave të njeriut dhe zgjedhjet komunale, janë formuar këshille komunale të përkohshme multietnike në komuna të Bujanocit, Preshevës dhe Medvegjës i cili pushtet është ushtruar deri në konstituimin e pushtetit lokal me ligje të reja zgjedhore.

Janë formuar komisione zgjedhore komunale dhe multietnike, janë shpallur dhe mbajtur zgjedhjet e parakohshme demokratike komunale sipas ligjeve të reja me sistem proporcional. Janë formuar kuvendet komunale multietnike dhe këshillët komunale multietnike, në zgjedhje janë zgjedhur kryetarët e komunave të Preshevës, Bujanocit dhe Medvegjes. Është e saktë që kemi pasur ca probleme gjatë zgjedhjeve në komunën e Bujanocit, por i kemi zgjidh bashkarisht. Është formuar policia multietnike e cila funksionon me sukses në ambijente multietnike, kështu që është përmirësuar dukshëm përberja kombëtare e policisë lokale, dhe në rrjedhë është edhe integrimi i Shqipëtarve në struktura shtetërore, para se gjithash në jurisprudencë, arsim, shëndetësi dhe sisteme tjera shtetërore. Secili i cili ndoshta thotë që kjo shkon ngadale unë do të pajtohem me ta. Egzistojnë inercione të caktuara të cilat na ngarkojnë nga e kaluara.

Nagip Arifi, kryetar i komunës së Bujanocit:

Dhjet vite Shqipëtarët kanë qenë të çkyqur nga pjesmarja në veçqeverisje lokale në Bujanoc. Komuna e Bujanocit ka pasur 41 njësi zgjedhore, gjegjësishtë 41 deputet. Shqipëtarët kanë mundur të jenë të pranishëm vetëm me 12 deputet në KK Bujanoc, e të gjitha të tjerat është dashur ti përkasin serbve. Gjendja e tillë në vetëqeverisje lokale ka qenë e dëmshme për Shqipëtar dhe ka zgjatur deri me 28. korrik të vitit 2002, kur janë shpall zgjedhjet e para të lira në histori të Bujanocit, sipas principit proporcional. Nga 41 anëtar i këshillit 23 janë Shqipëtar, 18 Serb. Kemi punuar në formimin e qeverisë multietnike dhe ketë e arritëm me 16. tetor, kur e nënshkruam marrëveshjen ndërmjet shefave të grupëve të anëtarve të këshillit. Në këtë akt kanë qenë të pranishëm nënkryetari i Qeverisë Nebojsa Čović dhe kryesi i detyrës OSCE në Beograd zotëri Mark Devico.

Në Bujanoc ka dhjet ndërmarrje publike të cilat i ka themeluar komuna. Në ndërmarrjen publike “Komunalac” ka 153 punëtor, vetëm katër prej tyre janë shqipëtar, të tjerët janë serbë. Drejtori gjeneral është Serb, drejtori teknik Serb, të gjithë udhëheqësit janë Serb. Është duhur që këshilli komunal të bie vendim që drejtori të pranon edhe tre Shqipëtar. Stacioni veterinarë ka 25 punëtor, drejtori është Serb dhe vetëm dy Shqipëtar nga tërë 25 punëtor. Drejtoria për ndërtim: drejtori Serb, 11 të punësuar, të gjithë janë Serb. Kryqi i kuq, sekretar është Bratislav Llazareviq, nga tërësisht 14 punëtor vetëm një është Shqipëtar. Shtëpia e kulturës: drejtor Bilana Velliqkoviq e cila është tani prezente, 13 punëtor të gjithë janë Serb, as një Shqipëtar. Biblioteka: drejtor Serb, para pak kohe është punësuar një Shqipëtar. Te tre punëtorët në organizatën Turistike janë Serb. Radio Bujanoci, drejtori është Serb, 14 punëtor të nacionalitetit Serb, këto ditë është dashur të filloj punës një shqipëtar. Qendra sportive, drejtori është Serb, 9 Serb një Shqipëtar para një jave e filloi punën. Ndërmarrja shoqërore “Gumplastika”, drejtori është Serb, 150 punëtor, prej tyre tre Shqipëtar. Ndërmarrja shoqërore “ Alatinica” e ka drejtorin Serb, 70 punëtor, vetëm një Shqipëtar, etnikisht e pastër Serbe. Ndërmarrja shoqërore “ Mega” drejtori Serb, dhjet Shqipëtar, 140 serb. “Duvanska”, drejtori Serb, nga 170 punë-

tor 15 janë Shqipëtar. “Integral”, drejtori Serb, 120 punëtor, pes-gjasht Shqipëtar. “Jugokop”, drejtori Serb, 200 punëtor, 15 shqipëtar. “Helsvat”, 60 punëtor, dy -tre Shqipëtar. “Heba”, drejtori Serb, reth 400 punëtor, dy ose tre vozitës Shqipëtar. “Vrelo” ku tani gjëndemi, drejtori është Serb, ish kryetar komune, 180 punëtor, të gjithë Serb. “Simpò” as pak nuk është më mirë, gjatë luftës të vitit 1999.gati të gjithë shqipëtarët janë ndjekur, nuk janë kthyer në punë, e vitin e kaluar kanë pranuar 297 punëtor të ri të gjithë Serb.

Na e dimë se situata nuk mund të ndryshohët shpejt. Përm-bushja e obligimeve, realizimi i barazpeshës së numrit të punësuarve, i paraparë me nenin 21 të ligjit federativ mbi mrojtjen e drejtave të pakicave kombëtare, kërkon kohë, energji vullnet si dhe ndihmë nga ana e qeverisë dhe të gjitha organizatave ndërkombëtare të cilat veprojnë në këtë hap-sirë. Por edhe Serbët duhet ta kuptojnë që na këtu duhet të jetojmë së bashku, dhe që edhe Shqipëtarët duhet të kanë të njëjtat drejta të cilat janë të garantuara me ligj dhe kushtetut. Një ditë duhet të pranojmë se edhe shqipëtarët janë qenje njerzore dhe kanë drejtë në punë, shkollim, arsimim dhe kul-turë.

Jelena Urosheviq, “ Otpor”:

I kisha komentuar deklaratat e ministrit Lajiq në raportin e FDH. Duke pasur para sysh praktikën e shkëljes e të drejtave të njeriut të Shqipëtarve gjatë kohës së regjimit të kaluar, nuk isha pajtuar me konstatimin e tij që në raport janë cekur tepër raste të shkëljes e së drejtave të njeriut në të kaluarën. Këtu egziston problemi i mosrealizimit të drejtësis. E domo-sdoshme është ndëshkimi i të gjithë personave të cilët kanë cenuar të drejtat e njeriut në të kaluarën.

Nuk isha pajtuar se është bërë perparim i madhë në sverën e informimit. Do të ceki disa shembujë. Para disa muajve në “ Veqernje novosti” është paraqitur teksti me shkronja tepër të mëdha “Shqipëtari e mbyti Serbin”. Në tekstë shkruante si vijon: Shqipëtari P.M. në fatëkeqsi komunikacioni në Beograd të Ri i mëshojë me veturë Serbit L.M. dhe kështu e privojë nga jeta. Unë as një herë nuk e kamë hetuar ndonji

tekst i cili flet për fatëkëqësi komunikacioni , e titulli të jetë “Serbi e mbyti Serbin” e kjo në Beograd ndodhë çdo ditë. Gjithëashtu , ish ministresha e informimit Biserka Matiq- Spasojeviq në raportin e punës së pres qendrës në Bujanoc thotë që e fituam luftën medijale. Me këtë faktë e shenojë rrugën në të cilën do të shkon press qendra. E kisha cekur rastin e Rasim Lekës , për të cilin pres qendra para disa muajsh leshojë informatë se ka marr pjesë ne rrahje në kafiteri dhe se është arrestuar. Leka është paraqitur ditën e ardhshme për të demantuar këtë. Pres qendra kur nuk ka dërguar demantin zyrtar në media. Disa shkrimëtar Shqipëtar janë të ndaluar në bibliotekën e Bujanocit, e nuk janë të ndaluar as në një bibliotekë tjetër apo librari në Serbi. Pjesëtarët e policisë multietnike bartin shkronjat qirilike në uniforma të tyre.

Unë mendojë se të gjithë duhet të pyetëm se çfarë kanë bërë shteti dhe pushteti i DOS-it në dy vitët e fundit që Shqipëtarët të ndiejnë këtë shtet si të vetin. Nxënësit e shkollës së mesme në Bujanoc të cilit janë në vitin e katërt nuk e kanë as një libër në gjuhën e tyre amtare por anglishtën e mësojnë nga sër-bishtja. Tani mund të paramendoni si mundët dikush të mësojë anglishtën në këtë menyrë. A e ndiejnë këta nxënës të shkollës mesme këtë shtet si të vetin.? Çfarë bërën kandidatët për kryetar që ndonjëri nga Shqipëtarët të dalë dhe të votojë për to. Unë nuk kamë votu në zgjedhje presidenciale, kjo ka qenë e drejta ime. Kamë menduar se askush nuk është aq kualitet që të ia fali votën time. A është paraqitur dikush pas zgjedhjeve lokale këtu në Bujanoc dhe ka deklaruar së është e tmershme që anulohën vendët, të njejtat gjëra që i bëri Millosheviqi opozitës në vitët 1996,1997? As njëri nga kandidatët nuk e bëri ndonjë pllakat në gjuhën shqipe. Kandidati presidencial Labus është shëtitur për pesë minuta dhe ka shkuar. Vojisllav Koshtunica ka mbajtur miting në Vrajë dhe aty ka deklaruar që “Kosmeti është tokë e shejtë Serbe”, i ka permendur dhe krahët dhe popullin qjellor. Askush nuk i ofroi asgjë konkrete popullit shqipëtar. Për ç’arsye populli shqipëtar duhet të dal në zgjedhje?

Nenad Vujiq, jurist i Këshillit norvegjöz për refugjatë, trëgojë përgjegjësin dhe obligimin e shtetit të Serbisë që të iu jepë

demshpërblim atyre të cilve i u është shkatërruar ose demtuar pasuria për shkak të pranisë së UJ dhe policisë.

Bilana Veliqković, drejtor i shtëpisë së kulturës në Bujanoc dhe Trajko Trajković, anëtar i këshillit të Grupit të qytetarve në Kuvendin komunal të Bujanocit, kanë dhënë vërejtje në llogari të organizatorve se është ftuar numër i vogël i Serbve lokal. Trajkovići tregoj sipas fjalve të tij për diskriminimin të cilin e bëjnë Shqipëtarët ndaj Serbve, duke cekur të dhënat se në Preshevë deri në vitin 1974, kanë jetuar dy të tretat e Serbve, e tani janë vetëm 1 deri në 1.5 %. Sipas pohimeve të tij, kjo është pasojë e shpërnguljes së tyre nën presion.

Nebojsa Qović:

Sa i përket shkëlqës së drejtave të njeriut, dhe drejtat e anëtarve të trupit Koordinues janë shkelur. Ka pasur plane për likvidimin tonë fizik, nga të dy anët, u kemi penguar grupacioneve ekstreme edhe tek Serbët dhe Shqipëtarët. Ashtu si edhe disa përfaqësues të bashkësisë kombëtare shqipëtare të orijentuar në menyrë demokratike u kanë penguar ekstremistve të tyre.

Dje në Preshevë ka pasur protesta para ndërtesës së kuvendit për shkak se nuk janë zbuluar kidnapuesit të Nebi Nuhiut. Nuk është e lejueshme që në shtet demokratik të fshehin krimet. Të gjithë ata të cilët i fshehin kryesit bëhen bashkëfajtor. Krime në teritorin e ish Jugosllavisë kanë bërë të gjithë. Detyra e të gjithë popujve në keto hapësira është që të ballafaqohen me komplotistët të cilët kanë kryer krime dhe të kufizohen nga ta. Shumë kush ka kryer krime në emër të popullit, por populli asgjë nuk ka ditur për to a po ka ditur vetëm pjesë të vertetës. Unë nuk jamë për gjeneralizim të tipit që populli Serb Kroat a po Shqipëtar është kriminel. Të gjithë në i kemi margaritarët tanë. Pytja është se a deshirojmë të ballafaqohem me veprat e tyre. Nese nuk ballafaqohemi, nuk mundemi të shkojmë në integritet evropian ose evropiane, nuk mundemi se e kemi futurë kacën e barutit. Unë mendojë se janë të pandërgjegjshëm ata politikanët të cilët kalkulojnë me atë se kur është mirë që të ngritët atkpadija nga Haga e kur jo, si që ka qenë në praktik të zgjedhjeve në

Serbi kur është folur që shpallja e aktëpadsisë së Hagës kundër njërit prej kandidatve për kryetar ka mundyr të ngrit rejtingun e tij. Ju e dini për kënd është fjala.

Në lidhje me zgjedhje lokale, ju kisha kujtuar që qendrimi i qartë ndaj zgjedhjeve lokale në Bujanoc më ka sjell konflikt me strukturat politike Serbe të cilat janë në pushtet, si dhe që problemët nga ky teritor janë përdorur për konfrontime ndërmjet partive dhe liderve. Unë nuk mundëm me bërë që të këtë me shumë Serb në këtë hapsirë se që janë. E ruajtja e votrës duhet të jetë e rëndësishme edhe për Shqipëtarët edhe për Serbët. Lojrat me patriotizëm duhet të ndërpritën. Këtu komercijalizohet patriotizmi. Shitën shtëpit për 200.000 ose 500.000 DM e flitët për patriotizëm.

Do të përmendi edhe mitët tona. Kur është Kosova në pyetje e kemi mitin për trimëri, e këta janë Obiliqi dhe Llazari, e miti për trathiti ka të bej me Brankoviqin. Më këto mite ne si popull nuk mundë të shkojmë më larg. Ata tregojnë se ne duamë të rrafemi dhe të grindemi – të till askush nuk do të na pranojë.

3. Standarded ndërkombëtare për mbrojtjen e drejtave të pakicave.

Oliver Schmidt Gutzat, officer për ndërlidhje të komisarit për pakica (HCNM): tregojë që fakti se është emëruar si oficer për ndërlidhje HCNM në RSJ nuk do të thot që gjendja në fushën e mbrojtjes së drejtave të pakicave nuk është e kënaqshme, por në rastin konkret është fjala për mirënjohje të veqant për lëvizjet të cilat i ka bërë pushteti i ri në këtë fushë. Ai e vlersojë pozitivisht Ligjin Jugosllav mbi mbrojtjen e drejtave dhe lirive të pakicave kombëtare, duke e cekur se është e nevojshme të behëj shumë përpjekje që ai të zbatohet në menyrë konsekuente në praktik. Paraqiti rekomandimet e OSCE-së nga Lundi mbi pjesëmarrjen efikase të pakicave kombëtare në jetën publike, rekomandimet nga Haga mbi drejtat e pakicave kombëtare në arsimim dhe rekomandimet

nga Oslo mbi drejtat e pakicave kombëtare në përdorimin e gjuhës së tyre.

Allan Phillips, ish kryetar i komitetit Mbikqyrës për aplikimin e Konventës Kornizë të Këshillit të Evropës, si instrument më gjithëpërfshirës për mbrojtjen e pakicave. Ceci të dhënat që deri me tani në 35 shtete është ratifikuar Konventa, duke i përfshir dhe të gjitha shtetët në reth të RFJ. E lavëderojë raportin shtetëror mbi aplikimin e Konventës Kornizë të cilin e ka parashtruar RFJ-a pa marrë parasysh mungesat e verejtura. Posaqërisht e përshendeti vetë kritikën e cila mund të gjëndët në pjesët e posaqme të raportit shtetëror. Duke folur për çasje të ndryshme gjatë shkrimit të raporteve shtetërore, i ceci shembujtë e raporteve shtetërore të Rumunisë, Sllovakisë, Hungarisë dhe Gjermanisë. Pjesa më e madhe e interpretimit të tij i zotohët mekanizmeve për mbikqyerje të cilat i përmban konventa Kornizë.

Raportin alternativ i FDH mbi aplikimin e Konventës Kornizë e paraqiti **Dragan Llallosheviq**⁴ hulumtues i Fondit për drejtën humanitare.

Goran Milletiq: raportoje mbi pjesëmarrjen e pakicave kombëtare në jetën kulturore, sociale dhe ekonomike dhe punët publike në Serbi dhe Mal të Zi⁵

Bashkim Hisari, Shef i zyrës së FDH në Prizren:

Pasojat e rënda të konflikteve të armatosura janë ende të pranishme në të gjitha ambijentët, dhe kjo është shkakëtare e formave të ndryshme të diskriminimit të përfaqësuesve të pakicave kombëtare. Te përfaqësuesit e pakicave kombëtare ende është e pranishme pasiguria. Shumica jetojnë në enklava të rrethuar me njësitë të KFOR-it, dhe e kanë shumë të kufizuar lirinë e lëvizjes. Në disa midise nuk egzistojnë garan-

⁴ Teksti i raportit alternativë mbi aplikimin e konventës Kornizë është bashkangjitur këtij raport

⁵ Kjo paraqitje është bazuar në një pjesë të raportit alternativ i cili thihet në aplikimin e nenit 15 të Konventës Kornizë për mbrojtjen e pakicave kombëtare.

cat për siguri, jo vetëm të përfaqësuesve të pakicave kombëtare por edhe të gjithë qytetarve. Janë ende të pranishme forma të ndryshme të dhunës, jo vetëm fizike por edhe politike dhe ekonomike.

Kur është fjala për përfaqësimin e pjestarëve të pakicave kombëtare në shërbime publike atëherë këtu ka probleme shumë serioze. Në radhë të parë për atë se në këto institucione, organëve dhe shërbimeve publike janë njerzit të cilët kanë ardhur për shkak të përkatësisë së vet kombëtare dhe partiake, e jo profesionale. Për pasojë i kemi format e ndryshme të keqpërdorimit, korupcionit dhe diskriminimit në zotim ndaj pjestarve të pakicave kombëtare. Te themi në Kuvendin Komunal të Prizrenit nga puna janë larguar 22 punëtor të cilët kanë pasur 30 e më shumë vite stazh. Gati 50 % kanë qenë pjestar të pakicave kombëtare kryesisht Boshnjak dhe Turk. Pastaj është shpallur konkursi dhe në vendët e tyre janë pranuar njerzit të cilët fare nuk kanë eksperiencë, kështu që kjo është shembëll i dukshëm i diskriminimit. Ose, të themi në dy apoteke ku kanë punuar rreth 20 teknik medicinal, nga të cilët gjysma kanë qenë pjestarë të pakicave kombëtare, nga puna janë larguar kryesisht pjestarët e pakicave kombëtare, mbeten vetëm dhjetë nga ta, të cilët janë transferuar të punojnë në apoteke tjera, kështu që këto objekte të shfrytëzohen për nevojat e një partie politike.

Dushan Janjiq, drejtor i Forumit për marrëdhënie etnike:

Kisha folur për probleme të aplikimit të Ligjit federativ mbi mbrojtjen e drejtave dhe lirive të pakicave kombëtare. Problemi i parë është se ligji i ka definuar këshillat kombëtare në mënyrë të përgjithshme jashtë kontekstit në të cilin janë ata. Konteksti në të cilin krijohen këshillat kombëtare është konteksti i vetëqeverisjes së pakicave. Ai nuk është i definuar me ligjin federativ, as që nuk ka mundur të jetë pasi kjo është qështje e kompetencës republikane, kushtetutuese dhe legjislative. Tani na e kemi fituar kulmin e ndertesës por nuk dihen murrët ose themelet.

Problemi i dytë është mënyra e zgjedhjes së këshillëve kombëtare. Këshilli Federativ në dispozita përfundimtare përcak-

ton që, deri sa të mos nxirrret ligji i cili do të definon këshillat kombëtare, përkohësishtë do të zgjedh këshillat kombëtare. Këshilli i përcaktojë tri mundësi të barabarta për formimin e këshillit, nga anëtarët e këshillit, elektorët ose banorët të cilët i mbledhin nënshkrimet. Por, pasoj regullorja e ministrit federativ i cili të gjitha këto mundësi i shpie vetëm në elektorë dhe përcaktoj procedurën e cila është shumë kundërthënëse. Në rregullore si një nga bazat relative për konstruim mirrëti numri i pjestarve të bashkësive sipas regjistrimit të fundit. Çfarë është regjistrimi i fundit? Vet ministri e di që ka marr pjesë në propagandë të regjistrimit në vitin 2002. A është ky ai regjistrim apo është regjistrimi i vitit 1991 apo rregulare nga viti 1981. Pra, kjo është gjëra e parë dhe këtu krijohet hapsira e voluntarizmit. Për shembull në rastin e Romëve është shumë me rëndësi se a i përkasin Romët grupit prej 100,150 ose mbi 150 mijë, e kjo e përcakton gati tërë procedurën. “

Ligji federativ parashef që për një të bashkësi do të konstituohet vetëm një këshill dhe kjo është në rregull. Nuk është në rregull që ai thotë a është ky këshill federativ apo republikan. Si duket organet federative zgjedhin këshillat kombëtare republikane për Serbi.

Problem i dytë janë ndasit në bashkësin romë, ndërsa një lider i zgjedhur rom ka mbledhur 60 elektorat e cila sjell deri të ndasija e bashkësis romë. Problem i ngjajshëm i ndasive potenciale egziston edhe të Vllahët dhe Romët, pasi që me siguri do të krijohën tri këshille kombëtare., të Rumunve, Vllahëve Rumanve dhe Vllahëve, e cila rrjedh prej nga vetë materia kushtetuese.

Azem Vllasi: në diskutim tregojë faktin që UNMIK-u në Kosovë i ka rregulluar të drejtat e pakicave me standarde më të larta por në praksë pjestarët e pakicave nuk i gëzojnë të drejtat e veta.

23. nëndor 2003.

4. Konfrontimi me të kaluarën

Natasha Kandiq:

në teritorin e ish Jugosllavisë janë zhvilluar konfrontime të ashpra të cilat ishin të përcjellura me shkelje të rënda dhe masovike e të drejtave të njeriut. Politika dhe praktika e mos-ndëshkimit të kryesve , janë në vazhdimsi edhe pse ka ardhur gjer të ndryshimët e pushtetit në regjion. Në asnjërën nga shtetet e krijuara në teritorin e ish Jugosllavisë nuk ka filluar procesi I çasjës historike, politike, morale dhe juridike ndaj së kaluarës.

Eksperienca historike tregon që me siguri, më shumë se 30 shtete kanë qenë në situatë të ngjajshme. Shumë prej tyre kanë pasur sukses për të filluar me dizajnimin e sistemit të ri të vlerave pas ndryshmit të pushtetit. Nga pushteti i ri në Serbi është pritur që të ndërmirën aktivitete konkrete në jetën politike, juridike, sociale dhe kulturore, dhe të behët shkëputja e çart me politikën e ish regjimit dhe me mentalitetin i cili ka sunyar më gjatë se dhjet vite. Jemi dëshmitar që gjër të diskontinuiteti ende nuk ka arrdhur.

Afrika e Jugut e cila ka pasur trashigimi shumvjeqare të aparthejdit, ka formuar Komisione për të vertetën e të kaluarës i cili bazohët në deshmi të viktimave, por edhe në pohimët e kryesve të cilët do të ishin të amnestuar vetëm me kusht që të tregojnë të vertetën complete mbi ngjarjët në të cilat kanë marr pjesë. Komisioni të cilin e drejtoj prifti Desmond Tuto, në menyrë shumë të hapur, publike por edhe shumë të rrept për kryesit e veprave të cilat kualifikohën si shkelje e rëndë e drejtave të njeriut, siç është tortura, likvidimët dhe zhdukjët, nuk ka pasur amnestim të kryesve. Caku i komisionit ka qenë që të arrihet e verteta e tërsishme jo vetëm për kryesit por edhe për urdhëruesit e shkeljeve të drejtave të njeriut. Edhe pse komisioni i Afrikës së jugut për të vertetën merr si një nga instrumentët më efikase në konfrontimin me të kaluarën, ajo ka qendru në kompromis të

partive politike, dhe si pasojë e kësaj zgjëdhje kompromise, disa nga kryesit më të madhë nga funksionët më të larta kurr nuk kanë dalë para gjyqit, dhe për këtë shkak organizatat joqeveritare për drejta të njeriut kanë kritikuar ashpër këtë kompromis në të cilin është ndertuar në të vertet sistemi i ri i vlerave.

Shembulli i dytë është Patricio Ajlvini, kryetar i parë i zgjedhur në mënyrë demokratike në Çillë, pas diktaturës pesëmbdhjet vjeqare të Augusto Pinoqës. Pas që e ka formuar Komisionin për të vertetën, Ajlvini i ka bërë disa gjeeste personale të cilat i kanë kontribuar konfrontimit të banorve me të kaluarën. Ai i ka kërkuar falje në menyre publike viktimave të shkeljes së drejtave të njeriut dhe e ka cekur se dhimbja e viktimave nuk ndërpritët, që ai do të vazhdojë çdoherë dhe se duhet të jetë pjesë e kujtesës kolektive të të gjithë banorve të Çillës.

Në një qast është dukur që pushteti në Serbi e ka qellimin serioz historik, politik dhe moral, që të bënë ndërprerje më politikën dhe praktikën e regjimit të kaluar. Shpallja e informative, në prill të vitit 2001, mbi varrezat masive në Serbi, në të cilat janë kufomat e viktimave shqipëtare, është lëvizje relevante, historike në lidhje me pushtetin e Serbisë ndaj së kaluarës. Me vetë faktin që e pranoj egzistimin e varrezave masive në teritor të vetë dhe që në menyre publike e ka lidhur ish kryetarin më politik dhe praktik të krimeve të luftës, duke përfshirë dhe vrasjet e civilve dhe urdhërin për transferimin e trupave të civilve, pushteti e ka hapur fushën për konfrontim më të kaluarën. Megjithatë, është treguar që përmendja e varrezave masive ka pasur prapavi ekskluzivisht politike, dhe se tregimi ka zgjatur po aq sa ka qenë e nevojshme që ish kryetari Millosheviq të dërgohet në tribunal të Hagës.

Analitikët të cilët i kanë percjellur rrjedhat e ngjarjeve me kujdes nepërmjet të deklarave dhe paraqitjeve të politikanve mund të thojnë që vendimi që Millosheviq të dërgohet në tribunal të Hagës është kryer lehtë dhe se ajo është rezultat i frigës së madhe të pushtetit të ri nga fuqija e Millosheviqit dhe institucioneve të cilat i ka krijuar ai. Kjo mund të jetë e vertet para së gjithash për atë se nuk e kemi ndonji

informatë zyrtare me atë se çfarë ka ngjarë me varreza masive, kush janë njerëzit të cilët janë të varrosur aty, shka ka ngjarë prej përmendjes së mbledhjes në mars të vitit 1999 në të cilin Millosheviqi, supozohet, ka urdhëruar largimin e trupave të viktimave civile nga Kosova. Deri me sot, publiku nuk ka dijeni se sa trupa janë gjetur në varrezat masive në Serbi, kush është ai i cili ka udhëhequr bisedimet dhe negociatat, dhe me kend ka negociuar, kur është caktuar tereni i policor i njehësis Speciale antiteroriste si vend për varrimin sekret të viktimave shqipëtare. Trupat e viktimave janë vendosur në varreza duke përdorur bagerin, kështu që mund të vendosën më tëpër në varreza. Numri i madh i trupave është shkatërruar, dhe më siguri që as procesi i analizës së ADN-së nuk do të sjell deri të identifikimi i tyre. Shumë trupa janë djegur dhe në të gjitha ato raste nuk mund të zbatohet kjo metodë precize e identifikimit. Për atë ky gjest i pushtetit të ri në Serbi është i karakterit të përkohshëm. Përveq të gjitha verejtjeve mbetet fakti që pushteti i ri në Serbi e ka pranuar egzistimin e varrezave sekrete masive. As kush nuk do të mundet të ndalojë të vertetën mbi varrezat masive. Nese sot nuk ka tregime të tilla, do të ketë nesër, pasi e kaluara është e pashlyeshme. Nese rrethanat në Serbi të bëhen stabile, atëherë të dhënat, faktet dhe e verteta do të del në pah, dhe e verteta do të tregojë se sa njerëz në funksione publike kanë qenë të kyqur në krim, sa njerëz kanë ditur apo shka nuk kanë bërë për të pamundësuar krimin.

E verteta mbi krimin është e rëndësishme për shkak të kthimit të dinjitetit, viktimave të shkeljes së të drejtave të njeriut. Të dhënat mbi shkeljet më të tmerrshme të drejtave të njeriut siç janë zhdukja, tortura dhe likvidimi duhet të tregojnë nga ana e viktimave ose të familjes së atyre të cilët janë të mbytur apo të zhdukur. Kjo do të jetë menyra e vetme për të ardhur deri të e verteta e cila do të bëhet pjesë e kujtesës kolektive. Kjo vertet e treguar do të na ndihmon që të fillojmë të ndërtojmë sistem të ri vlersor, në të cilin dinjiteti njerzor do të jetë vlerë e vetme. Diskutimi publik do të jetë relevant vetëm nese pushteti i krijon kushtet e tilla që viktimat mund të flasin në menyre publike dhe të nxerrin jashtë të gjitha ato të cilat i

kanë bartur në vehte dhe të cilën kanë mundur me e zbuluar vetëm në rreth të ngushtë privat ose në rreth të familjës.

Tregimi mbi vuajtjet e Serbve dhe mbi fatët e tmershme të viktimave Serbe, të cilat i kemi ndëgjuar për dhjet vite, viktimave nuk ia kanë kthyer dinjitetin, pasi regjimi i mëhershëm i ka keqpërdorur viktimat. Ato kanë qenë të rëndësishme si numra ose si tregim i tmershëm për popujt tjerë.

Dinjiteti i njerzve dhe nderi nuk është e mundur të kthehët pa hapjen e procesit të tregimit të vertetës në të cilën grupët dhe individët në debat, diskutim do të ndëgjojnë dhe do të ndërojnë viktimat e shkeljës së drejtave të njeriut. Na jemi ende larg nga kjo. Megjithatë, egzistojnë lëvizjet në Serbi të cilat mund të karakterizojmë si fillim i krijimit të kushteve në të cilat grupët e intelektualve, organizatat joqeveritare dhe ndonjë politikan kuptojnë se na nuk duhet të dërgojmë të akuzuarit në Hag vetëm për atë që është obligim ose për shkak të shtypjës së bashkësisë ndërkombëtare në lidhje me ndihmën finansiare. Kryesit e veprave më të rënda duhet të gjindën para gjyqit për vet vehtën tonë, për shkak të viktimave dhe për shkak të nevojës që në menyrë më efikase të krijohën kushtët ku njerzit do të shohin se ka ndryshuar dis- qka seriozisht dhe se ardhmëria nuk ka fare lidhje me sistemin e vlerave në të cilin ka qendruar regjimi i kaluar.

Kryetari i Jugosllavisë Vojislav Koshtunica e ka formuar Komitetin për të vertetën, e cila deri më sot është plotësuar me shumë anëtar. Shumë grupe relevante të intelektualve, shoqata dhe organizata joqeveritare edhe sot e kundërshtojnë komisionin. Ajo nuk ka kredibilitet as në nivel regjional dhe nuk e ka fituar besimin që do të punojë në menyrë objektive, të paanshme, e cila duhet të rezultojë me të vertetën e cila është e pranueshme për shumicën e qytetarve. Komisioni deri me tani tregojë se nuk është objektivë e fokusuar në qështje të cilat nuk mund të sjellin deri të kuptimi i kaluarës i cili do të jetë i pranueshëm për numrin më të madhë të njerzve të cilët jetojnë në Serbi, e mos të flas ose përmendi njerzitë në Bosne, Kroaci dhe në Kosovë.

Shkelja e drejtave të njeriut në të kaluarën e afërt

Deshmia publike

Rabit Hetemi, kusheri i Nebih Nuhiut, të kidnapuar me 2. shkurt të vitit 2000 në Preshevë:

Unë si kusheri deshiroj të ju tregojë çfarë, unë si anëtarë i familës, dijunije kamë për kidnapimin, dhe çfare ne si familje përjetuam duke e kërkuar atë dhe duke i besuar pushtetit që do ta kthejnë. Nebi Nuhiu i ftuar “Neza”, është kidnapuar me 2. shkurt të vitit 2000. në ora 16:15 , në pomp të benzenes. Deri më sot fare nuk ka lajme për fatin e tij. Para dy muajve, ka filluar procesi gjyqësor në të cilin gjukohën dy të akuzuar. Atë natë kur është kidnapuar Nuhiu policija fare nuk ka qenë e angazhuar. Këtë mund ta provoj në bazë të asaj që nuk është paraqitur në vend të ngjarjes , dhe nuk janë hetuar levizjet e tyre reth vendit të ngjarjes. Për dallim nga kjo, në raste të vjedhjeve krejtësisht të vogla është paraqitur numri i madhë i pjestarve të forcave policore. Shumë është simpatike kurr policija dhe komandiri i policisë nuk kanë ditur për këtë kidnapim. Po atë mbrëmje, në afat shumë të shkurtur, nga na është kërkuar që të dorëzojmë të hollat dhe atë vetëm në një vend të caktuar dhe një personi të caktuar. Pasi është arritur marrëveshja njeriu i jonë ka shkuar që ti dërgojë të hollat për të marr Nezën, pas tij janë nisur tre inspektor, në mes të tyre nuk ka pasur as një Serb, të tretë kanë qenë të nacionalitetit shqipëtar. Në afersi të ndërtësës së gjyqit në Vrajë, njeriu i cili është dashur të dorëzojë të hollat ka qenë i ndaluar nga ana e policisë të cilët e kanë legjitimuar. Vozitësi më të cilin ai ka udhtuar, nuk ka pasur patent shoferi me vete pasi janë nisur në shpejtësi. Për atë, na ndalën, por së shpejti kanë arritur inspektorët të cilët i kanë spjeguar që është rastë specifik i lirim të të kidnapuarit. Kur janë nisur në drejtim të cilin e kanë caktuar kidnaperët, Aziz Musliu, i cili është duhur të dorëzojë të hollat ka mbetur vetëm. Pastaj, duke u kthyer, siç kanë deklaruar inspektorët shqipëtar, Azizi, kinse është humbur pasi ka qenë koha e papërshtatshme. Megjithëse, kjo ka qenë rrenë, kjo është vertetur dhe në gjykimin e fundit para dy dite kurr deshmuan tre inspektorët shqipëtar. Atë natë në

rrugë ka dalur kryeshefi i policisë Vranjës, Vojica Veličković. Ai ka qenë vetëm, dhe e ka marr Azizin të cilin e ka derguar në Prevejan. Sipas mendimit tim këtë e ka bërë për të pas-truar terenin që policët të mos janë të pranishëm gjatë pranimi-t e të hollave për kidnapimin e Nezit. Pastaj, ata i ka ftuar nga Presheva shefi i policisë Zoran Mishiq i cili ka treguar që është kryer e tëra dhe se mund të kthehën. Ai është kthyer pastaj në Preshevë, por së shpejti edhe inspektorët policorë, por me duar të shprasta. Pas tri, katër dite pasojnë ftesat nëpër të cilave janë kërkuar të holla për lirin e Nezës. Na thonin që Neza është këty -aty dhe ngj.

Në ndërkohë, policët Vojica Veličković dhe Voja Stanković kanë ardhur të na në shtëpi dhe na premtuan se mundën me e zgjedhë problemin duke e kthyer Nezën në shtëpi. Na thonin se pos tyre askushë nuk mundët me na ndihmu. Kotë mund të shkojmë në Beograd, në Amerikë, ata janë ata që e dinë krejtë rastin. Duke pasur parasyshtë funksionet e tyre, na nuk kemi pasur arsye të mos iu besojmë. Pas të gjithave atyre që ju është bërë familjës së Nezës, pas të gjitha atyre munden-ve dhe lëndimeve të renda, është vazhduar më rrena, dhe atë nga ana e atyre personave të cilët ishin më të përgjegjshëm në polici dhe të cilët janë ende ne funksione të larta. Për atë është rëndë të ndriqohët ky rastë.

Premtimet e Veličkovićit dhe Stankovićit, që do ta zgjedhin këtë problem duke i u përgatitur kingj të pjekur darka dhe të ngj. Nuk kanë dhanë rezultate. Për familjën tonë kjo ka qenë katastrofale. Voja dhe Vujiqi na premtoun se do ta gjejmë Nezën. Ata na tregonin se ai është në gjendje të mirë shendet-sore. Shkurt ata na bënin me dije se kanë dijuni se ku gjëndët Neza dhe së janë në kontaktë me të. Më kujtohët fare mire kur në një rastë ka ardhur Voja Stanković para shtëpisë dhe para familjës ka deklaruar: "Sa të holla mund të jepni që Neza për dy orë të kthehët në shtëpi?" Voja para kësaj here nga një biznesmen me emër Raja nga Mali i Zi ka marr 50.000 marka. Unë i thashë: Vojo ti i ke marrur 50.000 e ne do ti japim edhe 50.000" Ai është përgjigjur: "Kjo është vlerë shumë e vogël e të hollave". E pyeta se sa duhën. Ai më tregojë" Nën 200.000 nuk vjen në shprehje." Interesant është

që pas du javësh kanë ardhur do njerëz tjerë të cilët kanë kërkuar 200.000 marka , për të sjell Nezën për dy orë në shtëpi. Këta njerëz kanë qenë shqipëtar. Ata kanë qenë të dërguar nga ana e Serbve. Njëni nga ta sot është i akuzuar, gjëndët në bankën e të akuzuarve në Preshevë. Atyre iu kemi dhonë të hollat, 200.000 marka, por Neza nuk është kthyer në shtëpi. Një nga ta ka treguar që Nezën e kanë mbytur duke cekur edhe disa emra , por e tëra ishte e kotë.

Në rastin e Nebih Nuhiut familja është e interesuar që të kupton te vertetën, sikur edhe të gjenin të vdekur. Nese e kanë vrarë le të na tregojnë se ku i ka eshtrat. Të kuptojnë femijët, familja, të gjithë se është i mbytur i likviduar përgjithmonë

Janë të njohura emrat e të dyshimtëve të cilët e kanë kidnapuar Nezën. Gjithashtu është i njohur fakti se gjashtë javë para kidnapimit vazhdimisht kanë kujdestaruar policët dhe ata gjatë ditës së kidnapimit kanë deklaruar: “Na e kemi përfunduar tonën”. Pas kidnapimit kujdestarit para pompave të benzinës kanë zgjatur edhe tri javë pa nderpre, ndërsa te pompa e Nezës nuk ka pasur kujdestari dhe policë, nuk ka qenë askush.

Kemi ndëgjuar që në Vrajë mbahët një farë gjykimi në të cilin familja e jonë nuk është ftuar. Kemi vendosur që të shkojmë në Vrajë dhe të kuptojmë për çka behët fjalë. Me hyrjen tonë në sallë , ditën e parë të gjykimit na është afruar një polic dhe duke na u kërcnuar tha: “Shqipëtarët jashtë”. Unë u përgjigja se gjykimi është publik se deshirojmë vetem të ndëgjojmë por jo edhe të flasim. Ai na nxjerri jashtë nga salla dhe na nuk e kuptuam përse është bërë fjalë ditën e parë të gjykimit. Kemi ndëgjuar që gjykimi vazhdohet të nesermën. Prap kemi shkuar. Sapo hyrëm në koridor, anëtarët e familjës tonë i debuan nga koridori. Unë arrita të mbetëm në sallë, dhe kështu kuptova që po gjykohej për mashtrim të fundit. Ditën e fundit të gjykimit për të deshmuar janë ftuar bashkëshortja e Nezës, vajza dhe djali. Pasi gjykatësi ia dha fjalën bashkëshortës së Nezës ajo duke i u drejtuar gjykatësit deklaroi “Ky është ai”, duke treguar me gishtë në njërin prej tyre “ky e ka marr burrin tim”. Shtojë se atë nuk e interesojnë të hollat por

deshiron të kuptojë se shka ka ndodhur me burrin e saj. Por, gjykatësi u përgjigj: “Leri budallakinat, leri budallakinat...” Gjykimi ka mbaruar, është shqipëtuat denimi në 4 vite burgim, prej tyre tri vite për mashtrim.

Të nesermën vendosëm të ftojmë shefin e policisë Novica Zdravkovićin i cili e ka zavendësuar Vojicën. I treguam që familja e ka identifikuar njerin i cili ka marrë pjesë direkte në kidnapim. Ai pastajë ka ardhur në shtëpin tonë dhe ne i a spjeguar të tërat. Na garantojë që për tri ditë do të organizojë që të zbulohën ata njerëz në Vrajë. Por, kjo nuk ndodhi, por pas shkarkimit të Novicës, gjygi këkojë nga familja e Nezës që të jep deklaratën. Pas kësaj nuk arritëm të mesojmë diç .Të ejtën me 21. nëntor, kemi vendosur që është e pashmangëshme që perseri të ngrisim zërin dhe të kërkojmë që dyshimitit edhe nëherë të mirrën ne pyetje për të ndrikuar rastin. Kemi pasur dëshirë që në një menyre të ndihmojmë prokurorinë dhe gjygin në Vrajë. Propozuam që të formohët një grup specijalë i cili kishte biseduar me persona të cilët i kanë informatat e sakta. Vendosëm këtë pasi e pamë që policija nuk e kryen detyrën e vet dhe nuk do të bisedon me të dyshimitit për tu kuptuar e verteta. Kemi kërkuar që të paraqitët edhe Nebojsa Çović. Ai u përgjigj në ftesën tonë dhe në prezencë të Novicës deklaroi: Nese nuk ndriqohët ky rast, atëherë është Novica fajtori kryesor. Çović këtë e tha në dy raste, dhe na e kuptuam këtë që ai më në fund do ta ndriqojë rastin tonë, dhe se do të realizohët qellimi i jonë, pasi u pa se disa gjëra lëvizin por se edhe nuk e ka mbështetjen e gjërë. Kemi menduar se jemi shumë afër zbulimit të personave të cilët e kanë bërë kidnapimin dhe së gjykimi do të jetë më i drejtë. Por rasti nuk është zgjedhur, dhe familja ende nuk dinë asgjë për fatin e Nebihut të kidnapuar.

Nebojsa Çović ka derguar ekipin specijal nga Beogradi me të cilët ishin edhe shefi i operativës së SPB-së në Preshevë Nijazi Sadriu dhe Novica Zdravković. Me ardhjen e tyre na është premtuar që Neza do të jetë në shtëpi për 24 orë, i gjall apo i vdekur. Na iu dhamë atyre deklaratat tona për atë se shka kemi ndigjuar, shka na u është thanë dhe kush na ka plaçkitur. Pastaj prap ka ardhë ekipa nga Beogradi dhe prap

dhamë deklarat dhe treguan që kanë hyrë në detale 100%, gjegjësisht shumë shpejt do ta zbulojnë dhe do të shpiejnë para gjyqit të gjithë personat që kanë marr pjesë në këtë rast. Por, kjo nuk ndodhi. Pas dy-tri ditësh kjo ekip u zhduk. Familja jonë nuk ka mbetur në këtë. Unë kontaktova me shefin e kësaj ekipe i cili ma ka dhanë numrin e telefonit mobil. Ai e ka pasur emrin Millan dhe ka folur shqip më mirë se une. Sa kamë arritur të mësojë është me prejardhje nga Peja. Pas një jave ai na tha se i kanë ndjekur Vranjanët dhe se ata nuk mund ta kryejnë detyrën e vet.

Zijadin Mejdiu kusheriri i dytë i Nebih Nuhiut:

Unë jamë bagjanak i Nezës. Prej fillimit unë kamë qenë këtu dhe tre muaj e gjysmë, natë e ditë. Ky polic zotëri Vujica na ka shkatëruar. Çdo dytën ditë ka ardhur, na thonte “mos u bren-gosni, ai është në duart e sigurta, është në duart e mija.” Unë i thosha zotëri mosni se do ta mbysin. Thonte “kush ka zemër Nezën me e mbyty, as Shqipëtar, as Serbi as Romi”

Kështu ai ka ardhur tërë vitin, vinte dhe tregonte thjeshtë më ka shkatuar, pasi për shkak tij kamë duhur me e shitë tokën në Trnoc të Madhë e cila mi ka ushquer fëmijët. Vjenë njëri, ana kaq pare, e na duhëm, se e kërkojmë njeriun. Serbët të cilët janë të kidnapuar sot janë lëshuar e unë kërkojë vetëm eshtrat me ia gjetë. Tri vjet me radhë jamë i shkatërruar, kamë mbetur edhe pa njeri edhe pa tokë, edhe pa të holla edhe pa asgjë. Unë jamë fshatar, une e kamë ndier menjëhër që atë nuk e ka marrë mafia e thjeshtë, se nuk ka qenë njeri i cili ka bërë diç të keqe. Menjëhër e kamë kuptuar se është mafia shtetërore por nuk kamë mundur të tregojë Veliqkoviqit, në atë kohë nuk kamë guxuar të tregojë në atë menyre. Ai nuk punon më, për atë shkakë është tërhekur, të gjithë e dinë, dhe Novica Zdravkoviqi dhe zotëri Çoviqi e din Zotëri Çoviqi fillojë mirë por se shpejti edhe ai e kthejë shpinën. Motra ime në gjyqë të Vrajës e tregojë njerin i cili ia ka marr burrin, por gjyqji i Çarkut në Vrajë e barti landën në gjyqë Komunalë në Preshevë. Unë jamë njeri analfabet por e di që gjyqji Komunal mundët më i zgjdhë problemët më të vogla e jo problemimin e zhdukjes së njeriut.

Debati

Shaip Kamberi:

Personalisht kamë shumë njohuri për zhdukjen e zotëri Nuhiut pasi ka qenë familja dy herë në këshillë për të kërkuar ndihmë. Në intervale të ndryshme tri herë i kamë shkruar trupit Koordinues, sepse ajo është e detyruar si organ më i lartë shtetërorë në këtë regjion, që të ndermer hapa urgjente për tu bërë diç për ndriqim të rastit. Kamë menduar se kamë njohuri për shumë detale. Por, nuk kamë ditur këtë që zotri Nuhiu tani e përmendi se zotri Çoviq, si kryetar i trupit Koordinues, ia ka dhënë një llojë ultimatum kryeshefit të SPB-së në Vraje zotri Novica Zdravković që të zgjedh rastin ose do të kuptonë se edhe ai është i përzier. Por, pas kësaj në i kemi dy fakte. Fakti i parë është se rasti ende nuk është zgjedhur, e i dyti që zotri Zdravković është avansuar në rang më të lartë se kryeshef i SPB-së në Vrajë, dhe është transferuar në qendrën e SPB-së në Beograd. Kështu që dyshimi se është e përzier policija, rritet edhe më shumë. Për këtë është edhe obligimi i organeve gjyqësore që të punojnë më shpejtë në gjetjen e deshmive dhe fajtorve për këtë rast.

Azem Vllasi:

Në lidhje më vërtetë për qasje selektive të FDH, të cilën e ka dhënë Svetislav Veličković nga Këshilli Serb për drejta të njeriut⁶ Azem Vllasi deklaroj:

Unë posedoj publikime të shumta të Fondit për drejtën humanitare dhe e posedoj tërë broshurën me emra të Serbve dhe të tjerëve të zhdukur pas konfliktit të armatosur. Domëdhënëse se Fondi i është afëruar kësaj problematike në mënyrë objektive dhe neutrale. Nga ky rast konkret dhe për fatë të keq nga mija raste të tilla duhet të nxjerrim mësim të hidhur dhe edhe një herë të tregojmë në praktikën e sjelljes së pushtetit në këtë hapsirë. Më vjen keq që zotëri Çoviq nuk

⁶ Në Bujanoc janë të regjistruara dy Këshilla për drejta të njeriut. Shaip Kamberi është kryetar i Këshillit për drejta të njeriut në Bujanoc (bashkëorganizator), e kryetar i Këshillit tjetër për drejta të njeriut është Svetislav Veličković

është sotë këtu. Dje, pos të tjerave të cilat i ka thënë mirë dhe më vend ka treguar edhe diçka që kamë mbajtur në mend. Thonte, të gjithë kanë bërë krime. E tani, unë kisha dashur më dy tri fjali të ndriqojë këtë llomotitje, këtë parollë. Individët kanë kryer gjithëkrah krime, dhe kundër civilve dhe robve të luftës dhe ata sipas ligjit ndërkombëtar duhet të përgjigjen.

Por duhet të sqarojmë se egziston dallimi qensor ndërmjet regjimit i cili i ka ngritur të gjitha mekanizmet e represionit, ushtrinë, policinë për disa caqe të pamatura politike, dhe kështu bëri krime ndaj të tjerëve dhe krimeve individuale dhe kriminelve të cilët kanë bërë krime në anën e cila është mbrojtur. E shiquar në atë kontest nuk mund të thuhet se të gjithë kanë bërë krime dhe se janë të gjithë fajtor.

Për fat të keq, Serbia nuk kalojë nëper katarzë, më së shumti për atë se ka mbetur bashkësia e njejtë mentale e struktures së pushtetit, dhe se kanë mbetur njerëz të njejtë në ndryshimet e shumta personale dhe kadrovike. Opinioni publik, gjyqit, organët e pushtetit nuk janë të gatshëm të hyjnë në konfrontim dhe të gjykojnë kriminelët. Rasti i Cvi-jetan-Demiroviqit në Prokuplje çartë tregojë që “ ai defekt në strukturën e pushtetit”, për shkak vetëm organizatat joqeveritare, Fondi për drejtën humanitare dhe të tjerët mund të zgjojnë ndërgjegjëjen e publikut, të insistojnë në zbatimin e ligjit dhe në përgjegjësit individuale për shkak të krimit.

Krimet më të rënda i proceduron tribunali i Hagës. Ndërsa, kur ishin marr gjyqet e vendit më shembujë më të dukshëm, kjo do të relaksonte situatën dhe kishte krijuar ndjenjën në tërë rrethinën se është dikush i gatshëm edhe në Serbi dhe kudo që të konfrontohet dhe të denojë kryesit e krimeve. Me atë njerëzit nga politika është duhur që të kërkojnë falje në menyre njerëzore, dhe të kërkojnë ndjesë që jeta të vazhdojë edhe më tej, që mund të jetojmë si njerëz të civilizuar. Megjithëse, politikanët nuk do ta bëjnë atë, të tëren nën pretekst lere atë, krime ka pasur në të gjitha anët. Këto kanë qenë probleme, defekte të cilat i bartë edhe pushteti i tanishëm si gurin e mullirit reth qafës e cila mund të këtë pasoja për zhvil-

limin normal të shoqërisë demokratike, shtetin, popullin dhe marrëdhënjet më të tjerët në rrethinën e pandërmjeme, e posaqërishtë pasi themi se deshirojmë në Evropë”.

Suzana Antiq-Ristiq, Këshilli për drejta të njeriut në Vrajë

Emri i Vujica Veliqkoviqit neve të cilët jetojmë këtu në jug të Serbisë na është shumë i njohur. Na qytetarët, organizatat joqeveritare dhe konkretishtë Fondi për drejta të njeriut pyetëm se çka duhët të bëjmë që Vujica Veliqkoviq dhe të ngjajshmit të mos punojnë në polici, që më mos ta bartin uniformën. Veliqkoviqi është tani ne repartin analitik, që do të thotë se është i larguar nga sytë e publikut, por është ende polic. Ai është vetëm një emër. Edhe shumë njerëz të ngjajshëm ka në polici, polic të cilët në vitet e kaluara kanë bërë në shumë raste tejkalime të kompetencave të detyres ose mos respektim të ligjit.

Duke përfunduar debatën mbi shkeljen e drejtave të njeriut në të kaluarën, *Natasha Kandiç* ka shfaq shpresën që debate të tilla civile do të nxisin qeverinë dhe parlamentin e Serbisë që të organizojnë debate parlamentare mbi shkeljen e të drejtave të njeriut në të kaluarën, e cila do të shpie drejt dis-continuitetit të qartë me pushtetin e kaluar.

SHTOJCAT

I lista e pjesmarësve në tryezë të rumbullakët: *Shqipëtarët në Serbi- Preshevë, Bujanoc dhe Medvegjë*

Abdili Sherif, OSCE misioni në RSJ, zyra në Bujanoc, Bujanoc

Ahmetaj Nora, UNDP/ Southern Serbia Municipality
Improvement Program, Vranjë (UNDP/ Programi për
rimëkëmbje të komunave të Serbisë së jugut)

Ahmeti Ramadan, Këshilli i të drejtave të njeriut në Bujanoc

Antiç-Ristiq Suzana, Këshilli për të drejtat e njeriut, Vranjë

Arifi Nagip, kryetar i komunës së Bujanocit, Bujanoc

Ashley David, Ambasada e Britanisë së Madhe, Beograd

Aziri Naser, Partija për bashkim demokratik të Shqiptarëve, Preshevë

Bracaglio Barbara, UNHCR, zyra në Vranjë, Vranjë

Bieber Florian, ECMI, Beograd

Blakaj Bekim, FHP Kosovë, zyra në Prishtinë, Prishtinë

Caprari Massimiliano, EUMM, Vranjë

Chrishock Louis John, Ambasada SHBA në Beograd, Beograd

Çović Nebojsa, nënkryetar i Qeverisë së Republikës së Sërbisë, kryetar i trupit Koordinues për komunat e Preshevës, Bujanocit dhe Medvegjës, Beograd

Deliq Gordana, Freedom House/Programi për Serbi, Beograd

Demiroviq Selim, misioni i OSCE në RSJ, zyra në Bujanoc, Bujanoc

Gjukiq Veroljub, FDH, zyra ne Beograd, Beograd

Gjurgjeviq Nenad, Lëvizja popullore "Otpor", Beograd

Gajiq-Janković Milica, FDH, zyra në Beograd, Beograd

Grencik Teresa, Ambasada SHBA në Beograd, Beograd

Hajdinjak Bojan, Qendra për të drejtat e njeriut në Beograd, Beograd

Halili Buhan, Këshilli për mbrojtjen e të drejtave të njeriut në Bujanoc, Bujanoc

Halimi Riza, kryetar i komunës së Preshevës, Preshevë

Hisari Bashkim, FDH, zyra në Prizren, Prizren

Ibishbegović Denis, Ambasada SHBA në Beograd, Beograd

Islami Farush, Këshilli për të drejtat e njeriut në Bujanoc, Bujanoc

Ivanisheviq Budimir, FDH, zyra Beograd, Beograd

Janjiq Dushan, Forumi për marrëdhënie etnike, Beograd

Jociq Tatjana, Konzorcijumi Italian për Solidaritet, zyra në Bujanoc, Bujanoc

Jovanović Zheljko, Freedom House/Program për Sërbi, Beograd

Jusufi Sami, ICRC, zyra në Bujanoc, Bujanoc

Kamberi Shaip, Këshilli për të drejtat e njeriut Bujanoc, Bujanoc

Kandić Natasha, drejtor ekzekutiv i FDH, Beograd

Koche Benno, ICRC, zyra në Bujanoc, Bujanoc

Krstić Ivana, OSCE misioni në RSJ, Beograd

Laloshić Dragan, FDH, zyra në Beograd, Beograd

Lando Lorena, IOM, zyra në Gjilan, Gjilan

Lajić Rasim, ministër Federativ për pakicat nacionale dhe etnike, Beograd

Marković Miodrag, trupi Koordinues për komunat e Preshevës, Bujanocit dhe Medvegjës

Miletić Goran, FDH, zyra në Beograd, Beograd

Millo Yiftum, Masa Aher Geographic Journal, Israel

Moody Bill, Rockefeller Brothers Fund, Njujork

Palibrk Ljiljana, Komiteti i Helsinkit për të drejtat e njeriut në Sërbi, Kragujevc

Pesek Sanja, Freedom house/Program për Sërbi, Beograd

Petroviq Ivan, FDH, zyra në Novi Sad, Novi Sad

Phillips Alan, Grupi Ndërkombëtar për të Drejtat e Minoriteteve, Londër

Popov Aleksandar, Qendra për regjionalizëm, Novi Sad

Qirezi Arben, IËPR, Prishtinë

Rashitoviq Kenan, UNDP/ Southern Serbia Municipality Improvement Program, zyra në Bujanoc, Bujanoc

Ruzhic Nevena, Komitet i juristëve për të drejtat e njeriut, Beograd

Schmidt-Gutzat Oliver, përgjegjës i Komesariatit të Lartë për pakicat nacionale zyra e OSCE-së, Beograd

Seferoviq Jasmina, TV B92, Beograd

Stamenkoviq Bratislav, CHF International, zyra në Leskovc, Leskovc

Tasiq Veronika, UNICEF, zyra në Vranjë , Vranjë

Trajkoviq Trajko, Këshilltar i komunës së Bujanocit, Bujanoc

Urosheviq Jelena, Lëvizja popullore "Otpor", zyra në Bujanoc, Bujanoc

Velickoviq Biljana, drejtoreshë e Shtëpisë së Kulturës në Bujanoc, Bujanoc

Velickoviq Svetislav, Këshilli për të drejtat e njeriut, Bujanoc

Viers Ëalter, C.S. Mott Foundation, Prage

Vllasi Azem, Asociacioni Kosovar për bashkëpunim multietnik, Prishtinë

Vujiq Aleksandra, Qendra e Vojvodinës për të drejtat e njeriut, Novi Sad

Vujiq Nenad, Këshilli i Norvegjis për refugjat, zyra rajonale në Nish, Nish

Ymeri Agim, këshilli për të drejtat e njeriut në Bujanoc, zyra në Preshevë, Preshevë

Zhivković Dushica, IOM, zyra në Gjilan, Gjilan

Zhković Marija, Ministria Federale për pakicat nacionale dhe etnike, Beograd

II Programi

Fondi për të Drejtën Humanitare
Kuvëndi Komunal Bujanoc
Kuvëndi Komunal, Preshevë
Këshilli për të Drejtat e Njeriut, Bujanoc

Tryeza e rrumbullakët: Shqipëtarët në Preshevë, Bujanoc dhe Medvegjë
Hotel “Vrello” Banja e Bujanocit
22 dhe 23 Nëntor 2002

22. Nëntor 2002

- 9.45 Regjistrimi i pjesëmarrësve në Hotelin “Vrello” në Banjën e Bujanocit
- 10.00 Vërejtjet hyrëse
Natasha Kandiq, Drejtor Ekzekutiv, Fondi për të Drejtën Humanitare
Riza Halimi, Kryetar i Komunës së Preshevës
Nagip Arifi, Kryetar i Komunës së Bujanocit
Të Drejtat e Njeriut të Shqipëtarëve në Preshevë, Bujanoc dhe Medvegjë.
Raporti i FDH-së: Shqipëtarët në Serbi
Goran Miletiq, Fondi për të Drejtën Humanitare
Çështjet më aktuale në lidhje me pozitën e Shqipëtarëve në Preshevë, Bujanoc dhe Medvegjë
Shaip Kamberi, Kryetar, Këshilli për të Drejtat e Njeriut, Bujanoc

11:15 Diskutimët
12:00 Pauzë për kafe

Pjesëmarrja e Shqipëtarëve në jetën Publike dhe Politike
Pjesëmarrja e Shqipëtarëve në jetën publike para dhe pas ndryshimeve të regjimit në Serbi
Riza Halimi, kryetar komune në Preshevë
Pjesëmarrja e Shqipëtarëve në pushtetin lokal në Komunën e Bujanocit
Nagip Arifi, kryetar komune Bujanoc
Zbatimi i Programit dhe planit për zgjedhjen e krizës në komunat Bujanoc, Preshevë dhe Medvegjë
Nebojsa Çović, Nënkyetar i Qeverisë së Republikës së Serbisë
Aplikimi i standardeve të konventes Kornizë për mbrojtjen e pakicave kombëtare në komunat Preshevë, Bujanoc dhe Medvegjë
Rasim Lajiq, Minister Federativ i Bashkësive Kombëtare Etnike

13:15 Diskutimi

13:45 Standardet Ndërkombëtare për mbrojtjen e të drejtave të pakicave dhe aplikimi i tyre
Rekomandimet nga Haga mbi të drejtat e pakicave kombëtare në arsimin; rekomandimet nga Oslo mbi të drejtat e pakicave kombëtare në përdorimin e gjuhës së tyre; rekomandimet nga Llundri mbi pjesëmarrjen efikase të pakicave kombëtare në jetën publike
Oliver Schmidt Gutzat, HCNM Liaison Officer në Beograd
Pjesëmarrja e pakicave kombëtare në jetën publike në Serbi, Mal të Zi dhe Kosovë
Goran Milletiq, Fondi për të drejtën humanitare

14:15 Diskutimi

14:45 Pauzë⁷

- 15:30 Konventa Kornizë për mbrojtjen e pakicave kombëtare
Alan Philips, Adviser to Minority Rights Group International
Raporti alternativ mbi aplikimin e konventes kornizë për mbrojtjen e pakicave kombëtare
Dragan Llallosheviq, Fondi për të Drejten Humanitare
- 16:15 Diskutimi
- 19:00 Darkë në Preshevë

23 Nëntor 2002

- 10:15 Konfrontimi më të kaluarën-obligimet e shoqërisë dhe të pushtetit të ri në Serbi
Natasha Kandiç,
Deshmimi:
Rabit Hetemi, Preshevë
- 11:15 Diskutimi
- 12:15 Fjalimi përfundimtar

⁷ Për shkak të Ramazanit, një numër i pjesëmarrësve i përmabahet agjërimit. Për të tjeret është organizuar drekë në hotel.

Përmbajtja

I Shqiptarët në Serbi : Presheva, Bujanovci dhe Medvegja	235
Pasqyrë e shkurtër.....	235
1. Popullësia.....	240
2. Shkelje të drejtave të njeriut dhe drejtave të pakicave deri në vitin 2000.....	245
3. Koha e konflikteve: viti 2000 dhe gjysma e parë e vitit 2001	254
4. Drejt zgjidhjes politike : prej mesit të vitit 2001. Deri te gushti i vitit 2002.....	270
5. Pjesëmarrja e shqiptarëve në kryerjen e punëve publike.....	305
 II Konventa kuadër për mbrojtjen e minoriteteve kombëtare	335
 III Raport alternativ mbi implementimin e Konventës kornizë për mbrojtjen e pakicave kombëtare në Serbi, Mal të Zi dhe Kosovë ...	373
1. Hyrje	373
2. RF e Jugosllavisë dhe e Drejta ndërkombëtare .	375
3. Implementimi i Konventës kornizë për mbrojtjen e pakicave kombëtare.....	379
3.1. Liria për të zgjedhur përkatësinë kombëtare (Neni 3).....	379
3.2. Barazia dhe mos-diskriminimi (Neni 4) ...	382
3.3. Kultura, ruajtja e identitetit, shmangia nga asimilimi (Neni 5)	391
3.4. Toleranca dhe dialogu ndërkulturor (Neni 6).....	395
3.5. Liria e shoqërimit, mbledhjes paqësore, shprehjes, mendimit, ndërgjegjes dhe fesë (Neni 7)	404
3.6. Liria e manifestimit të fesë dhe krijimit të institucioneve fetare (Neni 8)	405
3.7. Qasja në media dhe përdorimi i mediave vetanake (Neni 9).....	406

3.8. Përdorimi zyrtar i gjuhëve të pakicave (Neni 10)	409
3.9. Përdorimi i emrave në gjuhët e pakicave (Neni 11)	413
3.10. E drejta për arsimim e personave nga pakicat (Neni 12)	414
3.11. Institucionet private të arsimit (Neni 13) ..	419
3.12. E drejta për të mësuar gjuhën e pakicave (Neni 14)	420
3.13. Pjesëmarrja në jetën kulturore, shoqërore dhe ekonomike dhe çështje publike (Neni 15)	420
3.14. Shmangia prej ndryshimit të përqindjeve të popullatës (Neni 16)	428
3.15. Kontaktet tejkufitare dhe pjesëmarrja në aktivitetet e OJQ-ve (Neni 17)	430
3.16. Marrëveshjet për mbrojtjen e pakicave dhe inkurajimi i bashkëpunimit tejkufitar (Neni 18)	430

IV Tryeza e rrumbullakët: Shqipëtarët në Serbi. 433

1. Të drejtat e njeriut të Shqipëtarve në Preshevë, Bujanoc dhe Medvegje	435
2. Pjesëmarrja e Shqipëtarve në jetën publike	442
3. Standardet ndërkombëtare për mbrojtjen e drejtave të pakicave	448
4. Konfrontimi me të kaluarën	452

Shtojcat 463

Botuesi:
Fondi për të drejtën humanitare

Për botuesin:
Nataša Kandiç

Përkthimi:
Mentore Berisha dhe Armend Bërlajolli

Lekturimi dhe korektura:
Hakif Mulolli

Modelimi grafik:
Dejana dhe Todore Cvetković

Shtypshkronja:
Publikum

Tirazhi:
500

Copyright © 2003 Fondi për të drejtën humanitare

ISBN 86-82599-42-2

CIP-Katalogizacija u publikaciji
Народна библиотека Србије, Београд

341.231.14(=497.11-13)
323.15(=18)(497.11-13)

ALBANCI u Srbiji : Preševo, Bujanovac i Medveđa. -
Beograd : Fond za humanitarno pravo, 2003 (Beograd : Publikum).
- 472, 231 str. ; 24 cm. - (Edicija Pod Lupom)

Prištampano 1: Shqiptarët në Sërbi : Presheva, Bujanovac dhe Medvegja /
[përkthimi Mentore Berisha, Armend Bërlajolli]. -
Prištampano 2: Albanians in Serbia : Preševo, Bujanovac and Medveđa /
english translation Đurdica Stanimirović and Dragan Novaković].
- Radovi štampani u međusobno obrnutim smerovima. -
Tiraž 500. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 86-82599-42-2

a) Албанско питање - Међународна заједница
b) Албанци - Србија, јужна

COBISS-ID 104210700

Spotlight series

Humanitarian Law Center

Albanians In Serbia

Preševo, Bujanovac and Medveđa

Swedish Helsinki Committee

for Human Rights

The publishing of this book was made possible by Swedish Helsinki Committee for Human Rights

Table of Contents

I. HLC Report: Albanians in Serbia	5
A Brief Survey	5
1. The Population	10
2. Human and Minority Rights Violations up to 2000	15
3. The Time of Conflict: 2000 and the First Half of 2001	24
4. Towards a Political Solution: Mid-2001 to August 2002	39
5. Albanian Participation in Public Life	73
 II. Framework Convention for the Protection of National Minorities.....	 101
 III.HLC Shadow Report on the Implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities in Serbia, Montenegro, and Kosovo.....	 137
1 Introduction	137
2 FR Yugoslavia and International Law.....	139
3. Implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities	143
3.1. Freedom to Choose One's Nationality (Article 3)	143
3.2. Equality and Non-Discrimination (Article 4)	146
3.3 Culture, Preservation of Identity, Refraining from Assimilation (Article 5)	155
3.4. Tolerance and Intercultural Dialogue (Article 6)	159
3.5. Freedoms of Association, Peaceful Assembly, Expression, Thought, Conscience and Religion (Article 7)	168
3.6. Freedom of Manifesting Religion and Establishing Religious Institutions (Article 8)	169
3.7. Access to the Media and Use of Own Media (Article 9)	170

3.8. Official Use of Minority Languages (Article 10)	173
3.9. Use of Names in Minority Languages (Article 11)	177
3.10. Right to Education of Persons Belonging to Minorities (Article 12)	179
3.11. Private Educational Establishments (Article 13)	183
3.12. Right to Learn Minority Languages (Article 14)	184
3.13. Participation in Cultural, Social and Economic Life and Public Affairs (Article 15)	185
3.14. Refraining from Altering Proportions of the Population (Article 16)	192
3.15. Transfrontier Contacts and Participation in the Activities of NGOs (Article 17)	194
3.16. Agreements on Protection of Minorities and Encouragement of Transfrontier Cooperation (Article 18)	195

IV.Round Table: Ethnic Albanians in Serbia 197

1. Human Rights of Albanians in Preševo, Bujanovac and Medvedja	198
2. Participation of Albanians in Public Affairs	206
3. International Minority Rights Protection Standards	211
4. Facing the Past	214

Appendices 225

The Humanitarian Law Center regularly and systematically investigates human rights abuses in Serbia, Kosovo and Montenegro.

It advocates and defends freedom of thought and expression, the right to life and physical integrity, due process and equal protection of the law and other values of a civil society.

Since its founding in 1992, the HLC has been active in the investigation of killings, disappearances, rape, discrimination and other breaches of international humanitarian law committed during the armed conflicts in the former Yugoslavia.

HLC Report: ALBANIANS IN SERBIA

Preševo, Bujanovac and Medveđa

A brief survey

Preševo (Preshevë), Bujanovac (Bujanoc) and Medveđa (Medvegjë) are underdeveloped municipalities in southern Serbia with a mixed Albanian, Serb and Roma population. The region is bounded on the south-west by Kosovo and the south by the Republic of Macedonia. Owing to its demographic composition, location and underdevelopment, this volatile region has been strongly and specifically influenced by politics, security and other developments in Serbia, Kosovo and the wider region.

Preševo, Bujanovac and Medveđa are the only municipalities in Serbia having a substantial number of members of the Albanian ethnic community. Their total number in these three municipalities is estimated at over 100,000. The first population census not boycotted by the Albanians in 21 years was taken in April 2002, but the official results have not yet been made public.

The Albanians' fundamental and minority rights were persistently violated under the former regime. Discrimination in education, employment, information and other spheres of life was stepped up during the late 1980s. The promulgation of the Serbian constitution of 1990, followed by a succession of laws designed to bolster central government, affected local self-government in particular. In the municipality of Preševo, for instance, Albanian parties had no means at their disposal of promoting the collective rights of the Albanian community although they were in charge of local government from 1990 on. Until the intervention by the North Atlantic Treaty Organization (NATO) in 1999, the authorities engaged in sys-

tematic discrimination as well as other kinds of pressure (such as dismissals, political trials and bans on periodicals).

The NATO bombing campaign¹ coincided with grave human rights violations and open repression by paramilitary formations, the army and police. During the state of war in 1999, eleven Albanians were killed under mysterious circumstances in the municipality of Preševo alone. The cases of grave human rights violations (murder, abuse and looting) in all three municipalities followed the pattern of those taking place in Kosovo. The maltreatment of the inhabitants of the village of Veliki Trnovac on 31 March 1999, when their houses were searched and the residents given two hours to surrender ‘*NATO commandos, OVK (Kosovo Liberation Army) terrorists and drugs*’, was illustrative of the conduct of army and police authorities during the state of war. The majority of such incidents have never been accounted for, and the new authorities do not appear willing to confront the truth.

The Kumanovo military-technical agreement of 9 June 1999, which paved the way for the deployment of international troops in Kosovo, established, among other things, a 5-km-wide ground security zone (GSZ) along the administrative border with Kosovo. Nearly half of this zone ran through the municipalities of Preševo, Bujanovac and Medveđa. Under the agreement, only lightly-armed members of the police force were allowed to enter the zone, the Yugoslav Army (VJ) having had to pull out altogether.

During 2000 and the first half of 2001, the territory of the three municipalities was the scene of armed clashes between the police and the Liberation Army of Preševo, Medveđa and Bujanovac (OVPMB). OVPMB members made their first public appearance in the village of Dobrosin, in Bujanovac municipality, at the end of January 2000, when they attended the funeral of the slain Shaqipi brothers. Armed clashes and incidents intensified in particular after the police withdrew

1. From 24 March to 10 June 1999.

from their checkpoints in Albanian villages in the municipality of Bujanovac on 27 November 2000. The withdrawal was occasioned by an OVPMB attack on a police patrol in which three policemen were killed and five wounded. Within six months of the incident, over 100 people, both Albanians and Serbs, including policemen and soldiers, were killed, wounded or kidnapped.

At the beginning of 2001, the Serbian and federal governments set up a Co-ordinating Body for Preševo, Bujanovac and Medveda. As part of the efforts to resolve the crisis by political means, government and Albanian community representatives opened talks early in 2001 with the mediation of NATO, the United Nations (UN) and the Organization for European Security and Cooperation (OSCE). As a result of the talks, the VJ was granted a phased re-entry into the GSZ, coupled with the simultaneous demilitarization and disbandment of the OVPMB. The GSZ itself was formally abolished under a later agreement. The Federal Assembly passed in 2002 a law under which all former OVPMB members were amnestied.

The conflict having been brought to an end, an OSCE-assisted population census was taken and a media agreement for the municipality of Bujanovac signed. With the help of international organizations, displaced Albanians started returning from Kosovo and were assisted in repairing their property. In some cases, the Serbian Government even paid for the damage. Training courses for members of a local multi-ethnic police force were organized by the OSCE and the Serbian Ministry of Internal Affairs (MUP). The ethnic composition of the 400 members of the force reflects the ethnic composition of the population of the three municipalities.

Serious human rights violations by members of the VJ and the police have become progressively few of late. However, the severe beating of three Albanians from Preševo, the killing of Agim Agushi, and the opening of fire on a group of schoolchildren on an outing in the village of Strezovce show

that human rights continue to be violated by the VJ and the police. The Humanitarian Law Center (HLC) holds that the state authorities have not reacted to these incidents adequately because the perpetrators either remain unknown or have been punished lightly. The replies the Human Rights Committee in Bujanovac has received from the Serbian MUP in connection with its complaints indicate that the state authorities are not conducting an impartial investigation of these incidents.

Other still unexplained incidents involving the planting of explosives, hand-grenade attacks and attacks on members of the multi-ethnic police force occurred at the end of 2001 and during 2002. In their statements the authorities have blamed these incidents on members of the Albanian national community.

The HLC has carried out a systematic investigation of human and minority rights violations in the municipalities of Preševo, Bujanovac and Medveđa.² From May 2001 onwards, HLC investigators have worked in the field continuously, month by month. Their investigations in the municipality of Bujanovac cover 23 villages including all the villages in the GSZ, villages where serious human rights violations occurred within the last two years (Dobrosin, Lučane), and ethnically mixed villages (Oslare, Biljača). Other than in Preševo itself, investigations were carried out in 20 villages in the municipality, mostly those within the GSZ. Special attention was paid to settlements in which grave human rights violations occurred and those from which people were expelled.

Although the HLC focuses on human and minority rights violations in the three municipalities, its investigations encompass - owing to the plentitude and complexity of developments in the region - such other issues affecting the free exercise of minority rights as education and information

2. All data, statements and conclusions presented in this report, other than those especially denoted, are the result of HLC investigation.

in one's native language, and participation in public affairs. The investigations include monitoring of local elections in 2002.

In the past decade, the situation of Albanians regarding education in their native language has been similar to that of other national minorities in Serbia. The conclusion reached by the HLC is that ethnocentric curricula, offensive textbook content and total centralism in decision-making continue to obstruct adequate education in the Albanian language. Furthermore, many Albanian-language schools were damaged during armed clashes and some continued to be used or occupied afterwards by the VJ. Diplomas earned in Kosovo before 1999 began to be recognized during 2001 in keeping with a recommendation by the Ministry of Education and Sport.

By 2001, Albanian media and cultural life in Preševo, Bujanovac and Medveđa depended entirely on private initiative. Conditions for adequate public information services in the Albanian language were established following the opening of Radio Preševo and the signing of an agreement on the basic principles for reorganizing the media establishments founded by the Bujanovac municipality.

Up to now Albanians have not participated in the conduct of public affairs in any of the three municipalities in proportion to their numerical strength. Although Albanian parties have always been in a position to form local government in the municipality of Preševo, a system of 'positive discrimination' favouring the minority Serbs and Roma has been in operation. Albanian parties have not participated in government in Bujanovac and Medveđa municipalities, where Albanians account for 60 and 30 per cent of the population respectively, and Albanian participation in local government bodies has been minimal. In the summer of 2002, Albanians continued to be employed only where strictly necessary (as registrars, interpreters and translators, employees of local offices in Albanian villages). Albanians are also inadequately represented in the republic's administrative organs, courts, prose-

cuting offices and police force, where most positions of authority are occupied by Serbs.

The local elections of 2002, organized with OSCE assistance, have been the first major step so far towards encouraging Albanian participation in public and political life. The modified electoral system and the election results should enable Albanian representatives in all three municipalities to take part in and influence the realization of the collective rights of the Albanian national community (such as introducing Albanian as an official language in Bujanovac and Medveđa, increasing the number of Albanians working in local self-government organs, giving Albanians greater decision-making powers on infrastructure, etc.).

1. The Population

Exact data on the number and the ethnic structure of the population being unavailable, the HLC had to draw inferences.

1.1. The 1981 census

The population census taken by the Federal Statistical Office throughout the former Yugoslavia in 1981 was the last to provide specific figures about Serbia's population. The census put the population of the municipality of Bujanovac at 46,689, of whom just over 55 per cent (25,848) were Albanian, some 34 per cent (15,914) Serb and nearly 9 per cent (4,130) Roma. In the town itself, Serbs, Albanians and Roma lived in roughly equal numbers.³ Other than Bujanovac, the village of Oslare was the only settlement with equal numbers of Serbs and Albanians, other settlements being almost mono-ethnic. Of the municipality's 59 villages, 36 had a Serb population; however, none of them had more than 900

3. 3,911, 3,728 and 3,883 respectively.

inhabitants. The largest Albanian village, Veliki Trnovac, had a population of 6,336.⁴

The municipality of Preševo had 33,948 inhabitants: over 85 per cent (28,961) Albanian, over 12 per cent (4,204) Serb and less than 1 per cent (433) Roma. Of the 35 settlements in the municipality, six including the town of Preševo were ethnically mixed, Albanians accounting for over 82 per cent of their population. Four settlements were purely Serb and 25 purely Albanian.

Of the 17,219 residents of the municipality of Medveđa, Serbs and Montenegrins accounted for some 65 per cent (11,354), Albanians some 32 per cent (5,509) and Roma some 0.5 per cent (83). Of the 44 settlements, three-quarters of which were purely Serb and Montenegrin, only three had over 1,000 inhabitants. The town of Medveđa and two other settlements were ethnically mixed with Serbs predominating. Albanians were in a majority in eight settlements.

Roma lived mostly in towns in all three municipalities.

1.2. 1991 estimates

The general census taken in 1991 was boycotted by Albanians living in Kosovo and in the municipalities of Preševo, Bujanovac and Medveđa. The estimate of the Albanian population is based on the 1981 census. Thus the municipality of Bujanovac had a population of 49,238, or some 30 per cent (14,660) Serb, 60 per cent (29,588) Albanian and just under 9 per cent (4,408) Roma. The population of the municipality of Preševo was put at 38,943, comprising some 34,992 Albanians (90 per cent), 3,206 Serbs (8 per cent) and 505 Roma (1.29 per cent). The Federal Statistical Office did not publish an estimate for the municipality of Medveđa; instead, it only gave the census results, according to which the population num-

⁴. *Popis 1991 - 70 godina popisa* (1991 census - censuses in the last 70 years), Federal Statistical Office, CD edition, Belgrade, 1998.

bered 13,368 or 9,205 Serbs and Montenegrins and 3,832 Albanians.

1.3. Population estimates for 1999 to mid-2001

Due to armed clashes and threats to safety, the Albanian population of the municipalities of Preševo, Bujanovac and Medveda left its homes on three occasions. The first exodus occurred during the NATO bombing campaign in 1999, when about one-third Albanians left the region,⁵ some 20,000 Albanians fleeing from the municipality of Preševo alone.⁶

Most of these Albanians returned after the bombing, though not all: international organizations reported 3,227 displaced persons from the three municipalities remaining in Kosovo in September 1999.⁷ And there were an additional 3,000 or so refugees from Preševo and Bujanovac in Macedonia at the end of October 1999.⁸

The second wave of refugees started moving out in 2000, some 900 families⁹ leaving their homes in the early stage of the conflict between the security forces and the OVPMB between February and June. Intensified fighting drove out about 10,000 Albanians in November, most of them to the municipality of Gnjilane in Kosovo. Displacement continued in 2001: after the third wave of refugees from Preševo and Bujanovac left at the end of May, the number of displaced

5. Data by the UN Inter Agency Assessment Mission to Southern Serbia, April 2001.

6. Riza Halimi, *Albanians in Preševo, Bujanovac and Medveda*, Eurobalkans, No. 36, Autumn/Winter '99/2000.

7. Report of the High Commissioner for Human Rights on the Situation of Human Rights in Kosovo, UNHCR, 7 September 1999.

8. UN consolidated Inter-Agency Appeal for The South Eastern Europe Humanitarian Operations, UN, November 1999.

9. Data by CARE International, *Municipal briefing of Gnjilane/Gnjilan*, HCIC, June 2000.

persons from the region staying in Kosovo stood at roughly 14,000.¹⁰

It was not before the middle of 2001 that substantial numbers of Albanians returned either individually or with the assistance of the international community. International organizations put the number of Albanian returnees to Preševo, Medveđa and Bujanovac at approximately 5,300.¹¹ On the other hand, a spokesman for the government's Co-ordinating Body cited a figure of 8,346.¹² By October 2001, 1,263 displaced persons had returned to the municipality of Preševo, with some 400 still remaining in Kosovo. Of the 247 refugee families from the villages of Zabrinice, Pribovce, Ravno Bučje, Suharno and Novo Selo in the northernmost part of the municipality of Bujanovac, an area called Malesija Bujanovac, only 90 returned between June and the middle of September 2001. The 300 or so Albanians who remained in the municipality of Medveđa were rejoined by some 400 who returned after the end of hostilities.¹³

There has been no mass return of the remaining Albanians during 2002 so far. They have been visiting their homes with the help of international organizations but have not yet made up their minds to go back. The exact number of internally displaced Albanians staying in Kosovo ought to be known after the publication of the results of the Serbian population census incorporating a census of internally displaced persons from the three municipalities.

10. UNHCR Southern Serbia and Kosovo Map, UNHCR, May 2000.

11. UN Interagency progress report and recommendations on the situation in Southern Serbia, OCHA, January 2002, and UNHCR data on internally displaced persons who returned by November 2001.

12. Novica Zdravković, chief of the Secretariat for Internal Affairs (SUP) in Vranje, 'Za godinu 724 napada' (724 attacks in a year), *Politika*, 18 December 2001.

13. Data by the Committee for Human Rights in Bujanovac and the Multi-ethnic Centre in Medveđa, October 2001.

1.4. Estimates for 2001

According to estimates by international organizations, the population of the municipality of Preševo totalled about 46,000, 92 per cent of which were Albanian, 7 per cent Serb and 1 per cent Roma. The municipality of Bujanovac had a population of 49,000 (50 per cent Albanian, 36 per cent Serb and 14 per cent Roma), and the municipality of Medveđa 13,500 (67 per cent Serb, 32 per cent Albanian and 1 per cent Roma).¹⁴

1.5. The 2002 census

The official figures for this census taken in Serbia in April 2002 are yet to be made public. The census in the municipalities of Preševo, Bujanovac and Medveđa was especially important in that the electoral registers for local elections due in July were compiled on the basis of its results. Although the Albanian community took part in the preparation of the census, its response was uncertain. The Albanians insisted that all internally displaced persons from these municipalities currently staying in Kosovo should be included in the census¹⁵ and that the field census-takers should be accompanied by OSCE representatives. The census was eventually taken on special forms by teams comprising one Serb and one Albanian; the OSCE representatives, who were present at and engaged in the proceedings, used a Priština data base of internally displaced persons.

The only official data in connection with the census was announced by Rasim Ljajić, the federal minister for national and ethnic communities, who said during a visit to Medveđa that the municipality had 11,823 residents, of whom some 30 per cent were Albanians.¹⁶ After the local elections held on

14. UN Inter Agency Assessment Mission to Southern Serbia, UN, April 2001.

15. The demand was justified by a census of internally displaced Serbs from Kosovo on the territory of Serbia proper taken in 2001.

16. 'U Medvedi tek počinju velika ulaganja' (Major investment in Medveđa only just begins), *Danas*, 7 June 2002.

28 July 2002, the Serbian deputy prime minister and president of the government's Co-ordinating Body, Nebojša Čović, declared: *'There are definitely more Albanians than there are Serbs, so one ought not to spread the illusion that the Serbs prevail where actually there aren't all that many of them.'*¹⁷ It was the first statement by a government official referring to the proportion of Serbs and Albanians in Bujanovac.

2. Human and minority rights violations up to 2000

Although the human and minority rights of ethnic Albanians of Preševo, Bujanovac and Medveđa had been violated substantially ever since 1989, the gravest violations occurred during the NATO bombing campaign in 1999.

2.1. The Situation Between 1989 and 1999

The attitude of the Serbian authorities towards Albanians in the three municipalities deteriorated after the abolition of Kosovo's autonomy in 1989. Infringements of the right to work and exclusion of Albanians from public life, especially from educational institutions, were commonplace during the late 1980s and the early 1990s.

2.1.1. Dismissals of professors and others in 1989

The first violation of the right to work and of the minority right to education in national language involved the dismissal of 11 distinguished Albanian professors from the Education Centre in Preševo in 1989, the institution having been branded 'a hotbed of Albanian nationalism and irredentism'.¹⁸ Among the dismissed professors were Riza Halimi,

17. 'Čović: Srbi u Bujanovcu izmanipulisani od strane DSS-a' (Bujanovac Serbs manipulated by the DSS), B92, 30 July 2002.

18. 'Nova izborna geografija' (A new electoral geography), interview with Riza Halimi, *Novine Vranjske*, No. 210.

current president of the Preševo Municipal Assembly; Naser Aziri, current president of the Executive Committee of the Preševo Municipal Assembly; Behlul Nasufi, director of the Culture Centre; Nazmi Jashari, director of the Welfare Work Centre; and Seladin Avdiu, director of the Pre-school Institution in Preševo.

Ramadan Ahmeti of Bujanovac, a candidate of the first Albanian party in the area, the Party for Democratic Action (PDD), was dismissed after Serbia's first multi-party elections in 1990 for absenting himself from work for one day for taking part in campaigning.¹⁹

Ymer Ymeri, a case officer at the Secretariat for National Defence was sent on a 24-month paid leave on 1 January 1992 with the explanation that he remained 'unappointed' under a new job schedule.²⁰ When his leave expired, his employment contract was terminated. His complaint to the Co-ordinating Body submitted on 7 June 2001 was dismissed by the Ministry of Defence as having been submitted too late.²¹

2.1.2. Media freedom violations and trials

Sevdail Hyseni, the editor-in-chief and managing editor of the Albanian-language periodical *Jehona*, was penalized in 1994 for distributing copies of the periodical.²² The ruling by the municipal magistrate was later set aside, but on February 23 the same year the State Security Department Centre in Vranje

19. *Ibid.*

20. Serbian Ministry of Defence ruling No. 118-1257 of 1 January 1992.

21. HLC records.

22. In his ruling No. 1316/94, the Bujanovac municipal magistrate justified the penalty by stating that Hyseni 'as editor-in-chief and managing editor of the periodical *Jehona* permitted seven numbers of the periodical in 2,000-3,000 copies to be brought into and distributed on the territory of the municipality of Bujanovac, without permission from the competent authority'.

filed criminal charges against Hyseni for publishing what it saw as a disparaging poem about the Serb traditional hat and simultaneously banned the collection in which the poem appeared. Two years later the District Public Prosecutor's Office brought criminal charges for 'making a ridicule of the nations and nationalities of Yugoslavia'.²³ Sixteen Albanian witnesses were penalized twice for non-appearance at hearings. The case was terminated six years later as statute-barred.²⁴

On 7 August 1998, the Municipal Public Prosecutor's Office in Preševo brought charges against Riza Halimi for '*obstructing an official in the discharge of his public security duties...*'. Halimi, it was said, '*obstructed an official in authority of the OUP [Department of Internal Affairs - police station] in Preševo...[who had been dispatched to] restore public law and order that had been disrupted by the holding of an unreported public assembly of citizens of Albanian nationality, [Halimi accosted him] with the words, "Who are you, what's your business here?"...physically restrained him by taking hold of his uniform by the sleeve above the right elbow, and told him as he did so, "Don't you go away"*'.²⁵ On 29 March 2000, Halimi was given a three-month prison sentence suspended for a year.²⁶ His appeal was dismissed and the initial decision upheld.

2.1.3. Curbs on local self-government

Discrimination against the Albanian ethnic community in public and political life was in evidence throughout the period. The new laws applying to the whole of the Republic

23. Indictment proposal by the Municipal Public Prosecutor's Office in Bujanovac No. 9/96.

24. Ruling by the Municipal Court in Bujanovac, No. 11/98.

25. Indictment proposal by the District Public Prosecutor's Office in Preševo, K No. 98/98, 7 August 1988.

26. Judgement K No. 142/98 of 29 March 2000, Preševo Municipal Court.

of Serbia promoted centralization and curbed local self-government jurisdiction. This was especially keenly felt in the municipality of Preševo: although Albanian parties won enough mandates at all local elections to form local government, they could not influence the running of day-to-day affairs in practice. Except for brief periods in 1992 and 1993, Albanian parties did not participate in government affairs in the municipalities of Bujanovac and Medveđa.

2.2.Human Rights Violations in 1999

The bulk of evidence on human rights violations collected by the HLC relates to 1999, especially to the period after the NATO intervention. The perpetrators were mostly members of paramilitary formations, the VJ and the Ministry of Internal Affairs (MUP).

A report by the Preševo Municipal Assembly alleges that 11 Albanians were killed on the territory of the municipality under mysterious circumstances during the state of war.²⁷ Six of the victims were from this municipality, three from the municipality of Gnjilane in Kosovo and two from the neighbouring municipality of Bujanovac. During the state of war, citizens from the municipality of Preševo alone made 243 statements to the municipal authorities in connection with human rights violations including the right to property. The physical damage was estimated at over 12 million DEM (some 6 million EUR).²⁸

2.2.1. The killing of Driton Arifi

On 4 April 1999 Driton Arifi (b. 1959) of Ranatovce village in Preševo municipality set out to collect his livestock from another part of the village. Members of paramilitary formations arriving from the village of Mučibabe intercepted him

27. Preševo Municipal Assembly report on the amount of war reparations, 2000.

28. *Ibid.*

and shot him in the leg, stomach and chest. The villagers were forbidden to help the severely wounded Arifi. He died of wounds about 7.30 p.m. the same day. His father²⁹ says he was told by doctors in Vranje who had performed the post mortem that Arifi would have lived if timely medical help had been available.

2.2.2. The killing of Nexhati Arifi

Following is the statement³⁰ by Ruzhdi Arifi (b. 1968) of Buhić village in Preševo municipality in connection with the killing of his brother Nexhati of the same village:

‘On 18 April 1999, a group of 40 men, mostly soldiers but also armed civilians, arrived in our village. My brother was near his house at the time, but later all trace of him was lost. Nine days later, on April 27, I and several people from Karadak village set out in the company of civil defence staff from Preševo to have a look at our homes. When we reached the place called ‘Šehovske livade’ we were stopped by a Yugoslav Army patrol. They asked us where we were going. When we replied that we were going on a tour of our villages, they forbade us to go on and threatened to kill us ‘like that one in Buhić village (probably referring to my brother Nexhati).

I went to the village for the first time two months later, on 2 July 1999. I looked for my brother’s grave. At a place called ‘Stan’ I found a grave in a village field but there was nothing in it. We looked around and found human bones lying about, probably scattered by stray dogs. By the bones we also found a watch, a waistcoat, a jacket, a pair of trousers and a pair of shoes. By the look of them I concluded that it was my brother. We inspected the clothes and saw that he’d been shot from firearms in the back several times. The same day I saw that

²⁹. Statement by Xheladin Arifi to the Preševo Municipal Assembly, 8 April 1999.

³⁰. Statement by Ruzhdi Arifi to the Preševo Municipal Assembly, 9 July 1999.

my brother's house and workshop (he was a TV repairman) had been burned. We carried his remains to the village cemetery that day.'

2.2.3. The torture of Hysni Ademi and Qerim Halimi

Hysni Ademi and Qerim Halimi of Mađare village in Preševo municipality say they were severely beaten by five VJ members on 7 May 1999. After being maltreated in their village they were taken to Mučibabe, where they were taken over by another patrol and beaten again. Ademi and Halimi were then transferred under escort first to Pasjane village and then to Varoš, a neighbourhood in Gnjilane (Kosovo). They were locked up in a private house cellar and kept 12 days there. Ademi says in his statement³¹ that he, like all other prisoners, was physically abused and beaten every day.

'They pierced the ears of a boy only 18 years old with a knife and tried to gouge the eyes of another several times. I saw them carve the initials A.H. on the elbows of another.'

Ademi and Halimi were taken blindfolded to the slaughterhouse on the outskirts of Gnjilane and released.

2.2.4. The ordeal of Arife Avdiu

Like many other Albanians, the Avdiu family of Buštranje (Bushtanë) in Preševo municipality left its village in the spring of 1999 and went to Kumanovo in Macedonia. The old woman Arife Avdiu (b. 1932) remained at home. This is her statement to the HLC investigators:

'It happened at about 10 p.m. on May 31. The power was down and I went to bed to sleep. I heard voices outside the house and got up. I saw several soldiers outside. At that moment one of them came into the room. He asked for coffee and sugar, then for money and other valuables. When I told

31. Statement by Hysni Ademi to the Preševo Municipal Assembly, 31 May 1999.

him I had none, he started to boot me in the head. I fell off the bed on to the floor and he took out a knife and started to cut my throat. He then threw me on to the ground thinking I was dead. I remember that he hung about for some time rummaging through the house.'

Avdiu says that she managed to crawl as far as the front door. She was saved by her nearest neighbour, Zoran Atanasijević, a member of the MUP. He drove the old woman to Preševo, fighting off VJ reservists on the road who had blocked his way and even fired a burst over his car. Avdiu was treated in a hospital in Niš. As a result of her injuries, she has difficulty taking food and is blind in both eyes. The perpetrator has not been found as of this writing. The HLC has no knowledge either of any charges having been brought against the persons who tried to prevent Atanasijević from taking the woman to Preševo.

2.2.5. The killing of two members of the Fejzuli family

On 19 June 1999, 18 members of the VJ including a woman entered the yard of Metushë Fejzuli of Gospodince (Gospogjincë) village in Preševo municipality. Fejzuli made the following statement:³²

'My wife, daughter and myself were marched out into the yard. My son Qani and my cousin Ibrahim, who were sleeping in another room, were ordered to dress and go out too. We were knocked down and beaten for almost an hour as we lay there. We were next taken to the yard of my brother Rahim, where there were also soldiers standing around. His wife was taken out and made to join us in the yard and he was beaten inside the house. He was then carried out unconscious into the yard and the beating continued. Half an hour later, they started asking Ibrahim why he'd come to the village, then three soldiers led him away in the direction of the brook allegedly "to ask him something". The rest were

³². Statement by Metushë Fejzuli to the Preševo Municipal Assembly, 13 July 1999.

marched back to my yard. Shots were heard from the direction in which Ibrahim had been taken. The soldiers arrived carrying Ibrahim's identity card and asked me in what way we were related. I told them that he was my cousin and asked them what they'd done to him. They replied that Ibrahim had escaped.

They next took us into the house, placing the unconscious Rahim in one room and piling us into another. They ordered the women to prepare a meal. When they'd eaten, most of them went away in the direction of Bukovac village but two soldiers and the woman who was with them stayed with us. She told us that Rahim had died. The soldiers returned at about 3 p.m. They took me and my son into the yard and started to maltreat us. They told us they'd taken us out to shoot us, cocked their pistols and trained their submachine-guns at us. This was too much for me and I lost my consciousness. When I came to, they ordered us to march in the direction of Preševo, saying that Arkan [Željko Ražnatović] was waiting there for us. We'd gone some 300 metres when they started to shoot at us but fortunately no one was hit.

We reported the whole incident to the Civil Defence Headquarters in Preševo. The doctors who treated us reported the incident to the police. In spite of my repeated demands, the police didn't go out to make an on-site investigation, nor did they try to find my cousin Ibrahim. Seeing that the police weren't going to do anything about it, eight villagers went to collect the body of the dead Rahim. There were wounds on the chest, head and back of Rahim's body. We looked for Ibrahim and found his body in a field in the part of the village called "Arnica". There were four shoot-through wounds in his body. The head and chest bore large open wounds. All those wounds were noted by the doctors who'd ascertained the death of both deceased.'

2.2.6. The killing of Fetah Fetahu

The HLC has reason to believe that violations of the human rights of the Albanian ethnic community continued after the

end of the state of war. The taxi driver Fetah Fetahu of Bujanovac was killed under mysterious circumstances on 31 July 1999. The Committee for Human Rights in Bujanovac says that Fetahu took two Serb refugees from Kosovo that day. They passed the police checkpoint in Končulj village and drove on towards Gnjilane. The body of Fetah, shot through three times, was discovered near the place called 'Eminove česme'. His car was found 150 metres away.³³

2.2.7. VJ treatment of Albanians during the state of war in 1999

During the state of war, particularly in April, the VJ and the police searched houses and maltreated villagers in the municipalities of Bujanovac, Preševo and Medveđa. The *Report on the Discrimination Against Albanians in Preševo, Bujanovac and Medveđa*, published by the Committee for Human Rights in Bujanovac in 2000, states that VJ tanks surrounded Veliki Trnovac village on March 31. The commanders demanded from the villagers to hand over 'NATO commandos, OVK terrorists and drugs' within two hours. The same source says that the houses were searched again the next day, and that on April 23 the villagers were rounded up and left standing in the rain for several hours. A similar incident occurred on April 12 in the villages of Breznica and Muhovac, where houses were searched and 45 villagers taken to Bujanovac. They were kept there several hours, maltreated and threatened with liquidation.

The same source alleges that groups of soldiers and policemen also repeatedly maltreated Albanians from Bujanovac municipality within the space of several weeks towards the end of 1999.

According to press reports, members of the VJ took 83,615 DEM (about 41,000 EUR) from Imer Miftari of Novo Selo village while searching his house. They told him they were con-

³³. The investigating judge's report on the on-site investigation.

fiscating the money because he could not prove its origin and gave him no receipt for it. The money was returned to Imer's brother on 12 May 2001.³⁴ The Committee for Human Rights in Bujanovac records another such case, when 72,000 DEM (approximately 36,000 EUR) confiscated from the Islamic Religious Community was returned to it.

3. The time of conflict: 2000 and the first half of 2001

During 2000 and the first half of 2001, the territory of the municipalities of Preševo, Bujanovac and Medveđa was the scene of armed clashes between the VJ and the police on one side and members of the OVPMB on the other. The OVPMB comprised mostly younger Albanians from all three municipalities. In view of the fact that Serb forces were permitted to carry only light arms within the ground security zone (GSZ), the OVPMB operated mostly in that part of the zone, which ran through the three municipalities. The OVPMB succeeded over time in establishing control over the villages within the GSZ. This situation endured until the end of the conflict.

OVPMB members made their first public appearance at the end of January 2000, at the funeral of the Saqipi brothers in Dobrosin village in Bujanovac municipality. The conflict progressively intensified during the year, especially after the withdrawal of the police from their checkpoints in the villages of Lučane, Končulj and Veliki Trnovac on 27 November 2000.

According to official Serbian MUP data,³⁵ 10 civilians were killed within the GSZ in parts nearest Kosovo between 10 June 1999 and 31 August 2001. Five of them were Serb, four

34. 'VJ vratila Albancu 83,615 DEM' (The VJ returns 83,615 DEM to an Albanian), *Blic*, 12 May 2001.

35. The Serbian MUP website.

Albanian and one 'of other nationality'. In the same period, 25 civilians were injured, 15 Serbs, eight Albanians and two members of the UN mission. In addition, 43 people - 40 Serbs and three Albanians - went missing. The MUP says that two of the kidnapped were killed, one managed to escape, 36 were released and four are unaccounted for. It put MUP and VJ losses at 24 killed, 78 injured and two kidnapped.

Representatives of the Co-ordinating Body of the federal and republican governments speak of 724 armed attacks and provocations by the OVPMB between 16 December 2000 and 16 December 2001. They say that 19 people were killed (seven policemen, six soldiers and six civilians), 49 wounded (21 policemen, 16 soldiers and 12 civilians), and 28 kidnapped. All of them were later released.³⁶

A MUP officer said that the four kidnapped people unaccounted for were Serbs: Vlada Miletić (aged 81) and Persa Miletić (56) of Mali Trnovac village, Goran Stanković (19) of Rakovac village and Zoran Tomić (26) of Lopardnica village.³⁷ Stanković and Tomić were kidnapped on 14 August 2000 in Kosovo.

The Committee for Human Rights in Bujanovac³⁸ has evidence that nine OVPMB members and 11 Albanian civilians were killed, and five civilians (two Albanians and three Serbs) kidnapped during 2000. Some 150 Albanians gave evidence about maltreatment at the hands of the police and the VJ.

The HLC notes serious human right violations in the period. This, and the fighting itself, caused all three ethnic communities to fear for their safety, a feeling which still endures. The HLC therefore believes that Serbia's state authorities must

^{36.} See footnote 12.

^{37.} Statement by Novica Zdravković, the chief of police in Pčinja district, 'Šerifi iz preševske doline' (The sheriffs from Preševo valley), *Danas*, 13 January 2001.

^{38.} Report for 2000.

investigate impartially all the cases of human rights violations in Preševo, Bujanovac and Medveđa in the past in order to normalize the situation and restore mutual trust. The judicial authorities for their part must effectively protect victims of torture and discrimination and people's property.

3.1. The Burden of Unsolved Killings and Kidnappings

The HLC has collected evidence on several killings and kidnappings during the period.

3.1.1. The killing of the primary school governor in Muhovac

Qemal Mustafa (b. 1947), governor of the 'Mideni' primary school in Muhovac, was killed on the Đorđevac-Muhovac road in Bujanovac municipality about 7 a.m. on 17 January 2000. He was vice-president of the Socialist Party of Serbia (SPS) in Bujanovac. The Bujanovac Press Centre says he was killed in a terrorist attack.³⁹ The MUP said in a statement that Mustafa was killed by 'Albanian terrorists' and that 48 bullet wounds were found in his body.⁴⁰ The perpetrators were not discovered.

3.1.2. The killing of the Saqipi brothers

Shaip (b. 1968) and Isa (b. 1964) Saqipi were killed on the outskirts of Dobrosin village in Bujanovac municipality on 26 January 2000. Their father Saqip Saqipi described the incident to the HLC as follows:

'There was a heavy snowfall that day. In the company of my sons, I set out for the woods to cut timber. We split at the end of the village because I worked at the forestry farm. They continued in the tractor straight ahead, along the road leading to Lučane village. They wore boots and had a chainsaw with

39. List of citizens killed in terrorist attacks, Bujanovac Press Centre, 27 July 2001.

40. 'Ekstremizam' (Extremism), the Serbian MUP, December 2000.

them. I turned off to the right. After a while I heard a shot from the direction of the Kosovo border and a little later shooting from the direction of where Isa and Shaip had said they were going. I set out in that direction and spotted seven or eight policemen coming from there. I took fright and went back to my house at the edge of the village, making sure they didn't see me. I first called up the president of the Bujanovac Municipal Assembly, Mr. Stojanča Arsić, with whom I was on good terms. I told him what I'd heard and seen, that my sons were out there, and that I feared for them. I next rang up the Bujanovac SUP [Secretariat for Internal Affairs]. The duty officer who answered the call said after he'd heard my story: "They ought to kill all of you."

Saqipi found the bullet-riddled bodies of his sons slumped over the tractor shaft near a wood along the Lučane-Dobrosin road. The tractor tyres were punctured. Adem Rashiti, the president of the Dobrosin local community centre, said that policemen had seen him that day about unpaid electricity bills and insisted that the residents settle their debts. When a shot rang out from the direction of Kosovo, the policemen started back for Bujanovac.

According to the Co-ordinating Body, the Saqipi brothers were 'citizens killed in terrorist attacks' on 26 January 2000:

*About 1.15 p.m. on 26 January 2000, Albanian terrorists carried out an attack with light machineguns, sniping rifles and other automatic weapons on a police patrol in Dobrosin village, Bujanovac municipality. The policeman Žarko Guberinić (b. 1969) was slightly injured.*⁴¹

At the brothers' funeral four days later, members of the OVPMB made their first public appearance.

The HLC considers that the investigation into the incident ought to be completed and the perpetrators punished

⁴¹. Official MUP report on the events in the area of Dobrosin village on 26 January 2000.

because it is possible, on the basis of the Co-ordinating Body's report, to establish which police patrol was in the neighbourhood of Dobrosin village on January 26.

3.1.3. The kidnapping and disappearance of Nebi Nuhiu

Nebi Nuhiu, who owns the 'Neza petrol' filling station in Preševo, was kidnapped on 2 February 2000. He contacted his family for the last time two hours after he had been taken away. His fate has since been unknown. The kidnappers contacted the family and demanded money several times. His daughter Flora Nuhiu, who talked to them, recorded every conversation they had on audio tape. Following is her statement to the HLC:

'At about 2 p.m. two cars - a white Mercedes with a Vranje licence plate and an ochre Audi - parked at our station. Four young men came out. All of them spoke Serbian, were between 20 and 30 years of age, and were heavily built. One of them with cropped hair said they were from Montenegro and asked where Nebi was. Our father being away, he said they would come back later because they needed tyres for the car. Another spoke to a relative of ours who worked at the station and later brought them the money they demanded. My younger brother was also there. They next drove off in the direction of Preševo.

They returned at about 5 p.m. My father was there and they asked him if he had tyres for their car. He showed them the ones that were on display and they asked him if they were the only ones he had. He told them he had more in the cellar and they replied they wanted to have a look. One of them stood outside the door and the other three went down with my father into the cellar. A few minutes later they returned and started for the cars with my father in their company. My father kept silent and when he sat in the car he stuck a leg out so as not to let them close the door.

One of the kidnappers called out: "We're going to the SUP in Bujanovac, we'll drive him back." At that, my father shook his

head without speaking. Both vehicles drove off in the direction of Bujanovac. That was the last time we saw him.'

Nuhiu's family reported the incident to the police. Half an hour after the abduction, the kidnappers asked the family to bring them 110,000 DEM (approximately 55,000 EUR) as soon as possible or else they would kill Nuhiu. The family managed to collect 75,000 DEM (roughly 32,000 EUR). The kidnappers demanded that one of the station employees set out with the money for Vranje, adding that they would let him know later where to hand it over.

*'I set out by car, following the instructions Flora had been receiving. I took a mobile phone and the money with me. I drove very slowly and noticed that inspectors from the Vranje SUP were trailing me all the time. At some place beyond Bujanovac I was stopped by traffic police, presumably because I drove very slowly. The inspectors from the car in the rear got out and told them to let me go on. After that, no one followed me. Before I reached Vladičin Han, Flora rang me up and told me to stop because the kidnappers so demanded. At that moment I saw a man, one of the kidnappers, walk into the road. I stopped the car and he took the money and the mobile phone and ordered me to drive back immediately.'*⁴²

While giving their instructions, the kidnappers inquired, among other things, why the car was being followed by police. Two hours after the kidnapping, Nuhiu called up his family for the last time. He said that he was well, was at the Predejane motel and would hitchhike back home. However, he never turned up.

Two days later, two Vranje SUP inspectors who identified themselves as Voja and Vujica N. paid an evening visit to the Nuhiu family and assured them that the case would be solved in a few days. They insisted that they alone could help and

⁴². Statement by Aziz Musliu to the HLC investigator.

asked the family to contact no one else regarding the kidnapping. Each time a member of the Nuhiu family rang them up, the inspectors replied that he should have some more patience.

A week later the kidnappers rang up for the last time and demanded an additional 100,000 DEM (some 50,000 EUR). When the family asked to hear Nebi, the caller replied that that was not possible because he was in Montenegro.

Nebi Nuhiu's family requested help from the SUP and the Co-ordinating Body in Bujanovac several times but got none. After contacting the Committee for Human Rights in Bujanovac, the family received an official letter from the Serbian MUP on 19 February 2001, informing them that *'on the basis of collected evidence and information, members of the police have filed criminal charges with the Office of the District Public Prosecutor in Vranje against the unidentified perpetrator of the criminal offence of kidnapping under Article 64 of the CC RS [Criminal Code of the Republic of Serbia]'*. Attached to the official letter was a report stating that *'the SUP in Vranje continues to take intensive operational-tactical measures and actions for the purpose of discovering Nebi Nuhiu and the committer of this criminal act.'*⁴³

One of the Vranje SUP inspectors who visited the Nuhiu family, Vojislav Stanković, was arrested in April 2001 and detained for 30 days on reasonable suspicion of having abused his authority *'by appropriating unlawfully on several occasions money to the amount established so far at 1,700,000 dinars, to the detriment of Nuhiu...Zdravković said that further dismissals and arrests of Vranje policemen were expected during next week.'*⁴⁴ As far as the Committee for Human Rights

43. Report on the verification of the allegations contained in the complaint by Flora Nuhiu of Preševo, the Serbian MUP, 19 February 2001.

knows, Stanković was released from custody and no proceedings were instituted.

On 11 May 2001 the assistant commander of the Jagodina SUP, Ranko Denić, and Branislav Nikolić of Kruševac, were arrested on fraud charges while a third suspect, Slaviša Zdravković, also a MUP employee, was on the run. *'They deceived the Nuhiu family with false promises of finding the kidnapped Nebi and of returning him to his family for a fee of 160,000 German marks.'* The arrested men were not implicated with the kidnapping of Nebi Nuhiu.

The president of the Co-ordinating Body, Nebojša Čović, said that a key participant in the kidnapping was in Germany and therefore beyond the reach of Yugoslav authorities.⁴⁵ After several thousand residents of Preševo gathered on the second anniversary of Nuhiu's kidnapping, Čović promised again that the matter would be solved.

3.1.4. The killing of Ejup Hasani

Ejup Hasani (b. 1944) of Letovica village in Bujanovac municipality was shot dead on 12 February 2000. The Committee for Human Rights in Bujanovac says in its 2000 report that he was taken out of his house by masked attackers and shot at a place 200 metres away. The Bujanovac Press Centre reported that Hasani (it gave his name as Ejup Asanović) was killed in a terrorist attack.⁴⁶

^{44.} 'Vandalsko ponašanje policije više ne može da se toleriše' (Police vandalism can no longer be tolerated), statement by Novica Zdravković, chief of police of Pčinja District, *Danas*, 28 April 2001.

^{45.} Čović's address to the Preševo Municipal Assembly, 14 November 2001.

^{46.} List of citizens killed in terrorist attacks, Bujanovac Press Centre, 27 July 2001.

3.1.5. Armed incident in Končulj

The Committee for Human Rights in Bujanovac notes that an Albanian civilian, Fatmir Ibishi, and a policeman, Slaviša Dimitrijević, were killed in a serious armed incident on 26 February 2000 in a wood adjoining the Lučane-Dobrosin road on the outskirts of Končulj, on the Bujanovac-Gnjilane trunk road. The MUP said for its part that *'Albanian terrorists laid several ambushes and carried out an armed attack on four policemen in a service vehicle. The policemen Slaviša Dimitrijević (b. 1968) and Dragan Filipović (b. 1965) were killed on that occasion. One policeman was severely and another lightly injured.'*⁴⁷ The MUP said nothing about the dead Albanian.

3.1.6. The killing of Bahri Musliu and Destan Adili

Bahri Musliu (b. 1961) of Vraban was found dead near the Serb village of Levosoje in The Bujanovac municipality on 13 March 2000.⁴⁸ The MUP said in this connection that *'the body has been found of Musli Bari [sic] who was killed with firearms by Albanian terrorists in the vicinity of the village of Levosoje.'*⁴⁹

Destan Adili (b. 1964) of Veliki Trnovac was found dead on the Veliki Trnovac-Breznice road on 13 April 2000. His family says that he was returning from a journey (he was a trader). The family insisted on an investigation and was informed by the District Prosecutor's Office in Vranje that *'having collected the necessary information [the Office] took the decision not to institute criminal proceedings'*. At the same time, the family was informed of the possibility of *'instituting proceedings against a known perpetrator of the criminal offence of murder'*.

47. 'Ekstremizam' (Extremism), the Serbian MUP, December 2000.

48. Committee for Human Rights in Bujanovac, report for 2000.

49. 'Ekstremizam' (Extremism), the Serbian MUP, December 2000.

3.1.7. The disappearance of the only Serbs from Mali Trnovac

The only Serb residents of Mali Trnovac village, Vlada (b. 1920) and Persa (b. 1945) Miletić, went missing on 21 June 2000. Spent bullet cartridges and blood marks were found in their house. Their fate remains unknown.

Fearing revenge at the hands of the Serbian police, all of the village residents, numbering 550 or so, left their homes and took to Kosovo the same day. When three days later several villagers returned to their homes to collect things, the police arrested Avni Jakupi, Sejdi Jakupi, Nexmedin Sopi, Shemshi Salihu and Halim Berisha and applied excessive force in the process.

‘On the morning of June 24, several of us went back to our homes, mostly to collect valuables, gold or money, for we’d gone to Kosovo literally without anything. Each of us went to his house. We took care not to be noticed because we feared that the police would maltreat us. At about 10 a.m. a group of some 10 policemen burst into my house. They asked me who’d killed Vlada and Persa and, without waiting for an answer, started to hit me with their hands, boots and rifle butts. They next took me out and led me towards a nearby hill. I saw that they’d caught some others and were searching the village hoping to find more. I was taken by jeep to the police station in Bujanovac, where I and the others were questioned all night. They used no force against me. Except for Halim Berisha, who was transferred to the prison in Niš, we were released at about 11 a.m. next day and went to Gnjilane. Some of us have by now returned but many are still afraid.’⁵⁰

According to witness testimony given to the Committee for Human Rights in Bujanovac,⁵¹ the arrested men should thank one of Vlada Miletić’s daughters for their release. She told the

50. HLC investigator interview with Sejdi Jakupi.

51. Committee for Human Rights in Bujanovac, report for 2000.

police that *'she did not believe that her father and sister were killed by Albanians from Mali Trnovac because they had always helped the family'*.

3.1.8. The killing of Ridvan Qazimi

Ridvan Qazimi (b. 1964), better known as 'commander Lleshi', was among the OVPMB representatives who negotiated directly with government officials at the beginning of 2001. His killing on 24 May 2001 is still unresolved. According to available information, he was shot dead by a sniper at a location called Guri Gat above the village of Lučane, where he had arrived in the company of three fellow fighters. His jeep was riddled with 20 bullets. According to the president of the Co-ordinating Body, Nebojša Čović, Qazimi was killed 'in a classic exchange of fire'; a spokesman for the government Press Centre for his part described the incident as '*a showdown of Albanian extremists in Veliki Trnovac*'. Jonuz Musliu, the president of the OVPMB Political Committee, charged that Qazimi was '*murdered by Serb snipers in the presence of the head of the NATO office for Yugoslavia, Sean Sullivan*'.⁵² KFOR denied the allegation.

3.2. Human Rights Violations by the OVPMB

3.2.1. The torture of two VJ soldiers

Sergeants Saša Bulatović (b. 1978) and Milojica Bjelica (b. 1970), members of the VJ 3rd Battalion, drove into Veliki Trnovac in a military vehicle on 21 March 2001. The OVPMB, which controlled the village, kept them for the next 25 days. They told HLC investigators that they had been beaten with baseball bats, lengths of pipe and rifle butts. They also suffered knife wounds and were electrocuted about 30 times. They were ordered to make written statements that they had been dispatched by their captain. They were released on April 15 with KFOR mediation.

52. 'Leši poginuo u sukobu sa snagama VJ' (Lleshi killed in clash with VJ forces), *Danas*, 26 May 2001.

3.2.2. The capture of four Serbs from Vranje municipality

Suzana (b. 1974), Stojanča (b. 1969) and Nebojša (b. 1977) Petrović and Dragan Ilić (b. 1973) of Donje Žabsko village in Vranje municipality were captured by the OVPMB on 4 March 2001. They were kept one night in Veliki Trnovac and then transferred to another village. Stojanča Petrović told the HLC investigator that *'we were struck with rifle butts, kicked, beaten with various lengths of pipe, electrocuted, had knives thrust under our tongues, forced to kiss OVK symbols and to write statements that State Security had dispatched us to blow up the mosque in Veliki Trnovac.'*

During their imprisonment lasting 41 days, the four kidnapped were moved through five different cellars, most of which had no daylight. The forensic medicine expert who examined Dragan Ilić said in his report that the four were not abused during their capture but later during their detention. The report⁵³ says:

'He had rags and blankets thrown over his head, after which a number of uniformed persons present started to search and beat him - he was struck mostly on the body and kicked. The beating lasted several hours with brief breaks. During a break he was hauled upstairs on to the ground floor, where the beating continued. As Stojanča Petrović was being dragged into the cellar, he [Ilić] saw them "bash his head against the floor", after which the right side of his face began to swell. Later they dragged him to a chopping block and threatened to cut off his hand with an axe.'

The captives were asked to admit *'who dispatched them to Veliki Trnovac and on what mission'*. While they were given electric shocks, they were told that *'Suzana has already confessed'*.

⁵³. Forensic medicine examination of injuries, the Military Academy Hospital (VMA) in Belgrade, 20 April 2001.

‘Before dawn they brought in a Gypsy who was very drunk; we were awakened by his cries because he too had been beaten. They gave him plum brandy to drink, then they gave him a rubber truncheon and ordered him to “interrogate” and to beat him (Ilić) and the Popović brothers. At first “Fatmir” refused but then the uniformed persons started to beat him and repeated the order. After that “Fatmir” started to strike them with the truncheon, and the soldiers brought in a video camera and filmed this.’

On 6 March 2001 the captives were forced to declare in front of TV Kosovo cameras that they had come to carry out a terrorist attack. Some 10 days after that, they received the first visit by representatives of the European Union Monitoring Mission (EUMM) and the International Committee of the Red Cross (ICRC). The torture methods described above continued to be used throughout the captivity. According to Ilić, the prisoners began to receive medicines and three meals a day several days before being released.

The captors released Suzana Petrović on March 31 and cautioned her that she must repeat to the Kosovo Force (KFOR) the statement they had prepared for her in advance. The rest were released through KFOR mediation on April 14.

3.2.3. The kidnapping of the PDD vice-president

The media reported that Behlul Nasufi, the vice-president of the Party for Democratic Action (PDD), had been kidnapped near Končulj on 23 April 2001.⁵⁴ He was kept by OVPMB members in a stable with two horses. His hands were tied and he was blindfolded. Spokesmen for the OVPMB denied the kidnapping and alleged that Nasufi had been staying in the region of Karadak to hammer out details of talks.⁵⁵ Nasufi was released through international mediation two days later.

54. ‘Otet potpresednik PDD-a’ (PDD vice-president kidnapped), *Politika*, 25 April 2001.

3.3. VJ and Police Treatment of Albanians

During the armed conflict, members of the Albanian ethnic community were subjected to maltreatment, insults, threats and provocations by members of the VJ and the police. The human dignity violations were frequently coupled with unmistakable physical abuse. The majority of the incidents occurred in rural environments, their number and gravity increasing in the most distant and least accessible places. Members of the Albanian ethnic community were also insulted at police checkpoints.

3.3.1. The arrest of Adnan Kamberi

Adnan Kamberi (b. 1970) of Veliki Trnovac went missing on 29 July 2000. Two days later his family was contacted by a lawyer who told them that Kamberi was under investigation for terrorism and in detention.⁵⁶ On August 29 the detention was prolonged for another month,⁵⁷ and on September 12 the investigation was terminated and the detention discontinued.⁵⁸

Under the same decision which discontinued Kamberi's detention, Jeton Xelili of Breznica and Mustafa Alishani of Veliki Trnovac were ordered to be investigated and detained.

3.3.2. The maltreatment of the Ismaili family

On 19 September 2000, four men in camouflage uniforms and armed with pistols and knives maltreated the following members of the Ismaili family of Veliki Trnovac: Imrie Ismaili (b. 1950), Seiziu Ismaili (b. 1971), Esmale Shabani (b. 1973)

55. 'OVPMB demantuje da je kidnapovala Nasufija' (OVPMB denies kidnapping Nasufi), B92, 26 April 2001.

56. Committee for Human Rights in Bujanovac, report for 2000.

57. District Court in Vranje ruling Kv. No. 75/00 of 29 August 2000.

58. District Court in Vranje investigative judge ruling Ki No. 37/00 of 12 September 2000.

and three underage children. The three women were hospitalized with serious injuries to their bodies. The police made an investigation the same night but the perpetrators remain unknown as of this writing.⁵⁹

3.3.3. Maltreatment at police checkpoints

Fatmir Hasani, the vice-president of the PDD municipal board in Bujanovac, was kept at the Lučane police checkpoint on his return from Kosovo on 20 January 2001. The reason for the delay was a 1:600,000 geographic map of Yugoslavia found in his possession. Hasani was kept at the checkpoint itself about two hours before being taken to the Bujanovac police station. He was questioned about PDD activities by two state security inspectors for an hour and then released.⁶⁰

At the police checkpoint Cerevajka in Preševo municipality on 10 February 2001, the police physically and verbally abused 26 passengers in a bus operated by the Veli trans company. The company runs regular bus services between Preševo and towns in Kosovo. All the maltreated passengers were Albanians.⁶¹

3.3.4. The Rashiti incident

Januz Rashiti of Turija, an inspector at the Bujanovac Municipal Assembly, was beaten in front of his family on 1 March 2001. The 16 members of a special police unit who beat him took him first to the command point in the village of Levosoje and then to Bujanovac. Rashiti was released at the insistence of the head of the Co-ordinating Body. Several other Albanians were physically abused that day. One of them was Reshat Ebibi, who was also beaten in front of his family

59. *Ibid.*

60. Statement by Fatmir Hasani to the Committee for Human Rights in Bujanovac.

61. Report by the Committee for Human Rights in Bujanovac.

before being taken to the police station in Bujanovac. He was released at 4 p.m. the next day.⁶²

3.3.5. Shots, searches, threats

On 11 March 2001, about 15 shots were fired at the mosque in the mixed village of Oslare during a service. The Imam, Berat Alimi, says the shots were fired from a location called Padine.

Soldiers and policemen searched houses during the entry of the armed forces into the KSZ and following the OVPMB pull-out from Oraovica. Although most of the searches were carried out in the presence of owners or local community representatives, incidents occurred, property was damaged and people were physically assaulted. The police maltreated four members of the Osmani family - Nazim, Abedin, Muharem and Aletin - while they searched their house in Oraovica on 15 May 2001. The ill-treatment continued until they were brought to the police station in Preševo.

During the entry of members of the joint security forces into the village of Dobrosin on 31 May 2001, special police threatened the residents with the words 'You're all going to be killed'. The next day one of them stopped the father of the slain Shaqipi brothers and questioned him about his sons, saying that they got what they deserved because they were armed.

4. Towards a political solution: Mid-2001 to august 2002

The Serbian and federal governments set up in December 2000 the Co-ordinating Body for the municipalities of Preševo, Bujanovac and Medveđa. As part of their efforts to solve the crisis by peaceful means, the new authorities

⁶². Committee for Human Rights in Bujanovac, report for January-March 2001.

adopted the 'Programme and Plan for the Resolution of the Crisis in the Municipalities of Bujanovac, Preševo and Medveda'. The Programme states the authorities' firm commitment to defuse the crisis in southern Serbia peacefully and by political-diplomatic means, i.e., through dialogue between representatives of the Republic of Serbia and the Federal Republic of Yugoslavia on the one hand and representatives of the Albanian national community on the other, with assistance from the international community.

The measures due to be implemented within specific timeframes following the signing of an agreement are laid out in three groups. They provide for the integration of the Albanians into the political, social and governance systems and for respect of their human rights in accordance with European standards; for the establishment of peace and security in the region; and for the economic and social revitalization of the region and its development in keeping with municipal projects and priorities.

An invitation to local Albanians to discuss solving the crisis in the municipalities of Bujanovac, Preševo and Medveda was extended under Annex 3 of the plan. Also, an appeal was made, under Annex 4, to the international community to uphold the solution. International representatives approved of the plan and representatives of the Albanian ethnic community endorsed most of the measures envisaged.

However, the OVPMB rejected the plan and presented its 'Joint Platform for the Peaceful Resolution of the Crisis in Preševo Valley' on 1 March 2001.⁶³ Two days later, Albanian political and OVPMB representatives put forward their joint 'Political Platform for Halting Armed Conflicts and

63. 'OVPMB predstavila plan za rešenje krize na jugu Srbije' (The OVPMB unveils plan to solve the crisis in southern Serbia), Beta, 1 March 2001.

Solving the Crisis in the Region of Preševo, Medveđa and Bujanovac'.⁶⁴

NATO, EU and OSCE representatives joined in the negotiations and mediated in separate talks with the Serbian and Albanian delegations. The effort led to a cease-fire agreement signed on 12 March 2001. The first direct meeting of the two sides took place in the British military base in the village of Livadice near Podujevo on 23 March 2001.⁶⁵

Parallel with the talks, the VJ and the police embarked on a phased return to the KSZ with KFOR permission. The entry of the armed forces into all parts of the KSZ was completed on 31 May 2001. The UNHCR says that some 5,000 Albanians left their homes in villages within the zone during the last phase of the operation.

A first major result of the talks was the Agreement on the Demilitarization of the Villages of Lučane and Turija, signed on 4 May 2001. Under the agreement, both sides undertook to withdraw their forces from the two villages unconditionally, vacate all occupied private facilities, let the displaced persons return and grant freedom of movement on the Bujanovac-Gnjilane road. The agreement took effect on 7 May 2001.

On 21 May 2001, OVPMB military leaders signed in Končulj a Declaration on the Demilitarization of the Southern and Central part of the So-called Sector B of the KSZ. The declaration provided for initial demilitarization to take place the next day and for total demilitarization, including the surrender of arms to KFOR, to be completed by 31 May 2001.

⁶⁴. 'Halimi predstavio albansku platformu' (Halimi presents Albanian platform), *Glas Javnosti*, 3 March 2001.

⁶⁵. 'Sastali se Srbi i Albanci uz posredovanje NATO-a' (Serbs and Albanians meet with NATO mediation), *Beta*, 23 March 2001.

As the region demilitarized, the establishment of a local multi-ethnic police force began. Principles for a Multi-Ethnic Police Element in Preševo, Medveda and Bujanovac were adopted at the recommendation of the OSCE mission.⁶⁶ The document, signed in Bujanovac on 27 June 2001 by representatives of the Serbian government, the Albanian ethnic community and the OSCE, was a first concrete step towards Albanian participation in the exercise of public affairs on a footing of equality.

4.1. Amnesty for Former OVPMB Members

An amnesty for members of the OVPMB, envisaged under the Co-ordinating Body's Programme,⁶⁷ was confirmed on 21 May 2001 in a letter sent to the then-personal envoy of the NATO Secretary-General, Pieter Feith, by the Serbian deputy prime minister and president of the Co-ordinating Body, Nebojša Čović; the commander of the Joint Security Forces, General Ninoslav Krstić; and the commander of the special police forces, Goran Radosavljević. The signatories said that a general amnesty would be guaranteed to 'all who surrender the arms, uniforms and all military equipment in their illegal possession'.

According to the chief of police for Pčinja District, Novica Zdravković,⁶⁸ by 13 January 2001 the District Public Prosecutor's Office in Vranje had received 43 criminal charges

66. The document was signed by the Serbian Minister for Internal Affairs, Dušan Mihajlović, the President of the Municipal Assembly of Preševo, Riza Halimi, the Chief of the OSCE Mission in Yugoslavia, Stefano Sanino, and the President of the government Co-ordinating Body, Dr Nebojša Čović.

67. Point 4 of Annex 5b: 'Amnesty for criminal responsibility and "pacification" and/or "conversion" of terrorists into civilians, with full freedom of movement for those who did not commit a concrete violent act by the end of this phase.'

68. 'Šerifi iz preševske doline' (The sheriffs from Preševo valley), *Danas*, 13 January 2001.

against 32 persons for terrorism,⁶⁹ a term used by the authorities to denote OVPMB activities. Consequently the District Court in Vranje ordered on 19 June 2000 an investigation⁷⁰ ‘against 35 persons of Albanian nationality...on reasonable suspicion that [they] established the terrorist organization, the so-called OVPMB, in the house of Ajdari Vebi in Dobrosin village in Bujanovac municipality during 1999.’ The president of the District Court said, in a reply to a representation by the Committee for Human Rights, that the accused had either been committed to detention or put on a wanted list. This action by the judicial authorities was contrary to the amnesty granted to the members of the former OVPMB.

The fact that the amnesty was in force was confirmed in a letter sent to the personal envoy of the NATO Secretary-General, Robert Serry on 26 February 2002 on behalf of the Co-ordinating Body by its president Čović and vice-president Mića Marković, and the commander of the police forces, Goran Radosavljević. The Serbian Deputy Prime Minister and Co-ordinating Body President, Nebojša Čović wrote in the letter: *‘It is not my intention to concern myself with the investigation into the persons listed in the document of the District Court in Vranje (Ki No. 37/00 of 19 June 2000), [i.e.] with the activities directly bearing on the establishment of, or participation in, armed groups prior to the signature of the aforementioned document “Amnesty is way out.”’*

Luan Sadilu of Bujanovac, sentenced to seven years and six months in prison on charges of terrorism, was released on 26 March 2002, a month after the letter was sent. He spent 14 months in prison.

69. Article 125 of the Criminal Code of the Federal Republic of Yugoslavia.

70. Order to conduct an investigation No. 37/00 of 19 June 2000, reply to a representation of the Committee for Human Rights, District Court in Vranje VIII-Su No. 56/01, 22 October 2001.

Besim Leka (aged 18) of Bujanovac, also convicted of terrorism, was acquitted. When he was arrested on 16 November 2000 in a bus on a regular route between Priština and Bujanovac, 10 kg of explosives was found in his bag.

As a result of the Albanian community's insistence that the amnesty should be rendered in legal form, the Federal Assembly adopted on 4 June 2002 an Amnesty Law applying to all Yugoslav citizens suspected of having engaged in terrorist activities between 1 January 1999 and 31 May 2001. The amnesty is being implemented according to the provisions of the Law on Criminal Procedure.

4.2. Violations of the Right to Life and of Physical Integrity in 2002

The number of violations of people's right to life and of their physical integrity in the region of Preševo, Bujanovac and Medveđa decreased considerably in the second half of 2001. However, such incidents recurred in the first half of 2002. The common characteristic of all these grave violations of human rights is that none has fully been explained and that no perpetrator has been found.

Especially conspicuous were incidents involving attacks on multi-ethnic police force members and applicants, as well as on facilities these police used. There were also attacks on prominent representatives of the Albanian national community.

4.2.1. Attacks on the multi-ethnic police

On 10 November 2001, unidentified persons fired shots at the car of Besnik Mustafa, an applicant at the time, in the village of Muhovac. His son Leon (b. 1997) and wife Fatmire were injured in the incident.

Two underage persons, S.A. and S.N. of Bujanovac, were arrested on 14 March 2002 on charges of throwing a hand-

grenade at the house of Hajredin Salihu of Bujanovac. Salihu's son Elvir is a member of the multi-ethnic police.

A hand-grenade was thrown at the house of Samet Shabani of Veliki Trnovac on 17 March 2002. No one was hurt. Shabani's son Enis is a member of the multi-ethnic police in Bujanovac.

A hand-grenade was thrown by unidentified persons at a multi-ethnic police facility in Ranatovce village in Preševo municipality on 29 November 2001. A similar attack occurred in the village of Lučane on 17 May 2002. There were no casualties in either attack and the perpetrators have not been found. Although such attacks have explicitly been condemned by Albanian political representatives, the Co-ordinating Body has in its statements blamed the attacks on members of the Albanian community.

A member of the local multi-ethnic police force, Blerim Mustafa, was severely beaten by two attackers while off duty on 24 June 2002. He suffered head injuries. The MUP gave the names of the suspects and said they were on the run.

4.2.2. Hand-grenade attacks on houses

Qemal Rexhepi and Ramize Rexhepi, Albanians from Dobrosin, were injured on 5 April 2002 by a hand-grenade hurled at their house. The motive and the perpetrators are not known.

At 10.45 p.m. on 14 June 2002, two hand-grenades were thrown at the house of Galip Beqiri, the president of the local community centre in Veliki Trnovac. About 1.30 a.m. the same night, a hand-grenade was thrown at the house of Islam Sulejmani in Veliki Trnovac. No one was hurt in the attacks. Two Albanian parties protested in connection with the attacks, saying *'the official statements by the state authorities that an investigation is under way will not satisfy us; we demand greater efficacy in discovering the perpetrators of these and other incidents'*.

4.2.3. The planting of explosives

The planting or fixing of explosive devices is an act violating a person's right to life. In some cases even anti-tank mines were used: one was discovered on the Donja Sušaja-Oraovica road on 9 April 2002 and another on a road to Dobrosin on 19 April 2002. Two members of the VJ, corporal Boban Ilić (aged 27) and junior sergeant Saša Stanković (aged 33), were injured on 27 April 2002, when their tanker truck hit a mine on the Lučane-Dobrosin road.

On 16 February 2002, a bomb exploded at the cattle market belonging to the Komunalac public enterprise of Bujanovac. A month later, an explosive device destroyed the Tri ribara cafe owned by Obrad Ristić of Lučane village in Bujanovac municipality. An explosive device was hurled on 18 April 2002 at the Srna cafe owned by Dragija Pešić of Preševo.

On 27 February 2002, Slobodan Dimitrijević, a Serb from Bujanovac, discovered a second time-bomb in his field. The first device was found on 1 October 2000.

Muhamed Murati (aged 18) of Vranje, Naser Aliu (19) of Bujanovac, Sami Islami (22) of Lojane in Macedonia and Arban Murati (20) of Vranje were arrested on charges of planting an explosive device containing 10 kg of trotyl in the centre of Bujanovac on 3 March 2002. They were investigated on terrorist charges and their detention was extended by two months. The Trial Chamber of the District Court in Vranje sentenced Muhamed Murati and Naser Aliu to three years in prison each and acquitted Sami Islami for lack of evidence.

4.2.4. Two more killings

Two other insufficiently clarified killings occurred in the period. The body of Zoran Šakić (aged 32), a Serb of Gubavce village in Medveđa municipality, was found in the burnt-out remains of the house of his paternal uncle Miodrag. The house lay near the Kosovo border. Eyewitnesses

say they first heard shots being fired from the direction of the house, then dense smoke rising from there.

Agim Agushi (b. 1964), an Albanian from Miratovac village in Preševo municipality, was shot dead by VJ members near the Macedonian border on 9 June 2002. He was returning from Macedonian territory in the company of a relative, Bajram Sulimani. The two were travelling in a tractor, Sulimani says, when they heard shots being fired:

‘We then spotted a soldier hiding in the wheat. He ordered us from where he was to lower one side of the trailer so he could see what we carried. He suspected that we traded illegally. I dropped one side and told him that we had nothing, that we’d been to our field and were going back home. He replied that we couldn’t go on and ordered us back at once. Keeping his sniper rifle trained at us all the time while he spoke, he said he was going to kill all Albanians passing this way. He was very angry and kept insulting and cursing us all the time.

Agim and I agreed that he start the tractor and that we ask the soldier once more to let us through. As soon as Agim started the engine there was a shot and I saw that the soldier had aimed at me. I had not mounted yet and luckily the bullet hit a tractor wheel. But the next bullet struck Agim in the chest. That bullet was lethal.’

The Co-ordinating Body expressed regret at the incident and announced that one soldier had been suspended.

4.3. Unlawful VJ and Police Acts

In the majority of incidents occurring after the end of armed clashes, members of the Albanian ethnic community were subjected to maltreatment, insults, threats and provocations by members of the VJ and police.

Most of these incidents took place in rural areas, on roads, at checkpoints and in places where people went about their farming work. Owing to the large number of such incidents,

the failure to punish the perpetrators and fear of new incidents, residents of the villages of Breznica, Muhovac and Veliki Trnovac staged several protests during 2001 against attempts to set up containers for permanent police check-points in their villages.

During the entry of the armed forces into villages in the KSZ and after the OVPMB pullout from Orahovica, soldiers and policemen searched houses. Although most of the searches were carried out in the presence of owners or local community representatives, cases of theft and damage as well as physical assault were registered.

4.3.1. Searches, threats, provocations

As several members of the special forces passed through Končulj village on 15 June 2001, one of them trained a light machinegun at a group of villagers standing outside a store. One of the villagers described the incident as follows:

‘We were standing outside a store that had recently been opened in the village. Its owner is known to all of us as Boss Zija. There were some 15 of us, mostly elderly people. A group of armed commandos filed past us. I don’t know exactly how many they were, but I saw by their emblems that they were special units. One of them pointed a weapon at us as he walked past and shouted: “What you’re gonna do now, I’m gonna screw your sisters!” We all kept silent. He approached one of us, Fatam Osmani, who’s only 15 years old, and asked him: “Were you in the UČK [Kosovo Liberation Army]?” He remained silent because he does not speak Serbian well, so the commando grabbed him by the hand and asked: “Did you hear what I asked you?” He kept the weapon pointed at the boy all the time. After several minutes the other commandos called out to him and he walked away.’

Some of the provocations left the local population visibly dismayed. For example, someone carved with an axe nine crosses - all being visible from considerable distance and the largest measuring 50 cm - on trees growing in the old Alba-

nian cemetery in a part of Končulj village. The villagers who graze cattle first spotted the crosses on 1 June 2001. They told the HLC that the sight was a deep insult to their religious feelings. A VJ unit was stationed near the cemetery during the entry into the KSZ.

A police checkpoint is situated by the village cemetery in Dobrosin, on the road leading to Kosovo. The residents, who were verbally provoked daily and searched on their way to Kosovo, were particularly offended on finding that the policemen were in the habit of relieving themselves in the cemetery.

On 2 June 2001, unidentified persons wrote 'We will kill all of you and rape your women' and 'For King and Fatherland' in brick-marks on the wall of a tumbledown building of the old mine on the Veliki Trnovac-Breznica road.

An incident with serious consequences occurred in the centre Lučane on 1 July 2001. A police vehicle arriving at great speed from the direction of Dobrosin hit Elhan Behluli (b. 1982) and caused him serious injuries. The policemen from the vehicle took the boy to Bujanovac. He was later hospitalized in Niš. An MUP commission conducted an on-site investigation the following day. The Bujanovac Press Centre announced briefly that the boy had run into a police jeep through his own negligence.

4.3.2. Incidents in Trnava

At the end of the conflicts, a police checkpoint was set up on the outskirts of Trnava, a mixed village with a Serb majority in the south of the municipality of Preševo. Following is the complaint of one of the villagers:

'In the past five days, several incidents have occurred at this checkpoint. On 5 June 2001, Bujar Sherifi and Qani Nexhipi, a refugee from Macedonia, set out to collect their livestock. At 7.15 p.m. they were stopped at the checkpoint, asked repeatedly "Where are your rifles, you UCPMB [Albanian acronym

for OVPMB] members?” and threatened with being killed. Bujar Sherifi reported the matter to the Preševo SUP. When two days later he set out for the livestock in the company of Fidan Hiseni at about 7 p.m., the policemen at the checkpoint told him he was not to take the animals to the wood. On June 9, policemen at the same checkpoint forced Fidan Hiseni to pick up an automatic rifle. They told him he surely knew how to handle one, having been in the UCPMB. Fidan refused to obey, so they thrust an automatic rifle into his hands. The next day a Yugoslav Army jeep with T-6333 licence plates passed on the same road at great speed in the direction of Preševo. Ilber Abdulahi of Trnava was walking on the right-hand side of the road and managed to jump into the ditch at the last moment.’

4.3.3. The harassment of the Emini family

Nehat Emini (b. 1980) of Cerevajka village in Preševo municipality and members of his family were harassed on two occasions - on 17 and 18 November 2001.

‘They shouted “Army, get up!” but when we got out we saw they were the police. A group of some 15 had encircled our house. They asked for our identity cards and searched the house, asking what we were doing here and if our intention was to form an OVPMB unit. As they were leaving, they said they’d come back again. They did so already next day. They insulted us again and found nothing. They said it would be best if we didn’t meet again. So we took to Preševo to stay with a relative.’

4.3.4. Shots fired at Strezovce schoolchildren

On 14 March 2002, fourth-form pupils of the ‘9. maj’ primary school in Strezovce village in Preševo municipality were taken out by their teacher for an open-air lecture. When they were at a place called Cer, three shots rang out. The bullets struck the ground in front of the feet of two of the pupils, Valon Ramadani (aged 10) and Betim Arifi (aged 10). The children ran home. The father of one of the boys, Gazmend Ramadani,

spoke to a VJ officer and was told that *'not three but one shot was fired, the reason being that Romanians often cross the border at that place, so [the group] looked suspicious.'* Witnesses say a child can easily be distinguished from a grown up person from the place from which the shots were fired. The incident was also reported to the Preševo OUP.

4.3.5. The torture of three Albanians from Preševo

About 9 p.m. on October 26, three Preševo Albanians - Ekrem Sulejmani (aged 43), Bejtula Musahu (55) and his son Avni (27) - were riding in tractors on their way back from Strezovce village, where they had bought cows and calves for their own use. A calf escaped from a trailer and all three started to look for it. As they were searching the surroundings, a voice from the dark ordered them to halt. They were immediately surrounded by some 20 policemen who ordered them to lie face down and place their hands on their heads. Bejtula Musahu described his experience of that night as follows:

'They started to strike us with submachine guns, punch us and kick us on the heads and bodies, insulting and cursing us all the time. They called us terrorists and threatened to give us hell. One of the policemen squatted above my head, broke wind and said we were all "shit and arseholes."

Avni Musahu was first struck several times on the small of the back while he lay on his stomach. A policeman then ordered him to lie on his back and to cup his hands behind his head. *'The policeman next pressed my neck to the ground with the submachine gun and kicked me with his boot in the face,'* he told the HLC. Sulejmani was punched and kicked while a policeman kept his head pressed to the ground with his boot so that he could not move. *'They cursed my "Albanian mother" and all the rest. As it was dark I couldn't see the badge numbers or what they looked like,'* he told the HLC. Sulejmani suffered two broken teeth and numerous injuries all over his body.

It was only an hour later, when a local policeman from Preševo called Ljubiša and a colleague happened along, that the beating stopped. Ljubiša recognized his fellow citizens and asked the unidentified policemen to lay off. However, several of them continued to beat Sulejmani even after that. A little later an ambulance car arrived and took Bejtula and Ekrem first to an outpatient facility in Preševo and then to a hospital in Vranje. Avni, who was not injured as seriously, was taken to the police station in Preševo, where he made a statement about the incident. He was released at 6 p.m. the next day. Bejtula and Ekrem were questioned by inspectors after they were discharged from the hospital on October 27.

The police returned the tractors but all the livestock the Albanians had bought in Strezovce village - four cows and two calves - were confiscated by market inspectors. Avni says no receipt for the livestock was given.

On 28 October 2001, the Committee for Human Rights in Bujanovac wrote to the Co-ordinating Body to complain about the abuse of power by MUP members. Four days later, on November 4, the three Albanians were summoned to the police station in Bujanovac. The two police officers who received them took their statements and promised to institute proceedings against the perpetrators 'if their guilt is established'. The same day they received notification from the market inspectors confirming the confiscation of the cows and calves with the explanation that they had been bought 'without permission'. In reply to the Committee for Human Rights representation and a HLC media statement, the Serbian MUP announced that the perpetrators were known and would be punished for breach of discipline. Their names were not given and the action taken against them was not specified.

4.3.6. Freedom of movement violations

All citizens were granted full freedom of movement after the OVPMB was disbanded on 30 May 2001. The police and the VJ violated people's right to freedom of movement by pro-

hibiting the grazing of livestock in some villages or bringing misdemeanour charges against persons arriving from abroad via Kosovo.

Haxije Abazi of Nesalce village arrived from Switzerland via Priština on 7 June 2001. She was kept waiting at the police checkpoint in Končulj for two hours. Another woman, Rejhane Fejzl, was also unnecessarily delayed. Misdemeanour charges were brought in both cases.

In support of its claim that the citizens' freedom of movement is respected, the Co-ordinating Body announced that 299,038 persons from the territory of Preševo, Bujanovac and Medveda municipalities had crossed into Kosovo and 296,888 had come back between 31 May and 31 October 2001.

Several residents of Depče village in Preševo municipality complained that their access to the neighbourhood called Zegbaša had been barred by police who insulted them, pointed rifles at them and put on ski masks. Fadil Haziri, Avdi Zymberi, Ajvaz Zymberi, Zeqirja Rashiti and Bejxhet Ajvazi experienced such maltreatment during February 2002. The problem was eliminated next month after a meeting between the villagers and VJ and police representatives.

One of the grievances concerned the MUP's refusal to issue passports. According to the Committee for Human Rights in Bujanovac, by May 2002 travel document applications had been turned down for Shefqet Arifi and Driton Xhelili of Breznica, Arsim Leka and Lirim Jakupi of Bujanovac and Vebi Ajdari of Dobrosin. The Committee says they were denied passports because they were under investigation. The problem is expected to be solved under the Amnesty Law.

4.3.7. Summonses for interrogation

Cases of people being summoned or brought in by the police for questioning without a written summons or an explanation were not rare. On these occasions the police

were mostly interested in information concerning the activities of the disbanded OVPMB or the OVK. In several cases the police inquired in connection with the display of Albanian flags.

Lokman Dalipi, Visar Beluli and Afrim Azizi of Nesalce village in Bujanovac municipality were ordered to appear at the police station in Biljača at 9 a.m. on 20 June 2001 for the purpose of an 'informative conversation'. The summons was relayed to them orally by Hyseni Gzima, a messenger for misdemeanour prosecuting authorities. The three ignored the summons because it had come from the police station commander, Stanko Todorović, who had taken part in the beating of 13 Albanian civilians of Letovice village in 1999. EU monitors (EUMM) reacted the same day and warned Todorović that such practice was impermissible. The reply was that the conversation was necessary in order to obtain information about the OVPMB.

Burim Hasani (b. 1980) went to the Preševo OUP and applied for an identity card on 5 July 2001. He was kept there and questioned for four hours.

'After handing in my identity card application, I was told to go upstairs for a talk about something or other. I entered a room with three men in civilian clothes inside. One of them was an interpreter. I knew none of them because I'd been away from Preševo from 1999 to 2001. They asked me where I'd been as a member of the OVPMB, whom I'd killed, what my mission had been, who was my superior officer. Much of the questioning concerned, among other things, what the OVPMB had been up to in Oraovica. The chief of the Preševo OUP, whom I remember from before, did not question me himself but saw that I'd been pulled in and was present during part of the questioning.'

Hasani was released after being told to report with his younger brother Naim for further discussions at 10 a.m. the next day if he wanted his identity card. The police treated Naim in the same way when he had applied for his identity

card three weeks previously. After the matter was reported to the HLC and Preševo municipal authorities, Burim got his identity card without undergoing further questioning.

Sadik Ferati (b. 1980) was questioned at the police station in Bujanovac when he went there to collect his new identity card on 22 April 2002. He was told that he would have to be transferred to prison in Vranje because he was among persons suspected of setting up the OVPMB. It was not before the Committee for Human Rights intervened that he was allowed to go.

4.4. Representations to the Co-ordinating Body

The Committee for Human Rights in Bujanovac began making representations for the municipalities of Preševo, Bujanovac and Medveđa to the Co-ordinating Body of the Serbian and Federal Republic of Yugoslavia (FRY) governments on 21 December 2000. As of this writing, the body has received over 120 representations containing citizens' complaints about their treatment by the police, the VJ and state authorities.

The Co-ordinating Body responded four months after it had received the first representation. It answered 24 of the 61 representations submitted, accompanying each reply with a report on the inquiries made and the measures taken. It also said that the other allegations were being looked into. Nine more representations were answered later, but since March 2002 the Committee for Human Rights has not heard from the Co-ordinating Body.

All of the Committee representations related to incidents to the detriment of Albanians. Of the 33 replies, 30 related to incidents in the municipality of Bujanovac and the remaining three to those in the municipality of Preševo. Two-thirds of investigated incidents occurred in large settlements (Bujanovac, Preševo, Veliki Trnovac). Except for three, all of them occurred in December 2000 or during 2001.⁷¹

4.4.1. Violation of the right to life

The Co-ordinating Body answered only one representation regarding violation of the right to life, i.e., the kidnapping of Nebi Nuhiu, owner of the 'Neza petrol' filling station in Preševo.⁷² In its reply to the representation, the MUP informed Nuhiu's daughter that *'on the basis of collected evidence and information, members of the police have filed criminal charges with the Office of the District Public Prosecutor in Vranje against an unidentified perpetrator of the criminal offence of kidnapping under Article 64 of the KZ RS [Criminal Code of the Republic of Serbia]'*. The report on the investigation carried out corroborated the allegations contained in the representation and added that *'the SUP in Vranje continues to take intensive operational-tactical measures and actions for the purpose of discovering Nebi Nuhiu and the committer of this criminal act.'*⁷³

4.4.2. Violations of the right to psychological and physical integrity

The MUP answered 20 representations alleging violation of the right to psychological and physical integrity. The most frequent complaints were about physical abuse (8), improper behaviour and insults (4), maltreatment (3) and threats (3).

The MUP confirmed the allegations in only one of these cases. In its reply to the Committee's representation on behalf of Fehrija Selimi, who complained against improper behaviour by uniformed persons, the MUP stated that *'it was*

71. The complaints were by Mehmet Šerifović (money loan to a policeman in 1966), Fehmi Ibrahim (car confiscation in April 1999) and Flora Nuhiu (kidnapping of father Nebi in February 2000).

72. See section 'The Burden of Unsolved Killings and Kidnappings'.

73. Reply by the Serbian MUP, Vranje OUP, No. 158/01 of 19 February 2001 to the representation by Flora Nuhiu submitted through the Committee for Human Rights; Report on the verification of the allegations made in the representation by Flora Nuhiu of Preševo.

established...that two unidentified uniformed persons behaved improperly towards Selimi Fikrije [sic], whistling and waving their arms at her...' but that '...the said person was unable to state whether this concrete case involved military or police uniform, and was also unable to give a description of the said persons'.

In all the other cases, the allegations set out in the representations were dismissed with the explanations '*not founded*' or '*no evidence provided*'. In one case the allegation was dismissed as incorrect and in several others it was replied that evidence was unavailable '*owing to the inaccessibility of the complainant*'. While most replies granted that the complainant had been in contact with the police, his or her allegation of rights violation was dismissed. Half the replies acknowledged that the police behaved '*untactfully*' or '*unprofessionally*' or '*entered into arguments*'. While policemen were said to have been cautioned or subjected to disciplinary action, only one was referred to by his name because his name was cited by the aggrieved party in the representation.

Aziz Isuf of Oraovica village in Preševo municipality complained that an explosive device had been planted at the filling station he owns and that he had been threatened by the police. The MUP replied that '*about 11.30 p.m. on 23 January 2001...an unidentified perpetrator committed a criminal act of terrorism under Article 125 of the CC [Criminal Code] of the FRY, to the detriment of Isuf Azizi, by planting an explosive device*'. It concluded that '*the indicia that in this particular case members of the police took part in the commission of the criminal offence were not borne out by the information gathered*'. The MUP also said that '*it was established that several cases of unprofessional conduct and transgression of authority on the part of members of the police occurred in recent years (as of 2000). In these cases appropriate action was taken against the responsible personnel. Azizi points out in particular that of late he has had no problems whatever with, or complaints against the work of, members of the police other than in individual case*'.

Kadrush and Lokman Aliu complained that their vehicle had been hit by a projectile. The MUP replied that criminal charges would be brought against an unidentified perpetrator for the criminal offence of terrorism. Contrary to the allegation in the representation, the MUP report insisted that the projectile had not been fired from the direction of Bujanovac as alleged. *'It was established that about 10.47 a.m. on the day of 6 February 2001, near the first houses as one approaches the village of Veliki Trnovac from the direction of Bujanovac, the passenger car with the licence plates VR-504-45...was hit in the rear by one projectile fired from an infantry weapon of unknown calibre, which projectile pierced the bumper, the towing hook bar, a plastic bucket and the left shock-absorber'*, the MUP report read. It also stated that *'on the day of 6 February 2001 there were no armed attacks on and provocations of members of the police, nor were firearms used in the area of Bujanovac in the direction of the village of Veliki Trnovac'*.

4.4.3. Violations of property rights

The MUP issued 13 reports in reply to the Committee for Human Rights' representations alleging violations of property rights including theft (5), damage (3) and appropriation of property (3). In one case the police failed to act on a housebreaking complaint⁷⁴ and in another a policeman refused to pay back money he had borrowed.⁷⁵

Although the MUP replies for the most part bore out the description of the alleged violations, police responsibility was confirmed in only two cases. In four cases the police or administrative authorities involved were said to have acted lawfully; with regard to the rest the MUP stated that the facts and the allegations set out in the representations did not fully

^{74.} Committee for Human Rights representation regarding complaint by Fejzi Limani of Veliki Trnovac.

^{75.} Committee for Human Rights representation regarding complaint by Mehmet Šerifović of Bujanovac.

match and denied that simultaneous violations of the right to psychological and physical integrity had occurred in some instances. In most cases its estimate of damage differed from that stated in the representations.

Criminal responsibility was established in the case of Kadrija Rašitović, owner of the 'Eureka komerc' store in Lučani. He had complained that the police had looted his store and taken away machinery and materials. Rašitović's lawyer pressed criminal charges against an unidentified perpetrator, and the Committee for Human Rights filed a representation with the Co-ordinating Body. The MUP said in reply that *'before the criminal charges were pressed and the representation made, members of the police ascertained, acting on operational information, that the said criminal offence had been committed by Zoran Rakić, Dragan Topalović and Goran Jovanović, policemen of the SUP in Belgrade, from whom articles deriving from the commission of the criminal offence have temporarily been confiscated...since not all the articles have been discovered, the necessary measures and actions continue to be undertaken with a view to discovering said articles and detecting the perpetrators'*. The policemen were charged with aggravated larceny and relieved of duty pending disciplinary proceedings.

In two cases complaints concerned violations by members of the Serb ethnic community. In both cases the allegations of property rights violations were upheld without, however, confirming the identity of the perpetrators as given in the representations.

The Committee for Human Rights representation in connection with the complaint by Aslan Kastrati of Bujanovac gives the nickname of the man of Serb nationality who broke several plates with eggs and made threats to Kastrati. However, after interviewing five witnesses, all of whom were of Serb nationality, the MUP said that *'the unidentified perpetrator broke without cause and for no reason several plates with eggs that Aslan Kastrati was selling and then departed from the scene...No evidence exists on the basis of the data and*

information collected to point to Grada Stojiljković as the perpetrator of this offence...In the course of the proceedings conducted so far the value of the damaged articles was established at 1,200 dinars not 100 DEM...in view of the rapidity of the event, no evidence was secured to corroborate the allegation in the representation that the citizens gathered round took no action to protect Aslan Kastrati'. Although the MUP did not identify Stojiljković as the perpetrator, it nevertheless stated in its reply that 'a caution was imposed on Grada Stojiljković under statutory powers'.⁷⁶

4.5. Damage to Property During Conflict

Houses and other private property were damaged during armed clashes in the municipalities of Preševo, Bujanovac and Medveđa. Most of the damage was the consequence of combat operations, though some was also caused by the armed formations during their occupancy of houses and ancillary facilities. Cases of looting of households also occurred. Some damage was caused by negligent VJ and police drivers, and some by VJ and police arrogance.

The Programme and Plan for the Resolution of the Crisis in the Municipalities of Bujanovac, Preševo and Medveđa subsumes the property problems under the chapter entitled 'Economic and Social Revitalization and Development of the Region'. The chapter envisages the construction of road, water supply, electricity and telephone networks in all the villages, the cataloguing of damage and repair of houses to enable the repatriation of Albanian refugees and the repair of 527 Serb housing facilities for temporary accommodation of 2,300 persons displaced from Kosovo and Metohija. This part of the Programme is making the least progress: only some 3 per cent and some 30 per cent was realized - two and eight months, respectively, after the signing of the Programme, its full implementation being due in three years. The HLC considers the present rate of progress unacceptable since the

⁷⁶. Report on the investigation of the allegations in the representation by Aslan Kastrati of Bujanovac.

return of displaced persons depends on just compensation for damaged property and prompt house repair.

4.5.1. Damage to property in Bujanovac municipality

Most violations of property rights in the municipality of Bujanovac occurred in villages situated just outside the KSZ, notably Lučane, Turija and Nesalce. Violations also occurred inside the KSZ, in the villages of Pribovce, Novo Selo, Zabrinice and Končulj. In some cases commissions were set up to assess the damage, their members including local Albanians whose property had been damaged.

In the mountain villages around Zabrinice village (Pribovce, Čar, Ravno Bučje, Novo Selo) in the area of Malesija Bujanovac, several houses were damaged and the household movables either looted or destroyed. The HLC investigator who visited Pribovce after the end of the fighting saw visible damage to houses apparently done at various times. Most houses also bore graffiti. Those of Hafiz Musliu, Shaban Rexhepi and Imer Musliu were damaged in almost the same way.

*'I was born in Pribovce and have spent my whole life here. During the conflict between the army and the OVPMB, I was in Pribovce, staying in my house. My family had escaped to Kosovo but I stayed here. When the OVPMB started to pull out, I set out for Kosovo, for Gnjilane. It was on 22 May 2001. The house you're looking at was in a normal state of repair. There was furniture inside, so when I set off I locked the door. I heard that the army entered the village the next day - 23 May 2001. Today is the first time I've visited the house since I left. Everything was destroyed - the things that were inside, the doors and the windows, completely destroyed. So far as I can see, my stable across from the house wasn't damaged. I wish to return to Pribovce and that's why I'm here. I'm embittered and I want the state to make this good.'*⁷⁷

77. Statement by Hafiz Musliu to HLC investigator.

Musliu's house, consisting of a ground floor and a floor above, lies on the left side of the road as it enters the village. All the doors and windows were smashed, the things inside were scattered around and food leftovers lay about. Some parts of the house were used as a toilet. The Albanian acronym UCPMB and several graffiti in Albanian were written on its walls. On the ground in front of the house there was a piece of uniform without emblems.

The house of Shaban Rexhepi, who left Pribovce in 1999, was damaged to the same extent. Someone had scrawled 'The Nikšić Boys' and 'For King and Fatherland' on its walls.

During the conflict in 2000 and 2001, the police used 21 houses in Lučane village in which 160 people used to live. On 24 April 2001, after the VJ and the police evacuated these houses, a takeover in writing was effected. However, the houses were wrecked and looted a little later the same day. The Co-ordinating Body condemned the act and an investigation was launched. On its completion a statement was made that the perpetrators had been suspended and disciplinary action taken against them. The names and the number of the perpetrators were not given.

The secretary of the Lučane local community, Enver Hetemi, told the HLC that the damage had been assessed on several occasions.

'The first official commission to inspect these houses was composed of international community representatives, the EUMM and the UNHCR. They inspected the houses superficially and jotted down the damage. Later, when the situation had calmed down, a new commission arrived. Its members were men in uniforms. They had cameras, made records about each building, took photographs. After them a third commission went out, comprising a representative of the MUP, the municipality of Bujanovac, and our local community. The villagers were most pleased with the work of this last commission because everybody who'd suffered damage made a statement about his possessions and gave his own

estimate of the damage. In some cases the value of the things was reduced, so four families made a statement saying they disagreed with the damage estimate.'

By 28 October 2001, seven out of 21 families had been reimbursed,⁷⁸ the damages ranging from 4,000 DEM to 21,000 DEM (2,000 EUR to 10,500 EUR). Two owners took legal action over the damage estimate. The Committee for Human Rights in Bujanovac says that payments continued during November and that almost all the villagers were reimbursed in the course of 2002. In cases where litigation is pending, the damages have not yet been paid.

The MUP agreed to pay 60,000 dinars (about 1,000 EUR) to Qenan Kurteshi, owner of the private company Gold Commerce, in reparations for property destroyed during armed clashes. Januz Sabedini of Kurbalija village in Preševo municipality received 79,000 dinars (some 1,300 EUR) in damages. Ilmi Memeti of Oslare village was informed, however, that the damage caused by members of the VJ billeted from 24 March to 15 April 1999 had not been fully established.

Many houses in the village of Mali Trnovac were damaged, looted or demolished. In August 2001 an UNHCR team and the owners made an approximate assessment of the damage and agreed on emergency help measures to enable the residents to reoccupy their houses. Shefqet Berisha (b. 1942) and his wife returned to the village the same day.

'I arrived earlier today thinking I could stay. But I see now that it's impossible. I'd left the house with all the furniture inside and two cows in the shed. We took to Kosovo carrying only two bags with us. As you can see, there's nothing in the house left. Even the walls are damaged in places. The doors, windows and part of the roof are gone, everything that was in the house was stolen.'

^{78.} They included Avni Hiseni, Ramiz Xhelili, Xheladin Xhelili, Mexhid Ebibi, Latif Shaqiri and Halil Mamuti.

Inside the house, only a part of the wall system inscribed with motifs from the Serbian coat of arms survived. Food leftovers, tins and cartridge cases lay about in the room. There were two loopholes in a wall for sniping. The kitchen and other places were used as a toilet. Kitchenware lay scattered in the house yard.

The two-storey house of Sabri Jakupi of the same village was also completely looted and wrecked. The signs of a minor fire were visible on the upper floor. The ground-floor workshop was smashed up, the more valuable appliances were missing, and parts of others were broken.

Owing to mines buried in the fields, the residents of Mali Trnovac, who are mostly farmers, cannot go about their work. When they fled the village, they left their livestock behind. They have not been able to repair their homes completely yet. Their difficulties are compounded by the location of the village.

4.5.2. Damage to property in Preševo municipality

Private property in the municipality of Preševo suffered damage as a result of fighting as well as looting, wilful destruction and abuse. Most damage was caused in villages where fighting occurred (Oraovica, Gornja Sušaja) and in mountain villages within the KSZ (Cerevajka, Sefer, Depče, Mađere), whose residents are reluctant to return.

Although all of the 22 families who lived in Depče's Ukmeti neighbourhood are back, seven of them were living in tents. The UNHCR has built new houses for five families. Two families spent the last winter in tents.

In the neighbouring village of Buhić, Halit Hairulahu and four members of his family spent the winter in a tent. He told the HLC in January 2002 that he had not received any compensation for his damaged house and no humanitarian aid since November 2001.

Following the May 2001 incidents in Oraovica, 25 residents contacted the Committee for Human Rights in Bujanovac to complain about property rights violations, i.e., damage to houses and ancillary buildings caused by fighting or movement of vehicles. The villagers also reported the disappearance of appliances, money and valuables during searches. The perpetrators were not found.

In the village of Gornja Šušaja, whose population consists of 10 families, the houses of Zejdi Emini and Naser Mehmeti, whose households number 11 and 9 respectively, were badly damaged. By the look of it, the projectiles that caused the damage came from the Serb positions. The only resident who stayed in the village throughout the clashes, Bejzad Haliti, told the HLC:

'The people from all the 10 houses in the villages went to Kosovo and I alone remained. It wasn't before May 21 that the Red Cross escorted me out of the village, the shooting having been bad for several days before. By that day all the houses were in order and no one had entered them. But when I got back, I saw a lorry covered with a tarpaulin in the yard of my neighbour Memet. I went over to have a look, thinking he might've come back. Two men in camouflage uniforms - I think they were commandos - came out of the house. They told me they were "on field duty", got into the lorry at once and drove off. I couldn't see whether there was something in the lorry, but saw that the house had been broken into and that some things were missing. A similar lorry arrived from the direction of Rajince village three or four hours later. I stood in front of the house as it approached and was sure that they'd seen me. The lorry made an about turn and went back the same way.'

4.5.3. Property Rights Violations Since Mid-2001

The Azizi motel, owned by Lufti Azizi of Preševo, stands in the inner town area. Since 1999, special police have been stationed in the motel and in a private house next to it. Special police have also been billeted in the Youth Club in the

Železnička Stanica local community in which the majority of Preševo's Serbs live.

Following the shooting in the village of Ranatovce in September 2001, seven households of the Arifi family numbering 50 members left their houses. The unoccupied houses were wrecked and ransacked. A VJ officer said during a meeting with residents of Kardak village in Preševo municipality that 'weapons and medical supplies' had been found in the houses and that 'the houses themselves were smashed up by bands from Kosovo'.⁷⁹

Albanians who own land near the border with the Republic of Macedonia find it particularly difficult to exercise their property rights. Muhamet Ramadani (b. 1967) of Miratovac village in Preševo municipality has three different plots which he either cannot work or can do so only with difficulty.

'The fist plot is located at the place called Kroni i Canit. Although the place is more than a kilometre from the border, we are forbidden to do anything there because it is allegedly too close to the border. The other plot is near my house, at the place called Bregu i Cakanoces. Although it's a five-minute-walk by direct route, we're not allowed to use it because the soldiers are stationed there, so we have to use a roundabout one. As to the third plot, a police barrack stood there until recently. The barrack is gone but the trenches remain. I've applied to a commission about compensation but I've had no reply.'

Remzi Murati of Stanec village in Preševo municipality and his three brothers own a total of eight hectares of land. He alleges that the VJ prohibits him to use his property 'under the excuse that we are forbidden to move through the wood'. He says that the VJ used his timber and gravel to build a road without his permission.

⁷⁹. Meeting between Karadak and VJ representatives.

The house of the Azizi family in Depče village in Preševo municipality was damaged around 24 February 2002. A VJ officer told residents of this and adjoining villages that he had seen the incident and that the men who did the damage were not in military uniform. He mentioned that police were also deployed in the area.

Citizens also complain that their movable property (cars, tractors, lorries) were confiscated during the state of war in 1999. Most of the vehicles were never returned, the explanation being that they were destroyed during combat operations.⁸⁰ In one of the cases the MUP informed the owner that *‘owing to combat operations, the tractor filed by the MUP in Vranje was placed at the disposal of the Poljoprodukt socially-owned company to be used and exploited. The owner may collect the tractor in question...’*⁸¹ In another case, the MUP instructed the aggrieved party to press criminal charges against the person who had appropriated a vehicle.⁸²

4.6. Internally Displaced Persons and Refugees

According to UNHCR estimates, over 15,000 people fled southern Serbia during and after the NATO bombing in 1999.

The clashes in the municipalities of Preševo, Bujanovac and Medveđa during 2000 and 2001 triggered a new mass exodus of Albanians, the majority of whom felt that their personal safety was threatened. According to UNHCR and ICRC figures, 4,531 internally displaced persons from the municipality of Preševo, 13,252 from the municipality of Bujanovac and

80. For instance, Enver Hiseni of Norča village in Preševo municipality handed over his Mercedes LP813 truck to a VJ unit in Vranje, VJ postcode VP 7036/32. At the end of the state of war, he was given a receipt (V 1821-1) with the explanation that the vehicle was destroyed during bombing.

81. The Vranje MUP reply to the Committee for Human Rights representation regarding the confiscation of the tractor of Sadik Haziri of Gnjilane.

82. The Vranje MUP reply in the case of Afrim Salihu.

almost the entire Albanian population of the municipality of Medveda arrived in Kosovo. During the armed clashes, the entire Albanian population in the municipality of Medveda numbered 300. Fighting in the village of Oraovica in May 2001 displaced another 3,000 Albanians from the village itself and from neighbouring Kurbalija, 969 of them fleeing to Kosovo on May 15 alone. The majority of the displaced found temporary accommodation in Gnjilane and its neighbourhood. Albanian sources estimate the number of Albanians who fled the region of Preševo, Bujanovac and Medveda between May 1999 and the Oraovica incidents of May 2001 at some 25,000.

The displaced Albanians began to return after the end of the armed clashes. Their mass return was preceded by organized visits for displaced persons to inspect their homes during June 2001. The security situation, the state of the property left behind and the possibility of work weighed heavily with those displaced Albanians who considered going back. Help from international organizations in repairing damaged houses and in other spheres of life has been invaluable.

According to Yugoslav government official data,⁸³ of the 12,500 displaced persons from the three municipalities, more than 9,000 had returned by the end of 2001. The return continued during 2002. There are believed to be fewer than 1,500 displaced persons accommodated in Kosovo at present. The Co-ordinating Body president, Nebojša Čović, said on 27 July 2002 that 450 or so displaced Albanians from the municipalities of Preševo and Bujanovac were still in Kosovo.

4.6.1. The villages in Malesija Bujanovac area

Fearing for their safety, all the residents of Zarubnica and the surrounding villages, i.e. Čar, Pribovac, Novo Selo, Đorđevac and Ravno Bučje, left their homes. Their organized mass return was preceded by organized visits to the villages and

⁸³. Minister Rasim Ljajić in the article 'Povratak na Kosovo' (The return to Kosovo), *NIN*, 8 November 2001.

meetings with UNHCR, EUMM, VJ and MUP representatives. Those who considered returning addressed the most questions to the VJ and MUP representatives, asking for guarantees of safety and promises that people would not be physically and verbally abused. The guarantees the VJ and MUP representatives gave were of a general nature. They promised that the VJ and the police would behave in a disciplined manner and asked the citizens to report incidents to VJ and police authorities.

Besides being concerned about their personal safety, the residents worried about the damage done to schools and other public buildings. During the first visits to villages in June 2001, attended by a HLC representative, the VJ was no longer billeted in those facilities but signs of their use were still visible. A VJ tank stood parked next to the school in the village of Zabrinca and a VJ tent was positioned next to the village clinic. The villagers demanded that the VJ should leave the school yard. The VJ complied at the end of the year but the school remained closed in the 2001-2002 school year.

When residents visited the mountain village of Pribovce in the far north of the municipality of Bujanovac, they saw damage as well as evidence of looting and occupancy by armed formations. The residents are poor, engage mostly in crop and livestock farming, and have no means of repairing the damage. The large number of mines scattered in the area make tilling difficult.

According to available figures, 55 out of 67 families had returned to Zabrinca, 12 out of 60 to Ravno Bučje, 12 out of 45 to Suharno, five out of 45 to Pribovce, and six out of 25 to Novo Selo by 15 October 2001. There was no substantial return to these villages in 2002. The residents of the Albanian village of Đorđevac, most of whom are staying in Bujanovac, have no wish to return because nearly all the houses have been destroyed.

4.6.2. Other villages in Bujanovac municipality

The entire Albanian population of the village of Mali Trnovac on the Kosovo border left following the disappearance on 20 June 2000 of the only Serb residents, Vlada and Persa Miletić. Of the 550 residents living in 62 houses, 135 living in 14 houses had returned by mid-June 2001. Accommodation is the returnees' biggest problem because nearly all the houses are more or less damaged. There is evidence that most of the houses were occupied by members of the armed forces and that some were used to shoot from. The villagers who lost their livestock and cannot till the land owing to mines depend entirely on humanitarian aid from the ICRC and the Islamic Religious Community. They cite lack of health care as a major problem. The village has no clinic, and only one resident owns an unlicensed vehicle. The villagers insist on being given permission to use the vehicle in emergencies in order to reach the nearest clinic and on being let through the police checkpoint between Mali Trnovac and Veliki Trnovac without harassment.

Some 70 per cent of the 480 residents of the village of Nesalce left during the year 2000. More than 60 families returned by the end of June 2001 and the remaining 15 afterwards. A similar situation obtains in Letovica - where return was substantial though individual - nearly all of the 200 families having returned by the end of 2001. The president of the Letovica local community, Ekrem Xhemaili, says that the constant presence of multi-ethnic police patrols has been the most positive development.

'During the last two years the village residents have suffered frequent maltreatment at the hands of the police. In 1999, 13 of our residents were detained under the pretext of possessing weapons. They were beaten and maltreated in the police station. Stanko Todorović, the commander of the police station in Biljača, still occupies that post. That same year, soldiers stayed in 12 houses of our village. The damage done to them was never adequately repaid. The commander who used to visit the village, Major Vuksanović, told us that that we 'ought

to be content'. Education of our village children is a big problem. The village school is a four-year one, so over 70 pupils from the village have to travel as far as Nesalce. We had no means of transport to Letovica for over three months and the children were the most affected. We also applied for a pre-school facility and were even prepared to pay for it. The problems with the facilities built by our villagers and those of neighbouring Rajinac with the help of a joint self-imposed levy also remain. The facilities, all of which are falling into disrepair, are now the property of the Jugokop company. The villages are willing to invest their own money to build a facility to be used by all, such as a culture centre or something like that. Unemployment is another big problem. There are a great many highly-educated people in our village who are unemployed. During 1999, some of the villagers were dismissed from the factories where they worked, above all from Simpo. The road to our village is unpaved although the one leading to Gramada, which has a Serb population, is largely paved with asphalt.

In spite of all that, the villagers are returning because they want to live and work here. All of them feel much more secure because of the presence of the multi-ethnic police and now expect other problems to be solved in a satisfactory manner.'

In May 2001, some 20 of the 120 or so families (constituting a total of 1,100 people) living in Dobrosin village on the Kosovo border crossed temporarily into Kosovo for fear of possible incidents following the return of the VJ and the police to the KSZ. They returned that summer. However, they insist that the killing of the Shaqipi brothers be solved, that the remaining mines be removed, and that the police stop unnecessarily searching and verbally abusing people who travel to Kosovo several times a day. The villagers point out that they have always had close links with municipalities in Kosovo and that none of them has ever been employed in the municipality of Bujanovac.

The secretary of the local community in Končulj, a village with a population of 1,200, says that 70 per cent went to Kos-

ovo following the disbanding of the OVPMB and the return of the VJ and the police to the area. Nearly all of them returned during June 2001.

4.6.3. The municipality of Preševo

By 19 September 2001, 1,263 internally displaced people had returned to the municipality of Preševo in an organized manner. The largest returns were on 17 and 26 July 2001, when some 400 went back, mostly to Bujić, Depče, Ceravajka and Ilince villages. Twenty-nine families whose houses were damaged were living in tents.

The villages of Ilince, Bujić, Cerevajka and Madere, situated in a mountainous western part of the municipality called Karadak, found themselves inside the KSZ. When news spread that the VJ and the police were returning, the villagers left the area. These villages remained deserted, some of their inhabitants having already left in 1999 and 2000. The villagers made their return conditional on the withdrawal of the strong VJ and police forces from the area. Armed forces were billeted in private houses in Bujić and Ilince during June 2001 and a large police unit stayed in the primary school in Ceravajka on the Gnjilane-Preševo road. The police evacuated the school and the private houses at the end of July 2001.

The return of internally displaced persons staying mostly in neighbouring Gnjilane in Kosovo was organized by international humanitarian organizations in cooperation with local authorities in Preševo. Individual returns were characteristic of villages in the north of the municipality (Gornja Šušaja, Donja Šušaja, Crnotince) and Oraovica. Most of the villagers either visited or returned to their homes during June 2001.

The regular weekly meetings of village representatives and other residents with representatives of the VJ, the police and international organizations have proved useful in encouraging the return of displaced persons. At such meetings in the Cerevajka school residents have been able to air their grievances about VJ and police behaviour. They find that this prac-

tice encourages others to return. However, this practice was discontinued in July 2002.

4.6.4. The municipality of Medveda

So far, 307 Albanians have returned to this municipality in an organized manner, mostly with UNHCR help.⁸⁴ The present Albanian population of the municipality is estimated at some 800. The president of the Co-ordinating Body said after the local elections in July 2002 that some 700 Albanians from the municipality remained internally displaced in Kosovo.

4.6.5. Refugees from the Republic of Macedonia

According to the UNHCR, over 8,000 Albanians and some 2,000 Macedonians and members of other ethnic communities had crossed into Serbia and Montenegro by 1 June 2001 to escape the fighting in Macedonia. The majority of the Albanians have found temporary accommodation in villages in the municipality of Preševo. Some 1,500 refugees took to Miratovac, a village on the Macedonian border, while 200 or so went to Čukarka, another 100 to Crnotince, etc. On 25 May 2001 alone, 1,500 people, mostly residents of the Macedonian village of Lojane, fled to Preševo municipality. The Bujanovac municipality refugee commissioner says that repatriation has been negligible.

5. Albanian Participation in Public Life

5.1. The Multi-Ethnic Police

The replacement of regular police with members of the multi-ethnic police force trained according to OSCE standards is a major condition for the restoration of mutual trust and the return of the Albanian ethnic community, as well as

⁸⁴. Statement by Kadri Hiseni, president of Kapit local community.

for the success of the ongoing political process and the development of a civil society.

Under the plan, the training of multi-ethnic police was carried out in three phases. The first, from 21 May to 9 June 2001, comprised three five-day courses attended by Serb policemen and former Albanian policemen from Preševo, Bujanovac and Medveđa who had previously been dismissed. The first multi-ethnic patrols went out on 28 May 2001. During the second phase, 28 former members of the reserve security forces attended a five-day course beginning on 11 June 2001.

The third phase involved the training of 400 beginners from Preševo, Bujanovac and Medveđa in police work. They were admitted as trainees on the basis of a public competition for members of the multi-ethnic police force in Preševo, Medveđa and Bujanovac. The competition was advertised by the Serbian MUP in cooperation with the OSCE mission in Yugoslavia. The applicants had to be FRY citizens, possess secondary school vocational qualifications, be between 20 and 27 years old and psychophysically fit. Also, persons with previous criminal convictions and those against whom criminal proceedings were pending were ruled out. The deadlines for applications were extended twice.

Members of the Albanian ethnic community proved the most interested in the project. The age requirement posed a problem for them and members of the Roma ethnic community because there were not many of them who satisfied both this and other requirements. Furthermore, the majority of Albanians in this age group had earned their diplomas in Kosovo and Serbia did not recognize those before 20 September 2001.

During the screening of candidates for the second group, 31 Albanians were turned down for not meeting the 'special conditions'. According to the Committee for Human Rights in Bujanovac, the 'special conditions' in this particular case required that no member of the applicant's family had a conviction record either and that a favourable opinion of the applicant had been obtained in the field. The HLC notes that

such conditions are not envisaged in the ‘Accepted Principles for the Multi-Ethnic Police Element in the Municipalities of Preševo, Medveđa and Bujanovac’ signed in Bujanovac on 27 June 2001 by the Serbian Minister for Internal Affairs, Dušan Mihajlović; the President of the Preševo Municipal Assembly, Riza Halimi; the Head of the OSCE Mission in Yugoslavia, Stefano Sanino; and the President of the government Co-ordinating Body, Nebojša Čović.

The training of the applicants selected in the competition began on 6 August 2001. From then until 15 July 2002 four groups were trained, comprising 253 Albanians, 128 Serbs, two Yugoslavs and one Montenegrin. The trainees included 29 Serb and Albanian women. The training in Mitrovo polje was conducted by ‘qualified international police instructors under OSCE auspices in cooperation with Serbian instructors’. All the trainees were accommodated in the Training Centre. Both languages were used equally with the help of interpreters. A Joint Working Group comprising one representative each of the Albanians, the Government of the Republic of Serbia and OSCE supervised work and dealt with all important issues.⁸⁵

5.2. Education

The Albanian and Roma communities in the Preševo Valley are very interested in educational possibilities. The considerable problems stemming from the 1990s have recently been compounded by the physical damage done to schools. The damage has partly been made good thanks to foreign donations but the inadequate school inventories still pose a great problem.

The programme and plan for the resolution of the crisis in the municipalities of Preševo, Bujanovac and Medveđa provides for no measure whatever to solve the numerous educational problems of the local minorities. Albanian repre-

^{85.} Riza Halimi, Mića Milovanović and Arve Westgaard.

sentatives have for their part put forward proposals for improving the situation on several occasions. They demand Albanian administration and management of schools, legislation to enable them to set up primary and secondary schools using separate instruction plans and programmes and textbooks in the Albanian language and the establishment of a special educational committee (Serbia-Kosovo) to regulate the education of local Albanians in secondary schools, which do not exist in the Preševo Valley, as well as in senior schools and universities in Kosovo. Other demands include recognition of all diplomas issued by secondary and senior schools in Kosovo and the University of Priština in 1991-2001, speeding up the validation of diplomas granted by universities in Albania and other countries, construction and reconstruction of educational facilities, and provision of equipment to modernize teaching.

The HLC recognizes that the minorities' educational problems include inadequate schools, lack of teaching aids, inadequate instruction plans and programmes, non-recognition of diplomas earned in Kosovo in 1991-2001 and the impossibility of influencing the election of school management personnel.

5.2.1. The state of schools in Bujanovac municipality

Primary schools in this municipality were attended by 5,805 pupils and secondary schools by 1,141 pupils in the school year 2001/2002, with nine primary schools operating in the whole of the municipality. Four of these (in Bujanovac, Klenika, Levosoje and Žbevcë) had instruction in Serbian; four (Bujanovac, Muhovac, Veliki Trnovac and Lučane) in Albanian; and the 'Desanka Maksimović' school in Biljača under a Serb governor provided instruction in both languages (492 pupils were Albanian and 23 Serbs). Taken as a whole, Albanian language classes were attended by 3,485 pupils and those in Serbian by 2,319 (552 Roma and 1,767 Serbs).

Most of the primary schools operated branches in neighbouring villages, mainly for pupils attending the first four years of schooling. A great many of these facilities were always in bad repair and suffered further damage during the armed clashes. Some of them served or still serve as accommodation for the VJ and police.

The 'Skanderbeg' primary school in Zabrinca, which had some 350 pupils including those attending branch classes, suffered extensive damage and was not opened last year. The teachers' flats in the vicinity, the local community office, the library and the cultural activity premises were also damaged. Property in all these buildings was destroyed, there being indications that the school furniture, teaching aids and documents were burned as fuel. When residents who wanted to return visited the village with UNHCR assistance, they saw VJ armoured vehicles parked next to the school building as well as signs of the building itself being occupied by soldiers.

The primary school in Čar operates a branch in Muhovac. The school secretary, Xhevad Xhevili, described an incident that occurred during the VJ's return to the GSZ:

'The school in Čar is very small since it has only seven pupils and has hardly any property. On 30 May 2001 policemen went into the school and carried off several things they'd found inside. According to my records, none of the seven items in question, including a ball and a cap called "titovka", was of any particular value. The electricity metre was the only valuable item among them. It was not before I made a protest that the police drew up a list of the items. Two days later, they returned everything to the school except the meter. I insisted on being given back the metre because we have no money for another, but I received no reply whatever'.

The school building in Vrban village is located by the cemetery. When HLC investigators went to see the building, it was locked. The residents said they had no key and had not been to the school that day because they thought that the police were still inside. The inside of the school and the surround-

ings bore evidence of a large number of people and vehicles having been there. Although the area outside the school is accessible via the village road, it was obvious that vehicles had been passing through the village cemetery for quite some time.

The new school in the Albanian village of Turija, built with the help of a local self-imposed levy, was still not in use although the old school was dilapidated. A local self-imposed levy was also used to build the school in Dobrosin. The construction of a school at Samoljica was started but had to be stopped owing to lack of money. Older pupils from this village travel daily to the school in Biljača 13 km away.

The school buildings in Letovica, Nesalce, Lučane and Dobrosin are in better repair but lack school desks and chairs. In Nesalce and Lučane, as well as in many other villages, the purchase of desks and chairs was funded by UNICEF.

When villagers returned to Mali Trnovac and inspected the school, they found only two blackboards and two desks inside, the doors and windows having been destroyed. The furnishings were later partly renewed though not enough for normal work.

There are two secondary schools in Bujanovac. The 'Sveti Sava' secondary vocational school offers several programmes in Serbian and has 632 pupils. Albanian-language classes were attended by 506 pupils this year, 123 at the gymnasium and 383 at the 'Mihajlo Pupin' school of mechanical and electrical engineering.

Secondary-school instruction in Albanian is available in the '28. mart' primary school building because the building used by the 'Mihajlo Pupin' gymnasium (formerly 'Sezai Suroi') was converted into barracks in 1992. Local authorities complain that the stationing of troops in the building has inconvenienced both ethnic communities because classes for Serb pupils used to be held in another part of the building. The VJ left the building on 15 April 2002. The Committee for Human

Rights in Bujanovac says that the building is in such bad repair that it cannot be used for instruction. By 5 July 2002, there had been no indications that the building might be ready for the next school year.

5.2.2. The state of schools in Preševo municipality

There are eight primary and two secondary schools in this municipality. Primary school classes in Albanian are attended by over 5,500 pupils and those in Serbian by some 400 including Roma children. Albanian-language instruction is available in schools in Preševo, Oraovica, Miratovac, Reljane, Crnotince, Cerevajka and Rajince. A school providing instruction in Serbian is situated in the Železnička stanica local community, where most of the municipality's Serbs live. Some 1,300 Albanian pupils attend the gymnasium and the 'Preševo' technical school. Municipal authorities say there is a Serbian-language class for each year of secondary-school instruction.

The eight-year school in Cerevajka village served as a police base until June 2001. Although the furnishings were damaged, the MUP offered no compensation. School employees say that the school still does not have as many teaching aids as it had before the police moved in. The school is very important because it teaches senior pupils from the neighbouring villages of Ilince, Mađere and Bujić. The school in Depče too was stripped of desks, tables, teaching aids, window frames and doors. This school and the one in Gornja Šušaja were used briefly by armed formations during the conflict.

The eight-year school in the village of Reljane has about 700 pupils (550 Albanians and 150 Serbs) including those attending its branches. There is one such branch in the village of Buštranje with 70 Albanian and 12 Serb pupils. The governors of the remaining six primary schools providing instruction in Albanian are Albanians.

Schools in the municipality have benefited greatly from assistance rendered by international organizations. The refurbishing of the '22. decembar' school in Crnotince village is financed by the US government through USAID and the purchase of school desks and chairs by UNICEF. The school is also to receive eight computers from the EU. The latter has plans to make similar donations to all the schools in the municipality.

The eight-year school in Oraovica is attended by some 800 pupils. Instruction is difficult because the building is inappropriate. There is a project to build a new school building and help has been promised by several foreign and international donors. UNICEF has paid for equipment for the eight-year school in Miratovac.

5.2.3. The state of schools in Medveda municipality

The state of primary schools in this municipality is similar. In the village of Tupale, one of the largest in the municipality, only 35 pupils enrolled this year, compared with 182 three years ago.

5.2.4. Recognition of Kosovo diplomas

The fact that Albanian pupils and students in Kosovo are no longer encompassed by Serbia's unified system of education has had adverse effects on members of the Albanian ethnic community in the Preševo Valley. Owing to the inadequacy of curricula available locally, lack of educational institutions teaching in Albanian and, especially, the conversion of the Bujanovac gymnasium into a barracks, a number of Albanians from these municipalities have obtained their primary and secondary education in Kosovo and a good many their high education at universities in Priština and Tirana.

The diplomas issued by alternative Albanian schools in Kosovo after 1991 bear the words 'Kosovo Republic'. These diplomas have been rejected by the Serbian Ministry of Education as invalid. The new authorities, however, appear willing to

address the problem. Thus the Ministry of Education and Sport passed the opinion on 4 May 2001 that *'all diplomas issued on the territory of the Republic of Serbia and the FRY have direct effect in every part of the territory in that they are not subject to validation procedure. The above also applies to the territory of Kosovo and Metohija.'*⁸⁶ Regarding diplomas earned in Albania, the Ministry merely said that any person was *'entitled to request validation or recognition of equivalence'*.

In reply to a representation by the Committee for Human Rights in Bujanovac of 20 September 2001, the Ministry replied : *'This Ministry cannot recognize any diploma issued with the designation Kosovo Republic for understandable reasons. However, all diplomas certified with the UNMIK stamp other than those bearing the designation Kosovo Republic will be recognized by this Ministry.'*⁸⁷

5.2.5. The instruction programmes and textbooks

Instruction plans and programmes are a crucial issue in the education of all minorities in the FRY. The problem has not been solved to the satisfaction of the Albanian minority either, its members still being taught according to the instruction plans and programmes adopted in 1989. The textbooks they use have merely been translated into Albanian rather than supplemented with material dealing with Albanian culture and history.

The Serbian Ministry of Education and Sport has done nothing so far to improve the situation. Albanian representatives have proposed setting up special bodies in charge of instruction plans and programmes as well as establishing a committee on educational affairs to deal with educational problems

⁸⁶. Official notice by the Ministry of Education and Sport to the Serbian Deputy Prime Minister, Nebojša Čović, 4 May 2001.

⁸⁷. Reply by the Ministry of Education and Sport to a diploma validation request by the Committee for Human Rights in Bujanovac of 20 September 2001.

of Albanian pupils in schools, the equivalents of which do not exist in the Preševo Valley.

5.3. The Media

The markedly unfavourable situation in the provision of information services to ethnic minorities was somewhat improved during 2001 thanks to OSCE presence and assistance, private initiative and democratic changes in Serbia. Permission to distribute Albanian newspapers and periodicals printed in Kosovo has been a major step forward.

Albanians from southern Serbia have a poor opinion of the news services of the Co-ordinating Body's Press Centre. The fact that the 'Programme and Plan for the Resolution of the Crisis in the Municipalities of Bujanovac, Preševo and Medveđa' states that *'the object of the FRY and the RS [Republic of Serbia] is to win the media war through a new approach and so to secure the sympathy of the international community, among other things'* has not escaped their attention. The Plan further states that *'it ought to be clear to everybody who is outside the law and is for violence, and who is legitimate and is for a peaceful solution; who is the victim and who the criminal; who respects agreements and who does not. One must not support the thesis that the terrorists are "the victims" because it was in that role that they made significant gains in Kosovo and Metohija'*.

Bujanovačke novine in Serbian and *Jehona* in Albanian are the only print media in Bujanovac. The publication of *Jehona* was resumed on 25 April 2000 after a long break. The fortnightly periodical received funds from the municipal assembly last year but got none this year. It focuses on the Albanians' political and cultural life and is currently printed in some 3,000 copies. The OSCE project to transform the media in Bujanovac envisages full local media independence, ownership transformation, bilingual services, complete defascistization and training of new personnel from all three ethnic communities.

Radio Bujanovac, a public media establishment founded by the Bujanovac Municipal Assembly, broadcasts in Serbian. This radio station is also covered by the OSCE project. There are also two commercial radio stations in the town, Ema and Duga, broadcasting in Serbian. Ema has its own news programmes as well as rebroadcasts of Germany's Deutsche Welle, France's RFE and Belgrade's Radio B92. The station is open to the problems of all ethnic minorities and supports projects promoting multiculturalism and tolerance.

Radio Toni, the only Albanian-language electronic media house in the municipality of Bujanovac, has operated since 7 June 2001 and currently broadcasts an experimental commercial programme. It plans to launch its own news programme as well as rebroadcasts. On 2 July 2001, *Jehona* and Radio Toni started a school of journalism to train future local media journalists.

Radio Preševo broadcasts news, cultural and entertainment programmes in the Albanian language. It operates as part of the Preševo Culture Centre and has a staff of seven.

In view of the bad media situation, OSCE, Co-ordinating Body, public media and Albanian representatives signed in 2002 'Basic Principles for the Reorganization of Media Founded by the Bujanovac Municipal Assembly'. Although planned, no agreements were signed for Medveda and Preševo. The first results were in evidence on 20 September 2002, when five-minute news programmes in Albanian began to be broadcast for the first time.

5.4. Culture

Owing to the armed conflict, cultural activities and affairs, which are essential for preserving the identity of ethnic minorities, were relegated to the background. The main cultural institutions in Preševo and Bujanovac are their culture centres. The Albanians also have the 'Veliki Trnovac' cultural-artistic society, which last performed in the local culture cen-

tre in 1997. A museum was established in Veliki Trnovac in 1993.

The Bujanovac Culture Centre has 12 employees - eight Serbs and Montenegrins and four Roma. The only Albanian employee resigned in 1995. The first event organized by local Albanians after a hiatus of more than three and a half years was the opening of a school of journalism on 2 July 2001. The director of the Culture Centre is a Montenegrin and the director of the Bujanovac Library a Serb. The Library employs six people - one Roma, two Albanians and three Serbs. Of the 35,000 titles, only 1,000 are in Albanian.

The Preševo Culture Centre has a staff of 19 - 16 Albanians, two Serbs and one Roma. Its director is Albanian. A library with seven employees under an Albanian manager operates as part of the Culture Centre. Of the 18,200 books it had 13,400 were in Serbian and some 5,000 in Albanian. The Library acquired 4,800 titles during 2002. The Youth Centre in the Serb part of Preševo is currently closed owing to police occupancy.

5.5. Albanian Participation in the Conduct of Public Affairs

In the past decade, the Preševo, Bujanovac and Medveđa Albanians and Roma did not participate in a local government in conformity with international standards.

After the end of the armed conflict, the republic's authorities expressed a willingness to change the situation in this sphere as part of a quest for a political solution. The 'Programme and Plan for the Peaceful Resolution of the Crisis in the Municipalities of Bujanovac, Preševo and Medveđa' sets as its first objective *'the integration of the Albanians into the political, state and social system and respect for their human rights according to European standards'*. It specifies that the ethnic composition of employees in the state administration, the economic sector and the social services sector should be made to reflect the ethnic structure of the population, giving

the Albanians adequate access to local and republican organs of government. For all this, however, there has been no major headway in this regard.

The Albanians first expressed their interest in participating in local self-government in their draft proposals adopted by the first Assembly of Albanian representatives elected in the Preševo Valley on 1 August 2001. On that occasion, they demanded the imposition of emergency measures in the municipalities of Bujanovac and Medveda and the holding of early elections on the basis of recent decisions on forming electoral districts that would reflect the ethnic structure of the population. They also pressed for amending the Law on the Election of National Deputies to increase Albanian representation in the republic's Assembly as well as for legislation to ensure proportionate Albanian participation in administration at all levels.

5.5.1. Local self-government in Bujanovac municipality

At the previous local elections held in 2000, the majority of seats in the Bujanovac Municipal Assembly were won by the Yugoslav Left -JUL (16), followed by the Socialist Party of Serbia - SPS (13) and the Albanian Party for Democratic Action - PDD (8). The PDD was the only Albanian party competing in the elections. It would probably have won another four seats if ballots had been cast in the electoral districts of Končulj, Breznica, Muhovac and Zabrinca, Albanian villages situated in the zone of armed clashes.

These election results were made possible because the electoral districts had been organized so as to favour the Serb population. The Albanians, who account for 60.6 per cent of the municipality's population, could in theory have won at most 12 (29.26 per cent) out of 41 seats. The electoral districts returning one deputy each were formed in such a manner that those in Albanian settlements had a large number of voters (e.g., the electoral district No. 3 covering Veliki Trnovac had 2,176 electors) while those in Serb areas had far fewer

voters (e.g. the electoral district No. 42 in Petina had only 61).⁸⁸ Yet each electoral district returned one deputy.

The Roma, who had no political party of their own competing in the elections, won seats through the ruling SPS and JUL. They won two seats in the Bujanovac Municipal Assembly or 4.87 per cent of the seats. Unlike the Albanians, who were not represented in the Assembly, the Roma had a representative in the Executive Committee (government) comprising nine members (five from the SPS and four from the JUL).

According to the former president of the Bujanovac Municipal Assembly Executive Council, the 104 administrative employees included one Roma and 17 Albanians. Of the Albanians, 11 worked in Albanian village community offices and six in the Municipal Assembly building mostly as interpreters and translators, typists and messengers. One of them was a registrar. The Committee for Human Rights in Bujanovac insists that fewer Albanians were employed.

The heads of all the municipal services, as well as those in positions of authority in the Municipal Court, the Municipal Public Prosecutor's Office, the police, the Social Work Centre and the Municipal Committee of the Red Cross, were Serbs. The number of Albanians employed in any local institution is many times smaller than the number of Serbs. One Albanian is employed in the office of the Federal Ministry of National and Ethnic Communities.

Of the total of 700 families in the ethnically-mixed village of Biljača, 20 are Serb. However, the local community president, the police station commander, the school principal, the director of the Megal factory local works, the registrar and the veterinary surgeon are Serbs. The local clinic has one Albanian doctor. The Megal works employ no Albanians.

88. CESID website data.

The Serbian authorities' position on Albanian participation in the exercise of public functions remains unchanged. A most telling example of this attitude was provided by the acting Public Prosecutor of Serbia, Dragomir Nedić, who, in announcing an early appointment of public prosecutors, outlined the tasks of the Bujanovac Public Prosecutor's Office as follows: *'besides protecting human rights, the main task of the Office entails the taking of legal measures against all who work against the Serb national interest'*.⁸⁹

5.5.2. Local self-government in Preševo municipality

At the 2000 local elections, seats were won by four parties: the SPS (5), the JUL (1), the until-then ruling PDD (19), and the Party for Democratic Unification of Albanians, or PDUU (13). Characteristically, the election returns fully reflected the ethnic structure of the municipality: of the 38 deputies six were Serbs and 32 Albanians. It is therefore presumed that the Serbs voted for the first two and the Albanians for the last two parties. The municipality's Executive Committee had seven members.

The municipal administration has 81 employees of whom 13 (some 16 per cent) are Serbs and three (3.7 per cent) Roma. Although there are no woman deputies, there are 18 women employees (22.22 per cent). The heads of the main municipal departments are Albanians, while the heads of the inspectorates and their personnel are mostly Serbs. The head of the market inspectorate and its two employees are Serbs, while the financial police department comprises one Albanian and three Serbs. The Republican Board of Public Revenue is headed by an Albanian and the Land Survey Office by a Serb. The president of the Municipal Court is a Serb and of the five judges only one is Albanian.

⁸⁹. 'Zakonske mere za sve koji rade protiv nacionalnih interesa' (Legal measure against all who work against national interests), *Danas*, 1 august 2001.

5.6. Local Elections in Preševo, Bujanovac and Medveđa in 2002

Albanian representatives and the republic's authorities had agreed that local elections in the municipalities of Medveđa and Bujanovac should be held as soon as possible. The authorities were also in favour of holding elections in the municipality of Preševo, while the Albanian representatives were opposed, arguing that participation by all ethnic communities in the exercise of government there was already proportionate to their numbers.

The elections in Serbia's southern municipalities were to follow the announcement of the 2002 census results and the preparation of new electoral registers. An agreement on the basis principles for early elections was signed on 18 March 2002. The Serbian government dissolved the Preševo, Bujanovac and Medveđa municipal assemblies on 13 June 2002 and the local assemblies were replaced by provisional executive councils. The Bujanovac council consisted of six Albanians, five Serbs and one Roma; that in Preševo of 10 Albanians and two Serbs; and that in Medveđa of eight Serbs and four Albanians. The executive councils formed, among other things, multi-national municipal electoral commissions.

The elections in all three municipalities were set for 28 July 2002. The new Law on Local Elections, adopted on 13 June 2002, treats the whole of a municipality as one electoral district and stipulates that a candidate must win 3 per cent of the vote to secure a seat in the local assembly. There was also the requirement that there be at least 30 per cent women among the candidates.

5.6.1. The pre-election activities

Throughout this period, politicians and activists from all three national communities in all three municipalities focused their attention on the members of their respective communities.

A new Albanian party was established - the Party for Democratic Prosperity (PDP). The PDUa competed in the elections for the first time in Bujanovac. The PDP and PDUa contested the elections in Preševo and Bujanovac while the strongest Albanian party, the PDD, put forward candidates in all three municipalities.

The Roma national community competed in the municipalities of Preševo and Bujanovac. In Bujanovac, the Roma candidates figured on the lists of the Party of Roma Unity and the Group of Citizens.

The Serb parties competed mostly within coalitions such as the Coalition for Preševo, the Coalition for Bujanovac and the Coalition for Medveđa. The mainstay of these coalitions were party members of the Democratic Opposition of Serbia (DOS) coalition. DOS was the only contestant with Serb candidates in Preševo, while in Bujanovac candidates were put forward by the Coalition Opstanak (Survival), comprising the Serbian Radical Party (SRS) and the Serbian Renewal Movement (SPO), and by three groups of citizens. The seats in Medveđa were contested by the Coalition for Medveđa, the SRS, the Democratic Party of Serbia (DSS), the Social Democracy (SD) party, the SPS, the SPO and a group of citizens.

In Preševo municipality, 28,000 registered electors voted for 38 deputies; in The Bujanovac municipality, 37,059 electors (including some 18,500 Albanians and 3,000 Roma, according to Albanian sources) voted for 41 deputies; and in Medveđa municipality, about 10,000 electors voted for 34 deputies.

Considering that the new Law on Local Self-government gives municipal assembly presidents broad powers, it was decided that they should be elected by direct ballot. The candidates for the Preševo Municipal Assembly president were three Albanians: Riza Halimi (PDD), Rahim Zulfiu (PDUa) and Abedin Selimi (Group of Citizens - PDP). The presidency of the Bujanovac Municipal Assembly was contested by Nagip Arifi (PDD) and Novica Manojlović (Coalition for

Bujanovac). The candidates in Medveđa municipality were three Serbs: Slobodan Drašković (Coalition for Medveđa), Živko Doderović (SPO) and Zoran Marinković (Group of Citizens).

The OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights and the European Council Congress of Local and Regional Authorities set up on June 8 an International Election Observing Mission composed of four election experts and 110 short-term monitors. The majority of complaints about the electoral process filed with the Mission concerned the electoral registers.

During the campaigning, all the candidates laid stress on the importance of economic development of the region. By putting forward a single candidate (Novica Manojlović), the Serb community in Bujanovac furthered the thesis that the elections were in defence of *'the national interest'*. It was noted that the Serbian authorities and the Co-ordinating Body went out of their way to promote Manojlović during the campaign. On the other hand, the Albanian candidate Arifi stressed that *'if I win, I will be the candidate of all the citizens'*. In his last pre-election appearance on local Vranje Television on 26 July 2002, the candidate of the Coalition for Bujanovac, Manojlović, did not address the Albanian voters at all and made no reference to the problems peculiar to the Albanian community and their settlements. He said instead that he would try to solve the problem of economic development by *'creating jobs in Bujanovac for people who would come from Pirot, Niš and other towns in Serbia'*.

5.6.2. The course of the elections

The elections took place in all three municipalities on 28 July 2002 without major incident and in compliance with international standards. This was also the opinion of the International Election Monitoring Mission,⁹⁰ which observed that

⁹⁰. Announcement of preliminary findings and conclusions, 29 July 2002.

further improvements were desirable, especially in the preparation of electoral registers. The majority of the complaints were about people being prevented from casting their ballots because they were not listed in the registers and about insufficient secrecy of voting.

Far fewer voters from all three ethnic communities turned out on polling day than their representatives had expected. Although the elections had been described during the campaign as 'fateful', the turnout in Bujanovac was only some 60 per cent Serbs and Albanians and a small number of Roma, so the Roma community won no seat there. The turnout in Preševo was some 52 per cent and in Medveđa some 43 per cent of registered voters.

Owing to the large number of voters who had yet to vote, the casting of ballots was extended beyond the statutory 8 p.m. deadline. The polling station No. 59 in Bujanovac with 2,468 registered voters remained open until 5 a.m. the next morning and polling stations in Veliki Trnovac until after midnight. The late voters were all Albanians.

5.6.3. The election results and the post-election period

Riza Halimi of the PDD was elected in Preševo in the second ballot. The turnout was 10,780 and Halimi beat his rival, Rahim Zulfiu of the PDUA, with 58.8 per cent against 41.2 per cent. The PDD won 19 seats, the PDUA 11, the PDP five and the Serb Coalition for Preševo three. The Roma won no seats.

The inaugural session of the Municipal Assembly was held on 22 August 2002. Časlav Anđelković, a Serb from the Coalition for Preševo, was elected vice president. It was also decided to increase the number of Executive Council members from 7 to 11. Dissatisfied with such developments, the deputies of the other two Albanian parties walked out.

Slobodan Drašković was elected in Medveď and his Coalition for Medveďa won the majority of seats (11). The PDD won six (or 17.14 per cent), the SPS seven, the DSS six, the SPO three

and the SRS two. The inaugural session was held on 17 August 2002.

The initial voting figures in Bujanovac indicated that the three Albanian parties had won 24 out of 41 seats, as well as that Nagip Arifi of the PDD had polled 51.22 per cent of the vote against his opponent Novica Manojlović's approximately 48 per cent.

While the processing of votes was in progress, Serbs began to protest outside the Municipal Assembly building, alleging '*electoral irregularities*'. They also resented the prospect of an Albanian being elected president and of Albanian deputies outnumbering their Serb counterparts in the Municipal Assembly. During the protest, they blamed the results on the government's Co-ordinating Body and signed petitions demanding repeated voting at all polling stations and the sacking of Nebojša Čović as president of the Co-ordinating Body. The Coalition for Bujanovac and the DOS distanced themselves from the protest, and the DSS later dissolved its local board over the participation of its members in the protest.

The municipal electoral commission cancelled the results in 11 polling stations: three in Veliki Trnovac, two in Bujanovac and one each in the villages of Letovica, Biljača, Nosalce, Dobrosin and Breznica (except in Biljača, the registered electors in these villages were 100 per cent Albanian). Voting was repeated at these polling stations on August 11. The Coalition for Bujanovac lodged 14 complaints and the PDD two against the decisions of the municipal electoral commission. All of these complaints were dismissed by the Municipal Court in Bujanovac on 18 August 2002. Owing to irregularities, a third ballot was held in Nosalce and Biljača on 25 August 2002.

The final results for this municipality put the turnout at 21,434 out of 37,058 registered voters. The winner was Nagip Arifi with 11,399 votes (53.18 per cent) while Novica Manojlović won 9,720 (45.35 per cent). The Albanian parties won a total of 23 seats in the municipal assembly (PDD 16, PDP five

and PDUA two) and the Serb parties 18 seats (Coalition for Bujanovac 12, Coalition Opstanak five and the Group of Citizens candidate, Trajko Trajković, one).

5.7. Public Enterprises and the Economy

Discrimination in employment, dismissal of Albanian workers during the NATO bombing and refusal to re-employ those who fled during the bombing are the main problems of the Albanians in Preševo and Bujanovac. For this reason the majority of Albanians work in the private sector or engage in agriculture.

The data on economic development and employment give rise to concern. The G17 Institute says that of all municipalities in Serbia between 1988 and 1998 the municipality of Preševo stagnated the most. The per-capita income in this underdeveloped municipality in 1998 was 370 USD compared with 1,700 USD for Serbia as a whole. The share of the private sector of the income in Preševo increased from 18 per cent to 52.2 per cent, and in Bujanovac from 17.3 per cent to 35.2 per cent during the period.

5.7.1. Bujanovac municipality

According to municipal authorities, there are 6,000 employed and 4,385 unemployed persons. The latest figures show that the number of persons applying for work at the labour exchange has increased to 4,600. Total unemployment, including people not registered by the office, is estimated at some 10,000, of whom 70 per cent are Albanians.

Management posts in the key public enterprises such as the Post Office, Telecom, the Electricity Board and the Public Utility Company are occupied by Serbs. Public enterprises including the mineral water factory, the tobacco factory, the Svetlost car battery factory and the Simpo works are also managed by Serbs. The percentage of members of ethnic minorities working there is negligible. Out of 460 people

working at the Heba mineral water factory, some 95 per cent are Serbs.

The already small Albanian workforce has further been reduced by dismissals, especially from one of the Simpo works during 1999. The Committee for Human Rights says that about 80 Albanians were dismissed that year. From the village of Lučane alone, six workers (Nijazi Ramadani, Fatmir Sherifi, Qani Hasani, Fatmir Xhelili, Ramiz Sabedini and Muzaffer Nuhui) lost their jobs. They have sued Simpo and the proceedings are pending. After the conflict ended in 2001, the director invited the workers to come back on condition that they give up their suit, an offer all six of them turned down. At the moment there are 15 employed people in their village, eight of them in education.

Ruzhdi Fejzullahi of Veliki Trnovac, who worked at the Simpo plant in Bujanovac, describes his case as follows:

‘When the bombing started, the plant in which I worked employed 53 Albanians. The next day, 25 March 1999, forty-five of us were removed from our workplaces without an explanation. Several days later, on 1 April 1999, I went there to collect my pay and again on April 15 to claim my cash grant. I got no money on either of these occasions. On my last visit there, a policeman with a submachine gun sat in a Ford Taunus car near the factory gates. When I asked the staff at the gates when I was expected to report, the police trained the gun at me in a threatening manner and said, “Do you want me to tell you when to report?” Since then I’ve not been there to inquire about my pay because I was afraid.’

Fatmir Nebiu (b. 1958), Xhemaile Nevzadi (b. 1958), Faik Agushi (b. 1963), Makfire Ajeti (b. 1959) and four other employees of the 7. juli company of Preševo did not go to work during the NATO intervention in 1999 owing to the general insecurity. Five of them now want to go back to work but promises by the director is all they have received so far. Their workbooks were returned to them by post without any information that their contracts had been terminated.⁹¹

No resident of Dobrosin, Končulj and Mali Trnovac works in public and socially-owned enterprises in the municipality and people from villages not affected by the armed conflict in any way are also unemployed. Of the 1,500 residents of the village of Samoljica only four are employed, all of them as village teachers, and a fifth, who worked for the Svetlost company, was dismissed in 1999. Local Albanians say that socially-owned enterprises employed mostly local Serbs and those from neighbouring municipalities.

5.7.2. Preševo municipality

There are 2,408 employed and 4,306 officially registered unemployed people in this municipality. Since most Albanians do not report to the labour exchange, the number of unemployed is estimated by Albanian sources at some 19,000.

The directors of the Post Office and Telecom public companies and of most socially-owned companies (the plastics factory, the Grafoflex printing works, the Budućnost lime factory, the Kristal glass works) are Serbs. The directors of the Public Utility Company, the Electricity Board, the Bratstvo food company and the Metal factory are Albanians. Although the percentage of Albanians and Roma in the workforce in this municipality is greater than in Preševo, in most of these companies it does not reflect the ethnic composition of the population. Grafoflex and the plastics factory employ about 50 per cent Albanians.

The tobacco factory plant in Preševo has a workforce of 78, of whom 29 (37.17 per cent) are Albanians and only one (1.28 per cent) a Roma. In the months when extra seasonal labour is needed, the plant employs 100-120 people, some 70 per cent of whom are Serbs. The director is a Serb and the managing board consists of five members, three Serbs and two Albanians.

^{91.} Statement by Fatmir Nebiu, March 2002.

Of the 2,000 residents of the village of Crnotince, only 20 are employed in the socially-owned sector. The corresponding figures for Oraovica are 6,000 and 100, Miratovac 5,000 and 60, and Norča 1,500 and 50.

The ethnically-mixed village of Reljane has about 200 families with about 1,500 members. Three quarters of the families are Albanian and the rest Serb. Of the 110 residents employed in the social sector, 75 are Serbs and 35 Albanians. The village of Buštranje comprises some 180 families, of whom one-third are Serbs. Of the 900 Albanians, 10 are employed, and of the 200 Serbs or so, 40.

The stationing of military and police units in economic facilities poses a special problem in Preševo. The Albanian community has been pointing to the example of the Euroflex shoe factory, which used to employ 210 people of whom over 80 per cent were Albanians. The Co-ordinating Body had extended the deadline given the VJ to evacuate the factory several times. The factory was finally freed on 15 April 2002. Soldiers and police are billeted in the production hall of the Elektrokontakt company, the premises of the agricultural co-operative in the centre of Preševo and in the private motel Azizi.

The segment of the federal and republican government's plan aiming to '*adjust the national composition of executives*' in the economy, the judiciary and other important spheres has not been implemented, nor have any steps been taken to do so. The minorities still wield no influence on the economic development of the municipalities in which they live.

5.8. Health Care

The fact that neither Bujanovac nor Preševo has a hospital represents the main problem in the health care sector. The composition of staff and managers in this sector also does not correspond to the ethnic structure of the population. A number of health care employees who took to Kosovo during the bombing have not been restored to their workplaces.

The directors of the health centres in Preševo and Bujanovac are appointed by the head of the health centre in Vranje. The health centre in Bujanovac is headed by a Serb, employs some 250 and has only eight Albanian doctors. Of the 130 employees of the health centre in Preševo, also headed by a Serb, 86 are Albanians and two Roma. Dr Esthref Aliu who works at the centre says that most of the doctors and medical staff who went to Kosovo during the bombing want to come back.

5.9. Infrastructure

All three communities are in agreement regarding the state of roads, water supply, telephone networks and other infrastructure facilities in the Preševo Valley.

The previous period was marked by discrimination in this domain too. Most Albanian villages have no telephones, the roads through mountain villages are mostly bad, and only 65 per cent of the population are connected to the water supply system. Sewerage is a big problem, especially in Roma settlements. The situation in the largest Albanian village of Veliki Trnovac is a case in point: the post office was built by the residents themselves and handed over to the Serbian PTT company; the population of 9,000 or so has only one telephone, no sewerage and has problems with low water pressure. The predominantly or purely Albanian villages of Oslare, Nesalce, Letovica, Lučane and Turija have no water supply system.

The local authorities have taken many practical steps in collaboration with the republican government and international organizations to construct infrastructure facilities. One of the main projects, in which local Albanians are keenly interested, is the improvement and asphaltting of the 51-km road connecting Veliki Trnovac and Muhovac. The first part of the project was prepared by the VJ. The road is to link all the villages gravitating towards Zabrinca to the rest of the municipality. A project to improve the electricity grid in this part of the municipality is also envisaged.

The former president of the Bujanovac Municipal Assembly, Stojanča Arsić, has promised sewerage and water supply to the Roma or mixed settlements of Morava 76, Gnjilanski put, Car Lazar, Novo Naselje and Cale.

Infrastructure work is most in evidence in Preševo, where only 25 per cent of residents receive their water from a water supply system. Projects to construct roads, water supply and sewerage in the municipality have either been signed or are already being implemented.

In 1990 the residents of the village of Crnotince collected among themselves about 200,000 DEM (100,000 EUR) towards building a road to the village. The money deposited with Beobanka in Preševo remains frozen as 'old foreign exchange savings'. Local community representatives have repeatedly petitioned the Co-ordinating Body to solve the problem but have received no reply. In 1992 they also prepared projects to connect three villages to the telephone network as well as to build water supply and sewerage facilities.

5.9.1. Official Use of Language and Script

Under the Serbian Law on the Official Use of Language and Script of 1991, the Serbian language and the Cyrillic script are in official use in the Republic of Serbia. The law allows municipalities to regulate by statute the use of national minority languages on their territories but lays down no criteria. The law stipulates that the names of streets, squares, organs and organizations in such municipalities may be written in languages which are in official use but prohibits the use of traditional minority toponyms.

The statute of the municipality of Preševo provides for the equal use of the Albanian and Serbian languages. This provision is implemented in practice in all local self-government institutions and all inscriptions there are bilingual. However, a great many republican and federal institutions do not display such inscriptions. All the inscriptions at the Land Survey Office, the PTT company, the Accounting and Payments

Office, the Labour Exchange, the Pčinja District Office and Jugobanka are in Serbian.

The statute of the municipality of Bujanovac has no provision to enable both languages to be used equally. There are no bilingual inscriptions in the municipality. The statute of the municipality of Medveđa contains no such provision either. Personal and all other official documents are issued in Serbian and printed in Cyrillic letters in both municipalities. The transcription of Albanian names is not possible.

Albanian representatives therefore insist on 'the use of the Albanian language and script parallel with the Serbian language and the Cyrillic script in local self-government organs and in all other activities at municipal or other territorial level, subject to appropriate amendments and supplements to the Law on the Official Use of Language and Script'.⁹²

The Serbian authorities have objected several times to the flying of Albanian flags in public places. The display of the flags of other states has been illegal under every piece of legislation passed so far, including the Law on the Protection of the Rights and Freedoms of National Minorities. Albanian flags were displayed in 2001 on Albania's national holiday, Day of the Flag, on November 28 and on the anniversary of the killing of Ridva Qazimi on 24 May 2002 in spite of the Co-ordinating Body's objections that the practice was illegal. An Albanian flag still stands at the monument to the OVPMB commander in Veliki Trnovac in spite of the Co-ordinating Body's insistence that it should be taken down.

Although the new Law on the Protection of the Rights and Freedoms of National Minorities guarantees the right of choice and use of national symbols, paragraph 2 of Article 16 stipulates that '*a nationality symbol and emblem shall not be identical with a symbol and emblem of another state*'.⁹³ The Committee for Human Rights in Bujanovac appealed to the

⁹². Conclusions of the First Assembly of elected Albanian representatives in the Preševo Valley, 1 August 2001.

Federal Constitutional Court in August 2002 to reappraise the constitutional validity of the article in question. The committee alleged in its representation that the article *'puts the Albanian national community in an unequal position vis-à-vis other national minorities considering that, due to the qualification in paragraph 2, it has no opportunity to use its national symbol in spite of the fact that the national flag of the Albanians, "a red field with a two-headed black eagle in the middle" has represented a national symbol of the Albanians since as far back as 1443.'* The committee considers the provision as being contrary to paragraph 1 of Article 11 of the Constitution of the FRY and/or paragraph 1 of Article 26 of the International Covenant on Civil and Political Rights. The FRY Constitution provides for the right to use one's national symbols in keeping with international law and no international instrument binding on the FRY contains qualifications on the choice of symbols. The Committee for Human Rights furthermore considers that the said provision undermines the protection of acquired rights guaranteed by Article 8 of the Law on the Protection of Rights and Freedoms of National Minorities.

The Federal Court dismissed the request on 25 September 2002, saying that *'rather than prohibit the use of national symbols which members of national minorities may choose themselves through their organs, it prohibits the use of symbols which another country has already chosen as its symbols'*.

93. Law on the Protection of the Rights and Freedoms of National Minorities, Article 16, paragraph 2.

FRAMEWORK CONVENTION FOR THE PROTECTION OF NATIONAL MINORITIES

The member States of the Council of Europe and the other States, signatories to the present framework Convention,

Considering that the aim of the Council of Europe is to achieve greater unity between its members for the purpose of safeguarding and realising the ideals and principles which are their common heritage;

Considering that one of the methods by which that aim is to be pursued is the maintenance and further realisation of human rights and fundamental freedoms;

Wishing to follow-up the Declaration of the Heads of State and Government of the member States of the Council of Europe adopted in Vienna on 9 October 1993;

Being resolved to protect within their respective territories the existence of national minorities;

Considering that the upheavals of European history have shown that the protection of national minorities is essential to stability, democratic security and peace in this continent;

Considering that a pluralist and genuinely democratic society should not only respect the ethnic, cultural, linguistic and religious identity of each person belonging to a national minority, but also create appropriate conditions enabling them to express, preserve and develop this identity;

Considering that the creation of a climate of tolerance and dialogue is necessary to enable cultural diversity to be a source and a factor, not of division, but of enrichment for each society;

Considering that the realisation of a tolerant and prosperous Europe does not depend solely on co-operation between States but also requires transfrontier co-operation between

local and regional authorities without prejudice to the constitution and territorial integrity of each State;

Having regard to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the Protocols thereto;

Having regard to the commitments concerning the protection of national minorities in United Nations conventions and declarations and in the documents of the Conference on Security and Co-operation in Europe, particularly the Copenhagen Document of 29 June 1990;

Being resolved to define the principles to be respected and the obligations which flow from them, in order to ensure, in the member States and such other States as may become Parties to the present instrument, the effective protection of national minorities and of the rights and freedoms of persons belonging to those minorities, within the rule of law, respecting the territorial integrity and national sovereignty of states;

Being determined to implement the principles set out in this framework Convention through national legislation and appropriate governmental policies,

Have agreed as follows:

SECTION I

Article 1

The protection of national minorities and of the rights and freedoms of persons belonging to those minorities forms an integral part of the international protection of human rights, and as such falls within the scope of international co-operation.

Article 2

The provisions of this framework Convention shall be applied in good faith, in a spirit of understanding and tolerance and in conformity with the principles of good neighbourliness, friendly relations and co-operation between States.

Article 3

1. Every person belonging to a national minority shall have the right freely to choose to be treated or not to be treated as such and no disadvantage shall result from this choice or from the exercise of the rights which are connected to that choice.

2. Persons belonging to national minorities may exercise the rights and enjoy the freedoms flowing from the principles enshrined in the present framework Convention individually as well as in community with others.

SECTION II

Article 4

1. The Parties undertake to guarantee to persons belonging to national minorities the right of equality before the law and of equal protection of the law. In this respect, any discrimination based on belonging to a national minority shall be prohibited.

2. The Parties undertake to adopt, where necessary, adequate measures in order to promote, in all areas of economic, social, political and cultural life, full and effective equality between persons belonging to a national minority and those belonging to the majority. In this respect, they shall take due account of the specific conditions of the persons belonging to national minorities.

3. The measures adopted in accordance with paragraph 2 shall not be considered to be an act of discrimination.

Article 5

1. The Parties undertake to promote the conditions necessary for persons belonging to national minorities to maintain and develop their culture, and to preserve the essential elements of their identity, namely their religion, language, traditions and cultural heritage.

2. Without prejudice to measures taken in pursuance of their general integration policy, the Parties shall refrain from policies or practices aimed at assimilation of persons belong-

ing to national minorities against their will and shall protect these persons from any action aimed at such assimilation.

Article 6

1. The Parties shall encourage a spirit of tolerance and inter-cultural dialogue and take effective measures to promote mutual respect and understanding and co-operation among all persons living on their territory, irrespective of those persons' ethnic, cultural, linguistic or religious identity, in particular in the fields of education, culture and the media.

2. The Parties undertake to take appropriate measures to protect persons who may be subject to threats or acts of discrimination, hostility or violence as a result of their ethnic, cultural, linguistic or religious identity.

Article 7

The Parties shall ensure respect for the right of every person belonging to a national minority to freedom of peaceful assembly, freedom of association, freedom of expression, and freedom of thought, conscience and religion.

Article 8

The Parties undertake to recognise that every person belonging to a national minority has the right to manifest his or her religion or belief and to establish religious institutions, organisations and associations.

Article 9

1. The Parties undertake to recognise that the right to freedom of expression of every person belonging to a national minority includes freedom to hold opinions and to receive and impart information and ideas in the minority language, without interference by public authorities and regardless of frontiers. The Parties shall ensure, within the framework of their legal systems, that persons belonging to a national minority are not discriminated against in their access to the media.

2. Paragraph 1 shall not prevent Parties from requiring the licensing, without discrimination and based on objective crite-

ria, of sound radio and television broadcasting, or cinema enterprises.

3. The Parties shall not hinder the creation and the use of printed media by persons belonging to national minorities. In the legal framework of sound radio and television broadcasting, they shall ensure, as far as possible, and taking into account the provisions of paragraph 1, that persons belonging to national minorities are granted the possibility of creating and using their own media.

4. In the framework of their legal systems, the Parties shall adopt adequate measures in order to facilitate access to the media for persons belonging to national minorities and in order to promote tolerance and permit cultural pluralism.

Article 10

1. The Parties undertake to recognise that every person belonging to a national minority has the right to use freely and without interference his or her minority language, in private and in public, orally and in writing.

2. In areas inhabited by persons belonging to national minorities traditionally or in substantial numbers, if those persons so request and where such a request corresponds to a real need, the Parties shall endeavour to ensure, as far as possible, the conditions which would make it possible to use the minority language in relations between those persons and the administrative authorities.

3. The Parties undertake to guarantee the right of every person belonging to a national minority to be informed promptly, in a language which he or she understands, of the reasons for his or her arrest, and of the nature and cause of any accusation against him or her, and to defend himself or herself in this language, if necessary with the free assistance of an interpreter.

Article 11

1. The Parties undertake to recognise that every person belonging to a national minority has the right to use his or

her surname (patronym) and first names in the minority language and the right to official recognition of them, according to modalities provided for in their legal system.

2. The Parties undertake to recognise that every person belonging to a national minority has the right to display in his or her minority language signs, inscriptions and other information of a private nature visible to the public.

3. In areas traditionally inhabited by substantial numbers of persons belonging to a national minority, the Parties shall endeavour, in the framework of their legal system, including, where appropriate, agreements with other States, and taking into account their specific conditions, to display traditional local names, street names and other topographical indications intended for the public also in the minority language when there is a sufficient demand for such indications.

Article 12

1. The Parties shall, where appropriate, take measures in the fields of education and research to foster knowledge of the culture, history, language and religion of their national minorities and of the majority.

2. In this context the Parties shall inter alia provide adequate opportunities for teacher training and access to textbooks, and facilitate contacts among students and teachers of different communities.

3. The Parties undertake to promote equal opportunities for access to education at all levels for persons belonging to national minorities.

Article 13

1. Within the framework of their education systems, the Parties shall recognise that persons belonging to a national minority have the right to set up and to manage their own private educational and training establishments.

2. The exercise of this right shall not entail any financial obligation for the Parties.

Article 14

1. The Parties undertake to recognise that every person belonging to a national minority has the right to learn his or her minority language.
2. In areas inhabited by persons belonging to national minorities traditionally or in substantial numbers, if there is sufficient demand, the Parties shall endeavour to ensure, as far as possible and within the framework of their education systems, that persons belonging to those minorities have adequate opportunities for being taught the minority language or for receiving instruction in this language.
3. Paragraph 2 of this article shall be implemented without prejudice to the learning of the official language or the teaching in this language.

Article 15

The Parties shall create the conditions necessary for the effective participation of persons belonging to national minorities in cultural, social and economic life and in public affairs, in particular those affecting them.

Article 16

The Parties shall refrain from measures which alter the proportions of the population in areas inhabited by persons belonging to national minorities and are aimed at restricting the rights and freedoms flowing from the principles enshrined in the present framework Convention.

Article 17

1. The Parties undertake not to interfere with the right of persons belonging to national minorities to establish and maintain free and peaceful contacts across frontiers with persons lawfully staying in other States, in particular those with whom they share an ethnic, cultural, linguistic or religious identity, or a common cultural heritage.
2. The Parties undertake not to interfere with the right of persons belonging to national minorities to participate in the

activities of non-governmental organisations, both at the national and international levels.

Article 18

1. The Parties shall endeavour to conclude, where necessary, bilateral and multilateral agreements with other States, in particular neighbouring States, in order to ensure the protection of persons belonging to the national minorities concerned.

2. Where relevant, the Parties shall take measures to encourage transfrontier co-operation.

Article 19

The Parties undertake to respect and implement the principles enshrined in the present framework Convention making, where necessary, only those limitations, restrictions or derogations which are provided for in international legal instruments, in particular the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, in so far as they are relevant to the rights and freedoms flowing from the said principles.

SECTION III

Article 20

In the exercise of the rights and freedoms flowing from the principles enshrined in the present framework Convention, any person belonging to a national minority shall respect the national legislation and the rights of others, in particular those of persons belonging to the majority or to other national minorities.

Article 21

Nothing in the present framework Convention shall be interpreted as implying any right to engage in any activity or perform any act contrary to the fundamental principles of international law and in particular of the sovereign equality, territorial integrity and political independence of States.

Article 22

Nothing in the present framework Convention shall be construed as limiting or derogating from any of the human rights and fundamental freedoms which may be ensured under the laws of any Contracting Party or under any other agreement to which it is a Party.

Article 23

The rights and freedoms flowing from the principles enshrined in the present framework Convention, in so far as they are the subject of a corresponding provision in the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms or in the Protocols thereto, shall be understood so as to conform to the latter provisions.

SECTION IV

Article 24

1. The Committee of Ministers of the Council of Europe shall monitor the implementation of this framework Convention by the Contracting Parties.
2. The Parties which are not members of the Council of Europe shall participate in the implementation mechanism, according to modalities to be determined.

Article 25

1. Within a period of one year following the entry into force of this framework Convention in respect of a Contracting Party, the latter shall transmit to the Secretary General of the Council of Europe full information on the legislative and other measures taken to give effect to the principles set out in this framework Convention.
2. Thereafter, each Party shall transmit to the Secretary General on a periodical basis and whenever the Committee of Ministers so requests any further information of relevance to the implementation of this framework Convention.

3. The Secretary General shall forward to the Committee of Ministers the information transmitted under the terms of this Article.

Article 26

1. In evaluating the adequacy of the measures taken by the Parties to give effect to the principles set out in this framework Convention the Committee of Ministers shall be assisted by an advisory committee, the members of which shall have recognised expertise in the field of the protection of national minorities.

2. The composition of this advisory committee and its procedure shall be determined by the Committee of Ministers within a period of one year following the entry into force of this framework Convention.

SECTION V

Article 27

This framework Convention shall be open for signature by the member States of the Council of Europe. Up until the date when the Convention enters into force, it shall also be open for signature by any other State so invited by the Committee of Ministers. It is subject to ratification, acceptance or approval. Instruments of ratification, acceptance or approval shall be deposited with the Secretary General of the Council of Europe.

Article 28

1. This framework Convention shall enter into force on the first day of the month following the expiration of a period of three months after the date on which twelve member States of the Council of Europe have expressed their consent to be bound by the Convention in accordance with the provisions of Article 27.

2. In respect of any member State which subsequently expresses its consent to be bound by it, the framework Convention shall enter into force on the first day of the month following the expiration of a period of three months after the

date of the deposit of the instrument of ratification, acceptance or approval.

Article 29

1. After the entry into force of this framework Convention and after consulting the Contracting States, the Committee of Ministers of the Council of Europe may invite to accede to the Convention, by a decision taken by the majority provided for in Article 20.d of the Statute of the Council of Europe, any non-member State of the Council of Europe which, invited to sign in accordance with the provisions of Article 27, has not yet done so, and any other non-member State.

2. In respect of any acceding State, the framework Convention shall enter into force on the first day of the month following the expiration of a period of three months after the date of the deposit of the instrument of accession with the Secretary General of the Council of Europe.

Article 30

1. Any State may at the time of signature or when depositing its instrument of ratification, acceptance, approval or accession, specify the territory or territories for whose international relations it is responsible to which this framework Convention shall apply.

2. Any State may at any later date, by a declaration addressed to the Secretary General of the Council of Europe, extend the application of this framework Convention to any other territory specified in the declaration. In respect of such territory the framework Convention shall enter into force on the first day of the month following the expiration of a period of three months after the date of receipt of such declaration by the Secretary General.

3. Any declaration made under the two preceding paragraphs may, in respect of any territory specified in such declaration, be withdrawn by a notification addressed to the Secretary General. The withdrawal shall become effective on the first day of the month following the expiration of a

period of three months after the date of receipt of such notification by the Secretary General.

Article 31

1. Any Party may at any time denounce this framework Convention by means of a notification addressed to the Secretary General of the Council of Europe.

2. Such denunciation shall become effective on the first day of the month following the expiration of a period of six months after the date of receipt of the notification by the Secretary General.

Article 32

The Secretary General of the Council of Europe shall notify the member States of the Council, other signatory States and any State which has acceded to this framework Convention, of:

- a. any signature;
- b. the deposit of any instrument of ratification, acceptance, approval or accession;
- c. any date of entry into force of this framework Convention in accordance with Articles 28, 29 and 30;
- d. any other act, notification or communication relating to this framework Convention.

In witness whereof the undersigned, being duly authorised thereto, have signed this framework Convention.

Done at Strasbourg, this 1st day of February 1995, in English and French, both texts being equally authentic, in a single copy which shall be deposited in the archives of the Council of Europe. The Secretary General of the Council of Europe shall transmit certified copies to each member State of the Council of Europe and to any State invited to sign or accede to this framework Convention.

EXPLANATORY REPORT

BACKGROUND

1. The Council of Europe has examined the situation of national minorities on a number of occasions over a period of more than forty years. In its very first year of existence (1949), the Parliamentary Assembly recognised, in a report of its Committee on Legal and Administrative Questions, the importance of "the problem of wider protection of the rights of national minorities". In 1961, the Assembly recommended the inclusion of an article in a second additional protocol to guarantee to national minorities certain rights not covered by the European Convention on Human Rights (ECHR). The latter simply refers to "association with a national minority" in the non-discrimination clause provided for in Article 14. Recommendation 285 (1961) proposed the following wording for the draft article on the protection of national minorities:

"Persons belonging to a national minority shall not be denied the right, in community with the other members of their group, and as far as compatible with public order, to enjoy their own culture, to use their own language, to establish their schools and receive teaching in the language of their choice or to profess and practise their own religion."

2. The committee of experts, which had been instructed to consider whether it was possible and advisable to draw up such a protocol, adjourned its activities until a final decision had been reached on the Belgian linguistics cases concerning the language used in education (European Court of Human Rights. Judgment of 27 July 1968, Series A No. 6). In 1973 it concluded that, from a legal point of view, there was no special need to make the rights of minorities the subject of a further protocol to the ECHR. However, the experts considered that there was no major legal obstacle to the adoption of such a protocol if it were considered advisable for other reasons.

3. More recently, the Parliamentary Assembly recommended a number of political and legal measures to the Committee of Ministers, in particular the drawing up of a protocol or a convention on the rights of national minorities. Recommendation 1134 (1990) contains a list of principles which the Assembly considered necessary for the protection of national minorities. In October 1991, the Steering Committee for Human Rights (CDDH) was given the task of considering, from both a legal and a political point of view, the conditions in which the Council of Europe could undertake an activity for the protection of national minorities, taking into account the work done by the Conference on Security and Co-operation in Europe (CSCE) and the United Nations, and the reflections within the Council of Europe.

4. In May 1992, the Committee of Ministers instructed the CDDH to examine the possibility of formulating specific legal standards relating to the protection of national minorities. To this end, the CDDH established a committee of experts (DH-MIN) which, under new terms of reference issued in March 1993, was required to propose specific legal standards in this area, bearing in mind the principle of complementarity of work between the Council of Europe and the CSCE. The CDDH and the DH-MIN took various texts into account, in particular the proposal for a European Convention for the Protection of National Minorities drawn up by the European Commission for Democracy through Law (the so-called Venice Commission), the Austrian proposal for an additional protocol to the ECHR, the draft additional protocol to the ECHR included in Assembly Recommendation 1201 (1993) and other proposals. This examination culminated in the report of the CDDH to the Committee of Ministers of 8 September 1993, which included various legal standards which might be adopted in this area and the legal instruments in which they could be laid down. In this connection, the CDDH noted that there was no consensus on the interpretation of the term "national minorities".

5. The decisive step was taken when the Heads of State and Government of the Council of Europe's member States met in Vienna at the summit of 8 and 9 October 1993. There, it

was agreed that the national minorities which the upheavals of history have established in Europe had to be protected and respected as a contribution to peace and stability. In particular, the Heads of State and Government decided to enter into legal commitments regarding the protection of national minorities. Appendix II of the Vienna Declaration instructed the Committee of Ministers:

- to draft with minimum delay a framework convention specifying the principles which contracting States commit themselves to respect, in order to assure the protection of national minorities. This instrument would also be open for signature by non-member States;
- to begin work on drafting a protocol complementing the European Convention on Human Rights in the cultural field by provisions guaranteeing individual rights, in particular for persons belonging to national minorities.

6. On 4 November 1993, the Committee of Ministers established an ad hoc Committee for the Protection of National Minorities (CAHMIN). Its terms of reference reflected the decisions taken in Vienna. The committee, made up of experts from the Council of Europe's member States, started work in late January 1994, with the participation of representatives of the CDDH, the Council for Cultural Co-operation (CDCC), the Steering Committee on the Mass Media (CDMM) and the European Commission for Democracy through Law. The High Commissioner on National Minorities of the CSCE and the Commission of the European Communities also took part, as observers.

7. On 15 April 1994, CAHMIN submitted an interim report to the Committee of Ministers, which was then communicated to the Parliamentary Assembly (Doc. 7109). At its 94th session in May 1994, the Committee of Ministers expressed satisfaction with the progress achieved under the terms of reference flowing from the Vienna Declaration.

8. A certain number of provisions of the framework Convention requiring political arbitration as well as those concern-

ing the monitoring of the implementation were drafted by the Committee of Ministers (517bis meeting of Ministers' Deputies, 7 October 1994).

9. At its meeting from 10 to 14 October 1994, CAHMIN decided to submit the draft framework Convention to the Committee of Ministers, which adopted the text at the 95th Ministerial Session on 10 November 1994. The framework Convention was opened for signature by the Council of Europe's member States on 1 February 1995.

GENERAL CONSIDERATIONS

Objectives of the framework Convention

10. The framework Convention is the first legally binding multi-lateral instrument devoted to the protection of national minorities in general. Its aim is to specify the legal principles which States undertake to respect in order to ensure the protection of national minorities. The Council of Europe has thereby given effect to the Vienna Declaration's call (Appendix II) for the political commitments adopted by the Conference on Security and Co-operation in Europe (CSCE) to be transformed, to the greatest possible extent, into legal obligations.

Approaches and fundamental concepts

11. In view of the range of different situations and problems to be resolved, a choice was made for a framework Convention which contains mostly programme-type provisions setting out objectives which the Parties undertake to pursue. These provisions, which will not be directly applicable, leave the States concerned a measure of discretion in the implementation of the objectives which they have undertaken to achieve, thus enabling them to take particular circumstances into account.

12. It should also be pointed out that the framework Convention contains no definition of the notion of "national minority". It was decided to adopt a pragmatic approach, based on the recognition that at this stage, it is impossible to arrive at a definition capable of mustering general support of all Council of Europe member States.

13. The implementation of the principles set out in this framework Convention shall be done through national legislation and appropriate governmental policies. It does not imply the recognition of collective rights. The emphasis is placed on the protection of persons belonging to national minorities, who may exercise their rights individually and in community with others (see Article 3, paragraph 2). In this respect, the framework Convention follows the approach of texts adopted by other international organisations.

Structure of the framework Convention

14. Apart from its Preamble, the framework Convention contains an operative part which is divided into five sections.

15. Section I contains provisions which, in a general fashion, stipulate certain fundamental principles which may serve to elucidate the other substantive provisions of the framework Convention.

16. Section II contains a catalogue of specific principles.

17. Section III contains various provisions concerning the interpretation and application of the framework Convention.

18. Section IV contains provisions on the monitoring of the implementation of the framework Convention.

19. Section V contains the final clauses which are based on the model final clauses for conventions and agreements concluded within the Council of Europe.

COMMENTARY ON THE PROVISIONS OF THE FRAMEWORK CONVENTION

Preamble

20. The Preamble sets out the reasons for drawing up this framework Convention and explains certain basic concerns of its drafters. The opening words already indicate that this instrument may be signed and ratified by States not members of the Council of Europe (see Articles 27 and 29).

21. The Preamble refers to the statutory aim of the Council of Europe and to one of the methods by which this aim is to be pursued: the maintenance and further realisation of human rights and fundamental freedoms.

22. Reference is also made to the Vienna Declaration of Heads of State and Government of the member States of the Council of Europe, a document which laid the foundation for the present framework Convention (see also paragraph 5 above). In fact, the text of the Preamble is largely inspired by that declaration, in particular its Appendix II. The same is true of the choice of undertakings included in Sections I and II of the framework Convention.

23. The Preamble mentions, in a non-exhaustive way, three further sources of inspiration for the content of the framework Convention: the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ECHR) and instruments which contain commitments regarding the protection of national minorities of the United Nations and the CSCE.

24. The Preamble reflects the concern of the Council of Europe and its member States about the risk to the existence of national minorities and is inspired by Article 1, paragraph 1, of the United Nations Declaration on the Rights of Persons belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities (Resolution 47/135 adopted by the General Assembly on 18 December 1992).

25. Given that the framework Convention is also open to States which are not members of the Council of Europe, and

to ensure a more comprehensive approach, it was decided to include certain principles from which flow rights and freedoms which are already guaranteed in the ECHR or in the protocols thereto (see also in connection with this, Article 23 of the framework Convention).

26. The reference to United Nations conventions and declarations recalls the work done at the universal level, for example in the International Covenant on Civil and Political Rights (Article 27) and in the Declaration on the Rights of Persons belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities. However this reference does not extend to any definition of a national minority which may be contained in these texts.

27. The reference to the relevant CSCE commitments reflects the desire expressed in Appendix II of the Vienna Declaration that the Council of Europe should apply itself to transforming, to the greatest possible extent, these political commitments into legal obligations. The Copenhagen Document in particular provided guidance for drafting the framework Convention.

28. The penultimate paragraph in the Preamble sets out the main aim of the framework Convention: to ensure the effective protection of national minorities and of the rights of persons belonging to those minorities. It also stresses that this effective protection should be ensured within the rule of law, respecting the territorial integrity and national sovereignty of States.

29. The purpose of the last recital is to indicate that the provisions of this framework Convention are not directly applicable. It is not concerned with the law and practice of the Parties in regard to the reception of international treaties in the internal legal order.

SECTION I

Article 1

30. The main purpose of Article 1 is to specify that the protection of national minorities, which forms an integral part of

the protection of human rights, does not fall within the reserved domain of States. The statement that this protection "forms an integral part of the international protection of human rights" does not confer any competence to interpret the present framework Convention on the organs established by the ECHR.

31. The article refers to the protection of national minorities as such and of the rights and freedoms of persons belonging to such minorities. This distinction and the difference in wording make it clear that no collective rights of national minorities are envisaged (see also the commentary to Article 3). The Parties do however recognise that protection of a national minority can be achieved through protection of the rights of individuals belonging to such a minority.

Article 2

32. This article provides a set of principles governing the application of the framework Convention. It is, *inter alia*, inspired by the United Nations Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations (General Assembly Resolution 2625 (XXV) of 24 October 1970). The principles mentioned in this provision are of a general nature but do have particular relevance to the field covered by the framework Convention.

Article 3

33. This article contains two distinct but related principles laid down in two different paragraphs.

Paragraph 1

34. Paragraph 1 firstly guarantees to every person belonging to a national minority the freedom to choose to be treated or not to be treated as such. This provision leaves it to every such person to decide whether or not he or she wishes to come under the protection flowing from the principles of the framework Convention.

35. This paragraph does not imply a right for an individual to choose arbitrarily to belong to any national minority. The individual's subjective choice is inseparably linked to objective criteria relevant to the person's identity.

36. Paragraph 1 further provides that no disadvantage shall arise from the free choice it guarantees, or from the exercise of the rights which are connected to that choice. This part of the provision aims to secure that the enjoyment of the freedom to choose shall also not be impaired indirectly.

Paragraph 2

37. Paragraph 2 provides that the rights and freedoms flowing from the principles of the framework Convention may be exercised individually or in community with others. It thus recognises the possibility of joint exercise of those rights and freedoms, which is distinct from the notion of collective rights. The term "others" shall be understood in the widest possible sense and shall include persons belonging to the same national minority, to another national minority, or to the majority.

SECTION II

Article 4

38. The purpose of this article is to ensure the applicability of the principles of equality and non-discrimination for persons belonging to national minorities. The provisions of this article are to be understood in the context of this framework Convention.

Paragraphs 1 and 2

39. Paragraph 1 takes the classic approach to these principles. Paragraph 2 stresses that the promotion of full and effective equality between persons belonging to a national minority and those belonging to the majority may require the Parties to adopt special measures that take into account the specific conditions of the persons concerned. Such measures need to be "adequate", that is in conformity with the proportionality

principle, in order to avoid violation of the rights of others as well as discrimination against others. This principle requires, among other things, that such measures do not extend, in time or in scope, beyond what is necessary in order to achieve the aim of full and effective equality.

40. No separate provision dealing specifically with the principle of equal opportunities has been included in the framework Convention. Such an inclusion was considered unnecessary as the principle is already implied in paragraph 2 of this article. Given the principle of non-discrimination set out in paragraph 1 the same was considered true for freedom of movement.

Paragraph 3

41. The purpose of paragraph 3 is to make clear that the measures referred to in paragraph 2 are not to be regarded as contravening the principles of equality and non-discrimination. Its aim is to ensure to persons belonging to national minorities effective equality along with persons belonging to the majority.

Article 5

42. This article essentially aims at ensuring that persons belonging to national minorities can maintain and develop their culture and preserve their identity.

Paragraph 1

43. Paragraph 1 contains an obligation to promote the necessary conditions in this respect. It lists four essential elements of the identity of a national minority. This provision does not imply that all ethnic, cultural, linguistic or religious differences necessarily lead to the creation of national minorities (see in this regard the report of the CSCE meeting of experts, held in Geneva in 1991, section II, paragraph 4).

44. The reference to "traditions" is not an endorsement or acceptance of practices which are contrary to national law or international standards. Traditional practices remain subject to limitations arising from the requirements of public order.

Paragraph 2

45. The purpose of paragraph 2 is to protect persons belonging to national minorities from assimilation against their will. It does not prohibit voluntary assimilation.

46. Paragraph 2 does not preclude the Parties from taking measures in pursuance of their general integration policy. It thus acknowledges the importance of social cohesion and reflects the desire expressed in the preamble that cultural diversity be a source and a factor, not of division, but of enrichment to each society.

Article 6

47. This article is an expression of the concerns stated in Appendix III to the Vienna Declaration (Declaration and Plan of Action on combating racism, xenophobia, anti-Semitism and intolerance).

Paragraph 1

48. Paragraph 1 stresses a spirit of tolerance and intercultural dialogue and points out the importance of the Parties' promoting mutual respect, understanding and co-operation among all who live on their territory. The fields of education, culture and the media are specifically mentioned because they are considered particularly relevant to the achievement of these aims.

49. In order to strengthen social cohesion, the aim of this paragraph is, inter alia, to promote tolerance and intercultural dialogue, by eliminating barriers between persons belonging to ethnic, cultural, linguistic and religious groups through the encouragement of intercultural organisations and movements which seek to promote mutual respect and understanding and to integrate these persons into society whilst preserving their identity.

Paragraph 2

50. This provision is inspired by paragraph 40.2 of the Copenhagen Document of the CSCE. This obligation aims at the protection of all persons who may be subject to threats or acts of discrimination, hostility or violence, irrespective of the source of such threats or acts.

Article 7

51. The purpose of this article is to guarantee respect for the right of every person belonging to a national minority to the fundamental freedoms mentioned therein. These freedoms are of course of a universal nature, that is they apply to all persons, whether belonging to a national minority or not (see, for instance, the corresponding provisions in Articles 9, 10 and 11 of the ECHR), but they are particularly relevant for the protection of national minorities. For the reasons stated above in the commentary on the preamble, it was decided to include certain undertakings which already appear in the ECHR.

52. This provision may imply for the Parties certain positive obligations to protect the freedoms mentioned against violations which do not emanate from the State. Under the ECHR, the possibility of such positive obligations has been recognised by the European Court of Human Rights.

53. Some of the freedoms laid down in Article 7 are elaborated upon in Articles 8 and 9.

Article 8

54. This article lays down more detailed rules for the protection of freedom of religion than Article 7. It combines several elements from paragraphs 32.2, 32.3 and 32.6 of the CSCE Copenhagen Document into a single provision. This freedom of course applies to all persons and persons belonging to a national minority should, in accordance with Article 4, enjoy it as well. Given the importance of this freedom in the present context, it was felt particularly appropriate to give it special attention.

Article 9

55. This article contains more detailed rules for the protection of the freedom of expression than Article 7.

Paragraph 1

56. The first sentence of this paragraph is modelled on the second sentence of Article 10, paragraph 1, of the ECHR. Although the sentence refers specifically to the freedom to receive and impart information and ideas in the minority language, it also implies the freedom to receive and impart information and ideas in the majority or other languages.

57. The second sentence of this paragraph contains an undertaking to ensure that there is no discrimination in access to the media. The words "in the framework of their legal systems" were inserted in order to respect constitutional provisions which may limit the extent to which a Party can regulate access to the media.

Paragraph 2

58. This paragraph is modelled on the third sentence of Article 10, paragraph 1, of the ECHR.

59. The licensing of sound radio and television broadcasting, and of cinema enterprises, should be non-discriminatory and be based on objective criteria. The inclusion of these requirements, which are not expressly mentioned in the third sentence of Article 10, paragraph 1, of the ECHR, was considered important for an instrument designed to protect persons belonging to a national minority.

60. The words "sound radio", which also appear in paragraph 3 of this article, do not appear in the corresponding sentence in Article 10 of the ECHR. They are used in order to reflect modern terminology and do not imply any material difference in meaning from Article 10 of the ECHR.

Paragraph 3

61. The first sentence of this paragraph, dealing with the creation and use of printed media, contains an essentially negative undertaking whereas the more flexibly worded second sentence emphasises a positive obligation in the field of sound radio and television broadcasting (for example the allocation of frequencies). This distinction reflects the relative scarcity of available frequencies and the need for regulation in the latter field. No express reference has been made to the right of persons belonging to a national minority to seek funds for the establishment of media, as this right was considered self-evident.

Paragraph 4

62. This paragraph emphasises the need for special measures with the dual aim of facilitating access to the media for persons belonging to national minorities and promoting tolerance and cultural pluralism. The expression "adequate measures" was used for the reasons given in the commentary on Article 4, paragraph 2 (see paragraph 39), which uses the same words. The paragraph complements the undertaking laid down in the last sentence of Article 9, paragraph 1. The measures envisaged by this paragraph could, for example, consist of funding for minority broadcasting or for programme productions dealing with minority issues and/or offering a dialogue between groups, or of encouraging, subject to editorial independence, editors and broadcasters to allow national minorities access to their media.

Article 10

Paragraph 1

63. The recognition of the right of every person belonging to a national minority to use his or her minority language freely and without interference is particularly important. The use of the minority language represents one of the principal means by which such persons can assert and preserve their identity. It also enables them to exercise their freedom of expression.

"In public" means, for instance, in a public place, outside, or in the presence of other persons but is not concerned in any circumstances with relations with public authorities, the subject of paragraph 2 of this article.

Paragraph 2

64. This provision does not cover all relations between individuals belonging to national minorities and public authorities. It only extends to administrative authorities. Nevertheless, the latter must be broadly interpreted to include, for example, ombudsmen. In recognition of the possible financial, administrative, in particular in the military field, and technical difficulties associated with the use of minority languages in relations between persons belonging to national minorities and the administrative authorities, this provision has been worded very flexibly, leaving Parties a wide measure of discretion.

65. Once the two conditions in paragraph 2 are met, Parties shall endeavour to ensure the use of a minority language in relations with the administrative authorities as far as possible. The existence of a "real need" is to be assessed by the State on the basis of objective criteria. Although contracting States should make every effort to apply this principle, the wording "as far as possible" indicates that various factors, in particular the financial resources of the Party concerned, may be taken into consideration.

66. The Parties' obligations regarding the use of minority languages do not in any way affect the status of the official language or languages of the country concerned. Moreover, the framework Convention deliberately refrains from defining "areas inhabited by persons belonging to national minorities traditionally or in substantial numbers". It was considered preferable to adopt a flexible form of wording which will allow each Party's particular circumstances to be taken into account. The term "inhabited ... traditionally" does not refer to historical minorities, but only to those still living in the same geographical area (see also Article 11, paragraph 3, and Article 14, paragraph 2).

Paragraph 3

67. This paragraph is based on certain provisions contained in Articles 5 and 6 of the European Convention on Human Rights. It does not go beyond the safeguards contained in those articles.

Article 11

Paragraph 1

68. In view of the practical implications of this obligation, the provision is worded in such a way as to enable Parties to apply it in the light of their own particular circumstances. For example, Parties may use the alphabet of their official language to write the name(s) of a person belonging to a national minority in its phonetic form. Persons who have been forced to give up their original name(s), or whose name(s) has (have) been changed by force, should be entitled to revert to it (them), subject of course to exceptions in the case of abuse of rights and changes of name(s) for fraudulent purposes. It is understood that the legal systems of the Parties will, in this respect, meet international principles concerning the protection of national minorities.

Paragraph 2

69. The obligation in this paragraph concerns an individual's right to display "in his or her minority language signs, inscriptions and other information of a private nature visible to the public". This does not, of course, exclude persons belonging to national minorities from being required to use, in addition, the official language and/or other minority languages. The expression "of a private nature" refers to all that is not official.

Paragraph 3

70. This article aims to promote the possibility of having local names, street names and other topographical indications intended for the public also in the minority language. In implementing this principle the States are entitled to take due

account of the specific circumstances and the framework of their legal systems, including, where appropriate, agreements with other States. In the field covered by this provision, it is understood that the Parties are under no obligation to conclude agreements with other States. Conversely, the possibility of concluding such agreements is not ruled out. It is also understood that the legally binding nature of existing agreements remains unaffected. This provision does not imply any official recognition of local names in the minority languages.

Article 12

71. This article seeks to promote knowledge of the culture, history, language and religion of both national minorities and the majority population in an intercultural perspective (see Article 6, paragraph 1). The aim is to create a climate of tolerance and dialogue, as referred to in the preamble to the framework convention and in Appendix II of the Vienna Declaration of the Heads of State and Government. The list in the second paragraph is not exhaustive whilst the words "access to textbooks" are understood as including the publication of textbooks and their purchase in other countries. The obligation to promote equal opportunities for access to education at all levels for persons belonging to national minorities reflects a concern expressed in the Vienna Declaration.

Article 13

Paragraph 1

72. The Parties' obligation to recognise the right of persons belonging to national minorities to set up and manage their own private educational and training establishments is subject to the requirements of their educational system, particularly the regulations relating to compulsory schooling. The establishments covered by this paragraph may be subject to the same forms of supervision as other establishments, particularly with regard to teaching standards. Once the required standards are met, it is important that any qualifications awarded are officially recognised. The relevant national legislation must be based on objective criteria and conform to the principle of non-discrimination.

Paragraph 2

73. The exercise of the right referred to in paragraph 1 does not entail any financial obligation for the Party concerned, but neither does it exclude the possibility of such a contribution.

Article 14

Paragraph 1

74. The obligation to recognise the right of every person belonging to a national minority to learn his or her minority language concerns one of the principal means by which such individuals can assert and preserve their identity. There can be no exceptions to this. Without prejudice to the principles mentioned in paragraph 2, this paragraph does not imply positive action, notably of a financial nature, on the part of the State.

Paragraph 2

75. This provision concerns teaching of and instruction in a minority language. In recognition of the possible financial, administrative and technical difficulties associated with instruction of or in minority languages, this provision has been worded very flexibly, leaving Parties a wide measure of discretion. The obligation to endeavour to ensure instruction of or in minority languages is subject to several conditions; in particular, there must be "sufficient demand" from persons belonging to the relevant national minorities. The wording "as far as possible" indicates that such instruction is dependent on the available resources of the Party concerned.

76. The text deliberately refrains from defining "sufficient demand", a flexible form of wording which allows Parties to take account of their countries' own particular circumstances. Parties have a choice of means and arrangements in ensuring such instruction, taking their particular educational system into account.

77. The alternatives referred to in this paragraph - "opportunities for being taught the minority language or for receiving instruction in this language" - are not mutually exclusive. Even though Article 14, paragraph 2, imposes no obligation upon States to do both, its wording does not prevent the States Parties from implementing the teaching of the minority language as well as the instruction in the minority language. Bilingual instruction may be one of the means of achieving the objective of this provision. The obligation arising from this paragraph could be extended to pre-school education.

Paragraph 3

78. The opportunities for being taught the minority language or for receiving instruction in this language are without prejudice to the learning of the official language or the teaching in this language. Indeed, knowledge of the official language is a factor of social cohesion and integration.

79. It is for States where there is more than one official language to settle the particular questions which the implementation of this provision shall entail.

Article 15

80. This article requires Parties to create the conditions necessary for the effective participation of persons belonging to national minorities in cultural, social and economic life and in public affairs, in particular those affecting them. It aims above all to encourage real equality between persons belonging to national minorities and those forming part of the majority. In order to create the necessary conditions for such participation by persons belonging to national minorities, Parties could promote - in the framework of their constitutional systems - inter alia the following measures:

- consultation with these persons, by means of appropriate procedures and, in particular, through their representative institutions, when Parties are contemplating legislation or administrative measures likely to affect them directly;

- involving these persons in the preparation, implementation and assessment of national and regional development plans and programmes likely to affect them directly;
- undertaking studies, in conjunction with these persons, to assess the possible impact on them of projected development activities;
- effective participation of persons belonging to national minorities in the decision-making processes and elected bodies both at national and local levels;
- decentralised or local forms of government.

Article 16

81. The purpose of this article is to protect against measures which change the proportion of the population in areas inhabited by persons belonging to national minorities and are aimed at restricting the rights and freedoms which flow from the present framework Convention. Examples of such measures might be expropriation, evictions and expulsions or redrawing administrative borders with a view to restricting the enjoyment of such rights and freedoms ("gerrymandering").

82. The article prohibits only measures which are aimed at restricting the rights and freedoms flowing from the framework Convention. It was considered impossible to extend the prohibition to measures having the effect of restricting such rights and freedoms, since such measures may sometimes be entirely justified and legitimate. One example might be resettlement of inhabitants of a village in order to build a dam.

Article 17

83. This article contains two undertakings important to the maintenance and development of the culture of persons belonging to a national minority and to the preservation of their identity (see also Article 5, paragraph 1). The first paragraph deals with the right to establish and maintain free and peaceful contacts across frontiers, whereas the second paragraph protects the right to participate in the activities of non-governmental organisations (see also in this connection, the

provisions on freedom of assembly and of association in Article 7).

84. The provisions of this article are largely based on paragraphs 32.4 and 32.6 of the Copenhagen Document of the CSCE. It was considered unnecessary to include an explicit provision on the right to establish and maintain contacts within the territory of a State, since this was felt to be adequately covered by other provisions of the framework Convention, notably Article 7 as regards freedom of assembly and of association.

Article 18

85. This article encourages the Parties to conclude, in addition to the existing international instruments, and where the specific circumstances justify it, bilateral and multilateral agreements for the protection of national minorities. It also stimulates transfrontier co-operation. As is emphasised in the Vienna Declaration and its Appendix II, such agreements and co-operation are important for the promotion of tolerance, prosperity, stability and peace.

Paragraph 1

86. Bilateral and multilateral agreements as envisaged by this paragraph might, for instance, be concluded in the fields of culture, education and information.

Paragraph 2

87. This paragraph points out the importance of transfrontier co-operation. Exchange of information and experience between States is an important tool for the promotion of mutual understanding and confidence. In particular, transfrontier co-operation has the advantage that it allows for arrangements specifically tailored to the wishes and needs of the persons concerned.

Article 19

88. This article provides for the possibility of limitations, restrictions or derogations. When the undertakings included

in this framework Convention have an equivalent in other international legal instruments, in particular the ECHR, only the limitations, restrictions or derogations provided for in those instruments are allowed. When the undertakings set forth in this framework Convention have no equivalent in other international legal instruments, the only limitations, restrictions or derogations allowed are those which, included in other legal instruments (such as the ECHR) in respect of different undertakings, are relevant.

SECTION III

Article 20

89. Persons belonging to national minorities are required to respect the national constitution and other national legislation. However, this reference to national legislation clearly does not entitle Parties to ignore the provisions of the framework Convention. Persons belonging to national minorities must also respect the rights of others. In this regard, reference may be made to situations where persons belonging to national minorities are in a minority nationally but form a majority within one area of the State.

Article 21

90. This provision stresses the importance of the fundamental principles of international law and specifies that the protection of persons belonging to national minorities must be in accordance with these principles.

Article 22

91. This provision, which is based on Article 60 of the ECHR, sets out a well-known principle. The aim is to ensure that persons belonging to national minorities benefit from whichever of the relevant national or international human rights legislation is most favourable to them.

Article 23

92. This provision deals with the relationship between the framework Convention and the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, reference

to which is included in the Preamble. Under no circumstances can the framework Convention modify the rights and freedoms safeguarded in the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. On the contrary, rights and freedoms enshrined in the framework Convention which are the subject of a corresponding provision in the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms must be interpreted in accordance with the latter.

SECTION IV

Articles 24-26

93. To provide for overseeing the application of the framework Convention, the Committee of Ministers is entrusted with the task of monitoring the implementation by the Contracting Parties. The Committee of Ministers shall determine the modalities for the participation in the implementation mechanism by the Parties which are not members of the Council of Europe.

94. Each Party shall transmit to the Secretary General on a periodical basis and whenever the Committee of Ministers so requests information of relevance to the implementation of this framework Convention. The Secretary General shall transmit this information to the Committee of Ministers. However, the first report, the aim of which is to provide full information on legislative and other measures which the Party has taken to give effect to the undertakings set out in the framework Convention, must be submitted within one year of the entry into force of the framework Convention in respect of the Party concerned. The purpose of the subsequent reports shall be to complement the information included in the first report.

95. In order to ensure the efficiency of the monitoring of the implementation of the framework Convention, it provides for the setting up of an advisory committee. The task of this advisory committee is to assist the Committee of Ministers when it evaluates the adequacy of the measures taken by a

Party to give effect to the principles set out in the framework Convention.

96. It is up to the Committee of Ministers to determine, within one year of the entry into force of the framework Convention, the composition and the procedures of the advisory committee, the members of which shall have recognised expertise in the field of the protection of national minorities.

97. The monitoring of the implementation of this framework Convention shall, in so far as possible, be transparent. In this regard it would be advisable to envisage the publication of the reports and other texts resulting from such monitoring.

SECTION V

98. The final provisions contained in articles 27 to 32 are based on the model final clauses for conventions and agreements concluded within the Council of Europe. No article on reservations was included; reservations are allowed in as far as they are permitted by international law. Apart from Articles 27 and 29 the articles in this section require no particular comment.

Articles 27 and 29

99. The framework Convention is open for signature by the Council of Europe's member States and, at the invitation of the Committee of Ministers, by other States. It is understood that "other States" are those States which participate in the Conference on Security and Co-operation in Europe. These provisions take account of the Vienna Declaration, according to which the framework Convention should also be open for signature by non-member States (see Appendix II to the Vienna Declaration of the Council of Europe Summit).

Shadow Report on the Implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities in Serbia, Montenegro, and Kosovo

1. Introduction

The present report on the position of national minorities in Serbia, Montenegro and Kosovo and the state of their rights was prepared by the Humanitarian Law Center (HLC), proceeding according to the legal principles embodied in the Council of Europe's framework Convention for the Protection of National Minorities.¹ Its objective is to delineate the true position of persons belonging to national minorities in political, economic and cultural life, and the level of their participation in public affairs (representation in government bodies, legislatures, the judiciary, law enforcement agencies, etc.). The report also deals with the relevant legal and administrative measures which have an effect on minority rights and how they are exercised.

Field research was conducted in Serbia and Montenegro, the two constituent republics of the Federal Republic of Yugoslavia ("Yugoslavia"), in particular in the ethnically mixed regions of Vojvodina and the Sandžak, as well as the southern Serbian municipalities of Preševo, Bujanovac and Medveđa, where ethnic Albanians are a large majority and which were the scene of armed conflicts until mid-2001. The report also includes Kosovo, now under the administration of the United Nations (UN Mission in Kosovo - UNMIK), which applies the

1. The 32-article framework Convention is a legally binding act which catalogues specific principles for the protection of minority rights. It was adopted by the Committee of Ministers on 10 November 1994, opened for signature on 1 February 1995, and entered into force three years later, on 1 February 1998.

standards of international law.² The Constitutional Framework for Provisional Self-Government in Kosovo ("Kosovo Constitutional Framework") specifically states that the institutions of self-government are bound to observe and ensure the human rights and freedoms enshrined in a series of international treaties (Chapter 2, Constitutional Framework), including the Council of Europe's framework Convention (Chapter 3, paragraph 2. h).

The framework Convention was signed for Yugoslavia as a non-member state of the Council of Europe on 11 May 2001 by the Federal Minister for National and Ethnic Communities. Following ratification by the Federal Parliament, it entered into force on 1 September 2001, pursuant to Article 29 (2) of the Convention. In monitoring implementation of the Convention, the Council's Committee of Ministers attaches major importance to government reports on the measures taken to give effect to the principles set out in the Convention. These reports are submitted within a year following the entry into force of the Convention in a particular country.³

As part of its program of legal aid to victims of discrimination and torture before national courts and international bodies, the HLC systematically monitors observance of international acts on human and minority rights. It informs the public of investigated cases of discrimination, torture, and human and minority rights abuses by issuing reports and press releases, and makes a special effort to document and objectively study cases of direct and indirect discrimination on ethnic grounds.

2. In parallel with its peace-keeping function, UNMIK is in the process of establishing institutions of Kosovo self-government in accordance with the Constitutional Framework for Provisional Self-Government (UNMIK/Reg/2001/9) of May 2001.
3. Art. 25 (1): "Within a period of one year following the entry into force of this framework Convention in respect of a Contracting Party, the latter shall transmit to the Secretary General of the Council of Europe full information on the legislative and other measures taken to give effect to the principles set out in this framework Convention."

This shadow report on the implementation of the framework Convention draws on the HLC's strategy, experience and research techniques.

Yugoslavia acceded to the framework Convention five years after other countries in its region.⁴ One year clearly was not enough time to enact all the legislation required to ensure compliance with the obligations ensuing from the Convention. Passage on 26 February 2002 of the federal Act on Protection of the Rights and Liberties of National Minorities ("Minorities Protection Act") created in national law a basic structure for the implementation of the main principles set out in the Convention. The harmonization of laws and ancillary legislation regulating the field of minority rights in the Yugoslav legal system has yet to be carried out.

The Kosovo Constitutional Framework contains most of the minority rights guarantees enshrined in the framework Convention. For their part, the Serbian authorities insist on strict adherence to UN Security Council resolution 1244, considering that the Constitutional Framework does not provide sufficient protection for the Kosovo Serbs. In illustration, they cite the fact that only 126 of the 226,000 Serbs displaced from Kosovo have returned since June 1999.

2. FR Yugoslavia and International Law

The Federal Republic of Yugoslavia came into being in 1992 as a federation of the constituent republics of Serbia and Montenegro, two of the six republics of the former Socialist Federal Republic of Yugoslavia.⁵ Three constitutions are in

4. Romania on 1 February 1995, Albania on 29 June 1995, Hungary on 1 February 1995, etc.

5. There is a major disparity between these two republics in terms of both territory and population. Serbia covers 86% of the country's 102,173 square kilometers, and Montenegro 14%; the population of Serbia is 16 times larger than that of Montenegro.

effect: the Federal Constitution of April 1992, the Serbian Constitution of September 1990, and the Montenegrin Constitution of 1992. There is a notable lack of harmony between these three organic laws, particularly in respect of the Serbian Constitution, which was promulgated before the Federal Constitution. A large number of republican laws have not been brought into conformity with federal laws and, furthermore, such major pieces of federal legislation as the Criminal Code, Minorities Protection Act and others are not applied in Montenegro.

In all three constitutions, Yugoslavia is defined as a state of equal citizens, not as a national state. This is an essential constitutional prerequisite for determining and guaranteeing minority rights. Article 1 of the Federal Constitution (Section I, Basic Provisions) lays down that Yugoslavia is a sovereign federal state founded on the equality of citizens and the equality of its member republics. The Serbian Constitution, also in its first article, states that Serbia is a democratic state of all citizens living in it, and a state founded on the rights and liberties of man and the citizen, the rule of law, and social justice. Montenegro is defined in its constitution as a democratic, social and ecological state (Article 1).

Following the federal presidential election of 24 September 2000 and the change of government in October of that year, the federal government established a Ministry for National and Ethnic Communities,⁶ which is working actively on a project for a "new minority policy in Yugoslavia." After ratifying the framework Convention, the Federal Parliament, at the proposal of the federal government, adopted the Minorities Protection Act, which for the first time comprehensively regulates the field of minority rights.

6. Three divisions have been set up within the Ministry dealing respectively with cooperation with organizations of national and ethnic communities and NGOs, the rights of national and ethnic communities in Yugoslavia, and cooperation with international organizations.

Yugoslavia is currently in the process of political reform and redefining relations in the federation. A document containing guidelines for establishing new relations between Serbia and Montenegro was signed on 14 March 2002 in the presence of the European Union's High Representative for European Common Foreign and Security Policy Javier Solana. A 27-member Constitutional Commission set up as a result of this agreement, consisting of nine members delegated by each of the three parliaments, was charged with drafting a Constitutional Charter as the organic law of the new state-union of Serbia and Montenegro. Under one of the draft provisions, the republics would be entitled after a period of three years following the promulgation of the Constitution Charter to initiate the process of altering their status, i.e. seceding from the union.

Protection of human and minority rights is envisaged to be in the jurisdiction of the union.⁷ The activities of the present Federal Ministry for National and Ethnic Communities would be continued by a new Ministry of Human and Minority Rights and the Minorities Protection Act would continue to be in force in the new state.⁸

The Constitutional Commission began drawing up the Charter in mid-June 2002. Of its 27 members, only four are from political parties of minorities.⁹ Noting in a press release of 17 August that none of the amendments it proposed had been accepted, the Union of Vojvodina Hungarians said the fact that draft envisaged a reduction in the level of collective

7. Defense and security, the monetary system and currency, and the customs system are also to be in the purview of the union.

8. "The laws of the FRY shall be applied in the affairs of Serbia and Montenegro as the laws of Serbia and Montenegro." XVIII, draft Constitutional Charter of the state-union of Serbia and Montenegro.

9. Federal deputy Esad Džudžević representing Sandžak Bosniacs, republican deputy Mujo Muković of the Sandžak Democratic Party, Ferhat Dinos of the Montenegrin Party of Albanians, and Istvan Ispanović of the Union of Vojvodina Hungarians.

minority rights was unconscionable. The Sandžak Bosniacs suggested that one of the government institutions of the union be based in the region's capital, Novi Pazar, that it be stated in the preamble to the Charter that Bosniacs were a constituent nation of the former Yugoslavia, and that a Chamber of Nations and Regions be established in the future states as a legal mechanism that would guarantee national equality. None of these suggestions was accepted.

The area of national law vis-à-vis international law is regulated by Article 36 of the Federal Constitution. Paragraph 1 states that "The Federal Republic of Yugoslavia shall fulfill in good faith the obligations contained in international treaties to which it is a contracting party." Paragraph 2 lays down that "International treaties which have been ratified and promulgated in conformity with the present Constitution and generally accepted rules of international law shall be a constituent part of the internal legal order." The most important international treaties were ratified by the former Yugoslavia in 1971: the International Covenant on Civil and Political Rights and its Protocol (which makes it possible for individuals who allege their rights under the Covenant have been violated to turn to the UN Human Rights Committee) and the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, both of which were adopted by the UN General Assembly in 1966. The 1965 International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination was ratified in 1967, and on 27 June 2001 Yugoslavia made a declaration recognizing the competence of the Committee Against Discrimination to receive and consider individual and group applications alleging violation of rights guaranteed by the Convention. At the same time, the federal government designated the Federal Constitutional Court as the body which considers applications with regard to violation of the Convention when all other remedies under national law have been exhausted.

Yugoslavia was an active participant in the adoption of the 1992 UN Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious or Linguistic Minorities, and has signed the Council of Europe's framework Convention on

the Protection of National Minorities, but not the European Charter for Regional or Minority Languages of 5 November 1992. The new government has expressed readiness to accede to this international act too.

3. Implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities

3.1. Freedom to Choose One's Nationality

Article 3, Framework Convention:

1. Every person belonging to a national minority shall have the right freely to choose to be treated or not to be treated as such and no disadvantage shall result from this choice or from the exercise of the rights which are connected to that choice.

2. Persons belonging to national minorities may exercise the rights and enjoy the freedoms flowing from the principles enshrined in the present framework Convention individually as well as in community with others.

3.1.1. The Law

Article 45 (1) of the Federal Constitution guarantees freedom of the expression of national sentiments and the use of one's mother tongue, and paragraph 2 states that no one is obliged to declare his nationality. The corresponding articles of the republican constitutions are very similar. These provisions are of major importance for the protection of minority rights.

In its Article 5 (1), the Minorities Protection Act is explicit that no disadvantage may result from the choice of nationality or expression of national sentiments, or from not making such a choice. The second paragraph of the Article prohibits any registration of persons belonging to national minorities which obliges them to declare their nationality against their

will. Under national law, no disadvantage may result to a person because of his refusal to choose a nationality as the possibility of free choice is a hallowed principle of the freedom of declaring one's nationality.

The Serbian Constitution guarantees in Article 49 the freedom of expressing national sentiments and also states that no one is obliged to declare his nationality. The matter is regulated in much the same way by Article 34 (1, 2 and 3) of the Montenegrin Constitution.

The Kosovo Constitutional Framework lays down in Chapter 4 (2) that no one is obliged to declare to which community he belongs, or to declare himself a member of any community. In accordance with the framework Convention, it adds that no disadvantage may result from an individual's exercise of the right to declare or not declare himself a member of a community.

3.1.2. The Practice

The issue of nationality arises, as a rule, at times of census-taking. After being postponed for one year,¹⁰ the census took place in April 2002 in Serbia excluding the territory of Kosovo. The Montenegrin government has twice put off the census, which is now scheduled for 2003. For the first time, members of the Bosniac community in the Sandžak, a region in south-west Serbia and northern Montenegro, were able to declare themselves as such.¹¹ In contrast to Serbia, where persons of the Muslim faith declare themselves as "Bosniacs," their co-religionists in the Montenegrin Sandžak variously opt for the appellations "Bosniac", "Muslim-Bosniac", or "Muslim." The Montenegrin Muslim Association and its president Avdul Kurpejović insist on "Muslim."

10. The regular census was to have been taken in 2001.

11. Until the 2002 census, the only option available was "Muslim."

In the 1991 census, 21,552 people in Vojvodina declared themselves as belonging to the Bunjevac minority and 1,866 to the Šokac minority. Estimates on the total number of Bunjevacs vary greatly, and their representatives hold that the authorities have invested little effort to address the issue.¹²

An identical problem exists with respect to the Vlach community in eastern Serbia. Some of its members declare themselves as Vlachs while others consider Romania as their mother-state and call themselves Romanians. The federal and Serbian authorities have not supported either view.

Although some 95% of the population in the Dimitrovgrad municipality, also in eastern Serbia, have Bulgarian last names, 45% declared themselves as Serbs, Montenegrins or Yugoslavs in the 1991 census. The relevant data gathered in the 2002 census has not yet been published.

Problems with group identification exist also in Kosovo with respect to ethnic Roma, Ashkali, and Egyptians. Though these three communities perceive themselves as separate groups, they figure in the reports of international and regional organizations as one in view of their shared characteristics and status. Research has shown their position and similarities to be far closer than their differences (language, culture, customs). Albanians, Serbs and other communities

12. The executive committee of the Bunjevac organization in Sombor believe that the number of Bunjevacs in Vojvodina has increased five-fold. They estimate that some 70% to 75% of the Roman Catholic population declare themselves as Bunjevacs. Rather than seeking national minority status for the community, the organization urges that Bunjevacs be designated in the Constitution as a constituent nation as "they participated in building this country and do not consider Croatia to be their mother-state." A Bunjevac delegation headed by Đuro Bošnjak met with Yugoslav President Vojislav Koštunica to discuss the issue in September 2001. Assistant Federal Minister for National and Ethnic Communities Jelena Marković, who was present at the meeting, said the Bunjevacs had historical grounds for their request but that the issue could not be discussed at the present time.

in Kosovo consider the Roma, Ashkali and Egyptians to be a single ethnic group.

3.2. Equality and Non-Discrimination

Article 4, Framework Convention:

1. The Parties undertake to guarantee to persons belonging to national minorities the right of equality before the law and of equal protection of the law. In this respect, any discrimination based on belonging to a national minority shall be prohibited.

2. The Parties undertake to adopt, where necessary, adequate measures in order to promote, in all areas of economic, social, political and cultural life, full and effective equality between persons belonging to a national minority and those belonging to the majority. In this respect, they shall take due account of the specific conditions of the persons belonging to national minorities.

3. The measures adopted in accordance with paragraph 2 shall not be considered to be an act of discrimination.

3.2.1. The Law

The Yugoslav, Serbian, and Montenegrin Constitutions and the Kosovo Constitutional Framework guarantee equality before the law and equal protection of the law to all, including persons belonging to national minorities and ethnic groups. Article 20 (1) in the Yugoslav Constitution's section on the freedoms, rights and duties of man and the citizen declares the general principle of equality, and the wording of the corresponding articles in the republican constitutions is very similar. Article 20 (2) of the Yugoslav Constitution states that everyone is equal before the law. The same guarantee is embodied in the republican constitutions (Art. 13, Serbian Constitution; Art. 15 (2), Montenegrin Constitution), and means that all citizens have equal opportunity in exercising their rights under the law (personal, political, economic, and social), equality in respect of their duties and, in particular,

equality in proceedings before courts and state administrative agencies to protect their rights. Article 17 of the Montenegrin Constitution specifies that everyone has the right to protection of their rights and freedoms in legally regulated procedure, and the right of appeal against decisions pertaining to their rights or interests grounded in law.

In Chapter 3, where it treats human rights, the Kosovo Constitutional Framework states that all persons in Kosovo enjoy, without discrimination on any ground and in full equality, human rights and fundamental freedoms. Furthermore, the provisional institutions of self-government are bound to observe and ensure the internationally recognized human rights and fundamental freedoms enshrined in a series of international acts and the framework Convention. All provisions on human rights and freedoms set forth in these instruments, which are listed in the Constitutional Framework, are directly applicable in Kosovo.¹³

A republican Council for Protection of the Rights of Persons Belonging to National and Ethnic Groups has been set up in Montenegro pursuant to Article 76 of the Montenegrin Constitution. Chaired by the Montenegrin President, the Council has no regulatory functions. It concerns itself with the exercise of the rights of national minorities and ethnic groups as set out in Articles 67 through 76 of the Constitution. The functions of this body conform only in part to those of similar bodies set up in other countries to promote the principle of equal treatment. The Serbian Constitution envisages no such body.

The Serbian and Montenegrin Parliaments have special bodies dealing with issues related to the exercise of minority rights (Committee on Inter-Ethnic Relations in Serbia, and Committee on Human Rights and Freedoms in Montenegro). Representatives of minorities serve on these committees. In addition to the Federal Ministry for National and Ethnic Com-

¹³. Kosovo Constitutional Framework, Chapter 3 (3.3.).

munities, the Montenegrin government has a department of state for national and ethnic groups, which ranks as a ministry and is headed by a representative of a minority group. There is no ministry in Serbia charged specifically with the protection of minority rights. The provincial administration of Vojvodina has also set up a Secretariat for Regulations, Administration and National Minorities, which is headed by a representative of the ethnic Hungarians, the largest minority community in Vojvodina. The Kosovo Assembly has a Committee on the Rights and Interests of Communities made up of two members of each community elected to the Assembly. At the request of any member of the Assembly Presidency, any proposed law is submitted to the Committee, which by a majority vote decides whether to make recommendations regarding the proposed law. On its own initiative, the Committee may propose laws and other measures it considers appropriate to address the concerns of communities.

The Minorities Protection Act in Article 4 (1) authorizes government bodies to make regulations, approve acts and take other measures in accordance with the Constitution and law to ensure full and effective equality between the minority and majority communities. Under Article 23 (1) of the Act, persons belonging to minorities and national minority councils can file claims for compensation with the competent court in order to protect their rights. Paragraph 2 of the Article specifies that the Federal Ministry for National and Ethnic Communities and the national minority councils may, in accordance with the Act on the Federal Constitutional Court, file constitutional appeals when they believe that there has been a violation of the constitutional rights and liberties of persons belonging to minorities. They may also do so when addressed by a person belonging to a minority who alleges that his constitutional rights and freedoms have been violated.

No possibility of constitutional appeal is envisaged by the Serbian Constitution. Under Article 113 (1.4) of the Montenegrin Constitution, the republic's Constitutional Court considers constitutional appeals against violations of the

rights and liberties of man and the citizen laid down by the Montenegrin Constitution when such protection is not in the jurisdiction of the Federal Constitutional Court¹⁴ and when other judicial protection is not available. When considering appeals of this nature and establishing that a violation of human or civil rights has occurred, the Federal Constitutional Court annuls the act in question and orders the removal of the consequences that resulted from it (Art. 39 (1), Act on the Federal Constitutional Court). Protection of minority rights is also possible through the filing with the Constitutional Court of petitions challenging the constitutionality of legal provisions, i.e. through a special constitutional procedure. It is noteworthy in this context that all the constitutional courts also take into consideration petitions by "citizens, organs and organizations"¹⁵ and their decisions in such cases are binding and final. Article 74 (2) of the Montenegrin Constitution states that persons belonging to national and ethnic groups are entitled to turn to international institutions to protect their constitutional rights and freedoms.

Violation of the equality of citizens is punishable under criminal law. The federal Criminal Code ensures protection in this regard by criminalizing as offenses the incitement of ethnic, racial and religious hatred and intolerance (Art. 143), and racial and other discrimination (Art. 154). Both the Serbian (Art. 60) and Montenegrin (Art. 43) Criminal Codes define violation of equality as denial of the rights of a citizen, including those under ratified international treaties, on national, racial, religious or other ground. It is also an offense to deny

14. Under Art. 37 (1) of the Act on the Federal Constitutional Court (*Službeni list SRJ*, No. 36/92), a constitutional appeal may be filed by any person who alleges violation of his human and civil rights and liberties as laid down in the Yugoslav Constitution by judicial, administrative or other state bodies or companies and organizations exercising public authority.

15. See, e.g. Art. 4 (4) of the Act on Proceedings Before the Constitutional Court (Serbia), and legal effect of its rulings (*Službeni glasnik* RS, No. 32/91).

or restrict rights (discrimination) or grant advantages (favorizing) on such grounds. The Serbian Criminal Code in Article 61 also criminalizes violation of the equal use of languages and scripts and, in Article 100, subjecting national and ethnic groups to derision.

The UNMIK administration has passed a regulation prohibiting the incitement to national, racial, religious, or ethnic hatred, discord or intolerance (Regulation No. 2000/4 of 1 February 2000). If such acts are committed systematically, or by taking advantage of one's position, or if disorder, violence or other grave consequences resulted from them, or if national, racial, ethnic or religious symbols were exposed to derision, the belongings of another were damaged, or monuments or graves desecrated, the offender faces a term of imprisonment of up to eight years.

3.2.2. Special measures to promote equality

Special measures to promote equality between persons belonging to minorities and those belonging to the majority have always been taken to deal with the effect rather than the cause. Such measures are most frequent in areas in which minority communities are the majority population, and are taken by local authorities through institutions set up by the local community.

After the armed conflicts in 2000 and 2002 in the southern Serbian municipalities of Preševo, Bujanovac and Medveđa, Serbia adopted a plan to resolve the crisis. The plan, which includes measures to promote the equality of all communities in the area, was in principle supported by the Albanian community, but its implementation leaves much to be desired. The first significant measure was the dissolution of local assemblies and calling of early local elections. As a result of the elections, the Preševo, Bujanovac, and Medveđa Assemblies now, for the first time, reflect the ethnic makeup of the population.

Some proposed amendments to laws have not always taken into account the real needs of persons belonging to minorities in areas where they are the predominant population. The planned abolition of the court in Bački Petrovac (Vojvodina), for instance, indicates that the needs of the Slovak community are being ignored.¹⁶

Measures for promoting equality are also contained in laws. The new Act on Local Self-government in Serbia (*Službeni glasnik* RS, No. 9/2002) envisages in Article 63 the establishment of Councils on Inter-Ethnic Relations. These councils are made up of representatives of all national and ethnic communities in ethnically-mixed municipalities, which are defined by the Act as municipalities in which one national community accounts for over 5% of the total population, or in which members of minority groups make up over 10% of the population according to the latest census. Communities in which minorities are more than 1% of the population can delegate representatives to the councils. Focusing on the exercise of national equality, its protection and promotion, the councils address their opinions and recommendations to the local municipal assemblies. The assemblies are bound to place

16. Amendments to legislation on the organization of the judiciary in Serbia envisage abolition of the Bački Petrovac division of the Novi Sad Municipal Court. Since Slovaks account for over 75% of the population of the Bački Petrovac municipality, this is clearly against their interests. Reacting to the decision, the local assembly noted that the municipality had its own municipal court from 1961 until 1991, when it became a division of the Novi Sad Municipal Court, enabling the inhabitants to realize their rights in their own municipality. Pointing out that the population was ethnically mixed, with Slovaks in the majority, the assembly maintained it would be more rational to retain the court in Bački Petrovac since the staff and lay jurors spoke both the languages in official use in the municipality, which considerably facilitated the organization and work of the court. In response to the insistence of the local authorities, amendments to the law were enacted under which the Novi Sad Municipal Court now has divisions in Bački Petrovac, Beočin, Žabalj and Sremski Karlovci (Art. 2, para. 90, Act on Seats and Territorial Jurisdiction of Courts and Public Prosecutor's Offices, *Službeni list RS*, No. 63, 8 November 2002, 42/02).

these on the agendas of their first sessions following receipt thereof or within 30 days at the latest. Under the law, the councils are local bodies set up to consider the multi-ethnic dimensions of ethnically-mixed communities and promote inter-ethnic cooperation. Their basic role is coordination.

A republican Council for the Protection of the Rights of National and Ethnic Groups has been established in Montenegro. Similar councils at the local level do not exist.¹⁷

At the recommendation of the UNHCR and OSCE, an Advisory Committee on Communities was established in Kosovo in December 2001. The Committee ensures that the Special Representative of the UN Secretary-General is provided with information on the position of minority communities, which he takes into account in discharging his responsibilities following the establishment of the Kosovo Assembly. The Committee also provides the Special Representative with policy guidelines, advice and recommendations with regard to stabilization and the integration of minority communities in Kosovo. One of its first acts was to issue guidelines on the employment of persons belonging to minority groups and the freedom of movement. It considers it most important to persuade Kosovo Albanian political leaders to support the return and integration of minority communities.

3.2.3. Special measures for promoting the position of Roma

Before enactment of the Minorities Protection Act, the Roma community had the status of an ethnic group and was formally in a position of inequality in respect of both the majority population and other minorities. The law accorded the Roma the status of a national minority and, under Article 4 (2), the authorities have an obligation to adopt legislation and measures to "improve the position of persons belonging to the Roma national minority." Yugoslavia thus became the eighth European country to declare the Roma a national

¹⁷. More about the Montenegrin Council in the section reviewing implementation of Article 3 of the framework Convention.

minority by law, with the aim of promoting their integration into society.

An inter-ministerial group on Roma rights has been established to draw up a program of affirmative action measures for Roma. Made up of officials from different federal, republican and provincial ministries, the activities of the group are coordinated by the Federal Ministry for National and Ethnic Communities. In mid-September 2002, the Ministry signed an agreement with international organizations in Yugoslavia on setting up a group of experts to formulate a strategy for the integration of the Roma community. This strategy, which includes the issues of housing, education and employment, is expected to be ready by the end of the year.

3.2.4. Prohibition of discrimination in new legislation

Article 3 of the Minorities Protection Act prohibits any discrimination on national, ethnic, racial or linguistic grounds. Under paragraph 2, government agencies at all levels - federal, republican, provincial and municipal - may not bring discriminatory laws or take any measures of a discriminatory nature. Article 4 (1) envisages the possibility of these agencies adopting affirmative action measures to ensure the full equality of majority and minority communities. Under Article 4 (3), measures taken in the framework of affirmative action are not to be considered as an act of discrimination, which is in accordance with Article 4 (3) of the framework Convention.

The new Serbian Act on Elementary Schools contains in Article 7 a provision that prohibits any activities in schools which threaten or disparage groups and individuals on the grounds of race, nationality, language, religion or gender, incitement to such activities, and corporal punishment or humiliation of schoolchildren. The new Serbian Labor Act in Article 12 prohibits discrimination and states that both persons seeking employment and those already employed may not be at a disadvantage with respect to others because of their sex, birth, language, race, nationality, reli-

gion, etc. The Serbian Broadcasting Act lays down in Article 3 (6) that regulation of relations in the field of broadcasting is based, *inter alia*, on "the principle of the prohibition of discrimination".

In addition to this new legislation, on 27 June 2002 Yugoslavia made a declaration pursuant to Article 14 (1) of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination recognizing the competence of the UN Committee Against Discrimination to receive and consider individual and group applications alleging violation of the rights guaranteed by the Convention. The federal government at the same time designated the Federal Constitutional Court as the body which considers such applications after the exhaustion of all other available domestic remedies. The Federal Constitutional Court, however, is unable to consider applications of this nature since such matters, under the Federal Constitutional Court Act, are not in its jurisdiction. The competence of the Court cannot be based on a government declaration and it is necessary to either amend the law or adopt a new one. In January 2002, the HLC submitted an application regarding the barring of Roma from a Belgrade discotheque to the Federal Constitutional Court as the highest instance, before lodging it with the UN Committee Against Discrimination. To date, the Court has been silent on the matter. Government agencies also failed to provide protection to these victims of discrimination, since the Public Prosecutor's Office has taken no action on the criminal complaint filed by the HLC in July 2000, that is, 18 months ago.

3.2.5. 5. Domestic standards and special measures in Kosovo

All legislative and executive powers, including court administrations, in Kosovo are in the competence of the Special Representative of the UN Secretary-General. Laws in force before 24 March 1999 remain in effect if they conform with international standards, the UNMIK mandate, Security Council resolution 1244, and regulations adopted

by UNMIK.¹⁸ The Kosovo Constitutional Framework¹⁹ has not been published in the Turkish, Romani or Bosniac languages. Indeed, no provision has been made to ensure publication of UNMIK regulations, which appear only in English, Albanian and Serbian, in those minority languages. A category of complaints relating to human rights have been removed from the jurisdiction of courts and transferred to UNMIK, against whose decisions there is no possibility of judicial appeal.

Discrimination against minority communities is present in a variety of fields. HLC research has revealed that it is most pronounced in education, the use of minority languages in official matters, and in employment, with the Roma population being the most threatened. Roma, Egyptians and Ashkali displaced from Kosovo to Serbia and Montenegro are in the direst position, as they are discriminated against in both republics. Their position improves somewhat with their return to Kosovo.²⁰

3.3. Culture, Preservation of Identity, Refraining from Assimilation

Article 5, Framework Convention:

1. The Parties undertake to promote the conditions necessary for persons belonging to national minorities to maintain and develop their culture, and to preserve the essential elements of their identity, namely their religion, language, traditions and cultural heritage.

2. Without prejudice to measures taken in pursuance of their general integration policy, the Parties shall refrain from policies or practices aimed at assimilation of persons belonging

18. UNMIK Regulation No. 1/1999 (UNMIK/Reg/1999/01).

19. Constitutional Framework for Provisional Self-Government, UNMIK/Reg/2001/9, 15 May 2001.

20. In a special resolution, the Vučitrn assembly called on displaced Ashkali to return. Some 100 people responded, only to face housing problems. Of the 127 illegally occupied houses, 35 homes of local Ashkali have not been restituted.

to national minorities against their will, and shall protect these persons from any action aimed at such assimilation.

Though there are no formal restrictions on fostering the culture of national minorities, their amateur cultural societies operate in difficult conditions. The position of minority cultural organizations founded by municipal authorities is somewhat better, as the founders provide financial assistance for their activities. The activities of the ethnic Hungarian Cultural Center Nepkor and the Roma Cultural Center in Subotica are, for instance, funded by the local authorities.

Under the new Serbian Act on Local Self-Government, municipalities are entitled to set up cultural institutions whose activities they monitor and support (Art. 18, para. 14). Although they have a long tradition, minority cultural institutions are in difficulties. Despite the obligation of the state to promote conditions for maintaining and developing the culture of minorities, such measures are absent on the whole. Cultural projects do occasionally receive support, but generally on a case-by-case basis.

In 2001 The Montenegrin Council for Protection of the Rights of National and Ethnic Groups established a Center for Fostering National and Ethnic Cultures, which is in accordance with Article 5 of the framework Convention and was the first significant measure aimed at maintaining and developing minority cultures.

In rural areas amateur cultural societies are virtually the only form of organized minority cultural activities. Almost every town and village in Vojvodina with Hungarian inhabitants has a society which maintains, develops and promotes their culture. All these societies have problems in securing funding for their activities, in particular musical, theatrical and similar performances. Societies of other minorities in Vojvodina are in a very similar position.

The sole organization whose aim is to promote the culture and national identity of Bulgars, who are concentrated in the eastern Serbian municipalities of Dimitrovgrad and Bosile-

grad, is the Caribrod Cultural and Information Center in Dimitrovgrad. The Center has cultural exchange agreements with the National Library and City Assembly of Sofia in neighboring Bulgaria. It has a branch office in Bosilegrad which, as part of its activities, brings out a monthly news bulletin with a circulation of 2,500.

The Cultural-Educational Society in Sjenica is a major Bosniac cultural institution in the Sandžak. Founded in 1984, it brings out the *Zbornik Sjenice*, whose publication has been assisted by the Federal Ministry for National and Ethnic Minorities and the Serbian Ministry of Culture since the ratification of the framework Convention. The Federal Ministry also financially supports a literary event held annually since 1998.

Owing to the armed conflicts in the Preševo, Bujanovac and Medveđa municipalities, minorities cultures were pushed to the sidelines. The main institutions in the region are the cultural centers founded by the municipalities. Few ethnic Albanians are employed in these centers, and books in Serbian make up the bulk of the public libraries. Of the 35,000 books in the Bujanovac library, for instance, only 1,000 are in Albanian. The only Albanian national song and dance ensemble had its last performance back in 1997. Since Yugoslavia's accession to the framework Convention, the state has taken no measures specifically designed for the maintenance and development of the culture, language and cultural heritage of ethnic Albanians in Serbia. Only some of the necessary conditions have been created in Preševo, due to the efforts developed by the local authorities.

A proportion of Bosniac children in Kosovo have to attend Albanian-language elementary schools, since education in their own language is not provided.²¹ High-school graduates belonging to this group have no possibility of obtaining a

21. Forty-three Bosniac children in Ljubižda village near Prizren did not attend school for three months in the 1999/2000 school year since instruction was in Albanian, a language they did not know since they previously went to a Serbian-language school, and no instruction in their own language was provided.

higher education in Kosovo in the Bosniac language. The community insists on the provision of Bosniac-language education, saying that it will soon be culturally assimilated if this is not done. The Turkish minority is in a somewhat better situation since the Turkish government grants scholarships for study at schools and universities in that country. The majority of Roma children in Kosovo do not go to school at all, and those who do attend classes in the language spoken by the majority population in the particular area. Ashkali and Egyptians who speak Albanian are in a slightly better position. All the measures taken by the international community are aimed at the integration of minorities while at the same time maintaining their identity, in accordance with Article 5 of the framework Convention.

3.3.1. Policy and practice of assimilation

The HLC registered no direct and forcible attempts at assimilation in areas in which it conducted its field research, although various actions by the authorities and the absence of appropriate measures have resulted in a greater or lesser loss of national or ethnic identity. In Serbia, Montenegro and Kosovo, such actions are present mostly in the field of education, where the approach to secondary and higher education in minority languages is unbalanced. In addition, the programs and curricula at all three levels of education do not include classes on the culture and traditions of minority communities.

The problem with forming classes providing instruction in minority languages is most acute in Vojvodina,²² where students who are unable to enroll in a class providing instruction in their language are forced to attend Serbian-language classes. It also happens that the number of periods in which minority languages are taught as a subject is inadequate (Bulgar minority in Serbia) and in some cases curricula do not

22. The Mihajlo Pupin high school in Kovačica, a municipality where Slovaks are the majority population, has a total of 14 classes, of which only four provide instruction in Slovak.

envisage teaching minority languages as a separate subject (Bosniac in Serbia, Montenegro and Kosovo). School programs and curricula continue to be ethnocentric and focused on Serbian culture, history and traditions. That this results in assimilation is evident from the way Bulgars and Vlachs declared themselves in the 1991 census.

3.4. Tolerance and Intercultural Dialogue

Article 6, Framework Convention

1. The Parties shall encourage a spirit of tolerance and intercultural dialogue and take effective measures to promote mutual respect and understanding and cooperation among all persons living on their territory, irrespective of those persons' ethnic, cultural, linguistic or religious identity, in particular in the fields of education, culture and the media.

2. The Parties undertake to take appropriate measures to protect persons who may be subject to threats or acts of discrimination, hostility or violence as a result of their ethnic, cultural, linguistic or religious identity.

In 2001 The Federal Ministry for National and Ethnic Communities launched a media campaign entitled "Tolerance" to promote multiculturalism. It also established a Multiculturalism Center based in Belgrade to advance minority cultures. In May 2001, it started bringing out a bulletin designed to promote intercultural dialogue and, in a special edition of this bulletin, published the Minorities Protection Act in Serbian, English and nine minority languages (Albanian, Bulgarian, Macedonian, Hungarian, Romani, Romanian, Ruthenian, Slovak and German). Ethnic tolerance is highest in Vojvodina. Serious ethnic incidents involving Bosniac and Serb groups have been registered in the Sandžak, and the situation in the Preševo, Bujanovac and Medveđa municipalities is similar, with insufficient cooperation between local Serbs and Albanians even after the armed conflict.

A new minority policy was implemented in dealing with the ethnic conflicts in southern Serbia. The state Coordination Center

drew up a special plan to resolve the crisis, which included a cessation of hostilities, the political integration of local Albanians, and economic and social restructuring of the region. The negotiations were mediated by the international community and resulted in an agreement on ending the conflict. Since few Albanians were on the police force prior to the conflict, a multi-ethnic force was trained with OSCE assistance. After the first local elections in the three municipalities in 2002, Albanians have been adequately represented in the local governments. At the request of the Albanian community, a federal act was passed amnestying all those involved in the armed conflicts in the period from 1 January 1999 to 31 May 2001.

Local assemblies in which political parties of minorities are in power hold sessions devoted to the state of human and minority rights in the particular municipality (e.g. Sjenica and Preševo). This is not the practice in municipalities in which Serbs and Montenegrins are a majority. In Kosovo, such a practice also exists and its focus is on the return of displaced persons, almost all of whom belong to minority groups. This has resulted in specific initiatives such as the Vučitrn Assembly declaration.

The Montenegrin Council on the Protection of the Rights of National and Ethnic Groups convenes periodically, and adopts positions and recommendations on the exercise of minority rights.²³ Though the Council's positions are not legally binding, they do have political weight. Similar recommendations have been made by the Advisory Council on Communities in Kosovo.

23. Positions of the Republican Council on the Protection of the Rights of National and Ethnic Groups, *Sl. list RCG*, No. 35/01.

3.4.1. Failure to Ensure Protection to Persons Subjected to Violence, Threats or Discrimination

In the course of its field research, the HLC registered a large number of cases of threats, discrimination and police torture of persons belonging to all ethnic groups. In most of these cases, the victims were Roma (Serbia, Montenegro, Kosovo), followed by Albanians and Bosniacs. The safety and security of persons belonging to the Serb, Bosniac and Gorani communities is one of the biggest problems in Kosovo.

3.4.2. Violence and Discrimination against Roma in Serbia and Montenegro

Although the constitutions and laws declare the principle of equality, practice shows that Roma find it hardest to obtain the protection of the law and to exercise their basic rights. Persons belonging to this community are discriminated against in the fields of education, employment, housing, and access to social services, and are barred from public places. In drastic cases, Roma are even unable to obtain the required personal papers. When Roma in Podgorica, Nikšić and Kotor (Montenegro) applied for identity cards, they were insulted and derided by clerks and officials of the city administrations.²⁴ Virtually none of the persons denied access to public places has received the protection of the law (cases of barring from four discos in Belgrade), or the judicial proceedings have been unduly prolonged (barred from public swimming pool in

²⁴. Ramiz Zenedi, a Roma man displaced from Kosovo, has been living in Požarevac, eastern Serbia, since November 2001 without papers of any kind. He applied for an ID card but was told that he could obtain the required birth certificate in Niš, to which the Register of Births of his municipality in Kosovo had been transferred. There was no response from Niš to his request for a birth certificate, without which he cannot realize his rights as an IDP. Alji Beriša, also a Rom displaced from Kosovo, was unable to register the birth of his granddaughter who was born during the family's flight from Kosovo.

Šabac²⁵). In the case of denial of access to the Trezor disco in Belgrade, the Federal Constitutional Court has not yet considered the petition filed by the HLC.²⁶

The problem of access by Roma to public places is at times compounded by violence against them by private citizens, with Albanian-speaking Roma from Kosovo being the most frequent targets. Ashkali, who also speak Albanian, have been subjected to unlawful police conduct.²⁷ The Serbian and Montenegrin authorities have no clear strategy for encouraging the majority communities to understand the problems of Roma and the conditions they live in, and frequently fail to publicly condemn instances of violence and discrimination against persons belonging to this minority.

Roma also do not enjoy full protection of the law. Judicial proceedings are unduly prolonged when Roma appear as plaintiffs, and the police response when they are physically assaulted by private citizens is often inadequate. Pre-

25. After gathering evidence in this case and acting for the barred Roma, the HLC sued for damages and filed a criminal complaint, charging the owner of the sports center in which the pool is located with violation of the equality of citizens. In the civil action, the Municipal Court in Šabac in February 2002 ordered the owner to publish a public apology in the *Politika* daily and to cease such discriminatory practice. The ruling was the first in domestic jurisprudence to unequivocally determine that discrimination on the grounds of race is clearly a violation of the rights belonging to a person. The court in addition admitted random testing as valid evidence of discrimination. Investigative proceedings are currently under way in the criminal case.

26. When it made a declaration recognizing the competence of the UN Committee to receive and consider applications by individuals, the Yugoslav government designated the Federal Constitutional Court as the highest instance to which persons alleging violations of the Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination could apply when other domestic remedies are exhausted, and prior to addressing the Committee.

27. On 14 September 2001, the police used force to disrupt a birthday party in the home of a Kosovo Ashkali in a Novi Sad suburb, injuring one of the guests.

suming that they must be guilty of criminal offenses, mainly theft, police resort to extracting statements and confessions from Roma, even though such statements are inadmissible in court except as evidence against persons accused of torture (Art. 15, UN Convention Against Torture). Numerous criminal complaints alleging torture have been filed, with prosecutors most frequently taking no action on them. On the other hand, police and prosecutors often bring charges against Roma even on the flimsiest evidence.

Several cases of police abuse of Roma investigated by the HLC brought out lack of respect for a person's dignity and physical integrity, disparagement on ethnic grounds, and harboring of stereotypes such as "Roma are born thieves." A number of these incidents involved minors, who were beaten in the street²⁸ or in police stations.²⁹ Complaints alleging use of excessive force by police officers addressed to the Ministry of Internal Affairs' Internal Control Division by the HLC and other human rights organizations are not properly investigated and are most often dismissed as unfounded.

Though courts have started sentencing officers found guilty of subjecting Roma to acts of torture, the punishment they receive is usually the lightest envisaged by law and inappropriate to the severity of the crime. Two sentences handed down against private citizens were also

28. Miroslav Milić (18) was beaten by four officers in Belgrade on 5 March 2001 to make him confess to burglarizing his ex-girlfriend's apartment. Ljubica Ristić (14) and Dragan Stanić (14) were physically abused by a policeman on 29 June 2002 when they were washing windshields of cars at a major intersection in Belgrade. A police patrol ill-treated a group of Roma children on 22 September 2001 when they were collecting waste paper in the center of Novi Sad, breaking one boy's arm.

29. Police in Sombor insulted Svetozar Miletic on 26 November 2001, confiscated 300 deutsche marks from him and beat him at the police station. Boban Spasojević of Čačak was taken in by police from a birthday party because he was not carrying his ID card, and verbally and physically abused at the police station.

very light.³⁰ The fact that it sometimes takes years before courts finally rule on such cases additionally discourages the victims from seeking redress.

A large majority of Roma in Serbia live in slums erected in defiance of zoning regulations, without electricity, running water, or sewers. Cases on record with the HLC demonstrate the authorities' lack of concern when these people are evicted from their homes. Evicted Roma most frequently find new locations on which to build ramshackle dwellings and, as a rule, are soon evicted again (settlements in the Novi Beograd district, in Zimonjićeva and Zvečanska streets in Belgrade).

Roma in Montenegro are in a somewhat better position where housing is concerned. Local authorities in some municipalities have allowed Roma to build settlements on land owned by city assemblies (two in Bijelo Polje) or provided alternative housing (Cetinje). In some cases, Roma squatters moved into abandoned buildings and local authorities, by issuing them with ID cards, have accepted the fact (Herceg Novi, Kotor). Nonetheless, a large number of Roma still live in slums without even basic amenities.

Roma displaced from Kosovo are the most frequent victims of discrimination in the field of housing. The overwhelming majority of almost 7,000 are inadequately housed. Many families live in organized family accommodations (Konik, Vrela Ribnička), and some have moved into the settlements of local Roma (Cetinje, Budva, Nikšić). The worst off are those who were forced to set up house on municipal landfills (Lovanja and Pljevlja). Displaced Roma receive worse treatment than local Roma (Safari settlement in Ulcinj), and even those who have been assigned temporary housing have to deal with frequent cuts in water and power supply (Cetinje, Bijelo Polje).

30. Belgrade's First Municipal Court on 7 August 2002 placed on probation and terminated the criminal proceedings against juveniles who attacked and injured a Roma girl, Gordana Jovanović. Two skinheads in Niš were fined 600 dinars for beating up a 15-year-old Roma boy, Dragiša Ajdarević, on 8 April 2000.

Roma are discriminated against in the field of employment in Serbia, Montenegro and Kosovo (the case of Nataša Stević in Kragujevac).

3.4.3. 3. Discrimination and Violence Against Other Minorities in Serbia and Montenegro

During the 1990s, the Sandžak Bosniacs were victims of violation of the right to physical integrity, with Serbian police officers most frequently being the perpetrators. No proceedings were ever instituted in many of these cases, while others were started years afterwards (on criminal complaints filed by the Sandžak Human Rights Committee) and many of these unduly prolonged. Bosniacs do not enjoy equal protection of the law in cases with an ethnic background (the "Group of 24," stoning of a house in Prijepolje). One drastic case of prolonged proceedings involved the torture by police of Hajdarević and Kamberović, which, eight years after the event, is still wending its way through the courts.³¹ Final judicial decisions are few and far between. Bosniacs in other parts of Serbia and Montenegro find it hard to obtain the protection of the law when subjected to violence and discrimination.³²

31. Proceedings against 24 Bosniac intellectuals and activists of the Party of Democratic Action in the Sandžak on charges of conspiring to endanger the territorial integrity of FRY are still under way. The trial began on 31 January 1994 and ended with the conviction of the defendants on 12 October 1994. On 25 March 1996, the Serbian Supreme Court quashed the decision and ordered a retrial because of procedural violations. Most of the defendants were in custody for over three years and one died. The new trial opened on 10 January 2002, five years after the Supreme Court's decision and only subsequent to the HLC's intervention with the Serbian Ministry of Justice. It was adjourned indefinitely on 12 March 2001. None of the judges and prosecutors involved in this rigged political trial have been dismissed.

32. The Bosniac family Gojak in Novi Sad has been subjected to harassment by their neighbor Momir Vujić for three years. No criminal or misdemeanor charges against Vujić have been brought to date.

Bosniacs and Muslims who were dismissed from their jobs during the previous regime were unable to obtain redress. The statute of limitations has expired in many of these cases, some proceedings are still under way, and some judicial decisions have never been executed.³³

Discrimination against ethnic Albanians in Serbia was most pronounced in the 1990s. Since Yugoslavia's accession to the framework Convention, the HLC has investigated several cases of physical abuse of Albanians by police, finding that the police authorities in many cases failed to conduct prompt and impartial investigations. Discrimination is still present in education, official use of languages and participation in public affairs. This is the result of unchanged legislation and the Serbian authorities' lack of readiness to carry out effective reforms in these fields. With the exception of acts involving Yugoslav Army members, there were no major incidents of threats or hostility against Albanians in Montenegro.³⁴

When the former Yugoslavia disintegrated, ethnic Croats in Vojvodina, who live mainly in the Srem and Bačka regions, and in Montenegro (Boka Kotorska), became a national minority. About 30,000 Croats have moved out of Serbia under pressure since 1991. Croats do not enjoy equal protection of the law in either Serbia or Montenegro.³⁵ They are still subject to pressures from which the police fail to protect them (anonymous letter addressed to Mila Franović-Martinoić, assault on a Croatian state television crew in Kotor).

33. Igbala Derviši, a Bosniac who worked for 23 years for the Defense Affairs department of the Pljevlja municipality, was dismissed on 13 March 2000. The court decision on her reinstatement has not been carried into effect.

34. Kaludarov Laz, an Albanian village in Rožaje municipality, has been abandoned since 1999 when Yugoslav Army members killed several civilians in a refugee column.

35. In March 2002, the Montenegrin government turned down a request by the Croat Civil Union in Kotor to install a TV repeater to enable the community to receive the program of Croatian state television.

3.4.4. Promotion of Ethnic Tolerance in Kosovo

The lack of cooperation between ethnic groups is most evident in Kosovo. Cooperation between the Albanian majority and other communities is not satisfactory. In spite of the constant efforts of the international community, which organized events such as the Carnival of Communities in Uroševac/Ferizaj, and the Multi-Ethnic Concert in Gnjilane, the results are unsatisfactory. The parallel systems that continue in contravention of Security Council resolution 1244 are a major obstacle to the promotion of tolerance, understanding and cooperation between the majority Albanians and the minority communities in Kosovo. Since the establishment of the institutions of provisional self-government, Kosovo officials have come out publicly in support of the return of displaced persons and the integration of minorities in Kosovo society.³⁶ The civil sector plays the most important role in promoting tolerance.

3.4.5. Protection of Victims of Discrimination and Violence in Kosovo

Physical assaults on Bosniacs, Serbs, Goranis and Roma are still commonplace in Kosovo. The Special Representative has passed a regulation (No. 2000/4) prohibiting incitement to hatred and national, racial, religious and ethnic intolerance, envisaging terms of imprisonment of up to 10 years for offenders. The HLC has investigated cases of ethnically-motivated violence, which is aimed primarily against Bosniacs, Serbs, Goranis and Roma (Plamentina and Osojane villages). Persons belonging to these communities do not have the freedom of movement, and even their lives may be in danger when they travel to other villages or towns (attack on Osojane Serbs). In the period under review, the police were able to identify the assailants in several cases. The punishment for such acts is generally too lenient.³⁷

36. Agreement on the President and Government of Kosovo, Section II, point 8, 28 February 2002.

37. Džemail Fetahai, an Albanian who attacked the Agović family in their yard in Pečka Banja on 9 March 2002, was sentenced to one month in jail.

Discrimination against minority communities in Kosovo is pronounced in the fields of employment, use of languages, education, and health care, and is aggravated by the poor economic situation. Where discrimination in employment is concerned, it occurs primarily in the areas of hiring and the restructuring of companies or public institutions. Persons belonging to minorities are often ineligible for job openings because of their poor knowledge of Albanian.

3.5. Freedoms of Association, Peaceful Assembly, Expression, Thought, Conscience and Religion

Article 7, Framework Convention:

The Parties shall ensure respect for the right of every person belonging to a national minority to freedom of peaceful assembly, freedom of association, freedom of expression, and freedom of thought, conscience and religion.

The freedoms cited in Article 7 of the framework Convention are guaranteed by the constitutions of Yugoslavia, Serbia and Montenegro, and the Kosovo Constitutional Framework. Everyone is entitled to freedom of association, and only organizations aimed against rights and liberties and at incitement of ethnic, racial and religious hatred and intolerance are prohibited.

Exercise of the freedom of association is in practice hindered by obstacles and formalities which delay the entry of minority societies and organizations (e.g. the Roma Pharo Drom) into the appropriate registers. Although required by law to enter the applying society or organization within 30 days, issuance of certificates of entry is frequently late (e.g. the Bosniac Ikra Society for Science, Culture and Arts).

The freedom of political association of minorities is also guaranteed and is respected in practice. It takes different forms, with all minorities in Serbia, Montenegro and Kosovo having their own political parties. These generally win the votes of all their co-nationals (Albanians, Hungarians, Bosniacs in Serbia), though persons belonging to minorities at

times opt for parties with civil rather than national programs (Bosniacs in Montenegro). Cases have been recorded of minorities voting for rightist parties (Bulgars in Bosilegrad).

The HLC has no information on violations of the right to the freedom of thought, conscience or religion of persons belonging to minorities since September 2001.

3.6. Freedom of Manifesting Religion and Establishing Religious Institutions

Article 8, Framework Convention:

The Parties undertake to recognise that every person belonging to a national minority has the right to manifest his or her religion and to establish religious institutions, organisations and associations.

National minorities are able freely to manifest their religion or belief. Numerous rights, however, are accorded by law and other regulations to the "traditional religious communities," most importantly the organizing of religious instruction in public schools.

All three constitutions guarantee the freedom of religion, public or private profession of religion, and performance of religious rites. Small religious communities are, however, under pressure from large communities and frequently the target of threats and attacks (desecration of religious buildings, offensive graffiti and the like).

Religious instruction was introduced as an elective subject by a Serbian government decree, which also envisages another subject as an alternative in elementary and secondary schools. When it passed the decree, the government failed to take into the account the equality of all religious communities. The decree favors the traditional Serbian Orthodox Church, the Islamic Community, the Jewish Community, the Slovak Evangelical Church, the Christian Reformist Church and the Evangelical Christian Church, and thus discriminates against other minority religious communities (e.g. the Roma-

nian Orthodox Church). A number of instances have been registered of Serbian Orthodox clergy openly exerting pressure on students to choose religious instruction as a school subject (the case in Beočin).

Treatment of religious communities is also unequal where the building of churches and other religious institutions is concerned, and when people are compelled to give contributions toward the construction of churches of a religion other than the one they profess (e.g. for the Serbian Orthodox church in Sečanj).

All minority communities in Kosovo have the right freely to manifest their religion and establish religious institutions. Exercise of this right, however, is at times difficult owing to threats to the safety and security of some ethnic groups (Serbs, Bosniacs, Roma).

3.7. Access to the Media and Use of Own Media

Article 9, Framework Convention:

1. The Parties undertake to recognise that the right to freedom of expression of every person belonging to a national minority includes freedom to hold opinions and to receive and impart information and ideas in the minority language, without interference by public authorities and regardless of frontiers. The Parties shall ensure, within the framework of their legal systems, that persons belonging to a national minority are not discriminated against in their access to the media.

2. Paragraph 1 shall not prevent Parties from requiring the licensing, without discrimination and based on objective criteria, of sound radio and television broadcasting, or cinema enterprises.

3. The Parties shall not hinder the creation and the use of printed media by persons belonging to national minorities. In the legal framework of sound radio and television broadcasting, they shall ensure, as far as possible, and taking into

account the provisions of paragraph 1, that persons belonging to national minorities are granted the possibility of creating and using their own media.

4. In the framework of their legal systems, the Parties shall adopt adequate measures in order to facilitate access to the media for persons belonging to national minorities and in order to promote tolerance and permit cultural pluralism.

Access to the media and public information in minority languages are guaranteed by law. In July 2002, the Serbian Parliament adopted the Broadcasting Act as the first law in the field of public information since the change of government in October 2000. Under the Act, the sphere of broadcasting is regulated by the independent Broadcasting Agency, one of whose nine members "shall be from an organization focusing primarily on the protection of freedom of speech, the rights of national and ethnic minorities, and the rights of the child." Serbian state television is to become a public service.

TV Novi Sad covers the whole territory of Vojvodina and broadcasts daily news programs in Hungarian, Slovak, Romanian and Ruthenian. Weekly programs in Romani and Croat have been introduced recently. The HLC registered only one violation of the right to information (banning of an item in a magazine-type TV show). Depending on their size and interests, all minority communities in Vojvodina have their own printed media, and there are no restrictions, formal or otherwise, in this regard.

Sandžak Bosniacs have a large number of printed and electronic media, most of which are based in Novi Pazar. In Sjenica, a municipality where Bosniacs are predominant, the local radio station cannot go on the air as an essential piece of equipment confiscated in 1997 has not yet been returned. There are no Bosniac-language programs on Serbian state television, nor are programs on Bosniac traditions and culture broadcast with any regularity.

Thanks to a cable TV system in Dimitrovgrad and Bosilegrad, Bulgars in these municipalities can receive three channels of stations in neighboring Bulgaria. There is also a local television station established by the municipality. Broadcasting of a weekly news and information program in Bulgarian was discontinued in 1999 and has not been resumed. Bulgars do not have their own daily newspapers, and Bulgarian newspapers reach Belgrade with several days' delay. Police have on a number of occasions seized magazines and books private citizens were bringing in from Bulgaria, even after FR Yugoslavia's accession to the framework Convention.

The weekly *Jehona* is the only Albanian-language printed media in Serbia. It received financial assistance from the local government in Bujanovac for the first time in 2001. There were no Albanian-language printed or electronic media in the Preševo, Bujanovac and Medveđa municipalities before the armed conflict in the region. The situation improved in 2001 with the opening of Radio Preševo and assistance to a private radio station in Bujanovac. With the signing of an agreement on the criteria for the reorganization of public media in Bujanovac municipality, local Albanians have the possibility of participating in creating the programs of such media (Albanian-language program on Radio Bujanovac).

Freedom of public information in Montenegro is protected by the Council on Protection of the Freedom of Public Information. The republic's Parliament is the founder and publisher of the Albanian-language magazine *Koha Javore*. A number of private radio and television stations in Podgorica and Ulcinj municipalities broadcast Albanian-language programs, and Ulcinj also receives several radio and TV programs from neighboring Albania. The only Bosniac/Muslim printed media in Montenegro is the *Almanah* magazine whose subject matter is the cultural and historical heritage of Bosniacs/Muslims in Montenegro.

A large number of minority communities in Kosovo have applied for licenses to establish private radio stations. Bos-

niacs and Goranis in the Prizren area alone have filed 40 applications for radio frequencies. Up to the establishment of the international administration in Kosovo, the sole Bosniac/Muslim-language printed medium was the *Selam* magazine on cultural, religious and societal issues, which was banned by the Serbian authorities a year before the withdrawal from Kosovo. Brief news programs in the Bosniac and Serbian language are broadcast for members of these communities by local stations and Kosovo Radio and Television. The Roma have only one periodical on cultural topics. There are no longer any radio and television programs in their language. Publication of the only Turkish-language newspaper *Tan*, which was published for 30 years, has been discontinued.

3.8. Official Use of Minority Languages

Article 10, Framework Convention:

1. The Parties undertake to recognise that every person belonging to a national minority has the right to use freely and without interference his or her minority language, in private and in public, orally and in writing.

2. In areas inhabited by persons belonging to national minorities traditionally or in substantial numbers, if those persons so request and where such a request corresponds to a real need, the Parties shall endeavour to ensure, as far as possible, the conditions which would make it possible to use the minority language in relations between those persons and the administrative authorities.

3. The Parties undertake to guarantee the right of every person belonging to a national minority to be informed promptly, in a language which he or she understands, of the reasons for his or her arrest, of the nature and cause of any accusation against him or her, and to defend himself or herself in this language, if necessary with the free assistance of an interpreter.

Article 49 of the Yugoslav Constitution guarantees to everyone the right to use his own language in proceedings before a court or other authority or organization which, in the performance of its public powers, decides on his rights and duties, and in the course of those proceedings to be informed of the facts in his own language. Under the Act on Official Use of Languages and Scripts, local communities inhabited by minorities decide when a minority language is in official use alongside Serbian in their territories. This right has been realized mainly by municipalities in which minority political parties hold power in the assemblies (Sjenica, Bujanovac, Novi Pazar).

In Vojvodina, the matter is regulated by Article 10 (4) of the province's Statute, under which the Hungarian, Slovak, Romanian, Ruthenian and, since recently, Croatian languages are in official use along with Serbian. Use of all the minority languages is compulsory in the Vojvodina Executive Council (provincial government). Birth certificates and other forms are multilingual, and are filled out in a minority language upon request. One minority language in addition to Serbian is in use in 20 Vojvodina municipalities, two minority languages and Serbian in 11, and three minority languages and Serbian in five municipalities and the capital city of Novi Sad.

A proposal to introduce Croatian as a language in official use was heatedly debated in the Vojvodina Assembly before its passage. Croats in Montenegro, who live mainly in the Kotor and Tivat municipalities, are unable to use their language in relations with administrative bodies.

Albanian is in use in Preševo municipality together with Serbian and, following the change of local government, the same decision was taken in Bujanovac. The Serbian language and Cyrillic script are in official use in Medveđa municipality, where Albanians make up approximately 30% of the population. Serbian is the only language in official use in the Montenegrin municipality of Bar, in which Albanians account for 12.5% of the population, although the municipal

assembly's statute envisages the possibility of the Albanian language being used.

Election legislation lays down the compulsory use of minority languages in the election process (Act on Election of Parliamentary Deputies and Act on Local Elections). This provision creates practical problems and considerably increases costs (e.g. Bačka Topola municipality).

Federal legislation and regulations relevant to the exercise of the rights and liberties of persons belonging to national minorities are required by law to be published in minority languages.

Because Bulgars are a majority in the Dimitrovgrad and Bosilegrad municipalities, Bulgarian should be in official use along with Serbian. This, however, is not the case; all forms and documents issued by the local administrations and republican agencies, including birth, marriage and death certificates, are in Serbian alone, as are the statutes and other acts of the local assemblies.

In contrast, use of minority languages is the practice in the ethnically-mixed municipalities of Vojvodina. In Alibunar municipality, for instance, Romanian and Slovak are used along with Serbian, enabling persons belonging to these minorities to communicate orally and in written form with the administrative authorities in their own languages.

Bosniac is in official use in the Novi Pazar, Sjenica and Tutin areas of the Sandžak where there this minority lives in substantial numbers. In Prijepolje municipality, where Bosniacs account for some 45% of the population, only Serbian is used. The Minorities Protection Act envisages in Article 11 (2) that "units of local self-government shall introduce into equal official use the language and script of a national minority when the national minority constitutes 15% of the population of the municipality according to the latest census."

Bosniacs and Croats in Montenegro are not yet able to exercise their right to use their own language. Albanian and Serbian are in use in Ulcinj municipality, but only in bodies that are in the purview of the local self-government authorities.

Sessions of the Kosovo Assembly and its committees are conducted in Albanian and Serbian, and all official documents are in both these languages. Deputies belonging to other ethnic communities may address the Assembly and its committees orally and in writing in their own languages. The situation is identical where the Kosovo government and its agencies are concerned. Turkish, however, is no longer a language in official use in Kosovo. Persons belonging to minorities can use their languages in judicial proceedings, with the assistance of an interpreter.

The new Serbian Act on Local Self-Government envisages the display only of symbols of the state and the units of local self-government on official premises. The Federal Ministry for National and Ethnic Communities and the Vojvodina Secretariat for Regulations, Administration and National Minorities have submitted a petition to the Federal Constitutional Court challenging Article 7 (3) of the Serbian Act on Official Use of Languages and Scripts and Article 118 (2) of the Act on Local Self-Government. They maintain that both provisions are in contravention of the federal Minorities Protection Act, as they stipulate that only symbols of the state and units of local self-government may be displayed on official premises, and not also the symbols of minorities. This, the Ministry and Secretariat assert, substantially restricts the right of minorities to use their symbols.

In accordance with international law, the Yugoslav Constitution recognizes the right of national minorities to use and display their symbols. The relevant article of the Montenegrin Constitution is very similar, although it recognizes this right as the right of *members* of national minorities.

The use of national symbols is regulated in more detail by the Minorities Protection Act, which in Article 16 states that per-

sons belonging to national minorities may display the symbols and observe the holidays proposed by their national councils. Paragraph 2 of the Article stipulates that these symbols may not be identical with the national symbols of other states. Under the Act, minority symbols and emblems may be displayed on state and minority holidays on and inside the buildings of local organs and organizations exercising public authority in areas in which minority languages are in official use, and along with the symbols of Yugoslavia or its constituent republics.

The matter is differently regulated by the laws of the two republics. Under the Serbian Act on Local Self-Government, only state symbols and symbols of the units of local self-government may be displayed on and in official premises. The Montenegrin Act on Use of National Symbols envisages the display of minority symbols outside the buildings of units of local self-government in areas where minorities are the majority population on Montenegrin public holidays, and alongside the symbols of Montenegro.

In accordance with Article 10 (3) of the framework Convention, all the highest acts of Yugoslavia, Serbia, Montenegro and Kosovo state that every person must be informed in a language he understands of the reason for his arrest and the accusations against him.

3.9. Use of Names in Minority Languages

Article 11, Framework Convention:

1. The Parties undertake to recognise that every person belonging to a national minority has the right to use his or her surname (patronym) and first names in the minority language and the right to official recognition of them, according to modalities provided for in their legal system.

2. The Parties undertake to recognise that every person belonging to a national minority has the right to display in his or her minority language signs, inscriptions and other information of a private nature visible to the public.

3. In areas traditionally inhabited by substantial numbers of persons belonging to a national minority, the Parties shall endeavour, in the framework of their legal system, including, where appropriate, agreements with other States, and taking into account their specific conditions, to display traditional local names, street names and other topographical indications intended for the public also in the minority language when there is a sufficient demand for such indications.

The use of personal names in minority languages as envisaged by the framework Convention has not been accepted by domestic law. All personal and public documents are in the Serbian language and Cyrillic script, and first and last names cannot be in the spelling of minority languages. This occasionally has inappropriate and even derogatory outcomes, causing dissatisfaction among persons belonging to minorities. When parents insist on names in minority languages and in keeping with their traditions, registrars have refused to enter children in the Register of Births (a case in Bosilegrad). The HLC has registered no cases of restrictions being placed on inscriptions of a private nature in minority languages.

Displaying inscriptions with traditional local names, street names and other topographical indications in minority languages depends on the official use of minority languages at the local level. Under the Act on Official Use of Languages and Scripts, inscriptions intended for the public are in Serbian and in the minority language in official use in a particular area. Such inscriptions are commonly to be found in municipalities where a minority is the majority population (Subotica, Čoka, Preševo, Ulcinj, Novi Pazar), and are regulated by the statutes of local assemblies. HLC research has revealed that the republican authorities pay the least heed to these requirements. Inscriptions on buildings of republican agencies in multi-ethnic communities are in Serbian alone.

3.10. Right to Education of Persons Belonging to Minorities

Article 12, Framework Convention:

1. The Parties shall, where appropriate, take measures in the fields of education and research to foster knowledge of the culture, history and religion of their national minorities and of the majority.

2. In this context the Parties shall inter alia provide adequate opportunities for teacher training and access to textbooks, and facilitate contacts among students and teachers of different communities.

3. The Parties undertake to promote equal opportunities for access to education at all levels for persons belonging to national minorities.

Article 13 of the Minorities Protection Act lays down the right of national minorities to education in their languages from pre-school through elementary to secondary school. The HLC has found, however, that minorities do not have equal access to education at all three of these levels, although the state has a duty to create the requisite conditions. In the case of some minorities, education in their language is ensured only up to a certain level, e.g. from grades 1 to 4 but not up to grade 8, the final year of elementary school.

The situation is particularly bad for Roma schoolchildren who, owing to school entry tests that have not been adapted to their circumstances, are over-represented in special schools (school for special-needs children in Bor). In Vojvodina, where classroom instruction is provided in five languages (Serbian, Hungarian, Slovak, Ruthenian and Romanian) over 70% of Roma are illiterate or semi-literate. There has been an expansion in the past two or three years of various forms of extramural alternative education for Roma children, mainly at the initiative of non-governmental organizations (in Bačka Palanka, Obrenovac, Bački Monoštor, Podgorica).

Grave violations of the right to education have taken the form of refusal to enroll Roma children (Nikšić) or their segregation in separate, all-Roma classes (Subotica, Belgrade, Podgorica). Preparatory classes and additional lessons for Roma children are organized chiefly by non-governmental organizations. These have proved successful, as the teachers are more responsive to the needs of the children, who then achieve better results in regular school.

Under the Serbian Act on Secondary Education (Art. 4 (1)), classroom instruction is in Serbian, while Article 5 (2) states that instruction is in a minority language or two languages when requested by at least 15 children in a first-grade class. The new Serbian University Act states that instruction in institutions of higher education may also be in minority and foreign languages.

The Hungarian and Slovak communities have the best access to education in their languages from the lowest to the highest level. There are several elementary and secondary schools providing instruction in Romanian (Vršac, Alibunar, Plandište,) as well as a class at the Teachers College in Vršac. Persons belonging to the Romanian community can obtain a higher education in their language at the Novi Sad University School of Languages, which has a Romanian Studies department.

At the start of the 2002/2003 school year, the Subotica educational authorities made it possible for Croat children to start their education in the Croatian language. Thus 41 first-graders are now receiving instruction in Croatian at three schools in the municipality. The curriculum was drawn up by the Croat Academic Society in Subotica and approved by the Vojvodina educational authorities.

Education for Bulgar children is organized in Bosilegrad and Dimitrovgrad municipalities. Besides Serbian, the curriculum includes two Bulgarian language periods a week. After elementary school, Bulgar children choose which kind of secondary school they wish to attend. Instruction is in Ser-

bian with two Bulgarian language periods a week, since there was not enough interest in all-Bulgarian or combined Bulgarian-Serbian instruction. Students may take their secondary school final examinations in the Bulgarian language, an option chosen by only two students in 2001. The curricula of Serbian-language schools contain no lessons on Bulgarian culture, traditions and history.

Owing to the armed conflicts, Albanians had only partial access to educational institutions in Serbia in 2001. Some school buildings were taken over by armed formations and others, such as the secondary school in Bujanovac, were sequestered by the armed forces even before the fighting broke out. There are no institutions of higher learning in Serbia providing instruction in Albanian, and diplomas obtained in Kosovo were not recognized by the Serbian authorities up to 2001. The problem was resolved by instructions issued by the Serbian Ministry of Education which, however, do not have the force of law. No measures for dealing with the numerous educational problems of minorities are envisaged in the plans for overcoming the crisis in the Preševo, Bujanovac and Medveđa municipalities. Together with their demands, representatives of the Albanian community have proposed specific measures to improve the situation.³⁸ Ele-

38. "... Participation of Albanians in the management of schools, appointment of principals and school boards; making possible by law the creation of special educational institutions which would focus on programs and curricula, and Albanian-language elementary and secondary school textbooks; establishment of a special Committee on Education (Serbia-Kosovo) which would regulate the issue of the education of local Albanians in secondary schools that do not exist in the Preševo Valley and at post-secondary schools and institutions of higher education in Kosovo; validation of all diplomas and degrees obtained from secondary, post-secondary schools in Kosovo and Priština University in the 1991-2001 period; and acceleration of validation of degrees from universities in Albania and other countries by way of a special decision of the Ministry of Education; giving Albanians students equal access to student living standards funds; building and reconstruction of school facilities and provision of equipment for the modernization of the teaching process..."

mentary and secondary school textbooks in the Albanian language are almost all translations of Serbian textbooks and are out of date. A large number feature sections the Albanian population finds offensive, some contain parts printed in the Cyrillic script, and virtually none have anything to say about the culture and traditions of Albanians.

Albanian-language elementary school education in Montenegro is provided in Ulcinj, Podgorica, Bar, Plav and Rožaje municipalities, while the only pre-school institutions are located in Ulcinj and Tuzi near Podgorica. Some 300 Albanians students receive instruction in Albanian alone in an elementary school at Ostros near Bar. Secondary education in this language is available in Ulcinj, Plav and Tuzi, and the Montenegrin government recently decided to establish an Albanian-language chair at the Faculty of Humanities in Nikšić. Since the government disregarded the request of Albanian political parties that the chair be located in an area where Albanians are the majority population, not enough students enrolled.

Školski Biseri, a magazine for elementary school children in Serbia, Montenegro and the Republika Srpska (Bosnia-Herzegovina) whose publication is financed jointly by the educational and cultural authorities of the three entities, featured in the February 2002 issue (pages 22 and 23) a strip cartoon in which Bosniacs/Muslims were depicted in an inappropriate and insulting way.

Roma and Bosniac children in Prizren, Kosovo, are indirectly discriminated against in respect of their right to education in their own languages. The Romani language was taught in Prizren up to a few years ago, but this has not been resumed. Parents are concerned over the failure of the Kosovo educational authorities to create conditions for education in the Bosniac language (cases in Skorobište and Režane).

The Serbian and Montenegrin Ministries of Education have made no effort to train teachers and other staff for schools in which minorities make up the bulk of the student body. This

pertains in particular to counseling services in Albanian-language schools in Montenegro. The shortage of teachers able to teach in Albanian is due also to the non-validation or delayed validation of degrees obtained in Albania. Individual teachers and schools procure textbooks and required reading on a private basis from neighboring Albania.

Under the relevant Serbian law, the Minister of Education determines which textbooks and teaching aids are to be used in elementary and secondary schools. The law envisages printing of textbooks in minority languages. Following the NATO intervention in 1999, no textbooks have come out in Kosovo in any minority language. Some Bosniac children use textbooks from Bosnia-Herzegovina, and Goranis textbooks from Serbia.

3.11. Private Educational Establishments

Article 13, Framework Convention:

1. Within the framework of their education systems, the Parties shall recognise that persons belonging to a national minority have the right to set up and to manage their own private educational and training establishments.

2. The exercise of this right shall not entail any financial obligation for the Parties.

HLC research has revealed that conditions have not yet been created for setting up private educational establishments by minorities, which is surprising since the state has no financial obligations in this regard. Initiatives have been put forward but, owing to the slight interest among minorities, none have materialized.

The Serbian University Act states in Article 10 (1) that universities and faculties may be founded by the republic as well as legal persons and private citizens. Taking advantage of the law, a committee headed by the Mufti of Sandžak, Muamer effendi Zukorlić, recently established a university with four faculties (law, computer science, languages, economics) and

12 departments in Novi Pazar. The opening ceremony was attended by the Serbian Minister of Education and Sport. Some 300 students, the planned quota, enrolled in the 2002/2003 academic year.

Programs of alternative education for Roma exist in both Serbia and Montenegro but the diplomas are not recognized by public schools in the two republics.³⁹

3.12. Right to Learn Minority Languages

Article 14, Framework Constitution:

1. The Parties undertake to recognise that every person belonging to a national minority has the right to learn his or her minority language.

2. In areas inhabited by persons belonging to national minorities traditionally or in substantial numbers, if there is sufficient demand, the Parties shall endeavour to ensure, as far as possible and within the framework of their education systems, that persons belonging to those minorities have adequate opportunities for being taught the minority language or for receiving instruction in this language.

3. Paragraph 2 of this article shall be implemented without prejudice to the learning of the official language or the teaching of this language.

As the 1992 Serbian legislation on elementary education was restrictive with regard to minority rights, it was amended on 25 April 2002. However, the rule that a class receiving instruction in a minority language or in two languages must have at least 15 students continues to apply. A smaller number of students in a class requires the approval

^{39.} The Trifun Dimić elementary school in Podgorica has about 80 Roma students, and a pre-school attended by 60 Roma children. The school provides one of the best alternative Roma education programs.

of the Minister of Education. Decisions in this regard have varied from rigid adherence to the rule to more liberal views. Students receiving instruction in their own language have an obligation to learn Serbian. Schools in which classroom instruction is in Serbian provide opportunities for students who belong to minorities to learn their own languages and about their cultures. The subject is an elective and two consecutive periods are taught once a week, mainly on Saturdays, if there is a sufficient demand.

3.13. Participation in Cultural, Social and Economic Life and Public Affairs

Article 15, Framework Convention:

The Parties shall create the conditions necessary for the effective participation of persons belonging to national minorities in cultural, social and economic life and in public affairs, in particular those affecting them.

The participation of national minorities in cultural, social and economic life and public affairs is regulated by the Minorities Protection Act. The Act provides for the forming of national councils as bodies of minority self-government in the fields of culture, official use of languages, public information, and education. To enable minorities to maintain, promote and protect their national, ethnic, religious, linguistic and cultural characteristics, the federal government has established a Federal Council on National Minorities made up of representatives of the national councils.

Regulations on the work of electoral colleges which elect the minority councils have also been adopted. The Minorities Protection Act defines the Federal Council as a body of minority self-government elected by persons belonging to national minorities to represent them and work in their interest in the fields of the official use of languages, education, culture and public information. Article 19 (7) of the

Act states that the national councils decide on issues in these fields, and thereby entrusts them with exercising public authority in fields of significance for maintaining the identity of national minorities. The process of establishing the national councils and the Federal Council is currently under way. The Hungarian and Ruthenian national councils were established in early November 2002.

3.13.1. 1. Participation in public affairs

There is no effective participation of national minorities in cultural, social and economic life and public affairs. The situation is satisfactory only in municipalities in which minorities are over 80% of the population (Tutin, Kanjiža, Preševo) and where they participate in local government, institutions and companies founded by the municipality. In smaller places, minorities participate in public life through their activities in local neighborhood communities (Šid). Effective participation is, however, rarely ensured in areas where minorities are under 50% of the population, and the number of persons belonging to minorities holding senior positions in local offices of republican agencies and state companies is negligible.

With the exception of a few municipalities (Kovačica, Ulcinj), the situation is similar where the office of judges and prosecutors is concerned. By far the worst is the state of affairs in law enforcement, where persons belonging to minorities are severely under-represented in the command structure. Only symbolic changes have been carried out in this area, such as the appointment of persons belonging to minorities as the police chiefs in Preševo and Novi Pazar.

3.13.2. 2. Serbia

Interference by the central authorities in local government affairs was commonplace during the Milošević regime, especially in multi-ethnic municipalities where the rights of the minorities were completely disregarded. A "tech-

nique" was developed to enable the central authorities to take over local governments by placing municipalities under interim administration.⁴⁰

At the local elections on 24 September 2000, the List for Sandžak - Dr Sulejman Ugljanin coalition secured 34 seats out of 47 seats in the Novi Pazar municipal assembly, 34 of 37 seats in the Tutin assembly, and 20 of the 39 seats in the Sjenica assembly. The mayors of all three municipalities, in which Bosniacs are a majority, are Bosniacs and members of the List for Sandžak - Dr Sulejman Ugljanin. Cooperation between local governments in the Sandžak and the republican authorities is poor,⁴¹ and Bosniacs are under-represented in state bodies, state companies and their boards of directors (Serbian state television, electric power and oil companies, etc.). Only recently have Bosniacs been appointed to senior

40. Invoking Art. 45 of the Act on the Territorial Organization of the Republic of Serbia and Local Self-Government (*Službeni glasnik RS*, Nos. 47/91, 79/92 and 47/94) and Art. 29 of the Act on the Government of the Republic of Serbia (*Službeni glasnik RS*, Nos. 5/91 and 45/93), the Serbian government on 10 July 1997 took over local government in Novi Pazar municipality. Something similar happened in the municipality of Tutin. The Serbian Public Prosecutor's Office challenged the constitutionality of articles of the municipality's statute which state that the municipality "is situated in the territory of the Sandžak", that "Bosniacs are the majority population", on the introduction of the Bosniac language into official use, and the choice of 28 March, "the first documented mention of Ottoman power in this municipality," as Tutin's public holiday. The Prosecutor's Office also disputed the flag and coat of arms of Tutin since municipalities, as territorial units, have no authority to determine these symbols. On 11 January 2001, the Supreme Court unanimously ruled the disputed articles unconstitutional. It noted that the appellation "Bosniac" did not appear in the 1991 census either in Serbia or Yugoslavia, and said there were no sociological or linguistic reasons for naming as Bosniac "the standard language of today's Muslims, which is an authentic variety of the Serbian language."

41. Representatives of the List for Sandžak discussed with the Serbian Prime Minister on two occasions the participation of Bosniacs in the Serbian government (one ministerial post). No agreement was reached.

positions in law enforcement. Thus a Bosniac became the chief of police in Novi Pazar for the first time on 1 March 2002, but with a Serb as the assistant chief. Announcing the appointment, the Serbian Ministry of Internal Affairs said adequate representation of national minorities would be taken into account in the future. Only some 15 Bosniacs (16.5%) are on the 95-man local police force in Sjenica, even though this nationality accounts for over 75% of the municipality's population.

There are five municipal courts in the Serbian Sandžak (Novi Pazar, Sjenica, Tutin, Priboj and Prijepolje) and Novi Pazar is also the seat of the District Court. Three municipal court presidents are Serb and two Bosniac. Of the 46 judges of these courts, 21 are Bosniac and 25 Serb (45.6% Bosniacs). The percentage shows that the principle of proportionality is not observed in the judiciary. The number of Bosniac judges differs from municipality to municipality. In Sjenica (75% Bosniacs), the president of the municipal court is Serb and judgeships are evenly divided. In Tutin (95% Bosniacs), 60% of judges are Bosniac. The president of the Novi Pazar District Court is Bosniac, and of nine judges only four are Bosniacs.

In the five municipal prosecutor's offices, prosecutors in four are Serb and only the Tutin prosecutor is Bosniac. Of the eight deputy prosecutors, six are Serb and two Bosniac, or only 25%, which is not in accordance with the principle of proportionality. Especially illustrative is the situation in the Sjenica municipal public prosecutor's office, where both the prosecutor and his deputy are Serb. The district prosecutor in Novi Pazar is Bosniac and of his two deputies one is Bosniac and one Serb. The office has a total staff of five, of whom four are Serb and only one Bosniac.

Roma are severely under-represented politically in Serbia and are not effectively represented at any level of government, in particular senior positions. A Rom is an advisor to the Federal Minister for National and Ethnic Communities and heads a new section charged with advancing the position of Roma.

The deputy president of the Niš executive committee is a Rom, and a Rom is on the executive committee of Apatin, a town in which Roma live in significant numbers.

The local assemblies of Preševo, Bujanovac and Medveda, which failed to ensure effective participation of Albanians, were dissolved. New assemblies were constituted following local elections and resulted in the more effective participation of Albanians in public affairs.⁴² Now that they have the majority in the local assemblies, Albanians can work to improve the position of their community. This is particularly the case in municipalities in which Albanians were elected mayor (Riza Halimi in Preševo and Nagip Arifi in Bujanovac). Affirmative action measures have been implemented in Preševo owing to which more Albanians have gained employment in local government bodies, as against almost none in Bujanovac.

3.13.3. Montenegro

In researching the representation of the Bosniac/Muslim community in local assemblies in Montenegro, the HLC found that the number of seats held by persons belonging to this minority does not correspond to the ethnic makeup of the population in Bijelo Polje, Pljevlja, Berane, Bar and Podgorica municipalities, and is adequate only in Rožaje and Plav municipalities. Among the reasons for this situation is the fact that many Bosniacs/Muslims vote for non-Bosniacs, and that election lists for assemblymen and deputies in the republic's Parliament as well as political parties are headed by Montenegrins. It was evident that Bosniacs/Muslims voted in the last several elections mainly for political parties with a

42. Winning 48.41% of the vote, the ethnic Albanian Party of Democratic Action (PDD) secured 18 seats in the Preševo assembly, and was followed by another Albanian party - the Party of Democratic Union of Albanians - with 11 seats. The PDD won 11 seats in the Bujanovac assembly and the Party of Democratic Union of Albanians only one. The PDD has five seats in the Medveda assembly.

civil orientation (Democratic Party of Socialists, Social-Democratic Party, and Liberal Alliance of Montenegro).

In Bar municipality, where Bosniac/Muslims are 13.76% of the population, only 1.88% are employed in local administration bodies. In Podgorica, where they are 5% of the population, only 1% Bosniacs/Muslims work for the municipal administration. There are 41.57% Bosniacs/Muslims in Bijelo Polje, of whom only 18.44% are employed by the local administration. The percentage of Bosniacs/Muslims working for the administrations of Pljevlja and Berane is very low, and those who do work there hold the lowest-paid jobs (messengers, cleaners and the like).

With the exception of Plav and Rožaje, minorities are not represented in sufficient numbers in the Montenegrin judiciary, especially in the highest positions. All the prosecutors and advisers at the municipal prosecutor's office in Podgorica are Montenegrin, although the population is ethnically-mixed and Podgorica is the Montenegrin capital. Of the nine judges of the Pljevlja municipal court, only one is Bosniac/Muslim and there are no prosecutors who belong to this minority. The number of persons belonging to minorities in the judiciary falls as the seniority of positions rises. The High Court in Bijelo Polje, which has jurisdiction over seven municipal courts, has 12 judges of whom only three, or 25%, are Bosniacs/Muslims. There are no Bosniacs/Muslims in the Montenegrin state prosecutor's office and, of the 23 judges of the Montenegrin Supreme Court, only one who was appointed two months ago is Bosniac/Muslim. There are no regulations governing in any way the representation of minorities in the Montenegrin judicial system.

The police chief and commanding officers of the Pljevlja police force are Montenegrin, and of the 178 persons employed there only 12 are Bosniac/Muslim (6.74%). Of the 20 persons working for the criminal investigations squad, two (10%) are Bosniac/Muslim, and of the 51 border police only three are Bosniac/Muslim (5.88%). The administrative affairs service employs 19 people, of whom two are Bosniac/

Muslim (10.52%). In Rožaje, where Bosniacs/Muslims are the majority population, 65% of the police force are persons belonging to this nationality, which corresponds to the ethnic makeup. By contrast, the representation of Bosniacs/Muslims in Bijelo Polje, Plav, Podgorica and Bar municipalities is inadequate.

The mayor and two deputy mayors of Ulcinj municipality are Albanian, as well as the secretary of the municipal assembly. Of the 33 assemblymen, 28 are Albanian, whereas only four of the 32 Plav assemblymen are Albanian (12.5%). There is only one Albanian on the Rožaje municipal assembly, and three on the Bar assembly. The recently dissolved Podgorica assembly had 54 seats, of which three were held by Albanians (5.5%).

Of the 109 administrative and clerical workers in Ulcinj, 86 are Albanian (79%); in Podgorica 13 of 402 (3.23%), in Bar 10 of 159 (6.29%). There are no registered workers in the Rožaje local administration who declared themselves to be Albanian. Of the 65 such workers in Plav, 6 (9.23%) are Albanian.

The president of the Ulcinj municipal court is Montenegrin/Serb and three of the five judges are Albanian (60%). The majority of the court administration are Albanian, and of the 20 lay judges 15 (75%) belong to this national group. The public prosecutor in Ulcinj is Montenegrin/Serb, the president of the magistrates' chamber is Bosniac/Muslim and the magistrate Montenegrin. Of the seven administrative workers, 40% are Albanian.

The Ulcinj police chief and the head of criminal investigations are Albanian. The local force numbers 130, of whom about 50% are Albanian, 35% Montenegrin, and 15% from other national groups. The commanding officer of the police station in Tuzi near Podgorica, which has a large Albanian majority, is Albanian, as are three police officers. There are only eight Albanians on the Podgorica police force, although Albanians account for 8.5% of the municipality's population.

3.13.4. Kosovo

Pursuant to the Kosovo Constitutional Framework, the Assembly of Kosovo has 120 seats, of which 20 are reserved for the additional representation of non-Albanian communities. Ten of these seats are allocated to parties, coalitions, citizens' initiatives and independent candidates representing the Serb community, and 10 seats to other communities: four to the Roma, Ashkali and Egyptian communities, three to the Bosniac community, two to the Turkish community, and one to the Gorani community. The Assembly's presidency has seven members, of whom one is appointed from members of the Assembly who represent the Serb community and one from parties representing non-Albanian and non-Serb communities. The Kosovo Serb coalition won 22 seats in the Assembly and has one representative on the Assembly Presidency, two in the Kosovo government (co-ordinator for the return of displaced Serbs and other non-Albanians, minister of agriculture and forestry), and a Serb is an advisor at the office of the UNMIK chief on issues relating to the return of displaced persons.

Following the adoption of the Constitutional Framework and the parliamentary election in Kosovo, the Roma community has one representative in the Assembly, who is also on its Presidency. There are no Roma in the Kosovo government. Of the 869 representatives in local assemblies, 123 were appointed by the UNMIK chief: 10 Ashakalis, 9 Roma, and four Egyptians. Representation of Roma in local assemblies is not satisfactory. There is, for instance, only one person belonging to this community in the 47-member municipal assembly of Prizren.

3.14. Refraining from Altering Proportions of the Population

Article 16, Framework Convention:

The Parties shall refrain from measures which alter the proportions of the population in areas inhabited by persons belonging to national minorities and are aimed at restricting

the rights and freedoms flowing from the principles enshrined in the present framework Convention.

The massive influx of refugees and displaced persons from the former Yugoslav republics and Kosovo and emigration from Yugoslavia resulted in significant changes in the ethnic makeup of the population. There are at present some 700,000 registered refugees and internally displaced persons in Serbia, mostly in Vojvodina (approximately 50%), where the most progress has been achieved in respect to programs for their permanent settlement there and integration in local communities. The most heated reaction to these programs came from the Party of Vojvodina Hungarians and the Democratic Union of Vojvodina Hungarians, both of which consider that the settlement of refugees in the province alters the ethnic composition of the population, and that measures such as the purchase of empty houses for them are in "direct contravention of the federal Act on National Minorities which expressly prohibits changing the national composition of the population on any grounds whatsoever."

Concurrent with the influx of refugees to Vojvodina, the size of the Croat community in the province decreased, especially in the Srem region, from which many persons belonging to this group were forced to move out.⁴³ A significant number of Bosniacs left the Sandžak. Refugee relief programs have concentrated mainly on areas traditionally inhabited by minorities, significantly altering the ethnic structure of the population. Another problem is the low birth rate, owing to which some small areas inhabited by minorities are being depopulated (e.g. Jakov Most near Zrenjanin). The state and local communities in general are not taking effective measures to preserve multi-ethnicity and encourage the economic

43. "The ethnic makeup of Vojvodina was altered also by the massive emigration of Vojvodina Croats as the result of various pressures, including physical violence." Miroslava Samardžić, *Position of Minorities in Vojvodina*, Center for Anti-War Action, Belgrade 1999, p. 43.

development of such areas (e.g. Muzlja village near Zrenjanin, Lug village near Beočin).

A significant number of Croats in the Boka Kotorska area of Montenegro were forced to move out in the 1990s, and Bosniacs were expelled from the north of the republic. Most of these people have not returned.

Low-intensity but serious armed conflicts in southern Serbia during 2000 and early 2001 also induced major population changes. This ended with the signing of an agreement on 31 May 2001, under which the armed groups were disarmed and tight security in the ground security zone along the administrative boundary with Kosovo was eased. Following restoration of the freedom of movement, 8,982 displaced Albanians returned to their homes in the region in the period from 24 May 2001 to 1 February 2002.

Persons belonging to minorities, including Serbs, were accused by Albanians of involvement in crimes and collaboration with the Serbian regime, and the attacks and even murder they were subjected to forced them to leave their homes in large numbers after the deployment of international peacekeepers in Kosovo. Some municipalities (Vučitrn and Štimlje) have passed resolutions on the reintegration of displaced persons. The main obstacles to the return of the displaced are the continuing lack of personal safety, the fact that their homes and apartments remain illegally occupied, and the impossibility of finding jobs.

3.15. Transfrontier Contacts and Participation in the Activities of NGOs

Article 17, Framework Convention:

1. The Parties undertake not to interfere with the right of persons belonging to national minorities to establish and maintain free and peaceful contacts across frontiers with persons lawfully staying in other States, in particular those with whom they share an ethnic, cultural, linguistic or religious identity, or a common cultural heritage.

2. The Parties undertake not to interfere with the rights of persons belonging to national minorities to participate in the activities of non-governmental organisations, both at the national and international levels.

Contacts with co-nationals in mother-states and their organizations, and participation in the activities of international non-governmental organizations are improving. Approval of implementation in Yugoslavia of the "status law" passed by the Hungarian parliament, which accords privileges to ethnic Hungarians in neighboring countries, caused a major political controversy, and several attacks on Vojvodina Hungarians who exercised their rights under the law were registered. Some municipal governments have the possibility of participating in different forms of international cooperation (e.g. Subotica).

Persons belonging to the Albanian community were harassed on a number of occasions when travelling to Kosovo. Albanians who work or have relatives in Kosovo are in particular affected by such incidents, the number of which dropped in 2002.

3.16. Agreements on Protection of Minorities and Encouragement of Transfrontier Cooperation

Article 18, Framework Convention:

1. The Parties shall endeavour to conclude, where necessary, bilateral and multilateral agreements with other States, in particular neighbouring States, in order to ensure the protection of persons belonging to the national minorities concerned.

2. Where relevant, the Parties shall take measures to encourage transfrontier cooperation.

The Yugoslav government has expressed readiness to conclude agreements with all neighboring countries. The first such agreement has been signed with Romania.

The Montenegrin government and the government of Albania have intensified cooperation in the framework of which, at the request of the Albanian community in Montenegro, another border crossing has been opened. The most progress has been made in cultural and scientific exchange. Political parties of Vojvodina Croats have urged the concluding of an agreement between Yugoslavia and Croatia on the protection of minorities, but this has not materialized as yet.

With the aim of promoting inter-regional cooperation, on 5 September 2002 the Vojvodina Assembly confirmed the protocol signed with Croatia's Vukovar-Srem county. In early September, the Minister for National and Ethnic Communities discussed with a Hungarian government official the position of ethnic Serbs in Hungary and ethnic Hungarians in Yugoslavia. They announced that a bilateral agreement on the protection of these minorities, for which there has been a need for a long time, would be signed shortly.

The interest in developing transfrontier cooperation has not been clearly defined in some cases. Bač municipality in Vojvodina, which borders on Croatia, has over 2,000 Croats and cooperates with Vukovar municipality in that country. The main reason is the fact that some 400 people in Bač and as many in Vukovar own property on the other side of the border. To help these people go about their business, the two countries have introduced border passes.

Round Table: Ethnic Albanians In Serbia

Bujanovac, 22-23 November 2002

together with the Human Rights Committee of Bujanovac and the Municipal Assemblies of Bujanovac and Preševo, the Humanitarian Law Center (HLC) organized a round table discussion on the violation of the individual and collective human rights of ethnic Albanians in the recent past and following the change of government in Serbia in October 2000. The participants included Serbia's Deputy Prime Minister Nebojša Čović, Federal Minister for National and Ethnic Communities Rasim Ljajić, representatives of the local authorities, local, regional and international non-governmental organizations, and the Belgrade embassies of the United Kingdom and United States.¹ Separate sessions were devoted to the HLC report and findings and international instruments for the protection of minority rights: the framework Convention for the Protection of National Minorities, the Lund, Hague, and Oslo recommendations of the Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE), and treaties prohibiting discrimination.²

22 November 2002

Introductory remarks

Nataša Kandić, Executive Director, HLC:

Two reasons prompted us to focus on the rights of Albanians in Bujanovac, Preševo, and Medveđa. First, the fact that the previous government implemented an extremely repressive policy in this region that ultimately led to an armed conflict between the Serbian security forces and the Liberation Army of Preševo, Bujanovac and Medveđa, a conflict that has left

1. For a complete list of participants, see Appendix 1.

2. For the program of the round table, see Appendix 2.

deep marks in all fields of life. Second, following the change of government in October 2000, the situation has changed for the better in this part of Serbia too. As a result, Albanians went to the polls and started participating in public affairs again for the first time in 12 years.

Riza Halimi, Mayor of Preševo:

The process of political settlement of problems, which started after the political changes in Serbia, is still at the beginning, and much more needs to be done for the situation to become completely normal. Discrimination of Albanians was not linked only to the Milošević regime; it was present with differing intensity during several previous regimes and governments. Peaking during the Milošević regime, this discrimination took on the proportions of repression.

Institutional discrimination of Albanians still exists. The present law on election of deputies to the Serbian Parliament envisages a minimum of 5% of the vote for a seat, which practically makes it impossible for most national minorities in Serbia to be represented in Parliament. We are far from eliminating the consequences of the repression and discrimination of the previous period. The good thing is that we have started the political process, but we are still at the beginning and we believe that it is going too slowly. We want the process to be quicker so that we could keep up the momentum we had in 2001 when, with the help of the international community, we were able to calm passions.

1. Human Rights of Albanians in Preševo, Bujanovac and Medveđa

Rasim Ljajić, Federal Minister for National and Ethnic Communities:

Different proposals for settling the crisis in Preševo, Bujanovac and Medveđa were tabled, ranging from the very radical to the realistic and democratic. The latter was put forward by the Serbian Coordination Center. I was delighted when the Center's proposal, which calls for partnership with the inter-

national community and continual communication with the legitimate representatives of the Albanian community, received unequivocal support from both the federal and Serbian governments.

The new authorities adopted an appropriate approach and the progress that has been made is more than evident. The armed conflicts ended, the repression against Albanians ceased, ethnic tensions have been reduced, and headway has been made in the fields of culture, the media, and information. There is, nonetheless, a high level of antagonism between the two communities. This has to be admitted, for anything else would mean sticking our heads in the sand and trying to minimize the problems.

I take the liberty of making two mild objections to the HLC report. Its greater part, almost two-thirds, is about what happened in the past. The report has little to say about what has been done since the Coordination Center was set up. It also contains some half-truths and some things that are incorrect. My point is that the report says nothing about what has been done in the area of economic and social reconstruction of the region. A huge amount of budget funds have been invested here, more than in any other three municipalities in Serbia, not counting Belgrade, Novi Sad and Niš. I also believe that the international community has not allocated more to any other region.

Mr Halimi is quite right when he says that the law on election of deputies is discriminatory, and I wish to note here that it was passed by the former Socialist-Radical government. There is no justification for the fact that it has not been amended up to now, and I accept the responsibility for that. Our Ministry has a team of experts who are drawing up a new text, with emphasis on the participation of parties of ethnic minorities in the election process. All leading political factors agree that the law must be changed so as to facilitate the participation of minorities in political life. It is not at all easy to arrive at an efficacious model acceptable to both the parties of minorities and the majority population. We have

some ethnic communities of over 300,000 people and others of 2,000 or 3,000. Some are concentrated in certain regions, others are dispersed over the whole territory of the country. It is hard to draw up an election law that would satisfy all the minorities.

I think both the minorities and the political public in Serbia would find a model envisaging a basic threshold acceptable. A basic threshold does not mean giving seats to every national and ethnic community, nor is this possible in our circumstances since it would mean that over 25 minorities would have guaranteed seats in Parliament. The political public in Serbia simply would not support this. A basic threshold means that the parties of minorities would have to win at least as many votes, per deputy and depending on the turnout, as are necessary to secure a seat in the republican Parliament.

Another model is also being considered, and that is a reduction of the required percentage of the vote for minorities. CESID [Center for Free Elections and Democracy] has proposed two percent for parties of minorities and five percent for other parties. This is not acceptable, as it would mean that almost no minority would have its representative in Parliament. If the turnout is approximately 3.5 million voters, 70,000 votes would be required for one seat. No ethnic minority can hope to achieve this number of votes.

Another problem we have inherited is the school curricula and programs, which need to be changed as soon as possible. Through their national councils, the minorities should be involved in the reform of the educational system and participate in drawing up programs and curricula that would reflect the history, cultures, traditions and customs of their communities in the Federal Republic of Yugoslavia.

I will also mention the problem of national symbols. The law entitles minorities to choose which national symbols they use, but these symbols may not be identical with the official symbols of other countries. The High Commissioner for

National Minorities is of the opinion that states have a right to impose restrictions on the use of such symbols.

Goran Miletić, HLC regional coordinator for human rights research, presented the HLC report "Albanians in Serbia."

Shaip Kamberi, Chairman, Bujanovac Human Rights Committee:

The Albanian population of Preševo, Bujanovac and Medveđa was subjected to systematic violation of collective and individual human rights over the past decade. There was some improvement only when the crisis in the region escalated into an armed conflict and the international community intervened. After that, especially after the 5 October [2000] changes in Belgrade, the new government adopted a completely different approach in dealing with the problems which had accumulated over the decades.

In this context, we now have the federal and republican governments' plan for a peaceful settlement of the crisis, under which institutions of government have an obligation to take immediate steps to improve the position of the Albanians. This sea change in the attitude of the top government bodies towards Albanians, who were up to then considered an undesirable element, is the result primarily of the change in foreign policy. Wishing to rectify the mistakes of the previous regime, the new regime has renounced the policy of total confrontation with the international community and adopted instead a policy of full cooperation. The conflict in the municipalities was the first serious test of the sincerity of the governments' intentions.

I'll mention the most significant projects that contributed to improving the situation: demilitarization and beginning the gradual integration of the Albanian population following 31 May 2002, lifting of the ground security zone, the agreement on establishing a multi-ethnic police force, the declaration of amnesty for former members of the Liberation Army of Preševo, Medveđa and Bujanovac, the agreement on reforming the local media (which has not yet been carried out in

Bujanovac), the introduction of Albanian as an official language in Bujanovac, and the successful local elections. A problem that will require additional effort is the high percentage of the vote required for parties of minorities to secure seats in the Serbian Parliament, which, for the first time in history, has resulted in Albanians not having their deputies in Parliament. Affirmative action measures, such as reducing the percentage of the vote or some other model, are necessary if Albanians are to elect their representatives.

I would also like to mention the severe and systematic human rights violations that occurred because of the lack of effective institutions to curb the arbitrary use of state powers. The Bujanovac Human Rights Committee is aware that we must tackle the repressive past in making the transition from dictatorship to democracy. With the professional assistance of the Humanitarian Law Center and the American Bar Association's Central and East European Law Initiative, in April 2002 we started providing effective legal aid to people whose rights had been violated. Several proceedings before courts in Bujanovac and Preševo have been instituted in the framework of this project. We hold that the repressive past must not be forgotten because the families of the victims are entitled to know the truth, and the state has a clear obligation to ensure that they are able to exercise this right through the institutions of the legal system.

Prosecution of the perpetrators gives the victims of human rights violations the feeling that justice is being done. Court proceedings can, in addition, have a preventive, deterrent effect. Thus far, courts have not dealt satisfactorily with a single case. Time will show how they will rule in the future, and whether they will have the courage to make the right decisions when considering legal actions against the state. But one thing is beyond doubt: the way the issue of human rights violations in the past is dealt with is of great importance for the promotion of democracy. If we fail to deal decisively with grave violations, we will not be able to develop a genuine democracy. As a human rights organization, we hold that the past must not be forgotten, or else it will repeat itself. We

are participating in the "Facing the Past" project because we believe that only the truth can keep the past from being forgotten. We know well that this is not at all an easy battle, but there is an old saying that goes: If you can't beat the mountain, start carrying away its rocks.

Nataša Kandić:

I'd like to comment on Minister Ljajić's critical remarks about the HLC report. First, he noted that the report says nothing about the improvement in the economic sphere of life as the result of the authorities' new policy and the support of the international community for this policy. There is no dispute that the economic improvement is an important factor, and that it helps to create conditions in which it is easier to promote human rights. Though important, it is outside the scope of the report, the focus of which is individual cases of violation of minority rights.

I agree with Shaip Kamberi that the new Serbian government's cooperation with the international community played a major part in settling the problems in Preševo, Bujanovac and Medveđa. Under the watchful supervision of the international community, communication was established with minority representatives. With the change in the government's attitude toward the international community came a change of attitude toward others who are different politically, ethnically and culturally.

Azem Vllasi, Chairman, Kosovo Association for Inter-Ethnic Cooperation:

Let me say first how grateful we from Kosovo are for being invited to this meeting and to express our belief that only good can come from the Humanitarian Law Center's work to alleviate problems in this region.

The situation in Preševo, Bujanovac and Medveđa reflects on the situation in Kosovo and vice versa. The regime of Slobodan Milošević left total devastation in the field of ethnic and national relations. It is now necessary to mend this.

I regard as the first major positive step the fact that the Serbian authorities have begun talking in a democratic way with people in this region and their political representatives, and have accepted the good offices of European institutions, the Americans and other international factors. In order to further promote relations, it is necessary to make efforts to do away with the old preconception in Serbia that Albanians are a disruptive element. It is also necessary to institutionalize the natural state of affairs and ensure that the ethnic composition of the police force, administration and public services reflects the ethnic composition of the population.

To heal the consequences of the conflicts, confrontations and all the bad things that have happened, we must all look to the new values enshrined in European conventions. We will be able to move forward only if we work together.

Miodrag Marković, Member of the Coordination Center for Preševo, Bujanovac and Medveđa Municipalities:

I would have liked to see more representatives of Bujanovac Serbs, the Yugoslav Army, and the police force at this meeting. They all play a part in the developments in the region and are most often cited in the report as those who violate the human rights of Albanians.

I'd also like to enumerate the positive steps made with respect to the preceding period: establishment of a dialogue between the Albanians and the Serbian authorities, ending the armed conflict with the help of the international community, declaration of the amnesty, economic progress, improvement in the media sphere, the military and police pullout from all private property, reduction of the number of military and police personnel, establishment of a multi-ethnic police force, mine clearance with the help of the International Committee of the Red Cross, and the census and local elections. Where law enforcement is concerned, the ultimate goal of the Coordination Center is for there to be only a multi-ethnic police force in the region. Of the 437 members of this force, 277 are Albanian, 155 Serb, four Romani, and one Yugoslav.

Aleksandar Popov, Director, Center for Regionalism, Novi Sad:

In my opinion, the authorities have not done enough in dealing with the problems of minorities. In a manner of speaking, Mr Vllasi gave me my cue when he raised an important issue - how much is being done to create an environment in our society conducive to genuine affirmation of minority rights? The questions are: What has the new government done to make minority rights generally perceived as something normal and not a burden on us all? To what extent have the policy corrections that are being implemented in southern Serbia been forced, and to what extent are they the result of an awareness that it is in the interests of the majority to have minorities feel good? The fact is that our government is a heterogeneous coalition of parties ranging from the left to the right wing, and that, naturally, there is not enough co-existence there. The impression at times, however, is that only requirements which have to be met are being met, and that not a single step further is being taken. We can hear it being said, even at the official level, that we have given our minorities all the rights envisaged by international standards and that they are ungrateful. We very frequently hear that sort of thing in Vojvodina too.

Taking part in the discussion, Riza Halimi disagreed with the statement that Preševo, Bujanovac and Medveda were receiving the largest amount of budget funds, and cited specific examples in Preševo municipality. He said about 30 percent of the population in the ground security zone still did not live in their own homes, and that only 10 percent of those displaced from Medveda had returned. He also drew attention to the problems of people who left the region during the NATO intervention in 1999 and whose jobs had been taken over by Serbs, many without the necessary qualifications.

2. Participation of Albanians in Public Affairs

Nebojša Čović, Serbian Deputy Prime Minister and Chairman of the Coordination Center for Preševo, Bujanovac and Medveđa Municipalities:

In the period ahead the focus of the Coordination Center and state agencies should turn from the security, that is, military-police sphere, to the further integration of the Albanians and the economic and social development of the region. In order that this may be done, the federal and Serbian governments' Coordination Center for the Preševo, Bujanovac and Medveđa municipalities must be re-organized. It is true that we have spoken of this on several occasions, but it has to be done now and start functioning as of 1 January 2003.

I want to comment on several of the measures carried out since the adoption of the plan to the present. In the field of peace and security in the region, armed groups of extremists have been disbanded and disarmed and an end put to their actions, including acts of terrorism. Their fortifications have been destroyed, and a large quantity of arms and ammunition, mines and explosives have either been turned over to the competent authorities or seized. This means that the former Liberation Army of Preševo, Medveđa and Bujanovac has been demilitarized. Road blocks have been removed and freedom of movement established so that all internally displaced persons can freely return to their homes. The ground and air security zones have been relaxed, regular military and police forces are back in the ground zone and along the administrative boundary with Kosovo and Metohija. All special military and police forces have been pulled out of the region. The declared amnesty pacified certain groups who surrendered their arms and materiel, and both internal and external oversight by government agencies in the region, in particular the police and the military, has been stepped up.

Where integration of the Albanians is concerned, legislation has been adopted on local self-government, protection of minority and human rights, and municipal elections. Provisional multi-ethnic municipal councils were established in

Preševo, Bujanovac and Medveđa to exercise power until the local governments were constituted in accordance with the new legislation. Multi-ethnic municipal election commissions were set up, and early local elections according to the principle of proportional representation were called and held. This was followed by the establishment of multi-ethnic municipal assemblies and councils, and the election of the mayors of Preševo, Bujanovac and Medveđa by popular vote. It is true that we had some problems with respect to the election in Bujanovac municipality, but we solved them by working together. A multi-ethnic police force has been established, and is proving effective and working well in multi-ethnic areas. The ethnic composition of the police force has been improved, and the integration of Albanians in state bodies, especially the judicial, educational, public health and other systems, continues. I'll agree with anyone who says the process may be too slow. We are still affected by the inertia of the past.

Nagip Arifi, Mayor of Bujanovac:

The Albanians were excluded for 10 years from participation in local self-government in Bujanovac. The municipality had 41 election wards, that is, 41 assembly members. The Albanians could have only 12 assembly seats and the rest went to the Serbs. This situation in local self-government was detrimental to the Albanians and lasted up to 28 July 2002, when the first free, proportional representation election in the history of Bujanovac took place. Now there are 23 Albanian and 18 Serb assembly members. We made efforts to form a multi-ethnic local government and succeeded on 16 October, when the leaders of the party groups in the assembly signed an agreement in the presence of Deputy Prime Minister Nebojša Čović and the acting head of the OSCE in Belgrade, Mr Mark Davison.

In Bujanovac there are 10 companies founded by the municipality. Of the 153 workers at Komunalac, only four are Albanian and all the rest Serb. The director general is Serb, as is the technical manager and all other managerial personnel. The municipal council is to hire another three Albanians

soon. The Bujanovac medical center has 250 staff - the director and the entire management are Serb. The veterinary station has 25 employees, with a Serb director and only two Albanians. The construction agency: Serb director and 11 employees, all Serb. Red Cross: Serb secretary and a staff of 14, only one of whom is Albanian. Cultural center: the director and all 13 staff are Serb, without a single Albanian. The public library has a Serb director and one Albanian was hired recently. All three staff at the tourist organization are Serb. Radio Bujanovac: the director and 14 staff are Serb and an Albanian is due to start working there soon. Sports center: Serb director and nine Serb staff - an Albanian was hired a week ago. The Gumplastik company: Serb director and only three Albanians among the 150 employees. The Alatnica company: Serb director and only one Albanian out of 70 employees who are ethnically pure Serb. Mega company: Serb director, 10 Albanians and 140 Serbs. Duvanska company: Serb director and 170 workers, of whom 15 are Albanian. Integral company: Serb director and five or six Albanians among the 120 workers. Jugokop company: Serb director, 200 employees, of whom 15 are Albanian. Helsvat company: Serb director and 15 Albanians out of 200 workers. Heba company: Serb director, about 400 workers, with only two or three Albanian drivers. Vrelo company: Serb director, who used to be the mayor, and 180 workers - all Serb. Simpo is no better. Almost all the Albanians were driven out during the 1999 war and have not returned to their jobs even though 297 people, all Serb, were hired last year.

We realize that the situation cannot be changed overnight. Meeting the requirement of balancing the number of employed people as envisaged in Article 21 of the federal Law on Protection of the Rights of National Minorities takes time, effort, will, and assistance from the government and all the international agencies which are working here. But the Serbs should realize that we have to live together, that Albanians should have the same rights guaranteed by law and the Constitution. They must finally accept that Albanians are human beings and that they, too, have the right to work, to education, to culture.

Jelena Urošević, Otpor Movement:

I have some comments on what Minister Ljajić said about the HLC report. In view of the widespread violation of the human rights of Albanians during the previous regime, I cannot agree with him that the report cites too many cases of abuses in the past. The problem of justice not being done arises here. All those who violated human rights in the past must be punished.

Nor do I agree that major progress has been made in the media sphere and will give you some examples. A few months ago, *Večernje Novosti* ran a report with a banner headline reading "Shiptar Kills Serb." The report was in fact about a traffic accident in which a car driven by an Albanian crashed into the car of a Serb and killed him. I have never noticed any traffic accident report headlined "Serb Kills Serb", although this happens every day in Belgrade. Another example: former Minister of Information Biserka Matić-Spasojević said in a report on the work of the Press Center in Bujanovac that we had won the media war, thereby firmly laying down the way in which the Center was going to work. I'd also like to cite the example of Arsim Leka who, according to the Bujanovac Press Center, was involved in a fight in some cafe and was arrested by police. Leka appeared in public the next day and denied everything. The Press Center never sent the media a correction of its report. The works of some Albanian writers are banned in the Bujanovac public library, although they can be found in other libraries and bookstores around Serbia. The inscriptions on the uniforms of the multi-ethnic police are in the Cyrillic script.

We must all ask ourselves what the state and the DOS [Democratic Opposition of Serbia coalition] government have done over the past two years to promote a feeling among Albanians that this is their country too. Seniors at the Bujanovac high school have no textbooks in their own language and learn English from a textbook in Serbian. How can they learn English like that? Do these students feel that this is their country? What did the presidential candidates do to win Albanian votes? I exercised my right not to vote in the presidential election because I felt that none of the candidates was

good enough. Did anyone come to Bujanovac after the election to say that it is wrong to take away parliamentary seats, which is what the Milošević regime did to DOS in 1996 and 1997 when DOS was in opposition? None of the candidates had posters in Albanian. Presidential candidate Miroljub Labus made a five-minute appearance and left. At an election rally in Vranje, Vojislav Koštunica said Kosovo and Metohija was "sacred" Serb land, and talked about wings and "God's" people. No one made any specific offers to the Albanians, so why should they turn out to vote?

Nenad Vujić, Attorney, Norwegian Refugee Council, said the state had an obligation to compensate individuals whose property had been destroyed or damaged by Yugoslav Army or police members.

Biljana Veličković, Director, Bujanovac Cultural Center, and **Trajko Trajković, Bujanovac Municipal Assembly member,** criticized the organizers for inviting few local Serbs to take part in the round table. Trajković spoke also of discrimination against Serbs by Albanians, saying that Serbs were two-thirds of the population up to 1974, and that their number had now dropped to between 1 and 1.5 percent because they were moving out under pressure.

Nebojša Čović:

Where human rights violations are concerned, I can say the human rights of members of the Coordination Center were also violated. There were plans on both sides for our physical liquidation: we were in the way of extremist groups in the Serb and the Albanian communities, just like constructive, democratically-oriented representatives of the Albanian community were in the way of their extremists.

Protests were held yesterday in Preševo because of the failure to identify and apprehend the kidnappers of Nebi Nuhiu. Covering up crimes is impermissible in a democratic country. All those who aid and abet criminals are accomplices. Crimes were committed by all sides in the former Yugoslavia. All the nations in this region must confront their co-nationals who

committed crimes and distance themselves from them. Many committed crimes in the name of their nations, who knew nothing or only part of the truth. I do not favor generalizations of the kind that the Serb, Croat or Albanian people are criminal by nature. We all have our unsavory specimens. The question is whether we will face up to what they did. If we do not, we cannot be integrated into European and Euro-Atlantic organizations because we would be bringing a powder keg with us. I consider irresponsible those politicians who calculate when it is or is not good for The Hague Tribunal to bring an indictment. This happened prior to the election in Serbia, when it was said that publication of the Tribunal's indictment of one of the presidential candidates could improve his approval rating. You know to whom I am referring.

With respect to the local elections, may I remind you that my clear position on the elections in Bujanovac brought me into conflict with political structures in power in Serbia, and that the problems in this area were used in the quarrels between parties and party leaders. I cannot claim that there are more Serbs here than there really are. Preserving one's home should be equally important to Serbs and Albanians. These games with patriotism should stop; patriotism is being commercialized here. Houses are being sold for 200,000 or 500,000 deutsche marks while everyone talks about patriotism.

I also want to say something about our myths. We have the Kosovo myths of heroism and of betrayal. As a nation, we cannot go forward with these myths, which only tell us that we love to fight and quarrel. If we are really like that, no one will want us or accept us.

3. International Minority Rights Protection Standards

Oliver Schmidt-Gutzat, Liaison Officer, High Commissioner for National Minorities, said the fact that a liaison officer in Yugoslavia had been appointed did not mean that the state of minority rights was unsatisfactory. In this specific case, he said, it was an acknowledgement of the great strides forward made by the new government. He positively assessed the Yugoslav

Law on Protection of the Rights and Liberties of National Minorities, noting that much effort would have to be made to ensure its consistent implementation, and spoke of the OSCE Lund recommendations for the effective participation of minorities in public affairs, the Hague recommendations on the rights of national minorities to education, and the Oslo recommendations on their right to use their own languages.

Alan Phillips, former Deputy Chairman, Supervisory Committee on the Implementation of the Council of Europe's framework Convention for the Protection of National Minorities, said the framework Convention was the most comprehensive European minority rights protection instrument. The Convention has thus far been ratified by 35 countries, including all of Yugoslavia's neighbors. In spite of some shortcomings, he commended the state report submitted by Yugoslavia on the implementation of the Convention, in particular the self-criticism it contains. Speaking of the different approaches to writing state reports, he cited the reports of Romania, Slovakia, Hungary and Germany. He devoted special attention to the oversight mechanisms envisaged by the framework Convention.

The HLC shadow report on the implementation of the Convention was presented by HLC field researcher **Dragan Lalošević**.

Goran Miletić spoke of the participation of national minorities in economic and cultural life and public affairs in Serbia and Montenegro.³

Bashkim Hisari, Head of HLC Prizren office:

The deep consequences of the armed conflicts are still present in all communities and result in different forms of discrimination against persons belonging to minorities. The ethnic minorities still feel insecure. Many live in enclaves

3. The presentation was based on the section of the HLC shadow report dealing with the implementation of Article 15 of the framework Convention for the Protection of National Minorities.

encircled by KFOR troops and their freedom of movement is severely restricted. In some areas, there are no safety guarantees for all, still less for national minorities. Various forms of abuse, not only physical but also political and economic, are still present.

Serious problems also exist with regard to the number of persons belonging to minorities in government institutions, agencies, public companies and similar. This is primarily the result of the employment of people because of their ethnicity or political affiliation, not their professional qualifications. As a result, we have various forms of abuses, corruption, and discrimination against minorities. For example, the Prizren Municipal Assembly dismissed 22 people who had 30 or more years of service. Almost 50 percent of them belonged to minorities, mainly the Bosniac and Turk. Then persons without any experience at all were hired in their place. This is an obvious example of discrimination.

Dušan Janjić, Director, Forum on Ethnic Relations:

I wish to focus on problems related to the implementation of the federal Law on Protection of the Rights and Liberties of National Minorities. The first is that the law defines the national councils in a generalized way and outside the context in which they were conceived. The context of these councils is minority self-government, which is not and could not have been defined by federal legislation, since the matter is in the purview of the republican Constitution and laws. Thus we have the roof of the building without the foundations and walls.

Another problem is the way the national councils are elected. In its final provisions, the federal act states that, until legislation defining the national councils is adopted, they will be established on a provisional basis. The law envisages three ways in which it is possible to form the councils - they may be made up of municipal assembly members, electors, or private citizens who collect a set number of signatures. The federal Minister, however, issued regulations which reduce these possibilities to only one - electors - and prescribe a controver-

sial procedure. Under these regulations, one of the grounds for establishing councils is the size of an ethnic community according to the latest census. What is the latest census? The 2002 census or the 1991 census, or the last regular one in 1981? This is the first problem and it creates a potential for arbitrariness. Take, for example, the Roma, where it is of major importance whether they number 100,000, 150,000 or more, as this determines the whole procedure.

The federal act envisages one national council per community, which is fine. What is not fine is that it does not say if the council is republican or federal. As things stand now, it appears that federal bodies will elect republican national councils in Serbia.

Another problem is the divisions in the Roma community. One elected Roma leader has secured 60 electors, which has caused divisions. A potentially similar situation exists in respect of the Wallachians and Romanians, where three national councils will probably be constituted – Romanian, Wallachian, and Romanian/Wallachian.

Azem Vllasi said in the ensuing discussion that UNMIK [United Nations Mission in Kosovo] had regulated minority rights in Kosovo according to the highest standards, but that persons belonging to minorities were unable to enjoy these rights in practice.

23 November 2002

4. Facing the Past

Nataša Kandić:

The armed conflicts in former Yugoslavia were accompanied by massive and grave violations of human rights. The policy and practice of allowing perpetrators to go unpunished continue even after the change of governments in the region. None of the states that emerged in the territory of former

Yugoslavia has started dealing with the past in historical, political, moral and legal terms.

More than 30 countries around the world have been in a similar situation and, after a change of government, were able to start creating a new system of values. The new Serbian government was expected to take specific steps in political, legal, social and cultural life to make a clean break with the policies of the former regime and the mentality which prevailed over ten years. As we can see, there has been no such break.

South Africa was confronted with long legacy of apartheid. It established a Truth Commission whose work was based on the testimony of victims as well as the confessions of perpetrators, who were eligible for amnesty only if they set out the complete truth about the events in which they were involved. Bishop Desmond Tutu presided over the Commission in a very open but also very strict way. There was no amnesty for those who committed grave violations such as torture, killings and disappearances. The Commission's objective was to uncover the full truth not only about the immediate perpetrators but also about those who gave the orders. Although the South African Commission is seen as one of the most effective instruments in dealing with the past, its establishment was the result of a compromise reached by political parties. As a result of this compromise, some perpetrators who had held high offices were never brought to trial. This was why human rights organizations strongly criticized the compromise upon which a new values system was being built.

Another example is Patricio Aylwin Azocar, the first democratically-elected president of Chile after 15 years of military dictatorship by the Pinochet junta. Besides establishing a Truth Commission, Aylwin made personal efforts which contributed to the population's facing the past. He publicly apologized to the victims and said their enduring pain had to become a part of the collective memory of Chileans.

It seemed at one point that the Serbian authorities seriously intended to make a historical, political and moral break with

the policies and practices of the previous regime. The news reports in April 2001 on mass graves in Serbia containing the remains of Albanian victims were a major, indeed historical, breakthrough. By admitting the existence of the mass graves and publicly linking the former president with war crimes, including the killing of civilians and transfer of their bodies to Serbia, the government paved the way for facing the past. It turned out, however, that the backdrop was purely political, and the whole story had currency for only as long as it took to hand Milošević over to the Tribunal.

Analysts who closely followed what politicians had to say on the subject are inclined to believe that the decision to hand over Milošević was easily taken because the new government was fearful of his power and the institutions he had set up. This may be true, primarily because we have no official information to this day about what happened later with the mass graves, whose remains they contained, and what took place at the meeting in March 1999 at which Milošević allegedly ordered the bodies of civilian victims to be taken out of Kosovo. To this day the public does not know how many bodies were unearthed in these mass graves, who negotiated with whom, or when the training base of the Special Anti-Terrorism Unit was chosen as the place where the remains of Albanian victims would be secretly buried. The bodies were lowered into the graves with steam shovels to pack in as many as possible. Many were badly damaged or burned and it will be hard to establish the identity of the victims even with DNA tests. The new government's gesture was only an expedient. But the fact remains that the new authorities admitted the existence of the secret mass graves. Nothing and no one will be able to prevent the truth from coming out eventually; if not today, then tomorrow. The past cannot be deleted. If the situation in Serbia is stable, the facts and the truth will come out and show how many people holding public office were involved, how many of them knew and did nothing to prevent the crimes.

Bringing out the truth is important for restoring the human dignity of those whose rights were violated. The facts about

the most heinous human rights abuses such as disappearances, torture and killings must be told by the victims or their families. Only in this way can we arrive at a truth that will become a part of the collective memory. When told in this way, the truth will make it possible for us to develop a new system of values based on the dignity of human beings. A public discussion would be useful only if the authorities created such conditions as would allow the victims to speak openly about what they carry inside themselves and were able to confide only to their nearest and dearest.

The stories about the suffering and terrible fate of Serb victims we were told for ten years did not restore the dignity of these victims, because they were misused by the previous government. These victims were important only as numbers or horrendous tales about what other nations were capable of doing.

Human dignity and honor cannot be restored without opening up a truth process in which groups and individuals, through debate and discussion, would listen and show their respect for the victims of human rights violations. We are still a long way from that. Still, the little progress that has been made could mean that intellectuals, non-governmental organizations and some politicians will finally realize that we should not be handing over war crimes suspects to the Tribunal only because this is an obligation, or because of international pressure and aid. People who have committed the gravest of crimes must be brought to justice for our own sake, for the sake of the victims, and because of the need quickly and effectively to convince the public that things really have changed, and that the values on which the former regime was founded cannot take us into the future.

Yugoslav President Vojislav Koštunica established a Truth Commission, which has been expanded over time. Many intellectuals, associations and non-governmental organizations, however, do not find it credible, even at the regional level, or to be trusted to objectively and impartially arrive at the truth acceptable to the majority of the people here. The

Commission has already demonstrated bias, and focuses on issues that cannot bring about an interpretation of the past that would be accepted by the majority in Serbia, still less in Bosnia-Herzegovina, Croatia or Kosovo.

Human Rights Violations in the Immediate Past

Public testimony

Rabit Hetemi, relative of the abducted Nebi Nuhui from Preševo:

I want to say what I know about his abduction and what the family went through looking for him and trusting the authorities to bring him back to us. Nebi "Neza" Nuhui was kidnapped at 4.15 p.m. on 2 February 2000 at his gas station. There has been no word of his fate since then. Two men went on trial for his abduction one and a half months ago. The police did nothing the evening he was kidnapped. I can say this because they didn't turn up at the scene, nor were they noticed anywhere near by, although they always turned out in force whenever there was some minor robbery. It is very indicative that neither the police nor the police chief knew anything about the kidnapping.

Shortly afterwards that same evening, we were asked to hand over money to a particular person and only him. An agreement was reached and our man went to hand over the money so that we could get Neza back. Three inspectors, all Albanian, followed him. Near the courthouse in Vranje, the man with the money was stopped by police who checked his ID card. The man driving the car in which he was riding didn't have his driver's license because they had left in a hurry, so the police detained them. Then the three inspectors arrived and explained to the police that it was a case of getting a kidnapped person released. When they could go on to the place fixed by the kidnappers, Aziz Musliu, the man taking the money, was somehow left alone. When they came back, the Albanian inspectors said Aziz had got lost because of the bad weather. That was a lie, which was confirmed two

days ago at the trial when all three Albanian inspectors appeared as witnesses.

That night, the Vranje Police Chief, Voja Veličković, came to the meeting spot on the road. He was alone and took Aziz to Predojane. In my opinion, he did this to make sure there were no police present when the ransom for Neza was handed over. The Preševo Police Chief, Zoran Mišić, then called the three inspectors, said it was all over and that they could go back. Musliu returned to Preševo. Soon afterwards, the police inspectors came back too, but empty-handed. Three or four days later, we started getting the phone calls from people asking for money for Neza's release. They would say Neza was in such a such place and things like that.

In the meantime, the police officers Vujica Veličković and Voja Stanković came to our home and promised to take care of the problem and get Neza back. They said nobody else could help us, that we could go to Belgrade, to America, but that it would be no use because only they knew everything about the case. Because of what they were, we had no reason not to believe them. After all Neza's family was put through, the torture and serious violations, the most responsible people in the police went on lying to us. They still hold senior posts, which is why this case isn't being solved.

Veličković's and Stanković's promises to deal with the problem and their demands for roast lamb, dinners and the like, proved fruitless. Our family took it very hard. They kept promising that Neza would be found, that he was in good health. In short, they made it clear to us they knew where Neza was and that they were in touch with him. I remember well when Voja Stanković came to the house and said in front of the family: 'How much money can you give for Neza to be back in two hours?' Before that, Voja had taken 50,000 deutsche marks from a businessman from Montenegro called Raja. I said to him: 'Voja, you have taken 50,000 and we will give you another 50,000.' He said that was a very small sum and I asked how much was needed. 'Anything less than 200,000 is out of the question,' was his answer. Interestingly,

some other men came two weeks later and asked for 200,000 to get Neza back home within two hours. They were Albanian and had been sent by Serbs. One of them is on trial now, in the dock in Preševo. We gave them 200,000 marks but Neza didn't come home. One of them said Neza had been killed and mentioned some names, but it wasn't any use.

The family wants to know the truth about Nebi Nuhiu, even if he is dead. If he was killed, we want to know where his bones are. His children, his family, everyone - we want to know if he was killed and is dead.

The names of the people suspected of kidnapping Neza are known. It is also known that policemen were on duty for six weeks before he was kidnapped and that they said on the day he was taken: 'We've done our job.' Police were posted non-stop in front of gas stations for another three weeks, but there were none near Neza's station.

We heard that there would be some kind of trial in Vranje to which our family wasn't summoned. We decided to go and see what it was about. When we went into the courtroom on the first day of the trial, a policeman came up and said in a threatening voice, 'Out, Shiptars!' I said it was a public trial and that we only wanted to hear what would be said, not speak ourselves. He threw us out and we didn't find out what was said that day. We heard that the trial would continue the next day. Again we went but, already in the hall, the members of our family were thrown out. I managed to get in and saw that the trial was a mockery. Neza's wife, son and daughter were called to testify on the last day. When the judge told Neza's wife she could speak, she said, 'That's him,' and pointed to one of them. 'He's the one who took my husband.' She said she didn't care about the money but wanted to know what had happened to her husband. The judge just said, 'Stop this nonsense, stop it ...' The trial ended and they got four years in prison, three of which were for fraud.

The next day, we decided to call Police Chief Novica Zdravković, who had replaced Vujica. We told him the family had identified one of the men who was directly involved in the kidnap. He came to our house later on and we explained everything to him. He guaranteed that in three days he would organize things to find those people in Vranje. It didn't happen. But after Novica was fired, the court asked Neza's family for statements. We weren't able to find out anything even after that. On Thursday, 21 November, we decided we had to start things moving and ask that the suspects be questioned again so that the case could be solved. We wanted to help the prosecutor and the court in Vranje. We suggested that a special group be set up to talk with people who had information. This was what we decided when we saw the police weren't doing their job, refusing to question the suspects and find out the truth. We also turned to Nebojša Čović, who answered and in Novica's presence said: 'If this case isn't solved, then Novica will be the most to blame.' Čović said this twice and we took it to mean that he would finally solve our case, that we would achieve our goal. It could be seen that something was being done, but also that there was no broad support. We thought we were very close to finding out who had kidnapped Neza and that the trial would be fairer. But the case has not been solved and the family still knows nothing about his fate.

Nebojša Čović sent a special team from Belgrade, which included the operations chief at the Preševo Police Department, Nijazi Sadriu, and Novica Zdravković. When they came, we were promised that Neza would be home in 24 hours, alive or dead. We gave them statements about what we had heard, what we had been told and who robbed us. The team from Belgrade came again later on and took statements from us once more. They said they had the details, that everything would be known very soon, and that all those who were involved would be put on trial. That didn't happen, and two or three days later, the team vanished. Our family didn't stop at that. I got in touch with the head of the team, who gave me the number of his cell phone. His name was Milan and he spoke better Albanian than I do. I found out

that he was from Peć. A week later he told me they had been driven out by the people in Vranje and could no longer do the job.

Zijadin Mejdiu, relative of the abducted Nebi Nuhiu:

I'm Neza's brother-in-law. I was there day and night from the very beginning, three and a half months. The policeman Vujica ruined us completely. He used to come every other night, saying, 'Don't worry, he's safe, he's in my hands.' And I said to him, 'But, sir, they'll kill him.' He replied that no one - Albanian, Serb or Gypsy - would have the heart to kill Neza. For a year he came and talked and ruined me completely because I had to sell my best field, the one in Veliki Trnovac that fed my children. They'd come, one at a time, ask for so much money, and we had to give it to them because we were trying to find Neza. The Serbs who were kidnapped, as was said here today, were all released. All I want is to find Neza's bones.

It's been three years and I'm ruined. I didn't get Neza back and lost my field, my money, everything. I'm a farmer and I felt straight away that he hadn't been taken by the ordinary mafia because he wasn't the kind of man to do anything bad. I felt immediately that this was the state mafia, but I couldn't tell Veličković that, not at the time. He's not working any more, that's why he resigned. Everyone knows, Novica Zdravković and Mr Čović know. Mr Čović started out very well but he too soon turned his back on everything. My sister pointed out the man who had taken her husband in the court in Vranje and the District Court in Vranje transferred the case to the Municipal Court in Preševo. I can't read or write, but I know that a municipal court deals with small problems, not a man's disappearance.

Debate

Shaip Kamberi:

I know quite a lot about the disappearance of Mr Nuhiu as his family came twice to seek assistance from the Committee. I wrote to the Coordination Center on three separate occa-

sions because, as the highest state body in this area, it has a duty to take immediate steps to solve the case. I believed I knew a lot of details. But I didn't know, as was just said, that Mr Čović, as chairman of the Coordination Center, had given the Vranje Police Chief, Novica Zdravković, an ultimatum of sorts to solve the case or be considered implicated himself. However, we have two facts here: first, that the case has not been solved and, second, that Mr Zdravković has been promoted and transferred to the Ministry of Internal Affairs in Belgrade. This only increases the suspicions of police involvement. And that is why the judicial authorities have an obligation to work faster in gathering the evidence on this case.

Azem Vllasi: Regarding the remark on the HLC's selective approach by Svetislav Veličković of the Serb Human Rights Committee in Bujanovac,⁴ Vllasi said:

I have numerous HLC publications, including one listing all the Serbs and others who disappeared in Kosovo after the end of the armed conflict. This means that the HLC's approach to the problem is objective and unbiased. We must draw a lesson from this and other cases and once again point up the behavior of the authorities in this region. I'm sorry that Mr Čović is not here today. Among the observations he made, I recall in particular one - that crimes were committed by all sides. I'd like to say a few words about this.

Individuals everywhere committed crimes against civilians and prisoners, and they must be held accountable under international law. But we must make it very clear that there is a huge difference between a regime that resorted to all possible means of repression, using both the military and police to achieve some insane political goals and, in doing so, committed crimes, and individuals on the side defending itself who

⁴ Two human rights committees are registered in Bujanovac: Shqip Kamberi is the chairman of the committee which co-organized the round table with the HLC, and Svetislav Veličković heads the second.

committed crimes. In this context, it cannot be said that all sides are guilty of crimes.

Serbia, unfortunately, has not gone through a catharsis, mainly because the mental structure of its authorities remains the same and many people continue in the positions they held before the changes. Public opinion, the courts, and government agencies are not prepared to bring war criminals to trial. The Cvijetan-Demirović case in Prokuplje brought out this "defect in the power structure," owing to which only non-governmental organizations, the HLC and others, can raise awareness and insist on the application of the law and calling to account those who committed crimes.

Those responsible for the gravest crimes are being tried by the Tribunal at The Hague. If national courts were to start dealing with the most manifest cases, tensions would ease and a feeling would be created in the entire region that at least someone in Serbia and elsewhere is prepared to face what happened and punish the perpetrators. Further, politicians should apologize sincerely and ask for forgiveness so that we can live as civilized people. Politicians, however, avoid doing that, on the excuse that there were crimes on all sides. These problems, defects if you will, are a millstone around the neck of the present authorities, and could have a detrimental effect on the development of a democratic society, state, or nation, and its relations with its neighbors - especially since we all say we want to be integrated into Europe.

Suzana Antić-Ristić, Human Rights Committee, Vranje:

We who live here in southern Serbia know the name of Vujica Veličković very well indeed. Ordinary people as well as non-governmental organizations, including the Human Rights Committee, wonder what we have to do to get Veličković and others like him off the police force. Veličković is currently in the analysis department, which means that he is out of the public eye but still a police officer. He is only one man and there are many more who, in the years behind us, resorted to excessive force and broke the law.

Closing the discussion, **Nataša Kandić** expressed the hope that debates like this one would prompt the Serbian Parliament and government to schedule a parliamentary debate on human rights violations in the past, since that would denote a clean break with the practices of the previous regime.

APPENDICES

Appendix I

List of Participants

Round Table on Albanians in Serbia - Preševo, Bujanovac and Medveda

Abdili, Sherif, OSCE Mission in FR Yugoslavia, Bujanovac office, Bujanovac

Ahmetaj, Nora, UNDP/ Southern Serbia Municipality Improvement Program, Vranje

Ahmeti, Ramadan, Bujanovac Human Rights Committee, Bujanovac

Antić-Ristić, Suzana, Human Rights Committee, Vranje

Arifi, Nagip, Mayor of Bujanovac

Ashley, David, UK Embassy, Belgrade

Aziri, Naser, Party of Democratic Union of Albanians, Preševo

Bieber, Florian, ECMI, Belgrade

Blakaj, Bekim, HLC Kosovo, Priština office, Priština

Bracaglio, Barbara, UNHCR Vranje office, Vranje

Caprari, Massimiliano, EUMM, Vranje

Chrishock, Louis John, US Embassy, Belgrade

Čović, Nebojša, Serbian Deputy Prime Minister and Chairman of the Coordination Center for Preševo, Bujanovac and Medveđa Municipalities

Delić, Gordana, Freedom House/Serbia program, Belgrade

Demirović, Selim, OSCE Mission in FR Yugoslavia, Bujanovac office, Bujanovac

Djukić, Veroljub, HLC Belgrade office, Belgrade

Djurdjević, Nenad, Otpor Movement, Belgrade

Grencik, Teresa, US Embassy, Belgrade

Hajdinjak, Bojan, Belgrade Centre for Human Rights, Belgrade

Halimi, Riza, Mayor of Preševo

Hallili, Buhan, Bujanovac Human Rights Committee, Bujanovac

Hisari, Bashkim, HLC Prizren office, Prizren

Ibišbegović, Denis, US Embassy, Belgrade

Islami, Farush, Bujanovac Human Rights Committee, Bujanovac

Ivanišević, Budimir, HLC Belgrade office, Belgrade

Janjić, Dušan, Forum on Ethnic Relations, Belgrade

Jocić, Tatjana, Italian Solidarity Consortium, Bujanovac office, Bujanovac

Jovanović, Željko, Freedom House/Serbia Program, Belgrade

Jusufi, Sami, ICRC Bujanovac office, Bujanovac

Kamberi, Shaip, Bujanovac Human Rights Committee, Bujanovac

Kandić, Nataša, HLC Executive Director, Belgrade

Koche, Benno, ICRC Bujanovac office, Bujanovac

Krstić, Ivana, OSCE Mission to FR Yugoslavia, Belgrade

Lalošević, Dragan, HLC Belgrade office, Belgrade

Lando, Lorena, IOM Gnjilane office, Gnjilane

Ljajić, Rasim, Federal Minister for National and Ethnic Communities, Belgrade

Marković, Miodrag, Coordination Center for Preševo, Bujanovac i Medveđa Municipalities, Bujanovac

Miletić, Goran, HLC Belgrade office, Belgrade

Millo, Yiftum, Masa Aher Geographic Journal, Israel

Moody, Bill, Rockefeller Brothers Fund, New York

Palibrk, Ljiljana, Helsinki Committee for Human Rights in Serbia, Kragujevac

Pesek, Sanja, Freedom House/Serbia Program, Belgrade

Petrović, Ivan, HLC Novi Sad office, Novi Sad

Phillips, Alan, Minority Rights Group International, London

Popov, Aleksandar, Center for Regionalism, Novi Sad

Qirezi, Arben, IWPR, Priština

Rašitović, Kenan, UNDP/ Southern Serbia Municipality Improvement Program, Bujanovac office, Bujanovac

Ružić, Nevena, Lawyers Committee for Human Rights, Belgrade

Schmidt-Gutzat, Oliver, Liaison Officer, OSCE High Commissioner on National Minorities, Belgrade

Seferović, Jasmina, TV B92, Belgrade

Stamenković, Bratislav, CHF International Leskovac office, Leskovac

Tasić, Veronika, UNICEF Vranje office, Vranje

Trajković, Trajko, Member of Bujanovac Municipal Assembly, Bujanovac

Urošević, Jelena, Otpor Movement, Bujanovac office, Bujanovac

Veličković, Biljana, Director of Bujanovac Cultural Center, Bujanovac

Veličković, Svetislav, Bujanovac Human Rights Committee, Bujanovac

Viers, Walter, C.S. Mott Foundation, Prague

Vllasi, Azem, Kosovo Association for Multi-Ethnic Cooperation, Priština

Vujić, Aleksandra, Vojvodina Center for Human Rights, Novi Sad

Vujić, Nenad, Norwegian Refugee Council, Niš regional office, Niš

Ymeri, Agim, Bujanovac Human Rights Committee Preševo office, Preševo

Živković, Dušica, IOM Gnjilane office, Gnjilane

Živković, Marija, Federal Ministry for National and Ethnic Communities, Belgrade

Appendix II

Program

Albanians in Serbia - Round Table
Hotel Vrelo, Bujanovačka Banja
22-23 November 2002

Co-organized by: Humanitarian Law Center
Bujanovac Municipal Assembly
Preševo Municipal Assembly
Bujanovac Human Rights Committee

22 November 2002

- 9.45 AM Registration at Hotel Vrelo, **Bujanovačka Banja**
- 10 AM **Introductory remarks:**
 Nataša Kandić, Executive Director, Humanitarian
 Law Center
 Riza Halimi, Mayor of Preševo
 Nagip Arifi, Mayor of Bujanovac
- 10.30 AM **Human Rights of Albanians in Preševo, Bujanovac
 and Medveđa**
 HLC Report "Albanians in Serbia":
 Goran Miletić
 Position of Albanians in Preševo, Bujanovac,
 Medveđa - Topical Issues:

Shaip Kamberi, Chairman, Bujanovac Human Rights Committee

11.15 AM **Discussion**

12.00 **Coffee break**

12.15PM **Participation of Albanians in Public Affairs**

Participation of Albanians in Public Affairs Before and After the Change of Government in Serbia:

Riza Halimi, Mayor of Preševo

Participation of Albanians in Local Government in Bujanovac Municipality:

Nagip Arifi, Mayor of Bujanovac

Implementation of Program and Plan for Settling the Crisis in Bujanovac, Preševo and Medveđa Municipalities:

Nebojša Čović, Serbian Deputy Prime Minister, Chairman of the Coordination Center for Preševo, Bujanovac and Medveđa Municipalities

Applying the Standards of the Framework Convention for the Protection of National Minorities in Preševo, Bujanovac and Medveđa Municipalities:

Rasim Ljajić, Federal Minister for National and Ethnic Communities

1.15 PM **Discussion**

1.45 PM **International Standards for the Protection of Minority Rights and their Implementation**

Hague Recommendations Regarding the Educational Rights of National Minorities; Oslo Recommendations Regarding the Linguistic Rights of National Minorities; Lund Recommendations on the Effective Participation of National Minorities in Public Life:

Oliver Schmidt-Gutzat, HCNM Liaison Officer in Belgrade

Participation of National Minorities in Public Affairs in Serbia and Montenegro and Kosovo:

Goran Miletić, HLC, Belgrade

2.15 PM **Discussion**

2.45 PM **Break**

3.30 PM **Framework Convention for the Protection of National Minorities:**

Alan Phillips, Advisor, Minority Rights Group International

HLC Shadow Report on the Implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities:

Dragan Lalošević, HLC, Belgrade

4.15 PM **Discussion**

7 PM **Dinner in Preševo**

23 November 2002

10.15 AM **Facing the Past - The Obligation of Society and the New Serbian Government:**

Nataša Kandić

Testimony:

Rabit Hetemi, Preševo

Zijadin Mejdiu, Preševo

11.15 AM **Discussion**

12.15 PM **Closing remarks**

Publisher:
Humanitarian Law Center

For the Publisher:
Nataša Kandić

Prepared by:
Goran Miletić

English Translation:
Đurđa Stanimirović

Graphic Design:
Dejana i Todor Cvetković

Printed by:
Publikum

Press Run:
500

Beograd, 2003

Copyright © 2003 Fond za humanitarno pravo